

Ivan Svetlik / Niko Toš, urednika

**PRISPEVKI
K TRAJNOSTNIM
RAZVOJNIM CILJEM
SLOVENIJE**

Zbornik znanstvenih razprav

PUBLIKACIJE AZTRS 2, Ljubljana 2026

PRISPEVKI K TRAJNOSTNIM RAZVOJNIM CILJEM SLOVENIJE

Zbornik znanstvenih razprav

Ivan Svetlik, Niko Toš – urednika

Izdajatelj in založnik:

Akademija znanosti za trajnostni razvoj Slovenije, Ljubljana

Zbirka:

PUBLIKACIJE AZTRS 2

Realizacija:

Mojca Seliškar Toš

Lektoriranje:

dr. Tomaž Petek

Copyright:

avtorske pravice avtorji in AZTRS

Likovna oprema:

Polonca Mesec Kurdija

Prelom:

Mandrak

Tisk:

Cicero, Begunje

Naklada:

200 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

502.131.1(497.4)(082)

PRISPEVKI k trajnostnim razvojnim ciljem Slovenije : zbornik znanstvenih razprav 2 / Ivan Svetlik, Niko Toš, urednika. - Ljubljana : Akademija znanosti za trajnostni razvoj Slovenije, 2026. - (Publikacije AZTRS)

ISBN 978-961-96774-1-4

COBISS.SI-ID 275297539

KAZALO

PROLEGOMENA

Niko Toš, ur. Agenda 2030: realnost, utopija ...	9
--	---

UVODNI DEL

Ivan Svetlik, ur. Uvod	19
Ivan Svetlik Prednostni cilji trajnostnega razvoja Slovenije do leta 2035, sinteza prispevkov	25
Ivan Svetlik, ur. Razširjeni povzetki trajnostnih razvojnih ciljev Slovenije po avtorjih in tematskih sklopih	51

I. EKOLOŠKI TEMELJI

Lučka Kajfež Bogataj Sprejeti nujne ukrepe za boj proti podnebnim spremembam in njihovim posledicam	111
Franc Lobnik, Tamara Lah Turnšek Varovati in obnoviti kopenske ekosisteme, spodbujati njihovo trajnostno rabo, trajnostno gospodariti z gozdovi, preprečevati širjenje puščav, degradacijo zemljišč oziroma obrniti ta pojav, ohraniti vodne vire ter preprečiti izgubo biotske raznovrstnosti	117
Matjaž Glavan Kako v Sloveniji zagotoviti trajnostno prehransko varnost z boljšo kakovostjo hrane	123
Martin Čopič, Jože P. Damijan, Gregor Goričar, Aleksander Mervar, Ana Stanič Dostop do zanesljivih in trajnostnih virov energije	141
Lučka Kajfež Bogataj, Mitja Žagar, Stane Pejovnik Slovenija in SDG 12: integrirani ekološki, naravoslovno-inženirski in družboslovni pristop k odgovorni porabi in proizvodnji	151

II. SOCIALNA REPRODUKCIJA

Aleksandra Kanjuo Mrčela Zmanjšati neenakost znotraj držav in med njimi	161
Maca Jogan, Jana Javornik Doseči enakost spolov ter krepi vlogo vseh žensk in deklc	169
Srečo Dragoš Revščina in socialna izključenost	199
Goran Turk, Nada Matičič, Peter Gabrijelčič Trajnostna mesta in skupnosti	225
Dušan Keber Skrb za zdravo življenje in splošno dobro počutje v vseh življenjskih obdobjih	231
Slavko Gaber, Zdenko Kodelja, Darko Štrajn, Veronika Tašner, Marijana Kolenko, Janja Bogataj Ideje o mogočem dograjevanju sistema vzgoje in izobraževanja kot opore zelenemu prehodu	245
Franc Mali Vloga raziskovanja in razvoja v Sloveniji za doseganje ciljev trajnostnega razvoja: cilji, ocena stanja in predlogi za izboljšave	261
Lucija Čok, Vesna Mikolič, Sonja Novak Lukanovič, Svetlana Slapšak, Igor Žagar Uporaba ciljev trajnostnega razvoja (CTR) OZN za načrtovanje razvoja Slovenije Področje jezikovnih in kulturnih politik	277

III. EKONOMSKA UREDITEV

Jože P. Damijan, Drago Babič Smernice za trajnostno prenovo slovenskega gospodarstva	303
Aleksandra Kanjuo Mrčela Spodbujati trajnostno, vključujočo in vzdržno gospodarsko rast, polno in produktivno zaposlenost ter dostojno delo za vse	315
Sibil Svilan Preoblikovanje gospodarstva z inovacijami, krepitevijo kvalifikacij in razvojem podjetniških priložnosti	323
Rado Bohinc Konkurenčnost in trajnost nista v nasprotju – sta vzajemno pogojeni	353
Mejra Festić Načela korporativnega upravljanja	375

IV. INSTITUCIONALNI OKVIR

Rado Bohinc Mir, pravičnost, demokracija, vladavina prava	395
Emil Milan Pintar Slovenija nujno potrebuje nov volilni sistem	415
Rudi Rizman, Mitja Žagar, Mejra Festić, Srna Mandič Slovenija se na mednarodnem področju povezuje in sklepa koalicije z državami, ki podpirajo ali ne ovirajo njih legitimnih prizadevanj	429
Dušan Plut, Vesna V Godina, Mitja Žagar Gradimo globalno partnerstvo za preživetje, za vzdržni trajnostni razvoj planeta in Slovenije	435

PROLEGOMENA

Niko Toš, ur.

AGENDA 2030: REALNOST, UTOPIJA ...

AGENDA 2030: REALNOST, UTOPIJA ...¹

V Agendi organizacije Združenih narodov za trajnostni razvoj do leta 2030 je zapisano, da gre za akcijski načrt za ljudi, planet Zemljo in blaginjo vseh. Njegov namen je poleg tega utrditi mir in zagotoviti več svobode v svetu. »Zavedamo se, da je odprava revščine v vseh oblikah in razsežnostih, tudi skrajne revščine, največji globalni izziv in nujni pogoj za trajnostni razvoj.« Nadaljuje, »da ga bodo v partnerskem sodelovanju izvajale vse države, osvobodile človeštvo tiranije revščine ... ter ozdravile in ohranile naš planet«. V nadaljevanju je navedenih sedemnajst splošnih ciljev (SDG) in 169 konkretnih ciljev trajnostnega razvoja, umeščenih v kategorije: ljudje, blaginja, mir in partnerstva. Obsežno besedilo agende sklene zaveza podpisnikov, sto tri in devetdeset² predstavnikov suverenih držav, članic OZN, da prevzemajo neomajno zavezo, da bodo ta program uresničili in ga v celoti izkoristili ter s tem svet do leta 2030 spremenili na bolje.

Čas, ki ga živimo danes, se močno razlikuje od časa sprejemanja agende pred dobrimi 10 leti. V zapisu ob nedavnem posvetovanju Evropska unija na razpotju³ sem zapisal, da živimo v času, ki ga ne določajo več dogodki (vojne, in to kjer koli že; tehnološki preboji; umetna inteligenca ...), ampak spremembe v strukturah tega sveta, njegovi družbenosti in v njegovem planetarnem razsežju.

Jürgen Habermas, pred dnevi umrli ugledni nemški filozof in sociolog, znan po svojem zavzemanju za deliberativno demokracijo, pripadnik druge generacije frankfurtske sociološko-filozofske šole, ki jo pri nas imenujejo tudi kulturni marksizem, je novembra lani zadnjič spregovoril, in to v povezavi s temo našega posvetovanja. V povezavi z Evropo je izrekel zahtevo: »Od tu naprej mora Evropa iti sama!« Podal je diagnozo: »Prvič, ZDA ne predstavljajo več ideala Zahoda; drugič, EU ostaja odvisna od ZDA v vojaškem in tehnološkem smislu; tretjič, politična enotnost EU je vedno bolj fragilna; četrtič, razdrobljenost evropskih držav onemogoča delovanje EU kot realne skupnosti«; dodajam, da bi se Evropa na tej samostojni poti še naprej razvijala kot razsvetljenska, demokratična in socialna

-
1. Refleksije starega sociologa.
  2. Generalna skupščina OZN, september 2015
  3. *AZTRS, FDV, Posvet »Evropska unija na razpotju«, Ljubljana, 24. 3. 2024.*

skupnost močno povezanih držav. Strukturne spremembe družbenosti imajo planetarno razsežje in ti procesi potekajo že desetletja.

Izbral sem označevalce teh razmer v svetu literature. To so imena velikih pisateljev: Franza Kafka⁴, Aldous Huxley⁵ in George Orwell⁶, in veliko drugih. To so bili označevalci svojega časa in zdelo se nam je, da gre samo za literarne metafore ... In spet so te metafore postale realne označevalke časa, ki ga živimo.

In iskal sem naprej pojmovna oprijemališča za označevanje časa; našel sem jih v tujkah kot kopije ostrih, težko enoznačno prevedljivih v slovenščino. **Distopija:** pojem, ki je nasprotje utopije. Utopija pomeni zavzemanje za vsakega človeka, posameznika, ki nosi svojo moč in jo prenaša v skupnost, v državo; vsak posameznik nosi svoje posebnosti, vsaka skupnost svojo suverenost in vsaka izmed njih živi svojo nesočasnost. Ljudje in družbe smo različni, vendar vsi suvereni. Nasprotje, ki ga doživljamo, je distopija; popoln moralni obrat, razkroj vseh norm, pravil in institucij, ki vzpostavljajo red v tem svetu. Distopija, ne kot fikcija, ampak razpad normativnega reda, kot erozija razlik med pravico in silo, med resnico in interesom, med odgovornostjo in arbitrarnostjo moči. Distopija je način, kako se sedanost pretvarja. **Disrupcija:** gre za popoln, globok strukturni prelom z vsem obstoječim mednarodnim redom. Ne živimo več v svetu postopnih sprememb in napredka, ampak v svetu, v katerem se institucionalne in politične koordinate prekrivajo v nepovrat. V takem svetu ponovno vstopa v ospredje nekaj, kar smo verjeli, da je zgodovinsko preseženo: gola moč, ki se ne legitimira z normami, ampak s svojo lastno učinkovitostjo oziroma z njeno grožnjo. **Monstrum – monstroozno:** ko nosilci te moči izhajajo iz sebe, iz občutka vsemoči, iz svoje nemorale in se napajajo iz turbokapitalizma.

Literarni označevalci izgubljajo svoj anekdotični pomen. Označevalci, zapisani s tujkami, ki so spremenljivke v razsežjih, lahko razumemo kot skrajne, da izostrimo poglede na realne poteke tega sveta, njihove planetarne razsežnosti in na njihovo družbenost. Pojavi, ki jih te tujke označujejo, se porajajo in zlivajo v Evropi pa tudi Sloveniji. Uprimo se, preprečimo to zlivanje žvepljenih izvorov tudi v Sloveniji. Le tako bo Evropa

---

4. Proces, 1925

5. Brave New World, 1932

6. 1984, 1946

še ohranjala svoj razsvetljenski duh, svoje zavzemanje za demokracijo, človekove pravice in svobodo govora ter obnovila svojo razsvetljensko vlogo v svetu.

Družboslovne refleksije agende. In spet smo pri Habermasu⁷, dodajmo še Becka⁸ in Žižka⁹ ter s tem odpiramo širše polje kritične družboslovne teorije v odnosu do Agende.

Habermas je ob koncu leta 2025 razpravljal o krizi liberalne demokracije, izgubi normativne kohezije Zahoda in nujnosti za integracijo ter evropsko avtonomijo kot odgovoru na globalne izzive. Osredotočil se je na normativne in politične razmere v Evropi po krizi Zahoda, pri čemer je poudaril potrebo po poglobljeni politični integraciji in ohranjanju demokratičnih institucij kot temelju za reševanje globalnih izzivov. Tudi kot temelju za izpolnjevanje zavez v Agendi.

V tem kontekstu lahko 17 ciljev SDG Agende 2030¹⁰ umestimo kot normativno-politični okvir globalnega javnega interesa, ki zahteva stabilno, inkluzivno in demokratično delovanje družbenih sistemov, kar je jedro Habermasove teorije deliberativne demokracije in komunikativne racionalnosti. Agenda kot globalni normativni dogovor določa cilje trajnostnega razvoja, ki predstavljajo univerzalno dogovorjene smernice za odpravo revščine, neenakosti, se zavzemajo za okoljsko trajnost in pravičnost, torej za skupne človeške dobrine, ki presegajo nacionalne meje ter zahtevajo močnejše mednarodne javne sfere in deliberacijo. V svoji teoriji javnega prostora in demokracije opozarja, da so funkcionalne demokratične institucije, odprt javni diskurz ter dialog med državljani in institucijami nujni predpogoj za reševanje kompleksnih globalnih problemov, kot jih izraža Agenda. Če demokratični diskurz šepa ali ga ni, lahko osrednji cilji trajnostnega razvoja izgubijo realističen politični pomen. Brez politične legitimitete, integracije in javnega zaupanja jih ni mogoče uresničiti, saj je njihovo uresničevanje vezano na kolektivno delovanje držav, civilne družbe in drugih akterjev. Kritični realistični pogled govori

-
7. Juergen Habermas, (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere* in druga dela. Posebej še (2012) *The Crisis of the European Union*.
  8. Ulrich Beck, (1992). *Risk society: Towards a new modernity*, Sage in druga dela.
  9. Slovoj Žižek, (2010) *Leaving in the end of time*; London in vrsta dugih del.
  10. Celotno besedilo Agende 2030 je objavljeno v knjigi Svetlik/Toš (ur.). *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije*; publikacija AZTRS, Ljubljana, 2024.

o tem, da je doseganje ciljev Agende do leta 2030 – po ocenah strokovnjakov – negotovo in malo verjetno. Habermasova skrb glede odprtega političnega prostora in sposobnosti demokratičnih sistemov, da naslovi-jo kompleksnost sodobnih izzivov, se tu sinektično prepleta z nujnostjo po učinkovitem izvajanju Agende. Deliberativna dimenzija učinkovanja 17 ciljev ter vseh podciljev in številnih kazalnikov predstavlja ne le politične cilje, ampak zahteva komunikativni proces učenja, usklajevanja in demokratizacije odločanja. To zahteva Habermasovo *teorijo deliberativnega odločanja*, pri čemer javna razprava ni dodatna vrednost, ampak temelj legitimnega sprejemanja odločitev. Tako je mogoče razumeti cilje Agende 2030 kot *normativno zavezujoči politični projekt*, ki predpostavlja funkcionalno in reflektivno deliberativno politično sfero, kar je jedro Habermasove filozofije demokracije. V odsotnosti močnih demokratičnih struktur in legitimne javne sfere je doseganje teh ciljev lahko utopično, prepuščeno samo tehnokratskim rešitvam, kar Habermas kritično prepoznava kot *krizo liberalne demokracije*.

Agenda 2030 kot projekt pozne moderne ni samo tehnični seznam ciljev, ampak normativni poskus regulacije globalne pozne moderne, zaznamovane s tremi strukturnimi značilnostmi: s funkcionalno diferenciacijo družbe, z globalizacijo tveganj, erozijo politične legitimnosti. V tem smislu Agenda predpostavlja to, kar kritična teorija že desetletja označuje kot obstoj *globalnega subjekta*, ki pa v resnici ni politično konstituiran. Tu se začne napetost med cilji in realnostjo.

Habermas govori o normativni racionalnosti brez nosilca moči. Posebej izraža zaskrbljenost zaradi razpada normativne kohezije Zahoda. Ključna težava Agende s habermasovske perspektive se izraža v dejstvu, da so cilji normativno racionalni, vendar politično neinstitutucionalizirani. Predpostavke za njihovo uresničevanje so: delujoča javna sfera, racionalno oblikovana politična volja in transnacionalna solidarnost. Hkrati ugotavlja, da so javne sfere fragmentirane, da poteka diskurz za kolonizacijo trgov, algoritmov in populizmov ter da EU in ZN nimajo demokratičnega »demos«. Zato Agenda sicer ohranja moralno »prepričljivost«, a je politično šibka. To je klasičen primer, ki ga je starejša kritična teorija imenovala *normativni presežek brez družbene baze*.

Ulrich Beck govori o družbah tveganja in iluzijah upravljanja. Postavlja ostrejšo diagnozo: sodobna družba ne razporeja več bogastva, ampak tveganja. Tveganja so: globalna, nevidna, brez jasnega povzročitelja.

Agenda se pri Becku razkrije kot program politične modernizacije brez reflektivne modernizacije. Beck bi se vprašal: Kdo nosi tveganje podnebnih politik? Kdo izgubi delovna mesta zaradi zelenega prehoda? Kdo odloča, katero tveganje je sprejemljivo? Po njegovem mnenju Agenda govori o *trajnosti*, a ne govori dovolj o konfliktih, ki jih trajnost proizvaja. Opozarja, da se brez politizacije tveganj cilji spremenijo v tehnokratsko moraliziranje in spodkopavanje demokracije.

Žižek je v svoji diagnozi najradikalnejši; nakaže povezavo med ideologijo trajnosti in liberalnim cinizmom. Po njegovem mnenju deluje Agenda kot ideološki nadomestek političnih sprememb. Liberalni kapitalizem internalizira kritiko. Trajnost, raznolikost in vključevanje postanejo moralni dodatki sistema, ne njegova transformacija.

Globalni kapitalizem danes ne zanika ekološke krize, ampak jo uporablja kot nov trg, torej Agenda ne problematizira lastninskih razmerij, ne odpira vprašanja razredne moči, ne tematizira imperialne (geopolitične) strukture svetovnega gospodarstva. V tem smislu Agenda deluje kot superpereg zahodnega liberalizma. »Vedi, da svet propada – in hkrati uživaj v tem, da si odgovoren.«

Če strnemo Habermasa, Becka in Žižka, dobimo tri ravni kritike Agende 2030: Agenda je brez legitimne politične strukture (Habermas); upravlja tveganja brez demokratične politizacije konfliktov (Beck); ideološka integracija kritike liberalnega kapitalizma (Žižek). Temelji na fikciji globalne konsenza, ki v realnosti ne obstaja.

S perspektive kritične teorije torej lahko rečemo, da Agenda 2030 ni napačna, ni zadostna in nikakor ni politično nedolžna. Agenda je simptom krize globalne moderne, ki si ne zmore zamisliti alternative kapitalizmu, zato proizvaja etične cilje, namesto da bi sprožala politične spopade.

Torej, še enkrat lahko ponovimo, da bi Habermas zahteval novo obliko transnacionalne demokracije, Beck radikalno politizacijo tveganj, Žižek pa prelom s samo logiko neoliberalnega kapitalističnega sistema. Ali gre samo za dobro formuliran odlog konflikta? Ali torej Agenda prikriva temeljna strukturna razpadanja, neskladja in konflikte, značilne za neoliberalni kapitalizem v svojih brutalnih izrazih in ga poizkuša ohranjati, ko bi ga bilo treba zrušiti? Z revolucioniranjem, uporom razviti nov družbeni sistem na globalni (geopolitična, kontinentalna), evropski (EU) in na nacionalni (posamezne države) ravni? To vprašanje si kritična teorija

družbe zastavlja že več kot stoletja, od Marxa naprej. Da, odgovorimo lahko, da Agenda v veliki meri prikriva temeljna strukturna protislovja neoliberalnega kapitalizma. To pomeni, da jih ne rešuje, ampak jih poskuša upravljati, mehčati in normativno disciplinirati, da bi sistem lahko preživel svojo lastno krizo. Agenda namreč ni predvsem zarota, ampak deluje kot krizni mehanizem poznega kapitalizma, ne kot njegov presežek.

In še enkrat, Agenda izrecno priznava, da sistem proizvaja revščino, neenakost, ekološko katastrofo; uvaja jezik pravičnosti, trajnosti, vključnosti; apelira na države, korporacije in na civilno družbo, da ta stanja presegajo. To je pomemben premik v diskurzu. Agenda pa ne problematizira neoliberalnega kapitalističnega sistema in načina produkcije; ne posega v lastninska razmerja; ne odpira vprašanja razredne moči; ne tematizira imperialnih in neokolonialnih razmerij ter odnosa do nerazvitega svetovnega juga.

Agenda po svojem bistvu torej ni revolucionaren akt. Habermas ugotavlja sicer njeno normativno veljavnost, a sistemsko nerealnost. Moralni cilji brez politične moči ostajajo deklarativni. Zato terja radikalno demokratizacijo sistemov. Beck ugotavlja, da poizkuša Agenda upravljati posledice brez razkritih vzrokov. Ekološka in socialna tveganja se porazdeljujejo neenakomerno in vedno, navadno v breme najšibkejših delov družb, trg pa ostaja nedotaknjen. Gre za izrazit primer depolitizacije konflikta. Žižek je najbolj neposreden, saj bi po njem lahko sklepali, da Agenda deluje kot ideologija preživetja kapitalizma. Sistem sicer priznava lastno brutalnost (lakota, revščina, vojne ...), a jo vgradi vase kot novo moralno ekonomijo.

***

Po vsem razpredanju in družbeno kritični presoji Agende seveda ne morem mimo njenega pomena pri nastajanju, prevzemanju in pri razširjanju v prostoru družbenih gibanj, v programih držav, gospodarskih osebkov, družbenih ustanov, njene prisotnosti v javnem medijskem in informacijskem prostoru ter postopnem prodiranju v zavest vse večjega števila ljudi. Kot da Agenda vendarle pridobiva svoj »demos«? Vse bolj pridobiva na pomenu kot »merilo« presoje razvojnih projektov na ravni primarnih, lokalnih skupnosti, v prizadevanjih podjetnikov in zaposlenih za zmanjšanje porabe energije, materialov, za dolgoživost proizvodov in dostopnost do virov zanj ..., predvsem v polju energetike, ko kljub krizi nuklearni vir ni edini izhod. Ob sprožanju desetine vojn, tudi distopičnih in disruptiv-

nih, kot sta rusko-ukrajinska in izraelsko-ameriško-iranska tudi izraelsko-libanonska, kot sta genocid in monstrozno poganjanje Palestinec v neskončljiv propad in izgon s Palestine, Gaze na Golanski planoti, kot spopad v Iranu... Kar vse je v nasprotju z vrednotami in interesi narodov, ki so v te spopade prisilno vključeni, in z vso svetovno skupnostjo, ki nosi bremena distopičnih pojavov, ki jih upravljajo ljudje brez uma z občutkom neskončne monstrozne moči - v interesu turbokapitalizma.

In vse to ne le zaustavlja, ampak vrača, razkraja, izničuje prizadevanja za trajnostni razvoj.

***

In tu stojimo prebivalci Slovenije, slovenska država, njen institucionalni in gospodarski sistem s svojimi lastnimi problemi razvoja, trajnostnega razvoja. Kohezivnost sistema, zaupanje v institucije, demokratična politična kultura, ohranjanje primarne solidarnosti ..., vse to se odraža v (ne) delujočih družbenih podsistemih za zagotavljanje zdravja, človeku primernega preživetja na starost, socialno varnost, razvit izobraževalni sistem, svobodo javnega prostora, ustvarjalno kulturo, varnost zaposlitve, stanovanja za mlade ..., kar vse zaobjema in je izraženo v zapisih več kot 40 ustvarjalnih sodelavcev in sodelavk Akademije znanosti za trajnostni razvoj. Tudi sama AZTRS se je porodila po kritični presoji razmer v slovenski znanosti - v prid njene večje povezanosti, interdisciplinarne narave, usmerjenosti k bistvenim problemom slovenske družbe ... In o vsem tem govorijo prispevki v tej knjigi.

Kamnik, 15. 3. 2026

Niko Toš

UVODNI DEL

Ivan Svetlik, ur.

UVOD

Ivan Svetlik, ur.

PREDNOSTNI CILJI TRAJNOSTNEGA RAZVOJA SLOVENIJE DO LETA 2035, SINTEZA PRISPEVKOV

Ivan Svetlik

RAZŠIRJENI POVZETKI TRAJNOSTNIH RAZVOJNIH CILJEV SLOVENIJE PO AVTORJIH IN TEMATSKIH SKLOPIH

UVOD

Prof. dr. Ivan Svetlik, ur.

Pričujoči zbornik je rezultat drugega večjega projekta Akademije znanosti za trajnostni razvoj Slovenije (AZTRS). Prvi zbornik je nastal v letu 2024, ko je bila AZTRS še v nastajanju in nosi naslov Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije (Svetlik, Toš, ur.). V njem so v 18 prispevkih predstavljeni temeljni koncepti trajnostnega razvoja, vprašanja energetskega prehoda, družbeni vidiki trajnosti, nekateri temeljni dokumenti OZN o trajnostnem razvoju ter dokumenti AZTRS.

Z drugim projektom smo začeli jeseni 2025. Njegov namen je, na podlagi akumuliranega znanja članov AZTRS in povabljenih zunanjih strokovnjakov, premisliti kateri so temeljni cilji trajnostnega razvoja Slovenije v prihodnjem desetletju. Ta premislek je prvenstveno namenjen odločevalcem, ki imajo največji vpliv na usmerjanje razvoja, torej vladnim službam in politikom. Zato je v avtorskih prispevkih poudarek na razčlenjevanju ciljev do ravni ukrepov in na njihovem utemeljevanju. V večini prispevkov je poudarjena politično normativna plat. Ambicija zbornika kljub temu ni koherentna razvojna strategija, temveč izbor in ponudba razvojnih ciljev, katerih zasledovanje je nujno za doseganje trajnosti v razvoju. V zborniku sicer predlagamo ožji izbor trajnostnih ciljev, vendar se bo med njimi morala odločati vsakokratna politika. Zbornik ima torej poudarjeno politično – policy dimenzijo.

Pri pripravi zbornika smo za izhodišče vzeli 17 ciljev trajnostnega razvoja OZN (Agenda 2030). Zavedamo se, da je OZN sprejela navedene cilje že pred desetimi leti in da so se v tem času okoliščine za njihovo uresničevanje bistveno spremenile. Številni cilji se kljub zavezi večine članic OZN ne uresničujejo in je ponekod opazno celo nazadovanje. Prav zato, in ker je tudi Slovenija podpisala ta dokument, navedeni cilji ostajajo še vedno aktualni. V svoje programe dela jih vključujejo posamezna ministrstva. V teku je tudi stalno spremljanje njihovega uresničevanja tako na svetovni kot na evropski ravni in po posameznih državah, vključujoč Slovenijo. Zato se nam zdi relevantno izhajati iz njih tudi v našem projektu. Dodana vrednost pa je, da jih prvič celovito in sistematično apliciramo za potrebe razvojnega dela v Sloveniji.

Zavedamo se, da so bili cilji trajnostnega razvoja OZN sprejeti kot politični kompromis številnih držav, ki se poleg globalnih oziroma skupnih trajnostnih problemov soočajo z regionalno specifičnimi razvojnimi vprašanji. Kot politični in (samo)zavezujoč dokument trajnostni cilji OZN nimajo koherentne konceptualne oziroma teoretske podlage in tudi niso bili razčlenjeni in premišljeni z vidika njihove medsebojne skladnosti in sočasne izvedljivosti. Zato vsebujejo nekatere napetosti, ki ovirajo ali celo onemogočajo njihovo hkratno uresničljivost. Najbolj očitna in kočljiva je napetost med ciljem zagotavljanja gospodarske rasti in ciljem ohranjanja naravnega okolja in naravnih virov. Nekonsistentnost v konceptih in teoretskih izhodiščih ter napetosti med posameznimi cilji trajnostnega razvoja so zato opazne tudi v prispevkih v tem zborniku. V sklepnem poglavju zato predlagamo nekaj rešitev: prehod iz socialno-liberalne v trajnostno razvojno paradigmo, nabor ključnih trajnostnih razvojnih ciljev ter razreševanje njihove medsebojne napetosti s časovnim stopnjevanjem: cilje, ki zahtevajo radikalne spremembe v smeri globinske trajnosti opredelimo kot dolgoročne, kratkoročne in srednjeročne pa postavljamo upoštevaje trenutne razmere, vendar z zahtevo, da zagotavljajo približevanje dolgoročnim.

Zbornik je delo več kot 40 strokovnjakov različnih naravoslovnih, tehničnih, družboslovnih in humanističnih ved. S tem uresničujemo eno temeljnih načel AZTRS, to je interdisciplinarni pristop k vprašanju trajnostnega razvoja. Skozi pripravo avtorskih prispevkov in interne razprave o njih se je pokazala raznolikost gledanja in raznolikost konceptualnih izhodišč o vprašanih trajnostnega razvoja. Razprava je razkrila napetosti med posameznimi trajnostnimi cilji, je pa prispevala tudi k dopolnjevanju in zblizevanju nekaterih pogledov. Eden pomembnih dosežkov je oblikovanje jeder ekspertnih skupin, ki se bodo s posameznimi razvojnimi vprašanji, kot so energetski prehod, mednarodne razmere, zdravje, izobraževanje, gospodarski razvoj in inovacije, družbene neenakosti in podobna poglobljeno ukvarjale tudi v prihodnje.

Avtorji posameznih prispevkov kljub osredotočenosti na trajnostne cilje razširijo svoje prispevke v smeri poglobljene konceptualne razprave, predstavitve družbenega konteksta ter primerjalnih in empiričnih analitičnih podlag. V tem pogledu zbornik presega politično normativno raven, saj nekateri prispevki predstavljajo celovite znanstvene članke oziroma poglavja. Kljub temu ostajamo pri naših ambicijah skromni in

ne poskušamo prispevkov postaviti v enoten teoretski okvir, v kontekst sodobnih znanstvenih razprav o trajnostnem razvoju in v primerjalno mednarodno perspektivo.

Rdeča nit zbornika so trajnostni cilji OZN. Ne ohranjamo pa strukture, kot je določena v tem dokumentu. Sedemnajstim ciljem OZN dodajamo še dva: kultura in jezik ter znanost. Da bi povečali preglednost, posamezne prispevke oziroma poglavja povežemo v šest delov. V prvem delu so poleg uvodnih pojasnil razširjeni povzetki ciljev, kot jih v svojih avtorskih prispevkih opredeljujejo posamezni strokovnjaki. S tem želimo dodatno poudariti politično normativno naravo zbornika ter olajšati bralcu dostop do jedra njegovih sporočil. Sledijo štiri tematski deli, ki povezujejo avtorske prispevke v zaokrožene problemske celote. Zbornik zaključujemo s sintezo ključnih sporočil.

Prvi tematski del je posvečen ekološkemu temelju trajnostnega razvoja. Vsebuje pet poglavij, ki opozarjajo na ekološke omejitve razvoja. Osredotočajo se na prehod na obnovljive in čiste vire energije, trajnostno kmetijstvo ter zanesljivo preskrbo z zdravo hrano ob ohranjanju naravnega okolja in krajine, ter trajnostno proizvodnjo in porabo, ki bosta zmanjševali porabo neobnovljivih naravnih virov in za okolje obremenjujočih odpadkov ter pospeševali krožno gospodarstvo. Še več, potrebna je obnova in zaščita degradiranih ekosistemov ter ohranjanje biotske raznovrstnosti. Kot poseben pristop k izboljšanju in ohranjanju ekosistemov avtorji priporočajo identifikacijo pozitivnih prelomnih točk, na katerih sprejeti ukrepi sprožajo multiplikativne razvojne učinke. V tem delu je vidna napetost med kratkoročnimi in srednjeročnimi cilji, saj je treba zadostiti dnevnim oziroma tekočim potrebam po energiji, hrani in drugih proizvodih ter dohodkih prebivalstva in simultano uvajati nove tehnologije za doseganje razogljičenja, ohranjanje naravnih virov in biosfere ne da bi s tem ogrožali kakovost življenja sedanjih in prihodnjih generacij.

Drugi tematski del vsebuje osem poglavij in je posvečen socialni reprodukciji. Jasno pokaže, da je ohranjanje družbenih ravnotežij in obnavljanje družbene strukture enako pomembno kot ohranjanje ekološke ravnovesja. Brez družbene trajnosti slabi tudi naslavljanje ekološke trajnosti, kot se to danes kaže v primeru iliberalnih demokracij. Hkrati pa posledice nezadostne ekološke trajnosti, kot so naravne nesreče, lahko resno načnejo tudi družbena ravnovesja. Lahko prispevajo k utrjevanju nedemokratskih režimov in s tem zaprejo vzročno posledični krog ter tlakujejo pot k

naravno-družbenim katastrofam. Ta poglavja izpostavijo pomen vzdrževanja družbene enakosti in kohezije z omejevanjem dohodkovnih in premoženjskih razlik, z izenačevanjem položaja obeh spolov ter z odpravljanjem revščine in socialnim vključevanjem ranljivih družbenih skupin.

Za obnavljanje in ohranjanje družbene strukture sta ključna vsem dostopno zdravstveno varstvo in izobraževanje, opredeljena kot javno dobro, nad katerega zagotavljanjem mora bdeti država. Še več, šole lahko postanejo žarišče socializacije mladih za novo trajnostno paradigmo in središče obnove skupnosti v vse bolj individualizirani družbi. V ta problemski sklop vključujemo tudi trajnostna mesta in skupnosti, s posebnim poudarkom na stanovanjski problematiki. Izkazuje se namreč, da je zagotavljanje stanovanj poleg gospodarskega vse bolj tudi socialno vprašanje. Prevladujoči tržni mehanizem namreč onemogoča dostop do stanovanj vse večjemu deležu prebivalstva, predvsem mladim. Stanovanja je zato treba obravnavati tudi kot javno dobro in v dobršnem delu zanje poskrbeti podobno kot za izobrazbo in zdravje.

Znanost, ki smo jo v projekt dodali kot posebno razvojno področje, je v jedru vsakega razvoja, posebej trajnostnega. Poleg krepitve temeljnega raziskovanja bo k reševanju razvojnih vprašanj posebej prispeval intenzivnejši prenos znanja v proizvodna okolja. K naboru ciljev OZN smo dodali tudi kulturo in jezik, ki sta v podstati vsakega socialnega sistema, kot podlaga za razumevanje in sporazumevanje, za identiteto posameznikov in socialnih skupin, a jih v vse bolj turbulentnem mednarodnem in tehnološkem okolju ne moremo jemati kot samoumevna.

Pet prispevkov v tretjem tematskem delu obravnava gospodarstvo, katerega temeljni cilji so povečevanje konkurenčnosti, inovativnosti in produktivnosti. Gospodarstvo, ki ustvarja visoko dodano vrednost nudi kakovostne zaposlitve z možnostjo osebnega razvoja in dobrega zaslužka. Njegove priložnosti so prav v ustvarjanju in uporabi več znanja. Skozi te prispevke se najbolj izostri napetost med trajnostnimi razvojnimi cilji. Očitno je, da dviganje konkurenčnosti in produktivnosti ter pospeševanje gospodarske rasti, ne da bi pri tem upoštevali okoljske omejitve, vodi v nadaljnjo degradacijo okolja, siromašenje naravnih virov, ogrožanje biosfere in klimatski zlom. Prav tako je očitno, da brez dobro delujočega gospodarstva, ki omogoča materialno podlago življenja posameznikom in reprodukcijo socialnih sistemov, ni podpore prebivalstva doseganju trajnostnih ciljev.

Umetnost tako stroke kot politike je v iskanju primerne ravnotežja med gospodarsko rastjo, produktivnostjo in konkurenčnostjo na eni ter okoljsko in družbeno trajnostjo ter kakovostjo življenja na drugi strani. Gospodarstvo mora iskati svoje podjetniške priložnosti v smeri povečevanja trajnosti, na primer s krožnimi tehnologijami in participativnimi organizacijskimi oblikami. To pa zahteva ne le iskanje pragmatične kombinacije nasprotujočih si ciljev, temveč tudi razmislek o postopnem prehodu v novo razvojno paradigmo, v kateri rast BDP ne bo ključno merilo, tržni mehanizem in ustvarjanje profita pa ne glavno gonilo razvoja. Kot razvojna opcija se nakazuje prehod v trajnostno paradigmo, v kateri bo ključno merilo kakovost življenja.

Četrty tematski del zbornika je posvečen institucionalnemu okviru. V štirih prispevkih je najprej postavljena v ospredje krepitev institucij, ki bodo prebivalcem Slovenije zagotavljale mir in pravičnost. Pri tem je eden od osrednjih ciljev izboljšanje volilnega sistema, ki naj okrepi vpliv volivcev na izbiro svojih predstavnikov in zmanjša tako imenovano strankokracijo. Poseben prispevek obravnava vprašanje kako naj se Slovenija kot država znajde v vse bolj turbulentnem mednarodnem okolju. To namreč predstavlja omejitve, ki se kažejo v negativnem vplivu reševanja trajnostnih problemov na domače gospodarstvo ob prenizkih globalnih okoljskih standardih, kot opozarjajo ekonomisti. Predstavlja pa tudi priložnosti za povezovanje in sklepanje koalicij z razvojno sorodno usmerjenimi državami. Ta del zbornika končuje poglavje, ki poziva k hitrejšemu in bolj odločnemu ukrepanju v smeri globinske trajnosti, ki bo edina omogočila preživetje na planetu. S tem prispevkom se vsebina zbornika vrača na začetek, k ekološkim temeljem razvoja.

Zbornik zaključujemo s sintezo ključnih sporočil. Na konceptualni ravni plediramo za prehod iz socialno-liberalne v trajnostno razvojno paradigmo. To bo mogoče z modrim izbiranjem razvojnih ciljev, ki bodo dovolj hitro odpirali pot v smeri globinske trajnosti, da bi se izognili naravnim in družbenim katastrofam. Hkrati pa mora biti njihova radikalnost odmerjena tako, da ne bo pretirano ogrožala ustaljenih vzorcev življenja, proizvodnje in porabe ter s tem ogrožala kakovost življenja prebivalcev ter izzivala njihov upor. Predlagamo pa tudi izbor ključnih trajnostnih razvojnih ciljev in nekaj projektov, ki bi jih bilo treba zasnovati na ravni države kot možne pozitivne prelomne točke.

PREDNOSTNI CILJI TRAJNOSTNEGA RAZVOJA SLOVENIJE DO LETA 2035, SINTEZA PRISPEVKOV

Ivan Svetlik, ur.

Uvod

Zakon o Akademiji znanosti za trajnostni razvoj Slovenije (AZTRS) in njen statut določata, da »družbeno odgovorni trajnostni razvoj ... zagotavlja vključevanje socialnih, etičnih in humanitarnih ter okoljskih in podnebnih razsežnosti pri uresničevanju razvojnih ciljev družbe in temelji na vrednotah humanizma, človekovih pravic ter družbene blaginje«.

Pogodba o Evropski uniji (PEU) določa, da si Unija prizadeva za: »... trajnostni razvoj Evrope, ki temelji na uravnoteženi gospodarski rasti in cenovni stabilnosti, visokokonkurenčnem socialnem tržnem gospodarstvu, ki stremi k polni zaposlenosti in socialnemu napredku, ter na visoki ravni varstva in izboljšanja kakovosti okolja«. Evropska unija razume trajnostni razvoj kot »zadovoljevanje potreb zdajšnjih generacij, ne da bi pri tem ogrozili zadovoljevanje potreb prihodnjih generacij, in sicer z uravnoteženjem gospodarske rasti ter varovanjem okolja in družbene blaginje«.

Organizacija združenih narodov opredeljuje trajnostni razvoj kot »uni-verzalno, integrirano in preobraževalno vizijo za mir in napredek ljudi in planeta zdaj in v prihodnje, ki jo določa v 17 ciljih trajnostnega razvoja (Sustainable Development Goals – SDG)«.

Trajnostni razvoj tako ne pomeni le ohranjanja obstoječega stanja, ampak iskanje razvojnih priložnosti za zdajšnje in prihodnje generacije, ne da bi pri tem ogrozili naravna in družbena ravnotežja ali celo življenje na planetu.

Trajnostni razvoj – kot civilizacijski projekt ter pravni, politični in etični okvir – se danes spoprijema z naraščajočimi pritiski kratkoročnih ekonomskih in geostrateških interesov. V Evropski uniji je zaznati izrazit politični, proračunski in normativni zasuk v smer varnostno-vojaških prioritet in ponovnega oboroževanja, ki se vse pogosteje predstavlja kot neizogiben odgovor na geostrateške razmere. Tak zasuk pa hkrati pomeni odmik od celovite trajnostne strategije, saj preusmerja politično

pozornost, javna sredstva in institucionalne zmogljivosti stran od podnebnega prehoda, varstva narave, socialne kohezije in dolgoročne družbene odpornosti. Znanost opozarja, da varnost, ki ne temelji na trajnostnem razvoju, ni trajna varnost, ampak samo kratkoročno obvladovanje simptomov globljih kriz.

Izhajajoč iz 17 ciljev trajnostnega razvoja OZN v Agendi 2030 o trajnostnem razvoju, je AZTRS oblikoval predlog usmerjanja razvoja Slovenije v trajnostno družbo. Dokument je nastal na podlagi avtorskih prispevkov posameznih članov AZTRS in zunanjih sodelavcev ter po internih razpravah v skupinah strokovnjakov za posamezna razvojna področja. Ne gre za standardno strategijo, ampak za dokument, ki lahko standardne razvojne strategije bistveno dopolni. V njem:

- opozarjamo na nujnost dopolnitve obstoječe razvojne paradigme v smeri trajnostnosti kot podlage za premisleke in delovanje vseh ključnih dejavnikov, ki se ukvarjajo z usmerjanjem razvoja in odločanjem o razvojnih vprašanjih;
- predlagamo nabor trajnostnih razvojnih ciljev, ki naj bi jih vključevali v strateške razvojne dokumente in odločitve v prihodnjih 5–10 letih;
- priporočamo nekaj mogočih pozitivnih prelomnih točk oziroma projektov, ki bi imeli lahko pozitivne multiplikativne učinke na razvoj.

Cilji trajnostnega razvoja predstavljajo skupni operativni okvir za usmerjanje državnih politik, delovanja javnih ustanov, gospodarstva, znanosti in civilne družbe. Menimo, da njihovo udejanjanje ni prostovoljna etična izbira, ampak družbena odgovornost države in korporacij ter merilo uspešnosti javnih politik, poslovnih modelov in znanstvenega delovanja.

Trajnostna razvojna paradigma

Slovenija je po osamosvojitvi začela novo razvojno pot na podlagi podevane socialne razvojne komponente, ki jo je prilagodila novim razmeram. Z nekaterimi slabitvami in krepitvami jo ohranja trajno prisotno.

S spremembo družbene in gospodarske ureditve v začetku 90. let prejšnjega stoletja je močno okrepila liberalno razvojno komponento: uvedla je politični pluralizem ter temu ustrezne človekove pravice in svoboščine, kot sta svoboda političnega združevanja in delovanja ter tržno gospodarstvo in pripadajoče svoboščine in pravice, kot sta zasebna lastnina in svobodno podjetništvo.

Razvoj Slovenije je tako v zadnjih 35 letih potekal v okvirih socialno-liberalne paradigme, pri čemer je prva preprečevala preglobok zdrs v neoliberalizmu. To potrjuje tudi Evropsko poročilo o uresničevanju ciljev trajnostnega razvoja OZN za leto 2025, v katerem med 34 evropskimi državami Slovenija zaseda 8. mesto. Visoko mesto ji zagotavlja zlasti socialna komponenta – nizka stopnja revščine in socialne neenakosti – pa tudi vzorec razpršene poselitve. Hkrati Poročilo 2025 poudarja, da v Evropi kot celoti napredek pri socialnih ciljih, vključno z neenakostjo, stagnira ali se upočasnjuje v primerjavi s prejšnjimi obdobji, kar je relevantno tudi za Slovenijo.

V zadnjih desetletjih se zaostruje okoljska problematika doma in na globalni ravni. Tudi v Sloveniji se segreva ozračje, vse pogostejši in močnejši so: suše, požari in poplave, onesnaženi so zrak, vode in zemlja, kar škodljivo vpliva na človeka in drugo biosfero. To je v pretežni meri posledica uporabe fosilnih virov energije ter vzorcev proizvodnje in porabe, ki jih spodbujajo želja po dobičku, gospodarski rasti in rasti materialnega standarda prebivalstva. Pri tem pa se zanemarjajo okoljske omejitve. Premalo je preventivnega delovanja in vlaganj v spremembo vzorcev proizvodnje in porabe. To prav tako potrjuje Evropsko poročilo o uresničevanju ciljev trajnostnega razvoja OZN za leto 2025, v katerem so med najšibkejšimi elementi doseganja trajnostnih ciljev v Sloveniji izpostavljeni prav premajhna skrb za okolje ter neustrezni vzorci proizvodnje in porabe.

Okolje tako postaja ključni omejitveni dejavnik socialno-liberalne paradigme. Njen potencial je mogoče povečati le na en način. Ne več tako, da okolje jemljemo kot zunanjo omejitev, ampak tako, da skrb za okolje postane njena integralna komponenta. Tako socialno-liberalna razvojna paradigma preraste v eko-socialno-liberalno. Vse tri komponente morajo biti trajnostno naravnane, zato novo razvojno paradigmo lahko poimenujemo trajnostna razvojna paradigma – TRP.

Tri komponente TRP predstavljajo kumulacijo zgodovinskega izkustva, na katerem je mogoče graditi prihodnost. Liberalna komponenta temelji na ekonomski racionalnosti. Njene temeljne vrednote so: svoboda posameznika, tekmovalnost, zasebna lastnina, tržno gospodarstvo, dobiček, politični pluralizem in pravna država. Je podlaga proizvodni funkciji družbe, katere osnovna mera je rast BDP in materialnega standarda prebivalstva. Spodbuja tekmovalnost pa tudi ustvarjalnost v znanosti, podjetništvu in na drugih področjih. Zavzema se za ohranjanje svoboščin v zasebnem, javnem, poslovnem in v političnem življenju.

Socialna komponenta temelji na socialni racionalnosti. Njene temeljne vrednote so: enakost, solidarnost, sodelovanje med posamezniki in družbenimi skupinami ter močna socialna država. Je podlaga netržni delitvi družbenega bogastva in nove vrednosti. Omejuje družbeno neenakost ter zagotavlja socialno vključenost in družbeno kohezijo, vključno s pravično porazdelitvijo bremen prehoda v trajnostno družbo. Je ključna za razvoj in vključevanje človeških potencialov majhnega naroda. Njen temeljni cilj je zagotavljanje kakovosti življenja prebivalcev. Mogoča mera razvoja je indeks človekovega razvoja.

Temeljne vrednote okoljske komponente so: zdravo življenje ljudi, drugih živih bitij in družb ter ohranjanje ravnovesja med delovanjem človeka in naravnim okoljem na planetu. Postavlja meje proizvodnji in porabi, ki morata nadomestiti uporabo neobnovljivih naravnih virov z obnovljivimi, reciklirati vire, ki so že v obtoku, ukiniti obremenjevanje okolja z odpadki in izpusti v naravo in ozračje, omejiti segrevanje planeta, zmanjšati tveganja naravnih katastrof, ohranjati in regenerirati rastlinski in živalski svet ter porabo prilagoditi tako, da bodo prihodnje generacije lahko zadovoljevale svoje potrebe vsaj na enaki ravni kot zdajšnje. Poskrbeti mora za kakovost bivalnega okolja z zagotavljanjem čistega zraka in vode, zdrave prehrane ter stika ljudi z naravnim okoljem.

Izzivi pri usmerjanju razvoja se s trojno paradigmo pomnožijo, saj je vsaka komponenta paradigme omejena z drugima dvema. Meje ustvarjanju dobička postavljajo preprečevanje degradacije okolja, izčrpavanje neobnovljivih virov, dostojno delo in plačilo zanj. Meje delitvi družbenega bogastva in nove vrednosti postavljajo preživetje podjetij v globalni konkurenčni tekmi in škodljivi vplivi porabe na okolje. Meje ohranjanju okolja so v željah naraščajočega števila prebivalstva po kakovostnem življenju in preživetju. Med tremi komponentami je z vstopom okoljske treba poiskati novo ravnovesje.

Vsaka redukcija TRP z izločitvijo ali s pretirano marginalizacijo posamezne komponente bi pomenila civilizacijsko nazadovanje in tveganje za obvladovanje razvojnih izzivov. Dober primer tega so poskusi iskanja razvojnih rešitev znotraj neoliberalnega modela. Ta je izčrpal svoj razvojni potencial in odpovedal z vidika zagotavljanja trajnostnega razvoja. Kar zadeva okoljsko trajnost, se izkazuje, da pohlep po dobičku stopnjuje obremenjevanje okolja z ogljičnimi in drugimi izpusti ter z izrabo neobnovljivih naravnih virov. Na to se neoliberalni voditelji odzivajo z zanikanjem znanstveno potrjenih

ugotovitev o naraščajočih tveganjih, ki jih prinašajo podnebne spremembe, in s prisvajanjem virov drugih držav z uporabo sile.

Na področju družbene trajnosti pretiran pohlep po dobičku in njegova koncentracija v rokah peščice Zemljanov sprožata eksponentialno rast družbene neenakosti in naraščajoče frustracije prebivalstva, ki vse bolj podpira avtoritarne oblastnike. Drugi dejavnik je individualizacija, ki – podprta z novimi komunikacijskimi tehnologijami – razgrajuje naravne družbene skupnosti, od družine in prijateljskih mrež do delovnih kolektivov in lokalnih skupnosti, zaradi česar posamezniki postajajo manj odporni na politične, tržne in na lažne znanstvene manipulacije. Tretji dejavnik je slabitev socialne države, vključno z mehanizmi sistemske solidarnosti in zagotavljanjem javnih storitev. Velekapital se polašča oblasti s potiskanjem odločanja v roke avtoritarnih voditeljev, ki razgrajujejo demokratične institucije v svojih državah in na mednarodni ravni. Moč prava zamenjuje pravo moči – ekonomske, vojaške in politične. Opravka imamo s tako imenovano iliberalno oziroma avtoritarno demokracijo. Posledice tega so: izključevanje posameznikov iz javnih zadev, nezaupanje državljanov v institucije, slabitev demokracije, relativizacija znanstvenih dognanj, upad družbene kohezije in naraščanje števila konfliktov, vključno z vojnam.

Dodajanje okoljske komponente, ne da bi pri tem izločili socialno in liberalno, je nujno. Še več, okoljska komponenta odpira nove razvojne možnosti, saj jo obravnavamo kot področje ustvarjanja znanja, inoviranja, investiranja in podjetništva. V interakciji s prvima dvema omogoča nove, hibridne oblike proizvodnje, porabe in življenja. Primeri za to so: socialno podjetništvo, delavsko solastništvo podjetij, skupnostne sončne elektrarne, digitalizirano podprte mreže proizvajalcev in porabnikov ekološko pridelane hrane, ekološko urejene in vodene izobraževalne ustanove.

Pomemben steber trajnostne paradigme tako predstavlja tudi socialna ekonomija, zlasti socialno podjetništvo in zadružništvo. Te oblike povezujejo gospodarsko dejavnost s socialnimi cilji, zmanjšujejo dohodkovno neenakost, preprečujejo razčlovečenje dela, krepijo lokalne skupnosti in omogočajo vključevanje ranljivih skupin. Socialna ekonomija mora postati sistemski del razvojne strategije Slovenije do leta 2035, ne samo obrobni korektiv tržnega gospodarstva.

Prav tako TRP vključuje sodelovanje zaposlenih pri upravljanju podjetij ter njihovo udeležbo pri dobičku in lastništvu. Kot kažejo primeri iz

Nemčije, Avstrije in iz nordijskih držav, ti mehanizmi pomembno prispevajo k večji socialni koheziji, dolgoročno usmerjenemu poslovnemu odločanju in učinkovitejšemu uveljavljanju trajnostnih poslovnih modelov.

Ključni razvojni cilj: dviganje kakovosti življenja

Cilji trajnostnega razvoja Združenih narodov (Sustainable Development Goals – SDG) predstavljajo referenčni okvir za določanje prioritet, izbiro ukrepov in za merjenje napredka. Ta dokument priporoča, kako naj se posamezni SDG uresničujejo v slovenski razvojni strategiji do leta 2035 ter kako naj se povezujejo z nacionalnimi cilji, ukrepi in s kazalniki. Postavljanje razvojnih ciljev pa narekuje upoštevanje nekaj načel in omejitev ter razrešitev nekaj dilem.

Prva dilema zadeva ročnost ciljev. V nadaljevanju tega dokumenta opredeljujemo cilje za naslednjih 5–10 let. To je z vidika predlaganega TRP razmeroma kratko obdobje. Zato so za opredeljevanje kratkoročnih ciljev pomembne vrednote in dolgoročni cilji, h katerim bi želeli usmerjati razvoj.

Kar zadeva temeljne vrednote, lahko sprejmemo tiste, pri katerih zahodna civilizacija vztraja od francoske revolucije naprej. To so: svoboda, enakost in bratstvo. Svoboda se manifestira v mnogoterih oblikah: kot osebna svoboda, kot svoboščine in človekove pravice, kot svoboda ustvarjanja in podjetništva, verovanja in združevanja, kot svoboda v odnosu do politične oblasti, kapitala in do tehnostrukture, kot svoboda človeških skupnosti vse do narodne in državne. Temeljna vrednota svobode predpostavlja družbeno odgovornost posameznika do drugih in skupnosti. Človekove pravice so lahko omejene s pravicami drugih, omejitve pa morajo biti skladne z ustavnim redom.

Enakost in enakopravnost sta opredeljeni kot socialna, ekonomska in politična enakost, enakost pred zakonom, enakost ne glede na osebne okoliščine, kot sta identiteta posameznika in skupnosti, enakost možnosti izobraževanja, dela, socialnega varstva, družbenih in političnih položajev, enakost temeljnih človekovih potreb, enakost rezultatov itn.

Bratstvo je razumljeno kot solidarnost, neformalna medsebojna pomoč in kot podpora, kot institucionalizirana solidarnost v obliki socialne države in njenih programov. Je temeljni gradnik družbenih skupnosti – od družin, lokalnih skupnosti, delovnih kolektivov do nacionalne skupnosti. Bratstvo pomeni načelo medsebojnega priznavanja enakega dostojanstva vseh ljudi

in zavezanost skupnosti, da odnose med njenimi člani gradi na povezanosti, vzajemnem spoštovanju in na skrbi za skupno dobro. Iz človekovega dostojanstva izhaja prepoved, da bi bil človek uporabljen samo kot sredstvo za cilje drugih. Zato je življenje nedotakljivo in uživa temeljno pravno varstvo.

Navedenim trem vrednotam moramo dodati še četrto, ki zavzema visoko mesto v hierarhiji vrednot v vseh empiričnih raziskavah, to je varnost. Tudi varnost je razumljena večdimenzionalno: kot osebna varnost in kot varnost skupnosti, kot fizična varnost in socialna varnost ter varnost na posameznih področjih: pri delu, v prometu, na javnih prostorih, kot ekonomska, nacionalna, vojaška in podobno.

Navedene vrednote so tako pomembne, da pri načrtovanju razvojnih ciljev nobene ni mogoče izključiti. Cilji pa se lahko bistveno razlikujejo med seboj glede na to, v kolikšni meri je katera izmed vrednot poudarjena oziroma katerim dajemo prednost. Liberalna filozofija daje prednost svobodi. Meni, da si svobodni posamezniki v medsebojni tekmi, v kateri velja načelo enakih možnosti, lahko zagotovijo varnost sami. Zanimarja pa, da medsebojna tekma povečuje socialne razlike, zaradi katerih poraženci postajajo podrejeni zmagovalcem in niso več svobodni. Ogroženi sta tudi njihova ekonomska in socialna varnost. Socialna filozofija gradi na skupnosti, v kateri vladata družbena enakost, ki je več kot le enakost možnosti, in solidarnost med člani, ki je podlaga zagotavljanju individualne pa tudi kolektivne varnosti. Težave pa ima s tem, da prevelika enakost in podreditve posameznika skupnosti zmanjšujeta njegovo osebno svobodo in motive za ustvarjalno delo. Zato sta odmerjanje poudarkov navedenim vrednotam in iskanje ustreznega razmerja med njimi ključna pri postavljanju razvojnih ciljev.

Trajnostna razvojna paradigma, ki izhaja iz nujnosti reševanja okoljskih vprašanj, dodaja tem vrednotam peto, tj. življenje: človeka kot del žive narave in druge pogoje prebivanja na planetu. S tem vnaša v vrednotni sistem bistveno dopolnitev. Človeka, ki sta ga renesansa in razsvetljenstvo postavila v vrh stvarstva, umika s položaja neomejenega gospodarja narave, ker je zanemaril okolje, v katerem prebiva, do te mere, da ogroža lasten obstoj. Premisliti in ukrepati mora glede načina proizvodnje, porabe in organizacije življenja, da bi lahko preživel kot ena izmed živih vrst na planetu. S tem humanizem, v katerem je bil človek mera vsega, prerašča v posthumanizem, v katerem človek išče načine sobivanja z drugimi živimi bitji, ne da bi pri tem ogrožal njihov obstoj.

Na podlagi navedenih vrednot lahko opredelimo temeljni razvojni cilj TRP. To je dviganje kakovosti življenja. Ta cilj je aproksimativen in velja na kratek in srednji pa tudi na dolgi rok. Upošteva vse navedene vrednote. Konkretiziramo ga kot (Nussbaum, Sen, ur., 1993; Svetlik, ur., 1996):

- izboljšanje materialnih pogojev življenja, ki jih zagotavljamo s proizvodnjo in prisvajanjem oziroma z delitvijo dobrin in storitev (ime-ti);
- izboljšanje medčloveških oziroma družbenih odnosov, v katerih se udeležajo vrednote in načela družbene pravičnosti, enakosti, svobode, solidarnosti; udeležanje teh vrednot in načel dviga medsebojno zaupanje ter zaupanje v skupnost in njene institucije, občutek varnosti in pripadnosti (ljubiti);
- izboljšanje možnosti razvoja vsem članom skupnosti skozi družinsko življenje, otroško varstvo, izobraževanje, ustvarjalno delo in sodelovanje v javnem življenju lokalnih in širših skupnosti; s tem posamezniki razvijajo svoje zmožnosti, osebno rastejo, ustvarjalno prispevajo sebi in skupnosti ter doživljajo družbeno priznanje in svojo samopotrditvev (biti);
- izboljšanje kakovosti življenjskega okolja: ohranjanje in regeneracija žive in nežive narave, brez česar so vse druge razsežnosti kakovosti življenja razvrednotene.

Cilj izboljšanje kakovosti življenja zanika smisel enostranske težnje k materialni blaginji, zagovarja pa uravnotežen, do narave in človeka prijazen razvoj. Konkretni cilji so opredeljeni v nadaljevanju.

Kakovost življenja vključuje tudi globinsko trajnost in koncept odrasti kot odziv na preobremenjenost planeta s sodobnimi načini proizvodnje, potrošnje in življenja. Hipen preskok v globinsko trajnost pa ni mogoč, saj bi lahko sprožil neobvladljiv odziv prebivalstva zaradi radikalnih sprememb v sistemih proizvodnje in porabe ter pritiskov za spremembo vedenjskih vzorcev. Zato je pomemben postopen prehod, tako da kratkoročne in srednjeročne cilje stopnjujemo skladno z dolgoročno usmeritvijo k globinski trajnosti. Pri tem je treba zmanjšati tveganje, da bi zaradi prepočasnega prehoda v trajnostno družbo okoljski problemi predstavljali večjo družbeno turbulenco in tveganje, kot bi ju sprejeti ukrepi.

Za prehod v trajnostno družbo je ključno dobro delujoče gospodarstvo, ki je ujeto v zdajšnje strukturo proizvodnje, menjave in porabe. Še nekaj

časa bomo jedli kruh iz pšenice, proizvedene z uporabo traktorjev na naftni pogon. Najbrž nikoli ne bo usahnilo individualno prisvajanje kot motiv za delo in podjetništvo. Treba pa je začeti učinkovitejšo proizvodnjo dobrin in storitev na podlagi več znanja in inovacij ter hkrati obrniti trend v smeri zmanjševanja izpustov, uvajanja krožnega gospodarstva, prehoda na brezogljične energetske vire in njihovo manjšo porabo. Pospeševati je treba socializacijo proizvodnje, tj. omogočiti vsem prebivalcem, da so udeleženi v individualnem prisvajanju kot solastniki in da so udeleženi pri delitvi dobičkov. Enako pomembno je postaviti meje prisvajanja na račun tujega dela in kapitalskih špekulacij, na primer z ustrezno davčno politiko.

Pri postavljanju ciljev moramo upoštevati njihovo uresničljivost glede na potreben čas, razpoložljiva sredstva in na sprejemljivost za ljudi. Časovne omejitve in omejitve v materialnih in finančnih sredstvih ter človeških virih zahtevajo določanje prednostnih ciljev. Kljub časovno oddaljenim učinkom je treba za razvoj ključne spremembe sprožiti pravočasno, potem pa uravnati hitrost oziroma intenzivnost prehoda z angažiranjem več ali manj virov. Primera tega sta lahko energetski prehod na obnovljive vire in zagotavljanje varnosti oskrbe s kakovostno hrano. Ukrepati moramo takoj, rezultate pa lahko pričakujemo šele čez več let.

Sprejemljivost za ljudi narekuje presojo o tem, kako motivirati ljudi za spremembo vrednot in vedenja, kar vključuje spremembo potrošnih navad (prehranjevanje, prebivanje, prostorska mobilnost, uporaba novih tehnologij, poraba prostega časa ...), povečanje vrednotenja dolgoročnih koristi na račun kratkoročnih (odložene koristi) ter preventivnih aktivnosti (zdrav način življenja, varnost naselitve in urejenost bivalnega okolja, dobri odnosi v skupnosti ...), namesto odpravljanja neugodnih posledic (bolezni, naravne in druge nesreče, spori ...). Skratka, gre za spremembe v slogu življenja, ki terjajo, da iz svoje cone ugodja stopi veliko ljudi.

Sprejemljivost za ljudi mogoče predstavlja največji izziv. Ljudje spreminjajo svoje vrednote in vedenje predvsem na podlagi težkih življenjskih izkušenj, v katerih so ogrožena njihova življenja in v katerih so poleg racionalnih presoj močno ali celo prevladujoče prisotna čustva. To so tako imenovane negativne prelomne točke, kot so uničujoče poplave, ki zahtevajo poplavno obnovo, spremembo namembnosti zemljišč in preselejevanje ogroženih ljudi, v kar ljudje privolijo zaradi občutka ogroženosti in želje po varnosti prebivanja. Nadalje so to uničujoči potresi s človeškimi žrtvami, ki terjajo popotresno obnovo, varnejšo tehnologijo gradnje

in naselitve; spori in žrtve kriminala v getoiziranih družbenih okoljih, ki spodbudijo krepitev programov socialnega vključevanja in uveljavljanja zakonodaje; zdravstvene epidemije, ki narekujejo spremembo vedenja ljudi, razvoj zdravil in preventivno zdravljenje oziroma cepljenje; masovno obolenje in prezgodnje smrti zaradi onesnaženosti zemlje, zraka in vode, kar vodi v sanacijske ukrepe, itn.

Posebej zahtevna naloga se zdi poiskati take cilje in ukrepe za njihovo uresničevanje, ki motivirajo ljudi za množično preventivno delovanje oziroma za udeležbo pri spreminjanju navad in vrednot v korist povečevanja trajnosti – pozitivne prelomne točke. Pogosto ljudje vedo, kaj bi bilo smotrno spremeniti v njihovem vedenju in pričakovanjih, a kljub temu ostajajo pri ustaljenih vedenjskih vzorcih – kajenje, uživanje alkohola, nezadostna telesna aktivnost itn. Nekatere primere mogočih pozitivnih prelomnih točk navajamo v nadaljevanju.

Čprav je prehod v trajnostno družbo v Sloveniji otežen zaradi globalnih podnebnih, gospodarskih in političnih razmer, je proaktiven pristop k njemu nujen. Kazati se mora v pospešenem doseganju trajnostnih ciljev v domačem prostoru in v zavzemanju zanje v mednarodnem. To je naša moralna dolžnost do prihodnjih generacij. Kljub spremljajočim negotovostim je treba dajati prednost iskanju in sprožanju pozitivnih prelomnih točk pred odpravljanjem posledic negativnih, saj je za to potrebnih manj človeških žrtev in manj virov.

Povzetek prednostnih razvojnih ciljev Slovenije do leta 2035

Trajnostni razvojni cilji Slovenije, ki jih opredeljujejo avtorski prispevki v predhodnih poglavjih in so širše povzeti v uvodnem poglavju, izhajajo iz trajnostnih ciljev Agende OZN 2030. Ne sledijo razvrstitvi ciljev iz Agende, ampak v oklepajih navajamo, na katere se nanašajo. Izbrani so cilji, ki bi jih morali v Sloveniji uresničiti v obdobju prihodnjih 5–10 let. Njihovo uresničevanje zahteva iskanje sinergije v vednosti ter metodah med različnimi strokami naravoslovja, družboslovja in tehnike.

Predlagamo naslednjih 24 ciljev:

1. Obnoviti degradirana zemljišča in tla, ki so prizadeta zaradi poplav, suše, onesnaženja, zaraščanja, industrijske dejavnosti ali drugih vzrokov, ter preprečiti zmanjševanje biotske raznovrstnosti. Na področju arheologije je treba uporabljati neinvazivne pristope. Poleg

gorskega/alpskega sveta je pozornost treba posvetiti ohranjanju pretočnosti in čistosti površinskih vod in morja, ki nudijo bistveno ekosistemsko podporo za preživetje in odpornost proti podnebnim spremembam (SDG 15).

2. Pospesiti prehod na brezogljicne (jedrske) in obnovljive (sončne in vodne) vire električne energije z zamenjavo oziroma obnovo obstoječih ter gradnjo novih elektrarn in hranilnikov pa tudi z varčevanjem pri porabi energije pri ogrevanju, v prometu, proizvodnji in v gospodinjstvih. Prehod ne sme dodatno obremenjevati okolja (SDG 7, 13).
3. Okrepiti javni potniški promet z izboljšanjem medkrajevne povezljivosti, preiti na e-mobilnost in krepiti železniški promet kot alternativo cestnemu (SDG 7, 10, 11, 13).
4. Omogočiti varna in dostopna stanovanja za vse prebivalstvo, tudi s tem, da se pravica do stanovanja zapiše v Ustavo bolj določno, kot to zdaj opredeljuje 78. člen Ustave RS. Izboljšati kakovost in trajnostnost novogradenj in obnovitvenih gradenj s primerno izbiro in reciklažo materialov ter protipotresno zaščito (SDG 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13).
5. Izboljšati kakovost zraka in dostopnost do zelenih površin v naseljih ter zmanjšati obremenitve z odpadki (SDG 9, 11, 12, 13).
6. Dvigniti produktivnost gospodarstva z okrepitevijo inovacijskega sistema, s tehnološkoinovacijskim skladom, predvidljivim in konkurenčnim poslovnim okoljem, z energetske in industrijske politiko ter dvigom kakovosti kadrov in kompetenc, kar bo povečalo inovativnost in delež visokih tehnologij v proizvodnji (4, 8, 9, 13).
7. Pospesiti trajnostno in vključujočo gospodarsko rast ob višji stopnji zaposlenosti in majhni brezposelnosti. Sprejeti program spodbujanja trajnostno usmerjenega in inovativnega podjetništva. Cilj je gospodarska rast za vse, da so koristi razvoja porazdeljene široko in pravično (SDG 8, 9).
8. Krepiti krožno gospodarstvo z zmanjševanjem uporabe primarnih virov in s kroženjem obstoječih; zmanjšati količine odpadne hrane (SDG 8, 9, 12, 13).
9. Dvigniti kakovost dela in delovnih mest, ki omogočajo izobraževanje in osebni razvoj, ki so zdrava in varna (SDG 4, 8, 9, 10).
10. Sprejeti nacionalno strategijo korporativne družbene odgovornosti kot odgovornosti podjetij za vplive na okolje in družbo na nacionalni

- in korporacijski ravni ter s tem prispevati k uravnoteženemu in medgeneracijsko odgovornemu trajnostnemu razvoju (SDG 8, 9).
11. Sprejeti programe spodbujanja zdravega prehranjevanja ob digitalizaciji lokalnih prehranskih verig in zaščiti obdelovalne zemlje. Investirati v trajnostno kmetovanje in v prilagajanje na podnebne spremembe – namakalni in oroševalni sistemi, zaščitne mreže, rastlinjaki (SDG 1, 2, 3, 13, 15).
  12. Zmanjšati premoženjsko in dohodkovno neenakost z obdavčitvijo premoženja, s proporcionalnimi davki glede na dohodek, z razbremenjevanjem plač, udeležbo zaposlenih v lastništvu in dobičku podjetij ter s krepitvijo programov storitev socialne države s posebnim poudarkom na zagotavljanju enakosti spolov ter preprečevanju revščine in socialnem vključevanju najranljivejših socialnih skupin (SDG 1, 2, 4, 5, 7, 10, 11, 16).
  13. Zagotoviti enak dostop do ključnih družbenih – vodstvenih in političnih – vlog, ne glede na spol oziroma spolno usmerjenost.
  14. Zmanjšati regionalne razlike z uvedbo pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave in s spodbujanjem decentralizacije proizvodnje ter z investiranjem na manj razvitih območjih (SDG 8, 9, 10).
  15. Krepiti javno neprofitno zdravstvo s proporcionalnim univerzalnim financiranjem, z učinkovitim in odgovornim poslovanjem ter z nadzorom javnih zdravstvenih zavodov, s krajšanjem čakalnih vrst, kadrovsko krepitvijo, z digitalizacijo in s preventivnimi programi (SDG 1, 2, 3, 10, 16).
  16. Preoblikovati vrtce in šole v okolja socializacije mladih za zeleni prehod in nove tehnologije z uravnoteženjem abstraktnega z izkustvenim učenjem na področjih skrbi za čisto okolje, proizvodnje in porabe sončne energije, pridelave hrane, izmenjave dobrin, medgeneracijskega učenja, uporabe novih tehnologij in ‚knjižnic stvari‘. Vrtci in šole naj postanejo centri regeneracije lokalnih in medgeneracijskih skupnosti (SDG 1, 3, 4, 7, 13).
  17. Okrepiti kadrovskega potencial države z nacionalnim programom nadgradnje obstoječe izobrazbe in kvalifikacij, s selektivno migracijsko politiko, z vključevanjem slovenskih strokovnjakov, ki delujejo po svetu, v razvojne projekte in proizvodnjo ter s podporo internacionalizaciji visokega šolstva in raziskovanja.

18. Pospešiti vlaganja v kakovost raziskovanja in visokošolskega izobraževanja s poudarkom na temeljnem, interdisciplinarnem in trajnostnem raziskovanju ter na prenosu znanja (SDG 4, 9).
19. Zmanjšati vse oblike kriminala in nasilja, nezakonite finančne tokove, trgovino z orožjem in korupcijo. Posebno pozornost je treba nameniti kriminalu in nasilju, ki sta povezana z razvojem novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij in umetne inteligence (SDG 16).
20. Krepiti zaupanje v institucije z vključevanjem in s sodelovanjem državljanov, z urejanjem njihovega pravnega statusa, varovanjem svoboščin ter z dostopom do informacij (SDG 10, 16).
21. Krepiti demokracijo z izboljšanjem volilnega sistema v smeri kombiniranega ter širjenjem participativne, industrijske in deliberativne demokracije ter neodvisnosti medijev (SDG 10, 16).
22. Utrjevati vlogo slovenščine in drugih uradnih jezikov na dvojezičnih območjih v vseh družbenih funkcijah ter ohranjati in spodbujati kulturni in jezikovni pluralizem (SDG 16, 17).
23. Zavzemati se za trajnostni razvoj v mednarodnem prostoru: za vzdržen razvoj, močno trajnost, odrast, mir in za socialno racionalnost (SDG 17).
24. Ohranjati je treba suverenost in varnost Slovenije ob v svet odprti družbi na gospodarskem, kulturnem in na političnem področju ter se povezovati z manjšimi državami, ki zasledujejo našim podobne cilje (SDG 16, 17).

Navedena lista je povzeta iz širšega nabora ciljev, ki jih vsebujejo avtorski prispevki. Ciljev načelno ni preveč, če upoštevamo vsa področja, na katerih mora delovati vlada. Hkrati pa je lista preobsežna, če naj bi predstavljala strateške prednostne naloge vlade in drugih razvojnih dejavnikov. O njih se bodo seveda opredeljevali sami. Naš ožji izbor je razviden v nadaljevanju iz predlaganih projektov oziroma pozitivnih prelomnih točk. V ospredju so naslednji cilji: razogljičenje in varovanje okolja, dostop do stanovanj, zmanjševanje dohodkovne in medgeneracijske neenakosti, na znanju in inovacijah utemeljen prehod v visoke tehnologije, trajnostne šole, regionalizacija ter krepitev javnega prostora in javnih institucij.

Ponovno pa je treba izpostaviti, da uresničevanje trajnostne paradigme ne poteka v neki harmoniji, ampak zahteva upravljanje konfliktov, ki izhajajo iz napetosti med trajnostnimi cilji. Te so najizrazitejše med spodbujanjem gospodarske rasti in okoljskimi omejitvami, med tržnim

zagotavljanjem dobrin in storitev ter javnim zagotavljanjem temeljnih dobrin in storitev, kot so: izobrazba, zdravje, stanovanje in kultura, med ujetostjo v obstoječi način življenja, proizvodnje in potrošnje ter nujnostjo njegove transformacije v smeri trajnosti. Zmožnost stroke in umetnost politike se dokazujeta ravno v razreševanju teh napetosti.

Pozitivne prelomne točke

Pozitivne prelomne točke razumemo kot sprožilce razvoja s trajnimi multiplikativnimi učinki v smeri povečevanja materialnega bogastva, gospodarske učinkovitosti, razvoja in uporabe novih tehnologij, večje blaginje prebivalstva, krepitve zelenega vedenja ljudi, izboljšanja družbenih odnosov in večanja stopnje zadovoljstva. Skratka, gre za povečevanje vseh razsežnosti kakovosti življenja.

Pozitivne prelomne točke lahko sprožijo nove tehnologije, podobno kot lahko pripeljejo tudi do negativnih. Nove IKT in UI so, na primer, povsem spremenile način komuniciranja, s tem pa tudi odnose med ljudmi in nara-vo družbenih skupnosti. Pozitivne prelomne točke so velikokrat posledica razrešitve družbenih konfliktov, ki delujejo katarzično. Po koncu druge svetovne vojne, na primer, je prišlo do vzpostavitve novega mednarodnega reda, ki je vzdrževal relativni mir med državami in omogočil dekolonizacijo ter opredelitev in uveljavljanje človekovih pravic z aktivno vlogo OZN. Prišlo je tudi do prej nepredstavljive redistribucije družbenega bogastva med družbenimi skupinami v korist izboljšanja življenjske ravni srednjega razreda na podlagi nove davčne politike, socialnega partnerstva in krepitve programov države blaginje. Včasih pa so sprožilci pozitivnih prelomnih točk tudi družbena gibanja, kot je bilo študentsko konec šestdesetih let prejšnjega stoletja ali gibanje ‚me too‘ pred nekaj leti.

V našem primeru iščemo sprožilce zelenega razvoja, ki so v rokah državnih organov odločanja. Ti imajo na voljo zakonodajno oblast – moč zapovedovanja in preprečevanja določenega vedenja –, moč zbiranja in razdeljevanja javnih sredstev, s katerimi spodbujajo ali destimulirajo vedenje posameznikov ter uravnavajo njihov materialni položaj, moč oblikovanja in zagotavljanja javnih storitev, moč investiranja, na primer v javno infrastrukturo, in moč informiranja oziroma prepričevanja. Pri pozitivnih prelomnih točkah gre za vprašanje, kako država s svojimi organi in agencijami realizacijo prednostnih razvojnih ciljev poveže v zaokrožene projekte, tako da bodo razvojna sredstva dala največ in najboljše rezultate.

Naloga države je, da z zakonodajnimi, s proračunskimi, z institucionalnimi, organizacijskimi in s komunikacijskimi vzvodi zavestno ustvarja pogoje za nastanek pozitivnih prelomnih točk. To zahteva dolgoročno vizijo, politično stabilnost in vključevanje znanosti, gospodarstva ter civilne družbe v skupno oblikovanje politik.

V nadaljevanju predlagamo in na kratko utemeljujemo naslednje trajnostne projekte:

Investicijski projekti

Investicijski projekti imajo navadno multiplikativne razvojne učinke, saj se v njihovo snovanje in izvedbo poleg gradbeništva vključi veliko drugih proizvodnih in storitvenih panog. Sodimo, da z vidika trajnostnega razvoja med prednostne investicijske projekte spadajo v nadaljevanju predstavljene dejavnosti.

- Dokončanje cestne povezave na tretji razvojni osi.
- Pospešitev obnove železniških povezav s pohitritvijo železniškega prometa, ki bo prevzel večji delež domačih in mednarodnih potnikov ter pretežni del tranzitnega tovornega prometa. Sem sodi tudi sistem integriranega železniškega in cestnega prevoza, mestnih, primestnih in medmestnih povezav. S tem bomo zmanjšali porabo časa in energije v potniškem in tovornem prometu pa tudi onesnaževanje okolja z izpusti motorjev z notranjim izgorevanjem.
- Gradnja novih zmogljivosti za proizvodnjo električne energije iz okoljsko nizko obremenjujočih (jedrskih) in obnovljivih (sončnih in vodnih) virov. V ta projekt sodijo tudi: investiranje v hranilnike električne energije, okrepitev prenosnega omrežja, širitev polnilnic za električna vozila in spodbujanje prehoda na e-mobilnost. Ta projekt je ključen za zmanjšanje izpustov ogljika in stabilno oskrbo z električno energijo.
- Pospešena stanovanjska gradnja, obnova in protipotresna zaščita stavb. Stanovanjska gradnja in obnova nista pomembni le za rast gospodarstva, manjšo porabo energije in večjo varnost prebivanja. Ključna je socialna razsežnost, saj izboljšanje bivalnih možnosti (78. člen Ustave RS), zlasti mladi generaciji, odpira perspektivo varnejšega in kakovostnejšega življenja. Čas je, da pravico do stanovanja (lastniškega ali najemnega) zapišemo v Ustavo. Zagotovitev dovolj dostopnih stanovanj bi nedvomno prispevala k odločanju mladih za

delo in življenje v domačem okolju ter za ustvarjanje družin. Mlada generacija bi čutila boljšo vključenost v družbo in bi bila pripravljena tudi več prispevati za skupno dobro.

- Posodabljanje kmetijstva z gradnjo namakalnih in oroševalnih sistemov, zaščitnih mrež in rastlinjakov. Pomembna sta digitalizacija lokalnih prehranskih verig in pospeševanje do okolja prijazne pridelave. Ta projekt je ključen za zagotavljanje varne preskrbe s kakovostno hrano, povečanje energetske učinkovitosti kmetijstva, ohranjanje kmetijske proizvodnje, poselitve podeželja in za videz krajine.
- Pospeševanje razvoja in uporabe visokih tehnologij s povečevanjem vlaganja v raziskave in razvoj: v temeljne raziskave, interdisciplinarne projekte, trajnostne tehnologije in v prenos znanja v prakso. Dviginiti je treba kakovost izobraževanja. Raziskovalna politika mora biti dolgoročna, stabilna in odporna na politične cikle.

Navedene investicije bodo bistveno prispevale k razogljčenju v energetiki in kmetijstvu. Okrepile bodo znanstvenoraziskovalno podporo trajnosti, hkrati pa bodo z izboljšanjem dostopa do stanovanj zmanjšale medgeneracijsko neenakost in povečale družbeno kohezijo.

Podjetniški In institucionalno-inovacijski projekti

Podjetniški in institucionalno-inovacijski projekti so usmerjeni v povečevanje produktivnosti, legitimnosti in trajnostne usmerjenosti delovanja javnih in zasebnih institucij; terjajo organizacijske, upravljalne in kulturne spremembe. Njihova ključna prednost je sprožanje dolgoročnih družbenih učinkov. Ti projekti zahtevajo zmerna finančna vlaganja. Bistvo je v podjetništvu in inoviranju ter v organizacijskih spremembah oziroma gradnji zadevnih institucij z namenom večje mobilizacije in učinkovitejše izrabe razpoložljivih človeških, materialnih in finančnih virov ter v trajnostno usmerjenem dvigu kakovosti njihovega delovanja. V prihodnjem obdobju bi morali v ospredje postaviti štiri projekte.

Prvi projekt je program podjetniških priložnosti. Slovenija je gradila svoj razvoj na močnem industrijskem sektorju, ki je izrazito izvozno usmerjen, vendar odvisen od velikih tujih proizvajalcev končnih proizvodov, predvsem evropskih, ki jim dobavlja sestavne dele. Zaradi velikega pritiska neevropskih, zlasti azijskih (kitajskih) proizvajalcev s cenejšimi in vse kakovostnejšimi proizvodi na evropske trge slabi gospodarski položaj glavnih gospodarskih partnerjev v Evropi, s katerimi sodelujejo

slovenska podjetja. Gre za hitre in velike tehnološke spremembe, kot so: prehod na električne avtomobile, robotizacija in informatizacija proizvodnje ter uporaba umetne inteligence. Poleg tega imajo azijski proizvajalci na voljo cenejše vire in nižje okoljske standarde. Zapira se tudi ameriški trg. Naša podjetja se bodo morala prestrukturirati skupaj z zdajšnjimi mednarodnimi partnerji ali brez njih.

Predlagamo, da slovenska vlada oblikuje poseben program, s katerim bo spodbujala in olajšala gospodarsko prestrukturiranje, da bi tako ohranila in okrepila svoj mednarodni gospodarski položaj. Pri tem je treba upoštevati posebne okoliščine Slovenije, kot so majhen, a strateško pomemben in okoljsko občutljiv zemljepisni prostor ter omejene količine virov. Zato pridejo v poštev predvsem projekti, ki so majhni po obsegu, na primer testni, ter usmerjeni v visoke tehnologije v globalno pomembnih proizvodnih nišah. Ta predlog ni nadomestilo, ampak dopolnitev programa prenovne slovenskega gospodarstva.

Nekaj predlogov za takšne projekte je naslednjih:

- pretvorba tehnologij izbranih uspešnih industrijskih programov v krožno proizvodnjo;
- eksperimentalna uvedba lokalnih/regionalnih prehranskih verig na podlagi pridelave na ohranitvenih in ekoloških kmetijah;
- vzpostavitev evropskega centra za kompleksno logistiko z uporabo samo električnih prevoznih sredstev ter načrtovanjem in upravljanjem povezav s pomočjo umetne inteligence;
- razvoj biogenetskih zdravil za zdravljenje in lajšanje bolezni starejše populacije.

V podporo takim projektom bi bilo treba dodatno narediti naslednje:

- oblikovati nacionalni sklad za prestrukturiranje podjetij – za konkurenčnost;
- okrepiti kadrovskega potencial države z nacionalnim programom nadaljnje obstoječe izobrazbe in kvalifikacij;
- oblikovati strategijo selektivne migracijske politike;
- vključiti v razvojne projekte in proizvodnjo slovenske strokovnjake, ki delujejo po svetu, in sicer z oblikovanjem svetovne mreže slovenskih ekspertov;
- promovirati Slovenijo kot deželo z visoko kakovostjo življenja.

Ta program bi spodbudil prestrukturiranje obstoječih in nastajanje novih trajnostno usmerjenih podjetij, ki bi povečevala dodano vrednost in konkurenčnost gospodarstva.

Drugi projekt je lahko del prvega ali samostojen. Lahko bi ga poimenovali Slovenija inovira. Slovenija ima tri ključne razvojne vire: naravne lepote, ki jih pospešeno izkorišča v turistični dejavnosti; geostrateško lokacijo, ki ji omogoča krepitev mednarodnih prometnih povezav ter nanje vezanih proizvodnih in storitvenih dejavnosti; ljudi, ki so dobro izobraženi in visoko (samo)zaposleni ter pripravljeni prispevati svoje delo in znanje v proizvodnih in storitvenih dejavnostih. Na tej podlagi je razvila razmeroma uspešno gospodarstvo, ki velik del dohodka pridobiva iz izvozom na tuje trge. Čeprav morajo podjetja posodabljati proizvodnjo, da lahko sledijo zahtevam svojih kupcev, pa zaostajajo v doseganju dodane vrednosti in produktivnosti. To velja tudi za sektor državne uprave in javnih služb, kar – v celoti gledano – zmanjšuje hitrost dohitevanja razvitejših držav.

Razvojni zaostanek je na trajnostno sprejemljiv način mogoče zmanjšati z uvajanjem visokih tehnologij, digitalizacije, inovacij in z uporabo zahtevnega znanja. To znanje slovenski izobraževalni sistem zagotavlja z visokim deležem prebivalstva z visoko izobrazbo, vključno z nadpovprečnim deležem doktorjev znanosti. Žal pa primerjalni podatki kažejo, da se izobrazba prebivalstva ne odraža zadosti v generiranju inovacij, tehnoloških in organizacijskih izboljšavah ter v ustvarjanju dodane vrednosti. Ključ za razvojni obrat je boljši prenos znanja v prakso proizvodnih in storitvenih organizacij v zasebnem in javnem sektorju oziroma njegova učinkovitost uporaba v vseh delovnih okoljih.

Projekt Slovenija inovira bi moral vključevati:

- povečanje deleža BDP za raziskave, inovacije in razvoj;
- krepitev tehnološko-inovacijskega sklada;
- krepitev skladov tveganega kapitala;
- javne finančne spodbude za razvoj in uvajanje visokih tehnologij;
- uvedbo ‚industrijskega‘ doktorata, podobno, kot so bili mladi raziskovalci za industrijo;
- davčne kredite in sofinanciranje prispevkov za zaposlovanje doktorandov in doktorjev znanosti v proizvodnji dobrin in storitev;
- vzpostavitev sistematičnega usposabljanja magistrov in doktorjev znanosti za prenos znanja;

- vzpostavitev nacionalne mreže tehnoloških laboratorijev;
- krepitev podjetniških inkubatorjev in pisarn za prenos znanja na inštitutih in univerzah;
- krepitev regijskih centrov za prenos znanja in inovacije.

Pričakujemo lahko, da bi povečano vlaganje v inovacije omogočilo številne tehnološke in poslovne preboje pa tudi nadomeščanje proizvodenj, ki jih izpodriva tuja konkurenca. Navedeni ukrepi so potrebni tudi za dvig ravni trajnosti v proizvodnji in porabi ter za zadrževanje domačih in privabljanje tujih talentov. Enako ali še bolj kot inovacije proizvodnih procesov in proizvodov pa so potrebne tudi inovacije v organizaciji in izvajanju zasebnih in javnih storitev ter v javni upravi.

Tretji projekt so trajnostne šole. Te bi se morale razviti v centre za socializacijo mladih generacij za razvoj in delovanje v trajnostno naravnani družbi in družbi naprednih tehnologij ter centre za medgeneracijsko povezovanje in socialno vključevanje v lokalnih skupnostih. Izobraževalni in vzgojni proces naj potekata ne le s pripovedovanjem o, ampak s sodelovanjem učencev pri skrbi za čisto in urejeno okolje, proizvodnji in uporabi električne energije iz obnovljivih virov, spoznavanju, uporabi in kritični oceni novih tehnologij, do okolja prijazni mobilnosti, skrbi za fizično in psihično kondicijo ter zdravo življenje, pridelavi hrane na šolskih parcelah, izmenjavi rabljenih dobrin, kroženju znanja z medgeneracijskim učenjem, medsebojni pomoči, na primer pri uporabi novih tehnologij, učenju jezikov v obveznem izobraževanju ob upoštevanju jezikovne in kulturne raznolikosti med učenci ter spodbujanju strpnega dialoga, pomoči starejšim in šibkejšim (kot del dolgotrajne oskrbe), lokalnih proslavah in drugih prireditvah itn. Za realizacijo tega projekta je potrebnih nekaj dodatnih vlaganj v šolske energetske objekte, kot so sončne elektrarne, in v šolske vrtove tam, kjer je to mogoče, v kolesarnice, dodatno orodje, opremo in v prostore. Predvsem pa je treba dopolniti programe in pridobiti oziroma usposobiti učitelje, ki bodo znali kognitivno učenje nadgrajevati z izkustvenim.

Cilj tega projekta je pripraviti mlado generacijo za sooblikovanje trajnostne proizvodnje in porabe z uporabo novih tehnologij, vključno z umetno inteligenco, utrjevati lokalne skupnosti z gostejšo mrežo odnosov med lokalnim prebivalstvom različnih generacij ter razvijati in uporabljati lokalne vire. Šole so del lokalnih prehranskih verig, lokalnih energetskih skupnosti in mrež integriranega prevoza potnikov ter skrbi za ranljive družbene skupine.

Četrty projekt je regionalizacija z zakonsko vzpostavitvijo pokrajin.

Veliko število majhnih občin je v zadnjih desetletjih povsem spremenilo podobo Slovenije, in sicer na bolje. Večina manjših krajev po vsej državi je komunalno opremljenih, razpolagajo s primerno infrastrukturo in dajejo lepo urejen videz, tako da Slovenija kot celota postaja privlačna za turiste. Majhne občine so poleg državnih in evropskih uspele mobilizirati tudi lokalne vire, povezati prebivalce ter dvigniti kakovost življenja v mestih in vaseh. Njihova šibka točka je, da ne uspejo koncentrirati zadosti virov za večje razvojne projekte in da se bolj izjemoma kot po pravilu povezujejo prek svojih meja, kar znižuje skupni razvojni potencial in ohranja visoke stroške nekaterih storitev.

Na drugi strani je v zadnjih desetletjih prišlo do koncentracije ekonomske, upravne in politične dejavnosti oziroma moči v večjih središčih, predvsem v Ljubljani. Razlike v stopnji razvitosti med slovenskimi regijami se ne zmanjšujejo. Še več, obrobne regije v veliko primerih ne uspejo uporabiti svojega potenciala ali ga celo izgubljajo, predvsem z zaposlovanjem prebivalcev v sosednjih državah, z njihovim izseljevanjem ali dnevno migracijo. Namesto da bi regionalna središča postala žarišče razvojnih pobud, so inertna ali zaostajajo za drugimi, z redkimi izjemami, kot sta na primer Novo mesto in Ajdovščina.

Vzpostavitev do 10 pokrajin, ki bi prevzele pomembne upravne in razvojne funkcije, lahko ponovi zgodbo o uspehu, ki so jo prinesle majhne občine, vendar na višji ravni. Regije lahko znižajo stroške delovanja občin in administrativno obremenjenost centralne oblasti. Hkrati so zmožne koncentrirati dovolj razvojnih potencialov za večje projekte, ki jih občine same ne zmorejo. Skrbijo lahko za zagotavljanje večine temeljnih potreb prebivalstva na področjih otroškega in socialnega varstva, izobraževanja, zdravstva, preskrbe s potrošnimi dobrinami in komunalnimi storitvami vse do zagotavljanja kakovostnih zaposlitev. Javni zavodi na navedenih področjih se lahko organizirajo in upravljajo na regionalni ravni ter tako poskrbijo za kakovostne storitve za celotno regijo in razbremenijo ministrstva kot del centralne oblasti.

Regionalna središča morajo postati jedro izvajanja trajnostnih razvojnih projektov, kot so energetske skupnosti z izkoriščanjem regionalno dostopnih virov energije, digitalizirane lokalne prehranske verige, ki povezujejo proizvajalce in porabnike ter zagotavljajo kakovostne in sveže

prehranske proizvode, regionalne stanovanjske skupnosti, ki zagotavljajo boljšo dostopnost in boljšo izkoriščenost stanovanjskih kapacitet, integrirane mreže potniškega prometa, razvojno-raziskovalna središča in podobno. Regije bi omogočale več zaposlitev v regionalnih središčih in nanje vezanih naseljih ter zmanjšale potrebe po dnevni migracijah na večjih razdaljah.

Na državni ravni je treba okrepiti spodbude za vlaganja v manj razvitih regijah ob hkratni dekoncentraciji proizvodnje in storitev. Regionalizacija bi pripomogla k uravnoveženemu razvoju posameznih delov države, ki bi bil tudi okoljsko manj obremenjujoč. Izboljšala bi razvojno perspektivo in odpornost obmejnih območij.

Socialnopolitični projekti

Socialnopolitični projekti so odgovor na visoko stopnjo individualizacije in dezintegracije družbe. Opravka imamo z naraščajočo navezanostjo posameznikov na njim večinoma nevidne centre ekonomske moči, ki usmerjajo njihovo vrednotenje, mišljenje, potrošno in drugo ravnanje prek novih komunikacijskih naprav in omrežij. To še posebej velja za mlajše generacije. Ob tem slabijo ali celo razpadajo družbene skupnosti od družine, sosedstva in lokalne skupnosti do nacije. Posamezniki se v navezi na centre moči zdijo sebi samozadostni in skupnost doživljajo kot oviro svojim hotenjem. Posledice tega so: nezaupanje v institucije, zavračanje spoznanj znanosti, nadomeščanje racionalnega z emocionalnim odločanjem, sledenje nepreverjenim in lažnim informacijam ter voditeljem, neudeležba v javnih zadevah, odklanjanje demokratičnih postopkov odločanja, kot so: volitve, nepripravljenost na spremembe, naraščajoče psihosocialne težave, konflikti in podobno.

Zdi se, da se krepí socialna anomija. To ustreza centrom ekonomske moči oziroma kapitalu ter avtoritarnim populističnim voditeljem, saj jim olajšuje manipulacijo s posamezniki kot potrošniki pa tudi kot volivci in političnimi podporniki. Kot protiutež predlagamo dva projekta, ki ne zahtevata znatnih finančnih virov. Terjata pa usklajeno posredovanje z državne ravni, ki vključuje primerno koordinativno telo, intenzivno informiranje širokega kroga prebivalstva, podporo ustreznim civilnodružbenim organizacijam in mobilizacijo parlamentarne večine za sprejetje oziroma spremembo ustrezne zakonodaje ter za njeno implementacijo vse do ozaveščanja in opolnomočenja državljanov in usposabljanja vodij.

Prvi projekt poimenujemo krepitev javnega prostora in skupnosti. Javni prostor se krči in siromaši. Prvi razlog za to je privatizacija zagotavljanja storitev, pri čemer zasebniki ne le konkurirajo javnim zavodom, ampak prek koncesij in dvojnih praks iz javnega sektorja črpajo kadre, sredstva in kliente z namenom ustvarjanja dobičkov. Tako se na primer sredstva, zbrana z obveznim zdravstvenim zavarovanjem, stekajo v dobičke zasebnih zdravstvenih podjetij in njihovih lastnikov. Drugi razlog za slabitev javnega prostora in naravnih skupnosti je širjenje digitalnih platform oziroma omrežij, ki ustvarjajo vtis tako imenovanih virtualnih skupnosti, v resnici pa služijo oblikovanju vzorcev konformnega potrošniškega in političnega vedenja pod vplivom centrov ekonomske in politične moči. S tem izpodrivajo naravne fizične skupnosti kot okolja identifikacije in pripadnosti posameznikov. Individualizacija kot podlaga avtonomnemu odločanju posameznika se sprevača v nekritično sledenje družabnim medijem, lažnim novicam in teorijam zarote ter destruktivnemu sproščanju frustracij. Tretji razlog je v nedodelanosti sistema: volilni sistem, ki spodbuja strankokracijo, zakon o zavodih, ki ne zagotavlja učinkovitega upravljanja javnih zavodov in neprofitnosti koncesionarjev, ter privatizacija javnih medijev. Državljeni dobivajo občutek nemoči in nepravičnosti. Za to pa krivijo državo, predvsem izvršno oblast, ki dopušča tako prakso.

Za krepitev javnega prostora in skupnosti predlagamo naslednje ukrepe:

- Zagotavljanje pluralnosti, neodvisnosti in strokovnosti javnih medijev; posodobitev obstoječe in uveljavitev nove medijske zakonodaje.
- Razvoj in širitev participativne in deliberativne demokracije, vključno z elektronsko podprtimi javnimi razpravami ter s pridobivanjem mnenj javnosti o odprtih razvojnih vprašanjih ter s participativnimi proračuni.
- Prenova volilnega sistema za volitev poslancev v DZ v smeri kombiniranega volilnega sistema, s katerim bo dana političnim strankam manjša, volivcem pa večja moč odločanja o poslancih, ki jih predstavljajo v državnem zboru; uveljaviti je treba volilni sistem, ki zagotavlja neposredni vpliv volivcev na izbiro poslancev, ter politično in pravno odgovornost izvoljenih predstavnikov volivcem in skupnosti.
- Prenovitev Zakona o zavodih, ki mora dosledno uveljaviti načelo, da se javna sredstva lahko uporabljajo le za neprofitno izvajanje javne službe, in uveljaviti prepoved, da presežek prihodkov nad odhodki pripade javnemu ali zasebnemu ustanovitelju, ampak se vlaga v

razvoj človeških ali materialnih virov javnega zavoda. Prenovljeni zakon o zavodih mora z ločitvijo poslovodskih in nadzorstvenih pristojnosti pa tudi odgovornosti ter s tripartitno sestavo sveta zavoda (ustanovitelj, zaposleni, uporabniki) posodobiti urejenost in s tem učinkovitost upravljanja javnih zavodov.

- Podpreti razvoj javnih šol kot pomembnih središč socialnega povezovanja in vključevanja v lokalnih skupnostih.
- Spodbujati povezovanje posameznikov v družbene skupnosti, kot so: društva in civilnodružbene organizacije, ki naj bodo vključene v pripravo odločitev o skupnih zadevah. Različne skupnosti lahko veliko prispevajo k ohranjanju in zagotavljanju kohezivnosti ter stabilnosti pluralne in raznolike družbe, k razvoju strpnega, odprtega ter vključujočega javnega dialoga, ki obravnava vse teme, povezane s preteklostjo, sedanostjo in s prihodnostjo ter tako postavlja podlago za dolgoročno sodelovanje in vzdržen trajnostni razvoj.
- Zagotoviti vsem državljanom dostop do storitev za zagotavljanje osnovnih potreb na področjih: prostorske mobilnosti, otroškega varstva, izobraževanja, uporabe verodostojnih informacijskih virov in orodij (UI), zdravstvene in dolgotrajne oskrbe, stanovanj in socialne pomoči.
- Okrepiti vzgojo in izobraževanje za uporabo novih komunikacijskih tehnologij in umetne inteligence, ki naj služijo krepitvi in ne razkranjanju družbenih skupnosti, ter regulirati dostop do njih.
- Zagotavljati visoko raven varnosti oseb in lastnine.

Drugi je projekt zagotavljanja socialne enakosti in pravičnosti. Čeprav se Slovenija uvršča med države z najnižjimi razlikami v dohodkih med posameznimi socialnimi skupinami, se hkrati hitro povečujejo razlike v premoženju. Tako ob vzporedni privatizaciji zagotavljanja storitev premožnejši neprimerno hitreje pridejo do kakovostnejših zdravstvenih in socialnih storitev, elitnega izobraževanja in kulture ter stanovanj kot manj premožni. Na primer, ob velikem pomanjkanju stanovanj za mlade ima zgornji odstotek najpremožnejših v lasti veliko stanovanj, ki so prazna, namenjena naložbenim aktivnostim in oddajanju za visoke najemnine.

Vidno naraščanje premoženjskih razlik ter težka dostopnost javnih storitev in stanovanj povečujeta občutek nepravičnosti in relativne deprivacije med prebivalstvom, s tem pa tudi občutek lastne brezperspektivnosti.

To še posebej velja za mlajše generacije. Družbena kohezija slabi. Mnogi zato sledijo lažnim obljubam populističnih vodij in podpirajo avtoritarno oblast, ki se pogosto ponuja v obliki ‚odrešilnih voditeljev‘ oziroma novih obrazov. Zato bi morali po zgledu Avstrije ali Slovaške sprejeti ukrepe proti ekstremnemu bogatenju oziroma za zagotavljanje socialne enakosti in pravičnosti. Predlagamo naslednje ukrepe:

- Dosledno uveljaviti načelo, da se sredstva, ki jih solidarnostno zbirajo državljani za zagotavljanje temeljnih potreb, kot sta zdravje in dolgotrajna oskrba, smejo porabljati samo za financiranje neprofitnih dejavnosti, ne pa profitnih.
- Zagotavljati dostop do izobraževanja skladno z zmožnostmi posameznika, ne glede na socialni izvor in materialni položaj.
- Krepite udeležbo zaposlenih v lastništvu podjetij. To je tako imenovani preddelitveni ukrep, ki zaposlene spreminja v solastnike in odgovorne soupravljalce.
- Spodbujati udeležbo zaposlenih pri delitvi dobička, s čimer delavcem priznavamo, da pomembno prispevajo k ustvarjanju nove vrednosti in da ne prispeva le kapital oziroma njegovi lastniki.
- Progresivna obdavčitev materialnega in finančnega premoženja večjih vrednosti, kot so: stanovanja in zemljišča za oddajanje v najem, plovila, finančne naložbe in transakcije. Progresivne stopnje plačevanja prispevkov za zdravstveno zavarovanje in druga socialna zavarovanja, odvisno od dohodka in premoženja posameznika.
- Zagotoviti dostop do najemnih ali lastniških stanovanj vsem, ki jih potrebujejo, posebej mladim. Brezdomcem je treba zagotoviti ustrezno socialno namestitvev.
- Zagotavljanje enakosti spolov s posebnim programom na državni ravni in s poudarkom na enakosti med spoloma pri zasedanju odgovornih družbenih položajev.
- Zmanjšanje revščine in povečevanje socialne vključenosti v najbolj ogroženih družbenih skupinah, kot so: starejši, samohranilci, invalidi, priseljenci in brezposelni.

Sklep

Cilji trajnostnega razvoja Združenih narodov niso prostovoljna etična izbira, ampak globalni razvojni mehanizem, ki zavezuje države, javne institucije, gospodarstvo in znanost. Ta dokument določa, kako naj se ti cilji uresničujejo v slovenski razvojni strategiji do leta 2035.

Brez preseganja kratkoročnih interesov, brez sodelovanja zaposlenih, brez socialne ekonomije, brez močnih institucij in brez omejevanja partitokratske prevlade trajnostni razvoj ne bo mogoč.

Zgodovinske izkušnje kažejo, da družbe, ki varnost razumejo predvsem skozi oboroževanje, trajnostne izzive pa obravnavajo kot sekundarne, dolgoročno postanejo ranljivejše, ne manj ranljive. Resnična varnost je neločljivo povezana s trajnostnim razvojem, socialno pravičnostjo, z varstvom narave in zaupanjem v institucije.

Akademija znanosti za trajnostni razvoj s tem dokumentom prispeva strokovno, neodvisno in dolgoročno vizijo razvoja Slovenije ter poziva vse nosilce odločanja, da cilje trajnostnega razvoja udejanjijo kot osrednje vodilo razvojne politike države do leta 2035 in naprej.

Ključni viri

Nussbaum, N., Sen, A. (ur.) (1993). *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press.

Svetlik, I. (ur.) (1996). *Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: FDV.

Svetlik, I., Toš, N., (ur.) (2024). *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije*. Ljubljana: AZTRS in FDV.

WWW.sdg.un.org/2030agenda

RAZŠIRJENI POVZETKI TRAJNOSTNIH RAZVOJNIH CILJEV SLOVENIJE PO AVTORJIH IN TEMATSKIH PODROČJIH

Prof. dr. Ivan Svetlik, ur.

Trajnostne razvojne cilje Slovenije do leta 2035 podrobno razčlenjujejo strokovnjaki za posamezna področja trajnostnega razvoja v svojih avtorskih prispevkih v nadaljevanju. V tem poglavju so prikazani razširjeni povzetki ciljev, vzeti neposredno iz avtorskih prispevkov. Razvrščeni so v 12 področij, ne da bi povsem sledili razvrstitvi, kot jo najdemo v Agendi Organizacije združenih narodov, je pa pri vsakem podnaslovu označeno, na kateri cilj Agende Organizacije združenih narodov se nanaša.

EKOLOŠKI TEMELJI

SPREJETI NUJNE UKREPE ZA BOJ PROTI PODNEBNIM SPREMEBAM IN NJIHOVIM POSLEDICAM

Lučka Kajfež Bogataj

Zakaj Slovenija potrebuje blaženje in prilagajanje podnebnim spremembam

Podnebne spremembe pri nas že vplivajo na naravne ekosisteme, gospodarstvo, zdravje in na kakovost življenja. Po podatkih Agencije Republike Slovenije za okolje se je povprečna temperatura v Sloveniji od začetka 20. stoletja zvišala za več kot 2,2 °C, kar je dvakrat več od svetovnega povprečja. Krajša snežna sezona, povečanje števila vročinskih valov, suše, neurja in poplave vse pogosteje ogrožajo kmetijstvo, infrastrukturo, zdravje prebivalcev in delovanje ekosistemov.

Blaženje kot dolgoročna potreba za stabilizacijo podnebja

Blaženje podnebnih sprememb pomeni zmanjševanje emisij toplogrednih plinov in povečanje ponorov ogljika z namenom stabilizacije globalnega podnebnega sistema. V Sloveniji to vključuje postopno opuščanje fosilnih goriv, razogljičenje energetike, industrije in prometa, prehod na obnovljive

vire energije ter spodbujanje krožnega gospodarstva. Blaženje je nujno za preprečevanje prehodov čez kritične globalne prelomne točke, npr.: taljenje ledenikov, propad gozdnih ekosistemov in spremembo kroženja oceanov. Brez učinkovitega blaženja bi postali stroški prilagajanja v prihodnosti eksponentno višji, družbena ranljivost pa bi se povečala.

Prilagajanje kot pogoj za odpornost družbe in gospodarstva

Hkrati pa blaženje samo po sebi ne zadošča, saj so številni vplivi podnebnih sprememb že neizogibni. Prilagajanje (angl. adaptation) pomeni razvoj odpornosti in sposobnosti družbe, gospodarstva in ekosistemov, da se uspešno prilagodijo novim podnebnim razmeram. V Sloveniji se to kaže v nujnosti izboljšanja prostorskega načrtovanja, upravljanja z vodnimi viri, zaščite pred poplavami, prilagajanja kmetijstva na spremenjene padavinske režime, povečevanja zdravstvene odpornosti na vročinske valove in krepitev urbane zelene infrastrukture. Prilagajanje ima tudi ekonomsko dimenzijo – vsak evro, vložen v preventivne ukrepe, lahko prihrani od štiri do sedem evrov v poznejši obnovi po ekstremnih dogodkih.

Neizkoriščen potencial za »pozitivne prelomne točke«

V literaturi pozitivne prelomne točke označujejo kumulativne družbene ali tehnološke spremembe, pri katerih manjši impulzi – kot so uvedba nove politike, sprememba družbene norme ali inovacija – sprožijo samopospešujoče verižne učinke v smeri trajnostnega ravnanja. Gre torej za prehod iz linearnih ukrepov v nelinearno družbeno dinamiko, ki omogoča hitro razširitev trajnostnih praks, kot so množična raba obnovljivih virov energije, sprememba prehranskih navad ali sprejetje skupnostnih energetske rešitev.

Družbeni in vedenjski dejavniki so nosilci prelomnih sprememb, če poiščemo mehanizme za spodbujanje vedenjskih sprememb, ki bi delovali kot sprožilci pozitivnih prelomnih točk. Družbeni vpliv je ključen – ljudje so bolj pripravljeni spreminjati navade, ko spremembo vidijo kot del nove družbene norme. Kot sprožilci bi v Sloveniji lahko delovali npr. skupnostni energetski projekti, pri katerih bi bili lokalni prebivalci soudeleženi v proizvodnji energije ter bi občutili večji nadzor in lastništvo nad tranzicijo. Potencial imajo tudi regenerativne in agroekološke kmetijske prakse, ki ne le blažijo, ampak krepijo odpornost ekosistemov in ekonomijo podeželja; nadalje proaktivni javnozdravstveni programi (npr. preventivni

ukrepi proti vročinskim valovom, načrti za duševno zdravje v kriznih razmerah), ki krepijo odpornost skupnosti na socialne šoke. Nujne pa so tudi spremembe v prostorskem načrtovanju, ki ustvarjajo okolje, prilagojeno ekstremnim vremenskim dogodkom, in hkrati povečujejo kakovost življenja.

Sklep

Slovenija je v prelomnem obdobju, ko mora obstoječe razvojne politike preoblikovati v celostno podnebno strategijo, ki povezuje blaženje in prilagajanje. To zahteva sistemske spremembe v sektorjih energetike, prometa, kmetijstva, zdravstva, turizma in prostorskega načrtovanja, podprte z inovacijami, s participacijo in z izobraževanjem. Le s hkratnim blaženjem in prilagajanjem lahko Slovenija ne le zmanjša svoje emisije, ampak tudi zgradi odpornost in ustvari priložnosti za zeleno, pravično in konkurenčno gospodarstvo prihodnosti.

Z vključitvijo koncepta pozitivnih prelomnih točk bi Slovenija iz pasivnega, defenzivnega pristopa k prilagajanju lahko prešla v proaktivno, razvojno naravnano strategijo, ki povezuje psihologijo vedenja, družbeno inovativnost in podnebno odpornost. To bi omogočilo, da prilagajanje postane motor trajnostnega razvoja, ne le nujni odziv na podnebne grožnje.

OBNOVA IN TRAJNOSTNA RABA EKOSISTEMOV TER OHRANJANJE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI

Franc Lobnik, Tamara Lah Turnšek

Degradacija zemljišč

Degradacija zemljišč nastaja zaradi različnih človekovih dejavnosti, kot so: rudarjenje, kamnolomi, črpanje prodišč, industrijska dejavnost, promet, požari, uporaba blata čistilnih naprav in kemično oporečnih kompostov, nestrokovna kmetijska praksa z uporabo neprimernih pesticidov, uporaba gnojevke v prepovedanih terminih ter uporaba težke mehanizacije na hidromorfni in glinasti tleh. Pomemben problem je tudi zaraščanje zemljišč zaradi depopulacije in težkih pridelovalnih pogojev. K temu prispeva kmetijska politika, ki mladih ne spodbuja, da bi ostali na kmetijah, edinem trajnem zagotovitvi ohranjanja podeželja.

Gozdovi in trajnostno gospodarjenje

Slovenija ima skoraj 60 % površine pokrite z gozdovi, kar predstavlja velik nacionalni kapital in biotski ekosistem, ki ga je treba varovati in ohranjati. Z gozdovi je treba trajnostno gospodariti, tj. z vzdrževalno sečnjo, omogočiti uporabo lesa za pohištvo in industrijske proizvode, odpadni les pa z novimi, do okolja prijaznimi tehnologijami uporabiti kot energetske vir.

Poplave in vodni režim

Pomembni so tudi hidrometeorološki in geološki vzroki, kot so: poplave, plazovi in nanosi zaradi poplav. Zaradi alpskega zaledja ima Slovenija ob ujmah velike količine voda, ki jih reke pogosto ne morejo prevajati, kar povzroča katastrofalne poplave v dolinah in ravninah. Posledično so ogroženi infrastruktura, domovi, kmetijstvo in predvsem ljudje.

Potrebni so: dosledno spoštovanje zakonodaje, dolgoročno načrtovanje regulacij vodotokov ter stroge kazni zaradi nespoštovanja naravnih zakonitosti in predpisov. V Nacionalnem načrtu za obnovo narave (NNO) Ministrstva za naravne vire in prostor, ki se nanaša na ohranjanje pretočnosti rek s strogo omejitvijo nadaljnega pregrajevanja, je treba ukiniti klavzulo veta v imenu javnega interesa, ki je v izključni domeni Vlade RS.

Škodo po poplavah (avgust 2023 in 2024) bo treba odpraviti strokovno in ažurno ter prepovedati gradnjo na poplavnih območjih. Pri sanacijah vodotokov je treba upoštevati naravne meandre in razlivna območja, ki lahko kratkoročno prevzamejo večje količine vode. Problematični so tudi nanosi mulja, peska in gramoza na zemljišča, ki pa se jih da sanirati, če niso kontaminirani z onesnažili (težke kovine, organska onesnažila, ki lahko povzročajo razrast toksičnih mikroorganizmov).

Kratkotrajne poplave travnikov, pašnikov ali koruze so pogojno obvladljive, razen če poplavna voda ne vsebuje onesnažil. V tem primeru so potrebni strogi varnostni ukrepi, kot so čiščenje ali zamenjava zemljin ter prepoved uporabe kontaminiranih območij za kmetijsko pridelavo in pitno vodo.

Suše in namakanje

V vzhodni Sloveniji, na Krasu, v Vipavski dolini ter krajih, v katerih so plitva prodnata tla, so vse pogostejše suše, ki močno vplivajo na zalogo vode v tleh in podtalnici, kar omejuje kmetijstvo in rabo vode. Potrebna

je gradnja učinkovitih namakalnih sistemov. Ključno je ponovno urediti vodno zajetje Vogršček, saj so kmetje v Vipavski dolini močno odvisni od namakanja ob sušah in oroševanja ob pozebah.

Industrijska onesnaženja

Med najakutnejše okoljske težave sodijo industrijska onesnaženja s težkimi kovinami in z organskimi spojinami. Nujno je dokončati sanacije območij Mežice, Celja, Idrije, Zasavja in posameznih deponij, uspešnost pa nadzorovati z monitoringom. Pri tem je treba upoštevati vpliv na zdravje ljudi, zlasti otrok in mladih, ki bodo dolgoročno nosili posledice preteklih in zdajšnjih neprimernih tehnologij ter neodgovornega ravnanja gospodarstva in politike.

Promet in kakovost zraka

Promet postaja ozko grlo mobilnosti ljudi in pomemben vir onesnaževanja zraka. Do leta 2030 bo treba vzpostaviti najboljše mogoče prometne ureditve, spodbujati uporabo javnega prevoza, skupne vožnje, kolesarjenje in pešačenje – kadar kakovost zraka to omogoča.

Dosledno spoštovati Ustavo in zakonodajo Republike Slovenije pri varstvu kmetijskih zemljišč

Dosledno je treba spoštovati 71. člen Ustave Republike Slovenije in izvedbene zakone, ki določajo posebno varstvo najboljših kmetijskih zemljišč. Zaradi nestrokovnih in protizakonitih posegov – gradnje objektov, trgovskih središč, parkirišč in cest – v Sloveniji vsak dan izgubimo približno sedem ha rodovitnih zemljišč, potrebnih za prehransko varnost ljudi in živali.

Do leta 2030 poskrbeti za ohranitev ekosistemov in njihove biotske raznovrstnosti, še posebej gorskih (Alpska konvencija)

Slovenija na državni ravni še vedno premalo izvaja protokole teh konvencij. Alpski prostor z okoli 5.000 rastlinskimi in 30.000 živalskimi vrstami je na primer izjemno občutljiv in pomemben naravni kapital, ki postaja pomembna ekonomska vrednota. Za zmanjšanje tveganj je treba: a) uravnati turizem; b) izboljšati železniški in kombinirani promet; c) zmanjšati cestno obremenitev, posebno v alpskem svetu. Pozornost je treba usmeriti tudi v površinske vode.

Turizem in odgovornost do narave

Kakovost turizma se ne meri le po storitvah, ampak tudi po odgovornem odnosu do okolja. Narava v alpskem svetu je del narodne dediščine, ki zahteva nego, spoštovanje in odgovorno ravnanje. Turistična obremenitev, kolesarjenje po gorskih poteh, mora imeti svoje meje, določene z vidika varstva narave in varnosti. Podnebne spremembe bodo razmere v Alpah še zaostrovale, zato je nujno varovati vodne vire, zmanjšati onesnaževanje, preprečevati požare in širjenje bolezni.

Globalni in sistemski ukrepi do leta 2030

- Z odločnimi ukrepi preprečiti degradacijo naravnih habitatov, izgubo biotske raznovrstnosti in izumiranje ogroženih vrst.
- Spodbuditi pravično delitev koristi od uporabe genskih virov skladno z mednarodnimi dogovori.
- Uvesti ukrepe za preprečevanje vnosa invazivnih tujerodnih vrst ter zmanjšanje njihovega vpliva na kopenske in vodne ekosisteme.
- Vključiti vrednote, sledenje ter merila ohranjanja biotske raznovrstnosti in ekosistemov v postopke načrtovanja, razvojne strategije in v politike zmanjšanja revščine.
- Občutno povečati sredstva za ohranjanje in trajnostno rabo biotske raznovrstnosti in ekosistemov ter ocene ekosistemskih storitev kot ekonomsko kategorijo »naravnega kapitala« Slovenije ter jo umestiti v razvojne načrte RS.
- Naravni kapital – zlasti gozdovi, kmetijska zemljišča ter obalni in vodni ekosistemi – se mora obravnavati kot ločena in naložbe vredna ekonomska kategorija.

Na svetovi ravni podpreti boj proti divjemu lovu in nezakoniti trgovini z zaščitnimi vrstami, tudi s krepitvijo sposobnosti lokalnih skupnosti za trajnostno preživetje.

Energetski viri in EES-sistemi so pomemben podsistem do leta 2050

Razvojne paradigme RS nujno vključujejo dolgoročni koncept prenove elektroenergetskega sistema (EES), vključujoč najboljše mogoče energetske vire. V ta sistem je treba vključiti tudi merilo minimiziranja negativnih globalnih učinkov na okolje s selektivno izbiro energetskega virov, ki bi omogočali čim večjo »samooskrbo« RS v naslednjih desetletjih.

Kvantitativno je treba oceniti kazalnike: a) izpustov toplogrednih plinov (zlasti CO₂); b) nove vrste izpustov industrijskih in komunalnih odpadkov, kot je plastika, ter snovi s toksičnimi elementi in z organskimi spojinami; c) ohranjanje ravnotežja dušika in fosforja (N + P) ter vsebnost aerosolov.

Vključen mora biti tudi kazalnik »integriteta biosfere« (biodiverzitet, npr. tujerodne vrste), spremembe rabe tal in zakisanje morja, rabe celinskih voda in biogeokemijskih tokov.

KAKO V SLOVENIJI ZAGOTOVITI TRAJNOSTNO PREHRANSKO VARNOST Z BOLJŠO KAKOVOSTJO HRANE

Matjaž Glavan

Ključni cilji

- Krepi lokalne prehranske verige in zdravo prehrano prebivalstva.
- Vzpostaviti digitalizirane lokalne prehranske verige, zagotoviti najmanj 50 % zelenega javnega naročanja lokalne, ekološke ali integrirano pridelane hrane in uvesti programe za spodbujanje zdravega prehranjevanja, vključno z omejitvami prodaje manj zdravih industrijskih izdelkov. S tem se krepijo: samooskrba, odpornost sistema in dolgoročno zdravje prebivalstva.
- Zagotoviti ekonomsko, socialno in družbeno pravičnost za kmete.
- Sistematično krepijo prepoznavnost poklica kmeta ter povezanih poklicev v prehranski verigi, izboljšati ekonomski položaj kmetov, zagotoviti pravičnejšo razporeditev vrednosti v verigi in dvigniti ugled poklica. To vključuje izobraževalne programe, strateške dokumente in ukrepe, ki kmetom omogočajo stabilen dohodek in socialno varnost.
- Pospešiti trajnostno kmetijstvo in podnebno odpornost.
- Povečati investicije v trajnostno kmetovanje, ohranitveno obdelavo tal, zmanjšanje rabe sintetičnih FFS, vezavo ogljika v tleh in prilaganje na podnebne spremembe. Do leta 2030 povečati delež trajnostnih investicijskih in neposrednih plačil na 80 %, ob tem pa zagotoviti boljšo opremljenost kmetij z mehanizacijo, zaščitnimi sistemi, namakanjem, s skladišči, hladilnicami in s predelovalno opremo.

- Povezovati znanost, svetovanje in kmete za hitrejši prenos inovacij.
- Vzpostaviti učinkovite mehanizme sodelovanja med raziskovalnimi ustanovami, svetovalnimi službami in kmeti, okrepiti prenos znanja, digitalna orodja in inovacije, ki omogočajo hitrejšo uvajanje naprednih praks v pridelavo. S tem se povečujejo: produktivnost, trajnost in konkurenčnost slovenskega kmetijstva.

Razširjeni cilji

Podcilji	Podrobni ukrepi za Slovenijo
Dostop do kakovostne hrane za vse	<ul style="list-style-type: none"> • Vzpostavitev lokalnih prehranskih verig za večjo samooskrbo. Podpora lokalni pridelavi, zmanjšanje odvisnosti od uvoza. Povečati število mladih prevzemnikov kmetij. • Podpora socialnim kmetijam in shemam za donacijo presežkov hrane. • Poenostavitev in digitalizacija postopkov javnega naročanja. Zeleno javno naročanje v šolah, vrtcih in v domovih za starejše. Okrepiti delež lokalno pridelane hrane v javnih ustanovah. • Subvencionirana prehrana v šolah, vrtcih in v domovih za starostnike. • Programi za prehransko pomoč ranljivim skupinam (Rdeči križ, Karitas). • Ozaveščanje o zdravi prehrani in zmanjšanju zavržene hrane. • Ohranjanje pridelovalne sposobnosti tal omogoča stabilno pridelavo hrane tudi na dolgi rok in v spremenljivih podnebnih razmerah.
Odprava neustrezne prehranjenosti	<ul style="list-style-type: none"> • Promocija lokalno pridelane hrane z visoko hranilno vrednostjo. Ozaveščanje potrošnikov o izvoru in kakovosti hrane. • Povečanje pridelave po obsegu raznolikosti pridelkov in kakovosti. • Prehranske smernice vključujejo v obroke več stročnic, polnovrednih žit, sadja in zelenjave ter izboljšujejo prehransko vrednost obrokov. • Usmerjeno javno naročanje lokalnih, svežih, sezonskih, raznovrstnih in trajnostnih pridelkov in izdelkov za izboljšanje prehranske vrednosti obrokov. • Vključiti predstavnike mladih v prehranske politike. Izobraževalni programi o prehrani za otroke in mladostnike.

Pravični dohodki za kmete	<ul style="list-style-type: none"> • Intervencije SKP za podporo majhnim in srednjim kmetijam ter mladim kmetom, ki naj bodo usmerjeni v izobraževanje k optimizaciji pridelovalnih tehnik in okrejitvi podjetniških veščin za dvig dodane vrednosti osnovnim pridelkom. • Investicijske podpore za mehanizacijo, skladiščne kapacitete in za predelavo. • Spodbujanje združništva in kratkih dobavnih verig. Naročanje lokalnih živil krepi ekonomski položaj majhnih in srednjih družinskih kmetij. Krepitev pogajalske moči kmetov v verigi vrednosti. • Podpora lokalnemu živilskopredelovalnemu sektorju pri preobrazbi. • Digitalna orodja za trženje, sledljivost in za optimizacijo pridelave. Podpora lokalnim tržnicam in digitalnim platformam za neposredno prodajo. • Krepitev svetovalne službe in dostopa do znanja. Usposabljanja za trajnostne prakse in mentorski programi. Investicije v šolska posestva, laboratorije in demonstracijske kmetije.
Trajnostna pridelava hrane	<ul style="list-style-type: none"> • Spodbujanje ohranitvenega kmetijstva, kolobarjenja • in trajnostne rabe FFS za izboljšanje rodovitnosti tal. • Podpora ekološkemu kmetijstvu ter ukrepom KOPOP in SOPO. • Razvoj lokalnih načrtov za prilagajanje na podnebne spremembe. • Intenziviranje gradnje in modernizacije namakalnih sistemov, oroševanja in zaščitnih mrež za zmanjšanje ranljivosti pred vremenskimi pojavi. • Investicije v energetske in okoljsko učinkovito celoletno pridelavo v rastlinjakih (geotermalna energija in biomasa). • Uvajanje biotičnih sredstev in integriranega varstva rastlin. • Nadgradnja izobraževalnih programov za mlade z umestitvijo trajnostnih praks v učne/študijske načrte. • Združiti ustanove znanja in svetovanja v kmetijstvu za učinkovit napredek v znanosti in prenosu znanja v prakso.
Ohranjanje genetske raznovrstnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Vzdrževanje semenskih bank in genskih zbirk. • Podpora rejcem avtohtonih živali in pridelovalcem tradicionalnih sort. • Vključevanje lokalnih virov v javna naročila in promocijo. • Povezovanje ohranitvenih programov z ekonomskimi spodbudami. • Spodbujati žlahtnjenje s ciljem učinkovitejšega prilagajanja na podnebne spremembe ter nove bolezni in škodljivce.

DOSTOP DO ZANESLJIVIH IN TRAJNOSTNIH VIROV ENERGIJE

Martin Čopič, Jože P. Damijan, Gregor Goričar, Aleksander Mervar, Danijel Rebolj, Ana Stanič

- Za trajnostni razvoj je ena glavnih zahtev, da do leta 2050 prenehamo izpuščati v atmosfero ogljikov dioksid (CO₂) in druge toplogredne pline, da preprečimo segrevanje podnebja, ki bi lahko ogrozilo temelje moderne družbe. Ogljična nevtralnost do leta 2050 je izjemno zahteven cilj, ker imajo fosilni viri kar 80-odstotni delež v sestavi virov končne energije. Za zamenjavo fosilnih virov bodo potrebne obsežne spremembe v vseh sektorjih: v prometu, gospodarstvu, energetiki, proizvodnji električne energije, gospodinjstvih in v kmetijstvu.
- Glede na to, da je slovenska raba energije na prebivalca trenutno sorazmerno nizka, ni mogoče pričakovati, da se bodo potrebe lahko zmanjšale brez škode za gospodarstvo, kar bi povzročilo znižanje življenjske ravni in družbene napetosti. Vendarle bo elektrifikacija zaradi večjega izkoristka elektromotorjev v prometu in toplotnih črpalk znižala porabo primarne energije na okoli 40 TWh. Zato bo potrebno trikratno povečanje proizvodnje elektrike in še večje povečanje nameščene moči elektrarn za shranjevanje rezerv (ČHE in pridobivanje vodika).
- TEŠ bo leta 2033 prenehal obratovati, tako da bodo drugi viri morali zagotoviti blizu 30 TWh letno. Zelo pomembno je tudi, da mora biti sistem v vsakem trenutku sposoben zagotoviti zadostno moč. Kot najboljša možnost je naslednja rešitev:
- Jedrski elektrarni Krško (NEK) se podaljša delovanje do leta 2063. Proizvede od 5,4 do 6 TWh letno, od tega polovica proizvedene EE pripada RS: 2,7 TWh letno. Ameriška agencija za jedrsko energijo navaja: »As the average age of American reactors approaches 40 years old, experts say there are no technical limits to these units churning out clean and reliable energy for an additional 40 years or longer.« Učinek bi bil večplasten: v RS bi ohranili stabilno polno amortizirano proizvodno enoto s pasovno proizvodnjo in sorazmerno zelo nizkimi stroški proizvedene EE, pri čemer bo po gradnji JEK 2 ponderirana stroškovna cena obeh bistveno nižja v prvih 20 letih delovanja JEK 2, kot pa če bi JEK 2 deloval kot samostojna enota brez podpore, ki jo lahko nudi NEK. Ta načrt to že upošteva.

- V najkrajšem mogočem času se zgradi JEK 2. Po prenehanju delovanja TEŠ bo nastala proizvodna vrzel, ki jo bo treba premostiti z uvozom, če bodo borzne cene električne energije visoke, tudi s plinskimi el. (PE), kar povečuje tveganja zaradi uvozne odvisnosti. Predvidena proizvodnja je 9 TWh. Investitorje naj se obremeni s t. i. »G-tarifo«, ki določa, da investitor plača tudi sprotne nesorazmerno visoke dodatne stroške, ki jih JEK 2 povzroči elektroenergetskemu omrežju (predvsem stroške zakupa rRPF+).
- Dokonča se HE Mokrice in zgradijo se HE na srednji Savi. S tem bo proizvodnja HE do 6 TWh.
- Namestijo se SE s skupno močjo do 8 GW. Pri tem je treba skrbeti, da je več velikih polj sončnih panelov, da so zahteve za distribucijsko omrežje manjše.
- Namesti se VE z močjo do 500 MW. Za več Slovenija nima potenciala.
- Pri subvencioniranju novih SE in VE je potrebna preudarnost, ker je razpršena proizvodnja elektrike zahtevna za distribucijsko omrežje. Spodbuja naj se prednostno umeščanje koncentriranih polj SE in VE, ki bi bila priključena na PO in DO. S tem se lahko prihrani pri vlaganjih v elektroenergetska omrežja.
- Soproizvodnja toplotne in električne energije na plin, biomaso in na odpadke z močjo 400 MW.
- Za rezerve in stabilizacijo sistema se zgradi plinske elektrarne (PE) z močjo 600 MW. Te bodo bistvene tudi za čas od leta 2033, ko bo prenehala obratovati TEŠ, do začetka delovanja JEK 2. Skupaj z obstoječimi (lokaciji TEŠ in TEB) lahko služijo kot kapaciteta moči za pozitivno ročno regulacijo frekvence, za premoščanje obdobj brez proizvodnje EE iz SE in VE (kot strateška rezerva), če se izkaže proizvodnja vodika ekonomsko vzdržna, tudi za obratovanje na »zeleni« vodik.

Tako naj slovenski energetska sistem vsebuje še naslednje elemente kot sekundarne vire:

- Baterije z močjo 4.600 MW. Del tega so lahko baterije električnih vozil (do 2.500 MW). Sprejeti bi bilo treba tudi zakon, da morajo imeti vse nove komercialne SE ustrezno kapaciteto baterij.
- ČHE s skupno močjo 580 MW (že delujoča ČHE Avče ter načrtovani Kozjak in Pohorje).
- Elektrolizerje z močjo 20 MW, s partnerjem zunaj RS lahko več.

Zaradi razpršenih SE in za pametno upravljanje bo potrebno tudi pomembno vlaganje v prenosno in distribucijsko omrežje. Upravljavec omrežja bo moral imeti možnost izklapljanja SE zaradi zagotavljanja stabilnosti.

Prehod na brezogljivo energijo zahteva še vrsto drugih sprememb. Ena najpomembnejših je prehod na električne avtomobile – e-mobilnost. Ta bo lahko zaživela le ob ustrezni infrastrukturi polnilnih mest. To pomeni veliko dodatno obremenitev omrežja in njegovo razširitev.

Za zmanjšanje porabe pri ogrevanju je potrebna toplotna izolacija stavb. V večjih naseljih je treba preučiti možnosti za ogrevanje s komunalnimi toplovodi, kjer te možnosti ni, pa gretje nadomestiti s toplotnimi črpalkami. Za potrebe ogrevanja je mogoče uporabiti tudi zalogovnike toplotne energije v večjih količinah peska.

Sprejme naj se:

- obvezujoč strateški dokument Energetski koncept Slovenije – opredelitev mešanice virov električne energije; predvsem opredelitev države, da sprejme kombinacijo jedrske energije z obnovljivimi viri energije in se odločitev sprejme na referendumu najpozneje leta 2028;
- zakonsko določilo (ZOEE-dopolnitev), ki investitorje ob vlaganjih v proizvodne OVE obvezuje, da hkrati vlagajo tudi v baterijske hranilnike;
- zakonsko določilo (ZOEE-dopolnitev) o obveznem daljinskem upravljanju obstoječih in novih SE in VE elektrooperaterjev;
- zakonsko določilo (ZOEE-dopolnitev) o posredovanju podatkov o proizvodnji EE iz t. i. SE v režimu neto meritev;
- nacionalna strategija za ogrevanje in hlajenje, pri čemer se dogovori, na kak način bo Slovenija zmanjšala uvozno odvisnost od energentov in energije pri ogrevanju in hlajenju, in trajnostni model ravnanja z lesno biomaso za potrebe ogrevanja;
- nacionalna strategija obnovljivih plinov, pri čemer se dogovori, kako bo Slovenija reševala vprašanje proizvodnje, uporabe in transporta obnovljivih plinov (zeleni vodik, biometan itn.).

Spodbuja naj se investicije v baterije pred ČHE, ker imajo možnost hitrejše aktivacije, lažjega umeščanja v prostor, razpršenosti virov financiranja, predvsem pa bistveno nižje izgube ciklov.

INTEGRIRANI EKOLOŠKI, NARAVOSLOVNO-INŽENIRSKI IN DRUŽBOSLOVNI PRISTOP K ODGOVORNI PORABI IN PROIZVODNJI

Lučka Kajfež Bogataj, Mitja Žagar in Stane Pejovnik

Ekološko-sistemski okvir: pozitivne prelomne točke kot mehanizem trajnostne stabilnosti

V znanosti o okolju in kompleksnih sistemih se pozitivne prelomne točke pojavljajo kot eden ključnih konceptov, ki omogoča razumevanje nenadnih, a stabilnih družbenih in tehnoloških prehodov. Kot poudarja Kajfež Bogataj, ta koncept temelji na teoriji kompleksnosti, pri čemer se spremembe ne dogajajo linearno, ampak nelinearno in pogosto eksponentno. Ko kritična masa posameznikov, tehnologij ali politik sproži povratno zanko, ta ustvarja nova normativna in strukturna ravnotežja – tako imenovani trajnostni »novi običaj«.

Pozitivne prelomne točke so v neposrednem nasprotju z negativnimi, ki vodijo v degradacijo, kot je taljenje ledenikov ali propad ključnih ekosistemov. Pozitivne točke omogočajo širjenje inovacij: obnovljivih virov energije, trajnostne mobilnosti, regenerativnega kmetijstva, krožne ekonomije in storitvenih modelov z nizko rabo virov. Majhni in povezani sistemi, kakršna je Slovenija, so posebej dovzetni za takšne prehodne dinamike, saj so komunikacijski, institucionalni in ekonomski odzivi hitrejši, kar omogoča stabilizacijo novih trajnostnih norm.

Za Slovenijo to pomeni, da mora identificirati ključne vzvode, pri čemer lahko s kombinacijo tehnoloških inovacij, političnih ukrepov in družbene mobilizacije sproži samopodporno širjenje trajnostnih praks. Med takšne vzvode sodijo: dostopna samooskrbna energetika, razvoj regenerativnih agroekosistemov, digitalno sledenje materialnim tokovom in krepitev lokalnih proizvodno-potrošniških krogov. Ključna naloga politike je, da odstranjuje ovire, zmanjšuje transakcijske stroške in zagotavlja jasne razvojne signale.

Humanistično-družboslovni pogled: vzdržni trajnostni razvoj, pravičnost in odgovornost

Kot opozarja Žagar, SDG 12 ni mogoče razumeti brez kritične presoje obstoječega gospodarskega sistema, ki temelji na neomejeni rasti, množični porabi ter na eksternalizaciji družbenih in okoljskih stroškov. Koncept

vzdržnega trajnostnega razvoja (VTR) zato presega samo okoljevarstvene cilje: predpostavlja etični premislek o tem, kako družba razporeja koristi in bremena rabe naravnih virov, kako prijazna je do zdajšnjih in prihodnjih generacij ter kako odgovorno ravna s skupnimi dobrinami.

Temelj VTR je odgovornost: vsak posameznik, organizacija in ustanova morajo nositi del bremena za svoje vplive na okolje, kar pomeni odgovarjati tudi za povzročeno škodo in stroške. Slovenija se na tem področju spoprijema z izzivom vedenjskega razkoraka. Raziskave kažejo, da je okoljska ozaveščenost visoka, a se ne odraža v vedenjskih spremembah v porabi, mobilnosti, prehrani in v ravnanju z odpadki. Zato je ključno okrepiti mehanizme, ki omogočajo povezovanje znanja z ravnanjem – izobraževanje, označevanje izdelkov, cenovni signali, trajnostno javno naročanje in družbene norme.

Vključujoč pristop k trajnosti zahteva tudi zaščito socialno ranljivih skupin. Trajnostni ukrepi ne smejo biti regresivni: zahteve po prenovi hiš, zamenjavi ogrevalnih sistemov ali nakupu energetske varčnih izdelkov ne smejo bremeniti najranljivejših. Pravično izvajanje SDG 12 je predpogoj za uspešen družbeni prehod.

Naravoslovno-inženirski pogled: tehnologije, infrastruktura in podatkovni sistemi

Tehnološki in inženirski vidik SDG 12 v Sloveniji predstavlja obsežno področje, na katerem so bili v zadnjem desetletju doseženi pomembni premiki, vendar ostajajo tudi občutne vrzeli. Kot poudarja Pejovnik, Slovenija izkazuje nadpovprečne rezultate pri ravnanju z odpadki, ločevanju snovnih tokov in pri delnem ločevanju gospodarske rasti od okoljskih pritiskov. Pilotni projekti industrijske simbioze, krožnega dizajna in napredne predelave sekundarnih surovin kažejo, da je industrija sposobna implementirati sodobne prakse.

Kljub temu pa je napredek pri energetske učinkovitosti, prenovi stavb, digitalizaciji materialnih tokov in pri zmanjševanju odpadne hrane prepočasen. Tehnološke rešitve so pogosto na voljo, a ne dosežejo zadostne razširjenosti, ker jim manjka podporna infrastruktura, stabilno financiranje ali medresorska koordinacija. Poleg tega še ni vzpostavljen dovolj robusten sistem monitoringa in shranjevanja digitalnih podatkov, ki bi omogočal natančno spremljanje krožnih snovnih tokov in učinkovito izvedbo celotnega cikla trajnostne proizvodnje.

Na osnovi teh ugotovitev predlagamo, da Slovenija oblikuje **majhen nabor strateških ciljev**, ki bodo neposredno krepili SDG 12:

- Zmanjšanje odpadne hrane za najmanj 30 % do leta 2030 – v proizvodnji, trgovini, gostinstvu in v gospodinjstvih; obvezno letno spremljanje.
- Povečanje deleža krožne rabe materialov (CMUR) vsaj na povprečje EU, nato do leta 2035 na 15 %, z osredinjanjem na industrijsko simbiozo, popravila, remanufakturo in na digitalne potne liste.
- Zmanjšanje rabe primarnih surovin na enoto dodane vrednosti z uvajanjem »materialnega proračuna« v javnih investicijah, zlasti v gradbeništvu.
- Vzpostavitev stabilne institucionalne platforme za koordinacijo SDG 12, ki povezuje okolje, gospodarstvo, energetiko, kmetijstvo, izobraževanje in socialo, promovira VTR in koncept odrasti, racionalnejšo in dolgotrajnejšo (upo)rabo dobrin, izdelkov in storitev ter spodbuja razvoj javnih sistemov in storitev (npr. javni integrirani transport) za zadovoljevanje skupnih potreb in interesov.
- Razglasitev okoljske in podnebne krize ter sprejetje zakonodaje in ukrepov za VTR, ki omejujejo okoljsko, podnebno, naravno in družbeno škodljivo potrošništvo, uveljavljajo realne cene ter stroške za okoljske, podnebne, naravne in družbene vire pa tudi odtise ter realne odškodnine za vse povzročene vrste okoljske, podnebne, naravne in družbene škode.
- Čimprejšnji zagon kavcijskih sistemov za plastiko in steklo zaradi povečanja stopnje recikliranja in spreminjanja družbene norme glede odpadkov prek finančnih signalov. Kavcijski sistem je ključen za prehod na krožno gospodarstvo in pomeni tudi pomembno infrastrukturno nadgradnjo.
- Krepitev mednarodnih partnerstev za krožne inovacije z aktivnim vključevanjem v evropske platforme in s prenosom dobrih praks v slovensko industrijo.

Ti cilji predstavljajo jedro razvojnega preboja: prehod od linearne rabe virov k dinamični krožnosti, od sektorskih silosov k medresorski koordinaciji in od parcialnih ukrepov k sistemski spremembi.

SOCIALNA REPRODUKCIJA

ZMANJŠATI NEENAKOSTI ZNOTRAJ DRŽAV IN MED NJIMI

Aleksandra Kanjuo Mrčela

Glavni cilj je zmanjšati oz. odpraviti socialne, ekonomske, regionalne ter na starosti, spolu in drugih osebnih okoliščinah utemeljene neenakosti v Sloveniji ter prispevati h globalni pravičnosti in solidarnosti do leta 2035.

Ključni podcilji:

Zmanjšanje dohodkovnih in premoženjskih neenakosti

- Znižati koeficient Gini pod 0,23.
- Povečati število zaposlenih, ki participirajo v lastništvu in dobičkih poslovnih subjektov.
- S finančnimi in z davčnimi spodbudami, ozaveščanjem in izobraževanjem prispevati k lastniški in organizacijski pluralizaciji gospodarstva.
- Zmanjševati oz. odpraviti vse oblike prekarnega dela.
- Spodbujati pravično in vključujočo uporabo novih tehnologij v gospodarstvu.
- Uvesti progresivnejši davčni sistem, ki bo razbremenil nižje in srednje dohodke ter povečal obdavčitev kapitalskih dobičkov in dediščin.
- Povečati delež javnih izdatkov za socialne transfere za vsaj 10 %, predvsem v podporo ranjivejšim skupinam, kot so: mladi, starejši in pomoči potrebne družine.
- Poskrbeti za ustreznejše nagrajevanje za družbo ključnih del (kot sta skrb za otroke in starejše, izobraževanje) ter ovrednotiti in pravičneje razdeliti reproduktivno delo.

Zmanjšanje regionalnih razlik

- Povečati javna in spodbuditi zasebna vlaganja v manj razvite regije (Pomurje, Zasavje, Notranjska) za 20 %.
- Spodbujati decentraliziran gospodarski razvoj, tudi z razvojem socialnih in združnih podjetij ter s podporo lokalnim skupnostim.

Spodbujanje enakosti spolov in vključevanje ranljivih skupin

- Zagotoviti enako plačilo za enako delo (z rednimi letnimi poročili o plačnih razlikah po spolu in načrti odpravljanja razlik).
- Spodbujati defeminizacijo zaposlovanja na področju izobraževanja (na vseh ravneh) in skrbi; vključevati mlade moške v tradicionalno feminizirane poklice in sektorje; upirati se poskusom zmanjševanja ekonomske neodvisnosti žensk (nezaželeno delo s skrajšanim delovnim časom zaradi skrbi za otroke in starejše; profesionalizacija gospodinjskega dela; zmanjševanje javnih in dostopnih programov skrbi za otroke in starejše itn.).
- Ustvarjati za vse ustrezne organizacijske in delovne kulture, ki omogočajo usklajevanje plačanega dela in drugih delov življenja; to je posebej pomembno za delavce in delavke s skrbstvenimi obveznostmi.
- Povečati delež podzastopanega spola na vodstvenih položajih v gospodarskih družbah javnega in zasebnega sektorja na vsaj 40 %.
- Izboljšati vključevanje in zaposlovanje invalidov in starejših z uvedbo za te delavce prijaznih prožnih oblik zaposlovanja in izobraževalnih programov.
- Posebno skrb posvečati novim skupinam delovnih migrantov in njihovim družinam (usposabljanje in izobraževanje, zagotavljanje dohodkovne in socialne varnosti, pravno varstvo), ki tradicionalno niso bili prisotni na trgu delovne sile v Sloveniji ter se od lokalnega prebivalstva razlikujejo po rasi, jeziku in po kulturi; skrb za dostojne delovne razmere te ranljive skupine delavcev.
- Skrb za deprekarizacijo in ustrezne načine zaposlovanja in dela mladih, da bi zagotovili njihovo socialno varnost skozi celo delovno dobo in v tretjem življenjskem obdobju.

Krepitev mednarodne solidarnosti in globalne odgovornosti

- Povečati uradno razvojno pomoč (ODA) na 0,33 % BDP.
- Aktivno sodelovati v evropskih in globalnih pobudah za zmanjšanje neenakosti (npr. EU Social Pillar, Agenda 2030).
- Krepiti vključenost Slovenije v regionalnih programih pravičnega zelenega prehoda, ki pomagajo državam zahodnega Balkana pri doseganju trajnostnih ciljev.

- Razširjati trajnostne podjetniške in lastniške modele, razvite v Sloveniji, v druge države (npr. Zakon o lastniški zadrugi (2025), ki vzpostavlja pravni okvir za odkup deleža matične družbe prek vmesne pravne osebe lastniške zadruge delavcev z namenom dolgoročne in stabilne soudeležbe delavcev v lastništvu gospodarskih družb, v katerih so zaposleni).

DOSEČI ENAKOST SPOLOV TER KREPITI VLOGO VSEH ŽENSK IN DEKLIC

Maca Jogan, Jana Javornik

Glede na to, da v Sloveniji že obstaja sistematična in podrobno razčlenjena celota ukrepov in odgovornih institucionalnih nosilcev za odpravljanje neenakosti med ženskami in moškimi (Resolucija o nacionalnem programu ... 2023–2030), katere cilje dodatno uresničuje vrsta nevladnih organizacij (npr. Ženski lobi Slovenije, Inštitut 8. marec in druge), se predlagani ukrepi za uresničevanje cilja 5 Agende OZN za trajnostni razvoj osredinjajo na to, kako na podlagi poglobljenih spoznanj družboslovnih znanosti odpravljati raznolike obstoječe ovire za hitrejše odpravljanje neenakosti med spoloma (do 2030 oziroma 2035). Dejstvo namreč je, da rezultati marsikaterega (empiričnega) spolno občutljivega raziskovanja slovenskih družbenih razmer ne dosegajo neposredno odgovornih nosilcev in izvajalcev politik enakosti med spoloma; treba je torej poskrbeti za prenos (spo)znanj na odgovorne izvajalce na vseh področjih in ravneh.

Zato je za uresničevanje podcilja 5.1, da bi se *»povsod odpravile vse oblike diskriminacije žensk in deklíc«,* v prihodnje treba prednostno raziskovati nekatera posebej izstopajoča, kritična področja (od globalne do lokalne ravni), že v letih 2026–2030 pa pripraviti več okroglih miz, delavnic, seminarjev, izobraževalnih tečajev s ciljem: razkrivati kompleksnost organiziranega in teoretsko podprtega mizoginega delovanja, enakosti spolov (in razredov), sovražnega javnega govora in poskusov systemskega rušenja dozdašnjih egalitarističnih pridobitev (fundamentalistične religijske ideologije, cerkve). Za izvedbo teh nalog so odgovorne akademske ustanove v sodelovanju z ustreznimi izobraževalnimi ustanovami.

Za uresničevanje podcilja 5.2, da je treba *»izkoreniniti vse oblike nasilja nad ženskami in deklícami v javnem in zasebnem življenju ...«,* pa tudi podcilja 5.6b (*»povečati rabo tehnologij, zlasti IKT, za spodbujanje večje*

vloge žensk») je v letih do 2030 treba poleg večdisciplinarnega raziskovanja tradicionalnih oblik nasilja razkrivati posledice silovitega razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologij in množične uporabe ter zlorabe umetne inteligence, zlasti nove oblike digitalnega nasilja nad ženskami in deklicami. Sproti je treba zagotoviti širjenje novih spoznanj s pomočjo izobraževalnih in medijskih ustanov, usposabljanje in ozaveščanje vseh generacij o izzivih, učinkih in omejitvah umetne inteligence ter o obrambi dostojanstva posameznega človeškega bitja.

Podcilj 5.3, ki zahteva, da je treba *»izkoreniniti vse sporne običaje, kot so otroške, zgodnje in prisilne poroke ...«*, mora slovenska družba začeti uresničevati takoj. Zato je treba nujno ugotoviti obseg tega pojava in sestavo žrtev (mladoletnih nevest), način zagotavljanja njihovega preživetja in pojav zlorab (od spolnega, partnerskega do ekonomskega nasilja) ter nadzirati uresničevanje ustrezne varovalne zakonodaje in institucionalne odgovornosti.

Načelo, da je treba *»priznati in ovrednotiti neplačano delo v gospodinjstvu ter negi in skrbi za druge z zagotavljanjem javnih služb,...«*, kot določa podcilj 5.4, se v Sloveniji postopno uresničuje že desetletja, vendar je še veliko ovir do simetrične (osebne) spolne vključitve v ta dela in njihovo sistemsko urejenost. Posebej problematična je privatizacija javnih storitev, ki ima negativne posledice za skupnost, posebej za ženske. Do leta 2035 je treba nadaljevati raziskovanje vseh oblik nadobremenjenosti žensk, dostopnosti kakovostne otroške in dolgotrajne oskrbe, z izsledki seznanjati mlade v izobraževanju, delodajalce in vodilne upravljavce, medijsko izpostavljati primere dobrih praks.

Podcilj 5.5, ki veleva *»celovito in dejansko vključenost žensk ter enake možnosti na vseh ravneh odločanja ...«*, lahko Slovenija do leta 2030 doseže s kombinacijo sistemskih ukrepov (začasne kvote) in sprememb v organizacijski kulturi (analize razlik v napredovanjih in dostopnosti funkcij, fleksibilni delovni modeli, normalizacija starševstva za oba starša, mentorski programi). Uvajanje novosti je treba sproti analitsko spremljati in jih prilagajati aktualnim okoliščinam.

Za uresničevanje obsežnega podcilja 5.6, ki državo obvezuje, da *»vsem omogoči dostop do spolnega in reproduktivnega zdravja ...«*, je glede na (globalne) tendence po instrumentalizaciji žensk v Sloveniji do leta 2030 nujno ohraniti doseženo zakonsko zaščito in mehanizme, ki ščitijo pred

regresijo pravic, odpraviti administrativne ovire (geografska, finančna in digitalna dostopnost brez diskriminacije); v izobraževanju zagotoviti celostno, znanstveno utemeljeno in starosti primerno spolno vzgojo (brez ideoloških pritiskov). Ob tem je treba razvijati sisteme socialne in ekonomske podpore ranljivim skupinam (mladim, migrantkam, invalidkam, revnim, etničnim manjšinam) ter zagotavljati varno okolje pred prisilo in stigmatizacijo.

Za celovito in kontinuirano uresničevanje ter temeljito spremljanje podcilja 5.6c, tj. »sprejeti in utrditi tehtne politike in izvršilne predpise za spodbujanje enakosti spolov in večje vloge žensk in deklic na vseh ravneh«, bi veljalo v Sloveniji leta 2026 ob oblikovanju vlade ponovno vzpostaviti samostojno institucijo na ravni vlade, pristojno za izvajanje nacionalne strategije enakosti spolov. Ta ustanovi tudi stalno znanstveno posvetovalno telo za prenos spoznanj v polju enakosti spolov.

Za doseganje učinkovitega, preglednega in pravičnega upravljanja javnih financ bi do leta 2030 postopno uvedli mehanizme, ki v procesu priprave javnih politik in proračuna na vseh ravneh upoštevajo enakost spolov, z obveznim poročanjem o vplivih na enakost spolov.

Ker so podlaga za oblikovanje ustreznih javnih politik in analizo diskriminacij kakovostni podatki, se v obdobju 2026–2030 izvede revizija nacionalnih podatkovnih zbirk ter pripravijo metodologija in standardi za zbiranje podatkov ter uporabo naprednih podatkovnih sistemov (podcilj 5.6b), ki omogočajo usklajenost politik ter identifikacijo večdimenzionalnih in presečnih diskriminacij.

REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST - NEENAKOST

Srečo Dragoš

Zmanjšati kopičenje bogastva v rokah najbogatejših pet odstotkov slovenskih državljanov za vsaj pet odstotkov do leta 2035, da se približamo Slovaški, ki ima v tej zvezi najmanj neugodno porazdelitev premoženja v EU. To zmanjšanje je zlahka izvedljivo, saj je povsem primerljivo z našimi sosedomi, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško, ki so enako nalogo že opravile v petih letih (2017–2021), ko so bogastvo najbogatejših petih odstotkov prebivalstva zmanjšale za od štiri do pet odstotkov Ginijevega koeficienta; v avstrijskem primeru se je skoraj celotno zmanjšanje bogastva nje-ne elite zgodilo v korist spodnje polovice najmanj premožnih. To bo tudi

najpomembnejši ukrep za zvečanje socialne mobilnosti, ki je v naši državi ena izmed najslabših v EU, kajti mobilnost se najbolj blokira s statusno uvrstitvijo glede na bogastvo (bolj kot na dohodek), ker je premoženjski status trajnejši od dohodkovnega.

Ukrepi:

- Najpomembnejši ukrep za zmanjšanje premoženjske neenakosti je zvišanje obdavčitve premoženja najmanj do ravni evropskega povprečja, in sicer po proporcionalnem ali pa progresivnem načelu (odvisno od vrste premoženja). S tem bi lahko delno zmanjšali tudi kriminalno težnjo premožnih gospodinjstev za prikrivanje premoženja (»optimiziranje«); če je progresivnost preišljeno načrtovana, se je višjim davčnim stopnjam težje izmikati.
  - a) Proporcionalno obdavčiti premoženje z nižjo kapitalsko donosnostjo: nepremičnine, namenjene prebivanju (primarno stanovanje, npr. glede na vrednost 0,1–0,3 % letno), saj primarno stanovanje ni investicija, ampak osnovna življenjska potreba. Nižja enotna stopnja preprečuje prekomerno obremenitev gospodinjstev, podobno tudi kmetijska zemljišča in gozdove, pri čemer bi uvedli proporcionalni davek glede na vrednost in namembnost (vključno z morebitnimi olajšavami za aktivne kmete in gozdarje) na način, da se ohranita proizvodna funkcija in trajnostna raba prostora.
  - b) Progresivno bi obdavčili premoženje z višjo vrednostjo ali donosnostjo, ki prinaša kapitalske dobičke ali je koncentrirano v rokah manjšine. Sem spadajo na primer: dodatne nepremičnine (drugo, tretje stanovanje, poslovne nepremičnine v zasebni lasti), ki bi jih lahko obdavčili z razponom 0,2 % za drugo, 0,4 % za tretjo in večje število nepremičnin. S tem bi preprečili špekulativno kopičenje stanovanj in spodbudili aktivno rabo premoženja. Ob tem bi stanovanjska politika morala dati prednost dostopnim najemnim stanovanjem, gradnji socialnih stanovanj in ciljni podpori za gospodinjstva z visokimi stanovanjskimi stroški, saj naraščajoči stroški prebivanja nesorazmerno prizadenejo zlasti mlade, najemnike in ranljive skupine.
- Progresivno naj se obdavči tudi finančno premoženje (delnice, obveznice, depoziti, kriptovalute) z izjemami za pokojninske in varčevalne produkte. Enako velja tudi za luksuzno premoženje (plovila, letala, luksuzna vozila, umetnine večje vrednosti, če niso dostopne javni uporabi, itn.), pri čemer je nujna progresivna obdavčitev z

- višjimi stopnjami za premoženje nad določenimi vrednostnimi pragovi, saj edino tako lahko ob fiskalnem učinku dosežemo tudi simbolni in ekološki vpliv na spremembo škodljivih vedenjskih vzorcev.
- Vzpostavitev centralnega registra premoženja fizičnih oseb, ki bi združeval podatke o nepremičninah, vozilih, deležih, finančnih sredstvih in o luksuznih dobrinah.
  - Omejitev davčnih olajšav in prenosov med povezanimi osebami, ki omogočajo skrivanje premoženja.
  - Postopno usklajevanje davčnih stopenj z evropskim povprečjem in nadomestitev neučinkovitih dajatev (npr. davka na promet nepremičnin).
  - Prizadevati si za sprejetje obvezne izjave o premoženju na ravni EU, ki bi bila vključena v davčne prijave državljanov EU. To bi povečalo preglednost in izboljšalo spremljanje porazdelitve bogastva, kar bi koristilo učinkovitejšemu oblikovanju socialnih politik in boju proti prikritemu premoženju.

REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST

Srečo Dragoš

Revščino in socialno izključenost je treba v celotni populaciji zmanjšati v naslednjih petih letih za 24 odstotkov od zadnje izmerjene vrednosti, oziroma za od 3 do 4 odstotne točke; s tem bi pristali na 11-odstotnem deležu in se izenačili s Češko kot trenutno najboljšo državo v EU po tem kazalniku. Cilj je nujen, sicer bosta revščina in socialna izključenost v Sloveniji naraščali s podobnim tempom kot zadnjih nekaj let. Ob tem je cilj tudi povsem izvedljiv, saj smo zaradi sorazmerno ugodnega izhodišča v boljšem položaju kot druge evropske države, hkrati pa je ciljnih 11 % samo dobri dve odstotni točki pod vrednostjo, ki smo jo v Sloveniji že dosegli pred štirimi leti.

Ukrepi:

- Krepitev vključujočega trga dela: izvesti ciljno usmerjene programe za povečanje zaposlenosti ranljivih skupin (mladi, starejši, dolgotrajno brezposelni) z ukrepi aktivne politike zaposlovanja, s finančnimi spodbudami za delodajalce in z razvojem socialnega podjetništva, zlasti v regijah z nadpovprečno brezposelnostjo.

- Povečanje učinkovitosti in pravičnosti socialnih transferjev: poenostaviti postopke za uveljavljanje pravic iz javnih sredstev, vključno z avtomatizirano dodelitvijo pomoči na podlagi obstoječih administrativnih evidenc. Zagotoviti redno usklajevanje transferjev z rastjo življenjskih stroškov in pregledati višino minimalnega dohodka z namenom ohranjanja dostojnega življenjskega standarda.
- Dostop do ustreznega in cenovno dosegljivega prebivališča: okrepiti gradnjo in prenovo neprofitnih ter javnih najemnih stanovanj, izboljšati stanovanjsko politiko z vidika socialne dostopnosti ter spodbujati najemodajalce, ki oddajajo stanovanja po neprofitnih oziroma nižjih najemninah.
- Razvoj skupnostnih storitev in podpore ranljivim skupinam: nadaljevati vzpostavitev sistema dolgotrajne oskrbe in razširiti ponudbo storitev pomoči na domu, dnevnih centrov ter drugih oblik skupnostne podpore za starejše, invalide in za socialno ogrožene osebe. Posebno pozornost nameniti preprečevanju socialne izolacije in osamljenosti.
- Ciljno spremljanje in usmerjanje politik: uvesti rednejše spremljanje kazalnikov tveganja revščine in socialne izključenosti po demografskih skupinah in regijah ter na podlagi ugotovitev prilagajati ukrepe in finančne vire. Poseben poudarek nameniti skupinam z največjim tveganjem: enostarševskim družinam, starejšim z nizkimi dohodki, brezposelnim mladim in invalidom.

Zmanjšati revščino pri kategoriji starejših 60+ za približno eno odstotno točko letno. S tem bi omenjeno kategorijo v petih letih izenačili z evropskim povprečjem, hkrati pa prepolovili diskriminacijo te starostne kategorije v primerjavi z velikostjo istega kazalnika pri celotni slovenski populaciji. Ta cilj je realen, ker je minimalen – če ga ne bi zmogli realizirati, nam ostane le ena možnost, to je uvedba univerzalnega temeljnega dohodka (vsaj) za omenjeno populacijo.

Ukrepi:

- Uvedba državne pokojnine in varstvenega dodatka kot dodatka k pokojnini (in ne kot oblike denarne socialne pomoči). Ukrep utemeljujemo z nujnostjo zagotavljanja stabilnih prejemkov v starosti. V tem obdobju ljudje, ki živijo v revščini (ali nekoliko nad pragom tveganja revščine), ne morejo več opravljati pridobitnega dela in hkrati

s starostjo ali z boleznijo postajajo vedno bolj odvisni od drugih ljudi ali od storitev. Varstveni dodatek lahko pomembno zmanjša raven revščine starejših, državna pokojnina pa prepreči revščino tistim, ki ne izpolnjujejo pogojev za uveljavljanje pravice do pokojnine (minimalno 15 let delovne dobe).

- Ustanovitev službe na lokalni ravni za pomoč starejšim pri uveljavljanju njihovih pravic ter spopadanju z administrativnimi in birokratskimi postopki. V vedno bolj digitalizirani in birokratizirani družbi se starejši zelo težko znajdejo. Že pridobitev prave telefonske številke je zanje lahko zelo obremenjujoče, ne znajdejo se pri uporabi tehnologije in nimajo ustreznega znanja, spretnosti in pripomočkov, da bi lahko uveljavili svoje pravice ali pa izpolnjevali svoje obveznosti. Za revne starejše ljudi je to še posebej obremenjujoče. Javna služba naj bi nudila osebne storitve pomoči pri premagovanju ovir in ne bi bila preprosto le informacijska točka. Za revne starejše ljudi je to izjemno pomembno, saj so najpogostejša kategorija ljudi s slabo socialno mrežo ali brez nje, pri čemer so moški, ki ostanejo sami, v še slabšem položaju kot ženske.
- Načrtna državna pomoč pri sanaciji prebivališč (stanovanj, hiš) za stare ljudi, ki živijo v revščini. Bivalne razmere revnih starejših so slabe; nekateri živijo v nevarnih bivalnih prostorih (razpadajoče strehe, podrte stopnice, vlaga itn.) brez infrastrukture (brez kopalnice, elektrike, ogrevanja itn.), z okvarjenimi gospodinjskimi aparati. Sicer obstajajo subvencije Eko sklada za energetska sanacija prebivališč, vendar starejših ta pomoč ne doseže. Slaba prebivališča bistveno vplivajo na zdravje, sposobnost gibanja in na ohranjanje samostojnosti.

Poskrbeti je treba, da bodo vsi državljani vključeni v sisteme socialnega varstva. V Sloveniji se spoprijemamo s staranjem prebivalstva – do leta 2030 bo več kot 25 % prebivalcev starejših od 65 let. Hkrati številni starejši, invalidi in socialno ogroženi še vedno niso vključeni v ustrezne oblike socialnega varstva – zaradi zapletenih postopkov ali pomanjkanja informacij. Zagotoviti, da bodo vsi državljani vključeni v sisteme socialnega varstva, pomeni preprečiti socialno izključenost, zmanjšati revščino in zagotoviti, da vsakdo v trenutku potrebe hitro dostopi do pomoči, podpore in do storitev, za katere ima pravico.

Ukrepi:

- Najprej je treba omogočiti prepoznavo ranljivih skupin prebivalstva oziroma posameznikov, družin, gospodinjestev. Za doseg tega cilja je treba zagotoviti več odprtih in dostopnih »točk« izvajalcev prve socialne pomoči, na primer dodatne pisarne, razpršene po terenu, v romskih naseljih, kot je bila praksa do osamosvojitve, lahko tudi v prostorih drugih izvajalcev (četrtne skupnosti, društva upokojenec, šole, Rdeči križ). Te točke morajo delovati v okviru javne mreže pomoči (centrov za socialno delo) zaradi zagotavljanja čim večjega dostopa in zmanjševanja tveganja za neenako oz. izključujočo obravnavo. Več »točk« zahteva povečanje števila usposobljenih in zaposlenih socialnih delavk in delavcev ter tistih poklicnih skupin, ki so specializirane za neposredno pomoč ljudem.
- Zagotoviti izvajanje pomoči in storitev v javni mreži tudi v popoldanskem času.
- Izvajalcem storitev v javni mreži (zlasti centrom za socialno delo) mora biti omogočeno razvijanje dopolnilnih, razvojnih, preventivnih in eksperimentalnih programov, podobno kot je bilo to razvito pred osamosvojitvijo. Državno »varčevanje« pri kadrih na tem področju vodi v razkroj družbe, ki navadno začne razpadati na socialnih marginah.
- Vzpostaviti hitrejši, fleksibilen sistem odločanja o pravicah do dolgotrajne oskrbe – po vzoru dozdajšnjih domskih komisij. Spremembe stanja uporabnika (glede poslabšanja ali izboljšanja psihofizičnega stanja) naj se urejajo z notranjo strokovno oceno izvajalca, brez ponovnega upravnega postopka in odločbe CSD. Hkrati ob tem je treba tudi poenotiti postopke in evidence za sprejem v domove za starejše in dolgotrajno oskrbo, da se preprečita podvajanje vlog in »papirologija« ter omogoči enoten seznam čakajočih ne glede na vrsto financiranja.
- Socialni transferji naj dosledno postanejo pravica do pomoči pri blaženju materialne stiske in ne »posojilo«. Ukiniti je treba obveznost dedičev do vsakršnega vračila pomoči, ki so jo prejeli pokojni sorodniki.
- Prejemnikom denarne pomoči v daljšem časovnem obdobju (npr. po šestih mesecih) se omogoči usmerjena pomoč pri prepoznavanju in odpravljanju morebitnih ovir v povezavi z nezaposljivostjo.

TRAJNOSTNA MESTA IN SKUPNOSTI

Goran Turk, Nada Matičič in Peter Gabrijelčič

Do leta 2030 omogočiti varno in dostopno domovanje

V Sloveniji je pomanjkanje dostopnih stanovanj prisotno že veliko let; to še posebej velja v nekaterih večjih središčih in krajih, ki so zanimivi za turistične aktivnosti. S spremembo zakonodaje glede oddajanja stanovanj v okviru turistične ponudbe in z vložki za gradnjo neprofitnih stanovanj v nekaterih središčih bomo lahko v sorazmerno kratkem času zelo popravili razmere.

Ob tem pa lahko z dodatnimi projekti ustvarjamo trajnostne socialne prostore. Cilji za Slovenijo:

- razvoj modularnih mikronaselij za mlade, starejše in za socialno ranljive skupine;
- spodbujanje ekološke gradnje z naravnimi materiali;
- integracija obnovljivih virov energije (sončne celice, zbiralniki deževnice);
- zagnati vsaj tri pilotne projekte v manjših občinah z vključevanjem študentov tehniških fakultet ter fakultet za dizajn in arhitekturo.

Do leta 2030 omogočiti dostop do trajnostnega, varnega in do dostopnega transportnega sistema

V Sloveniji smo v določenem smislu v zadnjih 40 letih na tem področju celo nazadovali. Imamo sicer bistveno boljše cestno omrežje kot pred leti, medtem ko je železniško omrežje povsem stagniralo. Sistem javnega transporta pa je predvsem na podeželju celo nazadoval. Zato moramo v prihodnje veliko energije in sredstev vložiti v nadgradnjo železniškega sistema s poudarkom na učinkovito železniško povezavo med večjimi mestnimi središči in njihovimi sateliti ter tudi v učinkovite povezave med središči. Da naše največje letališče nima železniške povezave z mestom, je tudi ena izmed pomanjkljivosti v smislu trajnostnega transporta.

V zadnjem času je bilo veliko sredstev vloženih v kolesarske poti. Te dejavnosti moramo nadaljevati, naš cilj mora biti v čim krajšem času narediti od drugih cest ločeno ter s tem varno in dostopno kolesarsko omrežje po celotni Sloveniji.

Ob tem moramo zagotoviti preoblikovanje obstoječih mestnih robov v zelene koridorje z dostopno mobilnostjo (kolesarske in pešpoti), varovanje vodnih virov in razvoj novih urbano-ruralnih rekreacijskih pasov.

Povečati skrb za ohranitev naravne in kulturne dediščine

Na tem področju je bilo v Sloveniji narejene že veliko škode. Veliko mestnih jeder in vasi, značilnih za našo krajino, je trajno in nepovratno spremenjenih. Nujno je takojšnje ukrepanje na področju prostorskega načrtovanja, nujno pa je zaostri tudi zahteve o tem, kateri tipi stavb so primerni za katero okolje.

Zelo pomembna je skrb za varovanje krajinske identitete in kulturne dediščine. Enako pomembne so prostorske in urbanistične inovacije: novi modeli mešane rabe prostora, prilagodljive oblike prebivanja in dela, prenova obstoječih urbanih struktur ter ustvarjanje kakovostnih javnih prostorov, ki odgovarjajo na sodobne družbene, demografske in podnebne izzive.

Do leta 2030 zmanjšati število žrtev in ekonomskih izgub zaradi naravnih nesreč

Slovenija je ranljiva zaradi različnih oblik naravnih nesreč: poplave, zemeljski plazovi, potresi, požari, viharji. Zelo veliko pa lahko naredimo na področju preventive in priprave na prihodnje naravne nesreče, ki se bodo zaradi podnebnih sprememb le še intenzivirale.

Poskrbeti moramo za poplavna območja, urediti struge vodotokov, preprečiti gradnjo na mestih, na katerih vemo, da se lahko zgodijo poplave ali zemeljski plazovi.

Opraviti moramo globalno presojo in protipotresno obnovo veliko zgradb v Sloveniji. Nobenega dvoma namreč ni, da se bodo potresi v Sloveniji ponovno zgodili, čeprav ne poznamo niti kraja niti časa dogodka. Vsa sredstva, ki jih bomo zdaj vložili v protipotresno obnovo, bodo večkrat povrnjena ob prihodnjem potresu.

Do leta 2030 zmanjšati vpliv mest na okolje, s posebnim poudarkom na kakovosti zraka in upravljanju s komunalnimi odpadki

S ciljem za boljšo kakovost zraka moramo skrbeti za večjo pokritost Slovenije z merilnimi napravami pa tudi stalno slediti smernicam v povezavi z mejnimi vrednostmi.

Količina odpadkov se povečuje, način odlaganja ali uničevanja in priprave za ponovno rabo pa je premalo učinkovit. Na tem področju bomo morali opraviti še veliko dela.

Velika skrb, ki se pojavlja v zadnjem obdobju, je tudi problematika mikroplastike. To odlagamo v okolje na najrazličnejše načine. Določeni sorazmerno preprosti ukrepi so že na voljo, uporabimo jih.

Do leta 2030 omogočiti varen, vključujoč in dostopen dostop do zelenih površin za vse

Ob novogradnjah moramo ohranjati dovolj velike prostore, namenjene zelenim površinam, tudi če bodo ob takem pristopu dobički investitorja nižji.

Ob tem pa moramo skrbeti tudi za ozelenitev praznih prostorov v gosto pozidanih območjih in vključujoče oblikovanje za vse generacije. Cilji za Slovenijo so:

- do leta 2030 ozeleniti najmanj 30 % mestnih medprostorov, streh in dvorišč;
- ustvariti mrežo mikroparkov, učnih vrtov in zelenih poti, povezanih v ekološko mrežo mest.

Okrepiti povezave med mestnimi, primestnimi in ruralnimi območji

Ponovno moramo vzpostaviti učinkovit in dostopen javni potniški promet.

K učinkovitejši povezavi med mestnimi, primestnimi in ruralnimi območji pa lahko prispevajo tudi drugi ukrepi, kot so:

- davčni in razvojni instrumenti za krepitev regionalnih središč;
- podpora delu na daljavo in digitalni infrastrukturi;
- spodbujanje umeščanja delovnih mest v regionalna in lokalna središča;
- razvoj specializiranih gospodarskih dejavnosti glede na regionalne potencialne;
- povezovanje gospodarstva z raziskovalnimi in izobraževalnimi ustanovami;
- decentralizacija državnih ustanov in javnih služb;
- krepitev upravljaljskih zmogljivosti na regionalni ravni.

Zdaj in v prihodnosti moramo pri načrtovanju mest in naselij slediti načelu kratkih razdalj ter ustvarjati tako imenovana petnajstminutna mesta.

Subvencije za uporabo alternativnih virov energije na lokalni ravni: toplotne črpalke, mikro sončne elektrarne, mikro hidroelektrarne.

Svetlobno onesnaženje je zelo obsežno, ob tem pa se za to porabi velike količine energije.

SKRB ZA ZDRAVO ŽIVLJENJE IN SPLOŠNO DOBRO POČUTJE V VSEH ŽIVLJENJSKIH OBDOBJIH

Dušan Keber

Slovenski zdravstveni sistem mora v naslednjem desetletju:

- ohraniti in uresničevati širino pokritosti – skrbeti, da so vsi prebivalci vključeni v javni zdravstveni sistem;
- poglobljati košarico pravic – zagotoviti, da so univerzalno dostopne tiste storitve, ki so za zdravje ljudi najpomembnejše;
- zmanjševati stroške iz žepa – čim bolj omejiti zasebne stroške, še zlasti pri najranljivejših skupinah;
- zagotavljati resnično dostopnost – poskrbeti, da so potrebne zdravstvene storitve dosegljive v razumnem času, na dosegljivi lokaciji in brez ovir, ki izhajajo iz socialnega ali ekonomskega položaja posameznika.

Dvanajst ključnih področij ukrepanja

- Javno in neprofitno zdravstvo kot temelj sistema
Zagotavljanje, da bo zdravstvena mreža temeljila na javnih zavodih, javnem financiranju in na javnem nadzoru. Zdravstvena dejavnost, ki je del javne službe, se izvaja nepridobitno.
Ker cilj javnega zdravstva ni dobiček, ampak univerzalno, pravično in kakovostno varstvo za vse. Mešanje javnega in zasebnega ter dvojna praksa slabita dostopnost, povečujeta čakalne dobe in spodkopavata zaupanje v sistem.
- Pravično proporcionalno financiranje
Vzpostaviti pravičen model zbiranja sredstev, ki razbremeni revnejše, vključuje vse vrste prihodkov in zmanjša neposredna plačila iz žepa.

Zdajšnja ureditev socialnih prispevkov in novega obveznega zdravstvenega prispevka je izrazito regresivna in nesorazmerno obremenjuje najnižje dohodkovne skupine. To je v nasprotju z načelom UZV »Vsakdo po svojih možnostih, vsakemu po njegovih potrebah«.

- **Učinkovito in odgovorno upravljanje**
Preoblikovati upravljanje sistema, tako da bo država regulator in varuh javnega interesa, izvajalci pa avtonomni in odgovorni za rezultate.
Pomešane vloge, politično kadrovanje in odsotnost jasne odgovornosti vodijo v neučinkovitost, demotivacijo in v pomanjkanje strateškega vodenja.
- **Dostopnost in odprava čakalnih vrst**
Zagotavljanje, da ima vsak prebivalec izbranega osebnega zdravnika ter pravočasen dostop do diagnostičnih in terapevtskih storitev, brez razlik zaradi finančnega ali socialnega položaja.
Dolge čakalne vrste in desetine tisočev pacientov brez izbranega zdravnika pomenijo sistemski poraz ideje UZV in rušijo zaupanje v javno zdravstvo.
- **Kadri – srce sistema**
Zagotoviti zadostno število ustrezno usposobljenih zdravstvenih delavcev, pravično obremenitev ter pogoje dela, ki omogočajo kakovostno oskrbo in preprečujejo izgorelost.
Pomanjkanje zdravnikov in medicinskih sester, neenakomerna razporeditev in izčrpavajoči pogoji dela poganjajo spiralo nezadovoljstva, odhodov v tujino in v zasebni sektor.
- **Krepitev primarnega zdravstvenega varstva in regijsko organizirano izvajanje**
Okrepiti primarno raven kot temelj sistema, jo povezati v regijsko organizirano mrežo in prenesti del obravnav iz bolnišnic v skupnost ter zdravstvene domove.
Sistem, ki je pretežno osredinjen na bolnišnice in akutno oskrbo, je drag, nepregleden in za bolnike manj prijazen. Primarna raven je najbolj vključujoča, najučinkovitejša in najbolj blizu ljudem, vendar je v Sloveniji kadrovska in organizacijsko podhranjena.
- **Digitalno zdravstvo in umetna inteligenca v službi človeka**
Uvesti sodoben, povezljiv in varen digitalni sistem, ki razbremeni zdravstvene delavce in izboljša izkušnjo bolnikov.

Razdrobljeni informacijski sistemi, podvajanje dokumentacije in administrativna bremena kradejo čas bolnikom in zdravstvenim delavcem. Digitalizacija mora služiti človeku in ne nasprotno.

- Preventiva in javno zdravje kot temelj javnega zdravstva
Premakniti težišče od zdravljenja bolezni k preprečevanju bolezni in krepitvi zdravja v vseh življenjskih obdobjih.
Bolezni, ki jih je mogoče preprečiti ali jih vsaj odložiti, predstavljajo veliko breme za posameznike, sistem in za družbo. Brez močnega sistema javnega zdravja noben sistem ne more biti trajnostno vzdržen.
- Pravična in jasna košarica zdravstvenih pravic
Zakonsko opredeliti in obvestiti javnost, katere storitve, zdravila in pripomočki sodijo v košarico pravic, ki jih država zagotavlja vsem, ki jih potrebujejo.
Nedorečena košarica pravic ustvarja neenakosti, prostor za arbitrarnost, komercialni pritisk in korupcijo. Košarica mora biti pravična, strokovno utemeljena in finančno vzdržna.
- Zeleno zdravstvo in trajnostna infrastruktura
Preoblikovati zdravstveni sistem v smeri nižjega okoljskega odtisa ter večje odpornosti na podnebne in druge krize.
Zdravstveni sistem sam pomembno prispeva k emisijam toplogrednih plinov in onesnaževanju. Varovanje zdravja ljudi je neločljivo povezano z varovanjem okolja.
- Partnerstvo in zaupanje z javnostjo
Zdravstveni sistem vzpostavi trajen dialog z javnostjo, s pacienti in civilno družbo ter gradi kulturo zdravstvene pismenosti in soodločanja.
Brez zaupanja ljudi v sistem in brez njihovega aktivnega sodelovanja nobena reforma ne more uspeti.
- Integriteta, preprečevanje korupcije in odgovornost
Vzpostaviti celovit sistem preprečevanja korupcije, navzkrižij interesov in zlorabe položaja v zdravstvu.
Korupcija neposredno krade javna sredstva, zmanjšuje obseg in kakovost storitev, pogloblja neenakosti in uničuje zaupanje ljudi v javni sistem.

IDEJE O MOGOČEM DOGRAJEVANJU SISTEMA VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA KOT OPORE ZELENEMU PREHODU

Slavko Gaber, Zdenko Kodelja, Darko Štrajn, Veronika Tašner, Marijana Kolenko, Janja Bogataj

V drugačnih časih in z novimi izzivi v premislek ponujamo možnost, da bi vrtci in šole ob temeljni edukacijski funkciji in skozi njo nudili tudi prostor – polje mogoče krepitve opore človeštvu pri iskanju poti v nove načine upravljanja sobivanj, v razlikah, onstran dispozitivov, ki se zvajajo na politično ekonomijo in predstavniško demokracijo.

Drugačno in dodatno pridobivanje podatkov, konceptov in kontekstualizacija v smeri njihovega prehajanja v »zelene prakse« mora namreč predstavljati samo prvi korak v smer novih praks delovanja vrtca, šole kot ustanove, ki se umešča v središče skupnosti, v kateri s svojim delovanjem spodbuja trajnostna ravnanja najmlajših, učiteljstva, staršev pa vse do starostnic in starostnikov.

Za začetek mora biti že pouk v večji meri zastavljen v smer prehajanja aktivnosti med naravo in razredom ter s tem med nujnim abstraktnim delom na besedilu v natisnjeni ali pa v elektronski obliki (s tem ni nič narobe – nasprotno nujno je) in izkustvenim učenjem, ki je povezano z okoljem šole tako, ko gre za:

- opazovanje, izkušanje, npr. skrbi za urejeno okolje šole, vrtca;
- odstranjevanja odpadkov, ki so bili po nemarnem odloženi v naravo.

Nov čas tako kliče po protitežitvi virtualne realnosti mladih generacij, ki veliko časa preživijo v polju digitalnega z elementi materialnega, fizičnega, živega.

Šole so na več točkah v Sloveniji že danes lastnice sončnih elektrarn in proizvajajo električno energijo na strehah šolskih prostorov. Pri šolah najdemo polnilnice za kolesa in tudi polnilnice za hibridne in električne avtomobile.

Če šola kot središče skupnosti ob omenjenem pridobi še podporo občine pri pridobivanju zemljišča za šolski vrt, smo že pri naslednjem elementu skrbi za zamikanje in oblikovanje racionalnosti, ki bi povečala možnosti zelenega prehoda in oblikovanja sodelovalne skrbi za soljudi.

Digitalna orodja in spremljanje prihrankov ter prikaz zmanjšanja ogljičnega odtisa, ker smo hrano pridelali samooskrbno in je nismo uvozili z

drugih celin itn., procesu doda sporočilo, ki bo, ker je bil izkušen in vpet v sodelovanje s sošolkami, sošolci in z različnimi generacijami – vse pa se je dogajalo v šoli, kar bo tudi šoli dalo nov pomen.

Šole so lahko brez večjih težav – tudi to ponekod že počnejo – tudi prostori izmenjav dobrin – krožne ekonomije.

Na naših šolah, celo na fakultetah, ki bi želele postati »ekofakultete«, kot je Pedagoška fakulteta, najdemo izmenjevalnice knjig. Nekaj podobnega bi kazalo iz šol po sistemu »knjižnice pod krošnjami« in »litle libraries« razširiti tudi v lokalne skupnosti. Šole bi pri tem brez velikih vložkov prispevale k dvigu bralne pismenosti, ki je na naših tleh skrb vzbujajoče nizka in še upada.

Vrtci in šole pa lahko – če imajo svoj vrt – spodbudijo občasne izmenjave pridelkov z vrta (sadje, zelenjava in drugi sezonski pridelki), ki jih v ulici na dan, ko se za to dogovorita mestna četrt in vrtec, šola, organizirajo stanovalci sami.

Domišljeno je mogoče omogočiti dostop do danes nujne digitalne pismenosti v šolah, ki že dolgo razpolagajo z računalniškimi učilnicami, po zgledu na učbeniške sklade, pa se jim obeta tudi formiranje računalniških skladov, ki bi bili lahko dostopni ne le za učenke in učence, ampak tudi za prebivalke in prebivalce določenega šolskega okoliša. V teh šolah bi lahko omogočili širitev digitalnih kompetenc med celotno populacijo in največjemu delu populacije omogočili tudi dostop do hitrih internetnih povezav.

Šole so tudi idealen prostor prenašanja jezikovnega znanja. Tudi v tem primeru bi prenos znanja med najbolj talentiranimi mladimi in starejšo generacijo – seveda ob vodenju in pomoči učiteljc tujih jezikov – prinesel korak naprej na področju znanja tujih jezikov med starejšimi –, okrepilo pa bi se tudi znanje mlajše generacije. To, da bi šola lahko omogočila tudi vzajemno učenje tujih jezikov med odraslimi, sodi v kategorijo *korelativne socializacije* in lahko močno prispeva k integraciji v lokalni skupnosti, ki skuša opraviti integracijo migrantk in migrantov.

Med generacijami po 60. letu starosti je veliko znanja, ki zadeva samoskrbni potencial nacije – skrb za drevje (obrezovanje), trto, oranje, lopatanje, sajenje drevja, sejanje različnih vrst in še veliko podobnega sodi med dejavnosti/spretnosti/veščine, za katere bi bilo škoda, če bi utonile v pozabo.

Šole in tudi vrtci so lahko tudi privilegiran prostor mogočih skupnih branj in pogovorov o prebranem.

Naj sklenemo z mislijo, da bi kazalo iz javnih financ podpreti projekte, ki bi omogočili, da vrtci, šole postanejo mesta pogovorov in dogovorov o skrbi za okolje in tudi prostori t. i. knjižnic stvari, v katerih bi si prebivalci in prebivalke lahko sposodili orodja, naprave, ki jih sorazmerno redko potrebujemo in jih celo nimamo kje hraniti, šola pa lahko za njih, ob finančni podpori javnih oblasti, skrbi, jih servisira in – ko se izrabijo – tudi poskrbi za njihovo nadomestitev, sodi v kategorijo premišljenega ravnanja z naravnimi viri in hkrati tudi v polje ekonomije univerzalnega temeljnega dostopa.

ZNANOST IN NJENA VLOGA PRI DOSEGANJU CILJEV TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Franc Mali

Prizadevanje za nadaljnje spodbujanje odličnosti na področju temeljne znanosti ob hkratni stabilni finančni podpori temeljne znanosti

Nadaljnja finančna podpora temeljni znanosti in skrb za vzpostavljanje takšnih meril znanstvene evalvacije, ki bodo med raziskovalnimi skupinami v Sloveniji, ki delujejo na univerzah in inštitutih, spodbujali doseganje takšnih kakovostnih znanstvenih rezultatov, ki jih bo prepoznalo mednarodno znanstveno okolje.

Selektivnejša uporaba vladnih finančnih instrumentov, ki bodo nagrajevali predvsem raziskovalne skupine z vrhunskimi znanstvenimi rezultati na področju temeljne znanosti; skladno s tem je treba skrbeti za ustrezno ravnovesje med dolgoročnimi in stabilnimi ter kratkoročnejšimi in bolj kompetitivnimi oblikami financiranja temeljne znanosti v Sloveniji.

Podpora raziskovanju in razvoju inovativnim aktivnostim, ki zasledujejo cilje trajnostnega razvoja

Usmeritev raziskovalno-razvojnih in inovacijskih potencialov k ciljem trajnostnega razvoja.

Uporaba takšnih sistemskih in ciljno usmerjenih pristopov, ki bodo našli ustrezne rešitve tudi v situacijah, ko se srečujemo s protislovji v praksi

(npr.: pametno upravljanje naprav, sistemov, procesov in omrežij, v zadnjem času tudi že s pomočjo umetne inteligence, naj bi prispevalo k varčevanju z energijo, vendar se zaradi eksponentne rasti teh novih tehnologij raba energije in virov začne enormno povečevati).

Vzgoja novih doktorjev znanosti, ki se bodo spopadali z izzivi trajnostnega razvoja tudi in predvsem zunaj akademske sfere

Še naprej ohraniti stabilno finančno podporo programu »Mladi raziskovalci«, ki smo jo v Sloveniji začeli že v sredini osemdesetih let prejšnjega stoletja, vendar hkrati poskrbeti za določene korekcije v izvajanju tega programa, z namenom odpraviti stihijo, ki se pojavi pri zaposlovanju doktorantov na trgu delovne sile.

Ponovna uvedba nekaterih oblik usposabljanja mladih raziskovalcev iz preteklosti, ki so se izkazala kot uspešna: npr.: ponovna uvedba t. i. industrijskega doktorata.

Podpora interdisciplinarnim in transdisciplinarnim tipom raziskav

Podpreti prizadevanje za čim večjo podporo inter- in transdisciplinarnim tipom znanstvenega raziskovanja, ki presegajo ozke disciplinarne meje, saj je mogoče le na tej osnovi vzpostavljati najširšo družbeno in z etično refleksijo podprto platformo vedenja za trajnostni razvoj.

Po vzoru nekaterih drugih evropskih držav vzpostavljati družbene forume (glejte npr. WPN.Lab v Nemčiji), na katerih bi potekal zelo osredotočen in strukturiran dialog med različnimi družbenimi deležniki (raziskovalci, politiki, gospodarstveniki, predstavniki javnosti itn.) o transdisciplinarnih raziskavah pri reševanju današnjih kompleksnih družbenih problemov.

Ob upoštevanju dejstva, da smo v zadnjih dvajsetih letih priča izjemno hitremu razvoju v smeri novih inter- in transdisciplinarnih oblik vedenja, odpreti v znanstveni skupnosti v Sloveniji razpravo o tem, ali je obstoječa temeljna klasifikacija temeljnih znanstvenih ved, ki se uporablja za potrebe raziskovalne-razvojne politike pri nas, še ustrezna.

Podpora mehanizmom, ki spodbujajo sodelovanje med znanostjo in civilno družbo

Glede na skepso dela prebivalcev v Sloveniji do rezultatov novih naprednih znanosti, ki očitno presega evropska povprečja in ki se je razboho-

tila zlasti v času covida, morajo znanstveniki in tudi drugi deležniki, ki so neposredno vpeti v znanstvene komunikacije, okrepiti različne oblike dialoga med znanostjo in civilno družbo.

Večjo pozornost je treba dati, tudi po vzoru dobrih praks v nekaterih zahodnoevropskih državah, bolj razdelanim mehanizmom znanstvene komunikacije ter sodelovanja med znanstveniki in javnostjo (npr.: »citizens panels«, »consensus conferences«, »scenario workshops« itn.).

Ohranjanje in spodbujanje znanstvene avtonomije in svobode znanstvenega raziskovanja

Po podatkih indeksa akademske svobode iz leta 2025 je Slovenija uvrščena med zgornjih 10 % držav v svetu, v katerih sta avtonomija znanosti in svoboda akademskega raziskovanja zagotovljeni. To avtonomijo akademske znanosti in svobodo raziskovanja je treba v našem okolju še naprej spodbujati in ohranjati.

OHRANJATI IN SPODBUJATI KULTURNI IN JEZIKOVNI PLURALIZEM, RAZVIJATI KULTURO KOMUNIKACIJE IN VKLJUČUJOČEGA ODPRTEGA JAVNEGA DIALOGA

Lucija Čok, Vesna Mikolič, Sonja Novak Lukanovič,
Svetlana Slapšak, Igor Žagar

Temeljni cilji področja

Celostno znanstveno raziskati, teoretsko utemeljiti in kritično ovrednotiti kulturo slovenskega prostora kot zgodovinsko in sodobno poliglotsko, večkulturno ter notranje pluralno okolje.

Podpirati razvoj vseh zvrsti rabe in razvoja slovenščine kot državnega in narodnega jezika ter bralno pismenost v slovenščini, spremljati povezave z manjšinskimi jeziki, jeziki priseljencev in globalnim jezikom (angleščino/ameriško angleščino).

Spremljati razvoj manjšinskih jezikov, spodbujati učenje jezikov v obveznem izobraževanju ob upoštevanju jezikovne raznolikosti, s posebnim poudarkom na rabi sosedskih jezikov.

Spodbujati večjezičnost in kulturno prepletenost družbenih, kulturnih in gospodarskih okolij, s posebnim poudarkom na geostrateških kontaktnih območjih.

Razvijati kulturo strpne komunikacije, ki priznava, omogoča in spodbuja jezikovno in kulturno raznolikost, ter spodbujati strpen, odprt in vključujoč javni dialog, ki omogoča ustvarjalno obravnavo vseh relevantnih tem, ki zadevajo preteklost, sedanost in prihodnost.

Povezovati evropske jezikovne politike s strategijami trajnostnega razvoja Slovenije pri oblikovanju smernic in priporočil skupne trajnostne jezikovne in kulturne politike.

Skupaj z deležniki oblikovati stališča do uporabe digitalnih orodij in podpore UI v človekovem jezikovnem in kulturnem ustvarjanju ter raziskovanju ter braniti svobodo, edinstvenost in ustvarjalnost človekovega razuma, čustvovanja in izraznosti.

Kultura slovenskega naroda in drugih etničnih skupnosti v Sloveniji, raznolikost kultur in kulturni pluralizem

Spodbujati in krepiti splošni interes v kulturi ter podpirati prizadevanja ustvarjalcev pri uresničevanju pravic, ki jim jih zagotavljata zakonodaja in državna kulturna politika.

Celostno znanstveno raziskati, teoretsko utemeljiti in kritično ovrednotiti kulturo slovenskega prostora kot zgodovinsko in sodobno poliglotsko, večkulturno ter notranje pluralno okolje.

Analizirati vlogo jezika, kulturnih praks, simbolnih sistemov in komunikacije pri oblikovanju individualnih in kolektivnih identitet, družbene kohezije ter demokratičnih procesov v Sloveniji.

Prispevati k znanstveno utemeljenemu razumevanju kulturne raznolikosti, jezikovnih stikov in zgodovinskih vplivov, hkrati pa razvijati analitična orodja za presojo sodobnih kulturnih, jezikovnih in komunikacijskih izzivov v kontekstu demokratične, vključujoče in pluralne družbe.

Razvijati kulturo strpne komunikacije, ki priznava, omogoča in spodbuja jezikovno in kulturno raznolikost, ter spodbujati strpen, odprt in vključujoč javni dialog, ki omogoča ustvarjalno obravnavo vseh relevantnih tem, ki zadevajo preteklost, sedanost in prihodnost.

Povezovati evropske jezikovne politike s strategijami trajnostnega razvoja Slovenije pri oblikovanju smernic in priporočil skupne trajnostne jezikovne in kulturne politike.

Spodbujati in braniti svobodo, edinstvenost in ustvarjalnost človekovega razuma, čustvovanja in izraznosti ter ustvarjanja, ko so ti ogroženi. Skupaj z deležniki oblikovati stališča do uporabe digitalnih orodij in podpore UI v človekovem jezikovnem in kulturnem ustvarjanju ter raziskovanju ter braniti svobodo, edinstvenost in ustvarjalnost človekovega razuma, čustvovanja in izraznosti.

Slovenščina, njena vloga doma in v svetu, trajnostna jezikovna politika

- Ohranjati in krepiti status slovenskega jezika kot državnega, narodnega in uradnega jezika na vseh ravneh njegove rabe.
- Podpirati razvoj vseh zvrsti rabe in razvoja slovenščine ter bralno pismenost v slovenščini, spremljati povezave z manjšinskimi jeziki, jeziki priseljencev ter globalnim jezikom (angleščino/ameriško angleščino).
- Spodbujati in zagotavljati rabo slovenščine v visokem šolstvu, znanosti, gospodarstvu, tehnologiji in javnem prostoru.
- Skrbeti za razvoj slovenščine v zamejstvu in med izseljenci ter krepiti njeno prisotnost v mednarodnem okolju.
- Zagotavljati trajnostni razvoj slovenskega jezika in drugih jezikov v Republiki Sloveniji s premišljeno jezikovno politiko, z načrtovanjem, raziskavami in z javnim delovanjem.
- Oblikovati stališča do uporabe digitalnih orodij in podpore UI v jezikovnem in kulturnem ustvarjanju, izobraževanju in raziskovanju.
- Zagotavljati celosten pristop za nadaljnji razvoj slovenskega znakovnega jezika, ki vključuje zakonodajo, tehnologijo, usposabljanje učiteljev in družbeno ozaveščanje.

Jeziki manjšin, sosedski jeziki in jeziki govorcev s priseljeniškim ozadjem

- Primerjati jezikovne edukacije v sedanosti in preteklosti z obstoječo jezikovno politiko v izobraževanju.
- Spodbujati zavest o jeziku kot sestavnem delu identitet ter utrjevati pravice do obstoja in razvoja manjšinskih jezikov in jezikov govorcev s priseljeniskim ozadjem.
- Spodbujati učenje in poučevanje manjšinskih jezikov in sosedskih jezikov kot neposrednih dejavnikov čezmejnega povezovanja in sodelovanja ter vključevanja ljudi na trg dela.

- Podpirati in spodbujati trajnostni razvoj jezikovnih politik in dobrih diskurzivnih praks različnih področij dela.
- Spremljati razvoj manjšinskih jezikov, spodbujati učenje jezikov v obveznem izobraževanju ob upoštevanju jezikovne raznolikosti, s posebnim poudarkom na rabi sosedskih jezikov.
- Preučiti status, rabo in možnosti podpore jezikom učencev s priseljskim ozadjem v izobraževalnem sistemu.

Večjezičnost, medkulturnost in kulturni pluralizem ter medkulturni dialog

S preučevanjem domačih in tujih praks ter s primerjalnim pristopom poglobiti razumevanje večjezičnosti in kulturnega pluralizma v izobraževanju, javnem življenju in na delovnem mestu.

Prepoznavati izzive večjezičnosti v njenih oblikah (plurilingvizem, multilingvizem) in prepletanju (hibridne oblike jezikov in jezikovnih zvrsti).

V šolske programe uvajati nove pristope, ki naj spodbujajo medkulturni dialog, politiko sobivanja med večinskim prebivalstvom in etničnimi manjšinami ter poudarjati primerjalne prednosti območij, na katerih se srečujejo jeziki in kulture.

Na novo utemeljiti in definirati status jezika glede na izvor, zgodovinske danosti in obstoječo prakso.

Spodbujati večjezične diskurzivne prakse na različnih področjih s primeri dobrih praks.

EKONOMSKA UREDITEV

SMERNICE ZA TRAJNOSTNO PRENOVO SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA

Jože P. Damijan, Drago Babič

Osrednji cilj

Osrednji cilj strategije je dolgoročni dvig produktivnosti ob ohranjanju vzdržnega socialnega modela, kar zahteva stabilno rast dodane vrednosti na zaposlenega, višjo investicijsko intenzivnost in prehod v tehnološko zahtevnejšo strukturo gospodarstva.

Predlagane smernice temeljijo na petih medsebojno povezanih stebrih, ki skupaj tvorijo razvojno arhitekturo Slovenije.

Steber A: Inovacijski sistem za tehnološko prestrukturiranje

Povečati inovacijsko sposobnost slovenskega gospodarstva in pospešiti tehnološko prestrukturiranje v smeri novih tehnologij, visokotehnoloških izdelkov in storitev, delovnih mest z visoko tehnološko intenzivnostjo ter izdelkov in storitev z visoko dodano vrednostjo – z inovacijami kot vodnim družbenim procesom, ne kot naborom nepovezanih ukrepov.

Izobraževanje in ustvarjalnost (vstopna točka inovacij)

- Uvesti obvezno problemsko, projektno in interdisciplinarno učenje v OŠ, SŠ in VS (STEM, podjetništvo, digitalizacija).
- Uvesti obvezni predmet računalništvo in informatika v OŠ in SŠ.
- Vzpostaviti nacionalno mrežo ustvarjalnih in tehnoloških laboratorijev (šole – fakultete – podjetja).

Raziskovalni sistem (Aris kot strateški arhitekt)

- Preoblikovati Aris v aktivnega usmerjevalca: financiranje interdisciplinarnih nacionalnih konzorcijev.
- Uvesti razpise pre-Horizon in pre-ERC.
- Vrednotiti patente, licence in industrijsko sodelovanje, enakovredno znanstvenim objavam.

Prenos znanja in kadrov v gospodarstvo (pretok ljudi + država kot prvi kupec)

- Program »Raziskovalci v podjetja« (javno financiranje zaposlitev raziskovalcev).
- Razširitev industrijskih doktoratov v dolgoročne zaposlitve.
- Država kot prvi kupec inovacij (strateška javna naročila).
- Sofinanciranje prispevkov za inženirje in doktorje znanosti prvih 3–5 let.

Financiranje inovacij po razvojnih fazah (TLR) – zapiranje »doline smrti«

- ARIS: TLR 1–3 (raziskave).
- Tehnološko-inovacijski sklad (TIS): TLR 3–6 (prototipi, pilotne linije).
- Javno-zasebni »scale-up« skladi za TLR 6+.

- Kapitalski vstop države v strateške tehnologije (soinvestiranje, ne subvencije).
- Inovacijski ekosistem in privlačno okolje (»startup«/»scale-up«)
- Vizumi »Startup« in »scale-up« ter nacionalni program privabljanja talentov.
- Davčna ureditev delniških opcij.
- Davčne spodbude za dolgoročne kapitalske vložke in reinvestiranje dobička.
- Oprostitev DDPO prvih 5 let za zagonska podjetja (v okviru celovite davčne reforme).

Steber B: Poslovno okolje kot konkurenčna prednost države

Slovenija kot predvidljivo, davčno konkurenčno in administrativno učinkovito okolje za razvojna podjetja, ki spodbuja investicije, rast produktivnosti in privabljanje/zadrževanje talentov.

Davčna reforma (kritična točka)

- Znižanje davčne obremenitve dela (razvojna kapica pri 2,5 povprečne plače).
- Znižanje DDPO na 15 %.
- Ukinitvev 5. dohodninskega razreda; znižanje stopnje v 4. razredu.
- Neomejen ali bistveno daljši prenos davčnih izgub.
- Stabilen davčni okvir (brez ad hoc sprememb).

Debirokratizacija in učinkovita država

- Zmanjšanje administrativnih ovir za 40 % do leta 2032.
- Odločba organa v treh mesecih, sicer šteje vloga kot pravnomočno soglasje.
- Pospešitev dovoljenj za investicije, energijo in za infrastrukturo.
- Poenostavitev prostorskega načrtovanja (skrajšanje časa sprememb DPN in OPN na šest mesecev).
- Previdna implementacija EU-zakonodaje.

Dostop do financiranja

- Nacionalni sklad za konkurenčnost (NSK) kot stabilen večletni vir.
- Razširitev instrumentov na »mid-cap« in industrijska podjetja.

- Poenostavitev razpisov in odprava regionalnih omejitev državnih pomoči.

Steber C: Energetska politika kot temelj rasti in odpornosti (glejte 2 – energija)

Steber D: Industrijska politika in tehnološka transformacija panog

Tehnološka preobrazba ključnih panog in rast izvoza z visoko dodano vrednostjo, ob sočasni digitalizaciji, avtomatizaciji in razvoju pilotnih zmogljivosti, ki pospešijo prenos v proizvodnjo.

Prednostne panoge in horizontalni ukrepi

- Ciljna podpora panogam z največjim potencialom dodane vrednosti k tehnološkemu prestrukturiranju (robotizacija, umetna inteligenca).
- Tehnološki parki, pilotne linije, demonstracijski centri, npr. Tehnološki park za biotehnologijo in Inovacijski center slovenske avtomobilske industrije.
- Digitalizacija kot pogoj produktivnosti: digitalno-inovacijski democentri za MSP, kompetenčni center za kibernetiko varnost, Digital Legal Hub, slovenski podatkovni prostor za industrijo.

Steber E: Kadri in kompetence (človeški kapital za novo industrijsko strukturo)

- Nacionalna platforma za napovedovanje potreb po kadrih in kompetencah.
- Povečanje vpisnih mest na področjih s strukturnim primanjkljajem, predvsem STEM.
- Mikrodokazila; povečanje sredstev za prekvalifikacije ter usposabljanja zaposlenih in brezposelnih.
- Sofinanciranje plač mladih raziskovalcev v gospodarstvu in spodbude za zaposlitev inženirjev/doktorjev znanosti.
- Poenostavitev zaposlovanja tujcev in privabljanje talentov prek vizumov »startup«/ »scale-up«.

SPODBUJATI TRAJNOSTNO, VKLJUČUJOČO IN VZDRŽNO GOSPODARSKO RAST, POLNO IN PRODUKTIVNO ZAPOSLENOST TER DOSTOJNO DELO ZA VSE

Aleksandra Kanjuo Mrčela

Splošni cilji (od 5- do 10-letno obdobje)

Doseganje trdne, vključujoče in trajnostne gospodarske rasti, ki povečuje produktivnost, ustvarja visokokakovostna delovna mesta in zmanjšuje neenakost.

Doseganje polne zaposlenosti ter zagotavljanje produktivnega in dostojnega dela za vse v Sloveniji.

Preusmeritev slovenskega gospodarstva in trga dela v delovna mesta, ki so okoljsko trajnostna, socialno odgovorna ter odporna na demografske in tehnološke spremembe.

Ključni podcilji

Gospodarska rast in produktivnost

- Povečati dodano vrednost v gospodarstvu.
- Povečati delež celotne zaposlenosti v sektorjih z visoko dodano vrednostjo (npr.: napredna proizvodnja, zelene tehnologije, digitalne storitve) s trenutne ravni za 5 odstotnih točk do leta 2030.
- Povečati delovno produktivnost (proizvodnja na zaposlenega) v naslednjih 10 letih (npr. povprečna letna rast 2,5–3 %) v primerjavi z izhodiščem (povprečje EU).
- Spodbujati vključujočo rast, ki zmanjšuje regionalne in socialne razlike.
- Povečati stopnjo zaposlenosti v regijah s povprečno višjo stopnjo brezposelnosti za 4 odstotne točke do leta 2030.
- Zmanjšati neenakost prihodkov (npr. koeficient Gini) za 0,5 točke do leta 2030.
- Zagotoviti ekološko trajnost rasti.
- Dosegati ločitev rasti BDP od intenzivnosti porabe materialov: zmanjšanje materialnega odtisa na enoto BDP za 10 % do leta 2030.
- Povečati delež zaposlenosti v krožnem gospodarstvu/obnovljivih virih energije za 3 odstotne točke do leta 2030.

Polna in produktivna zaposlenost, dostojno delo

- Povečati stopnjo zaposlenosti in zmanjšati brezposelnost.
- Povečati stopnjo zaposlenosti (prebivalstvo v starosti 20–64 let) in odpraviti razlike po spolu do leta 2030.
- Zmanjšati stopnjo dolgotrajne brezposelnosti (12+ mesecev) na manj kot 2 % do leta 2030.
- Izboljšati kakovost delovnih mest in dostojnega dela.
- Zmanjšati delež delavcev, ki jim grozi revščina (zaposlenih oseb), na manj kot 3 % do leta 2030.
- Zmanjšati delež prekarno zaposlenih na trgu delovne sile na manj kot 3 % do leta 2030.
- Doseči enakost spolov v plačah do leta 2030.
- Vključevati nezadostno zastopane skupine.
- Povečati stopnjo zaposlenosti starejših delavcev (55–64) na 60 % do leta 2030.
- Povečati stopnjo zaposlenosti invalidov do leta 2030.
- Prilagajati se tehnološkim in demografskim spremembam.
- Zagotoviti, da 90 % novih delovnih mest, ustvarjenih do leta 2030, vključuje možnosti usposabljanja/izpopolnjevanja.
- Zmanjšati delež neprostoVOLJNIH začasnih ali atipičnih pogodb med mladimi delavci (< 30) na manj kot 10 % do leta 2030.

Trajnostno delo in v prihodnost usmerjeno gospodarstvo

- Spodbujati »trajnostno delovno življenje«.
- Uvesti nacionalni okvir, ki spodbuja zdrave delovne pogoje in varno podaljšuje delovno življenje (do leta 2028); do leta 2030 povečati povprečno število zdravih delovnih let za dve leti.
- Doseči, da bo do leta 2030 vsaj 90 % delavcev zaposlenih na visokokakovostnih delovnih mestih (ki izpolnjujejo merila: varna, dobro plačana, razvoj znanja in spretnosti).
- Spodbujati zeleno in digitalno zaposlovanje.
- Uresničiti cilj, da bo 30 % vseh novih delovnih mest v obdobju 2025–2030 v zelenih/digitalnih sektorjih.
- Zagotoviti podporo za izpopolnjevanje znanja in spretnosti, tako da

bo do leta 2030 vsaj 75 % odrasle delovne sile sodelovalo v usposabljanju za digitalne in zelene spretnosti.

- Okrepiti upravljanje dostojnega dela in delavske pravice.
- Vzpostaviti regionalna »središča za dostojno delo« v vseh regijah NUTS-2 (do leta 2027), ki bodo nudila svetovanje, usposabljanje in spremljanje netipičnega dela in standardov dela (na področjih, kot so: pravica do odklopa od tehnoloških in elektronskih medijev, dnevni in tedenski počitek, zdravje in varnost pri delu, usklajevanje dela in drugih delov življenja, enakost spolov ...).
- Zmanjšati stopnjo kršitev delovne zakonodaje v netipičnem zaposlovanju za 50 % do leta 2030

PREOBLIKOVANJE GOSPODARSTVA Z INOVACIJAMI, S KREPITVIJO KVALIFIKACIJ IN Z RAZVOJEM PODJETNIŠKIH PRILOŽNOSTI

Sibil Svitan

Inovacije

Slovenija je tovarna doktorjev na evropski ravni, vendar z zelo ozkim mostom prehoda v gospodarstvo. Za uporabo tega potenciala bi morali prilagoditi ponudbo in spremeniti povpraševanje. Podajamo šest mogočih ukrepov:

- Industrijski doktorat – za vse oblike doktorskega študija se uvede in vzpostavi obvezni model kofinanciranja in konadzora doktorata.
- Davčni kredit za plače doktorjev v podjetjih – podjetje, ki zaposli doktorje znanosti, lahko od plače odšteje 180 % stroškov kot davčno olajšavo za tri ali štiri leta.
- Ustanovitev tehnoloških transfernih šol, kar pomeni 6-mesečni obvezni program za vse, ki končujejo doktorat.
- Javno projektno naročilo za javne, komercialne rešitve – javne ustanove bi razpisale nekaj kompleksnih javnih izzivov.
- Preobrazba raziskovalnih inštitutov v podjetniške laboratorije.
- Vzpostavitev regionalnih tehnološko-transfernih centrov (TTC) in pilotnih skladov za določene projektne prototipe.

Trg dela in poklicno izobraževanje

Za ohranjanje gospodarske ravni so potrebne velike spremembe na trgu dela, zlasti pri poklicnem in seveda tudi visokošolskem izobraževanju. Pri zadnjem je treba poleg omenjenih spodbud za tujce vzpostaviti tudi konkreten program za vključitev uspešnih Slovencev v tujini v naše gospodarstvo. Seveda pa je potrebna tudi nova migracijska strategija.

Konkretni strateški ukrepi ter predlogi mogočih rešitev in tveganja

To pomeni »ne več veliko istega kot do zdaj«, ampak »novi poudarki, smeri in cilji ter drugačne kombinacije«, kar dejansko pomeni novi fokus, in sicer na naslednja področja:

- na »scale up« in ne na »start-up« sceno;
- Slovenija kot testno in pilotno orodje ali laboratorij za posebne nove tehnologije;
- aktivno upravljanje s kadri prek nacionalnega sklada talentov;
- strategije »nišnega izvora« kot redki in vrhunski dobavitelji določenih bistvenih komponent;
- reforma slovenskega izvoza;
- režim hitrih odločitev in dovoljenj – »Fast track« – za konkretne strateške projekte in investicije.

Mogoča tveganja ter poti izvajanja in vodenja

Kot uvod v nov razvojni model potrebujemo nekaj praktičnih drznih pilotnih projektov, ki bodo pokazali, da sta drugačen način in model mogoča, ter tako spremenili našo zdajšnjo percepcijo. Zato na tem področju predlagamo naslednje operativne poti in oblike vodenja:

- Oblikovati hiter prehod za vse strateške investicije.
- Dualni sistem veščin za delovno silo – nacionalno platformo za usposabljanja na področjih krožnega gospodarstva, trajnosti, vodenja, logistike, biogenetike, digitalizacije in robotizacije.
- Testna država za krožne in zelene tehnologije.
- Sklad za transformacijo – ustanovi se poseben sklad z začetnim kapitalom 250 mio. evrov, pri čemer proračun vloži 50 %, za preostali del pa se uporabi evropska sredstva in zasebni kapital (50 %).
- Program globalni Slovenci 2.0 – sistematično mapirana platforma za vse uspešne Slovence v tujini.

Konkretni predlogi za področja in regije ter načini izvedbe

Oblikovani so na kombinaciji mogočih naslednjih šestih načelih, ki so po naši oceni bistvena:

- Ne biti najboljši na svetu, ampak biti najbolj nujen v določeni niši ali verigi.
- Izkoristiti našo majhno skupnost in fleksibilnost ter iznajdljivost za hitrost.
- Povezati naše, sicer majhne moči in znanje v nepremagljivo kombinacijo.
- Postati »pameten vmesni člen«, kar pomeni biti pameten integrator.
- Koncentracije, ne razpršitev, torej smer treh ali petih ciljev; to smer in cilje morajo poznati vsi prebivalci Slovenije.
- Potrebna je specializacija v nišah, namesto posnemanje drugih.

Zato kot jagodni izbor predlagamo trikotno strategijo na naslednjih področjih:

- Trajnostna pretvorba naše osnovne industrije v napredno krožno industrijo.
- Področje individualnih biogenih zdravil (primer Urbagen) in zdravstva za starejše.
- Varni in pametni transportni koridorji.

Za hitrejšo izvedbo trikotne strategije se za vsako področje ustanovi poseben strateški svet, ki ga sestavlja 3–5 vodilnih podjetnikov, od dva do trije znanstveniki ter predstavnik regulatorja in prej omenjeni upravljavci konkretnega pilotnega projekta iz državne uprave.

KONKURENČNOST IN TRAJNOST NISTA V NASPROTJU – STA VZAJEMNO POGOJENI

Rado Bohinc

V razpravi o poteh in stranpoteh trajnostnega razvoja moramo zavriniti poenostavljeno dilemo – »ali konkurenčnost ali trajnost«. Pravilna dilema je drugačna: kakšna konkurenčnost in kakšna trajnost. Evropska in slovenska prihodnost ne moreta temeljiti na modelu rasti, ki ignorira planetarne meje, podnebno realnost in človekove pravice. Hkrati pa trajnostni prehod ne more uspeti brez gospodarske moči, inovacij in investicij.

Gospodarstvo prevzema odločilno odgovornost za trajnostni razvoj. Trajnostna regulacija ni sama sebi namen: je instrument za to, da konkurenčnost postane dolgoročna, odporna in civilizacijsko sprejemljiva. Ko EU razmišlja o poenostavitvah, mora zato ohraniti jedro: preglednost, skrbni pregled, zanesljivost informacij in učinkovito preprečevanje zavajanja. Poenostaviti je treba postopke – ne razgraditi odgovornosti.

NAČELA KORPORATIVNEGA UPRAVLJANJA

Mejra Festić

Kakovostno korporativno upravljanje je temeljni element stabilnega in konkurenčnega gospodarstva. Pomanjkljivosti, razkrite v obdobju globalne finančne krize, so sprožile obsežne zakonodajne, institucionalne in upravljalvske reforme, ki danes oblikujejo evropski in svetovni standard.

Ključna spoznanja

- Korporativno upravljanje je strateška komponenta finančne stabilnosti.
- Banke imajo zaradi systemske vloge strožje zahteve glede nadzora, transparentnosti in nagrajevanja.
- EU se usmerja v model, ki prepleta varstvo delničarjev, odgovornost vodstev in dolgoročno usmerjeno regulacijo.
- Načela G20/OECD ostajajo referenčni globalni standard.
- Kodeksi in mehko pravo omogočajo hitro prilagajanje, zakonodaja pa zagotavlja osnovno varnost in predvidljivost.
- Sodobni razvoj korporativnega upravljanja kaže na premik od ozko razumljenega delničarskega modela k uravnoveženemu deležniškemu pristopu, ki krepi transparentnost, etično odgovornost in trajnostno naravnost poslovanja.
- Učinkovit sistem upravljanja je tako ključni element zrelosti gospodarstva, temelj zaupanja vlagateljev in pogoj dolgotrajne konkurenčne prednosti. Poseben izziv predstavlja upravljanje državnega premoženja.

Celostno upravljanje državnega premoženja

Dodana vrednost, gospodarski razvoj in rast, kupna moč in blaginja države ter regij izhajajo iz proizvodnega sektorja. Blagovne znamke se ustvarjajo skozi desetletja. Proizvodni sektor in podjetja ustvarjajo dodano vrednost,

zaposlujejo ljudi in s tem krepijo državo blaginje. Zaposleni in podjetja tudi oblikujejo prihranke oz. depozite bank, plačujejo davke in s tem polnijo proračun.

Švedsko reševanje krize v letih 1992–1993 kaže izjemno dober primer širokega socialnega in političnega konsenza ter upravljanja gospodarskih družb. Ustanovljeni sta bili dve družbi (Securum in Retriva) za upravljanje nedonosnih posojil finančnih ustanov.

Vse terjatve do gospodarskih družb v težavah so bile prenesene na upravljalca državnega premoženja; družbe so bile »ozdravljene« skozi lastniško, finančno in poslovno prestrukturiranje. Vloga slabih bank in upravljalcev državnega premoženja je sanirati gospodarske družbe oz. njihove poslovne modele in jih finančno prestrukturirati.

Družbi za upravljanje premoženja Borgfronan in Addum (ki sta bili podjetji družb Securum in Retriva) sta postali večinski lastnici slabih gospodarskih družb realnega sektorja. Borgfronan in Addum sta pridobila večino delnic problematičnih gospodarskih družb, pri čemer so imele gospodarske družbe v težavah predvsem finančne ter v manjši meri ekonomske in razvojne težave. Ukrepi kriznega menedžmenta teh »slabih« gospodarskih družb so bili večplastni (reduciranje stroškov, razvoj, reorganizacija, združitve z namenom zniževanja fiksnih stroškov, razvoj novih proizvodnih linij oziroma nadgradnja obstoječih, zniževanje produkcijskih stroškov, marketing, reorganizacija finančne strukture, investicijska politika itn.). Gospodarske družbe s perspektivo razvoja so bile prevzete od družb za upravljanje premoženja Borgfronan in Addum.

Prenos lastništva gospodarskih družb od slabih lastnikov oziroma slabege menedžmenta na kreditodajalce oziroma upnike prek družb za krizno upravljanje premoženja gospodarskih družb Borgfronan in Addum je nudil možnost (re)odkupa, kar je dodatno motiviralo krizni menedžment. Pri tem ne smemo pozabiti, da takšna možnost (re)odkupa gospodarske družbe zmanjšuje problem agenta in delitve interesov ob rasti odgovornosti.

Glavne aktivnosti sanacije realnega sektorja so bile: prenos lastništva družb s kreditno vračilno nesposobnostjo na upnike in kupce (posredno prek družb za upravljanje premoženja – v državni ali zasebni lasti – Borgfronan in Addum); prenos lastništva gospodarskih družb na družbo za upravljanje premoženja z možnostjo reodkupa; učinkovito in temeljito delovanje kriznega menedžmenta gospodarskih družb realnega sektorja

in strokovnjakov gospodarske dejavnosti; posledično izboljšanje kreditno vračilne sposobnosti gospodarskih družb realnega sektorja ter posledično ohranjanje zaposlenosti, rast dodane vrednosti in gospodarski razvoj.

Upravlavec državnega premoženja gospodarske družbe v težavah hkrati poslovno, lastniško in finančno prestrukturira.

Zato je tudi pri nas potrebno gospodarsko družbo v težavah finančno, poslovno in lastniško prestrukturirati, dati družbi s tem razvojni potencial oziroma izkoristiti obstoječega »spečega«. Vse aktivnosti bi morale potekati z namenom doseganja večje zaposlenosti, zdravega gospodarstva ter države blaginje in decentraliziranega regionalnega razvoja.

Zdrava in inovativna podjetja, ki nosijo znatno dodano vrednost družbi in kreirajo delovna mesta, prispevajo k rasti konkurenčnosti in prepoznavnosti gospodarstva, se ustvarjajo v več generacijah. Lastniška struktura gospodarskih subjektov je eden izmed dejavnikov strateške usmerjenosti in interesov v gospodarskih družbah.

Pri tem ne smemo pozabiti, da so med ključnimi dejavniki gospodarskega razvoja in rasti tehnološki napredek in inovacije, posledično pa tudi rast dodane vrednosti v gospodarskih dejavnostih, človeški faktor oziroma znanje ob ustrezni podpori storitvenih dejavnosti in ustrezni strukturi financiranja. Podjetniško miselni preskok »razprodaje« še ni izšel iz tranzicijskega okvira, pa bi zdaj že moral ponotranjiti dolgoročni vpogled države blaginje, odgovornega lastništva ter kompleksnosti upravljanja – poslovnega, finančnega in lastniškega upravljanja hkrati.

INSTITUCIONALNI OKVIR

MIR, PRAVIČNOST, DEMOKRACIJA, VLADAVINA PRAVA

Rado Bohinc

Zmanjšanje vseh oblik nasilja

- Usposabljanje in izobraževanje o človekovih pravicah
- Zagotavljanje brezplačne pravne pomoči ranljivim skupinam

Nezakoniti finančni tokovi in trgovina z orožjem

- Pregled in izboljšanje zakonodaje za sledenje finančnim tokovom in preprečevanje korupcije

- Krepitev nadzora nad nezakonito trgovino z orožjem in s prepovedanimi snovmi
- Mednarodno sodelovanje in izmenjava informacij

Omejevanje vseh oblik korupcije in podkupovanja

- Krepitev neodvisnih protikorupcijskih organov ter neodvisnih agencij za preprečevanje korupcije in nadzor nad javnim sektorjem
- Povečanje transparentnosti javnih naročil
- Programi izobraževanja javnih uslužbencev o etiki in integriteti

Učinkovite, vključujoče in odgovorne institucije

- Ustanovitev pokrajin z jasnimi pristojnostmi in odgovornostmi ter prenos odločitev in javnih storitev na raven, na kateri so najučinkovitejše in najdostopnejše prebivalcem
- Uvedba participativnih mehanizmov in digitalnih platform za neposredno vključevanje državljanov v odločanje
- Digitalizacija javnih storitev in odprti podatki
- Uvedba participativnega proračuna in vključevanje državljanov

Poskrbeti za odzivno in odprto odločanje vseh ljudi prek njihovih predstavnikov na vseh ravneh

- Prenova volilnega sistema za večjo reprezentativnost ter odločilen vpliv volivcev na sestavo organov in digitalizacija volitev
- Digitalne platforme za posvetovanja z državljani, npr. uvedba spletnih portalov in aplikacij, ki državljanom omogočajo podajanje mnenj, predlogov ter spremljanje odločitev lokalnih in državnih organov
- Participativni proračuni na lokalni ravni
- Redna javna poročila in transparentnost odločitev

Razširiti in okrečiti sodelovanje držav v razvoju v institucijah svetovnega upravljanja

- Aktivno članstvo v mednarodnih organizacijah in forumih
- Skupni mednarodni projekti za preprečevanje kriminala in nasilja
- Podpora razvoju globalnih standardov in trajnostnih politik

Do leta 2030 vsem urediti osebni pravni status, tudi z vpisom rojstev v matični register

- Sistematična registracija rojstev, porok in smrti
- Uvedba in širitev digitalnih identitet
- Programi za doseg ranljivih in odmaknjenih skupin; zagotoviti, da imajo vse ranljive skupine (migranti, Romi, invalidi, otroci v težavah) urejeno pravno identiteto in dostop do socialnih pravic

Zagotoviti dostop javnosti do informacij in varovati temeljne svoboščine skladno z notranjo zakonodajo in mednarodnimi sporazumi

- Izboljšanje zakonodaje o dostopu do informacij in uresničevanje nove medijske zakonodaje
- Digitalni portali za preglednost javnih financ in odločitev institucij
- Zaščita novinarjev in krepitev civilne družbe

Krepitev policijskih in varnostnih strategij za zmanjšanje kriminala in nasilja, hkrati pa tudi zagotovitev podpore za žrtve

- Uvajanje preventivnih programov v šolah in lokalnih skupnostih
- Krepitev policijskih in varnostnih strategij
- Psihosocialna pomoč in zaščita žrtev nasilja
- Družbene kampanje za strpnost in preprečevanje sovražnega govora

Zmanjšanje nasilja, zaščita otrok in ranljivih skupin

- Uresničevanje Nacionalnega programa preprečevanja nasilja v družini
- Krepitev kriznih centrov za otroke in mladostnike
- Programi ozaveščanja in izobraževanja otrok o varnosti ter preprečevanju zlorab

Spoštovanje načel pravne države na državni in mednarodni ravni, enakopraven dostop do pravnega varstva

- Reforma in digitalizacija sodnega sistema

SLOVENIJA NUJNO POTREBUJE NOV VOLILNI SISTEM

Emil Milan Pintar

Naše politične stranke so si v dobrih 30 letih, odkar je ta sistem nastal, skozi več kot 10 korekcij tako prilagodile volilni sistem, da danes zakonito izbirajo in določajo kandidate po svojih merilih in interesih. Civilna družba oz. državljani so iz postopka določanja kandidatov povsem izločeni, v fazi volitev pa je njihova vloga reducirana na potrjevanje edinega kandidata, ki ga vsaka stranka določi na ravni VO. Ustavno določilo, da morajo na volitvah imeti odločujoči vpliv volivci, je že desetletja sramotno ignorirano.

Danes družbe navadno iščejo rešitve svojih težav z volilnimi sistemi v smeri kombiniranega volilnega sistema. Zahtevo po temeljiti prenovi volilnega sistema je najbolj utemeljila civilnodružbena skupina Sinteza, ki je leta 2021, po posvetovanju z vodstvi večine strank, izdelala celovit predlog kombiniranega volilnega sistema. Ta predlog je temeljil na principu dveh glasov vsakega volivca (kot nemški volilni sistem):

- S prvim glasom bi volivec v svojem okraju (enem izmed 44 volilnih okrajev) glasoval za enega izmed kandidatov, ki bi ga pod enakimi pogoji (npr. s podpisom 150 državljanov) določile ali politične stranke ali državljsanske liste (registrirane skupine), pri čemer bi morale za kandidata in podpisnike upoštevati domicilni princip.
- Z drugim glasom bi glasoval za kandidata na eni izmed strankarskih kandidatnih list, vloženi na ravni volilnih enot (VE). Zdajšnja zakonodaja določa 8 VE, vsaka pa je razdeljena na 11 VO. Ta delitev je groba in nasilna, saj VE niso enako velike niti nimajo VO približno enako volivcev; razmerje med največjim in najmanjšim VO znaša kar 1 : 3.

V predlogu kombiniranega volilnega sistema, ki so ga pripravili strokovnjaki pri Sintezi, je zato ponujena drugačna rešitev. Oblikovan je predlog, da se povežejo volilni sistem in pokrajine, da pokrajine dejansko predstavljajo volilne enote (VE), njihovo različno velikost pa kompenziramo tako, da imajo VE (pokrajine) različno število poslanskih mandatov. V povprečju gledano, bi tako kandidatna lista štela pet ali šest kandidatov (povprečno eno mandatno mesto na 47.000 volivcev, kar bi skupaj zneslo 44 kandidatov ali (drugo) polovico poslanskega telesa. Te poslance bi volili po proporcionalnem načelu, z uvedbo obveznega preferenčnega glasu.

SLOVENIJA SE NA MEDNARODNEM PODROČJU POVEZUJE IN SKLEPA KOALICIJE Z DRŽAVAMI, KI PODPIRAJO ALI NE OVIRAJO NJENIH LEGITIMNIH PRIZADEVANJ

Rudi Rizman, Mitja Žagar, Mejra Festić in Srna Mandič

Strateška kalibracija mogočih alternativ, ki so na voljo manjšim državam v novih geopolitičnih razmerah – te se ne omejujejo na slepo poslušnost ali nereflektirano nasprotovanje do zunanjih hegemonov, ampak vključujejo mešani nabor uravnoteženega povezovanja, odpora in prilagajanja, s katerimi opolnomočajo svojo avtonomijo.

Manjšim državam ustreza uporaba mehke moči, s katero lahko optimalno razvijejo različne parametre na področjih politične, ekonomske in varnostne odpornosti.

Vključiti oblike deliberativne demokracije v strukture vodenja trajnostnega razvoja.

Akcijski podcilji

Kontinuirano spremljanje spreminjajočih se geopolitičnih tveganj, njihovih spreminjajočih se pojavov v bližnjem (sosedskem) in oddaljenem mednarodnem okolju, ki mora na kratki in daljši rok identificirati različne strateške opcije, ki jih imajo na voljo manjše države.

Za demonstracijski učinek izvesti deliberativni forum (npr. državljanska skupščina, državljanska porota itn.) na eksplozivnem javnem vprašanju, ki polarizira javnost.

Konkretni cilji

Stalno in konkretno preverjanje učinkovitosti ter relevantnosti izbranih notranjih proaktivnih politik Slovenije v mednarodnem okolju (soseščini, Evropski uniji, Natu, OZN in drugih multinacionalnih forumih), ki državi zagotavljajo vidnost in vpliv v širšem geopolitičnem prostoru. Katere ekspertize in prispevki državnih ustanov in civilne družbe lahko doma in tudi prek njenih državnih mej uživajo moralno legitimnost in tudi prepoznavno, tj. od mednarodnih akterjev cenjeno in upoštevano vlogo.

Vzpostaviti družbene in ekonomske pogoje, ki bodo na podlagi načel pravičnosti, enakopravnosti, solidarnosti in (družbene, politične, odškodninske in kazenske) odgovornosti vseh posameznikov, skupnosti, oblik organiziranja, javnih in državnih ustanov ter nosilcev funkcij in pooblastil

vzpostavili pravni in institucionalni okvir ter učinkovit sistem urejanja in upravljanja družbeno relevantnih različnosti, ki dolgoročno omogoča družbeno kohezijo, stabilnost in mir, nujne za uresničevanje vzdržnega trajnostnega razvoja, ter vključuje:

- procese trajnega strpnega odprtega vključujočega javnega dialoga, ki omogočajo (individualno in kolektivno) vključevanje vseh zainteresiranih akterjev, strpno, vključujočo in ustvarjalno obravnavo vseh relevantnih tematik, ki zadevajo preteklost, sedanost in prihodnost, ter oblikovanje soglasja o skupnih interesih, ki so podlaga za dolgoročno sodelovanje in vzdržen trajnostni razvoj;
- sisteme in mehanizme zgodnjega zaznavanja (zaostrovanja) kriz in konfliktov, ki omogočajo aktivacijo procesov, mehanizmov, ustanov, relevantnih (družbenih) akterjev in procedur za mirno in demokratično preprečevanje, upravljanje in/ali razreševanje kriz in konfliktov.

GRADIMO GLOBALNO PARTNERSTVO ZA PREŽIVETJE, ZA VZDRŽNI TRAJNOSTNI RAZVOJ PLANETA IN SLOVENIJE

Dušan Plut, Vesna V. Godina, Mitja Žagar

Izvajanje ključnih ciljev Agende 21 za trajnostni razvoj – okvirna bilanca po desetih letih

Trajnostni (empirični) kazalniki za spremljanje udejanjanja temeljnih ciljev Agende 21 po več kot desetih letih jasno kažejo, da ob nadaljevanju dozdajšnjih trendov svetovna skupnost ne bo dosegla večine temeljnih trajnostnih ciljev. Zato sta upravičena zaskrbljenost in strah, da se bodo kljub posameznim, a pogosto omejenim pozitivnim rezultatom in uspehom okoljski in drugi problemi ter krize zaostrovali.

Tudi po ugotovitvah Posvetovalnega sveta evropskih akademij znanosti se človeštvo ni prilagodilo univerzalnim planetarnim omejitvam. Okolju, podnebnju in zanamcem nenaklonjeni model količinske rasti proizvodnje in porabe ostaja globalno in tudi v gospodarsko razvitih, bogatih in snovno-energetsko najbolj razsipnih državah ključno merilo uspešnosti razvoja in temeljni ekonomsko-politični cilj.

Planetarne zemljepisne, ekonomske in socialne razlike se nevarno poglabljajo. Svetovna solidarnost in globalno partnerstvo, za katero se upravičeno zavzema Agenda 21, v veliki meri ostajata črka na papirju.

Globinska prenova Agende OZN za trajnostni razvoj na osnovi konceptov vzdržnosti in močne trajnosti, odrasti, kulture miru in socialne racionalnosti

Svetovno solidarnost, prizadevanja za univerzalni mir in varovanje okolja, etiko svetovnega državljanstva, medkulturno razumevanje in skupno odgovornost postavlja Agenda 21 kot vrednotne temelje prepotrebnega globalnega partnerstva. Nemudoma je zato treba začeti akcijo za oblikovanje in delovanje svetovnega razvojno-okoljskega in podnebne sklada za pomoč državam v razvoju, v katerega bi bogatejše države (zgodovinske povzročiteljice večine okoljsko-podnebnih izpustov in problemov) letno redno prispevale najmanj okoli 2 % lastnega BDP.

Ključen naj bi bil odmik od zaslepljenosti z neomejeno gospodarsko rastjo, ki na končnem planetu vodi človeštvo v okoljsko katastrofo in nenehno pogloblja že tako ogromno družbeno neenakost.

V družbenih projektih in konkretnih odločitvah je treba namesto družbeno škodljivi maksimalizaciji profitov slediti logiki maksimalizacije socialnih koristi. Logiki ekonomske in socialne racionalnosti si namreč pogosto nasprotujeta, kar velja tudi za logiki okoljske in ekonomske racionalnosti. Seveda pa so v vsakem primeru nujno potrebne sonaravne tehnološke inovacije, zlasti na področju energetike in prometa.

Cilj socialno racionalnih družb je preživetje in vzdržno blagostanje vseh, ne pa tektonsko bogatenje peščice. V socialno racionalnih družbah trg obstaja, vendar ne služi le ustvarjanju dobička, ampak preživetju in vzdržnemu razvoju. Ključni so: proizvodnja, ponudba in prodaja izdelkov (in storitev), ki so potrebni za preživetje. Tretja ključna značilnost socialno racionalnih družb je pravična in solidarnostna redistribucija, ki zagotavlja preživetje in dostojno življenje tistim, ki jim ne uspe zagotoviti si lastnega preživetja.

Univerzalni mir terja začetek zahtevnega procesa demilitarizacije, temeljito prenovu delovanja OZN in varnostnih mehanizmov za posredovanje ob vojaških spopadih, vključno s spremembo sestave in načina delovanja Varnostnega sveta ter z odpravo pravice veta stalnih članic. Alternativna globalizacija, globalno partnerstvo za zmerno, dostojno blaginjo vseh in za močen trajnostni razvoj ter okrepljen medkulturni dialog morajo vključevati učinkovite in obvezujoče načine in mehanizme sistemske pomoči državam v razvoju, prilagojene njihovim značilnostim in potrebam.

Preživetje in blagostanje ljudi ter ekosistemov Slovenije na osnovi konceptov vzdržnosti, močne trajnosti, odrasti, kulture miru in socialne racionalnosti

Uveljaviti bi morala logiko socialne racionalnosti, zasnovane na maksimalizaciji (ali vsaj optimizaciji) in pravični, solidarnostni redistribuciji socialnih koristi, izboljševanju socialne eksistence ljudi, njihovega dostojnega preživetja in varnosti, ki mora upoštevati tudi dobrobiti ter ohranjanje okolja in (žive) narave.

Trajnostne vrednote in načela (sonaravnost, vzdržnost, materialna zmernost, solidarnost, pravičnost) morajo postati obvezujoča merila pri oblikovanju in izvajanju politik na vseh področjih, pri vseh družbenih projektih in v vsakdanjem življenju.

V Sloveniji je treba doseči širše soglasje za koncept vzdržnega in odra-
stnega razvoja, kar bi omogočilo zagotavljanje in ohranjanje družbenega
miru, sožitja in potrebne družbene kohezije.

Slovenija naj glede na planetarno nadpovprečne trajnostne naravne, ekono-
mske, socialne in druge potenciale postane globalni zgled za dograje-
vanje sonaravne, materialno zadostne, solidarne, vključujoče, ekosocialne,
nenasilne, pravične in medgeneracijsko odgovorne družbe – po čim
krajšem prehodnem obdobju izhoda iz obstoječega kapitalizma.

Na globalni ravni naj Slovenija postane zagovornica in zgled dosledne
politike močne trajnosti in miru, nenasilja ter preživetveno nujnega za-
četka mednarodno pravno obvezujoče, postopne demilitarizacije sveta.
V svetu okrepljenih večplastnih varnostnih groženj naj kritično preveri
svojo varnostno doktrino, ki postavlja v ospredje krepitev vojaške var-
nosti in članstva v paktu Nata. V osrčje svojih mednarodnih prizadevanj
naj postavi pobudo za temeljito prenovu delovanja in reformo OZN ter
njene varnostnega sveta. Sproži naj akcijo za oblikovanje svetovnega
razvojno-okoljskega in podnebne sklada za pomoč državam v razvoju.
V okviru EU naj postane nosilka njene nujne globinske ekosocialne pre-
nove (vključno s preverbo možnosti za uveljavitev univerzalnih temeljnih
storitev/univerzalnega temeljnega dohodka) in njenega prehoda v druž-
bo materialne odrasti.

I. EKOLOŠKI TEMELJI

Lučka Kajfež Bogataj

**SPREJETI NUJNE UKREPE ZA BOJ PROTI PODNEBNIM
SPREMEBAM IN NJIHOVIM POSLEDICAM**

Tamara Lah Turnšek, Franc Lobnik

**VAROVATI IN OBNOVITI KOPENSKE EKOSISTEME, SPODBUJATI
NJIHOVO TRAJNOSTNO RABO, TRAJNOSTNO GOSPODARITI
Z GOZDOVI, PREPREČEVATI ŠIRJENJE PUŠČAV, DEGRADACIJO
ZEMLJIŠČ OZIROMA OBRNITI TA POJAV, OHRANTI VODNE VIRE
TER PREPREČITI IZGUBO BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI**

Matjaž Glavan

**KAKO V SLOVENIJI ZAGOTOVITI TRAJNOSTNO PREHRANSKO
VARNOST Z BOLJŠO KAKOVOSTJO HRANE**

Martin Čopič, Jože P. Damijan, Gregor Goričar,

Aleksander Mervar, Ana Stanič

DOSTOP DO ZANESLJIVIH IN TRAJNOSTNIH VIROV ENERGIJE

Lučka Kajfež Bogataj, Mitja Žagar, Stane Pejovnik

**SLOVENIJA IN SDG 12: INTEGRIRANI EKOLOŠKI,
NARAVOSLOVNO-INŽENIRSKI IN DRUŽBOSLOVNI PRISTOP
K ODGOVORNI PORABI IN PROIZVODNJI**

SPREJETI NUJNE UKREPE ZA BOJ PROTI PODNEBNIM SPREMEMBAM IN NJIHOVIM POSLEDICAM

Prof. dr. Lučka Kajfež Bogataj

Uvod: zakaj Slovenija potrebuje blaženje in prilagajanje podnebnim spremembam

Podnebne spremembe pri nas že vplivajo na naravne ekosisteme, gospodarstvo, zdravje in na kakovost življenja. Po podatkih Agencije Republike Slovenije za okolje (ARSO, 2024) se je povprečna temperatura v Sloveniji od začetka 20. stoletja zvišala za več kot 2,2 °C, kar je dvakrat več od svetovnega povprečja. Krajša snežna sezona, povečanje števila vročinskih valov, suše, neurja in poplave vse pogosteje ogrožajo kmetijstvo, infrastrukturo, zdravje prebivalcev in delovanje ekosistemov. Zaradi teh trendov je jasno, da Slovenija potrebuje dvojni pristop k podnebnim spremembam: blaženje (angl. mitigation) in prilagajanje (angl. adaptation), ki morata delovati sočasno in komplementarno.

Blaženje kot dolgoročna potreba za stabilizacijo podnebja

Blaženje podnebnih sprememb pomeni zmanjševanje emisij toplogrednih plinov in povečanje ponorov ogljika z namenom stabilizacije globalnega podnebnega sistema (IPCC, 2023). V Sloveniji to vključuje postopno opuščanje fosilnih goriv, razogljčenje energetike, industrije in prometa, prehod na obnovljive vire energije ter spodbujanje krožnega gospodarstva (MOP, 2023). Blaženje je nujno za preprečevanje prehodov čez kritične globalne prelomne točke, npr.: taljenje ledenikov, propad gozdnih ekosistemov in sprememba kroženja oceanov (Lenton et al., 2025). Brez učinkovitega blaženja bi postali stroški prilagajanja v prihodnosti eksponentno višji, družbena ranljivost pa bi se povečala.

Prilagajanje kot pogoj za odpornost družbe in gospodarstva

Hkrati pa blaženje samo po sebi ne zadošča, saj so številni vplivi podnebnih sprememb že neizogibni. Prilagajanje (angl. adaptation) pomeni razvoj odpornosti in sposobnosti družbe, gospodarstva in ekosistemov,

da se uspešno prilagodijo novim podnebnim razmeram (EEA, 2023). V Sloveniji se to kaže v nujnosti izboljšanja prostorskega načrtovanja, upravljanja z vodnimi viri, zaščite pred poplavami, prilagajanja kmetijstva na spremenjene padavinske režime, povečevanja zdravstvene odpornosti na vročinske valove in krepitev urbane zelene infrastrukture (ARSO, 2024; OECD, 2025). Prilagajanje ima tudi ekonomsko dimenzijo – vsak evro, vložen v preventivne ukrepe, lahko prihrani od štiri do sedem evrov v poznejši obnovi po ekstremnih dogodkih (World Bank, 2022).

Sočasnost obeh pristopov

Blaženje in prilagajanje se morata izvajati sinhrono. Učinkovito blaženje zmanjšuje obseg prihodnjih vplivov, medtem ko dobro prilagajanje zmanjšuje občutljivost družbe na že prisotne spremembe. Slovenija ima zaradi svoje zemljepsine in podnebne raznolikosti specifičen interes za uravnotežen pristop – energetske in infrastrukturno prestrukturiranje morata potekati ob hkratni krepitevi ekosistemskih storitev in družbene odpornosti. Poleg tega so sinergije med obema pristopoma navadno gospodarsko koristne: na primer, obnovljiva energija zmanjšuje emisije in hkrati povečuje odpornost energetskega sistema. Integracija blaženja in prilagajanja v energetiki je tudi nadgradnja omrežij – pametna omrežja omogočajo odzivnost na vremenske ekstreme, decentralizacija pa zmanjšuje odvisnost od centraliziranih sistemov, ki so občutljivi na izpade (IEA, 2024). Sonaravno urejanje voda zmanjšuje poplavna tveganja in izboljšuje biodiverzitetu.

Celostno upravljanje podnebnih izzivov zahteva, da se blaženje in prilagajanje ne izvajata ločeno, ampak v obliki integriranih sektorskih politik, ki upoštevajo prepletenost ekosistemov, infrastrukture, gospodarstva in družbenih sistemov. Take integrirane politike naj delujejo po principu »win – win«: vsak ukrep mora prispevati k zmanjšanju emisij in povečanju odpornosti. V Sloveniji se taki pristopi šele oblikujejo, vendar že obstajajo primeri, pri katerih se ukrepi obeh področij medsebojno dopolnjujejo in ustvarjajo pozitivne sinergije.

Pomanjkljivosti v slovenski podnebni zakonodaji in podnebnih dokumentih

V slovenski podnebni zakonodaji in podnebnih dokumentih žal ves čas vlada strukturna neuravnoteženost, ki se kaže v poudarku na blaženju, ne pa na prilagajanju. Tako na primer trenutni slovenski Podnebni zakon

(2025) ne pokriva prilagajanja na podnebne spremembe dovolj celovito, vsaj ne v obsegu, ki bi bil primerljiv z zahtevami znanstvene skupnosti, Evropske unije in lastne nacionalne strategije prilagajanja (MOP, 2023). Zakon sicer omenja, da mora Slovenija postati »podnebno odporna družba«, vendar so konkretni členi in ukrepi pretežno osredinjeni na razogljičenje. Prilagajanje je omenjeno le kot splošen cilj, brez obveznih sektorskih načrtov prilagajanja, natančno določenih kazalnikov odpornosti ali mehanizmov financiranja prilagoditvenih ukrepov (npr. poplavna varnost, suše, zdravstvena pripravljenost, kmetijska odpornost). Na primer Danski podnebni zakon (2020) in finski zakon (2022) obvezujeta vlado, da vsaka štiri leta pripravi nacionalni načrt prilagajanja s kvantificiranimi cilji in ga vključi v proračunske načrte. Slovenski zakon pa se zanaša na ločene strateške dokumente (npr. Strategija prilagajanja podnebnim spremembam 2030), ki pa nimajo zakonske moči.

Nejasna je tudi institucionalna odgovornost, kdo je pristojen za izvajanje prilagoditvenih politik. Vloga ministrstva za okolje in prostor (MOP) je široko opredeljena, brez zavezujočih nalog za druge resorje (kmetijstvo, zdravje, infrastruktura). Podnebni svet RS ima svetovalno funkcijo, vendar ne izvršilne pristojnosti ali pooblastil za nadzor nad izvajanjem prilagoditvenih ukrepov. Občine, ki so ključne za lokalno prilagoditev (poplave, suše, vročinski valovi), niso neposredno zavezane k sprejetju in izvajanju lokalnih načrtov prilagajanja. Posledično prilagajanje ostaja mehka politika brez izvršilne zaveze, kar pomeni, da so odzivi na podnebne vplive (npr. poplave 2023) še vedno pretežno reaktivni, ne preventivni.

Tudi pri finančnih vidikih prilagajanja imamo težavo, in sicer pomanjkanje namenskih mehanizmov. Zakon predvideva »usmerjanje finančnih tokov v nizkoogljični razvoj«, a ne določa posebnih mehanizmov za financiranje prilagoditve. To pomeni, da nimamo posebnega nacionalnega sklada za prilagajanje, nimamo definiranih prioritetenih področij (voda, zdravje, kmetijstvo, infrastruktura) in tega, da se prilagoditev v praksi financira ad hoc, prek evropskih sredstev (LIFE, Solidarnostni sklad EU), ne pa sistematično iz državnega proračuna. Evropska komisija v svojih priporočilih za implementacijo EU Climate Adaptation Strategy (2021) zahteva, da države članice uvedejo integrirane proračunske in investicijske načrte za odpornost – Slovenija s trenutnim zakonom te zahteve ne izpolnjuje v celoti.

Ravno tako ni jasno, kako meriti uspešnost prilagoditve, saj nimamo razvitih kazalnikov za zmanjšanje škode zaradi ekstremnih dogodkov ali npr. kazalnikov za pripravljenost zdravstvenega sistema, ekosistemsko odpornost ali energetska varnost. Tako prilagajanje ostaja konceptualno prisotno, a operativno neoprijemljivo. Vse zgoraj naštete pomanjkljivosti se da in se mora odpraviti v najkrajšem času.

Neizkoriščen potencial za »pozitivne prelomne točke«

Ena ključnih pomanjkljivosti slovenske podnebne politike je tudi odsotnost sistemskega razumevanja družbenih in vedenjskih dinamik, ki lahko sprožijo t. i. pozitivne prelomne točke (angl. positive tipping points) v smeri večje odpornosti in trajnostnega razvoja. Čeprav politike formalno obravnavajo ukrepe blaženja in prilagajanja kot tehnične, infrastrukturne in administrativne naloge, se zanemarija možnost, da družbene inovacije, spremembe vrednot, skupnostne pobude in transformativni vzorci vedenja delujejo kot katalizatorji preobrazbe sistema (Otto et al., 2020; Farmer et al., 2021).

Koncept pozitivnih prelomnih točk je sorazmerno nov. V literaturi (Lenton et al., 2022; Otto et al., 2020) pozitivne prelomne točke označujejo kumulativne družbene ali tehnološke spremembe, pri katerih manjši impulzi, kot so uvedba nove politike, sprememba družbene norme ali inovacija, sprožijo samopospešujoče verižne učinke v smeri trajnostnega ravnanja. Gre torej za prehod iz linearnih ukrepov v nelinearno družbeno dinamiko, ki omogoča hitro razširitev trajnostnih praks, kot so: množična raba obnovljivih virov energije, sprememba prehranskih navad ali sprejetje skupnostnih energetskih rešitev (Farmer et al., 2021; Sharpe & Lenton, 2021).

Družbeni in vedenjski dejavniki so nosilci prelomnih sprememb, če poiščemo mehanizme za spodbujanje vedenjskih sprememb, ki bi delovali kot sprožilci pozitivnih prelomnih točk. Družbeni vpliv je ključen – ljudje so bolj pripravljeni spreminjati navade, ko spremembo vidijo kot del nove družbene norme (Bicchieri et al., 2022; Nielsen et al., 2021). Kot sprožilci bi v Sloveniji lahko delovali npr. skupnostni energetski projekti, pri katerih bi bili lokalni prebivalci soudeleženi v proizvodnji energije ter bi občutili večji nadzor in lastništvo nad tranzicijo. Potencial imajo tudi regenerativne in agroekološke kmetijske prakse, ki ne le blažijo, ampak krepijo odpornost ekosistemov in ekonomijo podeželja; nadalje proaktivni

javnozdravstveni programi (npr. preventivni ukrepi proti vročinskim valovom, načrti za duševno zdravje v kriznih razmerah), ki krepijo odpornost skupnosti na socialne šoke. Nujne pa so tudi spremembe v prostorskem načrtovanju, ki ustvarjajo okolja, prilagojena ekstremnim vremenskim dogodkom, in hkrati povečujejo kakovost življenja (IPCC AR6, 2022).

Z omejevanjem prilagajanja na tehnično in krizno upravljanje Slovenija izgublja možnost, da bi prilagajanje prepoznala kot razvojno priložnost. Prilagajanje bi moralo postati platforma za inovacije, investicije in za družbeno kohezijo, ne samo odzivni mehanizem za zaščito infrastrukture (Pelling et al., 2015; European Environment Agency, 2023). Vključevanje pozitivnih prelomnih točk bi pomenilo strateški premik od linearnih ukrepov k preobrazbenemu pristopu, pri čemer bi bile spremembe v vedenju, ekonomiji in v vrednotah del načrtnega procesa odpornosti.

Vsekakor potrebujemo politike za aktivacijo pozitivnih prelomnih točk, kot so: institucionalna podpora za eksperimentalne in skupnostne projekte, finančne spodbude za trajnostne izbire gospodinjstev in podjetij, ki imajo multiplikativne učinke, vključevanje psihološkega in družbenosistemskega znanja v načrtovanje strategij ter javne kampanje za utrjevanje družbenih norm, ki spodbujajo podnebno odgovorno vedenje.

Sklep

Slovenija je v prelomnem obdobju, ko mora obstoječe razvojne politike preoblikovati v celostno podnebno strategijo, ki povezuje blaženje in prilagajanje. To zahteva sistemske spremembe v sektorjih energetike, prometa, kmetijstva, zdravstva, turizma in prostorskega načrtovanja, podprte z inovacijami, s participacijo in z izobraževanjem. Le s hkratnim blaženjem in prilagajanjem lahko Slovenija ne le zmanjša svoje emisije, ampak tudi zgradi odpornost in ustvari priložnosti za zeleno, pravično in za konkurenčno gospodarstvo prihodnosti.

Z vključitvijo koncepta pozitivnih prelomnih točk bi Slovenija iz pasivnega, defenzivnega pristopa k prilagajanju lahko prešla v proaktivno, razvojno naravnano strategijo, ki povezuje psihologijo vedenja, družbeno inovativnost in podnebno odpornost. To bi omogočilo, da prilagajanje postane motor trajnostnega razvoja, ne le nujni odziv na podnebne grožnje.

Viri

- ARSO (2024). *Poročilo o podnebnih spremembah v Sloveniji*. Ljubljana.
- Bicchieri, C., Lindemans, J., in Jiang, T. (2022). Social norms and climate action: Behavioral foundations for sustainability. *Nature Climate Change*, 12(8), 672–679.
- European Environment Agency (2023). *Transformative adaptation in Europe: pathways and enabling conditions*. EEA Report No 13/2023.
- EEA. (2023). *Europe's changing climate hazards*. Copenhagen.
- Farmer, J. D., Hepburn, C., in Ives, M. C. et al. (2021). Sensitive intervention points in the post-carbon transition. *Science*, 372(6544), 1171–1175.
- IPCC (2022). *Sixth Assessment Report: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. Cambridge University Press.
- IPCC (2023). *Sixth Assessment Report (AR6): Synthesis Report*. Geneva.
- Lenton, T. M., Rockström, J., in Sharpe, S. (2022). Positive tipping points for climate action. *Oxford Review of Economic Policy*, 38(4), 871–889.
- Lenton, T. M. et al. (2025). *Positive tipping points for sustainable transformation*. Nature Sustainability.
- MOP – Ministrstvo za okolje, podnebje in energijo (2023). *Nacionalna strategija prilagajanja podnebnim spremembam*. Ljubljana.
- OECD (2025). *Climate resilience and adaptation policies in small economies*. Paris.
- Otto, I. M., Donges, J. F., in Cremades, R. et al. (2020). Social tipping dynamics for stabilizing Earth's climate by 2050. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(5), 2354–2365.
- Pelling, M., O'Brien, K., in Matyas, D. (2015). Adaptation and transformation. *Climate Change*, 133(1), 113–127.
- Sharpe, S., in Lenton, T. M. (2021). Upward-scaling tipping cascades to meet climate goals: Plausible grounds for hope. *Climate Policy*, 21(4), 421–433.
- Tittonell, P. (2023). Regenerative agriculture: from principles to practice. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 62, 101233.
- Walker, G., Devine - Wright, P., & Hielscher, S. (2020). Community energy systems: social innovation and collective action in the energy transition. *Energy Research & Social Science*, 70, 101774.
- Nielsen, K. S., Stern, P. C., in Dietz, T. (2021). Achieving net-zero emissions through behavioral change. *One Earth*, 4(3), 347–357.
- World Bank. (2022). *The Adaptation Principles: A Guide for Designing Strategies for Climate Resilience*. Washington, DC.

VAROVATI IN OBNOVITI KOPENSKKE EKOSISTEME, SPODBUJATI NJIHOVO TRAJNOSTNO RABO, TRAJNOSTNO GOSPODARITI Z GOZDOVI, PREPREČEVATI ŠIRJENJE PUŠČAV, DEGRADACIJO ZEMLJIŠČ OZIROMA OBRNITI TA POJAV, OHRANTITI VODNE VIRE TER PREPREČITI IZGUBO BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI

Prof. dr. Tamara Lah Turnšek, zasl. znanstvenica
zasl. prof. dr. Franc Lobnik

**Obnoviti degradirana zemljišča in tla, ki so prizadeta
zaradi poplav, suše, onesnaženja, zaraščanja,
industrijske dejavnosti ali drugih vzrokov**

Degradacija zemljišč

Degradacija zemljišč nastaja zaradi različnih človekovih dejavnosti, kot so: rudarjenje, kamnolomi, črpanje prodišč, industrijska dejavnost, promet, požari, uporaba blata čistilnih naprav in kemično oporečnih kompostov, nestrokovna kmetijska praksa z uporabo neprimernih pesticidov, uporaba gnojevke v prepovedanih terminih ter uporaba težke mehanizacije na hidromorfni in glinasti tleh.

Pomemben problem je tudi zaraščanje zemljišč zaradi depopulacije in težkih pridelovalnih pogojev. K temu prispeva kmetijska politika, ki mladih ne spodbuja, da bi ostali na kmetijah, edinem trajnem zagotovitvi ohranjanja podeželja.

Gozdovi in trajnostno gospodarjenje

Slovenija ima skoraj 60 % površine pokrite z gozdovi, kar predstavlja velik nacionalni kapital in biotski ekosistem, ki ga je treba varovati in ohranjati. Z gozdovi je treba trajnostno gospodariti, z vzdrževalno sečnjo omogočiti uporabo lesa za pohištvo in industrijske proizvode, odpadni les pa z novimi, do okolja prijaznimi tehnologijami uporabiti kot energetski vir.

Poplave in vodni režim

Pomembni so tudi hidrometeorološki in geološki vzroki, kot so: poplave, plazovi in nanosi zaradi poplav. Zaradi alpskega zaledja ima Slovenija ob ujmah velike količine voda, ki jih reke pogosto ne morejo prevajati, kar povzroča katastrofalne poplave v dolinah in ravninah. Posledično so ogroženi infrastruktura, domovi, kmetijstvo in predvsem ljudje.

Potrebni so: dosledno spoštovanje zakonodaje, dolgoročno načrtovanje regulacij vodotokov in stroge kazni za nespoštovanje predpisov (Zakon o vodah (ZV-1) (Uradni list RS, št. 67/02, 2/04 – odl. US, 78/23, 52/24). V pred kratkim predstavljenem Nacionalnem načrtu za obnovo narave (NNO) Ministrstva za naravne vire in prostor (januar 2026) je treba v delu, ki se nanaša na ohranjanje pretočnosti rek s strogo omejitvijo nadaljnega pregrajevanja (Mac Entee, 2025), ukiniti klavzulo veta v imenu javnega interesa, ki je v izključni domeni Vlade RS (nad mnenjem ministrstva in stroke).

Škodo po poplavah (avgust 2023 in 2024) bo treba odpraviti strokovno in ažurno ter dosledno prepovedati gradnjo na poplavnih območjih. Pri sanacijah vodotokov je treba upoštevati naravne meandre in razlivna območja, ki lahko kratkoročno prevzamejo večje količine vode. Problematični so tudi nanosi mulja, peska in gramoza na zemljišča, ki pa se jih da sanirati, če niso kontaminirani z onesnažili (težke kovine, organska onesnažila, ki povzročajo razrast toksilnih mikroorganizmov).

Kratkotrajne poplave travnikov, pašnikov ali koruze so pogojno obvladljive, razen če poplavna voda ne vsebuje onesnažil. V tem primeru so potrebni strogi varnostni ukrepi, kot so čiščenje ali zamenjava zemljin ter prepoved uporabe kontaminiranih območij za kmetijsko pridelavo in pitno vodo.

Suše in namakanje

V vzhodni Sloveniji, na Krasu, v Vipavski dolini ter krajih, v katerih so plitva prodnata tla, so vse pogostejše suše, ki močno vplivajo na zalogo vode v tleh in podtalnici, kar omejuje kmetijstvo in rabo vode. Potrebna je gradnja učinkovitih namakalnih sistemov. Ključno je ponovno urediti vodno zajetje Vogršček, saj so kmetje v Vipavski dolini močno odvisni od namakanja ob sušah in oroševanja ob pozebah.

Industrijska onesnaženja

Med najakutnejše okoljske težave sodijo industrijska onesnaženja s težkimi kovinami in z organskimi spojinami. Nujno je dokončati sanacije

območij Mežice, Celja, Idrije, Zasavja in posameznih deponij. Pri tem je treba upoštevati vpliv na zdravje ljudi, zlasti otrok in mladih, ki bodo dolgoročno nosili posledice preteklih in zdajšnjih neprimernih tehnologij ter neodgovornega ravnanja gospodarstva in politike.

Promet in kakovost zraka

Promet postaja ozko grlo mobilnosti ljudi in pomemben vir onesnaževanja zraka. Do leta 2030 bo treba vzpostaviti optimalne prometne ureditve, spodbujati uporabo javnega prevoza, skupne vožnje, kolesarjenje in pešačenje, kadar kakovost zraka to omogoča.

Dosledno spoštovati Ustavo in zakonodajo Republike Slovenije

Varstvo kmetijskih zemljišč

Treba je dosledno spoštovati 71. člen Ustave Republike Slovenije (varstvo zemljišč) in izvedbene zakone, ki določajo posebno varstvo najboljših kmetijskih zemljišč. Zaradi nestrokovnih in protizakonitih posegov – gradnje objektov, trgovskih središč, parkirišč in cest – v Sloveniji vsak dan izgubimo približno 7 ha rodovitnih zemljišč, potrebnih za prehransko varnost ljudi in živali.

Do leta 2030 poskrbeti za ohranitev ekosistemov in njihove biotske raznovrstnosti, še posebej gorskih (Alpska konvencija, <https://www.gov.si/teme/alpska-konvencija/3>), površinskih voda (<https://eur-lex.europa.eu/SL/legal-content/summary/good-quality-water-in-europe-eu-water-directive.html>) ter morskega obalnega okolja (<https://eur-lex.europa.eu/SL/legal-content/summary/strategy-for-the-marine-environment.html>).

Slovenija na državni ravni še vedno premalo izvaja protokole teh konvencij. Na primer Alpski prostor z okoli 5.000 rastlinskimi in s 30.000 živalskimi vrstami je izjemno občutljiv in pomemben naravni kapital, ki postaja pomembna ekonomska vrednota. Za zmanjšanje tveganj je treba: a) uravnati turizem; b) izboljšati železniški in kombinirani promet; c) zmanjšati cestno obremenitev, še posebej v alpskem svetu.

Turizem in odgovornost do narave

Kakovost turizma se ne meri le po storitvah, ampak tudi po odgovornem odnosu do okolja. Narava v alpskem svetu je del narodne dediščine, ki zahteva nego, spoštovanje in odgovorno ravnanje. Turistična obremenitev,

kolesarjenje po gorskih poteh, mora imeti svoje meje, določene z vidika varstva narave in varnosti. Podnebne spremembe bodo razmere v Alpah še zaostrovale, zato je nujno varovati vodne vire, zmanjšati onesnaževanje, preprečevati požare in širjenje bolezni.

Globalni in sistemski ukrepi do leta 2030

- Z odločnimi ukrepi preprečiti degradacijo naravnih habitatov, izgubo biotske raznovrstnosti in izumiranje ogroženih vrst.
- Spodbuditi pravično delitev koristi od uporabe genskih virov skladno z mednarodnimi dogovori.
- Uvesti ukrepe za preprečevanje vnosa invazivnih tujerodnih vrst ter zmanjšanje njihovega vpliva na kopenske in vodne ekosisteme.
- Vključiti vrednote, sledenje in merila ohranjanja biotske raznovrstnosti in ekosistemov ter v postopke načrtovanja, razvojne strategije in politike zmanjšanja revščine.
- Občutno povečati sredstva za ohranjanje in trajnostno rabo biotske raznovrstnosti in ekosistemov ter ocene ekosistemskih storitev kot ekonomsko kategorijo »naravnega kapitala« Slovenije umestiti v razvojne načrte RS. Naravni kapital – zlasti gozdovi, kmetijska zemljišča ter obalni in vodni ekosistemi – se začinja obravnavati kot ločena in naložbeno vredna ekonomska kategorija (<https://www.environmental-finance.com/content/market-insight/five-drivers-of-natural-capital-as-an-asset-class.html>).
- Na svetovni ravni podpreti boj proti divjemu lovu in nezakoniti trgovini z zaščitenimi vrstami, tudi s krepitvijo sposobnosti lokalnih skupnosti za trajnostno preživetje.

Energetski viri in EES-sistemi – pomemben podsistem do leta 2050 (in naprej)

- Razvojne paradigme RS nujno vključujejo dolgoročni koncepta prenove elektroenergetskega sistema (EES), vključujoč najboljše mogoče energetske vire. V ta sistem je treba vključiti tudi merilo minimiziranja negativnih globalnih učinkov na okolje s selektivno izbiro energetskih virov, ki bi omogočali čim večjo »samooskrbo« RS v naslednjih desetletjih.
- Podnebne spremembe, ki izhajajo iz koncepta prekoračenja planetarnih meja (Rockström idr., 2009; Richardson idr., 2023), so medsebojno

povezane z viri energije, zato mora biti izbrana metodologija usklajena z naborom okoljskih kazalnikov z vrednostmi, ki naj bi po oceni še omogočale dolgoročno stabilnost okolja na Zemlji s ciljem, da čim bolje in čim dlje ostajamo v okviru planetarnih meja.

- Treba je oceniti kazalnike: a) izpustov toplogrednih plinov (zlasti CO₂); b) nove vrste izpustov industrijskih odpadkov, kot so: plastika in toksični elementi ter spojine, plini; c) ohranjanje ravnotežja dušika in fosforja (N + P) ter vsebnosti aerosolov; gl. zgoraj).
- Vključen je tudi kazalnik »integriteta biosfere« (biodiverzitet, npr. tujerodne vrste), spremembe uporabe tal (gl. zgoraj) in zakisanje morja.
- Nadalje raba celinskih voda in biogeokemijskih tokov.
- Konkretni primeri so v določeni meri že naštetih zgoraj.

Viri

McEntee (2025). *How green is hydropower? Sustainable Europe*. <https://www.sustaineurope.com/how-green-is-hydropower-20180229.html>

Richardson idr. (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances*, 9, eadh2458.

Rockström idr. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461, 472–475. doi:10.1038/461472a

Šmid idr. (2021). Systematic Mapping of Studies on Ecosystem Services in Slovenia. *Geografski vestnik*, 93(1), 9–62. <https://ojs-gr.zrc-sazu.si/gv/article/view/8175>

Odl. US.

Svet za varstvo okolja Republike Slovenije. (1993-2022). Zbirka usklajeno in sonaravno. http://piktorama.si/info/knjizice/Zbirka_USKLAJENOinSONARAVNO.html

Lobnik F. (2010) Global approach towards managing pollution in Slovenia with presentation of main polluted sites. International Environmental symposium, Ljubljana. <https://youtu.be/gebtGKv3D1Q>.

KAKO V SLOVENIJI ZAGOTOVITI TRAJNOSTNO PREHRANSKO VARNOST Z BOLJŠO KAKOVOSTJO HRANE

Doc. dr. Matjaž Glavan

Uvod

Po projekciji ZN bo v letu 2030 lakoti izpostavljenih 600 milijonov ljudi. Že zdaj pa se 30 % prebivalstva sveta spopada z zmerno do hudo prehransko negotovostjo. Razlogi za to so številni, a v veliki večini povezani z nestabilnimi družbenopolitičnimi razmerami (vojne za vire, medetnični in verski spopadi, nefunkcionalne diktature). Slabe razmere v takih okoljih še dodatno podkrepijo ekstremne vremenske razmere zaradi podnebnih sprememb. Močno na dostopnost hrane vplivajo tudi cene, ki na svetovnih trgih variirajo v odvisnosti od razmer na lokalnih in regionalnih ravneh. V zadnjem desetletju pa imajo zaradi globalne povezanosti velik vpliv tudi razmere na mednarodnih trgovskih poteh.

V Sloveniji o pravi lakoti ne moremo govoriti. Zato gre priznanje dejstvu, da imamo zelo učinkovito socialno politiko, ki omogoča varovanje osnovnih človekovih pravic. Tako Global Hunger Index (GHI) Slovenijo redno uvršča med države z zelo nizko stopnjo lakote. Po klasifikaciji FAO je Slovenija označena kot država z visoko prehransko varnostjo. Zaradi velike socialne enakosti je tudi stopnja revščine med najnižjimi na svetu. Slovenija ima vzpostavljen sistem socialne pomoči, javnih kuhinj in nevladnih organizacij, ki blažijo posamezne primere prehranske negotovosti. Kljub visoki stopnji prehranske varnosti se Slovenija še vedno spoprijema z nekaterimi strukturnimi izzivi. Eden izmed njih je t. i. skrita lakota, ki se kaže kot pomanjkanje pri ranljivih skupinah prebivalstva, zlasti med otroki, starejšimi in socialno ogroženimi. Stopnja tveganja revščine je bila v letu 2024 13,2-odstotna, kar pomeni, da je z dohodkom, nižjim od praga tveganja revščine (981 EUR/mesec), živelo približno 276.000 oseb. Nižji dohodkovni razredi imajo pogosto omejen dostop do svežih živil, kar vpliva na kakovost njihove prehrane in dolgoročno zdravje. Nazadnje pa podnebne spremembe vse bolj vplivajo na lokalno kmetijsko pridelavo in cene hrane. Spremenjeni vremenski vzorci, suše in ekstremni dogodki zmanjšujejo stabilnost preskrbe s hrano ter povečujejo stroške pridelave.

Prehranska varnost Slovenije

Stabilnost in povezovanje

Prehranska varnost v Sloveniji je stabilna, saj prebivalstvo nima težav z dostopom do osnovnih živil. Med pomembnimi izzivi so področja prehranske samooskrbe, kakovosti hrane in odpornosti sistema na motnje. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije iz leta 2025 smo v zadnjih letih sorazmerno dobro samooskrbni pri mleku (120 %), mesu (80 %), jajcih (90 %) in žitih (80 %), medtem ko je pri sadju (25 %), zelenjavi (35 %), krompirju (40 %), stročnicah in beljakovinskih virih (10 %) samooskrba močno odvisna od uvoza. Prehranski sistem v Sloveniji je ranljiv v primeru kriz, kot so: pogostejši vremenski ekstremi zaradi podnebnih sprememb, motnje v dobavnih verigah in geopolitične napetosti.

Slovensko kmetijstvo je vse bolj izpostavljeno podnebnim ekstremom, kot so: suša, toča, pozeba, poplave, vročinski valovi, in nenadnim temperaturnim spremembam. Ti vplivi povzročajo nepredvidljivost v pridelavi in količini pridelka, povečane stroške in večje tveganje za izgube, zlasti pri trajnih nasadih, hmelju ter pri intenzivnih kulturah v zelenjadarstvu in poljedelstvu. Kmetje se prilagajajo z uvajanjem kolobarjenja, izbiro odpornih sort, ohranitvenim kmetijstvom, s senčenjem, protitočnimi in protiinsektnimi mrežami, z namakanjem, oroševanjem in z ekosistemskimi pristopi, vendar je obseg teh praks še vedno omejen in le redko celovit. Kmetijsko-okoljski ukrepi v okviru SKP so pomemben mehanizem, a njihova prostorska razporeditev in dolgoročna učinkovitost zahtevata nadgradnjo. Poleg tega je prilagajanje pogosto omejeno zaradi pomanjkanja znanja, investicijskega kapitala in dostopa do ustrezne mehanizacije. Za povečanje odpornosti prehranskega sistema so nujni: sistemska podpora prilagajanju, večja vključenost raziskovalno-svetovalnih ustanov, razvoj lokalnih načrtov prilagajanja, krepitev ekosistemskih storitev in vključevanje podnebnih tveganj v kmetijske politike.

Pomembni izzivi so povezani tudi z zagotavljanjem kakovosti pridelkov, kar pomeni zmanjševanje uporabe pesticidov, povečevanje hranilnih vrednosti in raznolikosti lokalno pridelanih pridelkov. V javnih ustanovah je delež lokalno pridelane hrane 20–30 %, kar je pod ciljno vrednostjo več kot 50 %, in to kljub prizadevanjem za uvedbo zelenega javnega naročanja. Po podatkih javni zavodi v Sloveniji (šole, vrtci, bolnišnice, domovi za ostarele) porabijo več kot 200 milijonov evrov letno za nakup

hrane, kar predstavlja skoraj 20 % vse prodane hrane v državi. Strategije, kot je »Naša super hrana«, spodbujajo potrošnike k izbiri slovenskih živil, a učinki na sistemski ravni so omejeni.

Za dolgoročno prehransko varnost je ključno okrepiti regionalne prehranske verige, zaščititi kmetijska zemljišča pred pozidavo, sistemsko podpreti lokalne pridelovalce, izboljšati povezavo med kmetijstvom, zdravjem in izobraževanjem ter razviti krizne scenarije za oskrbo v izrednih razmerah. Pomembna je tudi večja vključenost lokalnih skupnosti, šol in občin v oblikovanje prehranskih politik.

Pomembnejšo posredniško vlogo je treba nameniti kmetijskim zadrugam, ki imajo v Sloveniji dolgo tradicijo, a njihov vpliv na organizacijo pridelave, predelave in trženje ostaja neizkoriščen. Z večjo vlogo zadrug bi lahko izboljšali pogajalski položaj kmetov, optimizirali logistiko in povečali dodano vrednost lokalnih pridelkov. Potrebni so: posodobitev poslovnih modelov, digitalizacija in krepitev zaupanja med člani, da zadruge postanejo osrednji organizacijski steber sodobnega kmetijstva in stabilnosti prehranskega sistema.

Za doseg cilja 2 trajnostnega razvoja Združenih narodov in povečanje prehranske varnosti je ključno, da Slovenija sistemsko okrepi in digitalizira lokalne prehranske verige, poenostavi postopke javnega naročanja in zagotovi ustrezno sistemsko podporo lokalnim pridelovalcem, ki pridelujejo za trg.

Šole in vrtci

Slovenski sistem prehrane v vrtcih in šolah je v letu 2025 visokoučinkovit, saj zagotavlja široko dostopnost, prehransko ustreznost in vse bolj tudi trajnostne vidike prehranjevanja. Organiziranost je zakonsko urejena, obroki pa so redno na voljo v obliki malice in kosila, pri čemer socialno ogroženim otrokom omogočajo brezplačen dostop do obrokov prek državnih subvencij, kar prispeva k enakosti in preprečevanju prehranske izključenosti. Prehranska kakovost obrokov temelji na nacionalnih smernicah, ki poudarjajo zmanjšanje vnosa sladkorja, soli in nasičenih maščob ter spodbujajo uživanje svežega sadja, zelenjave, polnovrednih žit in stročnic. Vzgojno-izobraževalne ustanove pri načrtovanju prehrane sodelujejo s strokovnjaki za prehrano, kar zagotavlja strokovno podprto sestavo jedilnikov. Trajnostni vidiki prehrane se vse bolj vključujejo v prakso, saj šole in vrtci povečujejo delež lokalno pridelanih in sezonskih

živil ter izvajajo ukrepe za zmanjšanje količine zavržene hrane. V učne načrte pa je treba vključiti vsebine o postopku pridelave in predelave hrane, da se poveča razumevanje, o izvoru hrane in kako kmet neposredno krepi prehransko varnost skupnosti. Otroci bi morali skozi vzgojno delo in praktične aktivnosti spoznavati pomen trajnostnega prehranjevanja, lokalne pridelave in verige oskrbe, kar dolgoročno prispeva k oblikovanju zdravih prehranskih navad in večjemu zavedanju o vlogi lokalnega kmetijstva. Kljub napredku sistem ostaja soočen z nekaterimi izzivi: ureničevanje prehranskih smernic je neenakomerno, saj se med regijami in posameznimi zavodi pojavljajo razlike v sposobnostih in izvedbi. Tako so stročnice, polnozrnata žita in trajnostni viri beljakovin še vedno premalo zastopani v jedilnikih, kar kaže na potrebo po dodatni podpori kuhinjskemu osebju in izboljšanju infrastrukture za pripravo kakovostnih in privlačnih obrokov. Hkrati je skozi osnovno izobraževanje nujno krepiti in vzpodbujati odločanje za poklice v gostinstvu in živilstvu ter izboljšati plačilo strokovnjakom dietetikom, ki skrbijo za zdravo prehrano prebivalstva. Da bi ti strokovnjaki izbrali delo v izobraževalnih ustanovah, so potrebne sistemske rešitve, ki bodo zagotovile konkurenčno plačilo, strokovni razvoj in privlačne karijerne poti. Sistem prehrane v slovenskih vrtcih in šolah predstavlja dobro prakso na področju javnega zdravja in socialne politike, hkrati pa ponuja prostor za nadaljnje izboljšave v smeri večje prehranske trajnosti, enakosti, pestrosti in prepoznavnosti poklicev, ki zagotavljajo zdravo prehrano in s tem prispevajo k dolgoročni prehranski varnosti družbe.

Ranljive skupine

Poleg otrok v vzgojno-izobraževalnih ustanovah je zagotavljanje ustrezne prehrane ključno tudi za druge ranljive skupine, zlasti za starejše osebe in brezdomce. Starejši se pogosto spoprijemajo z omejenim dostopom do sveže in hranljive hrane zaradi nizkih pokojnin, slabše mobilnosti ali socialne izolacije. Sistem institucionalne prehrane v domovih za starejše je navadno dobro organiziran, vendar kakovost in pestrost obrokov pogosto variirata glede na kadrovske in finančne zmožnosti posameznih zavodov. Pomemben izziv ostaja zagotavljanje prehranske ustreznosti za starostnike z večjo potrebo po prilagojenih dietah, mehki hrani ali po dodatkih mikrohranil. Brezdomci predstavljajo skupino z najvišjim tveganjem za prehransko izključenost. Njihov dostop do hrane je pogosto odvisen od delovanja nevladnih organizacij, javnih kuhinj in občasnih humanitarnih akcij. Kljub

prizadevanjem lokalnih skupnosti in civilne družbe ostaja sistemska podpora omejena, zlasti na področju redne, varne in prehransko ustrezne oskrbe. Poleg fizičnega dostopa do hrane je pomembno tudi zagotavljanje dostojanstvenega okolja za prehranjevanje in vključevanje teh oseb v širše socialne programe. Za izboljšanje prehranske varnosti teh skupin je nujna večja koordinacija med javnimi ustanovami, nevladnim sektorjem in lokalnimi skupnostmi. Potrebni so ciljno usmerjeni ukrepi, ki vključujejo subvencionirano prehrano, mobilne prehranske enote, razširitev javnih kuhinj ter vključevanje prehranske podpore v širše zdravstvene in socialne storitve. Le s celostnim pristopom je mogoče zagotoviti, da osnovna pravica do hrane ne ostane neuresničena za najranljivejše člane družbe.

Ekonomska in družbena pravičnost za kmeta

Ekonomski položaj slovenskih kmetov je pogosto negotov, zlasti za majhne in srednje velike kmetije. Cene pridelkov pogosto ne pokrivajo stroškov pridelave, kar vodi v nizko dobičkonosnost, odvisnost od neposrednih plačil in v zmanjšano motivacijo za dolgoročne naložbe. Sektorji z visoko dodano vrednostjo, kot so: sadje, zelenjava in ekološki proizvodi, se spoprijemajo z velikimi tržnimi pritiski po nižanju cen, medtem ko je pogačalska moč kmetov v prehranski verigi šibka, tudi zaradi nepovezanosti.

Majhne in srednje velike kmetije imajo omejen dostop do trga, sodobne mehanizacije, znanja in do razvojnih sredstev. Kljub temu je na voljo več ukrepov v okviru SKP, vključno z ugodnimi investicijskimi spodbudami, s podporo mladim kmetom in z intervencijami za lokalne pasme in sorte. Volatilnost trga kmetijskih pridelkov na borzah, na katerih se cene pridelkov spreminjajo glede na povpraševanje in ponudbo ter davčne spremembe, imajo močen vpliv na pozitivno poslovanje kmetij.

Tržne priložnosti so pogosto odvisne od lokalnih pobud, kot so: zadruge, kratke dobavne verige neposredne prodaje in povezovanje z živilskimi podjetji. Digitalna orodja za trženje in sledljivost se razvijajo, a njihova uporaba med kmeti in potrošniki ni enakomerno razširjena ali zaželeno. Za izboljšanje ekonomske pravičnosti je nujno okrepiti dostop do znanja in svetovalnih storitev, financiranja razvoja kmetij in trga, hkrati pa zagotoviti pravičnejšo razporeditev vrednosti v prehranski verigi, večjo transparentnost cen in podporo za diverzifikacijo dejavnosti na kmetijah.

Prepoznati pomen kmeta za družbo in povečati njegov ugled

V zadnjih letih opazamo jasen upad ugleda in spoštovanja kmeta: poklic, ki je bil dolgo cenjen kot temelj skupnosti, je vse pogosteje spregledan in podcenjen. Ta trend se kaže v zmanjšani motivaciji, odlivu mladih s podeželja ter v občutku, da družba ne prepoznava ključne vloge kmetov pri zagotavljanju prehranske varnosti in stabilnosti. Da bi ponovno vzpostavili spoštovanje do kmeta in ga družbi jasno predstavili kot nepogrešljiv člen za njen obstanek, je treba združiti ciljno komunikacijo s konkretnimi vidnimi, merljivi rezultati: začeti nacionalno kampanjo, ki na razumljiv način poveže delo kmeta z vsakodnevnimi koristmi za državljani. To vključuje: prehransko varnost, ohranjanje tal in vode, skrb za biodiverzitetu, videz krajine in lokalna delovna mesta. Te zgodbe je treba redno predstavljati v medijih in šolah, jih vključiti v programe šolskih obiskov kmetij, lokalnih tržnic in javnih dogodkov, na katerih ljudje prihajajo v neposreden stik z delom in s prispevkom kmetov. Podpirati je treba označevanje lokalnih pridelkov in sheme, ki potrošniku jasno pokažejo vrednost domače pridelave. Politika mora ob tem zagotoviti pravično razdelitev dodane vrednosti v prehranski verigi, poenostaviti administracijo, izboljšati dostop do financiranja in okrepiti socialno varnost kmetov, saj brez konkretnih izboljšav v ekonomskem položaju kmeta javna kampanja izgubi verodostojnost. Pomembna sta tudi merjenje in javno poročanje o ekosistemskih storitvah, ki jih zagotavljajo kmetje, ter nagrajevanje trajnostnih praks z lokalnimi priznanji in s finančnimi spodbudami. Le ko bo družba videla, da so besede podprte z dejanji (kmetje prejemajo pošteno plačilo, so socialno varni in njihovo delo neposredno prispeva k odpornosti skupnosti), se bo ugled kmeta trajno obnovil ter kmetovanje spet postalo spoštovan in zaželen poklic.

Trajnostno kmetijstvo

Trajnostno kmetijstvo v Sloveniji je v zadnjih letih v postopnem razvoju in pridobiva vse večjo vlogo v okviru nacionalnih in evropskih politik. Približno 40–45 % vseh neposrednih in investicijskih plačil v okviru Strateškega načrta SKP 2023–2027 v Sloveniji je usmerjenih v trajnostne ukrepe. Ta delež vključuje: okoljske intervencije, podnebne prilagoditve, ekološko kmetijstvo, dobrobit živali, ohranjanje narave in digitalizacijo. Čeprav še ni prevladujoč model, se njegova razširjenost povečuje predvsem prek ekološkega kmetovanja, kmetijsko-okoljskih ukrepov in vključevanja trajnostnih praks v strateške dokumente, kot je Strateški načrt

skupne kmetijske politike (SKP). Po podatkih iz leta 2025 ekološko kmetijstvo obsega približno 11 % vseh kmetijskih zemljišč, kar Slovenijo uvršča nad povprečje Evropske unije, vendar še vedno pod ciljem 25 %, ki ga predvideva evropska Zelena agenda. Zelo vzpodbuden je podatek, da več kot 60 % slovenskih kmetij sodeluje v vsaj enem kmetijsko-okoljskem ukrepu, ki spodbuja trajnostno rabo tal, vode, biotske raznovrstnosti ali zmanjšanje emisij. Ob tem je nujno zavedanje, da naravovarstveni ukrepi, kot so: omejitve rabe gnojil in FFS za zaščito vodnih virov in ohranjanje habitatov, pomembno vplivajo na obseg in način kmetijske pridelave. Čeprav ti ukrepi prispevajo k dolgoročni trajnosti, lahko kratkoročno zmanjšajo produktivnost in povečajo stroške na kmetiji. Nujno je usklajevanje ciljev med kmetijsko politiko in varstvom narave, z vključevanjem kmetov v oblikovanje ukrepov in kompenzacijskih shem. Neposredno nagrajevanje kmetov za povečanje organske snovi v tleh je v Sloveniji še nerazvito, čeprav imajo tla velik potencial za vezavo ogljika in izboljšanje podnebne odpornosti. Gre za enega najučinkovitejših in najcenejših ukrepov, saj hkrati izboljšuje rodovitnost tal, biodiverzitetu, zadrževanje vode in kakovost vodnih virov. Z vzpostavitvijo jasnih meril, monitoringa in finančnih spodbud bi lahko ta pristop postal pomemben steber trajnostnega kmetovanja in podnebne politike. Pomemben korak k sistemski obravnavi trajnosti je uvedba novega evropskega sistema FSDN (Farm Sustainability Data Network), ki ga Slovenija izvaja od leta 2025. Ta omogoča spremljanje okoljskih, ekonomskih in socialnih kazalnikov trajnosti na ravni posameznih kmetij in nadgrajuje dozdajšnji FADN. S tem se krepi podatkovna podpora za oblikovanje politik in usmerjanje kmetij v bolj trajnostne prakse. Kljub napredku ostajajo izzivi. Povprečna velikost slovenskih kmetij je manjša od 7 hektarjev, kar omejuje ekonomsko učinkovitost in uvajanje naprednih tehnologij. Poleg tega je razširjenost trajnostnih praks neenakomerna – bolj prisotna je v določenih regijah in med bolj izobraženimi nosilci kmetij. Pomanjkanje kadrov, znanja in infrastrukture za obdelavo podatkov ter pripravo trajnostnih strategij predstavlja dodatno oviro. Slovenija pa z Vizijo Naše kmetijstvo in hrana v 2040 postavlja trajnost v središče prihodnjega razvoja. Dokument predvideva večjo vlogo lokalne pridelave, krožnega gospodarstva, zmanjšanja odpadkov in odpornosti na podnebne spremembe. Trajnostno kmetijstvo tako postaja ključni element prehranske varnosti, okoljske odgovornosti in socialne kohezije v slovenskem prostoru.

Ohranitveno kmetijstvo

Ohranitveno kmetijstvo v Sloveniji je še vedno v fazi razvoja in predstavlja razmeroma majhen, a pomemben del trajnostne preobrazbe slovenskega kmetijstva. Gre za sistem pridelave, ki temelji na treh osnovnih načelih: minimalna obdelava tal, stalni rastlinski pokrov in raznolik kolobar. Namen teh praks je ohranjanje rodovitnosti tal, zmanjšanje erozije, izboljšanje zadrževanja vode in povečanje odpornosti kmetijskih sistemov na podnebne spremembe. V okviru Strateškega načrta skupne kmetijske politike 2023–2027 je Slovenija uvedla poseben ukrep za konzervirajočo obdelavo tal, ki je eden izmed ključnih elementov ohranitvenega kmetijstva. Po podatkih iz leta 2025 je v ta ukrep vključenih približno 2.800 kmetij, kar predstavlja okoli 6 % vseh kmetijskih gospodarstev. Skupna površina, obravnavana v okviru tega ukrepa, znaša približno 18.000 hektarjev, kar ustreza približno 4 % vseh kmetijskih zemljišč v uporabi. Kljub pozitivnim okoljskim učinkom, kot so zmanjšanje emisij CO₂, izboljšanje strukture tal in večja odpornost na sušo, se širša uveljavitev ohranitvenega kmetijstva spoprijema z več izzivi. Med njimi so: pomanjkanje specializirane mehanizacije, potreba po dodatnem znanju in usposabljanju ter previdnost kmetov pri opuščanju tradicionalnih praks, kot je oranje. Poleg tega je za uspešno izvajanje teh praks pogosto potrebna prilagoditev celotnega kmetijskega sistema, vključno z izbiro sort, gnojenjem in z varstvom rastlin. Slovenija si v prihodnjih letih prizadeva za širitev ohranitvenih praks, zlasti prek svetovalnih služb, digitalnih orodij in vključevanja teh pristopov v druge ukrepe SKP, kot so: ekološko kmetijstvo, podnebni ukrepi in varstvo voda. Ohranitveno kmetijstvo ima velik potencial za dolgoročno izboljšanje kakovosti tal, povečanje prehranske varnosti in za doseganje ciljev trajnostnega razvoja, zlasti SDG 2.4, ki se nanaša na trajnostne sisteme pridelave hrane in odpornost na podnebne spremembe.

Fitofarmaceutska sredstva

Raba fitofarmaceutskih sredstev (FFS) v Sloveniji ostaja razmeroma visoka, zlasti zaradi zahtevnih pridelovalnih razmer, vendar se država postopno usmerja v njihovo trajnostno uporabo ter zmanjševanje tveganj za okolje in zdravje ljudi. Slovenija ima v primerjavi z večino držav EU specifične pridelovalne pogoje – razdrobljene obdelovalne površine, strm teren in velik delež trajnih nasadov (sadovnjaki, vinogradi, hmeljišča) –, kar prispeva k večji uporabi FFS. Po podatkih Uprave za varno hrano in

varstvo rastlin se je v zadnjih letih skupna poraba FFS stabilizirala, vendar se količine aktivnih snovi na hektar še vedno uvrščajo med višje v EU. Zaradi okoljskih in zdravstvenih tveganj je Slovenija sprejela več ukrepov za trajnostno rabo FFS. Med ključnimi ukrepi so: obvezna usposabljanja za uporabnike, redni pregledi naprav za nanašanje, obveščanje javnosti in spodbujanje integriranega varstva rastlin. Leta 2024 je začel veljati nov zakon o fitofarmacevtskih sredstvih, ki zaostruje uporabo FFS na vodo-varstvenih območjih in uvaja strožje pogoje za poklicne uporabnike. Prav tako se spodbuja uporaba FFS z nizkim tveganjem in biotičnih pripravkov. Slovenija je vključena v evropske cilje Zelenega dogovora, ki predvidevajo 50-odstotno zmanjšanje rabe in tveganja FFS do leta 2030. V ta namen se krepijo: digitalna podpora kmetom, razvoj alternativnih metod varstva rastlin ter vključevanje FFS v širše agrokolske in podnebne ukrepe v okviru SKP. Skupna poraba fitofarmacevtskih sredstev (FFS) v Sloveniji se je v zadnjih 30 letih zmanjšala za skoraj dve tretjini, tj. z 2.031 ton v letu 1992 na 733 ton v letu 2024. Hkrati se je zmanjšala tudi intenzivnost, tj. poraba na hektar obdelovalnih zemljišč. S povprečnih 6,57 kg/ha v obdobju 2000–2010 je skupna poraba FFS na hektar njivskih površin in trajnih nasadov v letu 2024 znašala le še 3,63 kg/ha. Ob tem je pomembno tudi to, da se število aktivnih snovi zmanjšuje s prepovedjo za zdravje nevarnih in da se učinkovitost pripravkov izboljšuje. Kljub napredku ostaja izziv v prenosu znanja, dostopnosti alternativ in ekonomskih obremenitev, zlasti pri intenzivnih kulturah. Za dolgoročno zmanjšanje rabe FFS bo nujna kombinacija regulacije, izobraževanja, tehnoloških inovacij in tržnih spodbud za trajnostno pridelavo. Pomemben element pri zmanjševanju uporabe kemičnih pripravkov je omejen dostop do bioloških sredstev za varstvo rastlin, omejevanje razvoja biotehnologije in orodij za precizno kmetijstvo, kar zavira napredek. Dostop do teh tehnologij je ključen za povečanje produktivnosti trajnostnega kmetijstva.

Mladi/-e prevzemniki/-ce

Stanje mladih prevzemnikov kmetij v Sloveniji je v letu 2025 skrb vzbujajoče, saj mlajši od 35 let predstavljajo le približno 3,5 % vseh nosilcev kmetijskih gospodarstev. Povprečna starost kmeta se giblje okoli 60 let, kar kaže na izrazito staranje kmetijske populacije in pomanjkanje generacijske pomladitve. Čeprav so na voljo različne finančne spodbude, kot je zagonška pomoč v višini do 70.000 evrov za mlade kmete, zanimanja za prevzem kmetij ostaja nizko. V preteklih letih so razpisi pogosto

ostajali delno neizkoriščeni, kar kaže na strukturne ovire, ki jih finančna sredstva sama ne morejo odpraviti. Med glavnimi izzivi so: težek dostop do kmetijskih zemljišč in mehanizacije, pomanjkanje začetnega kapitala, omejene možnosti za trženje pridelkov ter pogosto tudi pomanjkanje znanja in podpore pri prenosu kmetij med generacijami. Mladi pogosto ne vidijo kmetijstva kot privlačne in perspektivne dejavnosti, zlasti če niso zagotovljene: ustrezna infrastruktura, socialna varnost in možnost podjetniškega razvoja. Slovenija se sicer zaveda pomena vključevanja mladih v kmetijstvo in ima v okviru Strateškega načrta skupne kmetijske politike ukrepe za generacijsko pomladitev, digitalizacijo in za trajnostno preobrazbo kmetijstva. Poleg finančnih spodbud se izvajajo tudi programi usposabljanja, mentorstva in promocije kmetijstva kot sodobne, inovativne in okoljsko pomembne dejavnosti, vendar bo za dolgoročno ohranitev podeželja in prehranske varnosti nujno okrepiti systemske ukrepe, ki mladim omogočajo dostojno življenje in razvoj na kmetiji. To vključuje tudi: izboljšanje dostopa do trga, stanovanjske politike na podeželju, podporo mladim družinam in večjo vključenost mladih v oblikovanje kmetijskih politik. Reševanje izzivov mladih kmetov je ključno za uresničevanje SDG 2, saj neposredno vpliva na prehransko varnost, trajnostno kmetijstvo in na odpornost podeželja. Ukrepi, kot so: finančne spodbude, mentorstvo, dostop do trga in izboljšanje življenjskih pogojev na podeželju, morajo biti strateško usmerjeni v krepitev vseh petih podciljev SDG 2. Tako se mladi ne obravnavajo le kot demografska skupina, ampak kot nosilci prihodnosti prehranskega sistema.

Stabilnost kmetijske pridelave

Za zagotavljanje stabilnosti kmetijske pridelave v Sloveniji je ključno vlaganje v tehnične in agroekološke ukrepe, ki omogočajo zaščito rastlin pred vremenskimi ekstremi, boleznimi in škodljivci. Med najpomembnejše tehnične rešitve sodijo: namakalni sistemi, oroševanje in zaščitne mreže, ki omogočajo ohranjanje kakovosti in količine pridelka tudi v neugodnih razmerah. Namakanje blaži vpliv suše, oroševanje ščiti pred spomladanskimi pozebami, zaščitne mreže pa pred točo, vetrom in sončnimi ožigi. Poleg teh ukrepov je nujno razvijati trajnostne pristope k varstvu rastlin, ki zmanjšujejo odvisnost od kemičnih fitofarmaceutskih sredstev in prispevajo k dolgoročni odpornosti agroekosistemov.

Namakanje je eden ključnih ukrepov za blaženje suše, ki je v zadnjih letih prizadela številne regije v Sloveniji. V okviru SKP in nacionalnih razpisov

se spodbujajo: gradnja skupnih namakalnih sistemov, modernizacija obstoječih omrežij in digitalno upravljanje porabe vode. Kmetje lahko pridobijo subvencije za kapljične sisteme, ki omogočajo ciljno in varčno rabo vode. Kljub temu je v Slovenji namakanih le 8.400 ha ali 1,6 % vseh kmetijskih zemljišč, od tega je namakanih kar 60 % hmeljišč in le 2,5 % poljedelskih ter 7 % zelenjadarskih površin in 5 % sadovnjakov.

Oroševanje je pomemben ukrep za zaščito pred spomladanskimi pozebam, zlasti v sadjarstvu in vinogradništvu. Sistem deluje na principu latentne toplote, ki se sprošča ob zmrzovanju vode in tako ščiti cvetove pred poškodbami. V Sloveniji se oroševanje uporablja predvsem v intenzivnih sadovnjakih, v katerih je donos močno odvisen od zgodnje pomladanske temperature. Kljub temu je v Sloveniji oroševanih le okoli 230 ha ali 5 % trajnih nasadov.

Zaščitne mreže so nepogrešljive pri zaščiti pred točo, močnim vetrom in sončnimi ožigi. Uporabljajo se v sadovnjakih, vinogradih in v zelenjadnicah, pri čemer mreže ne ščitijo le pred mehanskimi poškodbami, ampak tudi zmanjšujejo izhlapevanje vode in temperaturna nihanja. V zadnjih letih se povečuje uporaba fotoselektivnih mrež, ki poleg zaščite vplivajo tudi na barvo in kakovost plodov. Pokritost trajnih nasadov s protitočnimi mrežami obsega 1.600 ha ali 7 %; od tega je z mrežami pokritih kar 40 % vseh intenzivnih sadovnjakov.

Trajnostni pristopi k varovanju kmetijskih rastlin v Sloveniji postajajo vse pomembnejši zaradi naraščajočih okoljskih pritiskov, podnebnih sprememb in potrebe po zmanjšanju uporabe kemičnih fitofarmaceutskih sredstev. Temeljijo na integraciji bioloških, mehanskih, fizikalnih in digitalnih metod. Za dolgoročno stabilnost kmetijske pridelave je nujno, da se ti ukrepi sistematično vključijo v razvojne načrte kmetij, da se zagotovi dostop do investicijskih sredstev, poenostavi pridobivanje dovoljenj za vodne vire ter okrepi svetovalna podpora pri načrtovanju in vzdrževanju teh sistemov. Poleg tehničnih rešitev je pomembna tudi povezava z raziskovalnimi ustanovami, ki razvijajo nove materiale, metode in modele za optimizacijo zaščite rastlin v spremenjenih podnebnih razmerah. Ključni steber trajnostnega varstva rastlin je integrirano varstvo rastlin (IVR), ki temelji na spremljanju populacij škodljivcev, pragov škodljivosti in uporabi ukrepov, ki so okoljsko najmanj obremenjujoči. V praksi to pomeni prednostno uporabo biotičnih pripravkov, kot so: entomopatogene glive, bakterije, naravni sovražniki škodljivcev, feromoni in rastlinski

izvlečki, ki nadomeščajo sintetične pesticide. Pomembno vlogo imajo tudi mehanski ukrepi, kot so: zaščitne mreže, pasti, fizične ovire in selektivna obdelava tal. Trajnostni pristopi vključujejo tudi: kolobarjenje, izbiro odpornih sort, ohranjanje krajinskih elementov (npr. mejic, travniških pasov, mokrišč), ki povečujejo populacije koristnih organizmov in zmanjšujejo pritisk škodljivcev. V ekološkem kmetijstvu se ti ukrepi izvajajo sistematično, medtem ko se v konvencionalni pridelavi uvajajo postopoma, pogosto s podporo svetovalne službe in z ukrepi SKP. Pomemben vidik trajnostnega varstva je tudi digitalizacija, ki omogoča natančno spremljanje rastlinskih bolezni, vremenskih razmer in populacij škodljivcev prek senzorjev, dronov in modelov napovedovanja. S tem se optimizirata čas in način ukrepanja, kar zmanjšuje nepotrebne posege in stroške.

Uporaba geotermalne energije v rastlinjakih je v Sloveniji še v začetni fazi, in to kljub velikemu potencialu pri zmanjševanju stroškov ogrevanja in povečanju energetske neodvisnosti. Pilotni in uspešni projekti kažejo, da je tehnologija primerna za trajnostno pridelavo zelenjave in cvetja, zlasti v regijah z dostopom do geotermalnih virov. Za širšo uporabo bo ključno zagotoviti investicijsko podporo, tehnično svetovanje in vključitev v energetske strategije kmetijskega sektorja. Velik potencial se kaže tudi v kombinirani rabi s proizvodnjo električne energije.

Raziskave in prenos znanja

Stanje raziskav in prenosa znanja v kmetijstvu v Sloveniji je razmeroma dobro razvito, vendar še vedno obstajajo pomembni izzivi pri povezovanju znanstvenih dognanj s prakso na kmetijah. Raziskovalne ustanove, kot so: Kmetijski inštitut Slovenije, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani ter številni javni zavodi in razvojne agencije, izvajajo številne projekte na področju agronomije, varstva rastlin, podnebnih prilagoditev, digitalizacije in trajnostnega kmetovanja. Slovenija je vključena tudi v evropske raziskovalne programe, kot sta Horizon Europe in EJP Soil, kar omogoča dostop do mednarodnega znanja in inovacij.

Kljub temu pa prenos znanja do končnih uporabnikov (kmetov) pogosto ni dovolj učinkovit. Kmetijska svetovalna služba, ki deluje v okviru Kmetijsko-gozdarske zbornice Slovenije, ima osrednjo vlogo pri svetovanju, izobraževanju in pri uvajanju novih praks, vendar se spopriema s kadrovske omejitvami, preobremenjenostjo in z neenakomerno dostopnostjo po regijah. Poleg tega je povezava med raziskovalnimi

ustanovami in svetovalci pogosto šibka, kar otežuje hiter prenos aktualnih znanstvenih spoznanj v prakso.

V zadnjih letih se razvijajo novi pristopi v okviru sistema AKIS (Agricultural Knowledge and Innovation System), ki povezuje raziskovalce, svetovalce, kmete, podjetja in oblikovalce politik. Vzpostavljajo se pilotni projekti, demonstracijske kmetije, digitalne platforme in izmenjave znanja, ki omogočajo bolj interaktiven in dvosmeren prenos informacij. Kljub napredku je za učinkovitejši sistem prenosa znanja nujno povečati vlaganja v svetovalno službo, okrepiti sodelovanje med raziskovalnimi ustanovami ter nadaljevati razvoj sistemskih mehanizmov za vključevanje kmetov v raziskovalne in inovacijske procese. Le tako bo mogoče zagotoviti, da bodo znanstvene rešitve dejansko prispevale k trajnostni preobrazbi slovenskega kmetijstva.

Kmetijsko-svetovalna služba

Kmetijska-svetovalna služba v Sloveniji ima ključno vlogo pri prenosu znanja, uvajanju trajnostnih praks in podpori kmetom pri prilagajanju na okoljske, tehnološke in tržne izzive. Deluje v okviru Kmetijsko-gozdarske zbornice Slovenije (KGZS) prek regionalnih zavodov, v katerih svetovalci nudijo individualna svetovanja, skupinske delavnice, terenske ogleda in podporo pri pripravi vlog za subvencije. V zadnjih letih se je obseg nalog svetovalcev močno povečal, saj poleg klasičnega agronomskega svetovanja pokrivajo tudi področja digitalizacije, podnebnih prilagoditev, ekološkega kmetovanja, varstva okolja in zakonodaje. Kmetijska svetovalna služba v Sloveniji s približno 300 svetovalci opravi več kot 100.000 ur svetovalnega dela letno, kar vključuje: individualna terenska in specialistična svetovanja, skupinske delavnice, terenske ogleda, pripravo vlog za subvencije in podporo pri uvajanju trajnostnih praks. Svetovalna dejavnost poteka prek osmih regionalnih zavodov Kmetijsko-gozdarske zbornice Slovenije (KGZS), ki pokrivajo celotno državo. Kljub temu se svetovalna služba spoprijema z več izzivi: kadrovska podhranjenost, preobremenjenost z administracijo, primanjkljaj terenskega dela, neenakomerna dostopnost po regijah in omejena povezava z raziskovalnimi ustanovami. Prenos znanja iz raziskav v prakso je pogosto prepočasen, kar omejuje uvajanje inovacij na kmetijah. Poleg tega se pojavlja potreba po večji specializaciji svetovalcev, zlasti na področjih podnebnih sprememb, trajnostnega varstva rastlin in digitalnih orodij. Za dolgoročno učinkovitost svetovalne službe je nujno zagotoviti stabilno financiranje, okrepiti

kadrovske kapacitete, izboljšati povezavo z raziskovalnimi ustanovami ter razviti sistem za sprotno spremljanje potreb kmetov in prilagajanje svetovalnih vsebin. Le tako bo svetovalna služba lahko igrala osrednjo vlogo pri preobrazbi slovenskega kmetijstva v trajnostno, odporno in v inovativno panogo.

Kmetijsko šolstvo

Kmetijsko šolstvo v Sloveniji ima dolgo tradicijo in pomembno vlogo pri usposabljanju mladih za delo v kmetijstvu, gozdarstvu, živilstvu in v sorodnih panogah. V Sloveniji deluje 15 srednjih šol z aktivnimi kmetijskimi programi ter več višješolskih in univerzitetnih ustanov, ki skupaj ponujajo več kot 40 različnih učnih programov s področij kmetijstva, gozdarstva, živilstva in naravovarstva. Programi vključujejo: praktično usposabljanje, delo na šolskih posestvih, terensko delo in sodelovanje z lokalnimi kmetijami, kar omogoča neposreden stik z realnim okoljem. Kljub temu se kmetijsko šolstvo spoprijema z več izzivi. Med njimi so: nizko zanimanje mladih za vpis v kmetijske programe, pomanjkanje sodobne opreme, omejene možnosti za specializacijo ter nezadostna povezanost z aktualnimi raziskovalnimi in inovacijskimi tokovi. Poleg tega se pojavlja potreba po večji digitalizaciji učnih vsebin, vključevanju podnebnih tematik in trajnostnih pristopov ter boljšem povezovanju z gospodarstvom. Za dolgoročno uspešnost kmetijskega šolstva je ključno, da se izobraževalni sistem tesneje poveže z raziskovalnimi ustanovami, s svetovalno službo in potrebami sodobnega kmetijstva ter da se mladim omogoči razvoj kompetenc, ki bodo kos izzivom trajnostne pridelave, digitalne preobrazbe in podnebnih sprememb.

Znanost in raziskave v kmetijstvu

Znanstvena in raziskovalna dejavnost v kmetijstvu v Sloveniji je razmeroma dobro razvita in strateško usmerjena v trajnostno rabo virov, podnebne prilagoditve, digitalizacijo, agroekologijo ter v krepitev prehranske varnosti. Ključne raziskovalne ustanove, kot so: Kmetijski inštitut Slovenije, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede Univerze v Mariboru ter številni javni znanstvenoraziskovalni zavodi, izvajajo temeljne in aplikativne raziskave na področjih rastlinske pridelave, živinoreje, varstva rastlin, tal, vode, živilstva in kmetijske ekonomike. Slovenija je dejavna tudi v evropskih raziskovalnih programih, kot sta Horizon Europe in EJP Soil, kar omogoča

dostop do mednarodnega znanja, inovacij in financiranja. V zadnjih letih se krepi povezovanje znanosti s prakso prek sistema AKIS (Agricultural Knowledge and Innovation System), ki povezuje raziskovalce, svetovalce, kmete, podjetja in oblikovalce politik. V okviru AKIS se izvajajo pilotni projekti, demonstracijske aktivnosti, digitalne platforme in izmenjave znanja, ki omogočajo dvosmeren pretok informacij med znanostjo in uporabniki. Kljub napredku ostajajo izzivi, kot so: razdrobljenost raziskovalnih pobud, pomanjkanje dolgoročnega financiranja, omejena vključenost kmetov v raziskovalne procese ter potreba po večji usklajenosti med raziskovalnimi ustanovami in svetovalno službo. Sodelovanje med raziskovalnimi ustanovami in kmeti je pogosto prekinjeno ali omejeno na formalne projekte, kar zmanjšuje prenos znanja v prakso. Večja vloga regionalnih svetovalnih vozlišč v okviru kmetijske svetovalne službe, ki povezujejo znanstvene dosežke z lokalnimi potrebami, bi lahko pospešila uvajanje inovacij. Tako bi znanost obravnavala realne izzive na terenu, kmetje pa postanejo aktivni soustvarjalci raziskovalnih usmeritev.

Pomanjkanje stabilnega, večletnega financiranja predstavlja resen problem, saj omejuje razvoj, kontinuiteto in uporabnost raziskav, ki so ključne za trajnostno prihodnost kmetijstva. Kmetijski raziskovalni projekti pogosto zahtevajo: večletno opazovanje, testiranje in prilagajanje, kot na primer pri razvoju odpornih sort, preučevanju sprememb v tleh, dolgoročnih vplivov podnebnih ukrepov ali učinkovitosti trajnostnih praks. Brez stabilnega financiranja ni mogoče zagotoviti neprekinjenega dela raziskovalnih skupin, vzdrževanja poskusnih polj, laboratorijev in podatkovnih zbirk. Poleg tega nestabilno financiranje otežuje dolgoročno načrtovanje kadrov, kar vodi v odliv strokovnjakov in zmanjšuje privlačnost raziskovalne kariere v kmetijstvu. Brez dolgoročne podpore se zmanjšuje tudi povezava med znanostjo in prakso – kmetje potrebujejo preverjene, lokalno prilagojene rešitve, ki temeljijo na večletnih rezultatih, ne pa na enkratnih pilotnih projektih. Dolgoročno financiranje je zato ključno za razvoj robustnega sistema znanja, ki podpira inovacije, krepi odpornost kmetijstva in omogoča utemeljeno oblikovanje politik. V nasprotnem primeru obstaja tveganje, da bo slovensko kmetijstvo zaostajalo za tehnološkim in okoljskim razvojem ter postalo ranljivejše v kriznih razmerah.

Pomanjkanje dolgoročnega financiranja neposredno ogroža tudi doseganje ciljev, opredeljenih v cilju trajnostnega razvoja 2, ki še posebej poudarja pomen raziskav, inovacij in prenosa znanja kot temelja za trajnostno

kmetijstvo. Brez stabilne podpore znanosti Slovenija tvega večjo odvisnost od uvoza, zmanjšano prehransko varnost in večjo okoljsko ranljivost.

Ključni cilji

Krepitev lokalnih prehranskih verig in zdrave prehrane prebivalstva

Opis: Vzpostaviti digitalizirane lokalne prehranske verige, zagotoviti najmanj 50 % zelenega javnega naročanja lokalne, ekološke ali integrirano pridelane hrane ter uvesti programe za spodbujanje zdravega prehranjevanja, vključno z omejitvami prodaje manj zdravih industrijskih izdelkov. S tem se krepijo: samooskrba, odpornost sistema in dolgoročno zdravje prebivalstva.

Zagotovitev ekonomske, socialne in družbene pravičnosti za kmete

Opis: Sistematično krepiti prepoznavnost poklica kmeta in povezanih poklicev v prehranski verigi, izboljšati ekonomski položaj kmetov, zagotoviti pravičnejšo razporeditev vrednosti v verigi ter dvigniti ugled poklica. To vključuje: izobraževalne programe, strateške dokumente in ukrepe, ki kmetom omogočajo stabilen dohodek in socialno varnost.

Pospešitev trajnostnega kmetijstva in podnebne odpornosti

Opis: Povečati investicije v trajnostno kmetovanje, ohranitveno obdelavo tal, zmanjšanje rabe sintetičnih FFS, vezavo ogljika v tleh ter prilagajanje na podnebne spremembe. Do leta 2030 povečati delež trajnostnih investicijskih in neposrednih plačil na 80 %, ob tem pa zagotoviti boljše opremljenost kmetij z mehanizacijo, zaščitnimi sistemi, namakanjem, s skladišči, hladilnicami in s predelovalno opremo.

Povezovanje znanosti, svetovanja in kmetov za hitrejši prenos inovacij

Opis: Vzpostaviti učinkovite mehanizme sodelovanja med raziskovalnimi ustanovami, svetovalnimi službami in kmeti, okrepiti prenos znanja, digitalna orodja in inovacije, ki omogočajo hitrejšo uvajanje naprednih praks v pridelavo. S tem se povečujejo: produktivnost, trajnost in konkurenčnost slovenskega kmetijstva.

Razširjeni cilji glede na UN SDG 2

Podcilji cilja 2	Podrobni ukrepi za Slovenijo
<p>2.1 Dostop do kakovostne hrane za vse</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vzpostavitev lokalnih prehranskih verig za večjo samooskrbo. Podpora lokalni pridelavi, zmanjšanje odvisnosti od uvoza. Povečati število mladih prevzemnikov kmetij. • Podpora socialnim kmetijam in shemam za donacijo presežkov hrane. • Poenostaviti in digitalizirati postopke javnega naročanja. Zeleno javno naročanje v šolah, vrtcih in v domovih za starejše. Okrepiti delež lokalno pridelane hrane v javnih ustanovah. • Subvencionirana prehrana v šolah, vrtcih in v domovih za starostnike. • Programi za prehransko pomoč ranljivim skupinam (Rdeči križ, Karitas). • Ozaveščanje o zdravi prehrani in zmanjševanju zavržene hrane. • Ohranjanje pridelovalne sposobnosti tal omogoča stabilno pridelavo hrane tudi na dolgi rok in v spremenljivih podnebnih razmerah.
<p>2.2 Odprava neustrezne prehranjenosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Promocija lokalno pridelane hrane z visoko hranilno vrednostjo. Ozaveščanje potrošnikov o izvoru in kakovosti hrane. • Povečanje pridelave po obsegu raznolikosti pridelkov in kakovosti. • Prehranske smernice vključujejo v obroke več stročnic, polnovrednih žit, sadja in zelenjave ter izboljšujejo prehransko vrednost obrokov. • Usmerjeno javno naročanje lokalnih, svežih, sezonskih, raznovrstnih in trajnostnih pridelkov in izdelkov za izboljšanje prehranske vrednosti obrokov. • Vključiti predstavnike mladih v prehranske politike. Izobraževalni programi o prehrani za otroke in mladostnike.
<p>2.3 Pravični dohodki za kmete</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Intervencije SKP za podporo majhnim in srednjim kmetijam ter mladim kmetom, ki naj bodo usmerjeni v izobraževanje k optimizaciji pridelovalnih tehnik in okrepitvi podjetniških veščin za dvig dodane vrednosti osnovnim pridelkom. • Investicijske podpore za mehanizacijo, skladiščne kapacitete in za predelavo. • Spodbujanje združništva in kratkih dobavnih verig. Naročanje lokalnih živil krepi ekonomski položaj majhnih in srednjih družinskih kmetij. Krepitev pogajalske moči kmetov v verigi vrednosti. • Podpora lokalnemu živilskopredelovalnemu sektorju pri preobrazbi. • Digitalna orodja za trženje, sledljivost in optimizacijo pridelave. Podpora lokalnim tržnicam in digitalnim platformam za neposredno prodajo. • Krepitev svetovalne službe in dostopa do znanja. Usposabljanja za trajnostne prakse in mentorski programi. Investicije v šolska posestva, laboratorije in demonstracijske kmetije.

2.4 Trajnostna pridelava hrane	<ul style="list-style-type: none"> • Spodbujanje ohranitvenega kmetijstva, kolobarjenja in trajnostne rabe FFS za izboljšanje rodovitnosti tal. • Podpora ekološkemu kmetijstvu in ukrepom KOPOP in SOPO. • Razvoj lokalnih načrtov za prilagajanje na podnebne spremembe. • Intenziviranje gradnje in modernizacije namakalnih sistemov, oroševanja in zaščitnih mrež za zmanjšanje ranljivosti pred vremenskimi pojavi. • Investicije v energetsko in okoljsko učinkovito celoletno pridelavo v rastlinjakih (geotermalna energija in biomasa). • Uvajanje biotičnih sredstev in integriranega varstva rastlin. • Nadgradnja izobraževalnih programov za mlade z umestitvijo trajnostnih praks v učne/študijske načrte. • Združiti institucije znanja in svetovanja v kmetijstvu za učinkovit napredek v znanosti in prenosu znanja v prakso.
2.5 Ohranjanje genetske raznovrstnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Vzdrževanje semenskih bank in genskih zbirk. • Podpora rejcem avtohtonih živali in pridelovalcem tradicionalnih sort. • Vključevanje lokalnih virov v javna naročila in promocijo. • Povezovanje ohranitvenih programov z ekonomskimi spodbudami. • Spodbujati žlahtnjenje s ciljem učinkovitejšega prilagajanja na podnebne spremembe in nove boleznih ter škodljivce.

Viri

MKGP. <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-kmetijstvo-gozdarstvo-in-prehrano/>

SURS. <https://www.stat.si/statweb>

KGZS. <https://www.kgzs.si/>

KIS. <https://www.kis.si/>

ARSO. <https://kazalci.arso.gov.si/>

DOSTOP DO ZANESLJIVIH IN TRAJNOSTNIH VIROV ENERGIJE

Zasl. prof. dr. Martin Čopič
prof. dr. Jože P. Damijan
mag. Gregor Goričar
mag. Aleksander Mervar
zasl. prof. dr. Danijel Rebolj
Ana Stanič

Energetski trajnostni prehod, ki mora zagotavljati blaginjo vsem prebivalcem, je optimiziranje obsega potrebne energije ob merilih ekonomske učinkovitosti in zmanjševanja negativnih okoljskih učinkov. Je odločilen, ne pa edini cilj trajnostnega razvoja. Temelji celostnega trajnostnega razvoja so tudi pravna država, prehranska varnost in biotska raznovrstnost; upoštevati jih je treba pri oblikovanju strategije za energetski trajnostni razvoj.

Za trajnostni razvoj je ena glavnih zahtev, da do leta 2050 prenehamo izpuščati v atmosfero ogljikov dioksid (CO₂) in druge toplogredne pline, da preprečimo segrevanje podnebja, ki bi lahko ogrozilo temelje moderne družbe. Ogljična nevtralnost do leta 2050 je izjemno zahteven cilj, ker imajo fosilni viri kar 80-odstotni delež v strukturi virov končne energije. Za zamenjavo fosilnih virov bodo potrebne obsežne spremembe v vseh sektorjih: v prometu, gospodarstvu, energetiki, proizvodnji električne energije, gospodinjstvih in v kmetijstvu. Najpozneje do leta 2028 bodo potrebne novelacija nacionalnega energetskega in podnebna načrta (NEPN) in dolgoročne podnebne strategije Slovenije do leta 2050. NEPN-u manjka zlasti akcijska komponenta, tj. kako zastavljene cilje realizirati, in ravno zaradi tega dejstva ponovno predlagamo izdelavo državnega strateškega dokumenta – Energetskega koncepta Slovenije, v katerem se določi energetska mešanica proizvodnih virov električne energije. Najpozneje do leta 2028 se mora prihodnja politika odločiti za ali proti gradnji drugega bloka jedrske elektrarne v Krškem ter za morebitno pozitivno odločitev pridobiti podporo ljudi na posvetovalnem referendumu, ki pa mora biti za politiko obvezujoč. Pred tem je nujno treba pospešeno in konsistentno nadaljevati vse aktivnosti, da se

izračuna ekonomika projekta JEK 2, sprejme odločitev o izbiri strateškega partnerja poleg GEN energije in predstavi makroekonomski model vpliva gradnje na BDP države. Poleg tega je treba najpozneje do leta 2028 odgovoriti na vprašanje okoljskega vtisa in njegovih posledic projekta.

Poleg jedrske energije, ki je ne predstavlja samo projekt JEK 2, ampak tudi tehnologije malih modularnih reaktorjev, mora energetska koncept Slovenije upoštevati tudi rast vključevanja obnovljivih virov energije (sonce, voda, veter) v perspektivi do leta 2050. Poleg energetskega koncepta Slovenije, ki mora biti po široki javni razpravi prav tako potrjen na referendumu najpozneje do 2028, mora nova vlada sprejeti še pravno zavezujočo nacionalno strategijo ogrevanja in hlajenja ter nacionalno strategijo o obnovljivih plinih.

Trenutno so glavni vir primarne energije fosilna goriva, ki jih je treba do leta 2050 nadomestiti z brezogljnimi viri. To so: hidroelektrarne (HE), jedrske elektrarne (JE) ter sončne in vetrne elektrarne (SE in VE). Te zadnje sodijo med obnovljive vire (OVE) v ožjem pomenu. Preostali viri (geotermalni, plimovanje, valovanje) so za pridobivanje elektrike manj pomembni. Prehodu na elektriko se bo morala prilagoditi večina uporabnikov. Cestni promet, ki je do zdaj uporabljal fosilna goriva, bo skoraj v celoti prešel na elektriko. V Sloveniji, na primer, promet porabi blizu 40 % vse energije, to pa je več, kot je trenutno vsa proizvodnja elektrike (Statistični urad RS, 2024).

Elektromotorji so učinkovitejši od motorjev z notranjim izgorevanjem, zato bo tudi ob nezmanjšani rabi avtomobilov potrebne manj energije, a se bo vseeno poraba elektrike bistveno povečala. Za nujna številna polnilna mesta bo treba obnoviti in razširiti električno distribucijsko omrežje.

Druga velika sprememba se obeta pri ogrevanju hiš. Tudi tu bo treba preiti na elektriko, vendar ne z navadnimi grelci, ampak s toplotnimi črpalkami. Te z napravo, ki je enaka hladilni, črpajo toploto iz hladnejše okolice v toplejši prostor. Za to je potrebne od 3- do 5-krat manj elektrike, kot dobimo toplote. Poraba za ogrevanje se bo zmanjšala tudi z izboljšano izolacijo stavb. Obsežna predelava ni mogoča v kratkem času in jo je nujno začeti takoj, če naj ukinemo izpuste CO₂ do leta 2050. V večjih naseljih, ki so blizu znatnih virov toplote, na primer geotermalnih ali JE, bo smiselno toplovodno komunalno ogrevanje. Na elektriko bodo prešli tudi vsi industrijski procesi, kjer bo to mogoče. Oprema se bo menjala predvsem

ob koncu trajanja ali ko bo postala nerentabilna. Električne naprave so pretežno učinkovitejše, zato bo porast rabe energije v industriji vezan predvsem na obseg gospodarstva.

Prehod na elektriko zahteva čas. Za prehodno obdobje bodo potrebne plinske elektrarne (PE), ki bodo služile tudi kot potrebna rezerva in za stabilizacijo omrežja.

Trenutna raba energije v Sloveniji

Celotna slovenska letna poraba energije je bila leta 2024 54 TWh v naslednjih deležih po področjih:

- 39 % (21,1 TWh) promet
- 30 % (16,2 TWh) industrija
- 21 % (11,3 TWh) gospodinjstva
- 10 % (5,4 TWh) kmetijstvo in drugo

Od tega je bila poraba elektrike:

- 4,8 TWh (39 %) industrija
- 4,2 TWh (34 %) gospodinjstva
- 0,3 TWh (2,5 %) promet
- 2,9 TWh (23 %) storitvene dejavnosti.

Pridelava elektrike je bila 13,4 TWh, od tega:

- 2,8 TWh NEK (slovenski del)
- 3,8 TWh TE
- 5,5 TWh HE
- 1,3 TWh SE
- 0,006 TWh VE

Velja povedati, da je raba energije na prebivalca v Sloveniji približno 100 GJ letno, kar je med razvitimi gospodarstvi sorazmerno malo. Nemčija in Avstrija porabita 120 GJ, Švedska 140 GJ, Finska pa celo 180 GJ. Sledi, da je pri načrtovanju prihodnje porabe treba paziti, da bo energije dovolj za ohranjanje konkurenčnosti gospodarstva.

Predvidena poraba po elektrifikaciji

Glede na to, da je slovenska raba energije na prebivalca trenutno sorazmerno nizka, ni mogoče pričakovati, da se bodo potrebe lahko zmanjšale brez škode za gospodarstvo, kar bi povzročilo znižanje življenjske ravni in družbene napetosti. Vendarle bo elektrifikacija zaradi večjega izkoristka elektromotorjev v prometu in toplotnih črpalk znižala porabo primarne energije na okoli 40 TWh. Zato bo potrebno trikratno povečanje proizvodnje elektrike in še večje povečanje nameščene moči elektrarn za shranjevanje rezerv (ČHE in pridobivanje vodika).

Potrebno povečanje proizvodnje elektrike in vgrajene moči je mogoče le z izrabo vseh brezogljnih virov. Podrobno analizo do leta 2044 je napravil Aleksander Mervar. Pokazal je, da je načrt, ki temelji le na OVE, sicer verjetno izvedljiv, a je najdražji in vsebuje pomembna tveganja, ki izvirajo iz nestalnosti sonca in vetra.

TEŠ bo leta 2033 prenehal obratovati, tako da bodo viri morali zagotoviti blizu 30 TWh letno. Zelo pomembno je tudi, da mora biti sistem v vsakem trenutku sposoben zagotoviti zadostno moč. Kot najboljše možnosti so naslednje rešitve:

- Jedrski elektrarni Krško (NEK) – delovanje se podaljša do leta 2063. Proizvede od 5,4 do 6 TWh letno, od tega polovica proizvedene EE pripada RS: 2,7 TWh letno. Ameriška agencija za jedrsko energijo navaja: »As the average age of American reactors approaches 40 years old, experts say there are no technical limits to these units churning out clean and reliable energy for an additional 40 years or longer.« Učinek bi bil večplasten: v RS bi ohranili stabilno polno amortizirano proizvodno enoto s pasovno proizvodnjo in srazmerno zelo nizkimi stroški proizvedene EE, pri čemer bo po gradnji JEK 2 ponderirana stroškovna cena obeh bistveno nižja v prvih 20 letih delovanja JEK 2, kot pa če bi JEK 2 deloval kot samostojna enota brez podpore, ki jo lahko nudi NEK. Ta načrt to že upošteva.
- V najkrajšem mogočem času se zgradi JEK 2. Po prenehanju delovanja TEŠ bo nastala proizvodna vrzel, ki jo bo treba premostiti z uvozom, če bodo borzne cene električne energije visoke, tudi s plinskimi el. (PE), kar povečuje tveganja zaradi uvozne odvisnosti. Predvidena proizvodnja je 9 TWh. Investitorje naj se obremenijo s t. i. »G-tarifo«, ki določa, da investitor plača tudi sprotne nesorazmerno visoke

dodatne stroške, ki jih JEK 2 povzroči elektroenergetskemu omrežju (predvsem stroške zakupa rRPF+).

- Dokonča se HE Mokrice in zgradijo se HE na srednji Savi. S tem bo proizvodnja HE do 6 TWh.
- Namestijo se SE s skupno močjo do 8 GW. Pri tem je treba skrbeti, da je več velikih polj sončnih panelov, da so zahteve za distribucijsko omrežje manjše.
- Namesti se VE z močjo do 500 MW. Za več Slovenija nima velikega potenciala.
- Pri subvencioniranju novih SE in VE je potrebna preudarnost, ker je razpršena proizvodnja elektrike zahtevna za distribucijsko omrežje. Spodbuja naj se prednostno umeščanje koncentriranih polj SE in VE, ki bi bila priključena na PO in DO. S tem se lahko prihrani pri vlaganjih v elektroenergetska omrežja.
- Soproizvodnja toplotne in električne energije na plin, biomaso in na odpadke z močjo 400 MW.

Za rezerve in stabilizacijo sistema se zgradi plinske elektrarne (PE) z močjo 600 MW. Te bodo bistvene tudi za čas od leta 2033 naprej, ko bo prenehal obratovati TEŠ, do začetka delovanja JEK 2. Skupaj z obstoječimi (lokaciji TEŠ in TEB) lahko služijo kot kapaciteta moči za pozitivno ročno regulacijo frekvence, za premoščanje obdobja brez proizvodnje EE iz SE in VE (kot strateška rezerva), če se izkaže proizvodnja vodika ekonomsko vzdržna, tudi za obratovanje na »zeleni« vodik.

V zadnjem času se razvijajo mali modularni reaktorji (SMR) z električno močjo do 300 MW. Njihova predvidena cena je višja od zdajšnjih velikih JE, bodo pa lahko locirani blizu večjih mest in zagotavljali tudi toplovodno ogrevanje. Tudi čas gradnje je krajši (okoli 5 namesto 15 let). Slovenija bi po letu 2040 lahko zgradila eno tako enoto.

SE so nestabilen vir, odvisen od časa dneva, vremena in od letnega časa. Zato mora sistem omogočati shranjevanje električne energije. Za urne izravnave so primerne baterije. Za daljši čas so najugodnejše črpalne HE (ČHE), kadar je za njih možnost. Za sezonsko hrambo je primeren z elektrolizo pridobljen (sintetični) vodik, ki lahko poganja PE. Uporaben je tudi v industrijskih procesih, ki jih ni mogoče elektrificirati (cementarne, jeklarne ...). Tako naj slovenski energetska sistem vsebuje še naslednje elemente kot sekundarne vire:

- Baterije z močjo 4.600 MW. Del tega so lahko baterije električnih vozil (do 2.500 MW). Sprejeti bi bilo treba tudi zakon, da morajo imeti vse nove komercialne SE ustrezno kapaciteto baterij.
- ČHE s skupno močjo 580 MW (že delujoča ČHE Avče ter načrtovani Kozjak in Pohorje)
- Elektrolizerje z močjo 20 MW, s partnerjem zunaj RS lahko več.

Zaradi razpršenih SE in za pametno upravljanje bo potrebno tudi pomembno vlaganje v prenosno in distribucijsko omrežje. Upravljavce omrežja bo moral imeti tudi možnost izklapljanja SE zaradi zagotavljanja stabilnosti.

Stroški sistema

Investicijski stroški za nove naprave so odvisni od načina financiranja, kar je posebej pomembno pri JEK 2. V nadaljnjih ocenah niso upoštevani, bodo pa investitorji morali finančne konstrukcije zelo skrbno načrtovati. Ocena skupnih stroškov po zdajšnjih cenah je 27.000 mio. EUR, in sicer:

- podaljšanje delovanja NEK do leta 2063 1.600 mio. EUR
- JEK 2 10.200 mio. EUR
- SE 5.200 mio. EUR
- VE 500 mio. EUR
- Baterije 3.000 mio. EUR
- ČHE 2.600 mio. EUR
- Nove HE na Savi 500 mio. EUR
- Vlaganja v omrežje 3.000 mio. EUR

Analiza Jožeta P. Damijana in sodelavcev ugotavlja, da bi bila v tem primeru proizvodna cena elektrike blizu 80 EUR na MWh (za primerjavo: v scenariju samo OVE bi bila ta 120 EUR/MWh, poleg tega pa bi bila odvisna tudi od uvozne cene). Maloprodajna cena, ki vsebuje še omrežnino in stroške operaterja, bi bila 230 EUR/MWh, kar je zelo blizu današnji ceni.

SE in VE so nezanesljivi viri, zato se lahko zgodi, da bo občasno primanjkovalo elektrike v večjem delu Evrope. Takrat bo lahko uvoz zelo drag ali celo nemogoč, kar predstavlja veliko tveganje. Predlagani viri imajo tudi prednost, da bo uvozna odvisnost Slovenije po vklopu JEK 2 minimalna.

Investicije v zeleni prehod v elektroenergetiki lahko izvedemo skoraj v celoti s povratnimi sredstvi, dodatno obremenjevanje javnih financ z namenskimi davki pa ne bo potrebno. Za stimuliranje čim hitrejše gradnje z nepovratnimi sredstvi bodo zadostovali obstoječi viri iz Podnebnega sklada in evropski namenski viri, kot je NOO, in drugi sistemski viri, ki jih bo za zeleni prehod zagotovil EU.

Drugi ukrepi

Prehod na brezogljivično energijo zahteva še vrsto drugih sprememb. Eden najpomembnejših je prehod na električne avtomobile – e-mobilnost. Ta bo lahko zaživela le ob ustrezni infrastrukturi polnilnih mest. To pomeni veliko dodatno obremenitev omrežja in njegovo razširitev.

Za zmanjšanje porabe v prometu je treba izboljšati javni prevoz.

Za zmanjšanje porabe pri ogrevanju je potrebna toplotna izolacija stavb. V večjih naseljih je treba preučiti možnosti za ogrevanje s komunalnimi toplovodi, tam, kjer te možnosti ni, pa gretje nadomestiti s toplotnimi črpalkami. Za potrebe ogrevanja je mogoče uporabiti tudi zalogovnike toplotne energije v večjih količinah peska. Tak sistem, v katerem lahko za daljše obdobje shranijo okoli 100 MWh toplote, že imajo na Finskem.

Pri gradnji novih virov, posebej še pri JEK 2, je pomemben čas od začetka do končanja investicije. Pri tem sta v Sloveniji veliki težavi prepočasno umeščanje v prostor in pridobivanje vseh potrebnih dovoljenj. Slovenske zakonodaje glede umestitve v prostor sicer verjetno ni treba spreminjati, je pa nujno, da država spoštuje roke in postopke, kot so definirani v slovenskem in evropskem pravu.

Treba je lobirati na ravni EU glede podpore gradnji jedrskih objektov, spremembe definicije obnovljivih virov kot nizkoogljivih ter enako obravnavo glede pravil državnih pomoči, saj so zdaj v prid velikim evropskim državam.

Sprejmejo naj se:

- obvezujoč strateški dokument Energetski koncept Slovenije – opredelitev mešanice virov električne energije; predvsem opredelitev države, da sprejme kombinacijo jedrske energije z obnovljivimi viri energije in da se odločitev sprejme na referendumu najpozneje leta 2028;

- zakonsko določilo (ZOEE-dopolnitev), ki investitorje ob vlaganjih v proizvodne vire OVE obvezuje, da hkrati vlagajo tudi v baterijske hranilnike;
- zakonsko določilo (ZOEE-dopolnitev) o obveznem daljinskem upravljanju obstoječih in novih SE in VE na strani elektrooperaterjev;
- zakonsko določilo (ZOEE-dopolnitev) o posredovanju podatkov o proizvodnji EE iz t. i. SE v režimu neto meritev;
- nacionalna strategija za ogrevanje in hlajenje, pri čemer se odgovori, na kak način bo Slovenija zmanjšala uvozno odvisnost od energentov in energije pri ogrevanju in hlajenju, ter trajnostni model ravnanja z lesno biomaso za potrebe ogrevanja;
- nacionalna strategija obnovljivih plinov, v kateri se odgovori, kako bo Slovenija reševala vprašanje proizvodnje, uporabe in transporta obnovljivih plinov (zeleni vodik, biometan itn.).

Spodbuja naj se investicije v baterije pred ČHE, ker imajo možnost hitrejše aktivacije, lažjega umeščanja v prostor, razpršenost virov financiranja, predvsem pa bistveno nižje izgube ciklov.

Razmisli naj se o učinkovitosti in smotrnosti naslednjih mogočih ureditev: ELES in 5 EDP-jev, ELES in en oz. dva EDP-ja, samostojni ELES, ki opravlja vlogo prenosnega in distribucijskega elektrooperaterja. Zdajšnja ureditev je neučinkovita, negospodarna in nesmotrna. Potrebna bi bila dopolnitev EZ 2. V juniju letos je Aleksander Mervar pripravil dokument z naslovom »Utemeljitev dokapitalizacije ELES s stvarnimi vložki – delnicami Republike Slovenije v petih EDP-jih«.

Agencija za energijo naj pripravi 20-letno projekcijo gibanja omrežnine, ki vključi naložbe, ki bodo v korelaciji z izbrano varianto. Deležnike je treba seznaniti, da t. i. »zeleni prehod« pomeni bistveno višje tarife za uporabo elektroenergetskega omrežja RS, pri čemer ocenjujemo, da se bodo morale tarife povišati za 50 % in več v naslednjih 3–4 letih.

Vzpostavi naj se učinkovit državni okvir za pospešeno črpanje razvojnih virov iz evropskih instrumentov – sklada za okrevanje in odpornost in sklada za pravični prehod.

Viri

- IEA Report (2021). *Net zero by 2050*. <https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050>
- IPCC *Climate Change* (2023). https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf
- Nacionalni energetska podnebni načrt (NEPN)* (2020).
- Statistični urad RS* (2024). <https://pxweb.stat.si/sistat/sl/Podrocja/Index/186/energetika>
- Damijan, J. P., in Babič, D. (2024). *Optimalni trajnostni energetska prehod v Sloveniji*. 1. znanstveni posvet Akademije znanosti za trajnostni razvoj Slovenije – AZTRS (16. 4. 2024).
- Mervar, A. (2025). *Analiza 100 % OVE scenarija v elektroenergetskem sektorju za Slovenijo za leto 2044, Poročilo za MOPE*.
- Stanič, A., in Türk, D. (2024). *Temelji slovenskega energetskega trajnostnega prehoda v luči geopolitičnih sprememb*. 1. znanstveni posvet Akademije znanosti za trajnostni razvoj Slovenije – AZTRS (16. 4. 2024).

SLOVENIJA IN SDG 12: INTEGRIRANI EKOLOŠKI, NARAVOSLOVNO-INŽENIRSKI IN DRUŽBOSLOVNI PRISTOP K ODGOVORNI PORABI IN PROIZVODNJI

Prof. dr. Lučka Kajfež Bogataj
prof. dr. Mitja Žagar
zasl. prof. dr. Stane Pejovnik

Uvod

Cilj trajnostnega razvoja št. 12 (SDG 12), ki obsega odgovorno porabo in proizvodnjo, je med najzahtevnejšimi znotraj Agende 2030. Ta cilj presega tehnične razsežnosti zmanjševanja odpadkov ali izboljševanja energetske učinkovitosti ter posega v temeljne vzorce družbenega delovanja: v gospodarski model, kulturne norme, institucionalne prakse in v odnos ljudi do naravnega okolja. V slovenskem kontekstu SDG 12 vključuje prehod od linearne proizvodnje h krožnim snovnim tokovom, od potrošniške logike k racionalni in odgovorni porabi, od infrastrukturne neoptimalnosti k tehnološko podprtim okoljskim rešitvam.

Slovenija ima za tak prehod številne predpogoje: napredno raziskovalno in inovacijsko infrastrukturo, kakovostne podatkovne sisteme, sorazmerno visoko okoljsko zavest prebivalstva in nacionalne strategije, ki že več let prepoznava potrebo po krožni ekonomiji in učinkoviti rabi virov. Napredek pa ni linearen – nekatera področja napredujejo hitro, druga zaostajajo. Prav zato je potrebno celovito razumevanje SDG 12, ki združuje tri komplementarne perspektive: ekološko-sistemske (Kajfež Bogataj), humanistično-družboslovno (Žagar) in naravoslovno-inženirsko (Pejovnik).

V nadaljevanju oblikujemo skupno interdisciplinarno stališče o tem, kako lahko Slovenija uspešno uresniči SDG 12 in postane referenčni model trajnostne preobrazbe v Evropski uniji.

Ekološko-sistemski okvir: pozitivne prelomne točke kot mehanizem stabilne trajnostne preobrazbe

V znanostih o okolju in kompleksnih sistemih pozitivne prelomne točke predstavljajo ključen koncept za razumevanje nenadnih, a trajno stabilnih tehnoloških in družbenih prehodov. Kot poudarja Kajfež Bogataj, se pomembne spremembe redko odvijajo linearno; pogosteje gre za nelinearne procese, v katerih povratne zanke povzročijo hitre prehode v nova stabilna stanja. Ko se doseže kritična masa posameznikov, tehnologij ali politik, se sprožijo samopodporne dinamike, ki novo trajnostno ravnotežje stabilizirajo.

Takšne pozitivne prelomne točke lahko sprožijo širjenje obnovljivih virov energije, trajnostne mobilnosti, regenerativnega kmetijstva, krožnih industrijskih praks ali storitvenih modelov z nizko rabo virov. Slovenija zaradi svoje majhnosti in institucionalne povezanosti predstavlja idealen prostor za takšne prehode: komunikacijski, organizacijski in ekonomski odzivi so hitrejši in bolj koordinirani, kar omogoča hitrejšo stabilizacijo novih trajnostnih norm.

Za Slovenijo to pomeni, da mora identificirati ključne vzvode, s katerimi lahko s kombinacijo tehnoloških inovacij, političnih ukrepov in družbene mobilizacije sproži širjenje krožnih praks. Med njimi izstopajo: dostopna samooskrbna energetika, razvoj regenerativnih agroekosistemov, digitalno podprto sledenje materialnim tokovom in krepitev lokalnih proizvodno-potrošniških krogov. Vloga politike je, da preprečuje blokade, zmanjšuje transakcijske stroške ter omogoča jasne in dolgoročne razvojne signale.

Humanistično-družboslovni pogled: vzdržni razvoj, pravičnost in odgovornost

SDG 12 ni izvedljiv brez uveljavitve vzdržnega trajnostnega razvoja (VTR) in odrasti (angl. degrowth), ki kot preživitvena strategija terjata preobrazbo nevzdržnega gospodarskega sistema, ki temelji na stalni in neomejeni rasti, globalnem potrošništvu in potrošnji, profitu lastnikov kapitala ter prenašanju okoljskih, podnebnih in družbenih stroškov na skupnost in prihodnje generacije. VTR temelji na enakopravnem vključevanju, solidarnosti, skupnem dobrem, vzdržnem, odgovornem in racionalnem upravljanju ter na rabi virov in dobrin, hkrati pa zahteva etični premislek o prerazdelitvi koristi in bremen. Odrast pomeni omejevanje podnebno, okoljsko, za naravo in družbo škodljivega globalnega potrošništva,

vendar zagotavlja vzdržno in racionalno uresničevanje osebnih ter skupnih potreb in interesov slovenskega in svetovnega prebivalstva. Uveljavimo jo lahko s prepovedjo neetične ekonomije in marketinga, ki spodbujata pretirano in nevzdržno potrošnjo, nakupovanje in uporabo produktov in storitev, nepotrebno in škodljivo kopičenje dobrin, kar nesorazmerno povečuje porabo vseh virov, zlasti surovin in energije, povzroča nevzdržne okoljske in podnebne izpuste ter odtise in ustvarja ogromne količine odpadkov.

VTR in trajnostni prehod, ki omogočata SDG 12, morata biti vključujoča in pravična ter ne smeta neproporcionalno obremenjevati najranljivejših. Odgovorni posamezniki, asociacije in organizacije, podjetja, ustanove, lokalne skupnosti in država morajo promovirati racionalnejšo in dolgotrajnejšo (upo)rabo dobrin, izdelkov in storitev, transparentno označevanje izdelkov in storitev, vseh njihovih odtisov in realnih cen, do okolja prijazno in ponovno uporabljivo embalažo, uveljavljanje kavcijskega sistema za vso embalažo, zmanjševanje odpadkov in odgovorno ravnanje z njimi, recikliranje in krožno gospodarstvo, racionalizacijo logistike in porabe energije, krajšanje transportnih poti ter zmanjšanje okoljskih in podnebnih odtisov transporta, krepitev učinkovitega integriranega in vsem dostopnega javnega transporta, okoljsko, podnebno in družbeno odgovoren turizem itn. Tako spodbujajo za okolje, podnebje, naravo in družbo manj škodljivo strukturo osebne in družbene porabe. Poleg spodbud in davčnih olajšav, ki tako preobrazbo pospešujejo, morata pravo in država uveljaviti plačevanje realnih cen in stroškov za okoljske, podnebne, naravne ter za družbene odtise in vire. Ko je potrebno, je treba uporabiti tudi represijo pri uveljavljanju kazenske in objektivne odškodninske odgovornosti za vse okoljske, podnebne, naravne in družbene škode.

Ker v Sloveniji obstaja razkorak med visoko okoljsko ozaveščenostjo in dejanskimi vzorci vedenja, je treba okrepiti mehanizme in ukrepe, ki povezujejo znanje in ravnanje.

Naravoslovno-inženirski pogled: tehnologije, infrastruktura in podatkovni sistemi

Slovenija je na področju ravnanja z odpadki, ločevanja snovnih tokov in delnega razklopa gospodarske rasti od okoljskih pritiskov dosegla rezultate, ki so nad evropskim povprečjem. Pilotni projekti industrijske simbioze, krožnega dizajna in obdelave sekundarnih surovin potrjujejo, da je industrija sposobna implementirati sodobne krožne prakse.

Toda napredek na področjih energetske učinkovitosti stavb, digitalizacije materialnih tokov, prenove infrastrukture in zmanjševanja odpadne hrane ostaja prepočasen. Tehnološke rešitve obstajajo, a njihova širitev je omejena zaradi pomanjkanja stabilnega financiranja, medresorske koordinacije in podpornih zmogljivosti. Poleg tega Slovenija še nima dovolj robustnega sistema digitalnega spremljanja materialnih tokov, ki bi omogočil natančen nadzor nad krožnimi procesi.

Nujni so: uvajanje digitalnih materialnih potnih listov, širitev industrijske simbioze, krepitev raziskovalno-inženirskih kapacitet ter stabilizacija investicijskih ciklov v energetske učinkovitost in krožne tehnologije.

Sinteza: trajnost kot celovit sistem in slovenska strateška priložnost

Največja prednost Slovenije je prav v zmožnosti sinteze treh perspektiv. Ekološki okvir ponuja razumevanje planetarnih omejitev in prelomnih dinamik; družboslovni pristop postavlja etične, kulturne in institucionalne pogoje za trajnost, naravoslovno-inženirski pristop pa zagotavlja izvedljiva tehnološka orodja.

Slovenija je zaradi svoje majhnosti, institucionalne preglednosti in izobraženosti prebivalstva dobro pozicionirana za razvoj integriranega modela SDG 12. Prav zato je sposobna hitreje ustvariti pozitivne prelomne točke in postati evropski primer dobre prakse pri prehodu v krožno, pravično in v tehnološko napredno družbo.

Dodatna analiza kazalnikov in ključni cilji za izboljšanje uresničevanja SDG 12

Pregled *Sustainable Development Report 2025* in poročila *Performance of Slovenia by Indicator* pokaže izrazite razlike med posameznimi področji trajnostnega razvoja. Slovenija dosega **vrhunske rezultate** pri indikatorjih **1 (odprava revščine)**, **3 (zdravje in dobro počutje)**, **4 (kakovostno izobraževanje)** in **10 (zmanjševanje neenakosti)**. Ta dosežena trdna socialna in izobraževalna osnova predstavlja pomemben kapital za izvajanje SDG 12.

Nasprotno pa so kazalniki **2 (trajnostno zagotavljanje hrane)**, **12 (odgovorna poraba in proizvodnja)**, **14 (življenje v oceanih – prek uvoženih okoljskih pritiskov)** in **17 (partnerstva za cilje)** področja, na

katerih Slovenija stagnira ali nazaduje. Te slabosti razkrivajo sistemska ozka grla: neučinkovitosti v prehranski verigi, prenizko stopnjo krožnosti gospodarstva, šibko medsektorsko koordinacijo in premajhno mednarodno vpetost na področju krožnih inovacij.

Na osnovi teh ugotovitev predlagamo, da Slovenija oblikuje **majhen nabor strateških ciljev**, ki bodo neposredno krepili SDG 12:

1. **Zmanjšanje odpadne hrane za najmanj 30 % do leta 2030** – v proizvodnji, trgovini, gostinstvu in v gospodinjstvih; obvezno letno spremljanje.
2. **Povečanje deleža krožne rabe materialov (CMUR) vsaj na povprečje EU**, nato do leta 2035 na **15 %**, z osredinjanjem na industrijsko simbiozo, popravila, remanufakturo in na digitalne potne liste.
3. **Zmanjšanje rabe primarnih surovin na enoto dodane vrednosti** z uvajanjem »materialnega proračuna« v javnih investicijah, zlasti v gradbeništvu.
4. **Vzpostavitev stabilne institucionalne platforme za koordinacijo SDG 12**, ki povezuje okolje, gospodarstvo, energetiko, kmetijstvo, izobraževanje in socialo, promovira VTR in koncept odrasti, racionalnejšo in dolgotrajnejšo (upo)rabo dobrin, izdelkov in storitev ter spodbuja razvoj javnih sistemov in storitev (npr. javni integrirani transport) za zadovoljevanje skupnih potreb in interesov.
5. **Razglasitev okoljske in podnebne krize ter sprejetje zakonodaje in ukrepov za VTR, ki omejujejo okoljsko, podnebno, naravno in družbeno škodljivo potrošništvo, uveljavljajo realne cene in stroške za okoljske, podnebne, naravne in družbene vire pa tudi odtise ter realne odškodnine za vso povzročeno okoljsko, podnebno, naravno in družbeno škodo.**
6. Čimprejšnji zagon kavcijskih sistemov za plastiko in steklo zaradi povečanja stopnje recikliranja in spreminjanja družbene norme glede odpadkov prek finančnih signalov. Kavcijski sistem je ključen za prehod na **krožno gospodarstvo** in pomeni tudi pomembno infrastrukturno nadgradnjo.
7. **Krepitev mednarodnih partnerstev za krožne inovacije** z aktivnim vključevanjem v evropske platforme in s prenosom dobrih praks v slovensko industrijo.

Ti cilji predstavljajo jedro razvojnega preboja: prehod od linearne rabe virov k dinamični krožnosti, od sektorskih silosov k medresorski koordinaciji in od parcialnih ukrepov k sistemski spremembi.

Zaključek: Slovenija kot potencialni evropski referenčni model

Slovenija lahko postane referenčni evropski model uresničevanja SDG 12 zaradi treh razlogov:

1. sposobnost hitrega doseganja pozitivnih prelomnih točk;
2. močna znanstvena in tehnološka infrastruktura;
3. socialno-družboslovni okvir, ki omogoča pravičen in vključujoč prehod.

Če bo Slovenija znala kapitalizirati te prednosti, odstraniti administrativne ovire, stabilizirati investicijski okvir in vzpostaviti povratne zanke trajnostnega vedenja, lahko SDG 12 postane ena izmed njenih najbolj prepoznavnih razvojnih zgodb. Še več – lahko postane zgled drugim majhnim evropskim državam, ki VTR uveljavljajo celovito s tehnološko modernizacijo, z okoljskimi omejitvami in družbeno pravičnostjo.

Uporabljeni viri

- Agencija RS za energijo. (2023). *Letno poročilo o stanju na področju energetike v Sloveniji 2023*. Ljubljana: Agencija RS za energijo.
- European Commission(2019). *The European Green Deal*. Brussels: European Commission.
- European Environment Agency (EEA) (2021). *Circular economy in Europe: Developing the knowledge base*. Copenhagen: EEA.
- Farmer, J. D., Hepburn, C., Mealy, P., in Teytelboym, A. (2021). A third wave in the economics of climate change. *Environmental and Resource Economics*, 76(4), 1225–1257.
- Klose, A., Lenton, T. M., in Pichler, P. (2022). Dynamics of positive tipping points towards sustainability. *Nature Sustainability*, 5(4), 275–283.
- Kuhar, A., in Juvančič, L. (2019). Potrošnik in okolje: med vrednotami in prakso. *Teorija in praksa*, 56(4), 765–781.
- Ministrstvo za gospodarstvo, turizem in šport (2023). *Strategija trajnostne rasti slovenskega gospodarstva*. Ljubljana: MGTS.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (2024). *Akcijski načrt za trajnostno prehrano 2024–2030*. Ljubljana: MKGP.
- Ministrstvo za okolje, podnebje in energijo (MOP) (2022). *Načrt za prehod v krožno gospodarstvo Slovenije*. Ljubljana: MOP.

- Nyborg, K. et al. (2016). Social norms as solutions: Policies may influence large-scale behavioral tipping. *Science*, 354(6308), 42–43.
- Otto, I. M. et al. (2020). Social tipping dynamics for stabilizing Earth's climate by 2050. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(5), 2354–2365.
- Rockström, J., Gupta, J., in Lenton, T. M. (2021). Identifying and nurturing positive tipping dynamics in the Earth system. *Nature Climate Change*, 11(6), 431–438.
- Sachs, J. D., Lafortune, G., Fuller, G., in Iablonovski, G. (2025). *Financing Sustainable Development to 2030 and Mid-Century. Sustainable Development Report 2025*. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press. DOI: <https://doi.org/10.25546/111909>
- Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (2023). *Okoljska ozaveščenost in poročanja v Sloveniji*. Ljubljana: SURS.
- Sharpe, S., in Lenton, T. M. (2021). Upward-scaling tipping cascades to meet climate goals: Plausible grounds for hope. *Climate Policy*, 21(4), 421–433.
- Žagar, M. (2022). *Slovenija, kako naprej?: Predlog ustavne, institucionalne in politične reforme: (znanstvena monografija)*. (Ethnicity, 18.) Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, Drava, Celovec.

II. SOCIALNA REPRODUKCIJA

Aleksandra Kanjuo Mrčela

ZMANJŠATI NEENAKOST ZNOTRAJ DRŽAV IN MED NJIMI

Maca Jogan, Jana Javornik

**DOSEČI ENAKOST SPOLOV TER KREPITI VLOGO
VSEH ŽENSK IN DEKLIC**

Srečo Dragoš

REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST

Goran Turk, Nada Matičič, Peter Gabrijelčič

TRAJNOSTNA MESTA IN SKUPNOSTI

Dušan Keber

**SKRB ZA ZDRAVO ŽIVLJENJE IN SPLOŠNO DOBRO POČUTJE
V VSEH ŽIVLJENJSKIH OBDOBJIH**

Slavko Gaber, Zdenko Kodelja, Darko Štrajn, Veronika Tašner,
Marijana Kolenko, Janja Bogataj

**IDEJE O MOGOČEM DOGRAJEVANJU SISTEMA VZGOJE
IN IZOBRAŽEVANJA KOT OPORE ZELENEMU PREHODU**

Franc Mali

**VLOGA RAZISKOVANJA IN RAZVOJA V SLOVENIJI
ZA DOSEGANJE CILJEV TRAJNOSTNEGA RAZVOJA:
CILJI, OCENA STANJA IN PREDLOGI ZA IZBOLJŠAVE**

Lucija Čok, Vesna Mikolič, Sonja Novak Lukanovič,

Svetlana Slapšak, Igor Žagar

**UPORABA CILJEV TRAJNOSTNEGA RAZVOJA (CTR) OZN
ZA NAČRTOVANJE RAZVOJA SLOVENIJE**

ZMANJŠATI NEENAKOST ZNOTRAJ DRŽAV IN MED NJIMI

Prof. dr. Aleksandra Kanjuo Mrčela

Izhodišče

Danes se spoprijemamo z realnostjo globalnega kapitalizma, ki je precej drugačna od ureditve, ki je bila značilna za kapitalizem druge polovice 20. stoletja. Kapitalizem, ki je po padcu berlineskga zidu ostal brez alternative, se kaže kot »turbokapitalizem« (Giddens in Hutton, 2001), socialno vse bolj neobčutljiv gospodarski sistem s kratkoročnimi cilji. Neenakost postaja glavni socialni in gospodarski problem globalnega kapitalizma. Ta problem je prisoten tudi v državah EU in razvitih zahodnih državah pa tudi na Kitajskem, v Rusiji in vzhodni Evropi. Veliko postkomunističnih držav se na različne načine vse bolj približuje »radikalnemu nacionalističnemu, populističnemu ali neliberalnemu sistemu, za katerega so značilne vse večje neenakosti« (Szelényi in Mihályi, 2020). Kantola in Lombardo (2017) v analizi postsocialistične Evrope po letu 2008 ugotavljata obstoj socialnih, gospodarskih in političnih sprememb, ki krčijo javne storitve in ugodnosti, pospešujejo retradicionalizacijo družbe, se zoperstavljajo enakosti možnosti različnih družbenih skupin (migranti, ženske, spolne manjšine). Ta trend sprememb je po njunem sprožil »premik meja med politiko in gospodarstvom, pri čemer je gospodarska moč zavzela vedno več prostora v političnem odločanju« (Kantola in Lombardo 2017: 2), ki ga lahko razumemo kot nadaljevanje neoliberalnega hegemonističnega trenda v spreminjajočem se gospodarskem režimu EU. Walby (2015) je neoliberalni projekt deregulacije opredelila kot projekt dedemokratizacije, ker izključuje finance, zdravstveno izobraževanje in upravljanje zdravstvenega varstva iz politične demokratične odgovornosti. Zlasti v času kriz so varčevalne politike, ki jih je vodila »trojka« (Evropska komisija, Evropska centralna banka in Mednarodni denarni sklad), imele za primarni in nesporni cilj gospodarsko in monetarno stabilnost, ki je imela prednost pred vrednotami enakosti.

V zelo odmevni raziskavi, objavljeni v PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America), so avtorji analizirali približno 25 let administrativnih evidenc, ki zajemajo več kot 50

milijonov delovnih organizacij v 14 državah z visokim dohodkom (Kanada, Češka, Danska, Francija, Nemčija, Madžarska, Izrael, Japonska, Nizozemska, Norveška, Slovenija, Južna Koreja, Švedska in ZDA) in ugotovili, da neenakosti v dohodkih med delovnimi mesti naraščajo v dvanajstih od štirinajstih analiziranih državah (Tomaskovic - Devey et al., 2020). Naraščajoča neenakost med delovnimi mesti se pojavi, ko podjetja z močnimi tržnimi položaji hkrati oddajo proizvodnjo in storitve zunanjim izvajalcem podjetij za začasno delo, podizvajalcem, globalnim dobavnim verigam, imetnikom franšiz, neodvisnim izvajalcem in drugim podjetjem z nizkimi plačami. Podjetja, kot so: Apple, Amazon, Marriott, McDonalds, Uber in Nike, so vidni primeri te kombinacije tržne moči in zunanje delovne sile. Študija je pokazala, da v državah s šibko ali z upadajočo zaščito trga delovne sile neenakosti naraščajo najhitreje. Nasprotno pa široka pokritost s kolektivnimi pogodbami in visoke minimalne plače zmanjšujejo neenakosti med podjetji in znotraj njih. Rezultati so pokazali, da so trendi naraščajoče disperzije plač med delovnimi mesti tesno povezani z upadanjem nacionalnih institucij trga dela, institucij, ki so v nekaterih državah nekoč ščitile pogajalsko moč zaposlenih glede na delodajalce.

Danes vse bolj narašča število delavcev, ki pri opravljanju dela nimajo statusa delavca in s tem povezanih delavskih pravic, so izpostavljeni finančnemu in socialnemu tveganju, slabim delovnim razmeram in vse pogostejše algoritemskemu nadzoru. Take trende opažamo v t. i. platformni ekonomiji pa tudi v konvencionalni ekonomiji. Za ureditev gospodarskega sistema in trga delovne sile so značilne kratkoročne pogodbe in delo samostojnih podjetnikov (Kanjuo Mrčela in Kohont 2025). Razgrajujejo se prej obstoječe institucije, delo in življenja se individualizirajo. Delovni procesi se drobijo na manjše naloge, drobijo se tudi karijerne poti ter razkrajajo profesionalne in razredne identitete. Te trende razumemo kot posledico procesa razkranjanja prejšnje gospodarske ureditve, ki je bila stabilnejša in predvidljivejša¹. Opisane spremembe doživljajo tudi upor in reakcije, kot so poskusi nove regulacije ali alternativnega delovanja (Kanjuo Mrčela, 2025). V nadaljevanju bomo premislili o krepitvi institucij, ki so temelj lokalno vzdržnega gospodarstva ter blagostanja prebivalcev in prebivalk Slovenije. Posebno pozornost bomo posvetili rešitvam, ki imajo predistribucijske koristi (Gonza in Kanjuo Mrčela, 2024), povezo-

---

1. O spremembah organizacije in načinov dela in življenja v času pospešenih tehnoloških sprememb več v Kanjuo Mrčela in Kohont (2025).

vanju v globalna združenja in sodelovanje z mednarodnimi akterji, ki se zavzemajo za pozitivne alternativne rešitve, kot je spletno gospodarstvo, ki temelji na demokraciji in solidarnosti (Scholz, 2026). Tehnološke, kulturne, politične in družbene spremembe ter novi principi, ki so inkluzivnejši in bolj participativni, lahko služijo kot podlaga za določanje ciljev in organiziranje učinkovitih koalicij akterjev za upiranje različnim oblikam nadvlade ter gradnjo in uporabo moči za ustvarjanje boljše ekonomske in družbene ureditve, kot je današnja. Te trajnostne oblike ekonomije – kot so, na primer, plaformne zadruga in druge oblike sodelovalnega gospodarstva – udejanjajo temeljna načela trajnosti in spodbujajo pravičnejšo delitev dohodka in lastništva, omogočajo sodelovanje delavcev v upravljanju, zmanjšujejo okoljski odtis ter krepijo lokalne skupnosti. S tem pomembno prispevajo tudi k zmanjševanju družbenih in ekonomskih neenakosti. Na podlagi analize značilnosti najnovejših poslovnih modelov, njihovih negativnih posledic in poskusov njihovega preseganja so bila izoblikovana naslednja priporočila (Kanjuo Mrčela, 2025):

1. razvoj zakonodaje in nadzora za zaščito delavcev, ki so zaposleni na nove načine (omogočene z novimi tehnologijami in novimi poslovnimi modeli), da bi se zagotovilo pravice iz dela (minimalni dohodek in osnovno socialno varnost, zdravje pri delu in možnost kolektivnega organiziranja);
2. demokratizacija upravljanja in pravičnejša delitev koristi od tehnološkega napredka;
3. zagotovitev nadzora nad algoritmi, ki bi vsebovali transparentnost algoritmov; pravico do razlage odločitev algoritmov in človeški nadzor nad ključnimi odločitvami;
4. podpora alternativnim modelom organiziranja gospodarstva (npr. delavska demokratična podjetja ali plaformne zadruga), kot so: finančne podpore, ugodni krediti in davčne olajšave, da bi uravnotežile moč konvencionalnih korporacij, ki imajo prednosti v zdajšnjem sistemu;
5. krepitev zavedanja in ustrezen odziv na prelivanje načel in praks poslovnega modela plaformnih korporacij v druge dele gospodarstva, da bi se zaščitile človeka dostojne delovne razmere, socialna in okoljska varnost ter ohranitev skupnosti.

Ključno je zagotavljati doseganje ustrezne digitalne pismenosti in zavedanja o trajnostnih vidikih organizacije dela, proizvodnje dobrin in ponujanja storitev, ki so za ljudi in naravo prijazni. To pomeni tudi zavedanje

o negativnih posledicah socialnih in ekonomskih neenakosti. Načela vključenosti in sodelovanja prispevajo k razvoju gospodarstva, ki namesto ustvarjanja neenakosti, ki jih je treba reševati ex-posto s socialnimi politikami, podpirajo predistributivne prakse – ex-ante reševanje problema ekonomskih neenakosti, preden nastanejo. Zmanjševanje neenakosti znotraj države in med državami je torej odvisno od oblikovanja takega gospodarskega modela, ki preprečuje negativne posledice nenadzorovanih gospodarskih sprememb, ki danes prekarizirajo delo in življenje vse večjega števila ljudi ter koncentrirajo ekonomsko, politično, medijsko in družbena moč pri majhnem številu ekonomskih akterjev.

Cilji Slovenije za naslednjih 5–10 let na področju zmanjševanja neenakosti znotraj države in med državami, oblikovani skladno z načeli trajnostnega razvoja, socialne pravičnosti in demokratične participacije

Glavni cilj je zmanjšati oz. odpraviti socialne, ekonomske, regionalne ter na starosti, spolu in drugih osebnih okoliščinah utemeljene neenakosti v Sloveniji ter prispevati k globalni pravičnosti in solidarnosti do leta 2035.

Vrednotna izhodišča

Predlagani cilji so osnovani na naslednjih vrednostnih izhodiščih: družbena pravičnost in solidarnost; zagotavljanje enakih možnosti za vse; enakost brez diskriminacije po spolu, rasi, starosti, etničnosti ali drugih neupravičenih osnovah. Na osnovi tega nas vodita dve temeljni izhodišči:

- Trajnostni razvoj in medgeneracijska pravičnost: uravnoteženje gospodarskega napredka, okoljske odgovornosti in socialne vključenosti.
- Demokratična ekonomska participacija: oblikovanje ekonomskih modelov ter vključevanje delavcev in prebivalcev v oblikovanje politik in odločitev v ekonomski sferi, ki vplivajo na njihovo življenje.

Ključni podcilji

1. Zmanjšanje dohodkovnih in premoženjskih neenakosti:
  - znižati koeficient Gini pod 0,23 (trenutno približno 0,25);
  - povečati število zaposlenih, ki participirajo v lastništvu in dobičkih poslovnih subjektov;
  - s finančnimi, z davčnimi spodbudami, ozaveščanjem in izobra-

ževanjem prispevati k lastniški in organizacijski pluralizaciji gospodarstva;

- zmanjševati oz. odpraviti vse oblike prekarne delo;
- spodbujati pravično in vključujočo uporabo novih tehnologij v gospodarstvu;
- uvesti progresivnejši davčni sistem, ki bo razbremenil nižje in srednje dohodke ter povečal obdavčitev kapitalskih dobičkov in dediščin;
- povečati delež javnih izdatkov za socialne transfere za vsaj 10 %, predvsem v podporo ranljivejšim skupinam, kot so: mladi, starejši in pomoči potrebne družine;
- poskrbeti za ustreznejše nagrajevanje za družbo ključnih del (kot je skrb za otroke in starejše, izobraževanje) ter ovrednotiti in pravičnejše razdeliti reproduktivno delo.
- Utemeljitev: Dohodkovne in premoženjske razlike ogrožajo družbeno kohezijo in zmanjšujejo gospodarsko učinkovitost. Krepitev pravičnejše delitve dohodkov in premoženja ter praznoreditvenih mehanizmov povečuje ekonomsko stabilnost, socialni kapital in kakovost življenja.

2. Zmanjšanje regionalnih razlik:

- povečati javna in spodbuditi zasebna vlaganja v manj razvite regije (Pomurje, Zasavje, Notranjska) za 20 %;
- spodbujati decentraliziran gospodarski razvoj, tudi z razvojem socialnih in združenih podjetij ter s podporo lokalnim skupnostim.
- Utemeljitev: Uravnotežen regionalni razvoj zmanjšuje nepotrebne (dnevne) migracije, krepi lokalne skupnosti in prispeva k trajnostni rabi naravnih virov.

3. Spodbujanje enakosti spolov in vključevanje ranljivih skupin:

- zagotoviti enako plačilo za enako delo (z rednimi letnimi poročili o plačnih razlikah po spolu in načrti odpravljanja razlik);
- spodbujati defeminizacijo zaposlovanja na področju izobraževanja (na vseh ravneh) in skrbi; vključevati mlade moške v tradicionalno feminizirane poklice in sektorje; upirati se poskusom zmanjševanja ekonomske neodvisnosti žensk (nezaželeno delo

s skrajšanim delovnim časom zaradi skrbi za otroke in starejše; profesionalizacija gospodinjkega dela; zmanjševanje javnih in dostopnih programov skrbi za otroke in starejše itn.);

- ustvarjanje za vse ustrezne organizacijske in delovne kulture, ki omogoča usklajevanje plačanega dela in drugih delov življenja; to je posebej pomembno za delavce in delavke s skrbstvenimi obveznostmi;
  - povečati delež podzastopanega spola na vodstvenih položajih v gospodarskih družbah javnega in zasebnega sektorja na vsaj 40 %;
  - izboljšati vključevanje in zaposlovanje invalidov in starejših z uvedbo za te delavce prijaznih prožnih oblik zaposlovanja in izobraževalnih programov;
  - posebno skrb posvečati novim skupinam delovnih migrantov in njihovih družin (usposabljanje in izobraževanje, zagotavljanje dohodkovne in socialne varnosti, pravno varstvo), ki tradicionalno niso bili prisotni na trgu delovne sile v Sloveniji in se od lokalnega prebivalstva razlikujejo po rasi, jeziku in kulturi; skrb za dostojne delovne razmere te ranljive skupine delavcev bo vplivalo standarde dela na splošno;
  - skrb za deprekarizacijo in ustrezne načine zaposlovanja in dela mladih, da bi zagotovili njihovo socialno varnost skozi celotno delovno dobo in v tretjem življenjskem obdobju.
  - Utemeljitev: Enakost spolov in vključevanje ranljivih skupin povečujeta produktivnost in inovativnost v gospodarstvu ter družbeno povezanost.
4. Krepitev mednarodne solidarnosti in globalne odgovornosti:
- povečati uradno razvojno pomoč (ODA) na 0,33 % BDP (trenutno približno 0,23 %);
  - aktivno sodelovati v evropskih in globalnih pobudah za zmanjšanje neenakosti (npr. EU Social Pillar, Agenda 2030);
  - krepiti vključenost Slovenije v regionalnih programih pravičnega zelenega prehoda, ki pomagajo državam zahodnega Balkana pri doseganju trajnostnih ciljev;
  - razširjati trajnostne podjetniške in lastniške modele, razvite v Sloveniji, v druge države (npr. Zakon o lastniški zadrugi, 2025,

ki vzpostavlja pravni okvir za odkup deleža matične družbe prek vmesne pravne osebe lastniške zadruga delavcev z namenom dolgoročne in stabilne soudeležbe delavcev v lastništvu gospodarskih družb, v katerih so zaposleni).

Utemeljitev: Regionalna in globalna povezanost pomenita skupno odgovornost za skupno ekonomsko usodo. Slovenija kot članica EU lahko krepi svojo vlogo solidarne, socialno odgovorne države.

Sklep

Naraščajoče neenakosti in negotovost veliko ljudi, socialni nemiri in vojne so kazalniki globoke globalne politične in gospodarske krize. Velike krize so tudi trenutki, ki omogočajo demokratične gospodarske in socialne eksperimente, korake k večji socialni enakosti, razumljeni kot pravično ravnovesje med posamezniki/-cami in skupinami, brez dominacije ali nadzora nad drugimi, ki na eni strani odpirajo možnosti osvoboditve, emancipacije, neodvisnosti, avtonomije in samoodločbe, na drugi strani pa solidarnosti, človečnosti, mirnega sobivanja in do narave prijaznega gospodarskega in političnega redu. Obstajajo potreba in tudi mogoče poti za iskanje skupne podlage in boljšega načina za premagovanje naraščajočih ter medsebojno povezanih gospodarskih, političnih in družbenih težav našega časa. Zmanjševanje neenakosti je temeljni predpogoj za trajnostni razvoj in dolgoročno stabilnost družbe. Slovenija ima močne institucionalne, socialne in kulturne temelje, da postane zgled države, ki povezuje gospodarski napredek, socialno pravičnost in okoljsko trajnost.

Viri

- European Pillar of Social Rights. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union_en
- Giddens, A., in Hutton, W. (2000). *On the Edge: Living with Global Capitalism*. London: Vintage
- Kanjuo Mrčela, A. (2025). Spremembe dela danes: od digitalizacije h kiborgizaciji dela. V Kanjue Mrčela, A., in Kohont, A. (ur.), *Digitalizacija dela in življenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Kanjue Mrčela, A., in Kohont, Andrej (ur.), *Digitalizacija dela in življenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV
- Kantola, J., in Lombardo, E. (Eds.) (2017). *Gender and Economic Crisis in Europe*. Politics, Institutions and Intersectionality. Palgrave Macmillan.

Szelényi, I., in Mihályi, P. (2020). *Varieties of Post-communist Capitalism: A comparative analysis of Russia, Eastern Europe and China. Studies in Critical Social Sciences.*

Tomaskovic - Devey, D. et al. (2020). Rising between-workplace inequalities in high-income countries. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117(17), 9277–9283.

UN 2030 Agenda for Sustainable Development Goals (SDGs)

Walby, S. (2015). *Crisis*. Cambridge: Polity.

DOSEČI ENAKOST SPOLOV IN KREPITI VLOGO VSEH ŽENSK IN DEKLIC

Zasl. prof. dr. Maca Jogan
prof. Jana Javornik, PhD

Uvod: od enakopravnosti k družbeni enakosti spolov

Prvi nujni pogoj za vzpostavljanje družbene enakosti spolov kot temelja za trajnostni razvoj je enakopravnost kot načelo, po katerem imajo vsi pripadniki neke družbene skupnosti ne glede na spol formalnopravno (zakonsko) zagotovljeno enakost, torej pravno enakost. Ta pa še ni polna družbena enakost (angl. equality), ker ji manjka družbeni vidik. Šele zagotavljanje vseh človekovih pravic v mnogostranski praksi, ki jih vodijo in z različnimi ukrepi zagotavljajo vse javne politike, omogoča ustvarjanje družbene enakosti ob odgovornem sprejemanju in urejanju funkcionalne (naravne) različnosti ženskega in moškega spola.

Če povzamemo: izraz enakost spolov združuje enake pravice, enake možnosti in priložnosti, enako obravnavo, enako dostojanstvo in enake odgovornosti ne glede na spol. Dopolnjuje ga načelo pravičnosti (angl. equity), kar pomeni prilagoditev ukrepov, virov, priložnosti osebnim okoliščinam, potrebam in talentom, ki omogoča vključenost in aktivno udeleženo vsem. Družbeni sistemi so zasnovani za nagrajevanje določenih skupin, čeprav z zakoreninjenimi diskriminatornimi praksami. Načelo pravičnosti zmanjšuje prav tiste družbeno reproducirane razlike med spoloma, ki se jim je mogoče izogniti ali jih popraviti, torej breme družbeno, geografsko, kulturno ustvarjenih prepričanj, vzorcev delovanja in praks, ki kot stereotipi in predsodki vplivajo na odnose med ljudmi glede na rasno, etnično, religijsko pripadnost, starost, invalidnost itn.

V razmerah zavestnega in načrtnega ter sistematičnega ustvarjanja trajnostnosti je enakost torej družbenopolitična zaveza, v kateri družbe iščejo in soustvarjajo enakost, pravičnost in dostojanstvo za vse, za moške in tudi za ženske kot najštevilčnejšo družbeno kategorijo, ki zagotavlja sam obstoj človeštva. Prav zaradi te funkcije je (bila) večina žensk strogo usmerjana in nadzorovana, v pogojih kapitalizma pa razumljena kot »narravni vir«, ki se ga, kot druge, izkorišča za povečanje bogastva in dobička.

Takšno pojmovanje kot tihi partner delno spremlja tudi zdajšnje spreminjanje položaja in vloge žensk (globalno in lokalno), kajti v tem koreninijo različne ovire. Da bi lažje razumeli prizadevanja v sedanosti in da srečevanje z ženskam neprijaznimi ovirami ni (in ne more biti) presenetljivo, bosta v nadaljevanju osvetljena razčlenjenost in usklajeno delovanje moškosrediščnosti v preteklih tisočletjih.

Moškosrediščnost, racionalnost in kapitalizem

Razpravljanje o trajnostnem razvoju v začetku 21. stoletja je neločljivo povezano z razkrivanjem temeljnih značilnosti kapitalističnega družbenega reda in njegovega razvoja v zadnjih stoletjih, ki ga je na ravni družbene zavesti, pomenskega določanja in upravičevanja medčloveških odnosov vodila univerzalna vrednota racionalnosti,¹ temelječa na praktično merljivi vrednoti, dobičku, ki je kot cilj spodbujal poglobitve značilnosti tekmovalnosti. Razvoj od zgodnjih oblik do skrajno zrelega, prezrelega neoliberalistično prežetega kapitalističnega reda je potekal (kot tudi v preteklih redih) v okoliščinah omejenih naravnih virov in neomejenih duhovnih sredstev za obvladovanje družbenih skupnosti.

To spoznanje je zelo pomembno, kajti roparsko izkoriščanje naravnih virov (kamor so sodile tudi ženske²) je bilo z ustreznimi duhovnimi orodji vedno mogoče upravičiti, hkrati pa so nosilec družbene moči in oblasti koristila pri vzpostavljanju in samoobnavljanju razredne neenakosti ter

1. Eden izmed klasikov sociologije, Max Weber, je ozko razumljeno racionalnost razumel in opredelil kot ključno integrativno silo družbe; racionalizacija je tista, ki v času sekularizacije zagotavlja red v družbi in daje objektivni smisel vsemu, tudi ravnanju posameznika, in je meja znanosti (Jogan, 1978: 68–70). Skladno s tako pojmovano (ekonomsko) racionalnostjo se ne morejo odpraviti okolje in življenje ogrožajoče prakse, na kar opozarja Vesna Vuk Godina (2024: 51–74), ki zagovarja »socialno racionalnost« (ta ima v sedanosti različne oznake, vsebinsko pa gre za razširitev teoretskega pojma na vse družbene sestavine in eksistencialno nujne dejavnosti).
2. Gotovo ni naključje, da se je celota družbenih zapovedi, pravil za ženske, ki so zamejevala njihovo družbeno vlogo in osebno identiteto, potem preprosto označevala kot »naravna«, s čimer se je vedno znova utemeljeval njihov podrejen položaj; če je ta naraven, spremembe niso mogoče. Takšno pojmovanje je v temeljih krščanske religijske razlage in v katoliškem družbenem nauku (ki pa je po definiciji sestavina vere, religije) o položaju žensk in moških; v sedanosti se izraža v najrazličnejših aktivnih nasprotovanjih prizadevanjem OZN in državnim ukrepom za odpravljanje diskriminacije žensk (Jogan, 2023: 267–301).

družbene hierarhične organiziranosti. Različne oblike (družbeno priznane) duhovnosti, družbene zavesti so namreč delovale izravnavalno: primanjkljaje, ki jih je povzročala človeška dejavnost v omejenem prostoru, so na ravni individualne zavesti prek obveznega ponotranjenja razlag, ki so se navezovala na neomejen (a materialni ravni nadrejen) prostor, predelovale v presežke.

Čeprav se pogosto govori o človeški dejavnosti kot taki,³ je treba razlikovati med različno močnimi položaji v družbenem določanju delitve dela, med tistimi, ki usmerjajo delovanje večine in neposrednimi izvajalci. Vprašanje, ki se je odločno postavilo šele proti koncu 20. stoletja, se tako glasi, kdo je definiral samo racionalnost kot gonilno vrednoto razvoja in za katero področje družbenega delovanja. Glede na zgodovinsko dolgotrajno izključenost žensk iz javnega prostora, območja razuma, ustvarjanja vednosti o svetu in družbi je bila vrednota racionalnosti ustvarjena in varovana glede na potrebe moških, natančneje, po meri nosilcev oblasti (politične moči), hkrati pa določena kot vseobsegajoča in nadrejena na področju ustvarjanja ekonomskih dobrin (»narejanju stvari«). Temu je bilo kot moteče podrejeno delovanje žensk na področju čustev, zunaj razuma, torej (Jogan, 1978: 67). Družbeno nenadomestljive dejavnosti žensk, ki omogočajo samoobnavljanje človeških bitij sploh, so bile opredeljene kot naravne (kar je resnično, preverljivo dejstvo); ženska bitja (»govoreče živali«), potisnjena v zasebno območje moškega obvladovanja (z ustreznim zamejevanjem njihovih osebnostnih lastnosti in sposobnosti) in izkoriščanja, v imenu koristnosti za celotno družbo pa izključene iz javnega prostora.

Opozorila, da je treba v načelo (ozke) ekonomske racionalnosti umestiti človeka kot mnogostransko praktično delujoče ustvarjalno, čustveno, čutno in moralno bitje ne glede na spol in v to načelo vključiti skrb za reprodukcijo in fizično ter mentalno blaginjo ljudi, so se pojavila v osemdesetih letih 20. stoletja (npr. Hildur Ve, 1982; Neyer 1984; Kulke, 1985; Mies, 1986; Mitter, 1986). V teoriji države blaginje se prva opozorila o moškosrediščnosti javnih in socialnih politik pojavijo že v poznih sedemdesetih (npr. Wilson, 1977; McIntosh, 1978; Land, 1980; Gordon, 1988),

3. To se izraža v nenehno ponavljajočem se posplošenem vsakdanjem govoru, kot na primer »mi ogrožamo biotsko raznolikost ...«, pri čemer se odgovornost razprši na vse, na primarne povzročitelje in na tiste, ki so prisiljeni v določen potratniški način življenja.

a se kritična perspektiva poglobi šele v devetdesetih (za pregled razvoja gl. npr. Javornik, 2010). Spoznanja, ki jih razvijejo in razširijo predvsem znanstvenice, so v začetku 21. stoletja, kljub veliko spremembam v zadnjih desetletjih (o čemer pričajo izsledki mnogih raziskav), še vedno aktualna in vredna premisleka.

Nujna medsebojna povezanost ‚produkcije stvari‘ in ‚produkcije ljudi‘ pa nikakor ne vključuje per se že tudi hierarhije veljavnosti teh področij in spolov. /.../ Privatizacija ženske in podreditve moškemu sta najdalgotrajnejše in primarno razmerje gospodovanja, ki se je dopolnjevalo in tudi izražalo z navedeno delitvijo družbe, v katero pa so bile ženske vključene posredno vse dotlej, dokler niso začele same prestopati meja ‚družinskega suženjstva‘. Razredna delitev družbe se je neposredno ohranjela predvsem z odnosi v materialni in duhovni produkciji ob posredni in tej podrejeni reprodukciji ljudi kot ženski zadevi. Ne glede na razredni položaj so bile ženske pretežno odvisne od moškega. /.../ V kapitalistični družbeni formaciji sta ločitev produkcije dobrin in reprodukcije ljudi ter podrejenost reprodukcije – kot področja ženske dejavnosti – produkciji stvari dosegli meje svoje samoumevnosti in nevprašljivosti, ta spoznanja pa so postopno vplivala na nastajanje možnosti za odpravljanje podrejenosti (Jogan, 1990: 117–118).

Kljub spremembam v času po francoski revoluciji in kljub postopnemu osvajanju javnega prostora, zlasti (v znanosti in politiki) konec 20. stoletja, vrsta kazalnikov v 21. stoletju opozarja na navzočnost univerzalne kulturne dediščine androcentrizma v »objektivnem svetu«, moškosrediščnosti, torej. Tako se vedno znova potrjuje formula, ki jo je v začetku 20. stoletja zapisal Georg Simmel: objektivno = moško, prevladujoči tok sociološke intelektualne produkcije pa jo je do konca stoletja spregledoval.⁴ Družbena struktura tradicionalno ni plod človeka kot nevtralnega bitja, ampak je tisočletja seksistično⁵ oblikovana predvsem po meri

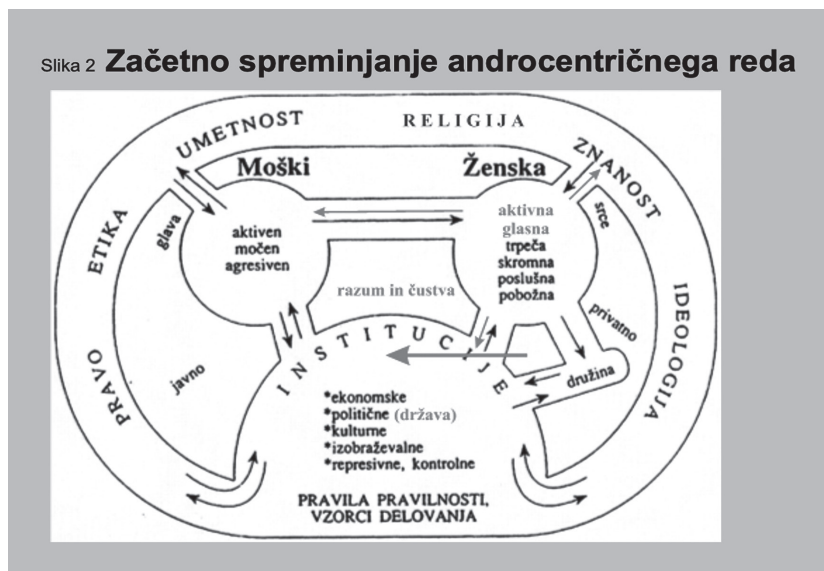
-
4. Simmlovo trditev o moški kreaciji družbe lahko ponazorimo s formulo $1 = 1 \times 1$. Naravno sestavo bi ustrezno izrazili s formulo $1 = 0,5 + 0,5$, seksistično androcentrično določen sestav družbe pa s formulo $1 = 0,5 + 0,5$.
  5. Pojem seksizem ne zajema le ene razsežnosti družbenega delovanja, ampak je – podobno kot rasizem – vsebinsko širši pojem. Seksizem je oznaka za celoto prepričanj, stališč, vzorcev delovanj in praktičnih vsakdanjih delovanj, ki temeljijo na strogem ločevanju dejavnosti po spolu ter podeljujejo posameznikom posebne neenake lastnosti glede na spol (Jogan, 2001: 1).

enega spola – moškega. Čeprav je v sodobnosti vrsta zunanjih izrazov moškosrediščne kulture manj vidna, androcentrizem⁶ ni izkoreninjen. Ob koncu 20. in v začetku 21. stoletja lahko govorimo le o začetni stopnji erozije te vrste seksizma, ki pa ni posledica neke »naravne« evolucije. Tudi trdoživost androcentrizma ni posledica zunajdružbenega razvoja, ampak skupni učinek neprekinjenega institucionalnega delovanja in utrjevanja v pomensko seksističnem okolju, kar lahko najprej ponazorimo s sliko 1.

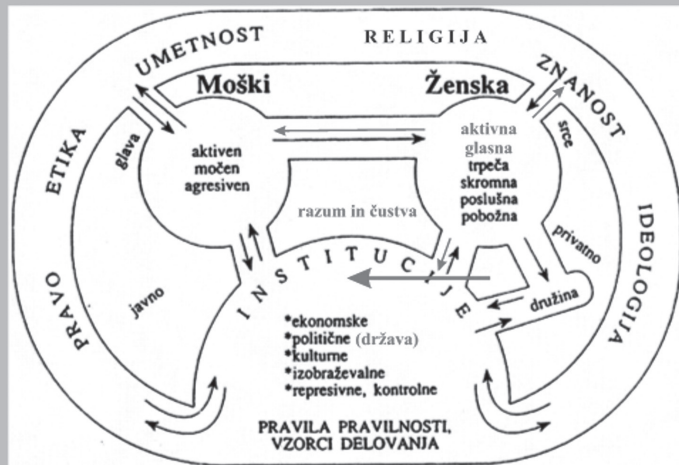
Smeri puščic v sliki 1 nedvoumno kažejo, da o vsem, kar predstavlja objektivno, »svet«, kar je tvorno za družbo, odločajo moški. Ženske so kot javno delujoča družbena bitja izbrisane, njihova identiteta je skrčena na koristno funkcijo (razplod) za nadaljevanje vrste in družbenega reda. Za njihovo (pravilno) delovanje kot živega orodja (rodilnega, negovalnega stroja) skrbijo različne duhovne sestavine (pravo, moralne norme, umetnost, religija, znanost, ideologije za vsakdanjo rabo), ki se prek institucij neprekinjeno prenašajo iz roda v rod, za »material« (človeški kapital) za te institucije pa skrbijo ženske. Te naj bi s svojimi posebnimi lastnostmi (vrli-nami) delovale čustveno (srce), odpravljale pomanjkljivosti objektivnega sveta, ki je v pristojnosti nosilcev razuma (glava). Posest razuma je bila posebej strogo varovana (Jogan, 2014: 151–180) do 20. stoletja. Spolno občutljiva družbena znanost je prispevala k razkrivanju in odpravljanju produkcije »naravnega« stanja družbe in hkrati prispevala k temu, da se spolno specifično upošteva in raziskuje dejansko raznoliko naravno stanje. Ni naključje, da se je erozija androcentrizma začela zlasti po drugi svetovni vojni in ob delovanju socialne države⁷ v socialističnih in kapitalističnih družbah (slika 2)⁸.

6. Pojem »androcentrizem« je ustrežnejši kot »patriarhat« (ki ga še vedno uporabljajo številni družboslovci in družboslovke), zato ker zajema moški spol v celoti, neodvisno od očetovske vloge; moški ima kot pripadnik spola določene prednosti pred ženskim spolom, če je oče (»patriarh«) ali ne.
7. Na ključni pomen delovanja socialne države, ki z vsem dostopnimi javnimi storitvami omogoča zmanjševanje razredne neenakosti in razlik po spolu (zaposlovanje žensk v dejavnostih, ki predstavljajo »podaljšanje družinskih nalog«, a jim hkrati omogočajo ekonomsko neodvisnost), opozarja Srečo Dragoš (2024: 221–236).
8. Slika 2 je dopolnitev slike 1, nastala leta 2025.

Pri sliki 2 moramo biti pozorni na nove (rdeče) puščice, ki kažejo na zabrisovanje stroge meje med razumom in čustvi, na vedno večjo vidnost in glasnost žensk ter njihovo aktivno vlogo v ustvarjanju objektivnega sveta, na to, da družina vstopa (čeprav postopno in ob veliko ovirah) v institucionalno urejanje kot skupna, družbena in ne več »njegova« enota s koristno in podrejeno žensko. Kljub temu ostaja vrsta vzorcev prevladujočega androcentričnega reda kot posledica dolgotrajnega prisilnega totalnega učinkovanja in ponotranjanja pravil o tem, kaj se spodobi za žensko in kaj za moškega.

Vir: Jogan, 2001: 2

Slika 2 **Začetno spreminjanje androcentričnega reda**

Vir: Jogan, 2025

Glede na trdoživost moškosrediščnega reda skozi različne družbene formacije je potreben tudi vpogled v to, kako se razpolaganje z družbeno močjo spolno in razredno neenako razporeja od popolne premoči do totalne nemoči. Neenako učinkovanje razlik v razrednem položaju in delitve po spolu je vidno, če hkrati upoštevamo družbo kot hierarhiziran sistem na makro- (institucionalna ureditev s poudarkom na ustvarjanju dobrin, družbena produkcija) in mikroravni (biosocialna reprodukcija, ustvarjanje človeških bitij) glede na razpolaganje s pomembnimi viri, kar ponazarja slika 3.

Na tem mestu se omejujemo le na dve ključni hierarhiji in izpostavimo, da se z dodajanjem osebnih okoliščin (rasnih in etničnih, verskih, starostnih, mnogoterih drugih)⁹ le povečuje obseg zgoščevanja moči (oblasti) v eni in nemoči v drugi skupini. Razpolaganje s pomembnimi viri je zgodovinsko spremenljivo: v 21. stoletju ostajajo »klasični« naravni viri, a postajajo pomemben vir tudi informacije, podatki, nove informacijsko-komunikacijske tehnologije in umetna inteligenca.

9. Razredna in spolna neenakost sta univerzalni in temeljni določilnici posameznega človeškega bitja (in skupine), navzoči v vseh sodobnih družbah, zato razredne neenakosti ni mogoče enačiti z najrazličnejšimi drugimi osebnimi okoliščinami. Kljub temu v vseh pomembnih dokumentih prevladuje redukcionistično pojmovanje razredne pripadnosti (prim. slovensko Resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti ... 2023–2030: 27).

Slika 3: Zveza med spolno in razredno hierarhijo (glede na raven delovanja)¹⁰

Razpolaganje s pomembnimi viri	Spolna hierarhija		Razredna hierarhija
	moški	ženska	
Makroraven (družbeni sistem)	+	-	nosilci moči, višji
Družina	A	B	
	+	+	
Makroraven (družbeni sistem)	-	-	nemočni, podrejeni
Družina	C	D	
	+	-	

Večina ljudi je v družbah zahodne civilizacije v položaju nemočnih in večkratne prikrajšanosti, ozka plast je v nadrejenem položaju odločevalcev, oblastnikov. Vpogled v razpolaganje z družbeno močjo in oblastjo po spolu kaže na zgoščevanje nemoči pri ženskah večinskega (delovnega)¹¹ razreda, kar je pomembno za razkrivanje nekaterih njihovih posebnih lastnosti, povečane odgovornosti za druge in globinsko ponotranjenje občutka krivde za odstopanja od pričakovanj na vseh ravneh. Ženske večinskih družbenih plasti so bile zadnji člen v verigi gospodovanja, odvisne od svojih skrbnikov, zato so morale delovati skladno z »Njegovo voljo«. V delujočih ideoloških vzorcih je ženska nastopala kot »ljubeča mati« (kajti samo takšna je bila vredna družbenega priznanja), prezrta pa je bila dejansko prevladujoča vloga »trpče matere«. »Največjim dominacijskim obremenitvam torej sledi največje romantiziranje in olepševanje dejanskega položaja za to, da tak položaj postane sprejemljiv za vsako posameznico in da se zakrije dejanska instrumentaliziranost« (Jogan, 1990: 44).

Drugače je s položajem moških: prikrajšanosti velikega dela moškega prebivalstva so pogoj za prednost manjšine moških, kar se kaže na štirih dimenzijah: moč, delitev dela, spolnost in čustvenost, simbolnost. Vse

10. Izvorno je ta slika objavljena v Jogan (1990: 38) – tu je le nekoliko spremenjena. Predmet je omejen na dve ključni hierarhiji. Vmesni položaji (srednjega razreda zaradi razlike med objektivnim položajem in subjektivnim zaznavanjem pripadnosti) niso upoštevani; v ospredju sta skrajna položaja večine pripadnikov družbene skupnosti in tanke plasti vladajoče manjšine, v sedanjosti večkrat izražena kot razmerje 1 % : 99 %.
11. »Deloven« je krovna oznaka za vse, ki si zagotavljajo svoj obstoj s fizičnim ali z umskim delom, raznolikost posebnega označevanja (npr. delavski razred, tlačani itn.) pa je vezana na tip družbene formacije.

prednosti so (bile) moškim institucionalno zagotovljene, čeprav neenako glede na socialni položaj, vendar je bila družbena nemoč večine moških v prikrajšanih, vladanih položajih nadomeščena z njihovo gospodovalno vlogo nad žensko na splošno, posebej v zasebnem (družinskem) prostoru. Moški na najnižji stopnički v javnem prostoru je bil še vedno gospodar v svoji družini. V tem podsistemu moškega gospodovanja je mogoče iskati tudi odgovor na vprašanje o trdoživosti nasilja v javnem življenju in zlasti v zasebnosti (v družini) ter razumeti »paradoks«, da (so) ženske same prispevale k ohranjanju neenakosti po spolu in diskriminaciji žensk.¹²

Moško (patriarhalno) nasilje je sestavina normalnosti tudi v obdobju kapitalizma in ni neki ostanek »fevdalne preteklosti«, na kar opozarja Mies (1986: 4): »Nasilje nad ženskami in izžemanje ženskega dela s prisilnimi delovnimi razmerji sta torej bistvena dela kapitalizma. Za kapitalistični proces akumulacije sta nujna in ne marginalna. Kapitalizem mora uporabljati, krepiti ali celo iznajti patriarhalne odnose med moškimi in ženskami, če hoče zadržati svoj model akumulacije.« Na splošno ostaja v kulturi družbene obveznosti oziroma v »normativni« pogodbi zakoreninjeno prepričanje, da so ženske primarne skrbnice (npr. Daly, 2002).

Zlasti za zadnja desetletja 20. stoletja je značilno, da prevladujejo neuravnotežene družbene in kulturne določilnice vsakdanjega življenja, kar pomeni za tiste, ki vstopajo v nove, netradicionalne vloge, posebno, dodatno breme, ki je spet spolno neenako razporejeno. Vstop žensk v javni prostor je namreč navadno potekal po seštevalnem načelu (= tradicionalna + nova vloga), torej gre za pogojno vključevanje v javni prostor. Ženske lahko delujejo javno na različnih področjih pod pogojem, da opravljajo tudi svojo primarno vlogo (v zasebnem prostoru). Ker njihovo delo pomeni samo podaljšek domačega dela, ostaja njihovo družbeno delo nizko¹³ ali nič ovrednoteno. Ob tem je pomembno, da se kot naravno »z vidika vlada-jočih (naj bodo to beli podjetniki – zasebni ali javni – ali tudi le zakonski mož) razume vse to, česar niso plačali ali niso hoteli plačati, kar naj jih ne bi nič (ali kolikor mogoče malo) stalo« (Neyer 1984: 427).

-
12. Tako lahko sklepajo tisti, ki ne upoštevajo večkratne prisile nad ženskami in njihov položaj ocenjujejo glede na podmeno o njihovi avtonomnosti.
  13. Nizko vrednotenje ženskega skrbstvenega dela pa ustreza ženskam ozkih privilegiranih plasti, ki del svojih (sicer »ženskih«) obveznosti prepustijo najeti ženski delovni sili (služkinje); zaposlitev v zasebnem sektorju pa je ob šibki socialni državi za veliko žensk izhod iz revščine in pot v vsaj minimalno ekonomsko samostojnost.

Danes se utrjuje spoznanje, da vstopanja žensk v javno delovanje ni spremljalo enako obsežno vstopanje moških v zasebni prostor (npr. Gilbert, 2008: 31; Esping - Andersen, 2009: 35–49). Za moške pogosto ne velja seštevalni princip kot samoumevni imperativ organizacije življenja. Tisti, ki začenjajo uresničevati novo vlogo, kar je pogojeno generacijsko in izobrazbeno, so v neuravnoteženih okoliščinah še vedno deležni negativnih moralnih »nagrada« v obliki zasmehovanja in zasramovanja. Takšno nagrajevanje korenini v institucionalnem redu, ki še ne vključuje v zadostni meri prerazporeditvenega načela, po katerem imajo vsi člani in članice družbe enakomerno določene odgovornosti in obveznosti na vseh področjih delovanja.

Če upoštevamo celovitost in dolgotrajnost¹⁴ institucionalnih učinkov na oblikovanje spolno različnih identitet in vlog, ni naključje, da imamo v sodobnosti vrsto kazalnikov, ki govorijo o tem, da so ženske v vsej njihovi raznolikosti na različnih področjih javnega in zasebnega delovanja prikrajšane. Zahteve za enakopravnost na vseh področjih človeškega delovanja in pozneje za enakost in pravičnost so zato stalne sestavine organiziranih prizadevanj za odpravljanje diskriminacije po spolu, ki so dobila svetovne (globalne) razsežnosti zlasti in šele v drugi polovici 20. stoletja. Na dediščino teh usmeritev se opira tudi vključevanje spolne občutljivosti v strateške dokumente OZN o trajnostnem razvoju.

Družbena (ne)enakost spolov – mednarodna prizadevanja

Pomembno vlogo v svetovnem ozaveščanju glede družbene enakosti spolov je odigrala Organizacija združenih narodov (OZN), ki se je že v *Ustanovni listini* (1945) zavzela za »spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero ...«. Svetovna prizadevanja za enakost žensk je uvedlo najprej Leto žensk (1975)

14. Skozi stoletja so imele dejansko monopolno vlogo pri oblikovanju ženske identitete in družbene vloge religijske razlage oziroma cerkve. Če upoštevamo le najpomembnejše svetovne religije, vidimo, da je v »svetih« besedilih povsod ženska strogo določena kot nesamostojna, odvisna od moškega (očeta, moža, sina) in s tem kot poslušna in podrejena (Smrke, 2000: 83 – Manujev zakonik, 175 – judaizem; Jogan, 1986; Jogan, 2005 – krščanstvo in Katoliška cerkev). V času sekularizacije je to vlogo delno prevzela (zlasti) družboslovna znanost (Jogan, 1990: 46–68, 151–189). V zadnjih dveh desetletjih pa postajajo spet zelo dejavne fundamentalistične smeri nekaterih religij (zlasti islama in krščanstva).

in spodbudilo Desetletje OZN za ženske: enakopravnost, razvoj in mir (1976–1985), zlasti sprejetje Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (1979).¹⁵ Ta konvencija, ki vsebuje tudi natančno opredelitev »diskriminacije žensk«, je podlaga za redno (najmanj vsaka štiri leta) nadzorovanje držav članic glede uresničevanja priporočil OZN.

Na svetovni konferenci v Nairobiju (1985) je bilo načelo integracije spolov vključeno kot cilj v razvojno politiko. Deset let pozneje, na Četrtni svetovni konferenci o ženskah v Pekingju (1995)¹⁶, je bil ta cilj, ki so ga dolžne uresničevati države članice, formalno sprejet v zaključne dokumente. Načelo, da so človekove pravice tudi pravice žensk, je bilo prevedeno v natančno opredelitev kritičnih področij na svetovni ravni (npr. naraščajoča revščina, ki bremeni predvsem ženske, neenakopravnost in neustreznost izobraževanja, neenak dostop do zdravstvenega varstva, nasilje, oboroženi spopadi, »neenakopravnost spolov pri urejanju naravnih virov in varovanju okolja«), vključno z obsežnim seznamom strateških ciljev in podrobnih ukrepov po posameznih kritičnih področjih (Poročilo, 1996).

Pekinška deklaracija, ki je nastala ob 50-letnici ustanovitve Organizacije združenih narodov, nedvoumno potrjuje zavezanost te svetovne organizacije »enakim pravicam in neločljivemu človeškemu dostojanstvu žensk in moških ...«, »zagotavljanju celovitega uveljavljanja človekovih pravic žensk in deklet kot neodtujljivega, sestavnega in nedeljivega dela človekovih pravic in temeljnih svoboščin« ter vsem potrebnim ukrepom za doseganje dejanske enakosti žensk in moških; kot taka je bila za varuhe moške dominacije absolutno nesprejemljiva. Tako je npr. Svet za raziskovanje družine pri Svetem sedežu (1995) napadel 4. svetovno konferenco o ženskah, češ da izraža »radikalni feministični program«, da »ponižuje materinstvo in tradicionalno družino«, in sicer s tem, ko opozarja na »neenake odnose moči« v družini. Predsednik najmočnejše organizacije za

15. V pisni obliki je ta konvencija v slovenščini dosegljiva npr. v priložniku Pot k enakosti spolov (Ljubljana: Urad Vlade RS za enake možnosti, 2007) ali pa v zbirki dokumentov Poročila Slovenije po mednarodnih pogodbah Združenih narodov o človekovih pravicah (Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2008, str. 433–442; na str. 443–447 je dodan Opcijski protokol h Konvenciji ...). V novejšem času je običajen dostop do vse dokumentov prek interneta.
16. Dejansko je ta konferenca ključna podlaga za vse naslednje ukrepanje za izboljšanje položaja žensk, kar je bilo priznано tudi ob njeni tridesetletnici (2025), ko je pozornost uprta v zaznavanje ovir pri uresničevanju enakostne strategije od globalne do državnih in lokalnih ravni.

krščanske pravice v ZDA Focus on the Family je posvaril, da je konferenca OZN o ženskah »najbolj radikalen, ateističen, protidružinski križarski pohod v zgodovini sveta« in da je »krščanska cerkev edino upanje za to, da Urad za mednarodni razvoj ne bo dajal na stotine milijonov dolarjev, da bi pomagali službam za ženske reproduktivne pravice in za načrtovanje družine«. Poleg različnih moških konservativnih združenj (ne le v ZDA) je pekinško konferenco zaznala kot hudo grožnjo tudi Katoliška cerkev, zato je ta okrepljeno nadaljevala vsestranske aktivnosti za obrambo »prave« družine in »naravne« vloge žensk (Jogan, 2023: 267–305).

Usmeritev konference o ženskah v Pekingu je v naslednjih treh desetletjih dopolnjevalo več pomembnih dokumentov glede na spremenjene razmere v svetovni skupnosti. Med drugimi je pomembna Agenda Organizacije združenih narodov za trajnostni razvoj do leta 2030 (sprejeta leta 2015), z močnim podnaslovom »Spremenimo svet«. S 17 splošnimi in 169 konkretnimi cilji trajnostnega razvoja je namen »uveljavitev človekovih pravic za vse, enakost spolov in krepitev vloge vseh žensk in deklcic« ter opozorilo, da so vsi cilji neločljivo povezani in »enakopravno združujejo vse tri razsežnosti trajnostnega razvoja: ekonomsko, družbeno in okoljsko« (Svetlik, Toš, 2024: 353). V tej Agendi, ki naj zagotovi skupno usmerjevanje preteklih ciljev,¹⁷ je v prizadevanju za doseg trajnostnega razvoja s polnim izkoriščanjem vseh človekovih pravic in možnosti posebej omenjena tudi družbena enakost spolov:

»Enakost spolov in okrepljena vloga žensk in deklcic bosta bistveno prispevala k napredku pri vseh splošnih in konkretnih ciljih. /.../ Prizadevali si bomo za večja vlaganja v odpravo razlik med spoloma in večjo podporo ustanovam, ki delujejo na področju enakosti spolov in krepitev vloge žensk na mednarodni, regionalni in na državni ravni« (Svetlik, Toš, 2024: 359).

Kako je z enakostjo spolov v Evropi?

Skladno z usmeritvami OZN sta v Evropi v okviru širših prizadevanj za odpravljanje diskriminacije po spolu dodatno skrbela Svet Evrope in Evropska unija. Zadnja je pred Amsterdamsko pogodbo spodbujala

17. O tej tematiki glejte npr. Kunčič, A. (2024). Trajnosten razvoj v Sloveniji: evalvacija doseganja cilje trajnostnega razvoja, TiP, 61(3): 727–744.

sistematično ukrepanje z različnimi direktivami¹⁸ in akcijskimi načrti. Načelo enakih možnosti se je v zadnjih desetletjih zasidrilo v jedro politike do spolov v Svetu Evrope in EU. Zaokrožena zakonska podlaga za celovito zagotavljanje enakih možnosti in enake obravnave spolov je bila v EU izoblikovana z *Amsterdamsko pogodbo* (1997), ki je začela veljati 1. maja 1999. S to pogodbo se je EU zavezal k uveljavljanju in spodbujanju enakosti moških in žensk ter si prizadeval odpravljati neenakost v vseh svojih aktivnostih in politikah. Določila te pogodbe so z določenimi odgovornimi nosilci (od delodajalcev do mednarodnih organizacij) ter merili za ugotavljanje uresničevanja enakosti in odpravljanja diskriminacije dopolnila vrsto posebnih ukrepov za spodbujanje enakosti, ki jih je Evropski svet sprejel že 13. decembra 1984.

Kot eno izmed temeljnih načel, ki ga morajo pod nadzorom EU uresničevati države članice, je načelo enakih možnosti sestavni del pravnega reda Skupnosti (*acquis communautaire*), torej zavezujoče za vse, tudi za nove članice.¹⁹ Uresničevanje načela enakosti je pravno okrepila Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (2010),²⁰ ki v 23. členu poudarja, da je treba enakost spolov zagotoviti na vseh področjih, vključno z zaposlovanjem, delom in s plačilom za delo. Ta temeljna zakonodajna dokumenta Evropske unije dopolnjuje vrsta nezakonodajnih ukrepov, ki so v pomoč državam članicam pri doseganju skupnih ciljev v polju enakosti spolov.

V strategiji EU se dopolnjujeta dva pristopa k odpravljanju neenakosti: spolno specifični ukrepi naj bi podpirali ženske z odpravljanjem obstoječih neenakosti, medtem ko integracija načela enakosti spolov teži k preobrazbi institucij (angl. »gender mainstreaming«). Prizadevanja za odpravo različnih vrst neenakosti po spolu v EU ne ostajajo samo na ravni zapisanih načrtov, resolucij, direktiv in priporočil, ampak že ti dokumenti vsebujejo tudi mejnike, ki opredeljujejo način, čas in nosilce nadzorovanja

18. Pregled različnih posebnih ukrepov za zagotavljanje enakosti je predstavljen v poročilu *Posebni ukrepi za zagotavljanje enakosti žensk in moških* (Vlada Republike Slovenije, Urad za enake možnosti, 2003). Celovit pregled ključnih direktiv in drugih zakonskih aktov Evropske unije od začetka osemdesetih let 20. stoletja do vključno leta 2004 ponuja publikacija Evropske komisije: *Equality for women and men. European Community Acts*, 2006.
19. To je (bilo) še posebej pomembno pri vključevanju nekdanjih socialističnih držav, v katerih je prevladal sovražni odnos do posledic »komunističnih« ukrepov za enakost žensk in moških.
20. Ključni dokumenti so navedeni v Resoluciji o nacionalnem programu ... 2023–2030: 16 – 21.

in ocenjevanja uresničevanja teh načel.²¹ Kompleksna dejavnost na vseh področjih se opira na poznavanje realnega stanja, ki ga omogočajo različne raziskovalne ustanove v državah članicah in poseben evropski inštitut za enakost spolov (European Institute for Gender Equality, EIGE).²²

V letu 2025, trideset let po sprejetju Izhodišč za ukrepanje na Četrtni svetovni konferenci za ženske v Pekingu, je EIGE ob mednarodnem dnevu žensk (8. marcu) po pregledu uresničevanja ciljev za doseganje enakosti med ženskami in moškimi sporočil, da bi Evropa ob zdajšnji hitrosti napredovanja potrebovala okoli šestdeset let, da bi dosegla polno enakost spolov. Ker »mora biti enakost spolov tako naravna, kot je zrak, ki ga dihamo« (po mnenju odgovorne za ta vidik razvoja v EU) in ker enakost spolov ne more čakati, je nujno, da zlasti politični in ekonomski odločevalci ter vsi ljudje okrepijo in pospešijo prizadevanja za zmanjšanje neenakosti. Odpravljanje diskriminacije je nujno zlasti na tistih področjih, na katerih so ženske v očitno slabšem položaju, na kar opozarja tudi Listina Evropske unije o temeljnih pravicah.

Ob 8. marcu v letu 2025 je bilo sporočilo Evropskega inštituta (EIGE) nosilcem oblasti na vseh ravneh in področjih, ki so odgovorni za vzpostavljanje in uresničevanje javnih politik, osredinjeno na pospešitev nujnih aktivnosti, ki zadevajo predvsem: a) odpravljanje plačne vrzeli med ženskami in moškimi (ki je očitna tudi v pokojninski vrzeli) in prenizko udeležbo žensk na vodstvenih položajih v gospodarstvu; b) zmanjševanje nasilja nad ženskami (ena izmed treh žensk v Evropi je doživela fizično ali spolno nasilje, prijavila policiji pa vsaka osma) z različnimi ukrepi v podporo žrtvam in za ozaveščanje vseh, kajti nobena ženska ali deklica ne sme živeti v strahu, varnost in pravice pa morajo biti zagotovljene vsem;

21. Od pomladi leta 2003 mora Evropska komisija na zahtevo Evropskega sveta letno poročati, kako napreduje uresničevanje načela enakosti žensk in moških v vseh državah članicah. Marca 2008 je izšlo že peto letno poročilo, v katerem je ob znakih izboljševanja tudi nedvoumno poudarjena potreba po tem, da države članice z različnimi ukrepi v prihodnje zmanjšujejo neenakosti med ženskami in moškimi na vseh področjih in na vseh ravneh delovanja. Vsakoletna poročila Evropske komisije spodbujajo uresničevanje egalitarne strategije EU; to je finančno podprto, za kar je odgovornih več področnih teles.
22. Zamisel in osnutek za ustanovitev EIGE je leta 1999 pripravila švedska ministrica za enakost spolov. Po odločitvi v Evropskem parlamentu o njegovi ustanovitvi v Vilni je bil uradno odprt leta 2010; od leta 2011 redno izdaja poročila, študije in pripravlja indeks enakosti po spolu (angl. Gender Equality Index). Več o inštitutu na www.eige.europa.eu.

c) vključevanje vseh posameznih oseb v družbeno skupnost, v kateri se še pojavljajo pristranosti in stereotipi, zato je treba pomagati posameznikom in organizacijam pri komuniciranju z rabo vključujočega, spolno občutljivega jezika, tudi v digitalnem prostoru; č) odpravljanje strukturnih ovir za polno enakost žensk in moških, kot je pomanjkanje otroških vrtcev in ustanov za dolgotrajno oskrbo (kar zdaj nesorazmerno močno obremenjuje ženske).

Omenjena priporočila za nujne dejavnosti, s katerimi se uresničujejo pekinška izhodišča, so zelo praktično naravnava in spodbudna za sodelujoče ljudi, saj ob konkretnih problemih, neželenih pojavih, ponudijo tudi rešitev, zeleno možnost delovanja, pri čemer se poslužujejo dobrih praks. Tako je na primer predstavljena tudi drugačna aktivnost glede odnosa do sprejemanja tradicionalne moškosti in strogih zapovedi za ženske, ki vplivajo na zdravje, blaginjo in na možnosti žensk: to je mogoče zavračati tako, da se moškimi dodeli skrbniško delo, da oni nasprotujejo nasilju nad ženskami in uveljavljajo načelo enakosti spolov.

Ves trud raziskovalk in raziskovalcev ter množice organizacij (ne le v Evropi) za zagotavljanje družbene enakosti žensk in moških, počasno odpravljanje ovir za uresničitev tega humanega cilja na vseh ravneh lahko razumemo kot dokaz za trdnost moškosrediščno ustvarjene strukture družbe. Očitno sta potrebna nenehno opominjanje in spominjanje na pretekle aktivnosti (pred delovanjem EIGE), katerih učinkovitosti ni mogoče meriti z leti, ampak z desetletji (in s stoletji). O dolgoživosti prizadevanj za enakost spolov v EU lahko (kot primer) priča grob oris dogajanja na področju izobraževanja.

Izobraževanje in ozaveščanje o enakosti in spolnih stereotipih

Eno izmed pomembnih področij odpravljanja diskriminacije po spolu je izobraževanje.²³ Že vrsto let je v načrtih za zagotavljanje enakih možnosti posebna pozornost namenjena vlogi izobraževanja pri odpravljanju spolno pristranskih stereotipov kot viru različnih neenakosti, od usmerjanja

---

23. Vloga izobraževanja je izjemno pomembna tudi pri doseganju ciljev trajnostnega razvoja (Kodelja, 2024: 297–309), saj se tako lahko mladi seznanjajo z negativnimi posledicami dozdajšnjega razvoja, usvojijo kritično mišljenje in razvijejo sposobnosti za aktivno delovanje v prid ohranjanja temeljnih pogojev življenja na Zemlji. K odpravljanju negativnih posledic dolgotrajne diskriminacije žensk, ki jo oživlja množična uporaba digitalnih komunikacijskih pripomočkov, pa sodi tudi digitalno opismenjevanje (Gaber, 2024: 311–331).

mladih v izobraževalne programe, poglobljanja neenakosti na različnih področjih družbenega udejstvovanja do delovanja v zasebnem, družinskem okolju. Izobraževalni sistem namreč velja za najučinkovitejšega pri doseganju najširših družbenih skupin v najkrajšem času. Zato je pomembno vlaganje v nadaljnji razvoj in širjenje različnih oblik izobraževanja pa tudi vseživljenjskega učenja.

»Posebni ukrepi ozaveščanja so nujni za doseganje trajne spremembe miselnosti. Takšne ukrepe ozaveščanja se lahko izvaja v sklopu šolskih učnih načrtov ali v okviru postopka vseživljenjskega učenja, usposabljanja pri delu.« Tako je bilo v poročilu Sveta Evrope (Posebni ukrepi ..., 2003, 203) upravičeno vnašanje novih vsebin v zavest ljudi, ob tem pa je poudarjeno, da se zdi »izobraževanje izobraževalk in izobraževalcev« posebej pomemben ukrep. Prav izobraževalci bi morali biti najprej ozaveščeni o vključevanju vidika enakosti spolov na vsa področja, da bi lahko vse druge seznanjali tudi z različnimi dejavnostmi ozaveščanja o posebnih ukrepih.

Potrebno je izvajanje politike izobraževanja in usposabljanja, v kateri so upoštevane razlike med spoloma, ter sredstva za odpravo neenakosti med spoloma in spolnih stereotipov: spodbujanje netipičnega zaposlovanja glede na spol pri mladih, tudi pri otrocih, z zmanjšanjem poklicnega ločevanja po spolu.

Pri odpravljanju stereotipov imajo pomembno posredno izobraževalno vlogo lahko različne dejavnosti in/ali ukrepi delodajalcev, npr. vzpostavitev spolno uravnotežene sestave v pretežno enospolnih panogah in v vodstveni hierarhiji ob hkratnem izobraževanju o pomenu teh sprememb; spodbujanje vstopa žensk/deklet v »moške trdnjave« (npr. v naravoslovje in tehnične stroke) prek tekmovanj; prizadevanje za spolno uravnoteženo delitev družinskega dela s tem, da delodajalci spodbujajo moške k aktivnemu starševstvu, preprosto, da izkoristijo starševski dopust ali bolniški dopust za skrb potrebnega družinskega člana.²⁴ Ob izobraževa-

24. Podrobneje o takšnih primerih v zborniku *Elimination of Gender Stereotypes. Mission Impossible* (Ljubljana: Government of the Republic of Slovenia, Office of Equal Opportunities, 2008, 101–133) ali v projektu »Očka v akciji« Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Mirovnega inštituta iz leta 2021 (<https://ockavakciji.eu/>). Nadobremenjenost žensk z družinskim skrbstvenim delom je tudi eden izmed vzrokov za nižje plače v primerjavi z moškimi (po indeksu enakosti spolov 2025 znaša razlika v EU v letni plači 23 %).

nju so za doseganje enakosti pomembne razmere na trgu dela, saj z opiranjem na različne ideologije²⁵ lahko zavirajo ali pa spodbujajo napredek v izenačevanju možnosti ter priložnosti žensk in moških.

Odprava ekonomske diskriminacije žensk in dostojno delo

V težnji, da bi se v družbenem razvoju izkoristili vsi razpoložljivi človeški viri, je v zadnjem desetletju več pozornosti deležno usklajevanju obveznosti v plačanem in domačem (zasebnem) delu, kar pomembno opredeljuje tudi koncept zmožnosti (angl. Capability Approach).²⁶ Ta cilj se lažje uresničuje, če je osebje, ki upravlja s človeškimi viri, ustrezno izobraženo in spodbujeno. To pomeni, da se v različnih oblikah to osebje seznanj s smislom usklajevanja pri ženskah in moških ter s pomenom, ki ga ima tak pristop za osebni razvoj vsakega posameznika in za širše družbeno okolje, da spozna dobre prakse in njihove vsestranske (finančne, moralne) pozitivne posledice, da je podučeno o kadrovskem načrtovanju z vključeno raznolikostjo praktičnega usklajevanja, da se privzgoji občutljivost za potrebe zaposlenih z družinskimi obveznostmi in sposobnost za sodelovanje s socialnimi ustanovami zunaj delovne organizacije.

Izobraževanje vodij in zaposlenih v kadrovskih sektorjih o odpravljanju težav med delom in družino z vključenim načelom enakih možnosti žensk in moških je nujna sestavina podpornih ukrepov v delovnih organizacijah.²⁷ K takšni usmeritvi politike EU vodi predvsem spoznanje, da so ukrepi za usklajevanje (zlasti porodniški in starševski dopust, javno dostopno

-
25. Ideologija enega skrbnika (angl. »one-bread-winner ideology«) je marsikje še vedno navzoča in opravičuje slabši položaj žensk v zaposlovanju. Privlačnost takšne ideologije in z njo povezanih stereotipov se v zadnjem desetletju krepi zlasti pri mladih moških.
  26. Za opredelitev koncepta gl. npr. Hobson. *Gendered Dimensions and Capabilities: Opportunities, Dilemmas and Challenges*, *Critical Sociology*, 2018; in Yerkes, Javornik, Kurowska (ur.). *Social Policy and the Capability Approach*. Policy Press, 2019.
  27. O tej temi je v EU na voljo že veliko različnih poročil in priročnikov, npr. *Reconciliation of work and private life. A comparative review of thirty European countries*, EC 2006. Zahteva, da morajo države članice izboljšati ponudbo in kakovost različnih storitvenih dejavnosti (npr. vrtcev) za lažje usklajevanje med delom in družino, je tudi v sklepih Poročila za leto 2008 (Report from the Commission to the Council ..., 2008: 9). V slovenščini je primeren vir delo Kanjuo Mrčela, A., in Černigoj Sadar, N. *Delo in družina ...*, Ljubljana, FDV, 2008.

in kakovostno otroško varstvo ter dolgotrajna oskrba)²⁸ še vedno namenjeni predvsem ženskam in da je udeležba očetov skrajno nizka.

Predstave, da so ženske odgovorne za družino, zaradi česar so dojete kot drugorazredna delovna sila, se kaže tudi v večji brezposelnosti mladih žensk, k čemur še dodatno prispeva usmerjanje žensk v izobraževalne programe, ki so po meri tradicionalne ženske vloge. Tudi zato želi EU okrepiti socialno razsežnost in prebivalstvu ponuditi več konkretnih pravic. V teh okoliščinah je pomemben Steber socialnih pravic, med prednostnimi nalogami katerega so tudi: dostop do trga dela, pošteni delovni pogoji ter usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja. Ena izmed prednostnih nalog EU ostaja zagotavljanje izvajanja načela enakosti in odprava neravnovesja med spoloma v izobraževanju in na trgu dela, kar bi končno prispevalo tudi k »aktivnemu državljanstvu«.

Spolna (ne)enakost v slovenski družbi

Podobno kot v drugih evropskih okoljih je vprašanje diskriminacije žensk postalo javno pomembno proti koncu 19. stoletja, se na ramenih ženskih organizacij in društev nadaljevalo (v različnih državnih okvirih) do druge svetovne vojne, po vojni v zgodnjem socializmu pa je postalo predmet državne politike v Republiki Sloveniji znotraj federativne države. Z ustanovitvijo samostojne države in odpravo socialistične družbenopolitične ureditve so se kot sestavina boja zoper socializem (Repe, 2024: 31–50) pojavile tudi izrazite težnje po udomačevanju žensk in poskusi, da bi s spremembami javnih politik (zlasti na področju varovanja družine) ženske vrnili k njihovi »naravni vlogi«. Zagovornica takšne (pre)usmeritve družbenega razvoja in podpornica političnih strank, ki so težile po uresničevanju repatriarhalizacijskih ciljev (Jogan, 2000), je bila in je še tudi Katoliška cerkev (Jogan, 2023).

Razčlenjeni program odpravljanja vsestranske diskriminacije žensk na Slovenskem je radikalno žensko gibanje sprejelo že v dvajsetih letih 20. stoletja (Jogan, 2001: 234), njegovo uresničevanje pa se je začelo po koncu druge svetovne vojne, ko so ženske dobile vse politične, ekonomske in kulturne pravice, začeniši z ustavo Federativne ljudske republike Jugo-

28. Gl. npr. Direktivo EU o usklajevanju poklicnega in zasebnega življenja staršev in oskrbovalcev iz leta 2019, ki jo je RS vpeljal v nacionalno zakonodajo leta 2022, in Yerkes, Javornik. Creating capabilities: *Childcare policies in comparative perspective*. JESP, 2018.

slavije (1946). Na ta pravni temelj se je opirala celovito usmerjena strategija emancipacije žensk, ki je določala odgovorne nosilce ter potrebne in nujne naloge na vseh ravneh: od »stanovanjske skupnosti«, »komune«, »tovarne«, družine do zveznih in republiških predstavniških organov.

K uresničevanju ciljev emancipacije žensk je bilo pritegnjenih veliko ljudi, ki so se vključili v konkretno delovanje z vednostjo, »da se celotna družba ukvarja z vprašanji, ki so na videz samo stvar posameznika« (Tomšič, 1959: 5). Zlasti ob podpori množične organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva je bila do konca osemdesetih let javna skrb usmerjena v institucionalno vzpostavljanje in zagotavljanje ugodnejših razmer za povezovanje poklicnega dela žensk z družino, zagotavljanje ženske samostojnosti v reproduktivnem obnašanju ter v ozaveščanje o potrebi po spreminjanju znotrajdružinskih odnosov in mesta družine v družbi (Tomšič, 1976: 215–407). V bistvu je šlo za začetno uresničevanje strategije integracije načela enakosti spolov (angl. »gender mainstreaming«) precej pred evropsko prakso, ki se je izrazila tudi v celostni usmeritvi humanizacije odnosov med spoloma (od sredine sedemdesetih let naprej).

Sorazmerno uspešna politika vključevanja načela enakih možnosti se je izražala na različnih področjih: v zmanjšanju plačne vrzeli po spolu, v gradnji otroških vrtcev (zlasti pospešeno od leta 1971 do leta 1985, pospešeno s samoprispevkom), zdravstvenih domov, domov za ostarele, z zagotavljanjem varstva v osnovni šoli itn. Postopno se je povečeval delež žensk v političnem odločanju, kar je prispevalo k prebijanju »ženskih tem« v javno razpravljanje (diskurz). V samoupravnem socializmu so ženske postopno dosegle tudi samostojnost pri upravljanju svojih reproduktivnih zmogljivosti z ustavno določitvijo pravice človeka, da svobodno odloča o rojstvu otrok (Tomšič, 1976: 375–379).²⁹

V socializmu vsaj delno omejena moškosrediščnost je s prehodom v novi (kapitalistični) ekonomski in večstrankarski demokratični sistem blisko-

29. Za to pravico so prikrajšane ženske v veliko državah članicah EU. Glede na slovensko tradicijo zato mogoče ni naključje, da je slovenski Inštitut 8. marec nosilec vseevropske akcije za varen splav, ki je že vstopila v proces obravnave v Komisiji EU (2025) in bila decembra sprejeta v Evropskem parlamentu. Gl. tudi Mednarodno podatkovno zbirko o reproduktivnih pravicah: Zagel, Khan, Kluge, Tamakoshi, Pikus, Mayer, Gädecke (2025). International Reproduction Policy Database (IRPD). WZB – Berlin Social Science Center. <https://irpd.wzb.eu/>; monografijo Lilijane Burcar Kapital in reproduktivne pravice (2023).

vito oživila in (ob spregledovanju novih teženj v starih demokracijah v EU) po vzorcih s konca 19. stoletja poskusila opraviti tudi z osvobajanjem žensk, kot je bilo v vsakdanjem jeziku in govoru označeno raznoliko ukrepanje za zagotavljanje enakih možnosti za življenje in delovanje žensk in moških. Enakost med spoloma je bila stigmatizirana kot moteč ostanek »komunističnega totalitarizma«. Združeno nastopanje različnih ženskih društev³⁰ za obrambo človekovih pravic, ki jih je zagotavljal socialistični sistem, je preprečilo, da bi se uresničile zamisli o udomačevanju in podrejanju žensk. Dva izmed najpomembnejših dosežkov ženskega združenege boja sta bila ohranitev ustavne pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (SFRJ in SRS, 1974) in zapis te pravice tudi v Ustavo Republike Slovenije leta 1991.

V različnih oblikah se retraditionalizacijska prizadevanja pojavljajo vedno znova (Jogan, 2001: 218; Javornik, 2010), zato je stalnica (v demokratični dobi) tudi organizirano delovanje žensk in povečevanje njihove moči v političnem odločanju. Sicer je pomembno vlogo v celostnem sistemskem delovanju za enakost spolov v začetku 21. stoletja odigral Zakon o enakih možnostih žensk in moških, ki je začel veljati leta 2002; z določitvijo enakosti spolov kot horizontalne teme je spodbudil sodelovanje med pristojnimi ministrstvi oziroma vsemi odgovornimi izvajalci na nižjih upravnih ravneh.

Razvejena dejavnost vladnih teles in nevladnih organizacij ter v zadnjih desetletjih tudi medijev se odraža tudi v spreminjanju stališč o enakosti spolov. Podatki empiričnega raziskovanja slovenskega javnega mnenja od leta 1991 do leta 2003 (Jogan, 2004: 272–285) kažejo, da se je enakostna usmeritev v tem obdobju krepila, tudi pri moških. Zmanjšala se je privlačnost ideologije enega skrbnika (družine) in »želje«, da bi bila ženska le gospodinja, krepilo se je prepričanje o zaposlitvi kot temelju ženske samostojnosti, vendar se – zlasti v zadnjem desetletju – krepijo tudi konservativna, do žensk neprijazna stališča, ki jih verjetno (medijsko) krepijo tudi vzorci »prave« ženstvenosti in moškosti ter s temi povezane predstave o normalni družbi. Kot kazalnik postopnega preusmerjanja množične zavesti lahko upoštevamo izsledek iz raziskave MDDSZEM iz leta 2016,

30. Po podatkih SJM (1995) je bilo zaupanje v ženska gibanja v Sloveniji daleč najvišje v primerjavi z drugimi tranzicijskimi posocialističnimi državami (Jogan, 2004: 272).

po katerem kar 57 % moških in 49 % žensk meni, da se pri prizadevanjih za enake možnosti žensk in moških pogosto pretirava.³¹

Kljub vidnim dosežkom pri odpravljanju diskriminacije žensk, kar potrjujejo tudi mednarodne primerjave,³² neenakost vztraja na veliko področjih, in sicer v javni sferi pa tudi v zasebnem življenju. Med osrednje dejavnike neenakosti spolov v Sloveniji spada vrsta socialnih, ekonomskih, politično-kulturnih dejavnikov pa tudi vrednote in stališča (kjer vidimo tudi pomemben zasuk med generacijami, zlasti vzpon konservativizma med mladimi moškimi). Po podatkih Umarja so v letu 2020 izstopali: vertikalna segregacija (vodilna mesta zasedajo pretežno moški), horizontalna segregacija (v feminiziranih poklicih so plače v povprečju nižje kot v tradicionalno tipičnih moških poklicih) ter širok razpon diskriminacije in neenakosti kljub ustrezni zakonodaji. K neenakosti žensk prispevajo tudi še vedno delujoči tradicionalni pogledi na delitev vlog, ki jih v potratniško usmerjenem načinu življenja dejansko neprekinjeno ponujajo tudi časovno požrešni medijski oglasi.

Že leta so znane tudi pomembne geografske razlike v priložnostih in zmogljivostih spolov, ki sovpadajo z blaginjskimi režimi (npr. Ciccia in Javornik, 2019).³³

V predstavitvi aktualnega stanja je treba izpostaviti tudi neenakosti v skrbstvenem delu, prekarizacijo in izkoriščanje ter tveganje revščine žensk, zlasti v starosti. V Sloveniji znanstvenice, ki že desetletja obravnavajo skrbstveno delo, opozarjajo na tri asimetrične tokove skrbi (npr. Jogan kot zgoraj, Hrženjak, 2018). Ti potekajo: a) od žensk k moškim ter vsem potrebnim skrbi in nege (ženske ostajajo primarne skrbnice v družinah in neformalnih mrežah ter prevladujejo v javnih in tržnih storitvah skrbstvenega dela v Sloveniji); b) od nižjih družbenoekonomskih razredov k višjim, s pomembno dodatno (presečno) osebno okoliščino priseljenstva, etničnih in/ali drugih manjšin, ki prevladujejo v družbeno nujnem

31. Stališča žensk in moških do enakosti spolov v Sloveniji, MDDSZEM, 2016. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDDSZ/Dokumenti/Enakost-spolov/Publikacije/e4df8954be/NFMPublikacijaRaziskavaSI.pdf>
32. Slovenija se v mednarodnih primerjavah pogosto uvrsti visoko (npr. globalni indeks enakosti spolov, indeksi Razvojnega programa OZN, indeks enakosti spolov, ki ga pripravlja EIGE).
33. Gl. npr. poglobljeno in podatkovno bogat pregled stanja, ki so ga pripravili Gregorčič, Perko, Sodja, Pečar, Čelebič. *Plačna vrzel in neenakosti spolov v Sloveniji*. UMAR, 2020.

skrbstvenem in družbeno vzdrževalnem delu; c) od javnih sistemov k družinam, ker neustrezna in pomanjkljiva družbena infrastruktura in organizacija skrbstvenega dela poganjata pozasebljanje oz. podružinjanje družbenega tveganja, pri čemer navadno ženske polnijo praznine socialnih sistemov (Javornik, 2014; Yerkes in Javornik, 2019).

Kljub prepričanju o nizki plačni vrzeli v Sloveniji³⁴ je Odbor Sveta Evrope za socialne pravice junija 2020 odločil, da ta krši pravice do enakega plačila in enakih možnosti na delovnem mestu. Kljub ustrezni zakonodaji, ki priznava enako plačilo za enako delo, je Odbor odkril kršitve socialne listine v treh točkah: a) ni zagotovljen dostop do učinkovitih pravnih sredstev; b) ni omogočena preglednost oziroma primerljivost delovnih mest in plač; c) kršitev 20. c-člena Evropske socialne listine, ker država ne dosega zadostnega napredka pri zagotavljanju pravice do enakih možnosti in enakega obravnavanja na delovnem mestu z vidika enakega plačila.

Za načrtovanje razvoja v bližnji prihodnosti je ključnega pomena Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030, ki vsebuje tudi pregled pomembnih predhodnih dokumentov na globalni in evropski ravni, po katerih se je odvijal tudi razvoj v samostojni državi. Resolucija navaja nacionalne in strateške dokumente Republike Slovenije (15–22) in kot strateški dokument predstavlja izhodišče za usmerjanje razvoja in odpravljanje odkritih ovir pri vzpostavljanju pogojev za uresničevanje enakosti. Glede na ovrednoteno odpravljanje diskriminacije po spolu do leta 2020 so v Resoluciji opredeljeni splošni in posebni cilji ter načini njihovega uresničevanja s praktičnimi ukrepi,³⁵ ki segajo od državne ravni (ministrstva) do lokalnih ravni delovanja in uresničevanja javnih politik. Resolucija poudarja šest ključnih področij: 1) delovna razmerja, socialno varstvo; 2) izobraževanje; 3) zdravje; 4) nasilje nad ženskami; 5) odločevalske pozicije; 6) zunanje zadeve.³⁶ Celo-

34. Po podatkih, ki jih navaja Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030, je povprečna plačna vrzel v Sloveniji razmeroma nizka, so pa velike razlike med posameznimi panogami (od 3 do več kot 30 odstotkov).

35. Kot primer lahko služi obravnava preprečevanja nasilja nad ženskami v domačem okolju, ki ga opredeljuje pet strateških ciljev in sedemnajst praktičnih ukrepov.

36. Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDDSZ/Enake-moznosti/ReNPEMZM2030/ReNPEMZM30.pdf>

vito usmerjenost resolucije zagotavlja vključitev načela enakosti spolov v vse javne politike, z obveznostjo, da se mora vsako načrtovano politiko, ukrep ali merilo preveriti z vidika vpliva na ženski in moški spol.³⁷ Neposredno uporabnost resolucije pri preverjanju napredka povečuje tudi seznam kazalnikov po področjih in odgovornih nosilcih.

Skladno s cilji resolucije se za oblikovanje neseksistično urejene in solidarne družbe v Sloveniji zavzema veliko organizacij in društev, med njimi ima pomembno vlogo Ženski lobi Slovenije (ŽLS). Ta že drugo desetletje povezuje različna feministična in strokovna združenja ter posameznice v Sloveniji in si kot član Evropskega ženskega lobija prizadeva za izboljšanje položaja žensk. Leta 2014 je objavil Feministični manifest, v katerem ugotovitvam o dejanskih neenakostih sledijo zahteve po področjih: ženske in odločanje, ženske in ekonomski položaj, ženske v zasebnem življenju, nasilje nad ženskami in deklicami, revščina, spolne in reprodukativne pravice ter prihodnje naloge ženskega gibanja. V letu 2022 je ŽLS³⁸ opredelil pglavitne cilje za področje izobraževanja, pred volitvami v Evropski parlament leta 2024 pa je podrobno utemeljil zahteve,³⁹ katerih uresničenje bi lahko prispevalo k trajnostnemu razvoju.

Kazalniki uspešnosti zmanjševanja neenakosti po spolu, navedeni na koncu posameznih ciljev resolucije, se prepletajo s cilji Strategije razvoja Slovenije 2030 (sprejete 7. decembra 2017), s poudarkom na tem, da Slovenija (p)ostane država kakovostnega in dostojnega življenja za vse, tudi z zmanjšanjem vseh oblik diskriminacije do leta 2030, kar se sklada tudi s 5. ciljem Agende OZN za trajnostni razvoj do leta 2030.

Poročila o uresničevanju ciljev, ki temeljijo na prepričljivih kazalnikih in smiselnih indeksih, kažejo napredovanje ali nazadovanje glede na ključna

37. Sistemski okvir je podrobno opisan na <https://www.gov.si/teme/enakost-zensk-in-moskih/>.

38. <https://www.zenskilobi.si/arhiv.html?view=article&id=59:predvolilne-zahteve-organizacij-s-podro%C4%8Dja-enakosti-spolov-in-pravic-%C5%BEensk&catid=52>

39. Na ravni EU in držav članic je treba sprejeti zavezujoče ukrepe, ki bodo zagotovili paritetno demokracijo in enako predstavnštvo žensk; usmerili ekonomsko neodvisnost žensk v smeri feminističnega ekonomskega modela; izkoreninili vse oblike nasilja nad ženskami in deklicami, ki jih vzdržuje patriarhalni sistem; končali neoliberalno in patriarhalno izkoriščanje teles žensk in deklic; zagotovili ženskam telesno avtonomijo; vključili ženske glasove v graditev miru; omogočili ženskam, da postanejo sestavni del zelene in digitalne preobrazbe.

področja življenja in delovanja. V letu 2025 je Slovenija pri doseganju ciljev trajnostnega razvoja med 156 državami na osmem mestu s 73,8 točke, na prvem mestu je Švedska (81,1 točke). Kljub napredovanju v zadnjih desetih letih (od 68,4 % leta 2015) je Slovenija na nekaterih področjih celo nazadovala.

Na kaj mora biti slovenska družba pozorna pri doseganju 5. cilja Agende za trajnostni razvoj do leta 2030?

Po indeksu enakosti spolov 2025⁴⁰, ki ga je decembra 2025 objavil Evropski inštitut za enakost spolov (EIGE), je Slovenija v zadnjem desetletju napredovala, a s skupno oceno 58,0 odstotne točke ostaja pod povprečjem EU (63,4) in daleč za prvo uvrščeno Švedsko (73,7). Ker se je razdalja v odpravljanju diskriminacije po spolu med Slovenijo in Švedsko v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja zmanjševala, zdajšnje stanje v Sloveniji kliče po nujnih ukrepih za odpravljanje neenakosti med ženskami in moškimi na vseh področjih življenja in delovanja.

V obdobju 2010–2025 Slovenija sicer postopno izboljšuje merjeno enakost spolov, a počasneje kot številne druge članice EU. Kot vodilna med državami dosega največ enakosti na področju denarja. Po poročilu EIGE ima Slovenija eno najmanjših vrzeli med spoloma v pokojninah v EU in v dohodkih partnerjev, podobne stopnje tveganja revščine za ženske in moške ter najnižji delež nizko plačanih žensk v EU.⁴¹

Poročilo EIGE 2025 opozarja tudi na očitne pojave neenakosti na posameznih področjih, kot so: ženske ostajajo premalo zastopane na vodilnih položajih, zlasti v gospodarskih družbah in športnih organizacijah, v upravljanju katerih ima prav Slovenija najnižji delež žensk. Razlike v terciarnem izobraževanju so med največjimi v EU: ženske diplomirajo pogosteje, medtem ko je poklicno izobraževanje izrazito moško. Domače delo, skrb za gospodinjstvo in otroke ostaja izrazito neenakomerno porazdeljeno, ženske še vedno prevzemajo večino neplačanega dela in vsakodnevnih gospodinjskih opravil.

40. Orodje EIGE za pripravo politik in kazalnik napredka na področju enakosti spolov v EU spremlja šest ključnih področij (delo, denar, znanje, čas, moč in zdravje) ter dve stranski področji (prekrivajoče se neenakosti in nasilje).

41. Ti podatki potrjujejo upravičenost socialističnih feminističnih stališč v Sloveniji v 20. stoletju o primarnem pomenu ekonomske neodvisnosti žensk za njihovo celovito samostojnost.

Ohranjanje spolne segregacije v odločanju, terciarnem izobraževanju in zlasti v skrbstvenem (domačem in javnem) delu so ovire, ki upočasnjujejo napredek Slovenije; te in še veliko drugih bo treba odpraviti, da bomo dosegli osrednji razvojni cilj, tj. dostojno, kakovostno življenje za vse. Ustvarjanje družbenih okoliščin, v katerih bodo vsi imeli enake možnosti, priložnosti in izbiro za polno vključevanje v družbeno, delovno in družinsko življenje, je izziv, ki zahteva usklajeno oblikovanje in uresničevanje ustreznih javnih politik in ukrepov.

Kako do učinkovitejšega vzpostavljanja enakosti spolov kot sestavine trajnostnega razvoja?

Kljub eroziji moškosrediščnosti kot izhodišča in cilja urejanja družbene skupnosti se še ohranjata neenakomerna porazdelitev moči in diskriminacija, ki utrjujeta neenake pogoje življenja in delovanja ljudi. V sedanjosti Slovenija razpolaga z jasnimi usmeritvami in s cilji za zagotavljanje enakosti spolov, z razvitim pravnim sistemom, ki zagotavlja celostno uresničevanje strategije solidarne družbe ter z razčlenjenim državnim aparatom za izvajanje in nadzorovanje ukrepov proti diskriminaciji.

Ob opori na Resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030, ob upoštevanju slovenske spolno egalitaristične dediščine iz obdobja socializma ter upoštevajoč mednarodne izkušnje in dobre prakse, je za obdobje do leta 2030 mogoče navesti nekaj nalog oziroma ukrepov za povečanja enakosti spolov glede na 5. cilj Agende OZN za trajnostni razvoj do leta 2030 in njegovo razčlenjenost na podcilje. Načrt zadeva polje znanstvenega raziskovanja, izobraževanja in medijskega delovanja ter neposredno politično, urejevalno področje.

Podcilj 5.1 in naloge

Za to, da bi se »povsod odpravile vse oblike diskriminacije žensk in deklic«, je treba razkrivati ovire, ki obstajajo kljub dolgoročnim strategijam in kratkoročnim načrtom odpravljanja diskriminacije po spolu; za to je primarno odgovorna znanost, predvsem družboslovne discipline, ki naj v prihodnje usmerijo spoznavno pozornost na nekatera posebej izstopajoča in kritična področja. Zlasti je treba prednostno raziskovati (od globalne do lokalne ravni) ideološko raznoliko oživljanje konservativnih, moškosrediščnih ter patriarhalnih razlag in teorij, katerih bistvo je oza-veščanje o pravi moškosti in ogroženi vlogi moških na splošno; »kulturni boj« in organizirano mizogino delovanje, do žensk in enakosti spolov (in

razredov) neprijazno, sovražno delovanje posebnih organiziranih združb (fundamentalistične religijske ideologije, cerkve).

Podcilj 5.2 in naloge

Ob raznolikih tradicionalnih oblikah nasilja v sedanosti silovit razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij, množičnejša uporaba umetne inteligence in njene mogoče zlorabe pospešujejo različne oblike digitalnega nasilja nad ženskami in deklicami. Zato sta nujna sprotno razkrivanje in večdisciplinarno raziskovanje digitalnega nasilja na splošno, posebej nad ženskami in deklicami, širjenje novih spoznanj s pomočjo izobraževalnih in medijskih ustanov, usposabljanje in ozaveščanje vseh generacij o izzivih, učinkih in o omejitvah umetne inteligence ter o obrambi dostojanstva posameznega človeškega bitja.

Podcilj 5.3 in naloge

Ta cilj zahteva izkoreninjenje vseh spornih običajev, kot so: otroške, zgodnje in prisilne poroke.

Ta pojav je v Sloveniji navzoč prostorsko in kulturno omejeno v nekaterih okoljih. Ker ogroža kakovost življenja deklic in pozneje žensk (mater), je treba nujno ugotoviti obseg tega pojava in sestavo žrtev (mladoletnih nevest), način zagotavljanja njihovega preživetja in pojav zlorab (od spolnega, partnerskega do ekonomskega nasilja) ter nadzirati uresničevanje ustrezne varovalne zakonodaje in institucionalne odgovornosti.

Podcilj 5.4 in naloge

Ta cilj zahteva priznanje in ovrednotenje neplačanega dela v gospodinjstvu in negi ter skrbi za druge z zagotavljanjem javnih služb in politik socialne varnosti. Večina tega dela in odgovornosti pada na ženska rame, kar se dolgoročno pozna tudi v slabšem zdravstvenem stanju žensk v primerjavi z moškimi, drugih oblikah prikrajšanosti, npr. na trgu dela in posledično v revščini v starosti. Posebej problematična je privatizacija javnih storitev, ki ima negativne posledice za skupnost, posebej za ženske.

Nadaljevati je treba raziskovanje vseh oblik nadobremenjenosti žensk, dostopnosti kakovostne otroške oskrbe, z izsledki seznanjati mlade v izobraževanju, delodajalce in vodilne upravljavce, medijsko izpostavljati primere dobrih praks. Predvsem je nujno normalizirati vsestransko dejavno in odgovorno starševstvo za oba spola.

Podcilj 5.5 in naloge

Eden izmed opaznih primanjkljajev v vsakdanji praksi, ki znižuje stopnjo enakosti spolov, je šibka vključenost žensk na vodilne in vodstvene položaje v delovnih organizacijah in drugih upraviteljskih strukturah. V nekaterih državah so to hibo začeli odpravljati z uvedbo kvot. Slovenija bi spolno bolj uravnoteženo zastopanost lahko dosegla s kombinacijo sistemskih ukrepov, z organizacijsko kulturo in individualno podporo. Med njimi so kot učinkovit vzvod za preboj prepoznane začasne kvote, zmanjševanje nezavednih pristranskosti, analize razlik v napredovanjih in dostopnosti funkcij, fleksibilni delovni modeli, normalizacija starševstva za oba starša, mentorski programi, vidnost in prepoznavnost ter raznolikost kot merljiv cilj organizacij in politike.

Podcilj 5.6 in naloge

Dostop do reproduktivnega zdravja žensk je v Sloveniji otežen, zato je potreben celosten, na dokazih utemeljen pristop, vključno z rednim spremljanjem in s poročanjem. Nujni so ohranitev jasne zakonske zaščite in mehanizmi, ki ščitijo pred regresijo pravic, odprava administrativnih ovir (dostop brez diskriminacije ter geografska, finančna in digitalna dostopnost), celostna, znanstveno utemeljena in starosti primerna spolna vzgoja, brez ideoloških pritiskov. Ob tem je treba razvijati sisteme socialne in ekonomske podpore ranljivim skupinam (mladim, migrantkam, invalidkam, revnim) ter zagotavljati varno okolje pred prisilo in stigmatizacijo. Glede na povezavo med kapitalom in upravljanjem ženskih reproduktivnih zmogljivosti je treba širšo javnost seznaniti z različnimi postopki, ki (globalno in lokalno) omejujejo avtonomijo žensk in jih hočejo zadrževati v stanju udomačenih roditeljic.

Za uresničevanje vseh omenjenih podciljev je potrebna tudi ustrezna politična in upravna infrastruktura, h katere skladnemu delovanju uvrščamo naslednje pristope:

- Medinstitucionalno usklajena strategija enakosti spolov z vzpostavitvijo koordinacijskega mehanizma za enakost spolov, ki se na temelju obstoječih struktur vzpostavi kot samostojna organizacijska enota, s podporo vseh ministrstev. Ta potrebuje jasen političen mandat, načrt dela, proračun za zagotavljanje enotnega izvajanja nacionalne strategije enakosti spolov in sodelovanje vseh resorjev. Slovenija je v preteklosti že imela Urad za enake možnosti, a ga je vsebinsko pri-

pojila in podredila organizacijski strukturi ministrstva, pristojnega tudi za enake možnosti (podcilj 5.6c).

- K doseganju teh ciljev bi pomembno prispevala uvedba proračunskih mehanizmov, ki upoštevajo enakost spolov (angl. gender-responsive budgeting) na nacionalni in lokalni ravni kot del procesa priprave proračuna pri načrtovanju in poročanju o porabi sredstev. Ker tak pristop dokazano prispeva k učinkovitejšemu, preglednejšemu in pravičnejšemu upravljanju javnih financ, je treba ustrezno usposobiti javne uslužbenke in uvesti smernice za analizo vpliva proračuna, mogoče po vzoru relevantnih držav in z uporabo izsledkov projektov Evropske unije. Ta proces bi uvedli s pilotnim projektom, ki bi mu sledilo celovito izvajanje. Ta bi vzpostavil redni program usposabljanj in izmenjav najboljših praks na področju enakosti spolov v proračunskem procesu, v sodelovanju z relevantnimi strokovnjakinjami, znanstvenimi ustanovami, nevladnimi organizacijami in z mednarodnimi partnerji. Tak pristop izboljšuje sistematičnost, strokovnost in trajnost vključevanja načela enakosti spolov v politike in programe (podcilj 5.6 a).
- Temeljna podlaga pristopa ter oblikovanja notranjih in zunanjih javnih politik so kakovostne serije podatkov, ločene po spolu. Te so ključne pri analizi stanja in potreb. Pomembne so tudi ustrezne metodologije in podatki, ki upoštevajo večkratne, večplastne identitete (ki izhajajo iz družbenih odnosov, zgodovine in delovanja družbenih struktur in ki lahko vodijo v sestavljeno presečno diskriminacijo) (podcilj 5.6 c).
- V sedanosti postaja vprašanje miru globalno vedno bolj pereče, saj se povečuje militarizacija, naraščajo nacionalizmi in napetosti ter konflikti. Učinki globalizacije, ekonomske in podnebne krize, pandemij in razvoja sodobnih tehnologij lahko še poglobijo družbene neenakosti in izključenosti, katerih poraženci so predvsem ženske, etnične in druge manjšine. Zato je treba prepoznati in obravnavati tudi večdimenzionalne, presečne diskriminacije, dodatno znanje in rešitve pa razvijati vključevalno, z relevantnimi družbenimi skupinami in generacijami ter ustvarjati priložnosti in možnosti sodelovanja in izmenjav izkušenj in znanja (podcilj 5.6 b).

Sam razvoj bo v naslednjih letih prinesel nepredvidene pojave, ki jih bo k enakosti in trajnostnemu razvoju usmerjena znanstvena družboslovna skupnost sproti zaznavala in raziskovala, svoje izsledke pa posredovala odgovornim ustanovam za zagotavljanje sožitja in reda v družbeni skupnosti.

Viri

- Esping - Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution. Adapting to women's new roles*. Cambridge and Malden, Polity Press.
- Dragoš, S. (2024). *Univerzalne storitve ali dohodek – napačna dilema ekosocialne države*. V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), 221–236.
- Gaber, S. (2024). *Šole kot pomembna središča trajnostnega prehoda – priložnosti in dileme*. V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), 311–331.
- Gender Equality Index 2025. *Sharper data for a changing world*. Vilnius: EIGE.
- Gilbert, N. (2008). *A Mother's Work. How Feminism, the Market, and Policy Shape Family Life*. New Haven and London, Yale University Press.
- Gonza, T., Kanjuo Mrčela, A. (2024). *Ekonomska demokracija: orodje za vključujoč in trajnostni gospodarski razvoj*. V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), 207–220.
- Gordon, L. (1988). What Does Welfare Regulate. *Social Research*, 55, 609–630.
- Gregorčič, M., Perko, M., Sodja, U., Pečar, J., Čelebič, T. (2020). *Plačna vrzel in neenakosti spolov v Sloveniji*. Ljubljana: Umar.
- Hrženjak, Majda (ur.) (2018). *Razsežnosti skrbstvenega dela*. Ljubljana: Sophia.
- Javornik, J. (2010). *Exploring Maternal Employment in Post-Socialist Countries: Understanding the Implications of Childcare Policies*, PhD Thesis, University of Southampton.
- Javornik, J. (2014). How to Measure State De-Familialism: Contesting Post-Socialist Exceptionalism', *Journal of European Social Policy*, 24(3), 240–257.
- Jogan, M. (1978). *Sociologija reda*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jogan, M. (1986). *Ženska, cerkev in družina*. Ljubljana: DE.
- Jogan, M. (1990). *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Jogan, M. (2000). Postsocializem in androcentrizem. *Družboslovne razprave – Tranzicija in neenakost med spoloma*, XVI(34–35), 9–30.
- Jogan, M. (2001). *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Jogan, M. (2004). Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe. V Malnar, B., Bernik, I. (ur.), *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči* (str. 265–286). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Jogan, M. (2005). Katoliška cerkev in diskriminacija žensk. *TiP*, 42(4–6), 594–605.
- Jogan, M. (2014). *Sociologija in seksizem*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Jogan, M. (2023). *Na dvorišču poganov. Katoliška cerkev in družbeno zlo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kanjuo Mrčela, A., Černigoj Sadar, N. (ur.), *Delo in družina – s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kodelja, Z. (2024). *Trajnostni razvoj in izobraževanje z vidika filozofije vzgoje*. V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), 297–309.
- Kulke, C. (1985). *Rationalität und sinnliche Vernunft: Frauen in der patriarchalischen Realität*. Berlin: Publica.

- Kunčič, A. (2024). Trajnostni razvoj v Sloveniji: evalvacija doseganja ciljev trajnostnega razvoja, *TiP*, 61(3), 727–744.
- Land, H. (1980). The Family Wage. *Feminist Review*, 6, 55–77.
- McIntosh, M. (1978). *The State and the Oppression of Women. Feminism and Materialism*. Kuhn, A., Wolp, A. (eds). London, Routledge and Kegan Paul, pp. 256–289.
- Mies, M. (1986): *Patriarchy and Accumulation on a World Scale. Women in the International Division of Labour*. London: Zed Books, Ltd.
- Mitter, S. (1986). *Common Fate, Common Bond*. London: Pluto Press.
- Möller - Slawinski, H., Calmbach, M. (2016). *Stališča žensk in moških do enakosti spolov v Sloveniji*. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ljubljana. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDDSZ/Dokumenti/Enakost-spolov/Publikacije/e4df8954be/NFMPublikacijaRaziskavaSI.pdf>
- Neyer, G. (1984). Sozialpolitik von, für und gegen Frauen. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 4, 427–441.
- Poročilo o četrti svetovni konferenci o ženskah*, Peking, 4.–15. september 1995 (ur. Vijolica Neubauer). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, 1996.
- Repe, B. (2024). *Pokopališča so polna vizionarjev« – obljube, programi in realnost slovenskega družbenega razvoja v času samostojne države*. V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), 31–50.
- Rizman, R. (2024). *Umetna inteligenca: Prometej ali Pandorina skrinjica?* V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), 333–349.
- Smrke, M. (2000). *Svetovne religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Svetlik, I., Toš, N. (ur.). *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije*. Ljubljana: Akademija za trajnostni razvoj Slovenije: Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Tomšič, V. (1959). *O zakonski zvezi, družini in gospodinjstvu v socializmu*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Tomšič, V. (1976). *Ženska, delo, družina, družba*. Ljubljana: Komunist.
- Ve, Hildur (1982). *Ideals of Equality in the School System of the Welfare State. Bergen: Insitut of Sociology* (referat za X. svetovni sociološki kongres).
- Vuk Godina, V. (2024). *Antropološki razmislek o trajnostnem razvoju*. V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), 51–73.
- Wilson, E. (1977). *Women and the Welfare State*. London, Tavistock.
- Yerkes, M. A., Javornik, J. (2018). Creating capabilities: Childcare policies in comparative perspective. *Journal of European Social Policy*, 29(4), 529–544.
- Yerkes, M. A., Javornik, J., Kurowska, A. (ur.), *Social Policy and the Capability Approach*. Policy Press.

REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST

Doc. dr. Srečo Dragoš

Zaradi porasta revščine za pol odstotne točke v enem letu pred zadnjo meritvijo se nam je že tretje leto zapored poslabšal (kljub manjši nezaposlenosti) najpomembnejši pokazatelj za spremljanje evropskih socialnih politik, tj. tveganje revščine ali socialne izključenosti.¹ Čeprav smo vrednost tega kazalnika v letih po zadnji ekonomski krizi uspešno zmanjševali, ga od leta 2021 vsakoletno poslabšujemo; ob zadnjem merjenju je znašala 14,4 odstotka prebivalstva oziroma 302.000 oseb, torej več kot je prebivalcev največje mestne občine v Sloveniji. Samo v enem letu pred zadnjo meritvijo je bilo med revne in izključene na novo potisnjenih 15.000 ljudi. To so neugodne številke v vsakem primeru, tudi če z relativizacijo zmanjšujemo njihovo težo, na primer s sklicevanjem na povprečje; v tem smislu še vedno ostajamo v ugodnem položaju, v kakršnem smo vseskozi bili že vsa leta merjenja (brez izjeme). Omenjen slovenski kazalnik je namreč kar za 6,4 odstotne točke pod povprečjem evropskih držav, saj smo po njegovi velikosti na predzadnjem mestu. Še manjši delež od slovenskega ima samo Češka, in to v vseh letih merjenja, brez izjeme; ob zadnji meritvi ima Češka 11,3 %. To so dobri podatki, a ne tako zelo dobri, da bi jih lahko še naprej uporabljali kot izgovor za slabo politiko države do najbolj marginaliziranih kategorij. Te iste podatke moramo namreč – čeprav so dobri – relativizirati tudi v nasprotno smer, ki ne opravičuje obstoječih socialnih politik. Ugodni rezultati namreč lahko ustvarijo nevarno iluzijo stabilnosti in samoumevnosti, zaradi česar lahko izgubimo občutek za izboljšave in sistemske reforme. Prav ta samozadovoljnost ob sorazmerno dobrih kazalnikih lahko dolgoročno vodi v stagnacijo, postopno erozijo solidarnosti in v povečevanje neugodnih trendov. Da ugodna statistika ne postane anestetik družbene vesti, jo je treba opremiti s štirimi opozorili: z vzročnim, s primerjalnim, z etičnim in z opozorilom o pogostem učinku,

1. Tveganje revščine ali socialne izključenosti (s kratico AROPE) zajema seštevek oseb, ki jim grozi revščina (osebe, ki po socialnih transferjih ostanejo pod pragom, določenim kot 60 % nacionalne mediane ekvivalentnega razpoložljivega dohodka) ali so hudo materialno in socialno prikrajšane ali pa živijo v gospodinjstvu z zelo nizko intenzivnostjo dela. Osebe so vključene le enkrat, tudi če so v več kot enem izmed omenjenih položajev.

ki ga tu imenujemo »iluzija povprečja«. Opozorila so navedena v omenjenem vrstnem redu:

1. Vzročno: velikost omenjenega kazalnika kljub njegovi majhnosti glede na povprečje EU ni pri nas nikoli sledila ekonomskim razmeram, kot so konjunktorno-recesijska nihanja v gospodarstvu ali pa rast BDP. To pomeni, da sta revščina in izključenost pogojeni z drugimi dejavniki, predvsem s političnimi prioriteta in z neučinkovitimi ukrepi socialne politike (slaba ciljnost, ignoranca itn.).

2. Primerjalno: kako lahko prej omenjena Češka konstantno vsakoletno (vse od nastanka države) vzdržuje delež revnih na zgledni, evropsko rekordni nizki ravni, čeprav je ob osamosvojitvi imela povsem enake socialne in ekonomske kazalnike kot mi in čeprav smo imeli povsem primerljivo stoletno zgodovino razvoja? Celó v kriznem pandemičnem letu (2019/20), ko je odstotek revnih in izključenih v evropskih državah kratkotrajno zanihal navzgor povprečno za 0,4 odstotne točke – v Sloveniji za 0,6 –, je Češka v istem letu za prav isto vrednost, torej za 0,6 odstotne točke, *zmanjšala* revne in izključene med svojim prebivalstvom, takoj v naslednjem letu pa še za nadaljnje 0,8 odstotne točke. Očitno Češka nekaj dela bolje od Slovenije. Na primer, nikoli niso dovolili delodajalcem rekordnega znižanja odvajanja socialnozdravstvenih prispevkov in posledičnega povišanja za delojemalce, kot smo to storili – nepovratno – v Sloveniji sredi devetdesetih. Hkrati pa Češka – kljub evropsko podpovprečnim javnofinančnim izdatkom države (43,9 % BDP v letu 2023), ki so še manjši od slovenskega deleža BDP za ta namen (46,5 %) – nameni za 0,6 odstotne točke večji delež državnih sredstev javnemu sektorju kot pa slovenski proračun. Pri tem Češka subvencionira svoje gospodarstvo z manjšimi deleži javnih izdatkov od naše države, zato pa z bistveno večjimi deleži (glede na celoto svojih izdatkov) financira prav tista dva sektorja, ki sta v Sloveniji kronično zapostavljena: to sta stanovanjski in zdravstveni sektor; prvemu nameni Češka eno odstotno točko več od Slovenije, zdravstvu pa kar 4,4 odstotne točke več od našega deleža javnih izdatkov za ta namen. Od kod zaostajanje Slovenije v tej primerjavi? Prav nič od naštetega nima nobene povezave z ekonomsko kondicijo slovenskega gospodarstva, ampak z disenzom političnih elit in neoliberalno usmerjenostjo slovenskih delodajalcev, vključno z vsemi njihovimi strokovnimi združenji.

3. Etično: izrecno velja izpostaviti kronično slepo pego slovenskih elit v povezavi z vrednoto egalitarizma. Ta slepa pega je s področja normativne

etike in jo lahko opredelimo kot kvantitativno brezbriznost. Gre za zmotno prepričanje, da naj bi se moralna teža trpljenja ali krivice zmanjševala sorazmerno s številom prizadetih, kot da bi majhno število primerov zmanjšalo etično pomembnost problema. Kljub vsakokratno različnim vladnim koalicijam vse gospodarske in vse politične elite – v nasprotju s slovenskim javnim mnenjem – vedno podcenjujejo problem revščine in družbenih neenakosti z argumentom, da smo v Sloveniji po tem merilu med prvimi v Evropi in na vsem svetu. Gre za tipičen primer moralno napačne kvalifikacije empiričnega dejstva zaradi (vsaj) štirih razlogov:

- Zaradi brezbriznosti do posameznika (argument kantovske etike), pri čemer se napačno predpostavlja, da neko družbeno stanje lahko kvalificiramo na podlagi statističnega deleža revnih, namesto da bi upoštevali odnos do vrednosti in dostojanstva vsake osebe. Vsak individuum ima notranjo vrednost – vključno z dolenskim Romi – in ne sme biti obravnavan kot zanemarljiv primer, če iz povprečja izstopa v neželeno smer. Moralna odgovornost do trpečega človeka ni odvisna od števila drugih, ki ne trpijo. Predstavljajmo si, kako bi bilo videti, če bi to zanikali. Recimo, da hipotetično zmanjšamo izključnost iz slovenskih 14 odstotkov na skorajšnjo ničlo in bi v Sloveniji ostal samo en človek, ki bi se lačen vlekel po ulici, dva milijona srečnih prebivalcev pa bi hodila brezbrizno mimo njega, češ, eden ni nobeden – to ne bi bila utopična, ampak najgrozljivejša, distopična družba.
- Gre za napako pri razumevanju koristi (argument utilitaristične etike): v utilitarizmu je moralno pravilno tisto, kar maksimira srečo in minimizira trpljenje. Če rečemo »ni jih veliko, torej ni problema«, postavimo nasprotno pravilo, saj implicitno trdimo, da je majhno skupno trpljenje nepomembno, čeprav je to trpljenje lahko absolutno intenzivno (pri človeku brez hrane, strehe, dostojanstva). Moralna teža trpljenja ni odvisna od pogostosti; trpljenje enega človeka ni moralno manj vredno, če trpi sam.
- Prepričanje, da je upravičeno ignorirati marginalizirane oblike trpljenja, ker smo v družbi dosegli neki zelen standard (npr. zelo majhen delež revnih), je tipičen primer moralne ekskluzivnosti, ki predstavlja napačno, neetično, zavrženo stališče. Če moralno odgovornost (zaradi primerjalne uspešnosti) nadomestimo s samozadovoljstvom (»boljši smo od drugih ...«) utrjujemo distopični scenarij razvoja, pri čemer blaginja večine služi kot alibi za brezbriznost do posameznikov.

Ne pozabimo na temeljno statistično dejstvo, da nikjer v Evropi niti v Sloveniji ni bila od nikogar v nikakršnem smislu nikdar postavljena meja odstotnega deleža prebivalstva, pod katerim revščina ali pa socialna izključenost ne bi bili problematični za prizadete.

- Argument, da revščina pri nas ni problematična, ker je njen obseg manjši kot v EU, je ne nazadnje sporen tudi zaradi razvrednotenja sočutja kot moralne vrline (Aristotel, Nussbaum, MacIntyre). Normalizirati trpljenje enega človeka ali manjšine z argumentom, da je večina neprizadeta, ni samo ideološka in logična napaka, ampak dokaz moralne degradacije celotnega kolektiva.

4. Opozorilo o »iluziji povprečja« je v povezavi s kritičnimi kategorijami: čeprav je, kot rečeno, splošna slika v Sloveniji boljša od povprečnih vrednosti v EU, imamo znotraj naše družbe tudi kategorije z evropsko nadpovprečnimi deleži revščine in socialne izključenosti – in teh je kar precej. To so enočlanska gospodinjstva, upokojenci, starejši zaposleni (55–64 let), starostniki (zlasti ženske), nizko izobraženi, najemniki stanovanj, gospodinjstva z nizko delovno intenzivnostjo, gospodinjstva s hudo hendikepiranimi otroki ter predšolski otroci staršev z nizko izobrazbo – znotraj zadnje kategorije je z revščino ali s socialno izključenostjo ogroženih v Sloveniji kar dobrih 70 %, medtem ko je povprečje EU 64,9 %. Problematična je tudi globina revščine: čeprav po velikosti te kategorije revnih vsehkozi ostajamo za približno tri odstotne točke pod evropskim povprečjem, pa je tempo njenega povečevanja pri nas nekoliko višji od drugih evropskih držav. V letih 2010–2024 se je globina revščine pri nas povečala za 17 odstotkov, v EU pa v povprečju za dobrih 14 odstotkov, kar pomeni, da so rešitve v tej povezavi povsem neučinkovite ali pa da je problem prepuščen stihiji. Podobno je tudi s plačno vrzeljo med spoloma: slovenska plačna vrzel je 5,6 % (ženske zaslužijo 94,4 % plače moških), kar je šesti najboljši rezultat med evropskimi državami – pohvalno –, kajti evropska vrzel je v povprečju 12 %. Kljub temu pa imamo znotraj nekaterih dejavnosti občutno večje plačne vrzeli od povprečja EU; te so: finančne in zavarovalniške dejavnosti (vrzel je kar 22,5 %), zdravstvo in socialno varstvo (17,1 %), informacijske in komunikacijske dejavnosti (16,2 %) ter rudarstvo (12,8 %).

Zaradi aktualnosti, velikosti in trdovratnosti problematike je še posebej treba opozoriti na obseg revščine v starosti in razlike po spolu v Sloveniji. Podatki kažejo, da je revščina predvsem problem žensk. Čeprav se razkorak med spoloma zmanjšuje, pa v evropski primerjavi ostajamo

tam, kjer smo bili vsa leta, to je po velikosti visoko nad povprečjem evropskih držav. Znotraj kategorije starih 60+ imamo v letu 2024 revnih 21,5 % in pri ženskah 24,4 %, medtem ko je povprečje EU 16,4, znotraj žensk pa 18 % revnih. Splošna značilnost je, da se razcep med našim in evropskim deležem revnih med starejšimi ne spreminja bistveno v nobenem letu merjenja, razen v dveh spremenljivkah, po longitudinalni in starostni. Z višanjem starostne kategorije se večja tudi slovenska oddaljenost *nad* evropskim povprečjem glede revščine v celotni starostni kategoriji in pri ženskah znotraj posameznih kategorij, npr.: če je revščina slovenskih žensk pri kategoriji 60+, kot smo videli, 6,4 odstotne točke nad povprečjem EU, je pri kategoriji 65+ že 7,1 odstotne točke, pri 75+ pa kar 9,3 odstotne točke nad povprečjem EU. Podobno poslabšanje je pri longitudinalni primerjavi: medtem ko je med letoma 2005 in 2024 delež vseh revnih pri nas narasel za eno odstotno točko, je povprečje EU ostalo enako, a na višji ravni od slovenske za tri odstotne točke. Ta ugodna slika pa se obrne pri vseh kategorijah starostnikov v škodo Slovenije, spet najbolj pri ženskah. Na primer, v istem obdobju, 2005–2024, je slovenski delež revnih žensk 60+ porasel za 0,4 odstotne točke, medtem ko se je evropski delež zmanjšal za 1,4 odstotne točke; pri ženskah 75+ je porasel za 1,6 odstotne točke v Sloveniji, v EU pa upadel za 3,2 odstotne točke. Skrb vzbujajoč je trend tudi pri moških, saj se je v omenjenih letih pri nas revščina moških 60+ dvignila kar za 7,2 odstotne točke, medtem ko je v EU upadla za eno odstotno točko – in vsi ti trendi se v Sloveniji dogajajo na bistveno **višji** ravni od povprečja EU.

Stopnja tveganja revščine žensk je sicer višja od revščine moških v skoraj vseh starostnih obdobjih, še sploh pa se razlike med spoloma pokažejo po 60. letu starosti, kar je povezano tudi s pokojninskim sistemom in z zaposlitveno zgodovino. V Sloveniji je bilo v prvem četrtletju leta 2025 okoli 422.000 delovno aktivnih žensk in 528.000 delovno aktivnih moških; stopnja delovne aktivnosti je bila v tem obdobju 61,1 % za moške in 51,4 % za ženske (spolna vrzel v zaposlitvi je torej 9,7 %). SURS navaja, da je bila oktobra 2023 plačna vrzel med spoloma 5,7 % (za toliko je bila nižja povprečna mesečna bruto plača žensk). Podatki kažejo znatne razlike med spoloma predvsem pri samskih starših. Večinoma so med samskimi starši z odvisnimi otroki nosilke gospodinjstva ženske. Najbolj ogrožena pa so enočlanska gospodinjstva, saj skoraj polovica teh gospodinjstev živi pod pragom tveganja revščine. Podobno je tudi pri osebah z nizko izobrazbo. Pri dohodkih v starosti sta najpomembnejši pokojnina in njena

višina. Pokojninska vrzel med spoloma je rezultat celotne življenjskega poti do upokojitve pa tudi pogojev upokojevanja in distribucije pokojnin. Vrzel med spoloma se pogloblja v starostni skupini 65+, v kateri je precejšnja razlika med spoloma čez vsa leta.

Vzrok za povečanje revščine v letu 2024 je podoben kot drugod v EU; gre za posledico visokega porasta življenjskih stroškov gospodinjstev v letih od 2021 naprej, zlasti stroškov hrane, obutve, oblačil, elektrike, plina, ogrevanja, goriva in nekaterih drugih nujnih dobrin. Samo cene ogrevanja so se v enem letu (2020/21) v Sloveniji povečale povprečno za 40,3 odstotka, ponekod še za več. Na primer: v občini Maribor je bila leta 2020 cena ogrevanja 97,89 evra/MWh, leto pozneje pa 158,85 evra/MWh, kar je zvišanje za 62,3 %. V Ljubljani se je v istem obdobju cena dvignila za 48,5 %, v Trbovljah za 43,3 % in na Jesenicah za 57,3 %. Za ljudi, ki živijo pod pragom revščine, so tudi enkratni dvigi cen zelo nevarni. Kdor že pred podražitvami ni zmozel pokriti osnovnih življenjskih stroškov, ga lahko najmanjši dodatni izdatek pahne iz osebne nelikvidnosti v insolventnost. Če prejemniku minimalne pokojnine ali denarne socialne pomoči odpade zobna zalivka, se pogosto ne odloča več med različnimi možnostmi, saj mu je izbira onemogočena: odloča se lahko le o tem, ali bo ostal brez ogrevanja ali pa brez zoba (povprečna cena najcenejše zobne zalivke pri ljubljanskih zasebnih zobozdravnikih – javni so dejansko nedostopni – se giblje od 70 do 110 evrov za en sam zob).²

V takšnem okviru je podcenjevanje energetske revščine tipičen primer t. i. »iluzije povprečja«. Slovenija se namreč v evropski primerjavi uvršča zelo dobro. Po omenjenem kazalniku je bilo leta 2023 pri nas energetsko revnih le 3,6 odstotka prebivalcev, kar je precej pod povprečjem EU, ki znaša 10,6 odstotka (manjši delež od slovenskega sta imeli v EU le še Finska in Luksemburg). Kljub podražitvam, omenjenim v prejšnjem odstavku, je bila maloprodajna cena električne energije za gospodinjstvega odjemalca v letu 2024 pri nas 0,2062 evra/kWh, v EU pa 0,2879, torej so v Evropi plačevali elektriko 40 % dražje od slovenske cene; tudi pri maloprodajni ceni plina je bila povprečna cena v EU za 20 % višja od slovenske.³ Če ob tem upoštevamo še dva najpomembnejša kazalnika, ki

2. Ocena je narejena po (spletno dostopnih) cenikih zobozdravstvenih ordinacij: Škrbinc, Zobna, Siegl, Sandev, Cordent.
3. Podobna cenovna razmerja so – v korist slovenskih odjemalcev – veljala v istem času tudi za negospodinjske odjemalce elektrike in plina.

vplivata na obseg energetske revščine – obdavčitev elektrike in delež revnih –, je slika precej optimistična. Ob bistveno manjšem deležu revnega prebivalstva v Sloveniji so tudi skupni davki in dajatve, ki jih plačujejo gospodinjiski porabniki električne energije (na kWh), pri nas za 45 % nižji od povprečja EU.

Te številke pa zakrivajo dejanski problem, saj se delež energetske revnih v Sloveniji v zadnjih letih povečuje; poleg tega pa evropski kazalnik zajema samo tiste, ki si niso mogli ustrezno ogreti prebivališča, medtem ko je slovenska opredelitev tovrstne revščine natančnejša in širša,⁴ delež energetske revnih pa zato precej višji. Za leto 2024 SURS navaja podatek o 7,3 % energetske revnih gospodinjstvih, kar pomeni približno 63.000 gospodinjstev oziroma 110.000 ljudi. Med njimi so najbolj prizadete enostarševske družine in starejši, ki živijo sami. Prednost razširjene slovenske definicije je v tem, da je za energetske revne prepoznana tudi tista oseba, ki ne zmore sanirati razpadajočega stanovanja s puščajočo streho ali trhlimi okenskimi okvirji, ker so njeni dohodki pod pragom revščine, čeprav trenutno lahko ima – tehnično gledano – na računu »dovolj« denarja za plačilo mesečne položnice za ogrevanje. Takšne primere evropska definicija izključuje, in če bi jo uporabili tudi pri nas, bi kategorijo energetske revnih »zmanjšali« za 72.000 ljudi. S tem bi torej načrtno ignorirali nezmožnost ogrevanja za množico v velikosti dveh mest, npr. za prebivalstvo Celja in Kranja skupaj.

Podoben primer »iluzije povprečja« je tudi digitalna revščina. V evropskem kontekstu ne zaostajamo veliko po deležu ljudi, ki imajo vsaj osnovno digitalno znanje oz. veščine. Med slovenskimi prebivalci (starimi od 16 do 74 let) ima osnovno digitalno znanje 46,7 % ljudi, kar je devet odstotkov manj od povprečja EU. Ta razlika je po eni strani pričakovana, saj je približno tolikšna kot naš zaostanek v BDP na prebivalca (v PPS), s tem da se digitalno zaostajanje za povprečjem EU zdi lažje odpravljivo (kot pa razlika v BDP). A videz lahko vara. Pravi problem je v trendu in

---

4. Po slovenski opredelitvi so energetske revna tista gospodinjstva, ki so pod pragom revščine in hkrati izpolnjujejo še »enega izmed naslednjih treh pogojev: finančno niso bila zmožna zagotoviti primerno ogrevanega stanovanja; zaradi finančne stiske so (v zadnjih 12 mesecih pred anketiranjem) zamujala s plačili stanovanjskih stroškov (komunalnih storitev, vode, elektrike, stroškov za ogrevanje itn.), med katere so vključene tudi energetske storitve; živela so v stanovanjih, v katerih so imela težave s puščajočo streho, z vlažnimi stenami/tlemi/temelji ali trhlimi okenskimi okvirji/tlemi« (SURS 2025).

posameznih kategorijah, torej podobno kot pri prej omenjenih težavah z revščino. Delež ljudi z osnovnim digitalnim znanjem se je namreč v Sloveniji po letu 2021 zmanjšal za 3 %, medtem ko je EU v istem obdobju zaznal rahlo izboljšanje. Pogled na posamezne skupine pokaže, da je pri nas z evropskim povprečjem primerljiv le manjši in najmlajši del prebivalstva (od 16 do 24 let), ki torej še ni vstopil na trg delovne sile, medtem ko so vse druge starostne skupine pod povprečjem EU. Razkorak je še posebej velik pri brezposelnih (27,5 % v Sloveniji v primerjavi s 46,5 % na ravni EU). Enak trend je opazen tudi pri velikosti nasprotne kategorije z digitalnim znanjem *nad* osnovno ravno; tu Slovenija prav tako zaostaja za evropskim povprečjem za devet odstotnih točk (SI 18,9 %, EU 27,3 %). V primerjavi z letom 2021 se je slovenski rezultat na tem področju zmanjšal za enak delež, kot se je v istem času povečalo povprečje EU. Dodatna slovenska težava v tej povezavi – unikatna v EU – pa je psihološka. Digitalno zaostajanje za EU je pri nas frustrirajoče bolj kot v drugih državah, saj se Slovenci zelo zavedamo pozitivnih učinkov digitalnega znanja: kar 77 % naših prebivalcev meni, da je sodelovanje v digitalnem izobraževanju in usposabljanju zelo ali precej pomembno, medtem ko je evropski delež ljudi z enakim mnenjem za pet odstotnih točk manjši. To je dodaten pritisk, kajti objektivno zaostajanje, združeno s prekomerno aspiracijo, vodi v frustracijo⁵ (ob odsotnosti ustreznih politik in ukrepov). Posledica frustracije pa ni motivacija, ampak averzija.

Med akutnimi primeri v tem sklopu (»iluzije povprečja«) je treba omeniti še t. i. prevozno revščino.⁶ Tudi tu se lahko utvara zadovoljstva napaja iz ugodnih povprečij na splošni ravni. V evropski primerjavi je raven prometne revščine v Sloveniji še vedno nizka, sodeč po številu avtomobilov. Pri nas je lastništvo osebnega avtomobila finančno dosegljivo v večji meri, kot to velja za povprečnega Evropejca. Leta 2024 si avtomobila ni moglo privoščiti le 2,1 % slovenskih prebivalcev, kar je občutno manj od povprečja

-
5. Na nevarnost neuskajenosti med nizko stopnjo družbene *integracije* in *regulacije* ter – na drugi strani – visokimi *subjektivnimi pričakovanji* je prvič in najprepričljiveje opozoril E. Durkheim na primeru samomorilnosti, pri čemer je anomični samomor izpeljal iz naslednjega aksioma: »Nihče ne more biti zares srečen ali živ, če njegove potrebe niso prilagojene njegovim zmožnostim. To pomeni, da če zahteva več, kot mu je mogoče zagotoviti, ali si želi nekaj, kar mu ni na voljo, bo nenehno frustriran in ne bo mogel delovati brez trpljenja« (Durkheim, 1897/2007).
  6. Podobni in pogostejši izrazi za isto vrsto težave so: *prometna r.*, *mobilnostna r.*, tudi *revščina dostopnosti* (angl. *accessibility poverty*).

EU, ki znaša 5,6 %. Med osebami, ki jim grozi revščina, je bil delež tistih brez možnosti lastništva avtomobila 9,8 % v Sloveniji, kar je prav tako precej pod evropskim povprečjem (15,9 %). Odraz tega je število osebnih avtomobilov, ki se je v zadnjih 25 letih v naši državi povečalo za 44 %. Leta 2024 smo jih imeli registriranih skoraj 1,3 milijona, kar naš kazalnik motorizacije postavlja nad evropsko povprečje, saj smo registrirali 587 avtomobilov na 1.000 prebivalcev, v EU pa 576. Da v povezavi s prevozno revščino in z okoljskimi obremenitvami naveden podatek ni ugoden, ampak problematičen, je razvidno iz deleža prevoznih izdatkov. V končni porabi gospodinjstev je bil delež za stroške, vezane na prevoz, med vsemi evropskimi državami prav v Sloveniji najvišji in je znašal kar 16,4 % vseh stroškov gospodinjstva (v letu 2023); najmanjši delež je imela Češka (8,5 %), torej država, s katero smo bili nekoč najprimerljivejši, a nas je v zadnjih desetletjih prehitela po vseh ključnih merilih, tudi po prometnem. Povsem na prvem mestu smo tudi po velikosti gospodinjstevskih izdatkov za *nakup* osebnih prevoznih sredstev, medtem ko je ravno nasprotno pri stroških za *javni* potniški prevoz (JPP), pri čemer smo najslabši, saj v ta namen dajemo le 0,8 % gospodinjstevskih izdatkov; v najrazvitejših državah EU ta delež znaša dva odstotka ali več.

Pri nas je torej problematična visoka odvisnost od osebnih vozil ter nizka in nespremenjena raven uporabe javnega prevoza, kar otežuje razvoj bolj trajnostnih in socialno vključujočih prometnih ureditev. Te slovenske težave so še posebej izrazite na podeželju, na katerem živi skoraj polovica našega prebivalstva (45,1 %), v primerjavi z urbanimi in s primestnimi območji. Čeprav imamo enega izmed najmanjših deležev ljudi (znotraj prvega dohodkovnega kvintila, torej med tistimi z najnižjimi dohodki), ki si ne morejo privoščiti redne uporabe JPP – takšnih je v Sloveniji v najnižjem kvintilu 1,2 %, medtem ko je evropsko povprečje 5,4 % –, to kljub temu pomeni dobrih 5.000 ljudi. V čem je težava? Pri omenjenih plačilno nezmožnih osebah gre za predpostavko, da v okolju, v katerem te osebe živijo, JPP obstaja, le privoščiti si ga ne morejo. A prav te predpostavke pri nas ne moremo posplošiti, saj so od osamosvojitve naprej linije JPP izginjale, sprva načrtno, potem pa stihijsko. Dostopnost javnega prevoza v Sloveniji – po deležu prebivalcev, ki so (leta 2023) živeli znotraj radija enega kilometra zračne razdalje od postajališč JPP – je glede na pogostost voženj (ob delavnikih) dramatična. Nedostopnost JPP je odraz velikih regionalnih neenakosti. V razmerah, ko uveljavljanju tržne logike podleže tudi JPP, postane generator teh neenakosti tudi JPP. Civilizacijski škandal

je, da v bogati in majhni Sloveniji, ki je po površini ozemlja med članicami EU-27 na 24. mestu, živi kar 20,2 % slovenskega prebivalstva na lokaciji z nezadovoljivo oz. nikakršno frekvenco JPP.⁷ Po tem merilu so najbolj kritične posavska regija (39 % prebivalstva je brez uporabne storitve JPP znotraj 1 km), primorsko-notranjska in pomurska regija (z enakim odstotkom izključenih: 36,6 %), najmanj neugodni pa sta osrednjeslovenska in gorenjska regija (9,2 oz. 10,8 %). Znotraj teh lokacij so v najbolj kritičnem položaju kategorije z večkratno deprivacijo (npr.: starejše, neizobražene ženske, ki na podeželju živijo v revščini in s slabim ali z nikakršnim socialnim omrežjem).

Ko revščina sovpade z večkratnimi prikrajšanostmi – s starostnimi, spolnimi, z zemljepisnimi, intergeneracijskimi, etničnimi, migrantskimi, s subkulturnimi ali z drugimi –, ti dejavniki niso več glavna niti edina težava. Problem postane *kombinacija* presekov. Znotraj presekov se deprivacijski dejavniki najbolj okrepijo in prav ti tvorijo dodatno past, ki onemogoča pobeg. Medtem ko je navadno materialno revščino mogoče preprosto in hitro odpraviti z običajno socialno pomočjo (če je višja od minimalnih življenjskih stroškov), je izhod iz večkratnih deprivacij bistveno težji. To je tudi glavni ugovor proti fragmentiranemu pristopu k omenjenim problemom. Ko se namreč ukvarjamo s posamičnimi vidiki oz. z »vrstami« revščine (z energetske, digitalne, s prevozno, prehransko, s stanovanjsko), se poveča nevarnost, da bomo zanemarili preseke, čeprav so pri odpravi, kot rečeno, še bolj trdovratni od področij, ki se križajo. Spomnimo se politične agonije pri nas v povezavi z digitalno pismenostjo, ki se je vlekla več mesecev, vse dokler ni septembra 2024 morala odstopiti ministrica za digitalno preobrazbo zaradi počasne razdelitve brezplačnih 13.000 računalnikov. V vsem tem času se nihče ni niti enkrat vprašal, zakaj so naslovniki računalnikov tako revni, da si jih ne morejo priskrbeti sami, ali bodo tudi po prejemu zastojne dobrine še vedno revni in kaj narediti, da se ne bo zgodba ponovila pri naslednji zamenjavi računalnika. Če razumemo digitalno pismenost na opisan način, jo utrjujemo, ne pa odpravljamo. Ob tem primeru smo tudi nazorno videli, kako se s fragmentiranim pristopom revščini odvzame politična teža, saj je v besednih zvezah »digitalna revščina«, »energetska r.«, »stanovanjska r.«,

7. To vključuje frekvenco prevozov v JPP, ki je premajhna za vsakodnevno uporabo, vključno s primeri, pri katerih na razdalji 1 km od prebivališča sploh ni nobenega postajališča JPP.

»prehranska r.« vedno glavni poudarek na pridevniku in ne na samostalniku. S tem revščina izginja iz politične agende, načrtno demarginalizacija revnih pa zamenjajo improvizacije kot stranski učinek drugih politik.

Razmišljamo pa lahko tudi v nasprotni smeri, ki je posamičnim vidikom revščine bolj naklonjena. Argumenti v prid separatnih pristopov gredo v tri smeri:

- *Napačna dilema*: čeprav je vztrajanje pri celostnem pristopu k revščini konceptualno pravilno, to še ni argument proti posameznim, tematskim pristopom. Če je revščina kompleksen pojav – z realnimi posledicami na različnih področjih prizadete osebe –, zakaj ne bi smeli govoriti (tudi) o energetski, prevozni, o digitalni revščini, saj je njihov obstoj realen, empirično dokazljiv in še bolj merljiv kot splošni delež družbe pod pragom revščine? Škodljivost fragmentacije pri odpravljanju omenjenega problema je v tem, da revščino rešujemo samo na enem področju, medtem ko jo na drugem dopuščamo ali ignoriramo – to pa je posledica zanemarjanja vzrokov in gledanja vstran, ne pa posebne obravnave različnih učinkov istega pojava na različnih področjih. Specializacija ni isto kot fragmentacija. Fragmentaciji se ne izognemo z ignoranco posamičnih dimenzij, ampak prav nasprotno, podležemo ji, če sprejmemo logiko ali/ali, po kateri naj bi celovit pristop samodejno izključeval posamične, tematske, in nasprotno, ali ne gre za enako dilemo kot pri družbeni neenakosti? Ali bi bilo res koristno, če bi, na primer, namesto dohodkovne in namesto premoženjske neenakosti govorili samo o domnevno »celoviti« neenakosti, torej brez obeh atributov? Lahko neenakost zmanjšamo brez specifičnih ukrepov na dohodkovnem in brez specifičnih ukrepov na premoženjskem področju? In nasprotno, šele ko se ukvarjamo s posamezno vrsto revščine, lažje razumemo, kako in zakaj je z njo lahko obremenjena tudi oseba, ki ni nujno pod statističnim pragom revščine – bomo zato zanikali njen problem? Za prevozno in stanovanjsko revščino v Sloveniji sploh ni nujno, da si reven.
- *Strokovnost*: razumevanje in odpravljanje revščine ni samo vprašanje volje ali vrednot. Gre za družbosloven, strokovni problem. Digitalna revščina zahteva drugačne kompetence, regulativne pristope in akterje (vključno z institucionalnimi) kot pa na primer energetska, prehranska ali stanovanjska revščina. Specializirani pristopi na različnih dimenzijah ne pomenijo nujno zanikanja njihovih pre-

sekov, ampak omogočajo, da se znotraj posameznih politik razvijejo poglobljeni in strokovno utemeljeni ukrepi, ki jih celostni okvir »vse-v-enem« pogosto ne zmore zagotoviti.

- *Sanacija*: čeprav se večkratne prikrajšanosti krepijo na presekih, to ne pomeni, da reševanje posameznih dimenzij nima učinka. Nasprotno: omilitev ali odprava ene ključne deprivacije lahko sproži verižne pozitivne učinke. Če z ukrepi energetske ali stanovanjske revščine pomagamo dolenjskim Romom, bodo še vedno revni, a jim bomo bistveno izboljšali življenjski položaj, kaj je s tem narobe? Parcialni ukrepi lahko delujejo kot pragmatični vstopni mehanizmi v razgradnjo kompleksnejših oblik revščine, lahko pa tudi ne, a to ni nujno – ne gre za samodejno posledico parcialnih pristopov. Dobro zasnovane sektorske politike pogosto nastanejo z usklajevanjem že obstoječih podatkov, ukrepov in institucij; v praksi je zelo zahtevno zgraditi celovit sistem povsem od začetka.

Cilji:

1. Revščino in socialno izključenost je treba v celotni populaciji zmanjšati v naslednjih petih letih za 24 odstotkov od zadnje izmerjene vrednosti oziroma za od 3 do 4 odstotne točke; s tem bi pristali na 11 odstotnem deležu in se izenačili s Češko kot trenutno najboljšo državo v EU po tem kazalniku. Cilj je nujen, sicer bosta revščina in socialna izključenost v Sloveniji naraščali s podobnim tempom kot zadnjih nekaj let. Ob tem je cilj tudi povsem izvedljiv, saj smo zaradi sorazmerno ugodnega izhodišča v boljšem položaju kot druge evropske države, hkrati pa je ciljnih 11 % samo dobri dve odstotni točki pod vrednostjo, ki smo jo v Sloveniji že dosegli pred štirimi leti.

Ukrepi:

- Krepitev vključujočega trga dela: izvesti ciljno usmerjene programe za povečanje zaposlenosti ranljivih skupin (mladi, starejši, dolgotrajno brezposelni) z ukrepi aktivne politike zaposlovanja, s finančnimi spodbudami za delodajalce in z razvojem socialnega podjetništva, zlasti v regijah z nadpovprečno brezposelnostjo.
- Povečanje učinkovitosti in pravičnosti socialnih transferjev: poenostaviti postopke za uveljavljanje pravic iz javnih sredstev, vključno z avtomatizirano dodelitvijo pomoči na podlagi obstoječih administrativnih evidenc. Zagotoviti redno usklajevanje transferjev z rastjo

življenjskih stroškov in pregledati višino minimalnega dohodka z namenom ohranjanja dostojnega življenjskega standarda.

- Dostop do ustreznega in cenovno dosegljivega prebivališča: okrepiti gradnjo in prenovo neprofitnih ter javnih najemnih stanovanj, izboljšati stanovanjsko politiko z vidika socialne dostopnosti in spodbujati najemodajalce, ki oddajajo stanovanja po neprofitnih oziroma nižjih najemninah.
- Razvoj skupnostnih storitev in podpore ranljivim skupinam: nadaljevati vzpostavitev sistema dolgotrajne oskrbe ter razširiti ponudbo storitev pomoči na domu, dnevnih centrov in drugih oblik skupnostne podpore za starejše, invalide in za socialno ogrožene osebe. Posebno pozornost nameniti preprečevanju socialne izolacije in osamljenosti.
- Ciljno spremljanje in usmerjanje politik: uvesti rednejše spremljanje kazalnikov tveganja revščine in socialne izključenosti po demografskih skupinah in regijah ter na podlagi ugotovitev prilagajati ukrepe in finančne vire. Poseben poudarek nameniti skupinam z največjim tveganjem: enostarševskim družinam, starejšim z nizkimi dohodki, brezposelnim mladim in invalidom.

2. Zmanjšati revščino pri kategoriji starejših 60+ za približno eno odstotno točko letno. S tem bi omenjeno kategorijo v petih letih izenačili z evropskim povprečjem, hkrati pa prepolovili diskriminacijo te starostne kategorije v primerjavi z velikostjo istega kazalnika pri celotni slovenski populaciji. Ta cilj je realen, ker je minimalen – če ga ne bi zmogli realizirati, nam ostane le ena možnost, to je uvedba univerzalnega temeljnega dohodka (vsaj) za omenjeno populacijo.

Ukrepi:

- Uvedba državne pokojnine in varstvenega dodatka kot dodatka k pokojnini (in ne kot oblike denarne socialne pomoči). Ukrep utemeljemo z nujnostjo zagotavljanja stabilnih prejemkov v starosti. V tem obdobju ljudje, ki živijo v revščini (ali nekoliko nad pragom tveganja revščine), ne morejo več opravljati pridobitnega dela in hkrati s starostjo ali z boleznijo postajajo vedno bolj odvisni od drugih ljudi ali od storitev. Varstveni dodatek lahko pomembno zmanjša raven revščine starejših, državna pokojnina pa prepreči revščino tistim, ki ne izpolnjujejo pogojev za uveljavljanje pravice do pokojnine (minimalno 15 let delovne dobe).

- Ustanovitev službe na lokalni ravni za pomoč starejšim pri uveljavljanju njihovih pravic ter spopadanju z administrativnimi in birokratskimi postopki. V vedno bolj digitalizirani in birokratizirani družbi se starejši zelo težko znajdejo. Že pridobitev prave telefonske številke je zanje lahko zelo obremenjujoče, ne znajdejo se pri uporabi tehnologije in nimajo ustreznega znanja, spretnosti in pripomočkov, da bi lahko uveljavili svoje pravice ali pa izpolnjevali svoje obveznosti. Za revne starejše ljudi je to še posebej obremenjujoče. Javna služba naj bi nudila osebne storitve pomoči pri premagovanju ovir in ne bi bila preprosto le informacijska točka. Za revne starejše ljudi je to izjemno pomembno, saj so najpogostejša kategorija ljudi s slabo socialno mrežo ali brez nje, pri čemer so moški, ki ostanejo sami, v še slabšem položaju kot ženske.
- Načrtna državna pomoč pri sanaciji prebivališč (stanovanj, hiš) za stare ljudi, ki živijo v revščini. Bivalne razmere revnih starejših so slabe, nekateri živijo v nevarnih bivalnih prostorih (razpadajoče strehe, podrte stopnice, vlaga itn.) brez infrastrukture (brez kopalnice, elektrike, ogrevanja itn.), z okvarjenimi gospodinjskimi aparati. Sicer obstajajo subvencije Eko sklada za energetska sanacija prebivališč, vendar starejših ta pomoč ne doseže. Slaba prebivališča bistveno vplivajo na zdravje, sposobnost gibanja in na ohranjanje samostojnosti.

3. Poskrbeti, da bodo vsi državljani vključeni v sisteme socialnega varstva. V Sloveniji se srečujemo s staranjem prebivalstva – do leta 2030 bo več kot 25 % prebivalcev starejših od 65 let. Hkrati številni starejši, invalidi in socialno ogroženi še vedno niso vključeni v ustrezne oblike socialnega varstva, tj. zaradi zapletenih postopkov ali pomanjkanja informacij. Zagotoviti, da bodo vsi državljani vključeni v sisteme socialnega varstva, pomeni preprečiti socialno izključenost, zmanjšati revščino in zagotoviti, da vsakdo v trenutku potrebe hitro dostopi do pomoči, podpore in do storitev, do katerih ima pravico.

Ukrepi:⁸

Najprej je treba omogočiti prepoznavo ranljivih skupin prebivalstva oziroma posameznikov, družin, gospodinjstev. Za doseg tega cilja je treba zagotoviti več odprtih in dostopnih »točk« izvajalcev prve socialne pomoči,

8. Za ideje pri formulaciji teh ukrepov se zahvaljujem socialnemu delavcu Petru Stefanoskemu, direktorju socialne inšpekcije na *Inšpektoratu RS za delo*.

na primer dodatne pisarne, razpršene po terenu, v romskih naseljih, kot je bila praksa *do* osamosvojitve, lahko tudi v prostorih drugih izvajalcev (četrtna skupnosti, društva upokojencev, šole, Rdeči križ). Te točke morajo delovati v okviru javne mreže pomoči (centrov za socialno delo) zaradi zagotavljanja čim večjega dostopa in zmanjševanja tveganja za neenako oz. izključujočo obravnavo. Več »točk« zahteva povečanje števila usposobljenih in zaposlenih socialnih delavk in delavcev ter tistih poklicnih skupin, ki so specializirane za neposredno pomoč ljudem.

Zagotoviti izvajanje pomoči in storitev v javni mreži tudi v **popoldanskem** času (odsotnost tega vsakodnevnega časovnega pogoja za dostopnost storitev je ena izmed glavnih slabosti centrov za socialno delo, nastala v novejšem času, od osamosvojitve naprej).

Izvajalcem storitev v javni mreži (zlasti centrom za socialno delo) mora biti omogočeno razvijanje dopolnilnih, razvojnih, preventivnih in eksperimentalnih programov, podobno kot je bilo to razvito pred osamosvojitvijo. Državno »varčevanje« pri kadrih na tem področju vodi v razkroj družbe, ki navadno začne razpadati na socialnih marginah.

Vzpostaviti hitrejši, fleksibilen sistem odločanja o pravicah do dolgotrajne oskrbe – po vzoru dozdajšnjih domskih komisij. Spremembe stanja uporabnika (glede poslabšanja ali izboljšanja psihofizičnega stanja) naj se urejajo z notranjo strokovno oceno izvajalca, brez ponovnega upravnega postopka in odločbe CSD. Hkrati ob tem je treba tudi poenotiti postopke in evidence za sprejem v domove za starejše in za dolgotrajno oskrbo, da se preprečita podvajanje vlog in »papirologija« ter omogoči enoten seznam čakajočih, in to ne glede na vrsto financiranja.

Socialni transferji naj dosledno postanejo pravica do pomoči pri blaženju materialne stiske in ne »posojilo«. *Ukiniti* je treba obveznost dedičev do vsakršnega vračila pomoči, ki so jo prejeli pokojni sorodniki (kar je še vedno glavni razlog, da pravica do varstvenega dodatka ne doseže vseh upravičencev).

Prejemnikom denarne pomoči v daljšem časovnem obdobju (npr. po šestih mesecih) se omogoči usmerjena pomoč pri prepoznavanju in odpravljanju morebitnih ovir v povezavi z nezaposljivostjo.

Neenakost

Podatki kažejo, da v bogatih družbah, med katere spada tudi Slovenija, na kakovost življenja bistveno bolj vpliva stopnja družbenih neenakosti kot pa ekonomski kazalniki o propulzivnosti gospodarstva, njegovi produktivnosti in konkurenčnosti ter o zvišanju povprečnega standarda. Z večjo neenakostjo se v bogatih družbah kakovost življenja slabša ne glede na uspešnost ekonomije. To je optimističen podatek, saj velja tudi nasprotno – zmanjšanje neenakosti prinaša boljše rezultate za celotno družbo, ne samo za najrevnejše. Ko se pri porazdelitvi bogastva in dohodkov (v navedenem zaporedju) premaknemo v smeri večje enakosti, gre za izboljšanje, ker je ta premik statistično povezan s skoraj vsemi ključnimi področji kakovosti življenja, na primer z višjo pričakovano življenjsko dobo, manjšimi zdravstvenimi težavami med prebivalstvom, boljšim psihofizičnim počutjem, boljšimi izobrazbenimi dosežki otrok in mladostnikov, manjšo stopnjo najstniških nosečnosti, manjšo smrtnostjo dojenčkov, večjo socialno povezanostjo in zaupanjem med ljudmi (socialni kapital), manjšim številom kriminalnih dejanj in zapornikov, večjo družbeno mobilnostjo, višjimi stopnjami izmerjenega (samo)zadovoljstva anketirancev pri ocenjevanju lastnega življenja, celo z večjo internacionalno dobrodelnostjo (pomočjo manj razvitim državam, merjeno v odstotku BDP donatorice) itn.

K pozitivnim učinkom večje enakosti lahko štejemo tudi njene ugodne okoljske posledice. V vedno bolj razslojenih in premožnih sodobnih družbah bo namreč prav zmanjševanje neenakosti najučinkovitejši način za zmanjšanje ključnega gonila potrošništva – materialnega tekmovanja v izkazovanju družbenega statusa (reklame so samo posledica tega mehanizma). Zmanjšanje neenakosti je tudi predpogoj za konsenz o ekološki sanaciji. Ker bodo njeni stroški visoki v vsakem primeru – če ekološko sanacijo realiziramo v celoti, samo na pol ali pa sploh ne –, bo porazdelitev stroškov mogoča samo skladno z odgovornostjo za problem, torej neenako, sicer do soglasja o tem sploh ne bo prišlo. V tistih sedmih slovenskih regijah, v katerih je revščina med prebivalstvom večja od državnega povprečja, letno proizvedejo 448 kg odpadkov na prebivalca, medtem ko so odpadki v regijah s podpovprečno revščino za devet odstotkov večji; v Nemčiji spodnja polovica prebivalstva obremeni ozračje samo s 5 % tiste količine plina CO₂, ki ga izpusti zgornji en odstotek državljanov iste družbe, v ZDA je onesnaževalno razmerje spodnje polovice 3,6 % glede na količino, ki jo je sproduciral »top 1 %«, enako je v Rusiji (pred okupacijo

Ukrajine), v Indiji je to razmerje 3,1 %, v Južnoafriški republiki 2,6 %, na Kitajskem pa samo 2,2 % itn.

Skratka, pri devastaciji okolja je prispevek gospodinjstev premo sorazmeren z višino njihove slojne umeščenosti. Največje ovire za ekološko sanacijo niso ekonomske niti tehnološke, ampak stratifikacijske. Če bo država regulacijo neenakosti prepustila tržnim zakonitostim, bo pri zmanjševanju okoljskih katastrof pozivanje na solidarnost (do šibkejših) postalo povsem neučinkovito, ker se ekstremne neenakosti celo v najbolj moderniziranih družbah približujejo tistim izpred prve svetovne vojne. To je civilizacijska regresija v svetovnem merilu, ki je nihče ni predvidel. O tem imamo več empiričnih podatkov kot kadar koli do zdaj. Brez zmanjšanja neenakosti ne bo mogoča ekološka sanacija, kar velja na mednarodni ravni in tudi znotraj držav, vključno s Slovenijo. Čeprav imamo eno najmanjših stopenj družbenih neenakosti (v Evropi, še bolj pa na globalni ravni), je treba ta ugoden podatek relativizirati štirikrat – vrednotno, z vidika povprečij, z redistribucijskega in s premoženjskega vidika.

Najprej vrednotno: čeprav je nizka stopnja neenakosti značilna za Slovenijo že zadnjih osemdeset let (vsakoletno, brez izjeme), se od osamosvojitve naprej še vedno ni oblikoval konsenz, da gre za indikator visoke kakovosti družbene strukture, ki bi ga bilo treba ohraniti. O tem se politične elite v nasprotju z javnim mnenjem vse bolj razhajajo že vse od osamosvojitve. Iz analize strankarskih programov ob vsakokratnih volitvah se krepi vtis, da velikost tega razcepa postaja premo sorazmerna s številom volilnih ciklov, namesto da bi bilo s konsolidacijo demokracije nasprotno. Ob prejšnjih volitvah (aprila 2022) se je v vseh programih političnih strank največkrat omenjalo besedi »ekonomija« in »ekologija«, medtem ko je bilo problematiziranje neenakosti samo simbolično: glede na skupno število pojavljanja okoljskih in ekonomskih izrazov je bila vsota besed »neenakost« + »prekarnost« + »revščina«⁹ zastopana le v 17 odstotkih (in to večinoma samo v programih tistih dveh strank, ki sta v vladajoči koaliciji najšibkejši).

Ugodno povprečje zakriva neugodne podatke: kljub manjši revščini v Sloveniji je za nekatere skupine prebivalcev tveganje revščine še vedno pogostejše od povprečja EU. Med temi skupinami so zlasti: upokojeneci (med njimi predvsem upokojenke), enočlanska gospodinjstva, tuji drža-

9. Ne glede na sklon uporabljenih izrazov.

vljani (stari nad 60 let), nizko izobražene osebe, najemniki stanovanj, gospodinjstva z nizko delovno intenzivnostjo, osebe v starostnem obdobju od 55 do 64 let in gospodinjstva s prizadetimi otroki. Ob tem se je zelo povečalo tudi tveganje socialne izključenosti za otroke manj izobraženih staršev; čeprav je bil ta problem pri nas v obdobju 2019–2022 najmanjši v EU, se je v zadnjih nekaj letih Slovenija z rastjo tega deleža dvignila nad evropsko povprečje. Slaba sta tudi zdravstveno stanje nižjih slojev in kakovost delovnega okolja. Delež oseb, ki so lastno zdravje ocenile za dobro ali zelo dobro, je pri nižje izobraženih prebivalcih Slovenije (s srednjo šolo ali manj) manjši od evropskega povprečja. Raziskava o pogojih na delovnem mestu pa za Slovenijo kaže na veliko intenzivnost dela, na veliko hitrost opravil, kar vpliva na nadpovprečno pogostost utrujajočih in bolečih položajev, ob tem pa je značilna tudi manjša formalna zastopanost zaposlenih pri upravljanju podjetij – po vseh omenjenih kazalnikih smo slabši od evropskega povprečja.

Neučinkovitost mobilnostne in redistribucijske politike: po merilu socialne mobilnosti se Slovenija kljub nizki stopnji neenakosti uvršča v najbolj neugodno skupino držav, za katero je značilna hkratna kombinacija »lepljivih tal« pa *tudi* »lepljivega stropa« po odstotnem deležu prebivalstva v najnižjem in najvišjem dohodkovnem kvintilu, ki dolgoročno ostaja na istem mestu (po štirih letih). To kaže na krizo meritokracije in odgovornosti v gospodarstvu. To je predvsem krivda menedžerjev, ne pa egalitarnostnih politik, ki domnevno preprečujejo nagrajevanje najboljših, kot se glasi neoliberalna paradigma. Stopnja neenakosti namreč ne korelira z mobilnostjo, saj so mogoče številne in precej različne kombinacije »lepljivosti« na obeh ekstremih dohodkovne stratifikacije.

Na primer: Švedska in Luksemburg imata kombinacijo velike »lepljivosti« tal (dolgoročno nemobilnih je okoli 75 % prebivalcev spodnjega kvintila) in zmerne »lepljivosti« v zgornjem kvintilu (pod 70 %), čeprav se v zadnjih letih neenakost na Švedskem povečuje, v Luksemburgu pa zmanjšuje. Drugače je v Grčiji, Turčiji in v Južni Koreji, za katere je značilna majhna »lepljivost« na dnu in na vrhu (na obeh koncih pod 50 % kvintila), čeprav imata Grčija in Koreja nekoliko večjo neenakost od Švedske in Luksemburga, Turčija pa precej večjo od vseh omenjenih držav.

Podatki kažejo, da je edina zveza med enakostjo in mobilnostjo v tem, da nikjer in v nobenem časovnem intervalu ni mogoče najti niti ene družbe,

ki bi imela veliko neenakost in hkrati visoko mobilnost na obeh koncih stratifikacije.

Slaba je tudi slovenska redistribucijska politika, in to kljub sorazmerno uspešnemu socialnemu sistemu v naši državi. Še pred desetletjem je bila redistribucija državnih transferjev od zgornjih k spodnjim slojem v Sloveniji slabša celo od povprečja držav OECD. Delež vseh denarnih prejemkov, ki so jih od države prejeli posamezniki v delovno-aktivni starosti (18–65 let) v spodnjem dohodkovnem kvintilu, je bil v primerjavi s prejemki, podeljenimi zgornjemu, najbogatejšemu kvintilu, skoraj povsem izenačen. To pomeni, da je državna redistribucija zgrešila ali pa načrtno ignorirala bistvo socialne države – najpomembnejše družboslovne inovacije dvajsetega stoletja – to je interveniranje v tržno distribucijo dobrin v smislu prerazdelitve od najbogatejših k najrevnejšim, da bo tržni kapitalizem sploh lahko preživel in da družba ne bo začela razpadati (kar se najprej zgodi na njenih robovih). Po tem merilu prerazdelitve je bila nova slovenska država pred desetletjem slabša celo od neoliberalnih ZDA, ki so za povprečjem OECD zaostajale samo za eno mesto, mi pa za štiri; še slabših od Slovenije je bilo v Evropi samo pet nekdanjih socialističnih držav in pa Portugalska, Italija, Grčija ter Španija. Zadnji podatki o istem merilu kažejo izboljšanje, a ne bistveno: Slovenija se je uvrstila nad povprečje OECD (in sedem mest pred ZDA), kar pomeni, da je najrevnejši dohodkovni kvintil prejel od države več sredstev (26 %) kot pa najbogatejši kvintil (18 %); razliko osmih odstotnih točk lahko kvalificiramo za socialno natančnost redistribucije. Od nekdanjih socialističnih držav sta od Slovenije boljši Slovaška in zlasti Češka (natančnost redistribucije je pri prvi 9 in pri drugi 12 odstotnih točk); zgledne po tem merilu ostajajo Avstralija (35 odstotnih točk), Nizozemska (28 odstotnih točk) in Finska (25 odstotnih točk), med socialno propadlimi državami, v katerih redistribucija izrazito koristi najbogatejšim namesto najrevnejšim, pa se uvrščata Turčija (–34 odstotnih točk) in Brazilija (–40 odstotnih točk). Če omenjeno redistributivno (ne)natančnost Slovenije, ki sicer ni več alarmantna, a tudi še ni dobra, povežemo še s finančno negotovostjo prebivalstva, dobimo precej neugodno sliko: delež posameznikov, ki ocenjujejo, da živijo v finančni negotovosti, je v Sloveniji zelo visok, saj znaša kar 50 %, kar je tretji največji rezultat med 28 državami OECD, katerih povprečje znaša »samo« dobro tretjino. Finančno negotova je oseba, ki sicer uradno ni v revščini, vendar pa ne bi zmogla preživeti nad mejo revščine več kot tri mesece, če bi nenadoma izgubila dohodek, saj nima tolikšne likvidnostne finančne

rezerve, da bi preprečila zdrs v revščino. Med 28 državami imajo od slovenske polovice prebivalstva še večji delež finančne negotovosti samo v dveh državah, v Grčiji in Latviji, medtem ko npr. v neoliberalnih ZDA znaša delež negotovih krepko pod 40 %, v Združenem kraljestvu pa malce nad 30 %. Ob tem imamo tudi zelo velik delež prebivalstva, ki sodi, da sta dohodkovna in premoženjska neenakost pri nas previsoki (precej + zelo). V Sloveniji znaša ta delež nezadovoljnih 70 odstotkov, kar je 13 mest nad povprečjem med 27 državami OECD; še večji delež od slovenskega imajo le v petih državah (Avstriji, Južni Koreji, Izraelu, Čilu in na Portugalskem, zadnja presega 80 %), medtem je nezadovoljnih manj od polovice prebivalstva le na Finskem in Danskem. Ti podatki o subjektivni oceni ne predstavljajo samo ilustracije kulturnih razlik pri razumevanju tega problema (npr. po obsegu nezadovoljstva v tej povezavi zaostajajo ZDA kar za 19 mest za Slovenijo), ampak jih je treba vzeti resno v smislu napovedi ravnanja. Ko potrošnik misli, da ima dovolj denarja, čeprav ima prazen bančni račun, bo bolj verjetno ravnal tako, kot da ima dovolj denarja; v tem primeru smo v zmoti, če se pri stvarnem vedenju ljudi zanašamo samo na »objektivne« podatke (ta problem kognitivne pristranskosti ekonomisti opisujejo kot »money illusion« oz. »price illusion«). Podoben razcep med vrednotenjem in dejstvi je bil izmerjen tudi v evropski raziskavi vrednot (ESS), ko so leta 2020 spraševali respondente, ali »vlada s svojimi ukrepi skrbi za zmanjševanje razlik v dohodkih«: med 32 državami jih je bilo samo devet takšnih, v katerih je bila povprečna vrednost odgovorov (na 11-stopenjski lestvici) še bolj kritična od slovenskega zanikanja navedene trditve, čeprav je omenjenega leta imela od Slovenije še nižjo stopnjo dohodkovnih neenakosti samo Slovaška (njena javnost pa je bila še bolj kritična od slovenske).

Skratka, čeprav je (dohodkovna) neenakost v Sloveniji nizka, močno nezadovoljstvo prebivalstva kaže, da morajo odločevalci ciljati tudi na povečanje občutka ekonomske varnosti in pravičnosti, ne le na statistično zmanjševanje neenakosti. Tega pa ne moremo narediti pri dohodkovni distribuciji, ampak na področju premoženjskih neenakosti.

Četrta relativizacija nizke neenakosti na Slovenskem je v povezavi s premoženjsko distribucijo. Smo del Evrope, za katero zadnje poročilo organizacije Eurofound ugotavlja, da socialno kohezijo v EU vse bolj ogroža neenakost v premoženju. Ta ima negativen vpliv zlasti na ekonomsko mobilnost, akumulacijo političnega vpliva, dostopnost do stanovanj in na

možnosti izobraževanja. To so področja, ki v največji meri krojijo prihodnost, saj so od njih odvisne mlade generacije. Medtem ko so oblikovalci politik običajno osredinjeni bolj na neenakost v dohodkih, ker so lažje sledljivi, ostaja nevarnost premoženjskih neenakosti podcenjena. Poročilo sicer ugotavlja, da se stopnja neenakosti premoženja v evropskih državah med letoma 2010 in 2021 večinoma ni spreminjala, saj je prišlo do konvergence držav, ki so imele v preteklosti visoko stopnjo neenakosti, v omenjenem obdobju pa so jo rahlo zmanjšale. In nasprotno, države z bolj egalitarno distribucijo premoženja so v istem času neenakost povečale – pri tem poročilo izrecno izpostavlja Slovenijo in Španijo. Daleč največjo neenakost premoženja zaznavata Irska in Nemčija (v zadnji je koeficient Gini dosegel izjemnih 72,6), Slovenija pa se (s koeficientom Gini 60) uvršča v spodnjo tretjino držav; za nami so s še manjšo neenakostjo Grčija, Malta, Češka in Slovaška (zadnja ima koeficient Gini malenkost nad 50). To »ugodno« slika, da smo kljub velikemu koeficientu neenakosti še vedno blizu repa v EU, zamegljuje negativen trend, pri katerem pa smo po porastu bogastva elite prvi med vsemi državami (druga je Španija, sledita Italija in Finska): od leta 2010 smo neenakost kopičenja bogastva najbolj povečali, in sicer za pet odstotnih točk Ginijevega koeficienta. Pred petnajstimi leti je spodnja polovica prebivalstva Slovenije razpolagala s 14 % nacionalnega bogastva, leta 2021 pa se je ta delež zmanjšal na 12 %, kar je ravno nasprotno od akumulacije pri vrhu: pet odstotkov najbogatejših je v istem obdobju bogastvo povečalo kar za deset odstotnih točk (z 21 na 31 %), kar je, kot rečeno, evropski rekord. Za primerjavo: v istem obdobju sta Slovaška in Nizozemska povečali bogastvo svoje petodstotne elite le za dve odstotni točki, Poljska za eno, v Belgiji ni bilo sprememb, nekatere države pa so bogastvo pri vrhu zmanjšale, Latvija kar za deset odstotnih točk, Avstrija in Ciper za sedem, Hrvaška za štiri, Nemčija in Malta za tri, Francija in Portugalska za dve ter Madžarska, Litva in Irska za eno odstotno točko.

Neenakost pri koncentraciji bogastva torej po teži in nevarnosti bistveno presega koncentracijo dohodka, saj dohodkovna neenakost v Evropi variira znotraj bistveno nižjih vrednosti (Ginijev koeficient med 20 in 38). Tipičen slovenski trend v vseh desetletjih obstoja slovenske države je, da to stratifikacijsko deviacijo zamegljujemo, ko se statistično osredotočamo zgolj na dohodke. V Sloveniji spodnja polovica prebivalstva razpolaga le z dobro desetino celotnega bogastva, zgornjih pet odstotkov pa z dobro tretjino; v Nemčiji ima spodnja polovica v lasti zgolj štiri odstotke bogastva, celo v Slovaški z najbolj egalitarno distribucijo pa revnejša

polovica nadzoruje le 17 odstotkov nacionalnega bogastva. Pri takšni neenakosti ne gre samo za abstraktno krivičnost, ampak za razvoj, ki nima nobene povezave z meritokracijo, ampak z načrtno neurejenostjo (predvsem obdavčitev) na tem področju. Pri nas je največji generator bogastva lastništvo stanovanj (enako kot v Španiji in Grčiji). Stroški prebivanja v vseh 22 evropskih državah presegajo 30 % bruto dohodka, pri tem pa poročilo posebej izpostavlja štiri države, v katerih hipotekarni obroki pri gospodinjstvih z nižjimi prihodki skoraj v celoti izčrpajo njihov dohodek; to so: Latvija, Slovaška, Grčija in Slovenija. Ker najemnine in cene nepremičnin presegajo porast dohodkov, postajajo iz glavnega vira akumulacije bogastva izključene celotne generacije, kar povečuje intergeneracijsko neenakost in naredi probleme v tej povezavi za dolgoročne.

Cilj:

Zmanjšati kopičenje bogastva v rokah najbogatejših pet odstotkov slovenskih državljanov za vsaj pet odstotkov do leta 2035, da se približamo Slovaški, ki ima v tej povezavi najmanj neugodno porazdelitev premoženja v EU. To zmanjšanje je zlahka izvedljivo, saj je povsem primerljivo z našimi sosedi, z Avstrijo, Madžarsko in s Hrvaško, ki so enako nalogo že opravile v petih letih (2017–2021), ko so bogastvo najbogatejših petih odstotkov prebivalstva zmanjšale za od štiri do pet odstotkov Ginijevega koeficienta; v avstrijskem primeru se je skoraj celotno zmanjšanje bogastva njene elite zgodilo v korist spodnje polovice najmanj premožnih. To bo tudi najpomembnejši ukrep za zvečanje socialne mobilnosti, ki je v naši državi ena izmed najslabših v EU. Mobilnost se najbolj blokira s statusno uvrstitvijo glede na bogastvo (bolj kot na dohodek), ker je premoženjski status trajnejši od dohodkovnega.

Ukrepi:

- Najpomembnejši ukrep za zmanjšanje premoženjske neenakosti je zvišanje obdavčitve premoženja najmanj do ravni evropskega povprečja, in sicer po proporcionalnem ali pa progresivnem načelu (odvisno od vrste premoženja). S tem bi lahko delno zmanjšali tudi kriminalno težnjo premožnih gospodinjstev za prikrivanje premoženja (»optimiziranje«), saj če je progresivnost premišljeno načrtovana, se je višjim davčnim stopnjam težje izmikati.
- Proporcionalno obdavčiti premoženje z nižjo kapitalsko donosnostjo: nepremičnine, namenjene prebivanju (primarno stanovanje, npr. glede na vrednost 0,1–0,3 % letno), saj primarno stanovanje ni

investicija, ampak osnovna življenjska potreba. Nižja enotna stopnja preprečuje prekomerno obremenitev gospodinjstev, podobno tudi kmetijska zemljišča in gozdove, pri čemer bi uvedli proporcionalni davek glede na vrednost in namembnost (vključno z morebitnimi olajšavami za aktivne kmete in gozdarje) na način, da se ohranita proizvodna funkcija in trajnostna raba prostora.

- Progresivno pa bi obdavčili premoženje z višjo vrednostjo ali donosnostjo, ki prinaša kapitalske dobičke ali je koncentrirano v rokah manjšine. Sem spadajo, na primer, dodatne nepremičnine (drugo, tretje stanovanje, poslovne nepremičnine v zasebni lasti), ki bi jih lahko obdavčili z razponom 0,2 % za drugo, 0,4 % za tretje in večje število nepremičnin. S tem bi preprečili špekulativno kopičenje stanovanj in spodbudili aktivno rabo premoženja. Ob tem bi stanovanjska politika morala dati prednost dostopnim najemnim stanovanjem, gradnji socialnih stanovanj in ciljni podpori za gospodinjstva z visokimi stanovanjskimi stroški, saj naraščajoči stroški prebivanja nesorazmerno prizadenejo zlasti mlade, najemnike in ranljive skupine.
- Progresivno naj se obdavči tudi finančno premoženje (delnice, obveznice, depoziti, kriptovalute) z izjemami za pokojninske in varčevalne produkte. Enako velja tudi za luksuzno premoženje (plovila, letala, luksuzna vozila, umetnine večje vrednosti, če niso dostopni javni uporabi, itn.), pri čemer je progresivna obdavčitev z višjimi stopnjami za premoženje nad določenimi vrednostnimi pragovi, saj lahko edino tako ob fiskalnem učinku dosežemo tudi simbolni in ekološki vpliv na spremembo škodljivih vedenjskih vzorcev.
- Vzpostavitev centralnega registra premoženja fizičnih oseb, ki bi združeval podatke o nepremičninah, vozilih, deležih, finančnih sredstvih in o luksuznih dobrinah.
- Omejitev davčnih olajšav in prenosov med povezanimi osebami, ki omogočajo skrivanje premoženja.
- Postopno usklajevanje davčnih stopenj z evropskim povprečjem in nadomestitev neučinkovitih dajatev (npr. davka na promet nepremičnin).
- Prizadevati si za sprejetje obvezne izjave o premoženju na ravni EU, ki bi bila vključena v davčne prijave državljanov EU. To bi povečalo preglednost in izboljšalo spremljanje porazdelitve bogastva, kar bi koristilo učinkovitejšemu oblikovanju socialnih politik in boju proti prikritemu premoženju.

Viri

- AE – Agencija za energijo (2022). *Cene toplote iz distribucijskih sistemov toplote v Sloveniji – februar 2022*. <https://www.agen-rs.si/-/cene-toplote-iz-distribucijskih-sistemov-toplote-v-sloveniji-februar-2022>
- CR SI (2025). *Recommendation for a COUNCIL RECOMMENDATION on the economic, social, employment, structural and budgetary policies of Slovenia (Country Report – Slovenia)*. Brussels, 4. 6. 2025: European Commission. https://www.eu.dk/samling/20251/kommissionsforslag/kom%282025%290224/forslag/2146693/3035401/index.htm?utm_source=chatgpt.com
- Dragoš, S. (2024). Univerzalne storitve ali dohodek – napačna dilema ekosocialne države. V Svetlik, I., in Toš, N. (ur.), *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije* (str. 221–236). Ljubljana: Akademija znanosti za trajnostni razvoj Slovenije.
- Dragoš, S. (2022). Ekologija neenakosti. V Ignjatović, M. (ur.), Kanjuo Mrčela, A. (ur.), Kuhar, R. (ur.), *Socioekološka transformacija: Slovensko sociološko srečanje: Ljubljana, 4. in 5. november 2022* (str. 254–261). Elektronska izd. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo. <https://www.sociolosko-drustvo.si/wp-content/uploads/2022/11/SSD-ZBORNİK-PRISPEVKOV-22-WEB-OK.pdf>.
- Drenovec, F. (2025). Družbe Zahoda gnijejo in propadajo. *Delo*, 1. 11. 2025. <https://www.delo.si/sobotna-priloga/druzbe-zahoda-gnijejo-in-propadajo>
- Durkheim, E. (1897/2007). *Le Suicide: Etude de Sociologie*. Penguin Publishing. https://open.oregonstate.edu/sociologicaltheory/chapter/suicide/?utm_source=chatgpt.com
- EC (2024). *Digital Decade Country Report 2024: Slovenia*. European Commission, 22. July 2024. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/slovenia-2024-digital-decade-country-report>
- Eurofound (2025). *Unequal wealth: Exploring socioeconomic disparities across the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/unequal-wealth-exploring-socioeconomic-disparities-across-eu>
- Eurostat (2025). *At-risk-of-poverty rate by poverty threshold, age and sex*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_li02_custom_18706792/default/table
- Eurostat (2025a). *Persons at risk of poverty or social exclusion*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/explore/all/popul?lang=en&subtheme=livcon.ilc.ilc_pe.ilc_peps&display=list&sort=category&extractionId=ilc_peps01n
- Eurostat (2025b). *10,6 % of EU population struggled to keep homes warm*. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250123-2?utm_source=chatgpt.com
- Eurostat (2025c). *Persons who cannot afford a regular use of public transport by employment status and income quintile*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mdcs13b_custom_19526422/default/table
- ESS (2025). *European Social Survey, ESS User Bulletin*. October 2025 (CRONOS3 data). CRONOS3 | ESS - Sikt

- EIU (2025). *Europe outlook 2026, Trade policy shifts tests resilience*. The Economist Intelligence Unit Limited: Europe outlook 2026.
- Ec (2024). European Commission: *Main employment and social developments* (Chapter: 4. Living conditions, poverty, and income developments). https://op.europa.eu/webpub/empl/esde-2024/chapters/chapter-1-4-3.html?utm_source=chatgpt.com
- Gabrovec, M., Benčina, M., Bole, D., Goluža, M., Koblar, S., Pipan, P., Tiran, J., in Živčič, L. (2024). *Prevozna Revščina v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: ZRC ZAZU, UI RS. <https://www.sptm.si/application/files/8117/1715/6373/Porocilo-CRP-MR-koncno.pdf>
- Gregorčič, M. idr. (ur.) (2024). *Poročilo o razvoju 2024*. Ljubljana: Umar. https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/razvoj_slovenije/2024/slovenski/POR2024_S_01.pdf
- Koukoufikis, G., Ozdemir, E., in Uihlein, A. (2024). *Energy poverty in the EU-2024 status quo*. European Commission: Petten. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC139550?utm_source=chatgpt.com
- Milanović, B. (2025). How to Control the Increase of Income Inequality Due to New Technologies? *Social Europe*, 30. 9. 2025. How to Control the Increase of Income Inequality Due to New Technologies?
- OECD (2017). *Basic income as a policy option: Can it add up?* OECD, maj 2017. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/05/basic-income-as-a-policy-option_6d481cff/77d7fe00-en.pdf
- OECD (2018). *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264301085-en>
- OECD (2024). *Society at a Glance 2024: OECD Social Indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/918d8db3-en>.
- Piketty, T., in Sandel, M. J. (2025). *Equality: What It Means and Why It Matters*. Cambridge: Polity Press.
- Reed, H., Lansley, S., Johnson, M., Johnson, E., in Pickett, E. Kate (2022). *Tackling Poverty: the power of a universal basic income*. Compass. https://autonomy.work/wp-content/uploads/2023/05/Full_Paper_Lansley_Tackling_Poverty.pdf
- SURS (2025). *Energetska revščina, 2024: Število energetske revnih gospodinjstev v letu 2024 približno enako kot leto prej* (28. 2. 2025). https://www.stat.si/StatWeb/en/news/Index/13487?utm_source=chatgpt.com
- SURS (2025a). *Stopnja tveganja revščine po starosti in spolu*. <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0867206S.px/table/tableViewLayout2/>
- SURS (2025b). *Evropski teden mobilnosti*. https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/13818?utm_source=chatgpt.com
- Thaler, R. H., in Benartzi, S. (1995). Myopic Loss Aversion and the Equity Premium Puzzle. *Quarterly Journal of Economics*, 110(1), 73–92.
- Toš, N. (ur.) (2025). *Vrednote v prehodu XV, Slovenija v evropskih in medčasovnih primerjavah*. (str. 600–601, 605). Ljubljana: FDV, IDV, CJMMK.

Vacas - Soriano, C. (2025). Europe's Wealth Gap Threatens Social Cohesion As Housing Crisis Deepens. *Social Europe*, 23. 9. 2025. Europe's Wealth Gap Threatens Social Cohesion As Housing Crisis Deepens

Wilkinson, R., in Pickett, K. (2012). *Velika ideja*. Novo mesto: Penca idr.

TRAJNOSTNA MESTA IN SKUPNOSTI

Prof. dr. Goran Turk
 prof. Nada Matičič
 prof. dr. Peter Gabrijelčič

Enajsti cilj vključuje vrsto podrejenih ciljev, s katerimi lahko bolj določeno opredelimo mogoče aktivnosti za doseg splošnega cilja o trajnostnih mestih in skupnostih. Na splošno moramo potrditi, da so razmere v Sloveniji boljše kot v večini drugih držav, kar pa ne pomeni, da se lahko na tem področju ustavimo. Še veliko stvari je, ki bi jih lahko oziroma jih moramo urediti.

Do leta 2030 omogočiti varno in dostopno domovanje ter popraviti razmere v slumih

V Sloveniji je primanjkovanje dostopnih stanovanj prisotno že veliko let, še posebej pa to velja v nekaterih večjih središčih in krajih, ki so zanimivi za turistične aktivnosti. S spremembo zakonodaje glede oddajanja stanovanj v okviru turistične ponudbe in z vložki za gradnjo neprofitnih stanovanj v nekaterih središčih bomo lahko v sorazmerno kratkem času zelo popravili razmere.

Ob tem pa lahko z dodatnimi projekti ustvarjamo trajnostne socialne prostore. Cilji za Slovenijo:

- razvoj modularnih mikronaselij za mlade, starejše in za socialno ranljive skupine;
- spodbujanje ekološke gradnje z naravnimi materiali;
- integracija obnovljivih virov energije (sončne celice, zbiralniki deževnice).

Ukrep:

zagnati vsaj tri pilotne projekte v manjših občinah (npr. Idrija, Kočevje, Kranj) z vključevanjem študentov tehniških fakultet ter fakultet za dizajn in arhitekturo.

Pričakovani učinki:

znižanje stanovanjskih stroškov, večja samooskrba in razvoj skupnostnih bivanjskih modelov.

Slumov v klasičnem pomenu besede, kot jih poznajo v Južni Ameriki, Aziji in v Afriki, pri nas ni. So pa tudi pri nas naselja, v katerih razmere niso dobre, ni istih standardov, kot so v drugih naseljih. Tudi to se počasi izboljšuje, a do končne ureditve bo treba vložiti še precej truda.

Do leta 2030 omogočiti dostop do trajnostnega, varnega in dostopnega transportnega sistema

V Sloveniji smo v določenem smislu v zadnjih 40 letih na tem področju celo nazadovali. Imamo sicer bistveno boljše cestno omrežje kot pred leti, medtem ko je železniško omrežje povsem stagniralo. Sistem javnega transporta pa je predvsem na podeželju celo nazadoval. Zato moramo v prihodnje veliko energije in sredstev vložiti v nadgradnjo železniškega sistema s poudarkom na učinkovito železniško povezavo med večjimi mestnimi središči in njihovimi sateliti (na primer povezave Ljubljana–Kamnik, Ljubljana–Vrhnika) ter tudi učinkovite povezave med središči (na primer Ljubljana–Koper). Vse te povezave so danes neobstoječe ali pa povsem nekonkurenčne v primerjavi z drugimi oblikami transporta. Da naše največje letališče nima železniške povezave z mestom, je tudi ena izmed pomanjkljivosti v smislu trajnostnega transporta.

Ob tem so nujne tudi inovacije na področju prometnih in mobilnostnih sistemov, zlasti razvoj naprednih, nizkoogljčnih in do uporabnika prijaznih javnih transportnih tehnologij.

V zadnjem času je bilo veliko sredstev vloženih tudi v kolesarske poti. Te dejavnosti moramo nadaljevati, naš cilj pa mora biti v čim krajšem času narediti od drugih cest ločeno ter s tem varno in dostopno kolesarsko omrežje po celotni Sloveniji.

Ob tem moramo zasledovati preoblikovanje obstoječih mestnih robov v zelene koridorje z dostopno mobilnostjo (kolesarske in pešpoti), varovanje vodnih virov in razvoj novih urbano-ruralnih rekreacijskih pasov.

Povečati skrb za ohranitev naravne in kulturne dediščine

Na tem področju je bilo v Sloveniji narejene že veliko škode. Veliko mestnih jeder in vasi, značilnih za našo krajino, je trajno in nepovratno spremenjenih. V Sloveniji lahko vidimo, kako so se včasih idilične vasice spremenile v razstavne prostore različnih arhitekturnih poskusov, ki niso skladni niti s krajino niti med seboj. V mestih pa smo lahko opazili, kako so se prijetne

četrti spremenile v sistem vila blokov, pri čemer je glavno vodilo narediti čim več stanovanj na majhnem prostoru z željo po največjem dobičku. Nujno je takojšnje ukrepanje na področju prostorskega načrtovanja in nujno je zaostri zahteve, kateri tipi stavb so primerni za katero okolje.

Zelo pomembna je torej skrb za varovanje krajinske identitete in kulturne dediščine. Enako pomembne so prostorske in urbanistične inovacije: novi modeli mešane rabe prostora, prilagodljive oblike prebivanja in dela, prenova obstoječih urbanih struktur ter ustvarjanje kakovostnih javnih prostorov, ki odgovarjajo na sodobne družbene, demografske in podnebne izzive.

Do leta 2030 zmanjšati število žrtev in ekonomskih izgub zaradi naravnih nesreč

Slovenija je ranljiva zaradi veliko različnih oblik naravnih nesreč: poplave, zemeljski plazovi, potresi, požari, viharji. V trenutkih naravnih nesreč smo se do zdaj v Sloveniji še vedno zelo dobro izkazali, medsebojna solidarnost in skrb za takojšno pomoč sta bili vedno na visoki ravni. Mogoče je bilo tudi zato do zdaj število žrtev glede na obseg naravnih nesreč pri nas sorazmerno nizko. Zelo veliko pa lahko naredimo na področju preventive in priprave na prihodnje naravne nesreče, ki se bodo zaradi podnebnih sprememb le še intenzivirale.

Poskrbeti moramo za poplavna območja, urediti struge vodotokov, preprečiti gradnjo na mestih, za katera vemo, da se lahko zgodijo poplave ali zemeljski plazovi.

Opraviti moramo globalno presojo in protipotresno obnovo veliko zgradb v Sloveniji. Nobenega dvoma namreč ni, da se bodo potresi v Sloveniji ponovno zgodili, čeprav ne vemo niti kraja niti časa dogodka. Vsa sredstva, ki jih bomo zdaj vložili v protipotresno obnovo, bodo večkrat povrnjena ob prihodnjem potresu. S tem bomo tudi bistveno izboljšali trajnostnost svojega graditeljstva.

Do leta 2030 zmanjšati vpliv mest na okolje, s posebnim poudarkom na kakovosti zraka in upravljanju s komunalnimi odpadki

Kakovost zraka se je v večini mest v Sloveniji v zadnjih desetletjih izboljšala. Le redko so izmerjene vrednosti višje od mejnih vrednosti. Vseeno moramo skrbeti za večjo pokritost Slovenije z merilnimi napravami pa tudi stalno slediti smernicam v povezavi z mejnimi vrednostmi.

Žal so razmere glede odpadkov vedno težje. Količina odpadkov se povečuje, način odlaganja ali uničevanja za ponovno rabo pa je premalo učinkovit. Na tem področju bomo morali opraviti še veliko dela.

Velika skrb, ki se pojavlja v zadnjem obdobju, je tudi problematika mikroplastike. To odlagamo v okolje na najrazličnejše načine. Določeni sorazmerno preprosti ukrepi so že na voljo, kot so na primer filtri pri pralnih strojih, a jih uporablja le neznaten del onesnaževalcev.

Do leta 2030 omogočiti varen, vključujoč in dostopen dostop do zelenih površin za vse

Slovenska mesta in kraji so dovolj majhni, da je možnost dostopa do zelenih površin že zdaj večinoma ustrezno omogočena. Skrbijo pa nas lahko nove pozidave v mestih, v katerih je zelenih površin med stavbami vse manj, zaradi česar postane dostopnost do teh površin otežena. Nujno je ohranjati dovolj velike prostore med novogradnjami, ki so namenjene zelenim površinam, čeprav bodo ob takem pristopu dobički investitorja nižji.

Ob tem pa moramo skrbeti tudi za ozelenitev praznih prostorov v gosto pozidanih območjih in vključujoče oblikovanje za vse generacije. Cilji za Slovenijo so:

- do leta 2030 ozeleniti najmanj 30 % mestnih medprostorov, streh in dvorišč;
- ustvariti mrežo mikroparkov, učnih vrtov in zelenih poti, povezanih v ekološko mrežo mest.

Dobre prakse že lahko sledimo z žepnimi vrtovi v Ljubljani, s skupnostnimi vrtovi v Kopru in Mariboru. Kazalniki uspešnosti: povečanje biotske raznovrstnosti, nižja temperatura mestnega zraka, večja participacija prebivalcev.

Okrepiti povezave med mestnimi, primestnimi in ruralnimi območji

V Sloveniji pa tudi drugod po svetu lahko opazamo vse hitrejšo urbanizacijo. Ta proces lahko upočasnimo le s skrbnim načrtovanjem transportnih in drugih povezav med temi območji. Ponovno moramo vzpostaviti učinkovit in dostopen javni potniški promet.

K učinkovitejši povezavi med mestnimi, primestnimi in ruralnimi območji pa lahko prispevajo tudi drugi ukrepi, kot so:

- davčni in razvojni instrumenti za krepitev regionalnih središč;
- podpora delu na daljavo in digitalni infrastrukturi;
- spodbujanje umeščanja delovnih mest v regionalna in lokalna središča;
- razvoj specializiranih gospodarskih dejavnosti glede na regionalne potencialne;
- povezovanje gospodarstva z raziskovalnimi in izobraževalnimi ustanovami;
- decentralizacija državnih ustanov in javnih služb;
- krepitev upravljaljskih zmogljivosti na regionalni ravni.

Zdaj in v prihodnosti moramo pri načrtovanju mest in naselij slediti načelu kratkih razdalj in ustvarjati tako imenovana petnajstminutna mesta.

Še dodatno, kar ni bilo navedeno v podrednih ciljih

Izboljšati energetska učinkovitost stavb, ob tem pa ne pozabiti, da je vzporedno z energetska obnovo treba poskrbeti tudi za protipotresno ojačitev.

Subvencije za uporabo alternativnih virov energije na lokalni ravni: toplotne črpalke, mikro sončne elektrarne, mikro hidroelektrarne.

Svetlobno onesnaženje je zelo obsežno, ob tem pa se za to porabi velike količine energije. V kolikšni meri potrebujemo tolikšno razsvetljavo v mestih in drugih območjih v vseh urah dneva in noči? Ali lahko to onesnaženje zmanjšamo s pametnejšim osvetljevanjem? Ali lahko osvetljevanje znižamo v določenih delih noči, ko ni tako nujno potrebno? Ali moramo vsa mesta praznično okrasiti z množico osvetljenih predmetov v tolikšni meri in za tako dolgo obdobje?

Uporaba trajnostnih gradbenih materialov, ponovna uporaba gradbenih materialov. Izbira tistih materialov, ki jih celovita analiza življenjskega cikla konstrukcije pokaže kot optimalno izbiro. Pogosto je odločitev glede materiala povezana s takojšnjim učinkom oziroma dobičkom ali pa le z ustaljenimi praksami.

Dodatna spodbuda za zagon kreativne industrije bo pomembno prispevala k:

- zaposlovanju mladih strokovnjakov in inovatorjev;
- razvoju lokalne ekonomije skozi trajnostno gradnjo in turizem;
- izboljšanju duševnega zdravja in socialne povezanosti;
- večji kulturni identiteti in prepoznavnosti Slovenije v svetu.

Njihova moč je v povezovanju ekonomije, ekologije in kulture v novo paradigmo »kakovosti bivanja«.

Zaključek

Slovenija se bo v naslednjem desetletju spoprijemala z večplastnimi izzivi prostorskega, okoljskega in družbenega razvoja. Hitra urbanizacija, podnebne spremembe, stanovanjska kriza in demografske spremembe zahtevajo nove, celostne pristope k načrtovanju mest in naselij.

Trajnostna urbana prihodnost ne pomeni le tehnoloških in infrastrukturnih rešitev, ampak predvsem humanizacijo prostora, ki jo omogočajo kreativne industrije – oblikovanje, arhitektura, moda, umetnost in kulturne prakse. Njihov vpliv presega estetske dimenzije: vplivajo na socialno vključenost, gospodarsko inovativnost, kakovost življenja in na okoljsko odgovornost.

Policentrična Slovenija kot veliko »vrtno mesto« pomeni mrežo urbanih in lokalnih središč, v katerih so delovna mesta, javne storitve, kultura in kakovostno bivalno okolje dostopni v razumni bližini. Pomeni učinkovito, zanesljivo in časovno konkurenčno javno mobilnost, ki povezuje kraje med seboj, namesto da jih podreja enemu središču. Vizija prihodnjega razvoja je Slovenija kot funkcionalno povezana, prostorsko uravnotežena in oblikovno kakovostna država. Država, v kateri noben del prostora ni samo zaledje drugega. Država, v kateri je kakovost prebivanja primerljiva ne glede na lokacijo. Država, ki razume prostor kot skupno dobro in razvoj kot sredstvo za boljše življenje ljudi.

Policentrični razvoj zato ni tehnični koncept, ampak civilizacijska odločitev. Od njega je odvisno, ali bo prostor v prihodnje breme ali prednost, vir konfliktov ali temelj skupne blaginje.

V naslednjih 5–10 letih mora Slovenija svojo prostorsko in razvojno politiko usmeriti v kreativno, vključujočo in zeleno prenovu mest in naselij. Ključna naloga ni le gradnja, ampak oblikovanje življenjskega okolja, ki omogoča dobro počutje, varnost in identiteto.

Kreativne industrije imajo pri tem osrednjo vlogo: niso spremljevalke razvoja, ampak njegov katalizator. S prepletom različnih projektov lahko Slovenija postane model trajnostnega, dostopnega in človeško usmerjenega prebivanja, v katerem se povezujejo prostor, skupnost in ustvarjalnost.

SKRB ZA ZDRAVO ŽIVLJENJE IN SPLOŠNO DOBRO POČUTJE V VSEH ŽIVLJENJSKIH OBDOBJIH¹

Prof. dr. Dušan Keber

Uvod

Slovensko zdravstvo je danes na najpomembnejši prelomnici po osamostatitvi. Spoprijemamo se z globokimi sistemskimi težavami – več kot 150.000 prebivalcev je brez osebnega zdravnika, čakalne dobe so nedopustno dolge, javne storitve se postopoma privatizirajo, financiranje postaja vse bolj regresivno. Javni zdravstveni sistem, eden največjih dosežkov slovenske socialne države, izgublja svojo sposobnost, da kot javna služba učinkovito deluje v korist vseh prebivalcev. Ogrožene so njegove temeljne vrednote: solidarnost, dostopnost in pravičnost. Hkrati se sistem spoprijema s podobnimi pritiski kot v večini drugih držav: s staranjem prebivalstva, porastom kroničnih bolezni in duševnih stisk ter s povečano potrebo po zdravstveni pismenosti v digitaliziranem okolju.

Jedro slovenske zdravstvene krize je postopna erozija javnega sistema pod pritiskom profitno usmerjenega zasebnega sektorja. Mešanje javnega in zasebnega zdravstvenega sektorja ustvarja sistemsko spodbudo za ohranjanje čakalnih dob, odtekanje kadrov in javnih sredstev ter razmah različnih oblik korupcije. Dokler tega vzroka ne odpravimo, bodo vsi drugi ukrepi – od digitalizacije do boljšega upravljanja in dodatnega financiranja – popravljali simptome, ne pa vzrokov.

Vizija za obdobje 2026–2036 izhaja iz prepričanja, da je zdravje skupna družbena vrednota, ki jo lahko varujemo le z močnim, javno financiranim in upravljanim ter etično vodenim zdravstvenim sistemom. Ta načrt je usmerjen v obnovo zaupanja, krepitev javnega zdravstva in v razvoj trajnostno odpornega sistema, ki bo služil vsem prebivalcem Slovenije. Odgo-

1. Pri jezikovni in strukturalni obdelavi dokumenta je bila uporabljena podpora orodja ChatGPT (OpenAI). Vse vsebinske odločitve, interpretacije in končno besedilo so delo avtorja. Posamezni vsebinski poudarki in opredelitve se pojavljajo v več različnih virih, zato niso posebej citirani na vsakem mestu uporabe. Celotni nabor uporabljenih virov je naveden v poglavju »Viri«.

varja na specifične potrebe slovenske družbe, zemljepisa, demografije in zdravstvenega profila prebivalstva.

Univerzalno zdravstveno varstvo (UZV) je na ravni Svetovne zdravstvene organizacije in Združenih narodov opredeljeno kot zagotovilo, da vsi ljudje, kjer koli in kadar koli, lahko dosežejo kakovostne in učinkovite promocijske, preventivne, kurativne, rehabilitacijske in paliativne zdravstvene storitve, ki jih potrebujejo, ne da bi njih uporaba teh storitev potisnila v finančno stisko. UZV je tako pogoj kot cilj trajnostnega razvoja: brez zdravja ni ne gospodarske rasti, ne družbene kohezije, ne blaginje za vse.

Agenda 2030 in politična deklaracija ZN o univerzalnem zdravstvenem varstvu sta tudi Slovenijo zavezali, da okrepi javno, solidarno in pravično zdravstvo. Ta elaborat zato gradi svoj osrednji okvir prav na UZV. Slovenski zdravstveni sistem mora v naslednjem desetletju:

- ohraniti in uresničevati širino pokritosti – skrbeti, da so vsi prebivalci vključeni v javni zdravstveni sistem;
- poglobljati košarico pravic – zagotoviti, da so univerzalno dostopne tiste storitve, ki so za zdravje ljudi najpomembnejše;
- zmanjševati stroške iz žepa – čim bolj omejiti zasebne stroške, še zlasti pri najranljivejših skupinah;
- zagotavljati resnično dostopnost – poskrbeti, da so potrebne zdravstvene storitve dosegljive v razumnem času, na dosegljivi lokaciji in brez ovir, ki izhajajo iz socialnega ali ekonomskega položaja posameznika.

Slovenija je po formalnih kazalnikih blizu UZV: skoraj vsi prebivalci so vključeni v obvezno zavarovanje, košarica pravic je razmeroma široka, delež javnega financiranja se je povečal. Toda formalne pravice, ki so težko dosegljive osebam brez izbranega osebnega zdravnika in ob nedopustno dolgih čakalnih dobah, ne pomenijo resnične univerzalnosti.

Cilj slovenskega zdravstva do leta 2036 ni le da ohrani formalno univerzalnost, ampak da jo uresniči v praksi: da nihče ne bo ostal brez potrebne obravnave zaradi čakalne dobe, kraja prebivanja ali socialnega položaja in da bo javni sistem sposoben zagotoviti kakovostno obravnavo brez preusmerjanja zavarovancev v zasebni sektor.

Pet osrednjih ciljev slovenskega zdravstva 2026–2036

Javno, univerzalno in neprofitno zdravstveno varstvo

Zdravje je skupna družbena vrednota in ne tržna dobrina. Javno financiranje in prevladujoče javno izvajanje zdravstvenega varstva predstavlja temelj slovenske ureditve. Država se zavezuje, da bo zamejevala vpliv zasebnih interesov povsod, kjer ti ogrožajo solidarnost, dostopnost in pravičnost.

Dostopen in kadrovsko stabilen sistem brez čakalnih vrst.

Vsak prebivalec mora imeti izbranega osebnega zdravnika ter pravočasen dostop do diagnoze in zdravljenja. Sistem mora zagotoviti dovolj kadrov, znanja in kapacitet, da oskrbi vse prebivalce – ne le tistih, ki si lahko privoščijo zasebne storitve.

Strokovno, odgovorno in pregledno upravljanje zdravstva.

Zdravstveni sistem mora temeljiti na zaupanju, ki ga omogočajo: preglednost, strokovnost, etika in odsotnost navzkrižij interesov. Odločanje o ključnih usmeritvah bo temeljilo na javnem interesu, strokovnih dokazih in na javni razpravi – ne na interesnih skupinah.

Pravičen in vzdržen model financiranja z jasno košarico pravic.

Zdravstveno financiranje mora biti pravično, kar pomeni, da je treba njegovo zdajšnje regresivnost spremeniti v proporcionalnost. Prispevki morajo biti pravično porazdeljeni med uporabnike, košarica pravic pa strokovno utemeljena, pregledna in enako dostopna vsem brez preskakovanja vrst, privilegijev in skritih doplačil.

Odporen, digitaliziran in trajnostno naravnan zdravstveni sistem

Zdravstvo mora biti pripravljeno na krizne razmere, podprto z digitalnimi rešitvami in umetno inteligenco, a hkrati usmerjeno k človeku. Sistem mora razvijati trajnostno infrastrukturo, temelječo na zmanjšanem ogljičnem odtisu in odgovorni rabi naravnih virov.

Dvanajst ključnih področij ukrepanja

Javno in neprofitno zdravstvo kot temelj sistema

Kaj

Zagotavljanje, da bo zdravstvena mreža temeljila na javnih zavodih, javnem financiranju in na javnem nadzoru. Zdravstvena dejavnost, ki je del javne službe, se izvaja nepridobitno.

Zakaj

Ker cilj javnega zdravstva ni dobiček, ampak univerzalno, pravično in kakovostno varstvo za vse. Mešanje javnega in zasebnega ter dvojna praksa slabita dostopnost, povečujeta čakalne dobe in spodkopavata zaupanje v sistem.

Kdo in kako

- ZZZS in MZ pripravita nova merila: koncesije se podeljujejo izključno na podlagi dokazljivega javnega interesa in za jasno opredeljene storitve, ki jih javna mreža objektivno ne zmore opraviti.
- Zasebni izvajalec lahko pri ZZZS kandidira samo za program, ki ga opravi z lastno zaposlenimi delavci; posredniško »oddajanje kadra« javnim ustanovam se izloči iz javnega financiranja.
- Ministrstvo za finance v sodelovanju z MZ poskrbi, da se zasebno delo v zdravstvu obdavči kot vsaka gospodarska dejavnost, brez »davčne optimizacije« na račun javnega interesa.

Pravično proporcionalno financiranje

Kaj

Vzpostaviti pravičen model zbiranja sredstev, ki razbremeni revnejše, vključuje vse vrste prihodkov in zmanjša neposredna plačila iz žepa.

Zakaj

Zdajšnja ureditev socialnih prispevkov in novega obveznega zdravstvenega prispevka je izrazito regresivna in nesorazmerno obremenjuje najnižje dohodkovne skupine. To je v nasprotju z načelom UZV »Vsakdo po svojih možnostih, vsakemu po njegovih potrebah«.

Kdo in kako

- MZ in Ministrstvo za finance:
  - pripravita zakonske spremembe, ki socialne prispevke delojemalcev vključijo v dohodninsko osnovo;
  - pripravita zakonske spremembe za pretvorbo obveznega zdravstvenega prispevka v proporcionalno dajatev;
  - poskrbita, da z javnimi prispevki in s proračunskimi sredstvi Slovenija do leta 2030 doseže vsaj zgornjo četrtno držav EU po deležu javnega financiranja zdravstva v BDP (okoli 12 %);
  - postopno razširita osnovo za zdravstvene prispevke na vse vrste prihodkov fizičnih oseb, ne le na dohodke iz dela.
- Vlada RS dopolni Bismarckov model obveznega zavarovanja z večjim deležem proračunskega financiranja (Beveridgeov model), da sistem postane fleksibilnejši in odpornejši na gospodarske krize.

Učinkovito in odgovorno upravljanje

Kaj

Preoblikovati upravljanje sistema, tako da bo država regulator in varuh javnega interesa, izvajalci pa avtonomni in odgovorni za rezultate.

Zakaj

Pomešane vloge, politično kadrovanje in odsotnost jasne odgovornosti vodijo v neučinkovitost, demotivacijo in v pomanjkanje strateškega vodenja.

Kdo in kako

- Državni zbor in Vlada RS sprejmeta nov zakon o zavodih in zakon o zdravstveni dejavnosti, ki:
  - jasno ločita vlogo regulatorja (vlada, MZ), plačnika (ZZZS) in izvajalcev (zavodi);
  - opredelita, da so pristojnosti ustanovitelja: regulacija, določanje ciljev, investicijska politika in nadzor zakonitosti, ne pa operativno vpletanje v kadrovske in poslovne odločitve.
- Javni zavodi dobijo večjo poslovno samostojnost pri upravljanju s kadrovskimi in z materialnimi viri, ki jo spremlja:
  - jasna individualna odgovornost direktorjev;

- sistematično ocenjevanje uspešnosti;
- z možnostjo razrešitve ob trajno slabih rezultatih.
- Sveti zavodov se profesionalizirajo, njihove nadzorne pristojnosti se jasno ločijo od poslovodskih, v sestavo pa se vključi tudi predstavnike zavarovancev in lokalnih skupnosti.
- Uvede se sistem nagrajevanja glede na rezultate dela posameznika, tima in zavoda (dostopnost, kakovost, varnost, zadovoljstvo uporabnikov), ne le glede na starost in formalne nazive.
- ZZZS se razvije v aktivnega kupca:
  - standardizira storitve in cene;
  - sklepa pogodbe na podlagi kakovosti in dostopnosti;
  - preusmerja sredstva tja, kjer so potrebe največje.

Dostopnost in odprava čakalnih vrst

Kaj

Zagotavljanje, da ima vsak prebivalec izbranega osebnega zdravnika ter pravočasen dostop do diagnostičnih in terapevtskih storitev, brez razlik zaradi finančnega ali socialnega položaja.

Zakaj

Dolge čakalne vrste in desetine tisočev pacientov brez izbranega zdravnika pomenijo sistemski poraz ideje UZV in rušijo zaupanje v javno zdravstvo.

Kdo in kako

- MZ, ZZZS in Zdravniška zbornica do leta 2027:
  - preverijo trenutne kadrovske normative in jih smiselno prilagodijo povprečju v EU;
  - prilagodijo normativ zbranih zdravnikov (družinskih zdravnikov in pediatrov), tako da zadostijo potrebam ciljnih populacij;
  - vzpostavijo enoten, javno dostopen digitalni sistem za spremljanje čakalnih dob v realnem času;
  - uvedejo nacionalne čakalne sezname za najbolj kritične storitve z možnostjo prerazporeditve pacientov med izvajalci znotraj regije in države;
  - omogočijo fleksibilno prerazporeditev kadra glede na regijske potrebe, vključno z nadomestili in s spodbudami.

- Vlada RS zagotovi dodatna sredstva za:
  - stimulatívno plačilo za opravljeno delo nad normativi v javnem sektorju;
  - ciljno povečanje programov na najbolj deficitarnih področjih (kardiologija, ortopedija, dermatologija, onkologija, psihiatrija, radiologija itn.).
- Pri skrajševanju čakalnih dob ima prednost javni sektor; vključevanje zasebnikov se dovoli le kot časovno omejen, strogo reguliran ukrep na neprofitni osnovi in z jasnim izhodom, da se kapacitete trajno vrnejo v javno mrežo.

Kadri – srce sistema

Kaj

Zagotoviti zadostno število ustrezno usposobljenih zdravstvenih delavcev, pravično obremenitev in pogoje dela, ki omogočajo kakovostno oskrbo in preprečujejo izgorelost.

Zakaj

Pomanjkanje zdravnikov in medicinskih sester, neenakomerna razporeditev in izčrpavajoči pogoji dela poganjajo spiralo nezadovoljstva, odhodov v tujino in v zasebni sektor.

Kdo in kako

- MZ, univerze in fakultete:
  - na podlagi demografskih projekcij, mednarodnih primerjav in novih normativov določijo potrebno število zdravnikov, medicinskih sester in drugih profilov po regijah in dejavnostih do leta 2036;
  - prilagodijo vpisne politike in programe, da v 5–10 letih nadomestijo kadrovski zaostanek, zlasti na primarni ravni in v manj privlačnih regijah.
- Vlada RS uvede paket spodbud za delo na deficitarnih področjih in v manj razvitih regijah:
  - ugodnejše kredite, subvencionirano stanovanjsko politiko;
  - plačne dodatke in možnost hitrejše specializacije;
  - mentorstvo in profesionalno podporo.

- Uzakoni se obveznost diplomantov zdravstvenih šol, da po končanem študiju določen čas (npr. 3–5 let) delajo v slovenskem javnem zdravstvu.

Krepitev primarnega zdravstvenega varstva in regijsko organizirano izvajanje

Kaj

Okrepiti primarno raven kot temelj sistema, jo povezati v regijsko organizirano mrežo in prenesti del obravnav iz bolnišnic v skupnost ter zdravstvene domove.

Zakaj

Sistem, ki je pretežno osredinjen na bolnišnice in akutno oskrbo, je drag, nepregleden in za bolnike manj prijazen. Primarna raven je najbolj vključujoča, najučinkovitejša in najbolj blizu ljudem, vendar je v Sloveniji kadrovska in organizacijsko podhranjena.

Kdo in kako

- MZ, ZZS in lokalne skupnosti do leta 2028:
  - vzpostavijo regijsko mrežo integriranih zdravstvenih domov, ki vključujejo:
    - razširjeno diagnostiko (osnovni ultrazvok, laboratorij, nekatere endoskopske preiskave),
    - integrirane ambulante za kronične bolnike (npr. sladkorna bolezen, KOPB, srčno-žilne bolezni),
    - okrepljeno patronažno službo, družinsko medicino in preventivne centre;
  - v sodelovanju z bolnišnicami prenesejo del ambulantnih specialističnih storitev in nadzor nad kroničnimi bolniki v dislocirane ambulante bolnišnic na primarni ravni.
- Slovenija se v dogovorjenem roku (npr. do leta 2030) funkcionalno razdeli na 4–6 zdravstvenih regij, ki:
  - imajo jasno določene odgovornosti za načrtovanje kapacitet, mreže izvajalcev ter koordinacijo med primarno in bolnišnično ravnanje;
  - vključujejo predstavnike lokalnih skupnosti, pacientov in izvajalcev v regijska telesa odločanja.

- ZZS in MZ prilagodita plačilne modele, tako da:
  - nagrajujejo timsko delo na primarni ravni (zdravniki, sestre, patronaža, fizioterapija, psihologi);
  - spodbujajo obravnavo na najnižji učinkoviti ravni (angl. the right care at the right level).

Digitalno zdravstvo in umetna inteligenca v službi človeka

Kaj

Uvesti sodoben, povezljiv in varen digitalni sistem, ki razbremeni zdravstvene delavce in izboljša izkušnjo bolnikov.

Zakaj

Razdrobljeni informacijski sistemi, podvajanje dokumentacije in administrativna bremena kradejo čas bolnikom in zdravstvenim delavcem. Digitalizacija mora služiti človeku in ne nasprotno.

Kdo in kako

- MZ in NIJZ:
  - do leta 2028 uvedeta enoten elektronski zdravstveni karton pacienta, dostopen na vseh ravneh sistema in v vseh regijah;
  - določita standarde etične uporabe umetne inteligence, s poudarkom na podpori kliničnemu odločanju, ne nadomeščanju strokovne odgovornosti.
- Zdravstveni zavodi ob podpori države:
  - digitalizirajo administrativne procese (naročanje, e-napotnice, e-recept, e-odločbe);
  - uvajajo orodja za spremljanje kakovosti in varnosti obravnav v realnem času.

Preventiva in javno zdravje kot temelj javnega zdravstva

Kaj

Premakniti težišče od zdravljenja bolezni k preprečevanju bolezni in krepitvi zdravja v vseh življenjskih obdobjih.

Zakaj

Bolezni, ki jih je mogoče preprečiti ali jih vsaj odložiti, predstavljajo veliko breme za posameznike, sistem in za družbo. Brez močnega sistema javnega zdravja noben sistem ne more biti trajnostno vzdržen.

Kdo in kako

- NIJZ, MZ, raziskovalne ustanove in lokalne skupnosti:
  - krepijo obstoječe preventivne programe (cepljenje, presejalni programi, programi za srčno-žilne in kronične bolezni);
  - uvajajo nove, zlasti na področju duševnega zdravja, odvisnosti in zdravja mladih;
  - sistematično spremljajo dejavnike dolgoživosti od otroštva do pozne starosti.
- Vzpostavijo se lokalna partnerstva za zdravje (občine, šole, delodajalci, civilna družba), ki izvajajo skupnostno usmerjene programe gibanja, prehrane, duševnega zdravja in zmanjševanja neenakosti.
- Uvedejo se digitalna orodja za spremljanje kazalnikov zdravja in življenjskega sloga, ki omogočajo bolj ciljno usmerjene intervencije.

Pravična in jasna košarica zdravstvenih pravic

Kaj

Zakonsko opredeliti in obvestiti javnost, katere storitve, zdravila in pripomočki sodijo v košarico pravic, ki jih država zagotavlja vsem, ki jih potrebujejo.

Zakaj

Nedorečena košarica pravic ustvarja neenakosti, prostor za arbitrarnost, komercialni pritisk in korupcijo. Košarica mora biti pravična, strokovno utemeljena in finančno vzdržna.

Kdo in kako

- Državni zbor na predlog MZ sprejme zakonska določila, ki:
  - opredelijo vsebino košarice pravic in določijo, da je posameznik upravičen do vseh storitev, ki so za njegovo zdravstveno stanje predvidene kot potrebne v nacionalnih ali mednarodnih smernicah, temelječih na dokazih, in so vključene v košarico storitev;
  - opredelijo postopek rednega posodabljanja košarice ter vlogo stroke, plačnika in javnosti.
- Iz košarice se izločijo storitve z nizko ali nedokazano koristjo in tiste, ki so tako drage, da jih ob danih sredstvih ni mogoče zagotoviti vsem – razen če družba v demokratičnem procesu sprejme odločitev, da nameni zanje dodatna javna sredstva.

- Vsaka nova storitev, pripomoček ali zdravilo, vključeni v košarico, so dostopni vsem, ki jih potrebujejo – brez selekcije po plačilni sposobnosti.

Zeleno zdravstvo in trajnostna infrastruktura

Kaj

Preoblikovati zdravstveni sistem v smeri nižjega okoljskega odtisa ter večje odpornosti na podnebne in druge krize.

Zakaj

Zdravstveni sistem sam pomembno prispeva k emisijam toplogrednih plinov in onesnaževanju. Varovanje zdravja ljudi je neločljivo povezano z varovanjem okolja.

Kdo in kako

- Vlada RS in MZ:
  - določita cilj zmanjšanja ogljičnega odtisa zdravstvenega sistema za vsaj 30 % do leta 2030;
  - sprejmeta standarde, po katerih so vse nove zdravstvene stavbe skoraj ničenergijske in načrtovane za krizne scenarije (poplave, vročinski valovi, pandemije).
- Zdravstveni zavodi:
  - uvajajo trajnostne nabave (zdravila, oprema, hrana, odpadki);
  - spodbujajo trajnostno mobilnost zaposlenih in pacientov (javni prevoz, kolesarjenje, delo od doma, kadar je to mogoče).
- Uvede se sistem spremljanja in javnega poročanja o okoljskem odtisu zdravstvenih ustanov.

Partnerstvo in zaupanje z javnostjo

Kaj

Zdravstveni sistem vzpostavi trajen dialog z javnostjo, s pacienti in civilno družbo ter gradi kulturo zdravstvene pismenosti in soodločanja.

Zakaj

Brez zaupanja ljudi v sistem in brez njihovega aktivnega sodelovanja nobena reforma ne more uspeti.

Kdo in kako

- MZ, NIJZ in izvajalci:
  - pripravljajo letna javna poročila o rezultatih zdravstva (čakalne dobe, kakovost, izidi zdravljenja, poraba sredstev), predstavljena na razumljiv način;
  - sistematično vključujejo paciente in civilno družbo v pripravo ključnih dokumentov (strategij, zakonov, košarice pravic).
- Uvede se nacionalni program zdravstvene pismenosti, ki vključuje šole, delovna okolja in skupnost.
- V vseh večjih zdravstvenih ustanovah se uvedejo sveti uporabnikov, ki imajo formalno vlogo pri spremljanju kakovosti in oblikovanju storitev.

Integriteta, preprečevanje korupcije in odgovornost

Kaj

Vzpostaviti celovit sistem preprečevanja korupcije, navzkrižij interesov in zlorabe položaja v zdravstvu.

Zakaj

Korupcija neposredno krade javna sredstva, zmanjšuje obseg in kakovost storitev, pogloblja neenakosti in uničuje zaupanje ljudi v javni sistem.

Kdo in kako

- Vlada RS, MZ, Komisija za preprečevanje korupcije, Računsko sodišče in ZZZS:
  - vzpostavijo in izvajajo jasno politiko ničelne tolerance do korupcije v zdravstvu;
  - uvedejo obvezno javno objavo vseh pogodb, koncesij, nabav in plačil nad določeno vrednostjo;
  - okrepijo nadzorne mehanizme nad alokacijo javnih sredstev, zlasti v razmerju javni – zasebni sektor.
- Zakonsko se določi:
  - učinkovite sankcije za kršitve;
  - zaščita žvižgačev v zdravstvenem sistemu.
- Zdravstveni zavodi in strokovne organizacije uvedejo redne programe etičnega usposabljanja za vodstvene in ključne strokovne kadre, integriteta pa postane sestavni del ocenjevanja uspešnosti.

Zaključek

Zdravje je skupna vrednota in temelj družbene kohezije. Ta predlog nacionalnega načrta ne ponuja le ukrepov, ampak tudi vizijo, da slovensko zdravstvo ostane javno, pravično in humano. Predlog umešča slovensko reformo v okvir univerzalnega zdravstvenega varstva in Agende 2030 ter jasno prepoznava, da brez odločne razmejitve med javnim in zasebnim, odprave dvojne prakse in krepitev primarne, regijsko organizirane mreže izvajalcev ne bomo dosegli ciljev, ki si jih postavljamo.

Gre za poziv k obnovi zaupanja in solidarnosti, ki ju ni mogoče nadomestiti z nobeno tehnologijo ali s tržnim mehanizmom. Zdravje vseh je pogoj svobode vsakega posameznika – in dolžnost vsake resne države.

Viri

- European Commission (2023). *State of health in the EU: Slovenia country profile 2023*.
- European Observatory on Health Systems and Policies. (2020). *Slovenia: Health system review*.
- Kringos, D. S. et al. (2020). *Building primary care in Europe*. World Health Organization.
- Nolte, E., in McKee, M. (2020). Variations in amenable mortality. *Health Policy*.
- OECD (2019). *Tackling wasteful spending on health*.
- OECD (2024). *Health at a glance: Europe 2024*. OECD Publishing.
- Saltman, R. B., in Figueras, J. (2021). *European health care reform*. World Health Organization.
- Starfield, B. (2022). *Primary care: Concept, evaluation, and policy*. Oxford University Press.
- Statistical Office of the Republic of Slovenia (SURS) (2024). *Demographic trends in Slovenia*.
- World Health Organization (2020). *Health systems strengthening: Framework for action*.
- World Health Organization (2023). *Tracking universal health coverage: 2023 global monitoring report*. World Health Organization & International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
- World Health Organization Regional Office for Europe (2023). *Climate-resilient health systems*.
- Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS) (2023). *Letno poročilo Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije 2023*.

IDEJE O MOGOČEM DOGRAJEVANJU SISTEMA VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJ KOT OPORE ZELENEMU PREHODU

Prof. dr. Slavko Gaber
prof. dr. Zdenko Kodelja
prof. dr. Darko Štrajn
izr. prof. dr. Veronika Tašner
Marijana Kolenko
Janja Bogataj

Med cilji trajnostnega razvoja, ki so jih določili ZN (2015) in naj bi bili doseženi do leta 2030, se četrty cilj, ki zadeva izobraževanje, glasi: »Vsem zagotoviti vključujoče, pravično in kakovostno vzgojo in izobraževanje ter spodbujati možnosti vseživljenjskega učenja« (UN, 2015, str. 19).

Ne le sredstvo – edukacija predvsem kot cilj

Dejstvo, da je kakovostno vseživljenjsko izobraževanje, ki je vključujoče in pravično, eden izmed temeljev doseganja ciljev trajnostnega razvoja, je na sebi povedno in obeta. Vzgoja in izobraževanje sta v tem zapisu ne le ali predvsem mehanizem skrbi za trajnostni razvoj, ampak cilj, ki se nahaja v jedru pogojev trajnosti sobivanj človeka z naravo.

Ta cilj je mogoče razumeti in razlagati na različne načine, odvisno od teorij in definicij, ki opredeljujejo izraze in pojme: »vključujoče«, »pravično«, »kakovostno«, »učenje«.

V zadnjih dobrih dveh desetletjih je pravičnost v izobraževanju v državah EU pa tudi OECD eksplicitno priznana kot zelo pomemben cilj, pravični izobraževalni sistemi pa so razumljeni kot področje posebnega pomena za doseganje socialne pravičnosti. Ker je pravičnost v izobraževanju tesno povezana z enakostjo, jo pogosto razumemo kot enakost izobraževalnih možnosti, ki so nujni pogoj za to, da imajo v sodobnih družbah, temelječih na liberalnih in demokratičnih načelih, vsi njihovi državljani enake možnosti za uspeh. Enake izobraževalne možnosti so bile najprej razumljene kot enaka dostopnost do izobraževanja na podlagi posameznikovih zaslug, njegovih sposobnosti in vloženega truda, pozneje pa tudi kot enakost

izhodišč na začetku šolanja in kot dostop do izobraževanja enake kakovosti. Enako dostopnost do izobraževanja so na primer poskušali zagotoviti z uvedbo enotnega obveznega in brezplačnega šolanja, enakost izhodišč pa v glavnem na dva načina: s politiko afirmativnega ukrepanja (na primer vpisne kvote na univerzah) in pozitivne diskriminacije (na primer kompenzacijski programi za otroke iz socialno deprivilegiranih okolij). Razlika med tako razumljeno politiko pozitivne diskriminacije in politiko afirmativnega ukrepanja pa je včasih v tem, da so naslovniki prve politike posamezniki iz revnih okolij ne glede na njihovo rasno, etnično ali versko pripadnost, medtem ko druge politike, ravno nasprotno, obravnavajo posameznike kot pripadnike izbranih specifičnih družbenih skupin ali manjšin (rasnih, etničnih, verskih).

Ideja enakih izobraževalnih možnosti je neločljivo povezana z dvema razlagama enakosti v izobraževanju. Enkrat je mišljena kot *enakost resursov*, ki so namenjeni vsakomur, ki se izobražuje (ne glede na njegovo raso, spol, socialni status itn.), drugič pa kot *enakost rezultatov* izobraževanja. Enakost v izobraževanju pa ni zagotovljena niti z enakostjo resursov niti z enakostjo rezultatov. Enaka količina denarja, ki je porabljen za izobraževanje različno nadarjenih posameznikov, namreč ne daje manj sposobnim enakih možnosti, kot jih imajo sposobnejši. Prav tako pa tudi vlaganje več denarja v izobraževanje manj sposobnih ne more pripeljati do enakih rezultatov izobraževanja. Težavo naj bi rešilo drugačno razumevanje enakosti v izobraževanju, skladno s katerim morajo imeti tisti, ki imajo enake sposobnosti in enako voljo do učenja, enake možnosti za uspeh v izobraževanju, ne glede na socialni položaj. Toda s tem bi bil lahko rešen le problem revnih otrok, za izobraževanje katerih bi bilo pravično nameniti več sredstev kot za izobraževanje enako nadarjenih otrok iz premožnih družin, ne pa tudi problem različno nadarjenih otrok. Še vedno bi namreč ostalo vprašanje, ali naj bo bolj nadarjenim in tistim z večjo voljo do učenja, ki sodijo v isto socialno kategorijo kot nenadarjeni in tisti brez izkazane volje do učenja, dodeljen večji, manjši ali enak delež resursov.

Eden izmed dobro znanih odgovorov na to vprašanje je, da je pravično, če vsak dobi, kar si zasluži. V tem primeru to pomeni, da so javni resursi razdeljeni skladno z zaslugami. Toda takšno razumevanje distributivne pravičnosti je v očitnem nasprotju s tistimi teorijami pravičnosti, ki pravijo, da zasluge nimajo nič opraviti s pravičnostjo. Po mnenju Johna Rawlsa,

najvplivnejšega sodobnega teoretika socialne pravičnosti, na primer, je nepravilna tudi distribucija javnih resursov, temelječa na nadarjenostih in sposobnostih kot osnovi za pripoznavanje posameznikove zaslužnosti, saj si ne nadarjenosti ne sposobnosti ne zaslužimo, ker niso posledica naše svobodne izbire, ampak dejavnikov in okoliščin, nad katerimi nimamo nobenega vpliva. Zato je Rawls prepričan, da so zasluge irelevantne za distributivno pravičnost. Zanj je po njegovem mnenju bistveno, da so primarne družbene dobrine (pravice, svoboščine, življenjske priložnosti, dohodek, bogastvo in družbene osnove samospoštovanja) enako razdeljene, razen če neenaka distribucija vseh ali katere koli izmed teh dobrin koristi tistim, ki so v najslabšem položaju. V najslabšem položaju v neki družbi pa so tiste osebe, ki so v najslabšem položaju glede na kateri koli izmed treh osnovnih vzrokov neenakosti med ljudmi. To so tisti, ki izhajajo iz nižjih socialnih slojev, ali manj naravno nadarjeni, lahko pa tudi tisti, ki jim usoda ali sreča nista bili naklonjeni. Iz tega se vidi, da je ta splošna koncepcija pravičnosti po eni strani tesno povezana z enako razdelitvijo dobrin, po drugi strani pa s takšnim obravnavanjem ljudi, ki jih sicer obravnava kot enake, vendar pri tem ne odpravlja vseh neenakosti, ampak le tiste, ki nekomu škodujejo. Če določene neenakosti koristijo vsem, so za vsakogar sprejemljive in so zato z vidika socialne pravičnosti dopuščene.

Pojmovanje socialne pravičnosti kot enakosti možnosti torej dopušča, da so dosežki posameznikov lahko neenaki, vendar le, če imajo vsi enake možnosti, da jih dosežejo, in so torej neenaki dosežki posameznikov posledica njihovih svobodnih izbir, sposobnosti, vloženega truda in sprejetih tveganj. Ker je enakost možnosti, ki jih ima nekdo v družbi, močno odvisna od njegovih možnosti za izobraževanje, mora država z različnimi ukrepi (izvajanje politike pozitivne diskriminacije za otroke iz socialno in kulturno deprivilegiranih okolij; zagotavljanje vsakomur enakega obsega brezplačnega izobraževanja; omogočanje diferenciacije pouka in inkluzije otrok s posebnimi potrebami in imigrantskih otrok v primerih, ko je to zanje koristneje, kot bi bilo, če bi se šolali v posebnih šolah, itn.) najprej zagotoviti vsakomur enake izobraževalne možnosti.

Poleg socialne pravičnosti je pravičnost izobraževalnega sistema odvisna tudi od retributivne pravičnosti, ko gre za ocenjevanje, nagrade, kazni in tudi za plače, ki pa jih ni mogoče doseči le s spremembami izobraževalnega sistema.

Ker pravičnost izobraževalnega sistema vključuje elemente socialne in retributivne pravičnosti, je napačno zožiti pojmovanje pravičnosti kot, na primer, v poročilu Eurydice iz leta 2020 o pravičnosti nacionalnih šolskih sistemov na ravni osnovnih in srednjih šol v Evropi, v katerem je pravičnost »obravnavana v smislu vključevanja (tj. ali so vsi učenci deležni vsaj minimalnega obsega kakovostnega izobraževanja) in poštenosti oziroma pravičnosti (tj. ali je uspešnost učencev v veliki meri neodvisna od njihovega socialno-ekonomskega ozadja)«. Glede na tako postavljeno merilo pravičnosti je bil slovenski šolski sistem uvrščen nekje na sredino med najmanj in najbolj pravičnimi.

Prav tako ne zadoščajo opredelitve pravičnosti šolskih sistemov, ki temeljijo na rezultatih mednarodnih raziskav znanja, kot sta PISA in TIMSS, v katerih je pravičnost nekega šolskega sistema opredeljena kot razlika med najboljšimi in najslabšimi dosežki v znanju, ki ga te raziskave ugotavljajo. Manjše kot so te razlike, pravičnejši je neki nacionalni šolski sistem.

So pa te raziskave in druge mednarodne študije pomembne, ker navajajo podatke, ki potrjujejo sicer že znane ugotovitve glede pravičnosti slovenskega izobraževalnega sistema. Že pred kakimi tridesetimi leti smo namreč na podlagi takrat dostopnih podatkov in analiz prišli do spoznanja, da pri nas v primerjavi z drugimi državami nekaterih tipičnih elementov, ki se običajno obravnavajo v povezavi s krivičnostjo izobraževalnega sistema kot ovire, ki preprečujejo uresničitev načela enakih izobraževalnih možnosti, ni ali pa so manj prisotni. Tako, na primer, nimamo zgodnje zunanje diferenciacije; ni tako velikega osipa kot v nekaterih drugih državah; poklicno izobraževanje ni slepa ulica, ampak omogoča nadaljevanje šolanja; v primerjavi s številnimi zahodnimi državami ni veliko otrok migrantov, ki žive v getih, itn. Zato tudi ukrepi, ki se v mednarodnih študijah priporočajo za odpravo takih ovir (odprava zgodnje zunanje diferenciacije, zmanjševanje ponavljanja razreda itn.), dejansko niso uporabni.

Tudi kakovost izobraževanja in šol je v slovenski strokovni in širši javnosti pogosto preozko pojmovana, ker jo izenačuje z rezultati doseženega znanja, ki ga ugotavljajo mednarodne raziskave znanja. Zato njegove kakovosti ne bi smeli presojati le na osnovi primerjave z drugimi izobraževalnimi sistemi na osnovi rezultatov in podatkov takih raziskav. Ti dosežki so namreč lahko samo eden izmed indikatorjev kakovosti določenega izobraževalnega sistema, nikakor pa niso že sami po sebi dokaz

njegove kakovosti. Če jih zmotno razlagamo, kot da so, storimo napako neupravičenega posploševanja.¹ Ti podatki nam namreč prav ničesar ne povedo o kakovosti preostalih delov izobraževalnega sistema, v katerih se te raziskave ne izvajajo, na primer v vrtcih in visokem šolstvu, kaj šele, kako so šole vzgojno uspešne itn.

Že iz do zdaj nakazanega se vidi, da za konkretizacijo in uresničevanje tu obravnavanega cilja 4 ne zadošča prepisovanje ciljev in priporočil ukrepov iz mednarodnih dokumentov, ampak je treba najprej doseči čim širši konsenz o tem, katere koncepcije pravičnosti, kakovosti in inkluzije so tiste, ki bodo služile kot cilj, ki ga bomo poskušali doseči, nato pa iskati najprimernejše indikatorje zanje. Prvi korak je lahko poglobljena analiza v mednarodnem prostoru že predstavljenega sistema primerljivih indikatorjev pravičnosti, ki dopuščajo razpravo o pravičnem izobraževalnem sistemu v kontekstu različnih obstoječih filozofskih teorij pravičnosti, med katerimi izstopajo utilitarizem in predvsem teorije, ki so jih razvili Rawls, Walzer in Sen.

1. Ena takšnih napačnih razlag, ki je posledica neupravičenega posploševanja, se je zgodila tudi pri nas okoli leta 2009, ko so politiki različnih strankarskih pripadnosti v izjavah za javnost, ki so jih dajali po predstavitvi izsledkov takratnih raziskav PISA in TIMSS, te rezultate, ki so v obeh primerih izkazovali kar dobre dosežke slovenskih učencev, razlagali tako, kot da te raziskave kažejo, da je slovenska šola dobra; da dokazujejo, da je naše šolstvo kakovostno, itn. Te trditve so napačne in kot take tudi zavajajoče, ker na podlagi izsledkov teh raziskav ne moremo utemeljeno trditi, da so naše šole dobre, kajti primerljivo dobri dosežki slovenskih učencev pri matematiki, naravoslovju in pri bralni pismenosti, o katerih govorijo izsledki teh raziskav, so samo eden izmed nujnih elementov dobre šole, nikakor pa ne zadoščajo za utemeljeno trditev, da so naše šole dobre. »Dobra šola« je namreč preveč kompleksen pojem, da bi ga lahko ustrezno opredelili le na podlagi izsledkov teh raziskav. Pravzaprav ne moremo na tej podlagi niti z gotovostjo trditi, da te raziskave kažejo dobro znanje matematike, naravoslovja in bralne pismenosti na splošno, ampak le, da kažejo dobro znanje tistih delov matematike, naravoslovja in bralne pismenosti, ki jih te raziskave merijo v četrtem in osmem razredu osnovne šole (TIMSS) ter pri petnajstletnikih (PISA). Še večja napaka pa je, ko se te ugotovitve o dobrih rezultatih slovenskih učencev na teh sicer izjemno pomembnih, a vendar omejenih področjih vednosti posploši in jih razlaga tako, kot da dokazujejo, da je slovensko šolstvo dobro, da je naš šolski sistem kakovosten. Dve napaki se skrivata v takih trditvah. Prvič, na podlagi tistega, kar velja za del, ne moremo utemeljeno trdi, da velja hkrati tudi za celoto. Ali velja ali ne, je treba šole ugotoviti. Drugič, te raziskave sploh ne ugotavljajo, kako dobre so šole. Ne ugotavljajo niti tega, kakšno je znanje učencev pri drugih predmetih, kaj šele, kako so šole vzgojno uspešne itn.

Čeprav je termin »vseživljenjsko učenje« uveljavljen, pa ga je v kontekstu opredelitve tega cilja bolje nadomestiti z besedno zvezo »vseživljenjsko izobraževanje«, saj je v vsako izobraževanje vključeno učenje kot njegov nujni pogoj.

Iz tega sledi, da je vsak proces izobraževanja proces učenja in da ni vsak proces učenja tudi že izobraževani proces. Veliko tistega, kar se je mogoče (na)učiti, je namreč nujno izključeno iz izobraževanja, ker je moralno neprimerno, spoznavno pa trivialno. Ali z drugimi besedami, ni vsako učenje vredno, da bi bilo vključeno v izobraževanje. To pomeni, da je za uresničitev obravnavanega cilja treba »spodbujati možnosti vseživljenjskega izobraževanja«, ki vključuje vzgojo in izobraževanje otrok pa tudi odraslih. V obeh primerih je treba zagotoviti, da bo sistem vzgoje in izobraževanja vključujoč, pravičen in kakovosten. Le tak bo namreč skladen z drugimi cilji v obravnavanem dokumentu ZN: boriti se proti neenakostim znotraj držav in med njimi; graditi miroljubne, pravične in vključujoče družbe; varovati človekove pravice in spodbujati enakost spolov itn. so preiščeni mehanizmi skrbi za trajnostno sobivanje ljudi med seboj in tudi z naravo.

Poleg tega mora biti v sistem vključeno tudi sistematično izobraževanje – formiranje za trajnostni razvoj, pri čemer mora biti ta opredeljen tako, da je splošno sprejemljiv, saj bi bilo drugače izobraževanje za trajnostni razvoj, vsaj v osnovni šoli, ki je obvezna, lahko razumljeno kot oblika indoktrinacije, ki bi se ji bilo verjetno mogoče izogniti le s preoblikovanjem izobraževanja za trajnostni razvoj v izobraževanje o trajnostnem razvoju.

V vsakem primeru pa se je treba zavedati, da problem udejanjanja trajnostnega razvoja ni toliko v pomanjkanju znanja o podnebnih spremembah in drugih s trajnostnim razvojem povezanih problemih, ampak v tem, da kot človeštvo in posamezniki dobro vemo, kaj se dogaja, a vseeno ravnamo, kot da tega ne bi vedeli. Zato je izobraževanje le nujni, nikakor pa ne tudi zadostni pogoj za rešitev problemov, ki so posledica dozdejšnjega nevdzdržnega modela, tj. režima razvoja.

Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj, ki sta predmet četrtega cilja, ni nova tema. Obstajajo »Smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja«, ki jih je že leta 2007 pripravilo Ministrstvo za šolstvo, pa tudi »Konceptualizacija vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj z umestitvijo tematike podnebnih sprememb« iz leta 2023. Zato se zdi, da vzrok za neuresničene

cilje vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj v Sloveniji ni v nepoznavanju teh ciljev ali predlogov, kako jih udejanjiti, ampak v težavah pri njihovi uresničitvi.

Nenavadno pa je, da v uradnih strateških dokumentih (Strategija razvoja Slovenije 2030; Vizija Slovenije 2050) o pravičnosti izobraževalnega sistema skoraj ni govora. Podobno je (bilo) z Nacionalnim programom visokega šolstva ter Izhodišči za prenovu učnih načrtov v osnovni šoli in gimnaziji.

Ideje o mogočem dograjevanju sistema VI kot opore zelenemu prehodu

Na ozadju zapsanega in ob upoštevanju zahteve za kakovostno (zahtevno in uspešno) in pravično šolo se danes odpirajo vprašanja dosega in načinov, na katere lahko ustanove vzgoje in izobraževanja tudi v ožjem pomenu besede *nudijo oporo pri iskanju mogočega zelenega prehoda*.

Če naj vrtci in v še v večji meri šole dejansko tvorijo, tj. učinkovito (koristno) in zavzeto, sodelujejo v prizadevanjih za *zeleni prehod in z njim povezane druge prehode* (oboje bodo vse prej kot preprosti), kaže omenjene ustanove pripraviti tudi na zamik njihove vloge v družbi in še prej domisliti mogoče zastavitve njihove vloge pri kreiranju mehanizmov prehajanja. Omenjenega ni mogoče premišljeno opraviti brez odgovornega premisleka o prihodnosti naših družb, ekonomij ter seveda tudi vzgoje in izobraževanja.

Ker v Sloveniji oboje še pripravljamo in ker je poti naprej več in šele v prepletu ponujajo možnost smiselnega načrtovanja razvoja družbe, ekonomije in sistema šolstva, na tem mestu v premislek ponujamo samo eno izmed mogočih poti: *priložnost družbe, skupnosti in vrtcev ter šol, da skupaj obravnavamo izzive zelenega prehoda*.

Ideja *šol kot središč skupnosti* je iz časov prehoda med devetnajstim in dvajsetim stoletjem. Prva sta jo uspešno uporabila Jane Adams in John Dewey pri spoprijemu z izzivi množičnih migracij, hitre rasti industrializacije ZDA in s tem povezane nevarnosti družbene anomije.

V drugačnih časih in z novimi izzivi v premislek ponujamo možnost, da bi vrtci in šole *ob temeljni edukacijski funkciji in skozi njo* nudile tudi prostor – polje mogoče krepitve opore človeštvu pri iskanju poti v nove načine upravljanja sobivanja, v razlikah, onstran dispozitivov, ki se zvajajo na politično ekonomijo in predstavniško demokracijo.

Če se odločimo za omenjeno pot, se kaže zavedati zahtevnosti in pasti konceptualizacij mogočega/potrebneega prehoda in vzporednih preverjanj prakticiranj prehajanj. Na srečo za zdaj omejene izkušnje uvajanja preišljenih hibridnih ekonomizacij tudi veliko vračajo.

Zavedati se moramo, da bo pri tem na delu preplet radikalno novega, danes prevladujočega in vračanja k praksam, za katere smo bili pred časom prepričani, da so preživete in vsekakor neučinkovite.

Omenjeni prepleti naj bi ob ohranitvi stave na pomen znanja, spretnosti in vrednot razsvetljenskega spektra posameznicam, skupnostim in družbam na zgornjem ozadju ponudili tudi oporo (prostor) skupnega iskanja poti v smer *hibridnih ekonomij* (Östrom, 2010) in poudarjene skrbi za dobrobit individuuma, skupnosti in družbe v sobivanju z naravo (gl. tudi Unesco, 2021).

Upošteva je družbeno okolje, katerega družbenost je vse bolj določena z mnogoterostjo vizualnih komunikacij, s prehodom, ki ga je že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja Régis Debray poimenoval »prehod iz grafosfere v videosfero«, je na dlani, da se sheme dojemanja realnosti že v najzgodnejšem otroštvu novih generacij bistveno razlikujejo od nekdanjih. To pomeni, da se morajo učne metode, predmetniki itn. prilagajati vsenavzočnosti vizualnosti in virtualnosti. Ob tem se zastavlja tudi vprašanje o oblikovanju novih form zgodovinske zavesti, ki je nujna podlaga za ustvarjanje drž aktivnega državljanstva.

Za nas, »učiteljstvo«, se s tem kot eno osrednjih zastavlja vprašanje, kakšna bo vloga ustanov edukacije – vrtcev in šol, vse do univerz in izobraževanja odraslih – v prihodnosti pri produkciji in reprodukciji zakladnice *vednosti in praks* človeštva sploh. Še posebej živo je pri tem vprašanje našega pozicioniranja v procesih omenjenih premen – prehodov.

Vprašanje se izrisuje toliko izraziteje, ker bo šola, zelo verjetno, postala manj pomembna (čeprav bo tudi v tem elementu hibridnosti ohranila ključno vlogo) kot generator znanja, potrebneega za *neposredno zaposlitev v segmentu mezdneega dela*, pridobila pa bo na pomenu v segmentih sooblikovanja sposobnosti ljudi skrbeti za kakovost (so)bivanja posameznic, posameznikov, skupnosti in družb v celoti (gl. Unesco, 2021).

Mezdna vseobsežnost edukacijskega časa (temeljna izobrazba in dopolnilno izobraževanje) se bo umikala sobivanju različnih časov (prim. Sue 2006). Vednost, ki se že danes ne pridobiva več samo v šoli in počasi tudi

ne več le za opravljanje meznega dela, se bo okrepljeno usmerjala v polja prepletenih vpogledov in praks – skratka, racionalnosti, ki se bodo v jedru zavedale nujnosti sobivanja ljudi in človeka z naravo.

Kot sta že pred časom med drugimi opozarjala Jackson (2009) in še odmevneje Klein (2015), je vrag vzel šalo in več kot očitne meje planeta »spremenijo vse«. Danes, po več kot petih desetletjih argumentiranega opozarjanja na meje planeta (prim. Meadows et al., 1972), je onstran dvoma, da bomo kot človeštvo preprosto prisiljeni iskati načine prebivanja, ki bodo ekološko vzdržni.

Dokazov za to, da že dolgo prisotna in poudarjeno vprična stava na *neomejeno rast potrošnje in produkcije*, ki jo za še zadostno produkcijo dobička potrebuje družba poznega kapitalizma, ogroža obstoj planeta, je iz dneva v dan več in avgust leta 2023 je enega izmed njih brutalno nazorno izrisal tudi v Sloveniji.

Okoljska problematika tako kliče tudi po odzivu ustanov vzgoje in izobraževanja. Če bi ostali samo pri formalnih odzivih na problematiko, bi lahko optimistično odgovorili, da smo kot družba na pravi poti.

»Dokaz prave poti« bi bilo v tem primeru spreminjanje učnih načrtov, ki so jih pospešeno – domnevno skladno z zahtevami EU o zelenem prehodu (gl. NOO, 2021) za oporo družbi pri potrebnem zelenem prehodu – prebarvali na zeleno.

Podpisani pa smo prepričani, da »pleskanje« učnih načrtov ne zadošča. Še posebej operacija ne zadošča, ker akterji v premislek šolskih kurikulumov niso dogradili s premisleki o potrebnih in mogočih spremembah organizacije in financiranja poteka dela v vrtcih in šolah – vse do univerze in izobraževanja odraslih.

Drugačno in dodatno pridobivanje podatkov, konceptov ter njihova kontekstualizacija v smeri njihovega prehajanja v »zelene prakse« mora namreč predstavljati samo prvi korak v smer novih praks delovanja vrtca, šole kot ustanove, ki se umešča v središče skupnosti, v kateri s svojim delovanjem spodbuja *trajnostna ravnanja najmlajših, učiteljstva, staršev pa vse do starostnic in starostnikov*.

Za začetek mora biti že pouk v večji meri zastavljen v smer prehajanja aktivnosti med naravo in razredom ter s tem med nujnim abstraktnim delom na besedilu v natisnjeni ali pa v elektronski obliki (s tem ni nič

narobe – nasprotno, nujno je) in *izkustvenim učenjem*, ki je povezano z okoljem šole tako, ko gre za:

- opazovanje, izkušanje npr. skrbi za urejeno okolje šole, vrtca (čistilne akcije, vključevanje otrok in mladine v skrb za urejene zelenice), skrbi za prehodnost in kultiviranost bližnjega gozda z letnimi akcijami (skupaj z lokalnimi službami, ki skrbijo za urejenost okolja);
- odstranjevanja odpadkov, ki so bili po nemarnem odloženi v naravo; pri tem lahko letno ponovimo odstranjevanje polomljenega drevja dotrajanih delov dreves in njihovo predelavo v lesno maso – tudi v tej akciji naj z učiteljstvom, učenci in s starši v akciji sodelujejo tudi javne službe, ki to delo opravljajo sicer.

Pouk naj tako okrepi *dimenzijo izkušnje*, ki olajša utrjevanje (zapomnitev) in omogoči ponotranjenje dejavnosti, ki bo kreirala dolgoročno naravnost mlade generacije ter hkrati »ekotrajno« ponastavila tudi našo naravnost in ravnanja.

Nakazan pristop, ki ga je že pred stoletjem ponujala »progresivna pedagogika« v različnih delih zahodnega sveta (Tardi - Joubert, S., 2022; Dewey, 2012), lahko danes dopolnijo tematike in problematike novih izkušenj in tako vzpostavljajo polje »empiričnega spomina« sodobnih generacij. Nov čas tako kliče po protitežitvi virtualne realnosti mladih generacij, ki veliko časa preživijo v polju digitalnega (Oblak - Črnič et al., 2023) z elementi materialnega, fizičnega, živega. Šola bo tako polje mogočega ohranjanja stika s fizičnim svetom, z gozdom, s pticami (z živalmi na splošno), travnikom, hribi, z gorami, natisnjeno knjigo itn.

Hkrati pa skladno s številnimi viri kritične pedagogike ne smemo pozabiti na vlogo umetnosti v spoznavnem (življenjskem) svetu ljudi. Ob spoznavanju ključnih pojavov zgodovine umetnosti lahko šola postane prostor srečanja z najsodobnejšo umetnostjo, ki išče poti iz galerij in knjižnic v družbene kontekste ter poudarjeno kritično podpira imaginacijo kot odziv na okoljska in socialna dogajanja. Aktivne oblike udeležbe učenk in učencev v igrivih praksah umetniškega ustvarjanja marsikje po svetu iz eksperimentalnih faz emancipatornih pedagogik prehajajo tudi v »main stream« izobraževanje.

Ob tem, ko bo omogočala pridobivanje pravkar omenjene izkušnje, pa jo bo povezovala z izkušnjo abstraktnega in virtualnega, digitalnega. Zdi se, da bi se tako lahko pletel »intimni dialog med empiričnim in racionalnim

spominom«, o katerem je kot o značilnosti kultiviranih duhov pred desetletji pisal Bachelard (1966).

Šola lahko pouk več predmetov nasloni tudi na naslednji element praks zelenega prehoda: proizvodnjo in rabo energije. Šole so na več točkah v Sloveniji že danes lastnice sončnih elektrarn in proizvajajo električno energijo na strehah šolskih prostorov. Možnosti za pospešeno širitev že začetega pa je ogromno.

Pri šolah najdemo polnilnice za kolesa pa tudi polnilnice za hibridne in električne avtomobile.

- Občine, država in šole ter ponekod tudi vrtci s financiranjem/sofinanciranjem tovrstnega pridobivanja energije dosegajo več ciljev:
- Najprej in dolgoročno najpomembnejše – zmanjšujejo ogljični odtis delovanja javnih ustanov.
- Hkrati zmanjšujejo lastno odvisnost od visokih cen dobavljene energije in tudi od nepredvidljive dobave energije (Putinova agresija na Ukrajino; Trumpovo poseganje v suverenost držav ...).
- Ponekod pa vrtcem in šolam že danes omogočajo, da se v kraju uveljavijo tudi kot središča skupnosti, ki prebivalkam in prebivalcem omogočajo brezplačno oz. subvencionirano polnjenje električnih avtomobilov ter polnjenje in izposajo električnih koles.
- Šola tudi tako postane kraj, na katerem se otroci in njihove družine naučijo skrbeti za čistejšo mobilnost, ob tem pa se uveljavlja še širše dojetje ogljičnega odtisa pri biologiji in tudi koristnost/uporabnost matematičnih preračunov ter digitalnih orodij, ki jih lahko ponostavijo.
- Otroci in starši hkrati s prakso pridobivanja in zagotavljanja čistega vira energije dvigujejo tudi individualno in skupno raven zavedanja o pomenu skrbi za okolje v konkretnem lokalnem okolju ter prek mreže šol na ravni celotne države.

Če šola kot središče skupnosti ob omenjenem pridobi še podporo občine pri pridobivanju zemljišča za šolski vrt, smo že pri naslednjem elementu skrbi za zamikanje in oblikovanje racionalnosti, ki bi povečala možnosti zelenega prehoda in oblikovanja sodelovalne skrbi za soljudi.

- Šole, ki v Sloveniji že skrbijo za ekotrajne šolske vrtove (Šolski ekovrt, 2024), že danes razumejo domet obnavljanja ekonomije samooskrbe

v času formiranja naslednjih generacij že v vrtcu in osnovni šoli. To je hkrati preoblikovanje načinov življenja otrok, učiteljstva in tudi staršev ter seveda dedkov in babic.

- Da omenjeno posledično pripelje do novega načina prepletanja prebivanja v lokalni skupnosti, ki vrtec in šola ponovno postavlja v središče skupnosti, omogoča boljšo kakovost življenja več generacij ter ponuja tudi medgeneracijsko sodelovanje in izmenjave znanja, spretosti in skrbi, je bolj ali manj očitno.
- Ko vrtec, šola vzpostavi ekovrt, lahko z njim poveže banko semen, ki jih otroci in učitelji pridobijo, zberejo ob pomoči staršev in starih staršev.
- Otroci v šoli ob vodenju in skrbi učiteljic biologije, gospodinjstva idr. skrbijo za banko.
- Pri pripravi zemlje se otrokom in učiteljicam ponovno priključijo starši ali pa dedki in babice ter skupaj načrtujejo pripravo zemlje za posev in sajenje.
- Sledi skupno premišljeno razmeščanje sajenja in sejanja.
- Skrb za rast.
- Ko posajeno in posejano kliče k spravljanju plodov, je na vrsti načrtovanje priprave hrane – za vse, ki so sodelovali pri procesu samooskrbe, in tudi za druge skupine, ki so v šoli/vrtcu prehodili podobno, a svojo pot.

Po sklenjenem krogu opravimo še evalvacijo celotne izkušnje. Ko omenjeno opravimo pri urah pouka, je čas za utrditev sporočil o skupni skrbi za skupno in individualno dobro ter za *prikaz in premislek o skrbi za planet, ki smo jo družno prakticirali čez leto.*

Digitalna orodja ter *spremljanje prihrankov in prikaz zmanjšanja ogljičnega odtisa*, ker smo hrano pridelali samooskrbno in je nismo uvozili z drugih celin itn., procesu doda sporočilo, ki bo, ker je bil izkušen in vpet v sodelovanje s sošolkami, sošolci in z različnimi generacijami – vse pa se je dogajalo v šoli, kar bo tudi šoli dalo nov pomen, šola bo bolj »kul« –, za dolgo ostalo vpisano v t. i. racionalni spomin vseh vključenih v proces.

Šole so lahko brez večjih težav – tudi to ponekod že počnejo – tudi prostori izmenjav dobrin, tj. krožne ekonomije. Na Osnovni šoli Ivana Groharja v Škofji Loki otroci že leta zamenjajo opremo za hojo v hribe in planinarjenje ter še marsikaj drugega. Pri tem ne gre le za sicer očitene prihranke pri nakupovanju opreme, ki jo otroci hitro prerastejo in je ne izkoristijo.

Na delu je namreč več bolj povednih sporočil:

- Krožna ekonomija iz abstraktnega koncepta postane izkušena dejanskost in predstavlja možnost za leta, ki prihajajo.
- Ko postane tako jasno, da ni dovolj dobro le to, kar smo »včeraj« kupili v trgovini in po tem niti ni potrebe, naslednjo generacijo pripravljamo na življenje, ki lahko, tudi ko odrastejo, omogoča izmenjave blaga in dobrin kot delov nove normalnosti.
- Mogoče se tako zgodi, da bomo tudi odrasli pripravljeni zamenjati komaj kaj rabljen plašč, pullover itn. za drugačnega, za smuči, aparat za mletje kave itn. Tako lahko tudi v Sloveniji ponovno – tako kot v Skandinaviji – zaživijo prodajalne rabljenega – starinarnice pa po konotaciji stopijo v korak s prodajalnami »second hand« drugod po Evropi.

Na naših šolah, celo na fakultetah, ki bi želele postati »ekofakultete«, kot je Pedagoška fakulteta, najdemo izmenjevalnice knjig. Nekaj podobnega bi kazalo iz šol po sistemu »knjižnice pod krošnjami« in »*little libraries*« razširiti tudi v lokalne skupnosti. Šole bi pri tem brez velikih vložkov prispevale k dvigu bralne pismenosti, ki je na naših tleh skrb vzbujajoče nizka in še upada.

Vrtci in šole pa lahko – če imajo svoj vrt – spodbudijo občasne izmenjave pridelkov z vrta (sadje, zelenjava in drugi sezonski pridelki), ki jih v ulici na dan, ko se za to dogovorijo mestna četrt in vrtec, šola, organizirajo stanovalci sami.

Vse skupaj ni nič zahtevnejše, kot je skupno čiščenje snega na Mlinski poti v Črnučah, ki se spremeni v redko druženje – klepete, skupno delo – stanujočih v mestni četrti.

Naj izbrane ideje in prakse krepiteve hibridnih ekonomij tokrat sklenemo še z eno iz nabora podobnih. Pravzaprav oris mogočih smeri sodelovanja skupnosti in vrtcev ter šol namerno zaokrožujemo z nakazovanjem osrednjega – na svoj način – vrtcu in šoli inherentnega polja, v katerem sta obe vrsti ustanov središči skupnosti in s tem potencialnega prehoda v nove racionalnosti.

Šole so prostori prenašanja znanj, spretnosti (veščin) in vrednot – kot takšne omogočijo nadaljevanje družbe in skupaj z družinami socializirajo naslednjo generacijo. Na tem ozadju je na razumljivo, da lahko v okviru omenjene logike šole in vrtci prebivalkam in prebivalcem svoje lokalne

skupnosti ponudijo svoj prostor, svoje znanje, oporo na področju izmenjave znanja, veščin, prostora razprav itn.

Če se za to odločimo, bo sprožen potencial, ki mu v naši družbi ni enakega. V Sloveniji – torej v naših okoljih – imamo namreč več kot 800 centralnih in podružničnih osnovnih šol ter okoli 120 srednjih šol. Če k njim prištejemo vsaj še polovico od več kot 900 vrtcev in njihovih enot ter osmislimo mogoč prispevek teh javnih ustanov k skrbi za trajnost našega prebivanja oz. za zeleni prehod (in verjetno tudi za digitalni prehod) v obliki prenosa znanja, spretnosti in veščin onstran formalne vzgoje in izobraževanja, se možnosti za uspeh brez dvoma močno povečajo.

Tako je mogoče do komaj zamisljivih meja povečati potenciale individualne in skupne skrbi za dobrobit ljudi, ki živimo v Sloveniji.

- Domišljeno je mogoče omogočiti dostop do danes nujne digitalne pismenosti v šolah, ki že dolgo razpolagajo z računalniškimi učilnicami, po zgledu učbeniških skladov pa se jim obeta tudi formiranje računalniških skladov, ki bi bili lahko dostopni ne le za učenke in učence, ampak tudi za prebivalke in prebivalce določenega šolskega okoliša. V teh šolah bi lahko omogočili širitev digitalnih kompetenc med celotno populacijo in največjemu delu populacije omogočili tudi dostop do hitrih internetnih povezav.
- Brez velikih razprav bi v tej točki nastalo še eno vozlišče medgeneracijskega sodelovanja, ki bi nadgradilo zgoraj omenjeno sodelovanje pri skrbi za šolski/vrtčevski vrt ter za lokalne zelene površine in gozdove. Učenke in učenci – vsaj zadnjega vzgojno-izobraževalnega obdobja – bi lahko ob mentorstvu učiteljic ob večerih (po sistemu prostovoljne rotacije) nudili oporo krajanom in krajankam pri vstopanju v svet digitalnega.
- Šole so tudi idealen prostor prenašanja jezikovnega znanja. Tudi v tem primeru bi prenos znanja med najbolj talentiranimi mladimi in starejšo generacijo – seveda ob vodenju in pomoči učiteljic tujih jezikov – prinesel korak naprej na področju znanja tujih jezikov med starejšimi –, okrepilo pa bi se tudi znanje mlajše generacije.
- To, da bi šola lahko omogočila tudi vzajemno učenje tujih jezikov med odraslimi, sodi v kategorijo korelativne socializacije in lahko močno prispeva k integraciji v lokalni skupnosti, ki skuša opraviti integracijo migrantk in migrantov.

Seveda pa tu izmenjave znanja, spretnosti v šoli še ni konec. Med generacijami po 60. letu starosti je veliko znanja, ki zadeva samooskrbni potencial nacije – skrb za drevje (obrezovanje), trto, oranje, lopatanje, sajenje drevja, sajenje različnih vrst in še veliko podobnega sodi med dejavnosti/spretnosti/veščine, za katere bi bilo škoda, če bi utonile v pozabo. Prenesti jih kaže med odraslimi pa tudi na generacije, ki odraščajo. Tudi tako bi se krepile vezi med generacijami – občutek koristnosti, pomembnosti – stvari, ki jih bomo v časih pospešenega staranja populacije še kako potrebovali.

Šole in vrtci so lahko tudi privilegiran prostor mogočih skupnih branj in pogovorov o prebranem. Da naj bi boljša obveščенost in z njo povezana ozaveščenost povečali verjetnost boljše skrbi za okolje, je samo po sebi razumljivo. Danes, ko digitalni svet zmanjšuje pogostost srečevanj iz oči v oči, pa so skupno branje, srečevanje in pridobivanje socialnega kapitala vzporedno z rastjo kulturnega kapitala še dodatno potrebni in koristni.

Če se odločimo za dejansko reflektiran poskus prehodov, bodo vrtci, šole in tudi knjižnice več kot dobrodošla mesta razprave o poteh naprej; točke zagotavljanja vzajemnih opor (varovanje otrok, skrb za starejše, prostor druženja odraščajočih itn.).

Naj ob tem samo opozorimo, da se z zgoraj nakazanim pristopom pomembno zamakne tudi koncept meritokracije kot enega osišč edukacije sodobnosti. Na izpostavljenih ozadjih se bo oblikovala nova edukacijska meritokracija, v kateri posameznikova zaslužnost ne bo temeljila samo na klasičnih sposobnostih in dosežkih, vpetih v logiko mezdne delo. Poudarjeno pomembna bo tudi sposobnost sodelovanja z umetno inteligenco, robotiko in z zelenimi tehnologijami ter sposobnost odgovorne uporabe znanja za širše dobro. Meritokracija prihodnosti bo tako vključevala instrumentalni del, tj. pridobivanje znanja, kompetenc in orodij za ustvarjanje trajnostne vrednosti, in del, ki poudarja skrb za ljudi, skupnost, okolje in pravičen dostop do hibridne, krožne ekonomije. Tekmovalnost bo dopolnjena s sodelovanjem in z vzajemnostjo, pri čemer posameznice ne bodo tekmovalle samo med seboj, ampak bodo vstopale tudi v ustvarjalne sinergije z inteligentnimi sistemi in drugimi ljudmi v iskanju skupnih, trajnostnih rešitev. Etika, odgovornost in skrb za druge – pa tudi za planet – bodo postale sestavni del posameznikove »zaslužnosti (*merit*)«, saj bo prava vrednost posameznice po novem merjena tudi po tem, kako uporablja tehnologijo in znanje za dobrobit skupnosti ter trajnostno prihodnost, ne le za večji profit in za osebni napredek.

Naj sklenemo z mislijo, da bi kazalo iz javnih financ podpreti projekte, ki bi omogočili, da vrtci, šole postanejo mesta pogovorov in dogovorov o skrbi za okolje in tudi *prostori t. i. knjižnic stvari*, v katerih bi si prebivalci in prebivalke lahko sposodili orodja, naprave, ki jih sorazmerno redko potrebujemo in jih celo nimamo kje hraniti, šola pa lahko za njih, ob finančni podpori javnih oblasti, skrbi, jih servisira, in ko se izrabijo, tudi poskrbi za njihovo nadomestitev, sodi v kategorijo premišljenega ravnanja z naravnimi viri in hkrati tudi v polje *ekonomije univerzalnega temeljnega dostopa*, ki – kot zapiše Castel (2002) – osebi nudi temeljno varnost ter ji omogoča dostojno in aktivno skrb za individualno dobrobit ter sodelovanje v življenju skupnosti.

Viri

- Bachelard, G. (1966). *Le Rationalisme Appliqué*. Pariz: PUF, 3. izdaja.
- Castel, R. (2002). Emergence and Transformations of Social Property. *Constellations*, 9(3). <https://www.unige.ch/sciences-societe/socio/files/7414/0533/5991/ Castel1992.pdf>
- Cleveland, B., Backhouse, S., Chandler, P., McShane, I., Clinton, J. M., Newton, C. (ur.) (2023). *Schools as Community Hubs*. Building 'More than a School' for Community Benefit, Melbourne: Springer.
- Dewey, J. (2012). *Šola in družba*. Ljubljana: PEF (temeljne razprave).
- Meadows, D. H. et al. (1972). *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome'S Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
- Östrom, E. (2010). Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems; *American Economic Review*, 100, 1–33.
- Sue, R. (2006). Les temps nouveaux de l'éducation. V: *Penser la crise de l'école. Revue du Mauss*, 28, 193–203.
- Tardi - Joubert, S., Cavaille, A. (2022). *Freinet, E., Freinet, C. L'éducation en liberté*. Pariz: Delcourt.
- Unesco (2021). *Reimagining our futures together. A new social contract for education*. Paris: Unesco.

VLOGA RAZISKOVANJA IN RAZVOJA V SLOVENIJI ZA DOSEGANJE CILJEV TRAJNOSTNEGA RAZVOJA: CILJI, OCENA STANJA IN PREDLOGI ZA IZBOLJŠAVE

Prof. dr. Franc Mali

Uvod

Pri uresničevanju paradigme trajnostnega razvoja do leta 2030 je eden večjih izzivov, kako priti na ravni globalnih ali nacionalnih (razvojnih) politik do čim večje sinergije med 17 zastavljenimi cilji. Cilji trajnostnega razvoja, tako kot so zapisani v OZN-jevem programu o trajnostnem razvoju (gl. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 2015; Svetlik, 2024), si namreč lahko tudi nasprotujejo. Emmanouil Chaniotakis in soavtorji v članku *Scoping SDG interlinkages and methods to infer them* (gl. Chaniotakis et al., 2024) ugotavljajo, da imajo politike, ki so usmerjene k zmanjševanju izpusta toplogrednih plinov, zelo pozitivne učinke na področju reševanja problemov čiste energije in podnebnih sprememb, ne pa nujno na trenutne probleme ekonomskega, industrijskega in deloma tudi tehnološkega razvoja. Zato je doseganje čim večje koherentnosti pri izbiri t. i. »policy« mehanizmov še toliko pomembnejše. To koherentnost politik je mogoče doseči na različne načine, na primer tako, da njeni posamezni ukrepi neposredno spodbujajo medsebojno sinergijo pri realizaciji dveh ali več ciljev trajnostnega razvoja, ali tako, da ti ukrepi, če ne neposredno, potem pa vsekakor posredno, vplivajo na realizacijo vseh zastavljenih ciljev.

Če znanost povezujemo s cilji trajnostnega razvoja, je treba poudariti, da OZN-jeva agenda o trajnostnem razvoju ne navaja znanosti kot specifičnega cilja. Se pa sektor znanosti ob nekaterih drugih družbenih sektorjih omeinja kot ena ključnih predpostavk za doseganje 17 samostojno opredeljenih ciljev trajnostnega razvoja. Tudi ni mogoče spregledati, da se v OZN-agendi relevantnost znanstvenega razvoja zelo eksplicitno poudarja v povezavi z devetim ciljem trajnostnega razvoja (industrija, inovacije in infrastruktura) in s sedemnajstim ciljem trajnostnega razvoja (tehnološko sodelovanje, graditev kapacitet). Vloga znanosti pride do izraza tudi pri uresničevanju posameznih 169 podciljev znotraj skupine 17 glavnih ciljev.

Glede umestitve vloge znanosti kot pomembnega dejavnika pri uresničevanju ciljev trajnostnega razvoja iz OZN-jeve Agende 2030 je treba izpostaviti še en vidik. Na nobenega izmed 17 zapisanih ciljev ni mogoče gledati kot na nekaj, kar je »fiksirano«. Cilji trajnostnega razvoja se lahko vedno spreminjajo glede na družbeni razvoj. Na primer, v zadnjem času se v Evropi vedno bolj odpirajo javne razprave, ali ob temeljni arhitekturi trajnostnega razvoja, ki jo tvorijo trije stebri (okolje, sociala, krožna ekonomija), dodati še četrti steber, tj. varnost (gl. Schmid, 2026), in seveda tudi, kako ta četrti steber sploh razumeti v današnjih zapletenih geopolitičnih razmerah (gl. Toš, 2026)

Večina evropskih držav se zaveda relevantnosti znanstvenega razvoja pri doseganju ciljev trajnostnega razvoja, čeprav v njihovih strateških in drugih »policy« dokumentih ne bomo našli na obravnavo znanosti kot samostojnega cilja trajnostnega razvoja. Že bežen pogled na različne strateške dokumente držav, ki so članice EU, razkrije, da se znanost, ko je govor o ciljnih trajnostnega razvoja, omenja kot temelj za oblikovanje skupnih politik trajnostnega razvoja, saj morajo »policy« odločitve glede teh vprašanj temeljiti na znanstvenih ugotovitvah, ali kot konkretni generator zelenih inovacij in transformacij prek postopkov razogljičenja, krožne ekonomije, pametne mobilnosti, digitalizacije itn. Naj v povezavi s tem samo omenimo primere treh članic EU, tj. Nemčije, Španije in Finske, ki v svojih strategijah glede trajnostnega razvoja še posebej poudarjajo vlogo znanosti.

Nemčija je v prenovljeni strategiji trajnostnega razvoja iz leta 2021 ohranila 17 osnovnih ciljev trajnostnega razvoja (gl. Deutsche Nachhaltigkeitsstrategie – Update, 2021), a glede na predhodne akcijske načrte dodala šest temeljnih nacionalno vodenih »policy« načel, ki zagotavljajo uresničevanje trajnostnega razvoja. Prav tako je bila vzpostavljena znanstvena platforma Trajnost 2030 (gl. Wissenschaftsplattform Nachhaltigkeit 2030), vse z namenom, da poveže raziskovalno sfero in politiko, da bi si skupaj prizadevali za implementacijo nemške strategije trajnostnega razvoja.

Španija je ravno tako ohranila 17 ciljev trajnostnega razvoja, vendar je dodala znanstveno in tehnično raziskovanje kot ključni mehanizem za doseganje takšnih ciljev trajnostnega razvoja, kot so procesi razogljičenja, krožne ekonomije itn. (gl. Progress Report: Implementation of the 2030 Agenda in Spain). Finska, ki je glede na število prebivalcev še najbolj primerljiva s Slovenijo, je šla nasprotno pot in si prizadeva neposredno

vkjučiti cilje trajnostnega razvoja v svoj nacionalni raziskovalni in inovacijski program. V vseh njenih strateških dokumentih je zapisano, da bo država svojo konkurenčnost gradila na strokovnosti, trajnostnem razvoju in na odprtem tipu inovacij (gl. SDG Toolkit – VNR Finland – Report on the implementation of the 2030 agenda for sustainable development).

Slovenija

V nadaljevanju bom skušal predstaviti nekatere dejavnike, ki v okviru sektorja znanosti oziroma – širše – znanstvene politike, ko gre za njuno vlogo pri uresničevanju ciljev trajnostnega razvoja, igrajo pomembno vlogo. Gre za okvirni in precej tentativen prikaz teh dejavnikov, ki vsak zase, predvsem pa v njihovi medsebojni povezavi, lahko pomembno vplivajo, v katero smer bo šel naš celotni družbeni razvoj, ne samo razvoj znanosti in tehnologije. V tem prispevku so ti dejavniki prikazani ločeno. Pri vsakem izmed njih je najprej podana utemeljitev, zakaj so pomembni za prevzemanje specifične vloge znanosti in znanstvene politike v okviru nacionalne strategije trajnostnega razvoja. Sledi ocena stanja pri nas, ki se opira zlasti na nekatere kvantitativne kazalnike. Na koncu prikaza vsakega izmed teh dejavnikov je podan kratek predlog, kako pristopati k uresničevanju vloge znanosti pri doseganju ciljev trajnostnega razvoja, naj si bo na način ohranjanja že sprejetih dobrih rešitev ali pa njihovih izboljšav.

Cilj 1: Prizadevanje za nadaljnje spodbujanje odličnosti na področju temeljne znanosti ob hkratni stabilni finančni podpori temeljne znanosti

Utemeljitev: Brez podpore kakovostnemu raziskovanju na področju temeljne znanosti bodo cilji na področju trajnostnega razvoja težko dosegljivi. Samo kakovostna znanost lahko da svoj družbeni doprinos. Vzdrževanje in spodbujanje odličnosti v znanosti ne moreta biti le akademska cilja, ampak morata predstavljati temelj za reševanje podnebnih, energetskih, socialnih in drugih problemov. V teoriji in praksi se sicer srečujemo z različnimi opredelitvami znanstvene odličnosti. V zadnjih nekaj letih je to tudi posledica intenzivnih razprav na ravni EU pa tudi v Sloveniji, kak naj sploh bo »pravi« evalvacijski sistem, ki bo znal prepoznati odlične znanstvene rezultate. Čeprav se je tudi in predvsem pri nas pojavljalo kar nekaj kritik na račun domnevno pretirane rabe kvantitativnih meril pri določitvi tega, kaj je v znanosti odlično in kaj ni, je vendarle treba poudariti, da ocenjevanje znanstvene odličnosti brez dobro razvite sciento-

metrije, ki se uporablja – na primer temu tako – »cum grano salis« s sistemom peer review, ni mogoče določiti odličnosti na področju temeljne znanosti. Vse drugo vodi v prevlado voluntarizma v znanosti. Za majhno skupnost slovenskih znanstvenikov, v kateri zapiranje v nacionalne meje vedno predstavlja nevarnost za nastop znanstvenega »inbreedinga« in s tem povezano provincializacijo znanosti, kakovostne oblike mednarodnega znanstvenega sodelovanja ob upoštevanju kvalitativnih in kvantitativnih kazalnikov (npr. objave v vrhunskih znanstvenih revijah, citiranost znanstvenih del itn.) predstavljajo relevanten kazalnik znanstvene odličnosti. Seveda pa je za vse to potrebna ustrezna finančna in materialna podpora temeljnemu znanstvenemu raziskovanju.

Nekatere ugotovitve glede stanja v Sloveniji: bruto domači izdatki za raziskave in razvoj v zadnjih treh letih pri nas konstantno naraščajo. Leto 2024 so znašali 1,5 milijarde evrov, tj. 2,16 % BDP, in so se v primerjavi z letom prej povečali za 93 milijonov evrov. Glede na sektor financiranja glavni delež odpade na poslovni sektor (69 % celotnih bruto izdatkov za raziskave in razvoj) (gl. SURS Raziskovalno-razvojna dejavnost). Kar zadeva podporo temeljne znanosti, je v slovenskem prostoru ravno tako pomembno, kakšni so v zadnjih letih trendi na področju financiranja univerz in vladnih raziskovalnih inštitutov na strani države. Leta 2024 je bilo za financiranje znanstvenoraziskovalne dejavnosti iz proračuna Republike Slovenije prek Arisa zagotovljenih 346,5 milijona EUR, kar je 15,0 milijonov EUR oziroma 4,5 % več kot leta 2023. Proračun Arisa, v katerem se izvaja ključna podpora akademski znanosti, se sicer povečuje že vse od leta 2015 (Letno poročilo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije za leto 2024).

V približno istem obdobju, tj. od leta 2018 do leta 2025, je prišlo do velikega povečanja znanstvenih objav slovenskih raziskovalcev s tujimi raziskovalci. V obdobju zadnjih sedmih let smo dosegli 77,6-odstotno povečanje. Soavtorske objave s tujimi raziskovalci so pokazatelj vedno večjega odpiranja slovenske znanosti v mednarodni prostor, kar prispeva k njeni odličnosti. Pri kazalniku mednarodnih znanstvenih objav se Slovenija kot država z maloštevilnim znanstvenim kadrom nahaja sorazmerno visoko, na 10. mestu med vsemi članicami EU (gl. European Innovation Scoreboard 2025). Bolj poglobljene bibliometrične raziskave, ki so bile opravljene v zadnjem času in ki vprašanje mednarodnega znanstvenega objavljanja obravnavajo bolj razčlenjeno, sicer kažejo, da tu še vedno pomembno

vlogo igra faktor zemljepisne bližine, poleg njega pa tudi številni drugi zgodovinski dejavniki. Na primer, ena najnovejših tovrstnih raziskav je pokazala močno povezanost slovenskih znanstvenikov pri znanstvenih objavah z znanstveniki iz skupine balkanskih držav (gl. Ferligoj, Batagelj, Cugmas, Mali, 2025).

Niso pa vsi kazalniki, ki merijo znanstveno odličnost, tako ugodni. V zadnjih letih v Sloveniji zaznavamo upad števila znanstvenih objav v skupini 10 % najbolj citiranih znanstvenih publikacij. Samo v obdobju 2023–2024 je prišlo do 6,1-odstotnega upada. Po tem ključnem pokazatelju vrhunske znanosti se nahajamo na 17. mestu med vsemi članicami EU (gl. European Innovation Scoreboard, 2025). Tudi na osnovi nekaterih drugih kazalnikov bi lahko sklepali, da – gledano primerjalno – slovenska znanost ne briljira v znanstveni odličnosti. Vzemimo kot primer število pridobljenih projektov ERC-ja. Po zadnjih objavljenih podatkih ERC-ja se Slovenija nahaja sorazmerno nizko med 36 državami, ki so pridobile te projekte. Med vsemi evropskimi državami zaseda šele 22. mesto (gl. Dashboard of ERC funded projects and evaluated proposals – Success rate by countries, 2025).

Predlog za izboljšave

1. Nadaljnja finančna podpora temeljni znanosti in skrb za vzpostavljanje takšnih meril znanstvene evalvacije, ki bodo med raziskovalnimi skupinami v Sloveniji, ki delujejo na univerzah in inštitutih, spodbujala doseganje takšnih kakovostnih znanstvenih rezultatov, ki jih bo prepoznalo mednarodno znanstveno okolje.
2. Selektivnejša uporaba vladnih finančnih instrumentov, ki bodo nagrajevali predvsem raziskovalne skupine z vrhunskimi znanstvenimi rezultati na področju temeljne znanosti; skladno s tem je treba skrbeti za ustrezno ravnovesje med dolgoročnimi in stabilnimi ter bolj kratkoročnimi in kompetitivnimi oblikami financiranja temeljne znanosti v Sloveniji.

Cilj 2: Podpora raziskovanju in razvoju inovativnim aktivnostim, ki zasledujejo cilje trajnostnega razvoja

Utemeljitev: Današnje inovacijske politike niso več samo v funkciji spodbujanja ekonomske konkurenčnosti v ožjem pomenu besede, ampak gre njihovo prizadevanje v smeri celostnih družbenih izboljšav. To med drugim pomeni, da novejši pristopi k inovacijskim politikam spodbujajo različne oblike sodelovanja: medsebojno povezanost različnih inovacij,

medsektorsko sodelovanje, sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem itn. EU v zadnjem obdobju zelo močno podpira koncept pametne specializacije, saj ta vodi k povečani inovacijski aktivnosti v regionalnih okvirih. Gre namreč za prizadevanje, kako naj bi se že na regionalni ravni znanost, tehnologije in inovacije čim bolj vključilo v reševanje izzivov trajnostnega razvoja. V teh novih inovacijskih politikah se ob poudarku na gospodarski konkurenčnosti daje enako težo okoljskemu trajnostnemu razvoju in družbenemu blagostanju. S tem se skuša preseči zastarele linearne (angl. push – pull) inovacijske modele (gl. *Enhancing the sustainability dimension in Smart Specialisation strategies: a framework for reflection*, 2022). Strategije pametne specializacije navadno vključujejo tri stebre: prva dva se nanašata na razvoj kadrov in spretnosti prihodnosti ter podpora javnih financ pri spodbujanju pametne, digitalno-inovacijske preobrazbe, tretji steber pa se neposredno nanaša na trajnostno preobrazbo v nizkoogljično in krožno gospodarstvo. V to področje spadajo tudi zelene tehnologije, ki predstavljajo odličen primer vzajemnega delovanja med raziskovalnim, poslovnim in širšim družbenim okoljem.

Nekatere ugotovitve glede stanja v Sloveniji: Spoprijemamo se z negativnim trendom javnofinančne podpore raziskovanju in razvoju v poslovnem sektorju. Od leta 2018 do leta 2024 je ta podpora upadla za 22,8 %, kar pomeni, da Slovenija dosega samo 84,3 % od povprečja na ravni EU (gl. *European Commission*, 2025). Nekateri raziskovalci v Sloveniji, ki se ukvarjajo z vprašanjem inovacijske politike pri nas, opozarjajo, da se takšni negativni trendi odražajo med drugim v neustrezno usmerjenem sodelovanju med (trenutno) sorazmerno razvito javno raziskovalno-razvojno sfero in poslovnim sektorjem (Bučar, 2024). Zadnje primerjalne analize med članicami EU razkrivajo, da se Slovenija na področju ekoinovacijskega indeksa, ki med drugim vključuje tudi število ekopublikacij in število ekopatentov, nahaja v skupini povprečno uspešnih članic, torej zaostaja za skupino vodilnih EU-držav, kamor spadata Finska in Danska, poleg njiju pa še nekatere druge skandinavske države (gl. *European Innovation Scoreboard (2024): Country Profile: Slovenia*).

Predlogi za izboljšave

1. Usmeritev raziskovalno-razvojnih in inovacijskih potencialov k ciljem trajnostnega razvoja.
2. Uporaba takšnih sistemskih in ciljno usmerjenih pristopov, ki bodo našli ustrezne rešitve tudi v situacijah, ko se srečujemo s protislovji

v praksi (npr. pametno upravljanje naprav, sistemov, procesov in omrežij, v zadnjem času tudi že s pomočjo umetne inteligence, naj bi prispevalo k varčevanju z energijo, vendar se zaradi eksponentne rasti teh novih tehnologij raba energije in virov začne enormno povečevati).

Cilj 3: Vzgoja novih doktorjev znanosti, ki se bodo spopadali z izzivi trajnostnega razvoja tudi in predvsem zunaj akademske sfere

Utemeljitev: Znanost lahko prispeva k uresničevanju ciljev trajnostnega razvoja ne samo neposredno, z ustvarjanjem novega znanja, ki sledi ciljem trajnostnega razvoja, ampak tudi z vzgojo visoko strokovno usposobljenega kadra, ki se bo v praksi znal spopadati s kompleksnimi problemi družbe, ekologije, energetskega varčevanja itn. V povezavi s tem je ena izmed pomembnih nalog akademske sfere znanosti (univerz in inštitutov, ki izvajajo doktorske programe študija) ne samo da skrbi za lastno kadrovsko reprodukcijo, ampak da poskrbi tudi za izobraževanje doktorjev znanosti, ki bodo svojo poklicno kariero nadaljevali v gospodarstvu in drugih družbenih podsistemih. Da bi se bili takšni znanstveni kadri zmožni se spoprijemati z današnjimi kompleksnimi problemi, je treba razviti različne kompetence, ki presegajo ozke akademske cilje. V prvi vrsti morajo biti njihove kompetence vezane na zmožnost reševanja kompleksnih problemov, s katerimi se danes srečujemo v svojem okolju.

Nekatere ugotovitve glede stanja v Sloveniji: V celoti gledano, se je število vseh doktorskih študentov v Sloveniji v obdobju 2017–2023 zmanjšalo za 69,5%. Ponovna rast se je zgodila šele po letu 2023. V letu 2024 tako zaznavamo 11,6-odstotni porast doktorskih študentov glede na predhodno leto. Eden izmed pomembnih razlogov za rapidni upad v obdobju 2017–2023 je nedvomno sprememba programov doktorskega študija na slovenskih univerzah. Tukaj je določeno vlogo odigrala bolonjska reforma visokošolskih študijskih programov. V celoti gledano, pa je število doktorskih študentov v Sloveniji danes še vedno nad povprečjem držav EU (gl. European Innovation Scoreboard (2024) Country Profile: Slovenia). Od leta 2023 so začela naraščati tudi sredstva za doktorske študente v Sloveniji, ki spadajo v kategorijo »mladih raziskovalcev« in ki so po novem vključeni v shemo stabilnega financiranja. Aris je leta 2024 za usposabljanje mladih raziskovalcev namenil 38,3 milijona EUR, kar je 2,7 milijona EUR več kot v letu 2023, vendar so bila ta sredstva glede posameznih sektorjev, vsaj kar zadeva podporo države pri vzgoji doktorandov za poslovni sektor, precej neenakomerno porazdeljena: državni sektor –

37,5 %, visokošolski sektor – 61,7 %, zasebni neprofitni sektor – 0,2 %, poslovni sektor – 0,6 %. (gl. Letno poročilo Arisa za leto 2024). Zanimivo je, da nekatere dodatne analize glede zaposlovanja mladih raziskovalcev po dokončanju doktorata kažejo, da tudi visokošolski sektor ni množično zaposloval te kategorije mladih raziskovalcev, potem ko so ti dokončali doktorat. Čeprav se je v zadnjem desetletju v program »Mladi raziskovalci« vsako leto vpisalo od 150 do 300 mladih ljudi, se je v tem istem obdobju število zaposlenih z doktoratom v visokošolskem sektorju dvignilo samo za 17,6 %, tj. s 3.215 na 3.781 (Stres, 2025). Ti podatki kažejo, da država usmerja pomemben del sredstev, ki so namenjena za raziskovanje in razvoj, v vzgojo kadrov. Ta sredstva so začela v zadnjem času ponovno naraščati, vendar stihijsko zaposlovanje mladih raziskovalcev po dokončanju doktorata razkriva še eno izmed nekonsistentnosti, kar zadeva »input« in »output« v slovenski znanosti.

Predlog za izboljšave

1. Še naprej ohraniti stabilno finančno podporo programu »Mladi raziskovalci«, ki smo jo v Sloveniji začeli že v sredini osemdesetih let prejšnjega stoletja, vendar hkrati poskrbeti za določene korekcije v izvajanju tega programa, z namenom odpraviti stihijo, ki se pojavi pri zaposlovanju doktorantov na trgu delovne sile.
2. Ponovna uvedba nekaterih oblik usposabljanja mladih raziskovalcev iz preteklosti, ki so se izkazale kot uspešne, npr.: ponovna uvedba t. i. industrijskega doktorata.

Cilj 4: Podpora interdisciplinarnim in transdisciplinarnim tipom raziskav

Utemeljitev: Znanstveno raziskovanje, ki naj bo opora trajnostnemu razvoju, zahteva, še posebej zaradi razvoja novih naprednih znanosti in tehnologij, kot so razvoj sintezne biotehnologije, nanotehnologije in umezne inteligence, večjo stopnjo povezovanja na horizontalni in vertikalni ravni ter upoštevanje družbenih, etičnih in pravnih vidikov tega razvoja. Cilj naj ne bi bil samo razvoj v smeri interdisciplinarnega, ampak tudi transdisciplinarnega znanstvenega raziskovanja. Interdisciplinarno in zlasti transdisciplinarno znanstveno vedenje šele omogoča reševanje kompleksnih problemov v praksi ter vzpostavitev široke znanstvene in sočasno etične platforme za ustvarjanje novih inovacij, ki nastajajo zunaj ozko zamejenih znanstvenih disciplin in imajo lahko pomembno vlogo v okviru paradigme trajnostnega razvoja.

Nekatere ugotovitve glede stanja v Sloveniji: Pri nas se v okviru institucionalne (vladne) sheme financiranja in evalvacije raziskovanja in razvoja, ki temelji na že nekoliko zastareli klasifikaciji znanstvenih ved, posveča sorazmerno majhna pozornost. To velja še posebej za t. i. steber stabilnega financiranja znanstvenoraziskovalne dejavnosti znotraj Arisa, kamor med drugim spadajo: raziskovalni programi, usposabljanje mladih raziskovalcev ter razvoj znanstvenoraziskovalne in infrastrukturne dejavnosti. Stanje je nekoliko boljše na področju drugega stebra Arisa, kamor spada sofinanciranje temeljnih, aplikativnih in podoktorskih raziskovalnih projektov. Leta 2024 na primer ni bila financirana nobena programska raziskovalna skupina s področja interdisciplinarnega raziskovanja. Boljša je bila situacija na področju temeljnih raziskovalnih projektov: 19,9 % financiranih projektov s področja temeljnega raziskovanja je bilo s področja interdisciplinarnih raziskav (gl. Letno poročilo Arisa za leto 2024). V nasprotju s strategijami nekaterih drugih članic EU, ki govorijo o vlogi transdisciplinarne znanosti pri spodbujanju trajnostnega razvoja že več kot 15 let (gl. Deutsche Nachhaltigkeit Strategie, 2025), je v strateških dokumentih, ki se ukvarjajo z raziskovanjem in razvojem v Sloveniji, ta vidik današnjega in prihodnjega razvoja znanosti vse premalo prisoten. Kot primer bi lahko vzeli slovensko resolucijo o znanstvenoraziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije do leta 2030 (gl. ReZrIS30). V omenjenem strateškem dokumentu koncept transdisciplinarne znanosti v pomenu preseganje linearnih inovacijskih modelov in prepoznavanja tveganj ter etičnih dilem, ki jih prinašajo nove napredne znanosti in tehnologije, ni posebej izpostavljen.

Predlog za izboljšave

1. Podpreti prizadevanje za čim večjo podporo inter- in transdisciplinarnim tipom znanstvenega raziskovanja, ki presegajo ozke disciplinarne meje, saj je mogoče le na tej osnovi vzpostavljati najširšo družbeno in z etično refleksijo podprto platformo vedenja za trajnostni razvoj.
2. Po vzoru nekaterih drugih evropskih držav vzpostaviti družbene forume (gl. npr. WPN.Lab v Nemčiji (WPN.Lab, 2026), na katerih bi potekal zelo osredotočen in strukturiran dialog med različnimi družbenimi deležniki (raziskovalci, politiki, gospodarstveniki, predstavniki javnosti itn.) o transdisciplinarnih raziskavah pri reševanju današnjih kompleksnih družbenih problemov.

Ob upoštevanju dejstva, da smo v zadnjih dvajsetih letih priča izjemno hitremu razvoju v smeri novih inter- in transdisciplinarnih oblik vedenja, odpreti v znanstveni skupnosti v Sloveniji razpravo o tem, ali je obstoječa temeljna klasifikacija temeljnih znanstvenih ved, ki se uporablja za potrebe raziskovalne-razvojne politike pri nas, še ustrezna.

Cilj 5: Podpora mehanizmom, ki spodbujajo sodelovanje med znanostjo in civilno družbo

Utemeljitev: V okviru razvoja znanosti, ki naj bi predstavljal oporo paradigmi trajnostnega razvoja, naj bi pomembno vlogo odigrali vsi deležniki v družbi. V okviru te nove paradigme naj ne bi bilo mesta za zastarele tehnokratske (monopol znanosti v ekspertnih zadevah) ali voluntaristične (politika odloča o vsem, ne da bi se kakor koli oprla na stroko) pristope. V zadnjem času vedno večjo vlogo pridobiva civilna družba, saj ta pomembno prispeva k oblikovanju znanstvenih politik, ki naj bi temeljile na enakosti spolov in znanstveni raznolikosti. V OZN-jevi agendi o trajnostnem razvoju (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015) je še posebej poudarjeno, da pri uresničevanju vseh 17 ciljev ne sme biti izključen noben del družbe. Pri uresničevanju te vloge znanosti igrajo pomembno vlogo različni mehanizmi in ukrepi, ki jih poznamo pod skupnim pojmom »znanstvena komunikacija«. Pod tem pojmom razumemo celotni zbir formalnih in neformalnih praks, kanalov in institucij, v okviru katerih se skuša informirati (laično) javnost o znanstvenih dosežkih. Ko znanstveniki govorijo o svojem delu v različnih okoljih (na različnih srečanjih, ki so namenjeni javnosti, različnih predstavitev v naravoslovnih centrih, v medijskih prispevkih, v televizijskih dokumentarnih oddajah itn.), se ne sklicujejo samo na strogo potrjene rezultate, ki so šli skozi natančne recenzijske sisteme, ampak govorijo tudi v celotnem kontekstu nastajanja njihovih znanstvenih idej, težavah, ki jih spremljajo v procesu raziskovanja, itn. Ta širši kontekst lahko vodi k generiranju novih znanstvenih idej. Zato znanstvena komunikacija nikoli ne predstavlja samo enosmernega pretoka informacij, pri katerem naj bi bil poudarek na »opismenjevanju« laične javnosti. Različne oblike sodelovanja med znanostjo in civilno družbo se krepijo in dosegajo višjo kvalitativno raven zaradi zavedanja o pomenu paradigme trajnostnega razvoja. Ta je spodbudila številne države, da so začele uvajati bolj razdelane mehanizme in ukrepe za krepitev sodelovanja med znanstveniki in državljani. Govorimo o konceptu državljske znanosti. Od tega imajo

koristi znanstveniki in navadni državljani, ki se vključujejo v posamezne faze raziskovanja kot prostovoljci. Na primer, zbiranje podatkov na večjih zemljepisnih območjih ali skozi daljša časovna obdobja lahko prinaša koristi raziskovalcem, saj se zmanjšujejo stroški znanstvenega dela, hkrati pa tudi državljanom, saj tako pridejo do več znanja in tudi ozaveščenosti o kompleksnosti raziskovalnih problemov. Pri nas se je za opis angažirane civilne družbe pri zadevah znanosti začel uporabljati tudi pojem »občanska znanost« (gl. Mlinar, 2022), ki naj bi v najširšem pomenu besed predstavljala vez med poznanstvenjem družbe in podružbljanjem znanosti.

Nekatere ugotovitve glede stanja v Sloveniji: Različna civilna združenja in nevladne organizacije v Sloveniji se v svojih angažmajih na tak ali drugačen način dotikajo tudi vprašanj raziskovanja in razvoja, še posebej v povezavi z njeno vlogo v okviru trajnostnega razvoja. Tu je težko govoriti o nekih natančnih številkah v smislu števila nevladnih organizacij, ki delujejo v okviru t. i. državljske znanosti, pa tudi v smislu števila sproženih iniciativ. Vseeno se zdi, da so te iniciative v Sloveniji bolj usmerjene k odpiranju vprašanj, ki zadevajo bolj generalni problem družbenega (ne)zaupanja v znanost, manj pa vprašanj, ki zadevajo vključevanje v odločitve znanstvene politike ali celo v same procese znanstvenega raziskovanja, kar avtorji koncepta občanske znanosti pri nas označujejo kot najbolj zaželeno obliko sodelovanja med državljani kot laiki in znanstveniki kot strokovnjaki.

Glede doseženih učinkov na področju znanstvene komunikacije s situacijo v Sloveniji še zdaleč ne moremo biti zadovoljni. Res je, da v Sloveniji za znanstveno komunikacijo velik del skrbi prevzemajo same znanstvene ustanove. Potem so tu tudi mediji s svojimi specialnimi uredništvi, ki so namenjeni znanosti, ter že predhodno omenjene nevladne organizacije in društva, ki se na različne načine dotikajo vprašanj znanosti pri nas. Vseeno pa tudi država prispeva vedno več sredstev za znanstveno komunikacijo, ki naj bi krepila večje zaupanje državljanov v nova znanstvena odkritja in njihovo uporabo v praksi. Na primer, Aris je v letu 2024 v okviru spodbujanja razvoja in vzpostavitve inovativnih komunikacijskih aktivnosti za popularizacije slovenske znanosti finančno podpiral osem specializiranih ustanov, ki se ukvarjajo z znanstveno komunikacijo, tj.: Društvo Slovenska matica, Slovensko gospodarsko in raziskovalno združenje, SiNAPSo – slovensko društvo za nevroznanost, Slovensko tiskovno agencijo, Znanost na cesti – zavod za promocijo znanosti, Kvadrakadabra – društvo za tolmačenje znanosti, Alternator – Misli znanost, Metina

lista – Zavod za osebe širokih pogledov in aktivnega duha, Inštitut ASEF za izobraževanje in raziskovanje (gl. Strategija komuniciranja z javnostmi Aris, 2024–2027). Nedvomno se omenjene ustanove, ki dobijo tudi državno podporo, vložile veliko naporov za ozaveščanje naše javnosti o današnjih in prihodnjih dosežkih znanstvenega in tehnološkega razvoja, ki bo odigral ključno vlogo tudi na področju uresničevanja ciljev trajnostnega razvoja. Vseeno pa podatki nekaterih mednarodnih primerjalnih analiz glede odnosa slovenskih državljanov do današnjih in prihodnjih dosežkov znanosti niso spodbudne. O tem med drugim govorijo tudi podatki iz zadnje raziskave Eurobarometra. Ta kaže kar nekoliko presenetljivo sliko za Slovenijo, ko gre za oceno državljanov, ali bo imel razvoj novih tehnologij v naslednjih 20 letih, kot so: tehnologije za izrabo obnovljivih virov energije, tehnologije na področju cepljenja pred nalezljivimi boleznimi in še nekatere druge napredne tehnologije, pozitivni ali negativni učinek na naše vsakdanje življenje (Eurobarometer, 2025). Samo 56 % slovenskih državljanov ocenjuje, da bo imel razvoj teh tehnologij zelo pozitivne oziroma zmerno pozitivne učinke. To Slovenijo postavlja na predzadnje mesto med vsemi članicami EU, za njo je samo Romunija. Za primerjavo: 95 % Švedov, 93 % Fincev in 83 % Dancev, ki zasedajo prva tri mesta v EU, verjame v pozitivne učinke teh tehnologij na naše vsakdanje življenje.

Predlog za izboljšave

1. Glede na skepso dela prebivalcev v Sloveniji do rezultatov novih naprednih znanosti, ki očitno presega evropska povprečja in ki se je razbohotilo zlasti med covidom, morajo znanstveniki in tudi drugi deležniki, ki so neposredno vpeti v znanstvene komunikacije, okrepiti različne oblike dialoga med znanostjo in civilno družbo;
2. Večjo pozornost je treba dati, tudi po vzoru dobrih praks v nekaterih zahodnoevropskih državah, bolj razdelanim mehanizmom znanstvene komunikacije ter sodelovanja med znanstveniki in javnostjo (npr.: »citizens panels«, »consensus conferences«, »scenario workshops« itn.).

Cilj 6: Ohranjanje in spodbujanje znanstvene avtonomije in svobode znanstvenega raziskovanja

Zaupanje javnosti oziroma širše družbe v znanost je odvisna od avtonomije znanosti. In nasprotno, zaupanje javnosti v znanost prispeva k svobodi znanstvenega raziskovanja. Brez prisotnosti dveh načel, tj. avtonomije znanosti in svobode znanstvenega raziskovanja, ki sta se na začetku

devetnajstega stoletja prvokrat uveljavili v okviru Humboldtovega modela znanstvenih univerz v Nemčiji, si je težko predstavljati, da bi se akademska znanost lahko uspešno spopadala s kompleksnimi družbenimi in okoljskimi problemi današnjega sveta, zlasti s problemi trajnostnega razvoja, pri čemer politične polarizacije v posameznih državah in konflikti na globalni ravni blokirajo sprejemanje odločitev, ki bi lahko imele dolgoročne koristi za široke sloje prebivalstva. Številne raziskave v zadnjem času razkrivajo, da sta dve ključni načeli delovanja akademske znanosti, tj. znanstvena avtonomija in svoboda raziskovanja, v številnih delih sveta ogroženi (gl. Lot, 2024). Na osnovi podatkov iz let 2024 in 2025, ki jih po posebni metodologiji (merijo se: svoboda raziskovanja in poučevanja, svoboda akademske izmenjave in diseminacije, institucionalna avtonomija akademskih ustanov, svoboda akademskega izražanja) od leta 1973 naprej zbirajo in analizirajo v okviru indeksa akademske svobode na V-Dem Inštitutu Univerze Friedrich Alexander v Nemčiji (gl. Academic Freedom Index, 2024 in 2025), je današnji delež svetovnega prebivalstva, v katerem akademska svoboda ne velja, približno enak stanju izpred 50 let. Čeprav je treba takšne globalne indekse, kot je »Academic Freedom Index«, prebirati z veliko mero previdnosti, naj poudarimo nekaj podatkov, ki naj bi prikazovali neko globalno sliko na tem področju. Leta 1973 naj bi približno 1,6 milijarde ljudi (43 %) živelo v državah s popolnoma omejeno akademsko svobodo. Danes naj bi živelo 45 % svetovnega prebivalstva, tj. 3,6 milijarde ljudi, v 27 državah, v katerih je akademska svoboda popolnoma omejena. Še nadaljnjih 11 % naj bi jih živelo v 26 državah z močno omejeno akademsko svobodo. Po podatkih indeksa akademske svobode naj bi se radikalni upad začel z letom 2006. Takrat naj bi približno štiri milijarde ljudi živelo v okoljih, v katerih je bila akademska svoboda dobro zaščiten (v popolnoma svobodnih in večinoma svobodnih okoljih). Približno 20 let pozneje naj bi se to število zmanjšalo na samo 2,8 milijarde ljudi.

Predlog

1. Po podatkih indeksa akademske svobode iz leta 2025 je Slovenija uvrščena med zgornjih 10 % držav v svetu, v katerih sta avtonomija znanosti in svoboda akademskega raziskovanja zagotovljeni (Academic Freedom Index, 2025). To avtonomijo akademske znanosti in svobodo raziskovanja je treba v našem okolju še naprej spodbujati in ohranjati.

Zaključek

V prizadevanju za doseganje sedemnajstih ciljev trajnostnega razvoja do leta 2030, tako kot so zapisani v OZN-jevem programu iz leta 2015, znanosti pripada izjemno pomembna vloga. Ni poudarjena kot samostojni cilj, zato pa je na tak ali drugačen način povezana z uresničevanjem teh ciljev. Ko govorimo o uresničevanju trajnostne paradigme v okviru Slovenije, se ob vseh podobnostih z drugimi evropskimi državami, hkrati pa tudi z nekaterimi specifikami, ki jih imamo kot majhna članica EU, ta potreba po upoštevanju znanosti kot posebnega družbenega sistema znotraj modernih funkcionalno diferenciranih družb izkaže še toliko bolj upravičena. V prispevku je bil podan poskus najbolj splošne tematizacije nekaterih dejavnikov v delovanju znanosti in – širše – znanstvene politike v Sloveniji (ob močnem poudarku na primerjalnih podatkih), ki jim je že danes, še bolj pa bo to potrebno v prihodnosti, posvečati pozornost, da bomo ne samo do leta 2030, ampak tudi v letih za tem sledili ciljem trajnostnega razvoja.

Viri

- Academic Freedom Index (2024 in 2025). *The State of Academic Freedom Worldwide*. <https://academic-freedom-index.net/>
- Chaniotakis, E., Siragusa, A., Tzanis, D., Stamos, I. (2024). Scoping SDG interlinkages and methods to infer them. *Sustainability Development*, 27(5), 1–54.
- Bučar, M. (2024). Significant Improvement but also Missed Opportunities: Slovenian Innovation Policy from 2004 to 2024. Kaeding, M. in Udovič, B. (ur.), *Slovenia and the EU: 20 Years of Membership in Perspective* (str. 33–39). Cham: Springer.
- Cologna, V. idr. (2024). Trust in scientists and their role in society across 68 countries. *Nature Human Behaviour*, 9, 713–730.
- Dashboard of ERC funded projects and evaluated proposals – Success rate by countries* (2025). https://dashboard.tech.ec.europa.eu/qs_digit_dashboard_mt/public/sense/app/c140622a-87e0-412e-8b29-9b5ddd857e13/sheet/61a0bd1d-cd6d-4ac8-8b55-80d8661e44c0/state/analysis
- Deutsche Nachhaltigkeitsstrategie – Update* (2021). <https://www.bundesumweltministerium.de/themen/nachhaltigkeit/strategie-und-umsetzung/nachhaltigkeitsstrategie>
- Enhancing the sustainability dimension in Smart Specialisation strategies: a framework for reflection* (2022). Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC130497>.
- Eurobarometer (2025). *European citizens' knowledge and attitudes towards science and technology*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3227>

- European Innovation Scoreboard (2025). *Country Profiles: Slovenia*. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard_en
- European Commission (2025). *Commission staff working document. Country Report – Slovenia*. https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/a59ad1d6-780a-4292-b5bc1ef2873f246_en
- European Innovation Scoreboard (2024). *Country Profile: Slovenia*. https://ec.europa.eu/assets/rtd/eis/2024/ec_rtd_eis-country-profile-si.pdf
- Ferligoj, A., Batagelj, V., Cugmas, M., Mali, F. (2025). Bridging borders or widening gaps? The dynamics of European scientific collaboration networks. *Scientometrics*. <https://doi.org/10.1007/s11192-025-05499-5>
- Letno poročilo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije za leto 2024. <https://www.aris-rs.si/sl/analize/publ/arrs.asp>
- Lott, L. (2024). Academic freedom growth and decline episodes. *Higher Education*, 88, 999–1017.
- Mlinar, Z. (ur.) (2022). *Izzivi občanskega raziskovanja*. Žiri: Muzejsko društvo.
- Progress Report: Implementation of the 2030 Agenda in Spain. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/25394Progress_Report_2019_Spain.pdf
- Resolucija o znanstvenoraziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2030 (ReZ-rIS30). <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RES0133>
- Schmid, W. (2026). *Zukunft gibt es nur mit Sicherheit*. Sueddeutsche Zeitung, 12. januar, 2026.
- SDG Toolkit – VNR Finland - Report on the implementation of the 2030 agenda for sustainable development). <https://sdgtoolkit.org/tool/vnr-finland-report-on-the-implementation-of-the-2030-agenda-for-sustainable-development>
- Stres, Š. (2025). Kot doktorat ni več dokaz znanja, ampak proračunske discipline. *Sobotna priloga*, 4. oktober 2025.
- Svetlik, I. (2024). Izzivi trajnosti – od razumevanja do ukrepanja. Svetlik, I., in Toš, N. (ur.), *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
- Strategija komuniciranja z javnostmi Aris, 2024–2027. https://www.aris.si/sl/agencija/akti/inc/2023/Komunikac_strategija.pdf
- Toš, N. (2026). Nevarnost razgradnje evropske trajnostne arhitekture. *Sobotna priloga*, 10. januar 2026.
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2015). <https://sdgs.un.org/2030agenda>;
- Wissenschaftsplattform Nachhaltigkeit 2030. <https://www.wpn2030.de/>
- WPN.Lab (2026). *Transformationsfinanzierung wirksam gestalten – KMUs im Fokus*. <https://www.wpn2030.de/wpn-lab-transformationsfinanzierung-wirksam-gestalten-kmus-im-fokus>

UPORABA CILJEV TRAJNOSTNEGA RAZVOJA (CTR) OZN ZA NAČRTOVANJE RAZVOJA SLOVENIJE

Področje jezikovnih in kulturnih politik

Prof. dr. Lucija Čok
 prof. dr. Svetlana Slapšak
 prof. dr. Vesna Mikolič
 prof. dr. Mitja Žagar

Ohranjati in spodbujati kulturni in jezikovni pluralizem, razvijati kulturo komunikacije in vključujočega odprtega javnega dialoga

Glede na Agendo za trajnostni razvoj do leta 2030 (OZN 2015)¹ in trajnostne politike Evropske komisije (2019)² lahko sklepamo, da sta med stebri obravnave – ljudje, zemlja, blaginja, mir in partnerstvo – jezikovni pluralizem (vloga jezikov in njihov obstoj) in kulturni pluralizem (obstoj in prepletanje različnih kultur) temeljnega pomena za trajnostno prebivanje človeštva na Zemlji. Poleg kulturne identitete posameznika procesi jezikovnih in kulturnih izmenjav ter prepletanj ter kulturna raznolikost družb omogočajo izražanje, ustvarjanje in inovativnost družbe kot celote. Jezik in kultura sta povezana na več načinov: a) jezik udejanja kulturo v danem trenutku in izraža način, s katerim posameznik to dejavnost uresničuje; b) materializira kulturno vsebino, tako da z jezikovnimi sredstvi oblikuje njeno ubeseditev; c) oblikuje abstraktne sisteme vrednot in identitet, med katerimi so implicitno vključene kulturne vrednote in kulturna identiteta.

Slovenija je izrazito multikulturni in multietnični prostor, v katerem so v različnih zgodovinskih obdobjih sobivali slovanski, romanski, germanški in ugrofinski elementi. Poleg avtohtonih narodnostnih skupnosti,

1. *Splošna deklaracija o kulturni raznolikosti*. 31. zasedanje Unesca, Pariz, 2. november 2001. Prevod: Izobraževalni center Eksena. <https://www.eksena.si/splosna-deklaracija-o-kulturni-raznolikosti/>
2. *Towards a sustainable Europe by 2030*. Reflection paper. European Commission COM (2019)22 of 30 January 2019.

italijanske in madžarske, je treba upoštevati tudi romščino, zgodovinsko prisotnost nemško govorečega prebivalstva, judovsko dediščino ter obsežne migracijske tokove z območij nekdanje Jugoslavije, Sredozemlja in globalnega juga. Kulturni pluralizem v Sloveniji temelji na prepletu različnih kulturnih modelov (germanofonskih, romanofonskih, slovanskih), prehodnih identitetah prebivalstva, institucionaliziranih oblikah zaščite manjšin ter aktivni vlogi civilne družbe in kulturnih organizacij.

Jezikovno sporočanje je družbeno dejanje, moč in sredstvo za uresničitev enakopravnega, dostojnega in zdravega sobivanja ljudi. V območjih jezikovnih in kulturnih stikov (pluralnih in raznolikih, manjšinskih in večinskih), v katerih se spontano oblikuje skupni večjezični in medkulturni prostor, je za vključenost in enakopravnost posameznih manjšin v ekonomskem in družbenem razvoju vzporedno zagotavljanje učenja in poučevanja sosedskih jezikov najboljša zaščita vseh prisotnih jezikov. Gospodarski in družbeni razvoj za blaginjo ljudi povezujejo kanali komunikacije, ki omogočajo sobivanje in sodelovanje, reševanje vseh vrst problemov in iskanje poti do njihovih rešitev. Če je jezikovna komunikacija miroljubna, vključujoča, nenasilna in strpna, so omogočene povezave med interesnimi skupinami, ki oblikujejo partnerstva in vzdržujejo solidarnost med ljudmi.

Utrjevanje vloge in pomena jezikovne raznolikosti ter kulturnega prepletanja ter strpen in vključujoč odprt javni dialog krepijo ohranjanje in razvoj usklajene, sonaravne in trajnostne jezikovne ter kulturne politike, ki jo Evropska unija varuje tudi v svojih temeljnih dokumentih.

Podpodročja, na katerih bi AZTRS sledila ciljem C18, so:

- Kultura slovenskega naroda in drugih etničnih skupnosti v Sloveniji. Raznolikost kultur in kulturni pluralizem. Vključujoč strpni javni dialog.
- Jeziki: državni, narodni, manjšinski, globalni jezik. Slovenščina in trajnostna jezikovna politika.
- Večjezičnost, medkulturnost in kulturni pluralizem ter medkulturni dialog.

Izhodišča in utemeljitev področij C18

Podoba Evrope je kulturni in jezikovni mozaik, v katerem so območja jezikovnega in kulturnega stika prej pravilo kot izjema. Ob 31 državotvornih narodih je v članicah EU še enkrat toliko jezikovnih skupnosti (60). Poleg tega se v obmejnih prostorih med članicami nahaja tudi 25 različnih narodnostnih/etničnih in jezikovnih manjšin, ki sobivajo z večinskimi narodi. Izziv za nov civilizacijski model sobivanja v različnosti in ohranjanja jezikovne ter kulturne raznolikosti se še posebej pojavlja prav tam.

Slovenščina je skladno z Ustavo Republike Slovenije (11. člen) državni in uradni jezik Republike Slovenije. V slovenščini poteka govorno in pisno sporazumevanje na vseh področjih javnega življenja, na narodnostno mešanih območjih slovenske Istre in Prekmurja pa sta poleg slovenščine uradna jezika tudi italijanščina in madžarščina. Uresničevanje posebnih pravic, ki jih zagotavlja Ustava Republike Slovenije (64. člen), ter uveljavljanje potreb in interesov pa tudi organizirano sodelovanje pri javnih zadevah narodnostnih manjšin ureja Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (ZSNS)³. Leta 2007 se je z Zakonom o romski skupnosti v Republiki Sloveniji uresničila določba 65. člena Ustave RS o posebnih pravicah in položaju te skupnosti.

Poročilo, ki so ga pripravili raziskovalci ZRC SAZU v sodelovanju s slovenskimi univerzami, Inštitutom za narodnostna vprašanja in s Pedagoškim inštitutom leta 2017, podpira oblikovanje podciljev C18.⁴ V zemljepisno, družbeno in politično omejenem prostoru Slovenije, v katerem je slovenščina državni jezik in nacionalna identiteta večine prebivalcev, obstajajo tudi različne lokalne in regionalne, jezikovne, kulturne ter verske identitete. To pomeni, da je za sožitje in kohezijo tega prostora nujno te identitete odkrivati, spoznavati in sprejemati. Družbeno-kulturni prostori so po eni strani izjemno dinamični, po drugi pa zaradi svojih zgodovinskih danosti, tradicije in kulturnih posebnosti ohranjajo ozadje »longue durée«, ki je presenetljivo stabilno.

V duhu zagotavljanja sožitja in stabilnosti znotraj EU nacionalni ekskluzivizem enega jezika in kulture ne predstavlja prevladujočega modela, kar

3. Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (ZSNS). Uradni list RS, št. 65/94 in 71/17 – ZFO-1C.
4. *K strategiji skupnega delovanja za vključujoče izobraževalne politike, namenjene učencem in dijakom s priseljenskim ozadjem*. SIRIUS okrogla miza, 8. 10. 2021. Ljubljana, Pedagoški inštitut.

za prostore kulturnega in jezikovnega stika pomeni svobodno povezovanje znanja in uporabe izvornih jezikov v družbi in na delovnem mestu ob jezikih, ki se uporabljajo v komunikaciji na različnih interesnih področjih. Spoštovanje jezikovne in kulturne raznolikosti evropskega prostora se kaže tudi v brezpogojni pravici posameznika in skupnosti do uporabe in razvoja svojih prvih oziroma maternih jezikov. Da se ta pravica lahko uresničuje, so jo države članice potrdile v svojih jezikovnih politikah in pravnih praksah. Uresničuje se v okviru izobraževalnega sistema, pravne zaščite posameznika in skupnosti ter zagotavljanja enakovrednih pogojev za delo in življenje vseh. Dogovori in prakse tudi v državah, ki kolektivnih človekovih pravic ne priznavajo, postopoma vzpostavljajo kolektivne pravice. Velika večina držav članic EU izraža zavezanost spoštovanju posebnosti manjšin in načelni podpori večjezičnosti v družbi.

Jezik je družbeno dejanje in kot komunikacijsko sredstvo temeljni kanal ter vsebina našega sodelovalnega bivanja in delovanja v skupnosti. Z njim se identificiramo, izražamo čustva ter posredujemo znanje in vedenje. Je vrednota in pomemben dejavnik pri oblikovanju družbene in kulturne zavesti ter identitete posameznika in skupnosti. Posameznik, ki obvlada več jezikov, vstopa v realnost širšega sveta. Če poleg večinsko uporabljenega jezika obvlada tudi jezik soseda in z uporabo obeh jezikov bolje deluje v okoljih, v katerih vsakodnevno živi, ne le oblikuje svojo osebnost ter razvija zmožnosti in spretnosti, ampak tudi gradi sodelovalno in vzajemno skupnost. Zato lahko obstoj jezika in kulture vsake etnije obravnavamo kot sestavni del sonaravnega obstoja in delovanja človeštva.

Kulturno delovanje in ustvarjanje v Sloveniji ureja Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK), ki v svojem 4. členu (v spremembah zakona v 2. členu) določa temeljna področja kulturnih dejavnosti: »Kulturne dejavnosti po tem zakonu so vse oblike ustvarjanja, posredovanja in varovanja kulturnih dobrin na področjih arhitekture, arhivske dejavnosti, filma in avdiovizualne dejavnosti ter kinematografije, glasbenih, intermedijskih, transdisciplinarnih, uprizoritvenih, vizualnih in drugih umetnosti, knjige, založništva, knjižnične dejavnosti, medijev, nepremične, premične in nesovne kulturne dediščine, oblikovanja, slovenskega jezika in na drugih področjih kulture.«⁵

5. Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK). Uradni list RS, št. 77/07 – uradno prečiščeno besedilo, 56/08, 4/10, 20/11, 111/13, 68/16, 61/17, 21/18 – ZNOrg, 3/22 – ZDeb, 105/22 – ZZNŠPP, 8/25 in 77/25.

V procesih družbene in politične socializacije, vzgoje ter vseživljenjskega izobraževanja, usposabljanja in učenja vsak posameznik, član različnih kolektivnih entitet in skupnosti, razvija potrebno znanje, veščine in spretnosti, ki so ključni pogoj za njegovo ali njeno polno in enakopravno družbeno, politično, ekonomsko in kulturno vključevanje, integracijo ter participacijo. Za vzpostavljanje, ohranjanje ter za zagotavljanje kohezivnosti in stabilnosti vsake pluralne in notranje raznolike družbe sta ključnega pomena obstoj in razvoj kulture strpne, vljudne komunikacije, ki priznava, omogoča in spodbuja jezikovno in kulturno raznolikost v vseh okoljih. Zato je nujno omogočiti in razvijati trajne ter stalne procese strpnega, odprtega in vključujočega javnega dialoga, ki omogočajo individualno in kolektivno vključevanje vseh zainteresiranih akterjev, strpno, vključujočo in ustvarjalno obravnavo vseh relevantnih tem, ki zadevajo preteklost, sedanost in prihodnost, ter oblikovanje soglasja o skupnih interesih kot podlago za dolgoročno sodelovanje in vzdržen trajnostni razvoj.

Temeljni cilji področja C18: ohranяти in spodbujati kulturni in jezikovni pluralizem, razvijati kulturo komunikacije in vključujočega odprtega javnega dialoga

- Celostno znanstveno raziskati, teoretsko utemeljiti in kritično ovrednotiti kulturo slovenskega prostora kot zgodovinsko in sodobno poliglotsko, večkulturno ter notranje pluralno okolje.
- Podpirati razvoj vseh zvrsti rabe in razvoja slovenščine kot državnega in narodnega jezika ter bralno pismenost in bralno kulturo v slovenščini, spremljati povezave z manjšinskimi jeziki, jeziki priseljencev ter globalnim jezikom (angleščino/ameriško angleščino).
- Spremljati razvoj manjšinskih jezikov, spodbujati učenje jezikov v obveznem izobraževanju ob upoštevanju jezikovne raznolikosti, s posebnim poudarkom na rabi sosedskih jezikov.
- Spodbujati večjezičnost in kulturno prepletenost družbenih, kulturnih in gospodarskih okolij, s posebnim poudarkom na geostrateških kontaktnih območjih.
- Razvijati kulturo strpne komunikacije, ki priznava, omogoča in spodbuja jezikovno in kulturno raznolikost, ter spodbujati strpen, odprt in vključujoč javni dialog, ki omogoča ustvarjalno obravnavo vseh relevantnih tem, ki zadevajo preteklost, sedanost in prihodnost.

- Povezovati evropske jezikovne politike s strategijami trajnostnega razvoja Slovenije pri oblikovanju smernic in priporočil skupne trajnostne jezikovne in kulturne politike.
- Skupaj z deležniki oblikovati stališča do uporabe digitalnih orodij in podpore UI v človekovem jezikovnem in kulturnem ustvarjanju ter raziskovanju ter braniti svobodo, edinstvenost in ustvarjalnost človekovega razuma, čustvovanja in izraznosti.

Ti temeljni cilji C18 so razčlenjeni in se delijo ob posameznih podpodročjih tudi na cilje krajšega obdobja.⁶

Vsebine in cilji naslednjega desetletnega obdobja področja AZTRS C18

1. Kultura slovenskega naroda in drugih etničnih skupnosti v Sloveniji. Raznolikost kultur in kulturni pluralizem. Vključujoč strpni javni dialog.

Slovenija, umeščena na stičišče alpskega, srednjeevropskega in balkanskega prostora, razvija kulturne politike, ki uravnovežajo ohranjanje nacionalne in jezikovne identitete, krepitev večkulturnosti, mednarodno povezovanje in trajnostno upravljanje kulturne dediščine. Kulturna politika mora hkrati odgovarjati na globalizacijske procese in varovati kulturno raznolikost kot temelj demokratične družbe. Strpna, argumentirana in vključujoča komunikacija je temelj stabilne, pluralne družbe. Kultura komunikacije deluje kot orodje demokratične deliberacije, kot mehanizem za zmanjševanje družbenih konfliktov, kot poligon za oblikovanje soglasja o skupnih interesih in kot ključni element za dolgoročno sodelovanje ter trajnostni razvoj. Spodbujanje jezikovne in kulturne raznolikosti v vseh javnih okoljih krepi družbeno odpornost in omogoča vzpostavljanje stabilnih demokratičnih procesov.

V sodobnih študijah medkulturnosti se poudarja, da sobivanje etničnih skupnosti ni samo empirično dejstvo, ampak produkt družbenih pogažanj, političnih režimov, simbolnih kategorij in ideologij (Barth, 1969; Hall, 1990). V Sloveniji se medkulturnost kaže skozi jezikovne prakse v stiku jezikov (slovenščina, italijanščina, madžarščina, romščina, jeziki

-
6. Temeljni cilji AZTRS C18 so krovni in se uresničujejo ter dograjujejo skozi daljše obdobje. Kratkoročni cilji C18 predstavljajo delovanje AZTRS v obdobju 2026–2030.

priseljencev), kulturne politike in institucionalne okvire, izobraževalne modele in skozi vzorce vsakdanje komunikacije. Poseben raziskovalni izziv predstavljajo *mikroprakse sobivanja*, ki se odražajo v šolstvu, urbanih okoljih, delovnih organizacijah ali v medijih, ter omogočajo empirično rekonstrukcijo kulturne dinamike v pluralnih skupnostih.

Krščanstvo je v slovenskem prostoru več stoletij oblikovalo jezikovne, politične in kulturne strukture. Katoliška tradicija je vzpostavila ključne institucije (šolstvo, gozdarstvo, pisna kultura), protestantizem pa je s Trubarjevim delom konstituiral normirano slovensko knjižno besedo in postavil temelje nacionalne pismenosti. Ti procesi omogočajo razumevanje nastanka slovenskega literarnega kanona, simbolnih vlog religije v nacionalnih narativih insekularizacije in kulturne modernizacije po 19. stoletju.

Slovenija je v 18. in 19. stoletju prevzemala modele visoke kulture iz francoskega kulturnega okolja ter jih nadgrajevala z germanofonsko izobraževalno tradicijo. Vzoredno je obstajala močna ljudska kultura (ustno izročilo, glasba, folklor), ki je prek narodopisja postala pomemben element nacionalne identitete. Koncept kulturnega kapitala (Bourdieu, 1979) omogoča razumevanje, kako se je vzpostavila slovenska kulturna elita ter kak vpliv je imela na modernizacijo in oblikovanje nacionalne kulture.

Poliglosija v slovenskem prostoru predstavlja trajno zgodovinsko stanje, v katerem so v različnih obdobjih soobstajali in se prepletali različni jeziki, kodifikacijski sistemi, pisave in komunikacijske prakse. V nasprotju z diglosijo, ki predpostavlja stabilno razdelitev na dva funkcionalno različna jezika ali jezikovna registra, poliglosija označuje kompleksne, fluidne, večslojne in pogosto hibridne jezikovne situacije (Haugen, 1966; Fishman, 1972). Slovenski prostor je v tem smislu paradigmatičen primer večjezičnega mikrosistema, umeščenega med germanski, romanski, slovanski in ugrofinski jezikovni svet, s čimer postane izjemno bogat vir za raziskovanje jezikovne tipologije, sociolingvistike, jezikovnih stikov in zgodovinske pragmatike.

Raziskovalci (npr. Krek, 2012; Priestly, 1993; Orožen, 1996) pogosto poudarjajo, da je slovenska poliglosija sistematična in strukturna – ni naključni rezultat migracij ali zemljepisne lege, ampak dolgotrajno prepletanje treh funkcionalnih matrik.

Administrativna matrika se nanaša na jezike oblasti, upravnih praks in normativnih režimov: latinščina kot jezik cerkvenih in pravnih institucij

do 18. stoletja, nemščina kot jezik državne uprave, sodstva in višjega šolstva v Habsburški monarhiji, italijanščina v primorskih urbanih središčih (Koper, Trst, Gorica), madžarščina v Prekmurju v času ogrske uprave. Administrativni jeziki so imeli neposreden vpliv na: normativizacijo kulture pisanja, razvoj pravne in upravne terminologije, oblikovanje družbene elite, proces nacionalnega prebujanja (ker je slovenščina na tem področju dolgo ostajala marginalizirana).

V kulturno in prestižno matrico spadajo jeziki znanosti, filozofije, izobraževanja, visoke kulture in intelektualnih tokov: nemščina kot univerzitetni jezik in glavni posrednik evropske znanosti do 20. stoletja, latinščina kot jezik teologije, medicine, prava in renesančne učenosti, francoščina kot prestižni jezik aristokracije in razsvetljenstva v 18. stoletju, italijanščina kot jezik glasbe, likovne umetnosti in trgovske elite, ruščina kot jezik panslavističnih kulturnih povezav in sovjetskega vpliva v 20. stoletju. Prestižni jeziki so vplivali na nastanek slovenskega intelektualnega sloja, prevajalske tokove, književne in filozofske recepcije ter na oblikovanje kulturnega okusa in estetskih norm.

Gospodarska matrica v poliglosiji je rezultat trgovskih mrež, migracij, urbanizacije in medregionalne mobilnosti. V srednjem veku in zgodnjem novem veku so v trgovskih središčih delovali nemški, italijanski, furlanski, hrvaški in judovski trgovci, v času industrializacije so na Koroško, Štajersko in na Gorenjsko prihajali delavci iz Avstrije, Madžarske, Češke, iz Galicije, medtem ko je 20. stoletje zaznamovala močna migracija iz južnoslovanskih regij; današnje gospodarstvo vključuje tudi angleščino kot globalni poslovni jezik. Ta matrica je ključna za razumevanje jezikovnih prestižnih hierarhij, razvoja poklicnih in tehničnih terminologij in urbanih jezikovnih praks ter večjezičnih sosesk.

Čeprav je bila slovenščina v veliko obdobjih izrinjena iz formalnih domen, je imela močno funkcijo kot jezik pridige, kot jezik osnovnega šolstva, kot jezik ljudske kulture in kot identitetni marker. Trubarjeva uvedba knjižne slovenščine leta 1550 ni pomenila le jezikovne reforme, ampak odpiranje slovenskega prostora evropskemu protestantskemu komunikacijskemu modelu. Ljubljana se je postavila v transnacionalno mrežo tiskarjev, teologov in intelektualcev od Wittenberga do Benetk. V času razsvetljenstva in romantike prevladuje nemščina kot nosilka razsvetljenškega izobraževanja, predtem in paralelno pa francoski model visoke kulture z oblikovanjem slovenske kulturne elite (Vodnik, Zoisov krog) kot prevajalskega

in recepcijskega vozlišča. Slovenski nacionalni program (Čop, Prešeren, Levstik, Miklošič) je nastal kot poskus prerazporeditve funkcij znotraj poliglotskega sistema, v katerem je slovenščina pridobivala prestižne funkcije, nemščina je ostajala jezik znanosti, latinščina se je umikala, panslavizem je prinašal ruščino kot simbolno referenco. Avstro-Ogrska je negovala stabilno večjezičnost z normativnim pritiskom nemščine. Kraljevina SHS in Jugoslavija sta opredelili nove slovanske jezikovne stike.

Socializem je označil krepitev slovenskega standarda, hkratno prisotnost ideološkega sovjetskega diskurza ter jugoslovansko večjezičnost v gospodarstvu in medijih. Po letu 1991 slovenščina postane uradni jezik države, angleščina prevzema vlogo prestižnega jezika znanosti in gospodarstva, priseljski jeziki pa bogatijo urbano poliglosijo. Uporaba angleščine v znanosti, IT-sektorju, visokem šolstvu in v medijih ustvarja novo diglosijo: slovenski jezik kot identitetni in državni jezik, angleščina kot globalni prestižni jezik. Z novimi migracijami (Balkan, Bližnji vzhod, Azija) nastajajo nove večjezične skupnosti v urbanih središčih, nove jezikovne prakse v šolah in rastoče povpraševanje po medkulturni mediaciji. Internet je razširil dvojezične in večjezične digitalne identitete mladih, preplet angleščine s slovenskimi digitalnimi sociolekti ter transformacijo bralnih in pisnih praks.

Poliglosijo je mogoče obravnavati z interdisciplinarnih vidikov zgodovinske sociolingvistike, antropologije jezika, kulturne zgodovine, etimologije in onomastike, kognitivne znanosti in jezikovne tehnologije. Ob porastu neznanstvenih, psevdozgodovinskih narativov je ključno krepiti znanstveno etimologijo, razvijati digitalne etimološke korpuse in nadgraditi paleobalkanološke raziskave.

Slovenski kulturni prostor je prepleten z različnimi kulturnimi sferami: s frankofonijo, ki je predvsem v 18. stoletju vplivala na politično filozofijo, književnost in na družbene reforme; z germanofonijo, ki je strukturirala izobraževalni, univerzitetni in znanstveni sistem; s panslavizmom, zlasti v 19. stoletju, ki je vplival na nastanek slovanske filologije; z balkanskim kulturnim prostorom, v katerem je Slovenija oblikovala specifično identitetno pozicijo (Todorova, 1997). Koncept *Centralne Evrope* (Mitteleuropa) predstavlja pomembno platformo za analizo slovenskih kulturnih posebnosti, saj združuje zgodovinske spono, literarne tradicije, kulturno politiko in urbane imaginarije. Slovenska identiteta je skozi čas nastajala v interakciji med literarnim poljem, jezikom in kulturnimi praksami.

Imaginarij Slovenije je viden v literarnem kanonu od romantike do moderne in avantgarde, naracijah o prostoru, narodu in jeziku, kulturnih stereotipih, ki se reproducirajo v medijih, politiki in umetnosti, konceptu *kulturne intimnosti* (Herzfeld, 1997), s katerim lahko razložimo domače samopodobe, zadrege, norme in simbolne hierarhije.

Za začetek 20. stoletja so značilna mednarodno povezana avantgardna gibanja (ekspresionizem, secesija, futurizem, konstruktivizem, nadrealizem), preoblikovanje jezikovnih in vizualnih kodov ter radikalizacija političnega in revolucionarnega diskurza. V slovenskem prostoru so ti procesi imeli izrazite kulturno-politične posledice, ki so se nadaljevale v obdobju socializma, ki je prevzelo del sovjetskih ideoloških, estetskih in komunikacijskih obrazcev.

Slovenci imajo dolgo tradicijo visoke bralne kulture, ki temelji na protestantski pismenosti in močni književni kulturi 19. stoletja. Danes opazujemo rast bralne pismenosti v angleščini, zlasti med mladimi, premik od linearne branja k fragmentarnemu digitalnemu branju, izzive za vzdrževanje slovenske knjižne kulture in založništva ter transformacijo bralnih navad zaradi družbenih omrežij. Te procese je treba razumeti v kontekstu globalne digitalne kulture in premikov v strukturah kulturnega kapitala.

Sodobne družbene spremembe vplivajo na jezikovne in kulturne prakse, povezane s spolom. Analize vključujejo širitev kategorij spolne identitete, jezikovne inovacije (npr. nevtralni termin »soj«), spremembe v kulturnih normah ter politikah enakosti in diskurzivne konflikte v javnem prostoru. Kultura spola je transdisciplinarno področje, ki povezuje antropologijo, sociolingvistiko, kulturne študije in feministično teorijo.

Priznavanje, omogočanje in spodbujanje jezikovne in kulturne raznolikosti v vseh okoljih. Kultura komunikacije je predpogoj demokracije in uspešnega delovanja demokratičnih institucij in procesov. Vključevanje vseh zainteresiranih akterjev, strpna, vključujoča in ustvarjalna obravnavanje vseh relevantnih tematik, ki zadevajo preteklost, sedanost in prihodnost, ter oblikovanje soglasja o skupnih interesih so podlaga za dolgoročno sodelovanje in vzdržen trajnostni razvoj.

Trajni/Stalni cilji podpodročja

1. Spodbujati in krepiti splošni interes v kulturi ter podpirati prizadevanja ustvarjalcev pri uresničevanju pravic, ki jim jih zagotavljata zakonodaja in državna kulturna politika.

2. Celostno znanstveno raziskati, teoretsko utemeljiti in kritično ovrednotiti kulturo slovenskega prostora kot zgodovinsko in sodobno poliglotsko, večkulturno ter notranje pluralno okolje.
3. Analizirati vlogo jezika, kulturnih praks, simbolnih sistemov in komunikacije pri oblikovanju individualnih in kolektivnih identitet, družbene kohezije ter demokratičnih procesov v Sloveniji.
4. Prispevati k znanstveno utemeljenemu razumevanju kulturne raznolikosti, jezikovnih stikov in zgodovinskih vplivov, hkrati pa razvijati analitična orodja za presojo sodobnih kulturnih, jezikovnih in komunikacijskih izzivov v kontekstu demokratične, vključujoče in pluralne družbe.
5. Razvijati kulturo strpne komunikacije, ki priznava, omogoča in spodbuja jezikovno in kulturno raznolikost, ter spodbujati strpen, odprt in vključujoč javni dialog, ki omogoča ustvarjalno obravnavo vseh relevantnih tem, ki zadevajo preteklost, sedanjost in prihodnost.
6. Povezovati evropske jezikovne politike s strategijami trajnostnega razvoja Slovenije pri oblikovanju smernic in priporočil skupne trajnostne jezikovne in kulturne politike.
7. Spodbujati in braniti svobodo, edinstvenost in ustvarjalnost človekovega razuma, čustvovanja in izraznosti ter ustvarjanja, ko so ti ogroženi. Skupaj z deležniki oblikovati stališča do uporabe digitalnih orodij in podpore UI v človekovem jezikovnem in kulturnem ustvarjanju ter raziskovanju ter braniti svobodo, edinstvenost in ustvarjalnost človekovega razuma, čustvovanja in izraznosti.

Kratkoročni cilj

- 1.1 Spodbujati in braniti svobodo, edinstvenost in ustvarjalnost človekovega razuma, čustvovanja in izraznosti ter ustvarjanja, ko so ti ogroženi.

Umetna inteligenca namreč posega v najbolj bistvene značilnosti človeka, v njegovo ustvarjalnost in jezik kot osnovni element človekove misli, ustvarjalnosti in identifikacije, bistveno ogroža posamezne poklice ter s tem celotno strukturo in organizacijo današnje in prihodnje družbe. Zato naj AZRTS podpre zahteve konzorcija sedmih jezikovnih združenj in treh fakultetnih oddelkov univerz v Ljubljani, Mariboru in Kopru z dne 30. 10. 2025.⁷

---

7. *UI zi prevedeno UI zi zgrešeno.* Zahteve ob zaključku jezikovne kampanje Mesec jezikovnih poklicev 29. 9., 30. 10. 2025.

AZRTS s svojimi eksperti področja in z vodstvom se poveže s konzorcijem jezikovnih združenj, spodbuja in podpira nekatere njihove dejavnosti, kot so:

- priznanje in kodificiranje vloge človeškega doprinosa k vsem procesom, v katerih nastajajo jezikovni in drugi avtorski izdelki, in sicer v smislu moralne pravice (avtorstva, avtorjevega imena, predelave avtorjevega dela, naslova avtorskega dela itn.) in tudi v finančno-ekonomskem smislu;
  - opredelitev jezikovnih uporabnikov in jezikovne rabe v nacionalnem programu za jezikovno politiko ter spodbujanje dejavnosti prevajalcev, tolmačev in lektorjev za kakovostno rabo jezika na vseh področjih javnega življenja (mediji, gospodarstvo, državne ustanove).
2. Jeziki: državni, narodni, manjšinski, globalni jezik. Slovenščina in trajnostna jezikovna politika

2.1 Slovenščina, njena vloga doma in v svetu, trajnostna jezikovna politika.

Slovenščina je temeljna prvina slovenske kulturne in narodne identitete, kar ji daje posebno simbolno vrednost. Kot državni in uradni jezik Republike Slovenije ima posebno vlogo pri povezovanju prebivalcev in izražanju skupne kulturne dediščine. Uporablja se v javnem življenju, izobraževanju, upravi, medijih, znanosti in v umetnosti ter s tem utrjuje položaj slovenskega jezika kot osrednjega komunikacijskega sredstva v državi. Rabo slovenščine, njeno spremljanje in nadzor ureja Zakon o rabi slovenskega jezika (ZRJS).⁸

Slovenski jezik vstopa v dialog z drugimi uradnimi in s priseljenskimi jeziki v Sloveniji. Ta dialog je del sodobne jezikovne stvarnosti večjezične in odprte družbe, v kateri se različni jeziki med seboj prepletajo, vplivajo drug na drugega ter skupaj soustvarjajo jezikovno in kulturno bogastvo države. Poleg slovenščine sta na narodnostno mešanih območjih uradna jezika italijanščina in madžarščina, določeno stopnjo zakonske zaščite in podpore ima tudi romščina. To jezikovno krajino dopolnjujejo priseljenški jeziki, kot so: albanščina, srbščina, bosanščina, makedonščina, hrvaščina, ruščina, ukrajinščina, kitajščina in veliko drugih. Ti jeziki vstopajo v stik s slovenščino v delovnih okoljih, izobraževanju, javnih storitvah in v vsakdanjem življenju. Slovenščina je zaradi stalnega stika z drugimi je-

---

8. Zakon o rabi slovenskega jezika (ZRJS, Ur. list RS, št. 86/04, 8/10 in 32/24).

ziki razvila bogato strukturo izposojenk, kalkov in prevzetih frazemov. Med najboljše tipe izposojanja sodijo: germanizmi (administrativna, tehnična, vsakdanja terminologija), romanizmi (morska terminologija, arhitektura, glasba), hungarizmi (posebej v Prekmurju), turcizmi prek južnoslovanskih posrednikov in anglicizmi v sodobnem obdobju. Mešanje jezikov je bilo pogosto v urbanih središčih (Trst, Ljubljana, Maribor, Ptuj), obmejnih regijah, cehovskih skupnostih, vojaških okoljih, v istrskih in kraških vaseh. Nastali so tudi funkcionalni hibridni registri, npr.: »ljubljansčina« kot večjezični mestni sociolekt 18.–19. stoletja, furlansko-italijansko-slovenske mešanice v Istri, nemško-slovenski birokratski hibridi, kriptojeziki različnih družbenih skupin in ludične jezikovne celice.

Avtohtona slovenska narodna skupnost v sosednjih državah je z matično domovino tesno povezana in ohranja skupni slovenski kulturni prostor. Okoli pol milijona Slovencev v sosednjih državah in po svetu ohranja svoj prvi jezik in kulturo. Univerze v tujini ponujajo študijske programe ali lektorate slovenščine. Poleg notranje vloge ima slovenščina pomembno vlogo tudi v mednarodnem prostoru. Skozi kulturno, gospodarsko in znanstveno sodelovanje Slovenija krepi prepoznavnost svojega jezika kot dela evropske in svetovne jezikovne raznolikosti. Slovenščina je eden izmed uradnih jezikov Evropske unije, kar omogoča njeno prisotnost v evropskih ustanovah ter spodbuja razvoj strokovnega izrazja in prevajalske dejavnosti.

Slovenščina je eden najbolj narečno bogatih jezikov v Evropi, okoli 50 narečij je združenih v 7 narečnih skupin: koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolensko, štajersko in panonsko. Narečja se razlikujejo po izgovarjavi, besedišču in po slovnici. So pomemben del slovenske kulturne in jezikovne identitete, zato jih ohranjamo in se pogosto uporabljajo tudi v književnih besedilih. Slovenščina je oblikovala tudi svoj znakovni jezik, naravni jezik gluhih in gluhonemih skupnosti, z lastno slovnico, besediščem in s pravili.

Trajnostna jezikovna politika temelji na prepričanju, da mora slovenski jezik živeti, se razvijati in se prilagajati sodobnim družbenim razmeram, obenem pa ohranjati svojo identiteto in kakovost. Njeno bistvo je v iskanju ravnotežja med ohranjanjem jezika in njegovim razvojem v celotnem slovenskem kulturnem prostoru, tj. znotraj Slovenije pa tudi v slovenskem zamejstvu in med izseljenci. Pomemben del te politike predstavlja spodbujanje jezikovne kulture, prisotnosti jezika v digitalnem okolju in

skrb za medgeneracijski prenos jezikovnega znanja. Ob vdoru globalnega jezika, predvsem na področja visokega šolstva, znanosti, gospodarstva in tehnologije, je treba zagotavljati ustrezen status in rabo slovenščine na teh področjih ter skrbeti za njene specifične zvrsti. Enako pomembno je tudi razvijanje sobivanja in izmenjave med slovenščino in drugimi jeziki v državi in zunaj nje, saj to prispeva k medkulturnemu razumevanju in bogatitvi slovenske jezikovne skupnosti. Takšna celovita jezikovna politika ustvarja družbo, v kateri slovenščina ni zaprta vase, ampak ostaja učinkovito sredstvo sporazumevanja, živ jezik dialoga med kulturami ter prostor raznolikosti in ustvarjalnosti.

Trajni/Stalni cilji podpodročja

- 2.1.1 Ohranjati in krepiti status slovenskega jezika kot državnega, narodnega in uradnega jezika na vseh ravneh njegove rabe.
- 2.1.2 Podpirati razvoj vseh zvrsti rabe in razvoja slovenščine ter bralno pismenost in bralno kulturo v slovenščini, spremljati povezave z manjšinskimi jeziki, jeziki priseljencev in z globalnim jezikom (angleščino/ameriško angleščino).
- 2.1.3 Spodbujati in zagotavljati rabo slovenščine v visokem šolstvu, znanosti, gospodarstvu, tehnologiji in v javnem prostoru.
- 2.1.4 Skrbeti za razvoj slovenščine v zamejstvu in med izseljenci ter krepiti njeno prisotnost v mednarodnem okolju.
- 2.1.5 Zagotavljati trajnostni razvoj slovenskega jezika in drugih jezikov v Republiki Sloveniji s premišljeno jezikovno politiko, z načrtovanjem, raziskavami in z javnim delovanjem.
- 2.1.6 Oblikovati stališča do uporabe digitalnih orodij in podpore UI v jezikovnem in kulturnem ustvarjanju, izobraževanju in v raziskovanju.
- 2.1.7 Zagotavljati celosten pristop za nadaljnji razvoj slovenskega znakovnega jezika, ki vključuje zakonodajo, tehnologijo, usposabljanje učiteljev in družbeno ozaveščanje.

Kratkoročni cilj

- 2.1.6 Zagotavljati trajnostni razvoj slovenskega jezika in drugih jezikov v Republiki Sloveniji s premišljeno jezikovno politiko, z načrtovanjem, raziskavami in z javnim delovanjem.

Med letoma 2004 in 2010 je na ministrstvu, pristojnem za izobraževanje in raziskovanje, delovalo *svetovalno telo Svet za jezike* (pozneje preimeno- vano v Svet za jezikovno izobraževanje). V sodelovanju s Svetom Evrope in z Evropsko komisijo je spodbujalo demokratično jezikovno politiko za zaščito nacionalnega jezika, jezikov manjšin in večjezičnosti, manj raz- širjenih jezikov, ki se jih ljudje redkeje učijo, pa tudi jezikov migrantov in znakovnih jezikov.⁹

AZTRS bo skupaj s strokovno javnostjo in z ustanovami, ki raziskujejo in snujejo jezikovno politiko v Sloveniji, predlagal ministrstvu za izobraže- vanje in ministrstvu za raziskovanje, da se svetovalno telo za jezike po- novno vzpostavi, ter sodeloval pri njegovem delu.

2.2 Jeziki manjšin, sosedski jeziki in jeziki govorcev s priseljeniškim ozadjem

Poleg slovenščine sta na narodnostno mešanih območjih uradna jezika italijanščina in madžarščina, določeno stopnjo zakonske zaščite in pod- pore ima tudi romščina. Pravice romske skupnosti ureja poseben zakon¹⁰. Temeljni zakon o romski skupnosti dopolnjujejo določbe drugih zakonov in določbe, ki urejajo njene pravice na lokalni ravni v občinah, v katerih romska skupnost prebiva avtohtono. Pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti so zagotovljene ne glede na število pripadnikov teh skupnosti. Zakoni, drugi predpisi in splošni akti določajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja.¹¹ Na območjih občin, v katerih živita italijanska in madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijan- ščina ali madžarščina. Javni uslužbenci morajo v okviru opravljanja dela izpolnjevati tudi pogoj znanja jezika narodne skupnosti; vidna in funkci- onalna dvojezičnost je določena s statuti narodnostno mešanih obalnih občin in Prekmurja.¹²

Izobraževalna modela na narodnostno mešanih območjih Slovenije v Prekmurju in slovenski Istri predstavljata dve izvedbeni različici dvoje-

9. Skupna izjava Sveta Evrope in Evropske komisije ob 10. obetnici EDJ, 26. 9. 2011. <http://ec.europa.eu/languages/day2011/sl/>
10. Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (ZRomS-1). Uradni list RS, št. 33/07.
11. Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na po- dročju vzgoje in izobraževanja (ZPIMVI). Uradni list RS, št. 35/01, 102/07 – ZOsn-F, 11/18 in 102/23.
12. Primer Statuta MOK, 5. Poglavje, 99.–120. člen. <https://www.koper.si/regulation/statut-mestne-obcine-koper/>

zičnega izobraževalnega modela, ki poleg splošnih izobraževalnih ciljev zasledujeta tudi posebne izobraževalne in socializacijske cilje. Modela se razlikujeta predvsem glede jezikovne organizacije pouka: pouk na šolah v slovenski Istri poteka v učnem jeziku, ki je hkrati jezik narodnosti, šole na narodno mešanem območju Prekmurja pa so dvojezične; na primarni ravni pouk poteka kombinirano v slovenščini in madžarščini. V istrskem modelu je italijanščina kot drugi jezik prisotna kot obvezni predmet v osnovnih in srednjih šolah, na predšolski stopnji pa je ozaveščanje o jeziku in kulturi italijanske manjšine prepuščeno dobri volji občinskih politik.

Kljub dvojezičnemu modelu v slovenski Istri in dvojezičnim šolam v Prekmurju drugi jezik ni sprejet kot jezik sobivanja, ampak kot jezik, ki je koristen za politične in gospodarske namene. Zato sta nadaljnje spremljanje in presoja učinkovitosti vzpostavljenega modela postala izziv. Težave, povezane s funkcionalnim sobivanjem obeh jezikov, je treba analizirati in primerjati na evropski ravni. Razmislek o statusu in ohranjanju italijanščine v slovenski Istri ter madžarščine v Prekmurju kot drugih jezikov poudarja pomembnost vključujočih vidikov evropske politike pri priznavanju pravic nacionalnih, kulturnih in jezikovnih manjšin (Svet Evrope, 1995)¹³. Čezmejno gospodarstvo, zlasti po vstopu Slovenije v Evropsko unijo leta 2004, različne strategije za zaščito etničnih manjšin, projekti financiranja, kot je Interreg, ter naložbe v socialne in izobraževalne mreže so spodbudili pričakovanja, da se bosta status in razširjenost jezikov manjšin okrepila ter postala pomembnejša za posameznike in družbo.

Med učinki preučevanja je treba poudariti vrednost jezika v sodelovanju na maloobmejni, regionalni in na evropski ravni. V okoljih, v katerih je jezik manjšine tudi dodana vrednost, saj je hkrati jezik sosednje države, je znanje manjšinskega oziroma sosedskega jezika pomembno pri čezmejnih poslovnih stikih in vključevanju v poslovni svet sosednje države. Znanje jezika/poznavanje kulture drugega omogoča lažji/preprostejši prosti pretok delovne sile in možnost zaposlitve v drugih okoljih, kar prispeva k izboljšanju družbenoekonomskega položaja posameznika in celotne družbe¹⁴. V prizadevanjih za trajnostni razvoj jezikovnih politik postajajo diskurzivne prakse v delovnih procesih pomembno raziskovalno področje in spodbuda za oblikovanje bolj demokratičnih jezikovnih praks (Gunnarsson, 2013).

13. *Council of Europe. Framework Convention for the Protection of National Minorities.* Strasbourg, 1995.

14. *New Framework Strategy for Multilingualism,* 2005.

Spoznanja in rešitve pri oblikovanju izhodišč za strategijo vključevanja priseljencev v izobraževanje, ki so prispevala k zagotavljanju enakih možnosti otrokom s priseljskim ozadjem, je treba nadgraditi ob upoštevanju obstoječih pristopov in praks. Nekatere so se v preteklih letih izkazale kot pomembne za uspešen nadaljnji razvoj vključevanja otrok s priseljskim ozadjem v izobraževanje. Zaključki posveta Pedagoškega inštituta 2021 so posebej poudarili naslednje: a) večjezičnost in raznojezičnost je treba še naprej razvijati za uspešno učenje in vključujoče poučevanje; b) oblikovati je treba strategije za spodbujanje aktivnega sodelovanja staršev priseljencev v šoli; c) vloga kulturnih mediatorjev in šolskih multiplikatorjev pri vključevanju priseljencev je bistvena.¹⁵

Hkrati so jeziki in kulture podvrženi močnim vplivom prevladujoče *linguae francae*, kar odpira vprašanja o ravnotežju med lokalnimi jeziki in globalnimi jezikovnimi trendi (Phillipson, 2009). Angleščina, zlasti ameriška angleščina, se uveljavlja v poslovnem svetu in oglaševanju pa tudi kot jezik korporativne ekonomije, glasbe, filma, potrošništva, znanosti, visokošolskega izobraževanja in vojaštva. Veliko evropskih visokošolskih ustanov si prizadeva – poleg nacionalnih jezikov – uvesti angleščino kot učni jezik. V Sloveniji se ob vsaki spremembi Zakona o visokem šolstvu zagovorniki slovenskega jezika kot jezika poučevanja spoprijemajo z zagovorniki kompromisov, ki bi v poučevanje uvedli angleščino. Bolonjska reforma je pripeljala do številnih izmenjav študentov po modelu Erasmus, s čimer se je na univerzah uvedla vzporedna raba angleščine. To pogosto pomeni, da se slovenščina opušča in da se predavanja za vse študente, gostujoče in domače, izvajajo v angleščini. Ko se angleščina uporablja tako obsežno, kar potrjuje njeno prevlado na številnih področjih, je učenje angleščine privlačnejše od učenja drugih jezikov. Spodbujanje tega trenda, večji vpliv in gospodarske koristi, ki jih to prinaša, in izrivanje nacionalnega jezika z določenih področij lahko ogrozijo socialno kohezijo in vitalnost slovenskega jezika.

Meje med različnimi jeziki obstajajo, ne glede na njihovo medsebojno povezanost, med kulturami, čeprav so v stiku, med spominom in zgodovinsko izkušnjo, med dejanskimi dogodki in virtualnimi scenariji. Sposobnost posameznikov za vključevanje v realni svet se ne razvija v

15. *K strategiji skupnega delovanja za vključujoče izobraževalne politike, namenjene učencem in dijakom s priseljskim ozadjem*. SIRIUS okrogla miza, 8. 10. 2021. Ljubljana, Pedagoški inštitut.

brezmejnem prostoru, ampak v sposobnosti odločanja, katere meje je mogoče preseči (Kramsch, 2009, str. 185). Poleg tega se posameznik giblje zunaj svojega nacionalnega okolja in medsebojni vplivi virtualne komunikacije postavljajo na preizkušnjo njegovo nacionalno in kulturno identiteto. Jezikovna in kulturna hibridnost se kaže predvsem v družbenih izmenjavah in jezikovnih praksah, ki se v svoji raznolikosti na različne načine udejanjajo v manjšinski (izvorni) in večinski jezikovni skupnosti ter med govorniki s priseljskim ozadjem. Posledično je jezikovna edukacija pred izzivi; učenje in poučevanje jezikov potrebujeta nove teoretične podlage ter pragmatične pristope v didaktiki, strategijah in v tehnikah na poti k vzpostavljanju večjezične družbe.

Trajni cilji podpodročja:

2.2.1 Primerjati jezikovne edukacije v sedanosti in preteklosti z obstoječo jezikovno politiko v izobraževanju.

2.2.2 Spodbujati zavest o jeziku kot sestavnem delu identitet ter utrjevati pravice do obstoja in razvoja manjšinskih jezikov in jezikov govorcev s priseljskim ozadjem.

2.2.3 Spodbujati učenje in poučevanje manjšinskih jezikov in sosedskih jezikov kot neposrednih dejavnikov čezmejnega povezovanja in sodelovanja ter vključevanja ljudi na trg dela.

2.2.4 Podpirati in spodbujati trajnostni razvoj jezikovnih politik in dobrih diskurzivnih praks različnih področij dela.

2.2.5 Spremljati razvoj manjšinskih jezikov, spodbujati učenje jezikov v obveznem izobraževanju ob upoštevanju jezikovne raznolikosti, s posebnim poudarkom na rabi sosedskih jezikov.

2.2.6 Preučiti status, rabo in možnosti podpore jezikom učencev s priseljskim ozadjem v izobraževalnem sistemu.

Kratkoročni cilj

Spodbujati zavest o jeziku kot sestavnem delu identitet ter utrjevati pravice do obstoja in razvoja manjšinskih jezikov in jezikov govorcev s priseljskim ozadjem.

Analizirati vlogo jezika, jezikovnih in kulturnih praks, simbolnih sistemov in komunikacije pri oblikovanju razvoja in zaščite manjšinskih jezikov v Sloveniji. V povezovanju JRZ-jev (ZRC SAZU, ZRS Koper, INV, PI)

z univerzami ter njihovih dosežkov na področju statusa in rabe manjšinskih jezikov, sosedskih jezikov in jezikov družin priseljencev v izobraževanju opredeliti nove vidike vloge, statusa in obstoja teh jezikov in kultur.

3. Večjezičnost, medkulturnost in kulturni pluralizem ter medkulturni dialog

Značilnost Evrope je sorodnost kultur in tradicij posameznih narodnostnih skupnosti ter skupna zgodovina, ki te skupnosti povezuje. Njeno preteklost zaznamuje bogastvo panevropskih vrednot – političnih, družbenih, kulturnih in humanističnih. Zgodovinski spomin je temeljna in nenadomestljiva sestavina poti v prihodnost. V njem so vrednote, ki jih je treba zaščititi, da bi jih lahko delili z drugimi. Skupna zgodovina, čeprav včasih konfliktna, je največja zakladnica celine, ki si je začrtala skupno pot. Posameznik je tudi sestavni del skupine, družbe, naroda. Pri oblikovanju njegove zavesti o narodnostni identiteti je pomembna zavest o vlogi naroda v skupnosti narodov. Utrjevanje etničnega pluralizma in spodbujanje civilizacijske tolerance, ki sta temeljni misli evropske paradigme sobivanja in sožitja, naj bi ob večji zavesti in poznavanju »drugih« jezikov in kultur usmerjali posameznika k ponovnemu premisleku o lastni etnični in kulturni identiteti (Čok, 2009, str. 14).

Podmena, da so vse družbe večjezične in imajo skupne značilnosti ob hkratnih lokalnih posebnostih, izhaja iz zgodovinskih danosti. Načini oblikovanja in uveljavljanja večjezičnosti se danes med družbami razlikujejo, kar neposredno vpliva na izobraževalno politiko in prakso. To vključuje: lokalno kontekstualizacijo jezikovnega izobraževanja, oblikovanje ustrezne regulative, ki ureja to izobraževanje v šolskem sistemu, in razpravo o izzivih večjezičnosti na drugih družbenih področjih. Vpogled v družbeno večjezičnost in jezikovno izobraževanje zahteva sistematično analizo obstoječega znanja in presojo učinkov različnih jezikovnih praks.

Virtualni svet je posegel v sobivanje različnih kultur, ideologij in vsakdanjih realnosti; zaradi pomanjkanja dialoga med skupinami in posamezniki javno mnenje oblikujejo elektronske informacije. Točke, na katerih medkulturni dialog ni uspešen, so pogosto tudi žarišča kulturnih konfliktov. Čeprav nobena kultura ne ponuja popolnosti in najboljšega načina življenja, se zdi dialog in sobivanje kultur, v katerem lahko vsaka skupnost najde tisto, kar je zanjo najboljše, najbolj modra, če ne edina rešitev. Medkulturni pluralizem je univerzalen in brezčasen koncept, ki

ga je treba razumeti, spodbujati in razvijati. Prav znanstvene raziskave lahko določijo ustrezne poti za kulturno sobivanje. Tako kot znanje nima meja, postajajo tudi raziskave vse bolj odprte in globalizirane.

Izobraževalni proces kot družbeni podsistem v obmejnih prostorih deluje kot vezivo med družbami, ki se prepletajo in soustvarjajo skupni večjezični ter medkulturni prostor. Ti prostori omogočajo razvoj skupnih diskurzivnih praks in sodelovanje na različnih področjih, na katerih se uporaba lokalnih jezikov prepleta, kulture pa se medsebojno dopolnjujejo. Pri tem ni mogoče spregledati vpliva subtilnih mehanizmov prevlade angleščine oziroma amerikanščine (v politiki, gospodarstvu, kulturi, v komunikaciji), ki lahko pomembno vplivajo na ohranjanje ali omejevanje jezikovne raznolikosti in kulturnega pluralizma.

Današnja večjezična in heteroglosna stvarnost zahteva posebne pristope in zaveznitva na geostrateških stičnih območjih, na katerih se kulturne, jezikovne, etnične in politične identitete ter prakse srečujejo, prekrivajo in trčijo, kar vodi v hibridnost. Tam postane še posebej očitna potreba po novem civilizacijskem modelu sobivanja v raznolikosti. Ne gre le za urejanje meddržavnih pravil in odpravljanje funkcionalnih ovir, ampak tudi za oblikovanje in uveljavljanje načel sobivanja ob spoštovanju posebnosti vseh etničnih skupnosti, ki naseljujejo ta območja. Treba je priznati in sprejeti, da jih ne zaznamujejo le nacionalne identitete, ampak tudi različne lokalne in regionalne jezikovne, kulturne ter verske identitete.

V družbenih izmenjavah se ta hibridnost kaže predvsem v jezikovnih praksah, ki se zlasti v svoji raznolikosti (transjezikovnost, večjezičnost, medjezikovno razumevanje, medjezikovna mediacija) v manjšinski (avtohtoni) skupnosti izvajajo drugače kot v večinski jezikovni skupnosti ali pri govorcih z migracijskim ozadjem (neavtohtoni govorce). Večjezičnost je nedoločen konstrukt; uporabniki ustvarjajo pomene, prekoračijo meje in na ustvarjalne načine povezujejo semiotsko gradivo (Dendrinou, 2024).

Ob spoprijemanju z zdajšnjimi in s prihodnjimi kompleksnimi izzivi globalne družbe v geopolitičnem in čezmejnem kontekstu je nujno spodbujati jezikovno politiko v širši in mednarodni izobraževalni dimenziji, da ob skrbi za nacionalne jezike ohranimo večjezično dediščino evropskih etničnih skupin, razvijamo večjezičnost posameznika in širimo večjezičnost družbe. Spodbude iz okolja je treba operacionalizirati in vključiti v šolski sistem z novimi pristopi, ki spodbujajo medkulturni dialog, politiko

sobivanja med večinskim prebivalstvom in etničnimi manjšinami ter primerjalne prednosti območij, na katerih se srečujejo jeziki in kulture.

Trajni cilji podpodročja

- 3.1 S preučevanjem domačih in tujih praks ter primerjalnim pristopom poglobiti razumevanje večjezičnosti in kulturnega pluralizma v izobraževanju, javnem življenju in na delovnem mestu.
- 3.2 Prepoznavati izzive večjezičnosti v njenih oblikah (plurilingvizem, multilingvizem) in prepletanju (hibridne oblike jezikov in jezikovnih zvrsti).
- 3.3 V šolske programe uvajati nove pristope, ki naj spodbujajo medkulturni dialog, politiko sobivanja med večinskim prebivalstvom in etničnimi manjšinami ter poudarjati primerjalne prednosti območij, na katerih se srečujejo jeziki in kulture.
- 3.4 Na novo utemeljiti in definirati status jezika glede na izvor, zgodovinske danosti in obstoječo prakso.
- 3.5 Spodbujati večjezične diskurzivne prakse na različnih področjih s primeri dobrih praks.

Kratkoročni cilj

- 3.4 Na novo utemeljiti in definirati status jezika glede na izvor, zgodovinske danosti in obstoječo prakso.

Raziskati stara in nova pojmovanja in poimenovanja avtohtonosti jezikov, izvornega porekla definicij in njihovo uporabo v pravnih dokumentih. Preveriti medsebojni odnos jezika in narečja v živem govoru ter vpliv družbenih omrežij na njuno vsakdanjo rabo.

- 3.5 Spodbujati večjezične diskurzivne prakse na različnih področjih s primeri dobrih praks.

Gospodarski in družbeni razvoj je povezan s komunikacijskimi kanali, ki omogočajo sodelovanje in reševanje različnih problemov ter nam omogočajo iskanje načinov za njihovo uresničevanje. Obmejna področja so v povezovanju in izmenjavi izkušenj laboratoriji za državljansko, socialno in za gospodarsko blaginjo prebivalcev, jeziki pasorodja, ki gradijo in vzpostavljajo trajnostno sobivanje. Sosedski jeziki imajo na geostrateških območjih Evrope pomembno vlogo pri spodbujanju čezmejnega povezovanja

in sodelovanja, kar vpliva tudi na mobilnost in vključevanje ljudi na trg dela (več dobrih praks). Hkrati so jeziki in kulture v teh prostorih podvrženi močnim vplivom prevladujoče *linguae france*, kar odpira vprašanja o ravnotežju med lokalnimi jeziki in globalnimi jezikovnimi trendi. AZTRS bo podpiral raziskave, ki bodo spodbujale vključevanje sosedskih jezikov v diskurzivne prakse gospodarstva.

Viri

- Assmann, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barth, F. (ed.) (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company,
- Bezljaj, F. (1976–2007). *Etimološki slovar slovenskega jezika*. 5. izdaja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Cameron, D. (1998). *Language and Gender*. Oxford: Oxford University Press.
- Čok, L. (2009). Izobraževanje za dvojezičnost v kontekstu družbenega sobivanja in raziskovanja. V Čok, Lucija (ur.), *Izobraževanje za dvojezičnost v kontekstu evropskih integracijskih procesov* (str. 11–26). Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Dendrinou, B. (2024). Implications of promoting multilingualism or plurilingualism in education. *Political and Social Dimensions of Foreign Language Teaching in Europe: The Social Construction of Strong and Weak Languages*/Aristotele University of Thessaloniki, 13.–15. 12. 2024.
- Fishman, J. (1989). *A. Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Grafenauer, B. (1954). *Zgodovina slovenskega naroda*. Ljubljana: DZS, various editions.
- Gray, C. (2010). *Cultural Policy*. London: Routledge.
- Gunnarsson, B.-L. (2013). Multilingualism in the Workplace. *Annual Review of Applied Linguistics*, 33, 162–189. <https://doi.org/10.1017/S026719051300010X>.
- Herzfeld, M. (1997). *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*. New York: Routledge.
- Kramsch, C. 2009. *The Multilingual Subject*. Oxford: Oxford University Press.
- Krek, M. (2012). *Slovenska večjezičnost skozi stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Leerssen, J. (2006). *National Thought in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Orožen, M. (1996). *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Petkovšek, R. (2004). *Krščanstvo in slovenska kultura*. Ljubljana: Družina.

- Phillipson, R. (2009). *Lingua franca or lingua frankensteinia? English in European integration and globalisation*. Routledge New York.
- Priestly, T. M. S. (1993). *Slovenian Linguistic History*. Edmonton: Linguistic Research.
- Slapšak, S. (2015). *Kultura, identiteta in politika*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Taylor, C. (1994). The Politics of Recognition. In *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, edited by Amy Gutmann, 25–73. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- Vidovič Muha, A. (2013). *Slovensko jezikoslovje in družba*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Welsch, W. (1999). Transculturality: The Puzzling Form of Cultures Today. *Spaces of Culture*, 194–213.

III. EKONOMSKA UREDITEV

Jože P. Damijan, Drago Babič
**SMERNICE ZA TRAJNOSTNO PRENOVO
SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA**

Aleksandra Kanjuo Mrčela
**SPODBUJATI TRAJNOSTNO, VKLJUČUJOČO IN VZDRŽNO
GOSPODARSKO RAST, POLNO IN PRODUKTIVNO ZAPOSLENOST
TER DOSTOJNO DELO ZA VSE**

Sibil Svilan
**PREOBLIKOVANJE GOSPODARSTVA Z INOVACIJAMI, KREPITVIJO
KVALIFIKACIJ IN RAZVOJEM PODJETNIŠKIH PRILOŽNOSTI**

Rado Bohinc
**KONKURENČNOST IN TRAJNOST NISTA V NASPROTJU –
STA VZAJEMNO POGOJENI**

Mejra Festić
NAČELA KORPORATIVNEGA UPRAVLJANJA

SMERNICE ZA TRAJNOSTNO PRENOVO SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA

Prof. dr. Jože P. Damijan
mag. Drago Babič

Uvod

Slovenija se v zadnjem desetletju spoprijema z izrazitim razkorakom med sorazmerno visoko kakovostjo življenja ter podpovprečno gospodarsko dinamiko in rastjo produktivnosti. Kot izpostavlja Poročilo o razvoju 2025, država po kazalnikih blaginje in socialne vključenosti dosega nadpovprečne rezultate v EU, vendar pri produktivnosti, investicijah in pri tehnološki zahtevnosti gospodarstva vse bolj zaostaja. Ta razkorak ni kratkoročen ciklični pojav, ampak strukturni problem, ki zahteva celovito prenovno ekonomske politike.

To razhajanje med sorazmerno visoko kakovostjo življenja in podpovprečno gospodarsko dinamiko predstavlja osrednji strateški izziv razvoja države in zahteva bistveno drugačen pristop k oblikovanju razvojnih prioritet, kot je bil uporabljen do zdaj. Dozdajšnji razvojni model, ki je temeljil na vključevanju v mednarodne verige vrednosti s srednjo dodano vrednostjo in postopnim tehnološkim izboljševanjem, je po veliki finančni krizi postal manj učinkovit: produktivnost raste prepočasi, investicijski cikel ostaja šibek, inovacije se prepogosto ne prelijejo v rast domačih podjetij, energetske stroški pa postajajo strateška omejitev razvoja.

Namen tega dokumenta je predlagati usklajen, izvedljiv in merljiv okvir smernic ter ukrepov do leta 2035, ki povezuje izobraževanje, raziskave, inovacije, finance, energijo, industrijsko preobrazbo in kadre v skupen razvojni tok. Izhodišče je dvig produktivnosti ob ohranjanju vzdržnega socialnega modela, pri čemer so ključni vzvodi: 1) višja investicijska intenzivnost in večja kakovost investicij; 2) tehnološko prestrukturiranje v smeri visokotehnoloških dejavnosti; 3) stabilen, konkurenčen in zanesljiv elektroenergetski sistem; 4) konkurenčno poslovno okolje; 5) pospešeno oblikovanje in privabljanje kadrov za novo industrijsko strukturo.

Razvojni kontekst in utemeljitev

Spremenjeno globalno okolje in omejitve dozdajšnjega modela

Slovenija vstopa v obdobje do leta 2035 v okolju geopolitične fragmentacije, tekmovanja za strateške tehnologije in talente, energetske negotovosti ter hkratnega zelenega in digitalnega prehoda. V takih razmerah majhna in odprta gospodarstva ne morejo več pasivno slediti zunanjim trendom, ampak morajo aktivno graditi razvojne prednosti, institucionalno učinkovitost in investicijsko privlačnost.

Prelom po veliki finančni krizi: investicije in produktivnost

Analize kažejo, da se je po veliki finančni krizi razvojni režim slovenskega gospodarstva spremenil. Pred krizo je rast temeljila na investicijskem ciklu in povečevanju kapitalske intenzivnosti, po krizi pa so investicije – zlasti poslovne – ostale trajno nižje, njihova odzivnost na gospodarsko rast pa se je zmanjšala. Rezultat je počasnejša rast produktivnosti, omejeno tehnološko prestrukturiranje in večja ranljivost na zunanje šoke.

Osrednji problem: razdrobljenost politik in pomanjkanje stabilnega sistema izvedbe

Ključni izziv danes ni odsotnost znanja ali institucij, ampak odsotnost celostnega, usklajenega in dolgoročno stabilnega sistema ekonomskih politik, ki bi povezal izobraževanje, znanost, podjetništvo, industrijo, finance in energijo v neprekinjen razvojni tok. Inovacije so prepogosto obravnavane kot skupek nepovezanih ukrepov; davčno-regulativno okolje se zaznava kot zapleteno in nestabilno, energetska politika pa ni dovolj tesno povezana s konkurenčnostjo.

Strateški cilj in merljivi rezultati do leta 2035

Osrednji cilj

Osrednji cilj strategije je dolgoročni dvig produktivnosti ob ohranjanju vzdržnega socialnega modela, kar zahteva stabilno rast dodane vrednosti na zaposlenega, višjo investicijsko intenzivnost in prehod v tehnološko zahtevnejšo strukturo gospodarstva.

Predvideni rezultati (do 2035)

- Tehnološko prestrukturiranje panog: ciljno spodbujanje sektorjev z največjim potencialom dodane vrednosti (npr. elektroindustrija, pametne tovarne, farmacija/biotehnologija, materiali, IKT).
- Prehod v režim inovacijsko in investicijsko podprte rasti: zaprtje inovacij »doline smrti« in povečanje deleža podjetij, ki preidejo v fazo »scale-up«.
- Konkurenčno poslovno okolje: stabilen davčni okvir, razbremenitev dela in hitrejši upravni postopki, ki merljivo skrajšajo čas do investicijskih odločitev.
- Energetska konkurenčnost: zanesljiv in cenovno stabilen elektroenergetski sistem kot pogoj industrijske preobrazbe in odpornosti.
- Kadri za novo industrijsko strukturo: povečanje STEM-kadrov, prekvalifikacije in privabljanje talentov s poudarkom na povezavi izobraževanja in gospodarstva.

Struktura nove ekonomske politike

- Predlagane smernice temeljijo na petih medsebojno povezanih stebrih, ki skupaj tvorijo razvojno arhitekturo Slovenije:
- Inovacijski sistem kot motor tehnološke preobrazbe
- Konkurenčno poslovno okolje
- Energetska politika kot temelj rasti in odpornosti
- Industrijska politika in tehnološka transformacija ključnih panog
- Kadri in kompetence kot omejitveni dejavnik razvoja

Vsak steber v nadaljevanju opredeljuje: cilj, ukrepe, pričakovane učinke, nosilce in časovnico.

Steber A: Inovacijski sistem za tehnološko prestrukturiranje

Cilj do leta 2035

Povečati inovacijsko sposobnost slovenskega gospodarstva in pospešiti tehnološko prestrukturiranje v smeri novih tehnologij, visokotehnoloških izdelkov in storitev, delovnih mest z visoko tehnološko intenzivnostjo ter izdelkov in storitev z visoko dodano vrednostjo – z inovacijami kot vodnim družbenim procesom, ne kot naborom nepovezanih ukrepov.

Sklop 1: Izobraževanje in ustvarjalnost (vstopna točka inovacij)

Ukrepi

- Uvesti obvezno problemsko, projektno in interdisciplinarno učenje v OŠ, SŠ in v VS (STEM, podjetništvo, digitalizacija).
- Uvesti obvezni predmet računalništvo in informatika v OŠ in SŠ.
- Vzpostaviti nacionalno mrežo ustvarjalnih in tehnoloških laboratorijev (šole – fakultete – podjetja).

Nosilci in časovnica: MVI, MGTŠ, gospodarstvo; 2026–2028 vzpostavitvev, 2029–2035 razširitev.

Učinki: več tehnično-podjetniških kadrov, višja dolgoročna produktivnost, večja odpornost trga dela.

Sklop 2: Raziskovalni sistem (Aris kot strateški arhitekt)

Ukrepi

- Preoblikovati Aris v aktivnega usmerjevalca: financiranje interdisciplinarnih nacionalnih konzorcijev.
- Uvesti razpise pre-Horizon in pre-ERC.
- Vrednotiti patente, licence in industrijsko sodelovanje, enakovredno znanstvenim objavam.

Nosilci in časovnica: ARIS, vlada; 2026–2027 reforma, 2028–2035 izvajanje.

Učinki: več prebojnih tehnologij, več EU-sredstev, več domače intelektualne lastnine.

Sklop 3: Prenos znanja in kadrov v gospodarstvo (pretok ljudi + država kot prvi kupec)

Ukrepi

- Program »Raziskovalci v podjetja« (javno financiranje zaposlitev raziskovalcev).
- Razširitev industrijskih doktoratov v dolgoročne zaposlitve.
- Država kot prvi kupec inovacij (strateška javna naročila).
- Sofinanciranje prispevkov za inženirje in doktorje znanosti prvih 3–5 let.

Nosilci in časovnica: MGTŠ, MJU, ARIS; 2026–2030 skaliranje, 2031–2035 utrjevanje.

Učinki: hitrejša komercializacija znanja, več podjetij »scale-up«, manj bega možganov.

Sklop 4: Financiranje inovacij po razvojnih fazah (TLR) – zapiranje »doline smrti«

Ukrepi

- ARIS: TLR 1–3 (raziskave).
- Tehnološko-inovacijski sklad (TIS): TLR 3–6 (prototipi, pilotne linije).
- Javno-zasebni skladi »scale-up« za TLR 6+.
- Kapitalski vstop države v strateške tehnologije (soinvestiranje, ne subvencije).

Nosilci in časovnica: MGTŠ, MF; 2026 vzpostavitev, 2027–2035 neprekinjeno financiranje.

Učinki: več uspešnih prehodov od ideje do trga, manj prezgodnjih prodaj podjetij, več domačih tehnoloških prvakov.

Sklop 5: Inovacijski ekosistem in privlačno okolje (»start-up«/»scale-up«)

Ukrepi

- Vizumu »startup« in »scale-up« ter nacionalni program privabljanja talentov.
- Davčna ureditev delniških opcij.
- Davčne spodbude za dolgoročne kapitalske vložke in reinvestiranje dobička.
- Oprostitev DDPO prvih pet let za zagonska podjetja (v okviru celovite davčne reforme).

Nosilci in časovnica: MF, MGTŠ, MNZ; 2026–2028 pravni okvir, 2029–2035 učinki.

Učinki: podjetja rastejo in ostajajo v Sloveniji, več visokoplačanih delovnih mest, večja odpornost z domačim znanjem in kapitalom.

Steber B: Poslovno okolje kot konkurenčna prednost države

Cilj do leta 2035

Slovenija kot predvidljivo, davčno konkurenčno in administrativno učinkovito okolje za razvojna podjetja, ki spodbuja investicije, rast produktivnosti in privabljanje/zadrževanje talentov.

Davčna reforma (kritična točka)

Izhodišče: visoka davčna obremenitev dela in zapleten sistem neposredno zavirata rast produktivnosti in zmanjšujeta privlačnost Slovenije za visokokvalificirane kadre ter razvojno intenzivna podjetja.

Ukrepi

- Znižanje davčne obremenitve dela (razvojna kapica pri 2,5 povprečne plače).
- Znižanje DDPO na 15 %.
- Ukinitev 5. dohodninskega razreda; znižanje stopnje v 4. razredu.
- Neomejen ali bistveno daljši prenos davčnih izgub.
- Stabilen davčni okvir (brez ad hoc sprememb).

Nosilci in časovnica: MF, vlada; 2026–2027 zakonodaja, 2028–2035 učinki.

Učinki: več investicij, večja rast produktivnosti, lažje privabljanje talentov, večja odpornost zaradi širše in stabilnejše davčne baze.

Debirokratizacija in učinkovita država

Ukrepi

- Zmanjšanje administrativnih ovir za 40 % do leta 2032.
- Odločba organa v treh mesecih, sicer šteje vloga kot pravnomočno soglasje.
- Pospešitev dovoljenj za investicije, energijo in za infrastrukturo.
- Poenostavitev prostorskega načrtovanja (skrajšanje časa sprememb DPN in OPN na šest mesecev).
- Previdna implementacija EU-zakonodaje.

Nosilci in časovnica: MJU, vlada; 2026–2030 reforme, 2031–2035 stabilizacija.

Učinki: hitrejšje investicije, boljša absorpcija EU-sredstev, večja odpornost v krizah (administrativna kapaciteta kot razvojni resurs).

Dostop do financiranja

Ukrepi

- Nacionalni sklad za konkurenčnost (NSK) kot stabilen večletni vir.
- Razširitev instrumentov na »mid-cap« in industrijska podjetja.
- Poenostavitev razpisov in odprava regionalnih omejitev državnih pomoči.

Nosilci in časovnica: MF, MGTŠ; 2026 vzpostavitev, 2027–2035 delovanje.

Učinki: več investicij in manj ciklične ranljivosti investicij; krepitev kapitalne intenzivnosti in tehnološke posodobitve.

Steber C: Energetska politika kot temelj rasti in odpornosti

Cilj do 2035

Stabilna, cenovno konkurenčna in avtonomna oskrba z elektriko kot strateški pogoj industrijske preobrazbe, zeleni prehod in odpornost na geopolitične šoke.

Ukrepi

- Odločitev in začetek JEK 2 (2026); podaljšanje obratovanja NEK; vključitev zasebnikov in gospodinjestev v financiranje JEK 2 (legitimacija projekta).
- Zmerna rast OVE + hranilniki; nove HE; vlaganja v omrežje.
- Znižanje bremen na ceno elektrike za industrijo (industrijska tarifa).

Nosilci in časovnica

Vlada, MZI; 2026–2040 ključne odločitve in gradnja (znotraj obdobja 2026–2035: odločitev, začetek in izvedbena konsolidacija, posodobitve omrežja).

Pričakovani učinki

- Konkurenčne cene elektrike za industrijo, posledično višje investicije, višja dodana vrednost, manj selitev proizvodnje.
- Zanesljivost oskrbe ter posledično večja odpornost na tržne in geopolitične šoke.
- Operativna sposobnost elektrifikacije prometa/ogrevanja/industrije brez systemske nestabilnosti.

Steber D: Industrijska politika in tehnološka transformacija panog (Made in Slovenia 2035)

Cilj do leta 2035

Tehnološka preobrazba ključnih panog in rast izvoza z visoko dodano vrednosti ob sočasni digitalizaciji, avtomatizaciji in razvoju pilotnih zmogljivosti, ki pospešijo prenos v proizvodnjo.

Prednostne panoge in horizontalni ukrepi

Jedro panog (skladno z dokumentom Made in Slovenia 2035): trajnostna mobilnost; elektroindustrija in pametne tovarne; farmacija in biotehnologija; logistika in gradbeništvo; materiali in krožno gospodarstvo; hrana; les; IKT; »start-upi« in inovativne tehnologije.

Ukrepi

- Ciljna podpora panogam z največjim potencialom dodane vrednosti k tehnološkemu prestrukturiranju (robotizacija, umetna inteligenca).
- Tehnološki parki, pilotne linije, demonstracijski centri, npr. Tehnološki park za biotehnologijo in Inovacijski center slovenske avtomobilske industrije.
- Digitalizacija kot pogoj produktivnosti: digitalno-inovacijski democentri za MSP, kompetenčni center za kibernetiko varnost, Digital Legal Hub, slovenski podatkovni prostor za industrijo.

Nosilci in časovnica

MGTŠ, gospodarstvo; 2026–2035 (z vmesnimi mejniki po sektorjih in horizontalnih ukrepih).

Pričakovani učinki

- Rast dodane vrednosti na zaposlenega in višja izvozna konkurenčnost.
- Večja odpornost verig vrednosti (manjša zamenljivost, več znanja v izdelkih).
- Pospešen prenos raziskav v proizvodnjo (pilotne linije, demonstracijski centri).

Steber E: Kadri in kompetence (človeški kapital za novo industrijsko strukturo)

Cilj do leta 2035

Odpraviti kadrovska ozka grla, ki omejujejo prestrukturiranje v visokotehnološko gospodarstvo: povečati ponudbo STEM-talentov, pospešiti prekvalifikacije, okrepiti povezavo izobraževanja z gospodarstvom in omogočiti privabljanje tujcev.

Ukrepi (enoten izvedbeni steber)

- Nacionalna platforma za napovedovanje potreb po kadrih in kompetencah.
- Povečanje vpisnih mest na področjih s strukturnim primanjkljajem, predvsem STEM.
- Mikrodokazila; povečanje sredstev za prekvalifikacije in usposabljanja zaposlenih in brezposelnih.
- Sofinanciranje plač mladih raziskovalcev v gospodarstvu in spodbude za zaposlitev inženirjev/doktorjev znanosti.
- Poenostavitev zaposlovanja tujcev in privabljanje talentov prek vuzumov »start-up«/»scale-up«.

Nosilci in časovnica

MVI, MGTŠ, gospodarstvo; 2026–2028 vzpostavitev mehanizmov, 2029–2035 razširitev in stabilizacija.

Pričakovani učinki

- Višja zaposlenost v visokoproduktivnih dejavnostih in zmanjšanje strukturnih ozkih grl.
- Večja fleksibilnost delovne sile med panogami ob šokih (odpornost).

Horizontalni mehanizmi izvedbe: od smernic k rezultatom

Vodenje, koordinacija in »enoten razvojni tok«

Ker je ključni problem razdrobljenost ukrepov, se uvede medresorski izvedbeni model:

- Vladni odbor za produktivnost in prestrukturiranje (VOPP): strateško usklajevanje petih stebrov, potrjevanje letnih izvedbenih prioritet.
- Programski urad (PMO) pri Vladi: spremljanje mejnikov, odpravljanje administrativnih blokad, poročanje Vladi na četrtletni ravni.

Nosilci stebrov: MVI (izobraževanje/kadri), Aris (raziskave), MGTŠ (industrija/inovacije), MF (davki/financiranje), MZI (energija). (Razporeditev sledi nosilcem v akcijskih dokumentih.)

Povezava prioritete s financiranjem

Za povečanje investicijske intenzivnosti je ključno, da se razvojne prioritete neposredno vežejo na financiranje (proračunske programe in instrumente) in da javna sredstva delujejo kot vzvod zasebnih:

- NSK kot stabilen večletni vir (podjetja, »mid-cap«, industrija) in TIS kot veriga financiranja inovacij po TLR.
- Kapitalski pristop (soinvestiranje) pri strateških tehnologijah namesto pretežno subvencijskega pristopa, da se povečata disciplina izbora projektov in mobilizacija zasebnega kapitala.
- Energetske investicije (npr. JEK 2) vključujejo tudi zasebne in gospodinske vire kot element legitimacije in razpršitve tveganj.

Merjenje učinkov in kazalniki

Za vsak steber se določijo kazalniki (kot primer):

- Inovacije: število industrijskih doktoratov, raziskovalcev v podjetjih, patenti/licence, število projektov, ki preidejo TLR 3–6 in TLR 6+.
- Poslovno okolje: administrativni časi (dovoljenja), stabilnost davčnih pravil, obremenitev dela, investicijska aktivnost.
- Energija: industrijska cena elektrike, investicije v omrežje, uvozna odvisnost, zanesljivost oskrbe.
- Industrija: dodana vrednost na zaposlenega v ciljnih panogah, izvozna struktura, število pilotnih linij/demonstracijskih centrov.
- Kadri: STEM-vpisi, mikrodokazila, prekvalifikacije, neto priseljevanje visokoizobraženih.

Časovnica (2026–2035): ključni mejniki

2026–2027: Zagon reform

- Administrativna in davčna reforma (zakonodaja) ter izboljšanje poslovnega okolja.
- Reforma Aris in zagon instrumentov pre-Horizon/pre-ERC.
- Ustanovitev NSK in TIS.

- Energetska odločitev in začetek gradnje JEK 2 (institucionalni in investicijski zagon).

2028–2030: Skaliranje in pospešek investicij

- Razširitev programov Raziskovalci v podjetja, industrijski doktorski, strateška javna naročila inovacij.
- Debirokratizacija: pospešitev dovoljenj, prostorsko načrtovanje.
- Digitalna infrastruktura in democentri; krepitev kibernetске varnosti.

2031–2035: Konsolidacija in merljiv prehod v višjo dodano vrednost

- Stabilno delovanje verige financiranja inovacij (TLR) in ekosistema »scale-up«.
- Utrjena industrijska politika v ciljnih panogah; delujoči tehnološki parki in pilotne linije.
- Kadroviski sistem (napovedovanje kompetenc, prekvalifikacije, privabljanje talentov) kot stalni mehanizem.

Pričakovani makroučinki: rast, odpornost, socialna vzdržnost

Predlagan sveženj ukrepov cilja na prehod iz režima »nizkoinvesticijske« rasti v režim inovacijsko-investicijske konvergenca, pri čemer se:

- produktivnost povečuje zaradi tehnološkega prestrukturiranja, digitalizacije in kapitalske poglobitve;
- investicije postanejo manj ciklično ranljive, ker so podprte z institucionalno stabilnostjo (davki, regulacija), s stabilnim financiranjem (NSK/TIS) in stabilnim energetske »inputom«.
- Odpornost se krepi prek energetske avtonomije, diverzifikacije financiranja, večje prilagodljivosti trga dela in večje tehnološke suverenosti (znanje, patenti, domači »scale-upi«).
- Socialni model ostane vzdržen, ker se krepi davčna baza (višja dodana vrednost in boljše plače) namesto dolgoročnega zanašanja na redistribucijo brez rasti produktivnosti.

Usklajena izvedba petih stebrov – z jasnimi nosilci, stabilnim financiranjem in merjenjem učinkov – omogoča prehod v odpornejše, produktivnejše in socialno vzdržnejše gospodarstvo do leta 2035.

SPODBUJATI TRAJNOSTNO, VKLJUČUJOČO IN VZDRŽNO GOSPODARSKO RAST, POLNO IN PRODUKTIVNO ZAPOSLENOST TER DOSTOJNO DELO ZA VSE

Prof. dr. Aleksandra Kanjuo Mrčela

Problem

Razvoj na področju dela in zaposlovanja v svetu in Sloveniji v zadnjih desetletjih gre v smeri vse večje raznovrstnosti oblik formalnega zaposlovanja in neformalnega dela. Naraščajoča prožnost dela je povezana z razširjanjem oblik organizacije dela, ki se oddaljujejo od prej prevladujoče formalne zaposlitve s polnim delovnim časom za nedoločen čas (t. i. standardne zaposlitve¹) ter s proliferacijo manj formalnih in neformalnih (in tudi neplačanih) oblik dela. Destandardizacija načinov zaposlovanja (numerična prožnost, zaposlovanje za določen čas, zaposlitve s skrajšanim delovnim časom, samozaposlovanje) in organizacije dela (funkcionalna prožnost, prostorska in časovna prožnost) so posledica ekonomskih in družbenih sprememb (tržni pritiski, spreminjanje načinov dela in življenja) pozne (post)moderne družbe.

Za veliko prožnih oblik dela je značilen prekaren položaj delavcev. Prožnost dela ocenjujemo glede na okoliščine, v katerih poteka (zaželena/nezaželena), prekarnost pa ima le negativno konotacijo – označuje razmere dela in zaposlovanja, ki imajo za posameznice in posameznike samo negativne posledice – zaposlitve, ki so z vidika delavcev negotove, nepredvidljive in tvegane (Kalleberg, 2009; Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, Kanjuo Mrčela, 2021).

Sociološke analize so že na prelomu stoletja kritično ocenjevale »fetišizacijo prožnosti« (Pollert, 1991), tj. pretirano navdušenost nad konceptom prožnosti in poudarjanje pozitivnih vidikov prožnosti, brez analize in zavedanja o negativnih učinkih, ki jih imajo spremembe pri delu za zaposlene. Hariette Bradley (2000) je opozorila, da se za pozitivno retoriko pro-

1. Standardne oblike zaposlitve so bile prevladujoče samo v razvitih industrijskih državah, tudi v drugih delih globalnega trga dela pa so bile videne kot vzor dostojnega dela, ki zagotavlja ustrezne delovne in življenjske pogoje.

žnosti (povečevanje podjetnosti, individualne izbire in svobode) skriva realnost veliko delavcev, za katero so značilni: slaba plača, negotovost in slabe delovne razmere.

Med bolj ali manj prekarnimi delavci in delavkami so: začasno zaposleni, podzaposleni (zaposleni s delovnim časom, krajšim od zaželenega, v zaposlitvah, ki so pod njihovimi kompetencami in izobrazbo, ter zaposleni, ki ne zaslužijo dovolj, da bi pokrili svoje osnovne življenjske stroške), »samostojni« podjetniki (delavci, ki nimajo možnosti, da bi imeli standardno zaposlitev in jim status podjetnika omogoča pridobitev dela, brez statusa delavca), zaposleni v klicnih centrih, stažisti, migranti brez urejenega zaposlitvenega statusa in drugi v sivi/črni ekonomiji. Analitiki za naraščajoči negotov del populacije, ki dela v nestandardnih oblikah dela, uporabljajo tudi pojme, kot so: zaposleni revni, nov lumpenproletariat, drugorazredni državljani ali nov nevaren razred. Mednarodna razprava o prekarosti (Kalleberg, 2009; Standing, 2011; 2014 idr.) pojasnjuje, kako je zaradi bega kapitala iz nacionalnih regulatornih okvirov razvitih industrijskih držav v času financiranja kapitalizma prišlo do negativnih posledic za posameznike in celotna gospodarstva razvitega zahoda/severa. U. Beck (2000) z metaforo »brazilizacije« opisuje zdrs standardov za delavce v razvitem industrijskem okolju na raven standardov, ki so bili značilni za delavce ekonomsko manj razvitih držav, kot je Brazilija.

Standing (2014) opredeli prekariat kot poseben »družbeni razred v nastajanju«, za katerega veljajo specifični pogoji in ki ima drugačne interese v primerjavi z drugimi delavci (s t. i. »salarizatom«): za prekarne delavce je značilno pomanjkanje identitete in perspektive, ker »živijo v zdajšnjem trenutku, brez varne identitete ali občutka razvoja na osnovi dela in življenjskega stila« (2014: 16). Zaradi strukturnih pogojev so pahnjeni v kratkoročno usmerjenost, a brez profesionalne/poklicne identifikacije. Veliko mladih, ki vstopajo na trg delovne sile, začneja svoje poklicne poti kot del prekariata in percipirajo prekarno delovno realnost kot edino mogočo; temu ustrezno oblikujejo svoja pričakovanja in strategije. Analize kažejo tudi na to, da se zaradi naraščajočega dela prekarne zaposlenih prekarizira tudi standardne zaposlitve (povečujejo se časovni pritiski, dolgi delovniki, občutek negotovosti itn.). Najnovejše analize platform dela, ki združujejo rabo digitalne tehnologije ter algoritmov pri organizaciji in upravljanju dela pa tudi podatkov, kažejo na posebej neugodne delovne razmere (od popolne odsotnosti delavskega statusa do problematičnih

vidikov algoritemskega nadzora (Pulignano in Piasna, 2021; Kanjuo Mrčela, 2024). Nov tip ekonomskega sistema, ki radikalizira neenaka razmerja moči med delom in kapitalom, je utemeljen na nastanku in širjenju platformskih podjetij in platformskega dela, ampak negativno vpliva tudi na organizacijo dela in odnose moči zunaj meja platformno organizirane ekonomske sfere (Kenney in Zysman, 2016; Srniček, 2017; Langley in Leyshon, 2017; Murillo et al., 2017; Kanjuo Mrčela, 2024).

Rešitve

Predlagamo hkratne lokalne, kratkoročne rešitve in poskuse omejevanja negativnih posledic pa tudi razširjanja prekarosti na eni strani ter konceptualizacijo in spodbujanje celovitih in univerzalnih rešitev prekarosti na drugi.

Analiza in razumevanje ter uporaba in preoblikovanje nastajajočih načinov ekonomskega delovanja in organiziranja dela (kot so npr. digitalno organizirane platforme dela) so ključni del analize in ukrepanja proti prekarosti. Tovrstna analiza mora biti utemeljena na premišljevanju o temeljnih vprašanjih, povezanih z delom: Kdo je delavec/delavka? Kje in koliko delamo? V službi ali/in doma? Kaj je (primeren/plačan) delovni čas? Kaj so (novi) standardi spodobnega in uspešnega dela? Pri nujni analizi inovacij organizacije dela in zaposlovanja moramo upoštevati slovenske specifikke (vrste, tempo in obseg sprememb) in globalne trende. Enako pomembno je premisliti pravno ureditev in oblikovanje ustrezne kulture dela.

Posebno pozornost bo v Sloveniji treba posvetiti novim skupinam prekarne delavce – migrantom, ki na trgu delovne sile v Sloveniji opravljajo najslabše plačana, pogosto nevidna dela; so pa marginalizirani zaradi rasne, religijske, jezikovne in kulturne različnosti. Že v začetku je treba premisliti o mehanizmih integracije novih delovnih migrantov in njihovih družin, ker ima lahko neustrezno reševanje te problematike dolgoročno negativne posledice ne samo za te delavce, ampak za celoten trg delovne sile (standarde dostojnega dela) in družbeno okolje.

Cilji Slovenije v naslednjih 5–10 letih na področjih vključujoče in trajnostne gospodarske rasti, polne in produktivne zaposlenosti ter dostojnega dela za vse

Temeljne vrednote

- Dostojno delo in človeško dostojanstvo: delo, ki je za vse varno, dobro plačano, zdravo, smiselno in posameznike/-ce opolnomoči.
- Trajnost (ekološka, gospodarska, socialna): rast, ki ne ogroža okolja, prihodnjih generacij ali socialne kohezije.
- Enakost in socialna pravičnost: zagotavljanje, da imajo vsi, ki opravljajo dela, ki so za družbo potrebna, enakopraven dostop do dela, dohodka in do priložnosti.
- Solidarnost in vključenost: nikogar ne puščati za seboj, vključno z mladimi, s starejšimi delavci, z invalidi, migranti in z drugimi prikrajšanimi skupinami.
- Inovacije in visoka dodana vrednost: omogočanje strukturne nadgradnje gospodarstva in produktivnega zaposlovanja, ne le poceni delovne sile.

Splošni cilji (od 5- do 10-letno obdobje)

Cilj A: Doseganje trdne, vključujoče in trajnostne gospodarske rasti, ki povečuje produktivnost, ustvarja visokokakovostna delovna mesta in zmanjšuje neenakost.

Cilj B: Doseganje polne zaposlenosti ter zagotavljanje produktivnega in dostojnega dela za vse v Sloveniji.

Cilj C: Preusmeritev slovenskega gospodarstva in trga dela v delovna mesta, ki so okoljsko trajnostna, socialno odgovorna ter odporna na demografske in tehnološke spremembe.

Ključni podcilji

A Gospodarska rast in produktivnost

A1 Povečanje dodane vrednosti v gospodarstvu

A1.1: Povečati delež celotne zaposlenosti v sektorjih z visoko dodano vrednostjo (npr. napredna proizvodnja, zelene tehnologije, digitalne storitve) s trenutne ravni za npr. +5 odstotnih točk do leta 2030.

A1.2: Povečati delovno produktivnost (proizvodnja na zaposlenega)

v naslednjih 10 letih (npr. povprečna letna rast 2,5–3 %) v primerjavi z izhodiščem (povprečje EU).

A2 Spodbujati vključujočo rast, ki zmanjšuje regionalne in socialne razlike

A2.1: Povečati stopnjo zaposlenosti v regijah s povprečno višjo stopnjo brezposelnosti za npr. 4 odstotne točke do leta 2030.

A2.2: Zmanjšanje neenakosti prihodkov (npr. koeficient Gini) za 0,5 točke do leta 2030.

A3 Zagotoviti ekološko trajnost rasti

A3.1: Doseganje ločitve rasti BDP od intenzivnosti porabe materialov: zmanjšanje materialnega odtisa na enoto BDP za npr. 10 % do leta 2030.

A3.2: Povečati delež zaposlenosti v krožnem gospodarstvu/obnovljivih virih energije za npr. +3 odstotne točke do leta 2030.

B Polna in produktivna zaposlenost, dostojno delo

B1 Povečati stopnjo zaposlenosti in zmanjšati brezposelnost

B1.1: Povečati stopnjo zaposlenosti (prebivalstvo v starosti 20–64 let) in odpraviti razlike po spolu do leta 2030 (trenutno 78,3, 81,1 za moške in 75,1 za ženske v letu 2024; Statistični urad Republike Slovenije in Eurostat).

B1.2: Zmanjšanje stopnje dolgotrajne brezposelnosti (12+ mesecev) na manj kot 2 % do leta 2030.

B2 Izboljšanje kakovosti delovnih mest in dostojnega dela

B2.1: Zmanjšanje deleža delavcev, ki jim grozi revščina (zaposlenih oseb), na manj kot 3 % do leta 2030 (5,4 % v letu 2024; Statistični urad Republike Slovenije).

B2.2: Zmanjšati delež prekarno zaposlenih na trgu delovne sile na manj kot 3 % do leta 2030 (6,5 % v letu 2024, Statistični urad Republike Slovenije).

B2.3: Do leta 2030 doseči enakost spolov v plačah (razlika med moškimi in ženskami < 2 odstotni točki; trenutno je 5 % v letu 2024, Statistični urad Republike Slovenije).

B3 Vključevanje nezadostno zastopanih skupin

B3.1: Povečati stopnjo zaposlenosti starejših delavcev (55–64) na npr. 60 % do leta 2030.

B3.2: Do leta 2030 povečati stopnjo zaposlenosti invalidov.

B4 Prilagajanje tehnološkim in demografskim spremembam

B4.1: Zagotoviti, da 90 % novih delovnih mest, ustvarjenih do leta 2030, vključuje možnosti usposabljanja/izpopolnjevanja.

B4.2: Zmanjšanje deleža neprostoVOLJNIH začasnih ali atipičnih pogodb med mladimi delavci (< 30) na manj kot 10 % do leta 2030.

C Trajnostno delo in v prihodnost usmerjeno gospodarstvo

C1 Spodbujanje »trajnostnega delovnega življenja«

C1.1: Do leta 2028 uvesti nacionalni okvir, ki spodbuja zdrave delovne pogoje in varno podaljšuje delovno življenje; do leta 2030 povečati povprečno število zdravih delovnih let za dve leti.

C1.2: Do leta 2030 doseči, da bo vsaj 90 % delavcev zaposlenih na visokokakovostnih delovnih mestih (ki izpolnjujejo merila: varna, dobro plačana, razvoj znanja in spretnosti).

C2 Spodbujati zeleno in digitalno zaposlovanje

C2.1: Cilj, da bo 30 % vseh novih delovnih mest v obdobju 2025–2030 v zelenih/digitalnih sektorjih.

C2.2: Zagotoviti podporo za izpopolnjevanje znanja in spretnosti, tako da bo do leta 2030 vsaj 75 % odrasle delovne sile sodelovalo v usposabljanju za digitalne in zelene spretnosti.

C3 Okrepiti upravljanje dostojnega dela in delavske pravice

C3.1: Do leta 2027 vzpostaviti regionalna »središča za dostojno delo« v vseh regijah NUTS-2, ki bodo nudila svetovanje, usposabljanje in spremljanje netipičnega dela in standardov dela (na področjih, kot so: pravica do odklopa od tehnoloških in elektronskih medijev, dnevni in tedenski počitek, zdravje in varnost pri delu, usklajevanje dela in drugih delov življenja, enakost spolov ...).

C3.2: Do leta 2030 zmanjšati stopnjo kršitev delovne zakonodaje v netipičnem zaposlovanju za 50 %.

Utemeljitev

Vrednote enakosti, trajnosti in solidarnosti odražajo slovensko tradicijo socialnega trga in zavezanost evropskemu socialnemu modelu. Gospodarska rast sama po sebi ni dovolj. Povečanje zaposlenosti in dostojnega dela je bistveno za preprečevanje izključenosti, revščine in medgeneracijskih neenakosti, zlasti glede na staranje prebivalstva in regionalne razlike.

Podcilji so usklajeni z 8. ciljem Združenih narodov za trajnostni razvoj (»Spodbujati trajnostno, vključujočo in vzdržno gospodarsko rast, polno in produktivno zaposlenost ter dostojno delo za vse.«). Poudarek na ekologiji, digitalizaciji in na delovnih mestih, usmerjenih v prihodnost, je odziv na globalne strukturne spremembe, podnebne izzive in na potrebo po kakovosti namesto količini dela. Poudarek na dostojnem delu (C3) je upravičen zaradi naraščajočih oblik negotovosti dela in pomembnosti delavskih pravic ter socialnega dialoga. Količinski cilji in časovni okviri zagotavljajo jasnost za spremljanje politik in odgovornost.

Spremljanje in kazalniki

Ključni kazalniki bodo vključevali: stopnjo zaposlenosti, stopnjo dolgotrajne brezposelnosti, delež pogodb za nedoločen čas, stopnjo tveganja revščine med zaposlenimi, rast delovne produktivnosti, delež zaposlenosti v zelenih/digitalnih sektorjih, razlike med regionalnimi stopnjami zaposlenosti, razlike v zaposlenosti med spoloma, delež zaposlenih starejših delavcev, število centrov za dostojno delo, število primerov kršitve delovne zakonodaje. Veliko teh kazalnikov že obstaja v slovenskem statističnem poročanju.

Poročanje mora biti letno in vključeno v nacionalne strategije (kot je npr. Slovenska razvojna strategija 2030) (Portal GOV.SI).

S sprejetjem teh ciljev se Slovenija ne le usmerja v gospodarsko rast, ampak tudi v to, da ta rast poteka na vključujoč, pravičen in trajnosten način, tako da rast koristi vsem ljudem, delo pa je dostojno ter gospodarstvo odporno na demografske, tehnološke in na ekološke spremembe.

Viri

- Beck, U. (2000). *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press
- Bradley, H. et al. (2000). *Myths at work*. Cambridge: Polity.
- Kalleberg, A. (2009). Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition. *American Sociological Review*, 74(1), 1–22.
- Kanjuo Mrčela, A., in Ignjatović, M. (2015). Od prožnosti do prekarnosti dela: stopnjevanje negativnih sprememb na začetku 21. stoletja. *Teorija in praksa* [na spletu], 52(3), 350–381, 563–564. [Dostopano 15. januar 2026]. Pridobljeno s <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/TiP2015>
- Kanjuo Mrčela, A. (2021). O čem govorimo, ko govorimo o prekarnosti? V Poglajen, Č., Tekavčič, M., Kanjua Mrčala, A., in Turk, D. (ur.), *Študije o prekarnosti: Interdisciplinarni pogledi*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

- Kanjuo Mrčela, A. (2024). Spremembe dela danes: od digitalizacije h kiborgizaciji dela. V Kanjuo Mrčela, A., in Kohont, A. (ur.), *Digitalizacija dela in življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Kenney, M., in Zysman, J. (2016). The Rise of the Platform Economy. *Science and Technology*, 32(3), 61–69.
- Langley, P., in Leyshon, A. (2017). *Platform capitalism: The intermediation and capitalisation of digital economic circulation*. Cambridge University Press: 9. november 2023. <https://www.cambridge.org/core/journals/finance-and-society/article/platform-capitalism-the-intermediation-and-capitalisation-of-digital-economic-circulation/8DA262AC62FF66F97154F6CF5F77870C>
- Murillo et al. (2017). When the sharing economy becomes neoliberalism on steroids: Unravelling the controversies. *Technological Forecasting and Social Change*, 125, 66–76.
- Pollert, A. (1991). *Farewell to Flexibility?* London: Wiley-Blackwell.
- Pulignano in Piasna (2021). *Does it pay to work? Unpaid labour in the platform economy*.
- Slovenska razvojna strategija (2030)*. (Portal GOV.SI).
- Srnicek, N. (2017). *Platform Capitalism*. Cambridge, Oxford, Boston: Polity Press.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London, New York: Boomsbury Academic.
- Standing, G. (2014). *A Precariat Charter. From denizens to citizens*. London, New York: Boomsbury Academic.

PREOBLIKOVANJE GOSPODARSTVA Z INOVACIJAMI, S KREPITVIJO KVALIFIKACIJ IN Z RAZVOJEM PODJETNIŠKIH PRILOŽNOSTI

Mag. Sibil Svilan

Uvod

V zdajšnjih nestanovitnih in zaostrenih razmerah oblikujejo razvite in uspešne države nove strategije in razvojne modele za prihodnost in večjo odpornost. Tega skupnega podviga žal mi ne zmoremo. Pri nas na tem področju vsak dela po svoje, zato imamo »različne bitke« interesnih skupin in združenj ter tudi lobistične posege. Tako je že znotraj gospodarstva (GZS, SBC, OZS, ZM); vsako združenje je pripravilo svojo različico in zahteve, ministrstva in Vlada imajo svoje poglede, akademiki (SAZU, AZTRS, IAS, MAS) in druge skupine, zlasti NVO, pa imajo spet drugačne poglede itn. Tak pristop pomeni, da je vse to verjetno interesno nezdružljivo, projektno in finančno pa vsekakor neizvedljivo.

Če bi želeli oblikovati svojo prihodnost, bi potrebovali povsem novo, vseobsegajočo, strokovno in povezovalno dolgoročno obliko ter način z integriranim intelektualnim in konsenzualnim potencialom. Temelji take oblike in načina so lahko le neodvisnost, stroka in profesionalnost ter povezovalni interes vseh, zdajšnjih in prihodnjih uporabnikov (planet, prebivalci, podjetja in razna partnerstva pa tudi različni načrti in nameni, zlasti tehnološki in kulturni), možnosti trajnostnega napredka. Zdajšnji, pretežno nestrokovno interesni posegi in odločitve, v konzumizmu gospodarskega ter širšega energetskega in družbenega sistema ter racionalno neemocionalne sile močnejšega nas vodijo v podnebno-ekološki, tehnično-znanstveni in medčloveško konfliktni nazadek.

Da bi to pot preprečili in stopili na drugačne poti trajnostnega napredka, potrebujemo veliko spremembo mišljenja in delovanja, saj samo take dejanske aktivnosti in učinki lahko to omogočijo; potrebujemo tudi spremembo vrednot in ravni zavesti pri posameznikih in v institucijah, podjetjih, združenjih in javni upravi ter tudi v civilni družbi.

Kako to izvesti ter na kak način oblikovati in sprejeti nekatere dolgoročne odločitve, zlasti na gospodarskem področju, je zato ključno vprašanje. Tega postavljamo na tem mestu tako, da podajamo nekatere mogoče odgovore oz. predloge na »volatilno volatilnost« današnjega transformacijskega časa in prostora. Želeli bi, da se te predloge začne izvajati v zdajšnjem oknu priložnosti sprememb in potrebnih premikov. To je le še priprto, zato se moramo hitro odzvati, sicer bomo nazadovali. Namreč, geopolitika in geoekonomika intenzivno preoblikujeta svet, čemur se je treba hitro prilagoditi z odpornostjo in zlasti z modrostjo, če želimo Slovenci še stati in ostati suvereni.

Nova realnost in razvojne potrebe

V novi realnosti sveta je strokovna in razvojna ocena, da zdaj Slovenija ni najboljša različica sebe, ne kot družba in tudi ne kot gospodarstvo. Za to, da bi bila Slovenija in slovensko gospodarstvo boljša ter konkurenčnejša, produktivnejša in prepoznavnejša, potrebujemo nov celovit strateški pristop in tudi nov razvojni model. S tem moramo preučiti vse cilje trajnostnega razvoja pa tudi geopolitične in geoekonomske obrate ter nove strukturne izzive, hkrati pa izkoristiti priložnosti oz. zlasti gospodarske in druge koristi, ki na novo nastajajo.

Da bi lažje dosegli tak pristop oz. dogovor in v praksi delovanja začeli spreminjati svoje dozdašnje vzorce obnašanja in gospodarjenja, bi bilo verjetno smiselno skupaj določiti 3–5 novih smeri in prioritet, ki bi jih vsi poznali, pa tudi, česa ne bomo več delali in subvencionirali oz. financirali. Tu gre za strukturne in ne ciklične spremembe, saj ne gre le za popravljajenje stanja. Zato se bo treba marsičemu odreči in marsikaj na novo dodati. Gre za bistvene spremembe oz. transformacijo, pri čemer je pomemben zlasti učinek, ki ima časovni in vsebinski horizont. Ta pokaže širine in višine ter globine nove strategije in razvojnega modela. Te morajo biti jasne in realne, zlasti pa motivacijske, da jih razume in ponotrani večina, zlasti mladi. Tako zmanjšujemo negotovost zdajšnjega časa. Tu pa je potrebna kritična masa, da se doseže kritično novo spremembo mišljenja in tudi delovanja, torej spremembo ravni zavesti. Zato se bomo v nadaljevanju osredinili na predloge in argumente, ki bi lahko kot nekakšen vzvod sorazmerno hitro in precej varno, zlasti v našem gospodarstvu, prinesli želene spremembe in bistveno izboljšavo zdajšnje različice Slovenije.

Gospodarska struktura in produktivnost ter dodana vrednost

Slovenija ima visok delež industrije v BDP (29 %, bistveno nad povprečjem EU, ki je 22 %), saj ima močen delež predelovalnih dejavnosti in dobro dobaviteljsko avtomobilsko verigo, vključno z zelo močnim orodjarstvom, ter pomemben delež v proizvodnji energije, hišnih aparatov, bele tehnike in farmacevtskih proizvodov pa tudi v gradbeništvu. Pomemben je torej proizvodni sektor, podobno kot na Češkem (30 %) in v Nemčiji (26 %) ter Avstriji (23 %), v nasprotju z državami, ki imajo večji delež v storitvenem sektorju, kot na Nizozemskem (17 %) ali pa Lukemburgu (le 10 % industrije), tj. po podatkih Eurostata za leto 2025. Na tem področju je v Sloveniji po oceni istega vira več kot 30 % vseh zaposlenih, če lahko upoštevamo še zaposlene v gradbeništvu, pa ta odstotek preseže 35 %.

Slovenija je zelo odprta ekonomija in izvoz je bil vedno glavni motor naše rasti. To se je v zadnjih letih že interno nekoliko spremenilo, zdaj pa so se spremenila tudi pravila mednarodna trgovine, ki so vse bolj omejena, celo protekcionistična. Izvoz naših poglavitnih partneric se manjša in se tudi pri nas spreminja v isti smeri. Zato je treba poiskati drugačne osnove oz. načine in oblike izvoza, kot so bile v preteklosti. Kako to storiti, bomo poskušali posredno pokazati s predlogi preoblikovanja R & D in oblik sodelovanja ter posledično poslovnih modelov v nadaljevanju.

Slovenija ima torej močno izvozno usmerjeno industrijsko jedro s sorazmerno visokim deležem proizvodnje v dobaviteljskih verigah, vendar pa tu zaostaja za Avstrijo in Češko (kot dvema najbolj primerljivima državama), po produktivnosti in dodani vrednosti ter intenzivnosti R & D, zlasti pa po obsegu proizvodnje. Ključne razlike so v deležu invencij in številu patentov, zlasti pa zasebnih investicij v R & D in tako deležu v BDP ter strukturi dodane vrednosti in sami poslovni dinamiki, predvsem pa po ambicioznosti. To v klasični razvojni ekonomski teoriji zahteva ciljno spodbujanje invencij in inovacij, povezovanje univerz in institutov ter industrije in izboljšanje poslovnega okolja ter investiranja. Mi pa bomo to pogledali tudi z drugega zornega kota, tj. kako bi bilo to v Sloveniji mogoče, in sicer z vzvodom, čim hitreje spremeniti vsebinsko in organizacijsko. To pomeni veliko več invencij in inovacij podjetij, in sicer tudi z vidika vložkov oz. investicij, vendar pa zlasti mogočih bistveno večjih učinkov R & D in znanosti, pri komercializaciji izdelkov ter mogočih novih poslovnih idejah in modelih ter izvozu.

Inovacije in R & D

Za izboljšanje stanja na tem področju je po naši oceni jedro problemov in rešitev drugod kot pa le v klasičnem načinu spodbujanja in financiranja. Na področju R & R v podjetjih, na univerzah in inštitutih je bistveno večji problem premajhen »output« glede na vložek oz. zdajšnji »input«, tj. glede človeškega faktorja oz. talentov ter glede financiranja in povezav z gospodarstvom oz. s komercializacijo nastalega znanja. Za boljšo predstavitev pogledimo podatke o GERD/BERD/HERD ter število doktorantov na 1.000 in evropske prijave patentov na mio. prebivalcev v Sloveniji, na Češkem in v Avstriji v naslednji primerjalni preglednici:

Primerjalna preglednica – ključni indikatorji za leto 2024¹

Indikator	Slovenija	Avstrija	Češka
BDP	67 mrd. €	510 mrd. €	285 mrd. €
GERD	2,1 %	3,3 %	1,9 %
BERD	1,3 %	2,2%	1,2 %
HERD	0,29 %	0,70 %	0,30 %
Štev. dr.	2,8	2,1	1,6 (povp. EU 2)
EPO pat.	43	234	56 (povp. EU 140)
Štev. zdrav.	3,4	4,6	5,7 (povp. EU 4,2)

Podatki kažejo, da Slovenija ne zaostaja tako močno po vlaganjih in proizvodnji znanja ter zlasti številu vseh doktorjev znanosti. Po številu teh smo med prvimi v EU in tudi v svetu, čeprav tu strukturno zaostajamo na področju STEM in medicine, kar je vidno tudi pri številu zdravnikov na 1.000 prebivalcev. Težava pa je, da vsega tega ustvarjenega znanja ne znamo pretvoriti v komercialno uspešne izdelke za trg. Tako imamo zelo malo prijavljenih patentov in inovacij v industrijski uporabi, ki bi lahko bistveno spremenili in izboljšali obstoječe procese in modele ali celo vodili v nove poslovne modele in komercializacijo ter posledično izvoz. To pomeni, da je treba najprej na tem področju narediti bistvene spremembe, če želimo doseči večji »output«, in šele nato lahko sledijo drugi ukrepi.

Če pogledamo še globlje v kakovost invencij in inovacij, Slovenija sicer izboljšuje rezultate (predvsem zaradi formacije) glede na pretekla leta in je postala zmerni inovator med 27 članicami EU², vendar prepočasni, saj

1. Vir: Eurostat; ec.europa.eu/eurostat
2. Analiza European Innovation Scoreboard; Innovation Performance of 27 Mem-

tu še bistveno zaostaja za Avstrijo in tudi Češko po obsegu javno-zasebnih vlaganj in pa zlasti komercializaciji v velikih serijah v industriji, ki je v vseh treh državah ključni del gospodarstva in izvoza. Na tem področju ima Avstrija bistveno ambicioznejše smeri in cilje do leta 2030 (RTI Strategy 2030³) in zato tudi večje javne, zlasti pa zasebne programe ter oblike financiranja v gospodarstvu. Češka podobno zelo povečuje proračun za strateške tehnologije ter se javno in zasebno povezuje v skupine na posameznih industrijskih področjih, kot sta energija in elektrotehnika – telekomunikacije ter kemija. Ti državi imata stabilno rast zasebnih vlaganj in močnejše povezave univerza – industrija, kot je to primer v Sloveniji, v kateri ni niti prave strategije in zato ni zasebnih povezav ter prevzemanja tveganj, zlasti pa ne velikih zasebnih in javnih vlaganj z jasnimi strateškimi cilji.

Transformacije ne bomo dosegli z nizko učinkovitostjo znanosti in R & D, prav tako ne sprememb v produktivnosti in izdelavi novih poslovnih modelov, ki so ključni za naš razvoj in konkurenčnost gospodarstva. Zato podajamo naslednje strateške ugotovitve:

- Ker ima Slovenija zelo visoko število doktorjev znanosti (in tudi diplomantov, vendar se bomo tu omejili le na prve, čeprav je mogoča analogija), je to lahko ena njenih ključnih prednosti. Zdaj tega obstoječega potenciala gospodarstvo ne izkorišča v celoti. To je posledica predvsem močne univerzitetne tradicije in velikega števila doktorskih štipendij. Problem pa je prenos tega znanja v gospodarstvo, saj je prenos znanja v zasebni sektor zelo šibek. Večina doktorjev namreč ostaja v akademskem in javnem sektorju (univerze, raziskovalni inštituti). V podjetja gre le okoli 25 % naših doktorantov, medtem ko jih gre v Nemčiji več kot 50 %, v Švici okoli 45 %, v Avstriji pa okoli 35 %⁴. Prav tako je v Sloveniji zelo nizko število »start-upov«, ki jih ustvarjajo doktorji, v primerjavi z omenjenimi državami. Torej nimamo sistema za sprejem tveganj in komercializacijo idej, čeprav je velik delež doktorjev tudi v naravoslovju in tehniki. Ti bi bili lahko idealni partnerji za naše visokotehnološke panoge in podjetja.
- Problem doktorantov je v tem, da tega, kar verjamemo, da znajo, ne morejo uporabiti v slovenskih podjetjih. Doktorski študij je zdaj usmerjen predvsem v akademsko kariero in uspeh se meri v številu

---

ber Country 2025. <https://reasearch-and-inovation.ec.eurora.eu>

3. RTI Strategy 2023. <https://era.gov.at>

4. Vir: Eurostat. ec.europa.eu/eurostat

objav v znanstvenih publikacijah (točke ŠIF), ne pa s patenti, prototipi ali s komercialnimi pogodbami in projekti. To ustvarja specialiste za članke in publikacije, ne pa za invencije in inovacije (tu vedno mislimo tehnološke in organizacijske) ali v produktih kritične nove vrednosti. Karierni sistem v javnem raziskovanju je skoraj sovražen do patentov, saj je napredovanje na fakultetah in institutih vezano na objave in kaznuje tiste, ki bi izumljali in patentirali. V gospodarski praksi so doktorji, ki delajo v podjetjih (npr. v farmaciji, avtomobilski industriji), kritično pomembni za prelomne informacije ter nujno potrebni za nove produkte in poslovne modele. V Sloveniji pa je takih podjetij premalo. Poleg tega so podjetja majhna in niso zelo intenzivna R & R (nakupi in prilagodi tehnologijo; ne razvijajo svoje, z redkimi izjemami), zato je povpraševanje po patentih iz notranjih razvojnih oddelkov podjetij nizko. V majhnih podjetjih pa je pogosto prisotna družinska zadružna mentaliteta, ko lastniki ne vidijo vrednosti v intelektualni lastnini ali se je celo bojijo, ker bi se s prijavo patenta razkrila njihovo skrivnost delovanja. To ima velike negativne posledice v rasti MSP-jev.

- Slovenija je torej tovarna doktorjev na evropski ravni, vendar z zelo ozkim mostom prehoda v gospodarstvo. Raziskovalni projekti na univerzah in inštitutih se rojevajo bolj iz znanstvene radovednosti, ne pa iz industrijske potrebe. Rezultat je tako iskanje rešitev v iskanju problema in tako tudi končajo, saj ne najdejo tržne komercializacije. Tu gre za specialne kadre, ki jih naš gospodarski sistem ne zna absorbirati in usmeriti v ustvarjanje tržne vrednosti. Ključni izziv je torej, kako ustvarjati pogoje v podjetjih, da bodo v svojih oddelkih za raziskovanje in razvoj ali drugod doktoranti videli priložnosti in da bodo to svoje znanje lahko tam komercialno izkoriščali. Zato je treba spremeniti karierni poti, da bi bile zasebne alternative enako privlačne kot akademske, ki so zdaj v bistvu prelahke in vabljuje. To je potencial in neizkoriščena priložnost, ki čaka na strateško izrabo. Če bi uspeli v Sloveniji preusmeriti samo dodatnih 15 % doktorjev znanosti letno v podjetja, bi dobili veliko število verjetno dobrih znanstvenikov v tem delu gospodarstva, ki bi se tako hitro razvijalo. Za uporabo tega potenciala bi morali prilagoditi ponudbo in spremeniti povpraševanje. Podajamo šest mogočih ukrepov:

- **Industrijski doktorat** – za vse oblike doktorskega študija se uvede in vzpostavi obvezni model kofinanciranja in konadzora doktorata. To

pomeni, da mora skoraj vsak študent imeti industrijskega mentorja iz določenega podjetja in projekt, v katerem rešuje konkretno težavo ali konkretno podjetniško vprašanje (le izjemoma je to le teoretično), in pa plačo, ki se financira s 50-odstotnim deležem iz tega podjetja in 50-odstotnim deležem iz državnih skladov, posebej ustanovljenih za ta namen (tu bi bila vodilna SID banka s finančnim inženiringom). Ta vzvod bi hitro omogočil takojšno povezavo z gospodarstvom. Podjetja investirajo in tudi izkoristijo rezultate doktoranta, ta pa dobi praktične izkušnje oziroma se lahko zaposli v podjetju. Ta ukrep bi lahko v naslednjih 3–4 letih preusmeril 70 % vseh novih doktorjev, zlasti na STEM-področju, ki bi jih tako lahko hitreje uporabili v podjetjih za inovacije ali nove poslovne modele in procese ter produkte in s tem razvoj in rast.

- **Davčni kredit za plače doktorjev** v podjetjih – podjetje, ki zaposli doktorje znanosti, lahko od plače odšteje 180 % stroškov kot davčno olajšavo za tri ali štiri leta. To pomeni, da podjetja ne bodo zaposlovala doktorjev iz patriotizma, ampak ker se bo tudi ekonomsko izplačalo, kar zniža tveganje in poveča povpraševanje. Ta ukrep bi verjetno lahko v naslednjih treh letih dodatno povečal število vseh doktorjev v zasebnem sektorju in zlasti njihovo učinkovito delovanje.
- **Ustanovitev tehnoloških transfernih šol** – to pomeni 6-mesečni obvezni program za vse, ki končujejo doktorat (lahko tudi diplomanti), in sicer v petih modulih (osnove intelektualne lastnine, komercializacija produktov, projektno vodenje in ustanavljanje »start-upa«, tveganja ter finančni menedžment). Na podlagi tega programa sledi praksa v podjetju ali pa nagrada z neko obliko »seed grant« za lastni poslovni poskus iz omenjenega sklada SID banke. Večini, zlasti STEM-doktorantom, namreč manjkajo poslovne in tržne veščine, ta šola pa je most med akademskim svetom in gospodarstvom. Tu bi lahko doktoranti (tudi diplomanti) dobili znanje in zagon za tisto, kar bi bilo v gospodarski praksi potrebno, podjetja pa njihove ideje in znanje.
- **Javno projektno naročilo za javne komercialne rešitve** – javne ustanove bi razpisale nekaj kompleksnih javnih izzivov (npr. razvoj prehranske varnosti, sistema UI za zgodnje odkrivanje poplav ali pa trajnostnih kompozitnih materialov za javno infrastrukturo itn.), na kar se lahko prijavili konzorcij najmanj treh podjetij, ki pa mora vključevati vsaj pet doktorjev znanosti. Ta način ustvarja konkretno povpraševanje po doktorjih in reševanje resničnih problemov v družbi, ki so zelo pomembni

oz. jih družba tako ocenjuje ter so tudi sestavi del novega razvojnega modela, o katerem smo govorili. Podjetja se bodo tako začela bolj zanimati za naše doktorje in bodo tudi lahko pridobivala atraktivna naročila za tako namensko reševanje problemov družbe.

- **Preobrazba raziskovalnih inštitutov v podjetniške laboratorije** – ko se javno financiranim inštitutom spremenijo merila uspeha (65 % vsega financiranja, odvisno od pogodb s podjetji in licenčnih patentov ali pa licenc iz patentov doktorskih raziskovalcev v inštitutu, ki tudi lahko dobijo »sabatični dopust« za izvedbo naloge v določenem podjetju), se spremenita tudi motivacija in vsebina dosežkov. Doktorjem se dovoli tudi ustanovitev »spin-off oz. start-up podjetja« ob hkratnem mogočem ohranjanju službe in pridobitve dodatne stimulacije »seed grant«, o kateri smo govorili v drugi točki. S tem bi siliti vse inštitute, da postanejo stičišče med znanostjo in gospodarstvom oz. res iskali konkretne komercialne rešitve. Podobno se naredi tudi na univerzah oz. fakultetah, ki morajo postati tudi partnerji podjetij za komercializacijo in ne le ustvarjalci znanja. To pomeni, da se vsaj del javnega financiranja (50 %) univerz veže na jasno merljive rezultate (licence, patente, industrijske pogodbe itn.) in tako tudi postavi nove ključne kazalnike za merjenje uspeha posameznih univerz/fakultet.
- **Vzpostavitev regionalnih tehnološko-transfernih centrov (TTC) in pilotnih skladov za določene projektne prototipe (specifični slovenski akcelerator)** – npr. mrežo orodjarn, ki bi razvijala nova digitalizirana orodja za določene panoge in dobavitelje. Tako lahko lokalno bolje sodelujejo diplomanti, doktoranti in podjetniki pri prenosu vseh tehnologij in znanja (tehnoloških in organizacijskih) ter pospešijo R & R na tem področju. Tako prihaja do invencije in inovacije, ki pa se obvezno prijavljajo. Npr. večja koncentracija in digitalizacija orodjarstva, ki je ena ključnih slovenskih prednosti, bi nedvomno lahko dala nov pospešek in invencije marsikateremu obstoječemu gospodarskemu področju. Tako se tudi pospešita komercializacija raziskav in dvig dodane vrednosti lokalne industrije (npr. TT-center Ljubljana Šiška ali Velenje, Šoštanj). Pri tem se za financiranje uporabi mešanico EU-sredstev, zlasti v vzhodni regiji, zasebnih partnerjev in tudi državnega sofinanciranja prek posebnega sklada SID banke. Pri tem se izkoristi tehnično podporo in možnosti EU-ustanov (EK, EIB, EIF) in lokalnih podjetij v določeni regiji ter oblikuje posebne pilotne projekte TTC oz. akceleratorске finančne centre in sklade.

Ti predlogi lahko hitro delujejo, ker ima Slovenija že kritično maso doktorjev na univerzah in inštitutih. Tako lahko ti doktorji s temi ukrepi in z novo strukturo, ki jim omogoča, da razvijajo svoje potenciale, dajo rezultate v podjetjih, saj se spremenijo pravile igre. Podobno velja za druge ukrepe. Financiranje izvajanja teh ukrepov se paralelno povečuje skozi evropska sredstva ter domače javne in zasebne ustanove in podjetja, ko se vidijo razlike in učinki. Gre za preprosto menjavo meril – namesto štetja člankov, publikacij in ŠIF-točk šteje število patentov in prototipov ter novih produktov, ki jih dejansko dosežemo in jih prodamo na mednarodnem trgu. Podjetja in inštituti ter univerze sodelujejo v različnih oblikah in tako lahko ustvarjajo inovacije, s tem pa lahko pospešeno razvijajo ta podjetja ali tudi ustvarjajo nova podjetja. S tem posredno odpirajo nove trge oz. nove oblike izvoza Slovenije, kar je – kot smo že omenili – danes nujno potrebno.

Učinki, tveganja in druge potrebne spremembe

Opisana transformacija je namenjena učinkovitejši znanosti, R & R oz. univerzam in inštitutom ter izrazitemu povečanju produktivnosti teh in podjetij, zlasti z ustrežnejšim prevajanjem obstoječih javnih in zasebnih finančnih pa tudi drugih sredstev v konkretne rezultate. To je mogoče z večjimi novimi invencijami in mogočimi spremembami poslovnih modelov ter tako z večjo dodano vrednostjo, rastjo in razvojem. Slovenski problem ni v pomankanju finančnih sredstev, ampak v tem, kako ta sredstva učinkovito pretvoriti v produkte in storitve podjetij oz. družbeno korist. Za to ne potrebujemo bistveno več financiranja, ampak transformacijo kulture učinkovite izvedbe tega procesa, ki mora imeti jasno razvojno odgovornost. Javno in zasebno financiranje znanosti in R & R ne sme biti stalna renta, ki omogoča nekaterim, da delajo, kar želijo, brez koristi za naš razvoj. S kombinacijo teh šestih ukrepov in še nekaterih drugih zadev bi lahko v treh do štirih letih bistveno spremenili tok talentov in dinamično doktorskih študijev. To bi lahko povečalo produktivnost podjetij ter posledično tudi njihovo dodano vrednost in razvoj.

Slovenija torej na tem področju potrebuje drugačen, nov sistem, ki bi tiste, ki so že naš potencial, usmerila v ustvarjanje višje gospodarske vrednosti z novimi inovacijami in s poslovnimi modeli. To je verjetno najhitrejša pot za dvig produktivnosti in posledično dodane vrednosti slovenskega izvoza oz. gospodarstva. Tako bi »gorivo«, tj. doktorante, ki ga

že imamo, preusmerili v »motor« podjetja, ki bi to gorivo uporabilo tako, da bi doktorsko in svoje znanje pretvorili v konkretne tržne izdelke ali poslovne modele, in sicer pre navedenih ukrepov »mostov in cest«, ki jih na nov način sinergično povezujejo. Ko bodo doktorji inženirji in drugi diplomanti postali uspešni in bogati z licencami in s patenti, ne le profesorji s ŠIF-točkami in z objavami, ki so dobre bolj za tuja kot naša podjetja, bo tok invencij in inovacij začel teči in se bosta produktivnosti ter dodana vrednost večali, s tem pa tudi konkurenčnost slovenskega gospodarstva v svetu.

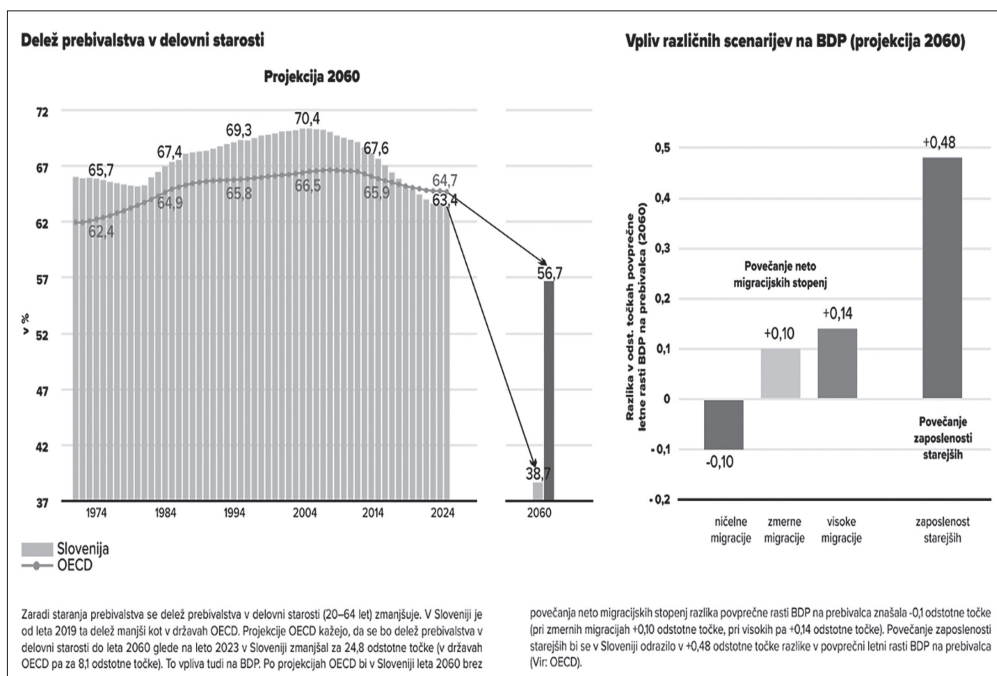
Seveda ima omenjeni način dviga produktivnosti in konkurenčnosti ter uspešnosti vsaj eno ključno predpostavko. To je visoka kakovost našega izobraževalnega sistema. Če so naši doktoranti in inženirji ter drugi diplomanti le navidezni strokovnjaki, je celoten predlog oz. projekt že v osnovi obsojen na neuspeh, saj jih podjetniki ne bodo sprejeli, ker ne bo nobene dodane vrednosti. Taka ugotovitev pa bi predstavljala za Slovenijo izjemno velik problem, saj zahteva spremembo celotnega izobraževanja, zlasti visokošolskega. Šolske in univerzitetne programe bo tudi sicer treba prilagoditi novim potrebam prihodnosti. Te zahtevajo drugačne vsebine in veščine ter spretnosti, zlasti pa znanje postavlja v povsem nov položaj vseživljenjskega učenja in drugačnega izpopolnjevanja vseh meril. Tako imenovane mehke oz. mentalne veščine ter zlasti izkušnje so vedno pomembnejše, saj samo podatkovno znanje UI že bolje obvladuje od nas, ljudi. Tako UI postaja do neke mere vedno bolj naša kognitivno-inteligentna konkurenca. Zato danes inteligence ne moremo več enačiti z bistrostjo pa tudi ne s pametjo in zlasti ne z modrostjo, saj se ravno z UI izgublja kontekst in odgovornost oz. smisel ter moč subjekta. Tako je dozdejšnji pojem znanja in družbe znanja ter klasičnih univerz vedno bolj preživet. Vse bolj se bo treba usmeriti v družbo pameti in modrosti ter v nove oblike in načine posredovanja celovitega znanja, veščin in spretnosti ter izkušenj, tj. v t. i. multiverzo. Multiverza pomeni, da se na določeni ravni študija modalno oblikuje interdisciplinarno in transdisciplinarno pa tudi novo multidisciplinarno obliko, ki bi lahko omogočila izobraževanje za vse kompleksnejše in vse hitrejši prihodnje izzive naše družbe, da bi lahko postali družba modrosti.

Zdaj tu predpostavimo, da smo v svoji slovenski tovarni doktorjev »proizvedli ustrezno kakovost«, zlasti pa, da bo motivacija podjetnikov in doktorantov dovolj visoka za izvedbo predlaganega, odločevalci pa bodo hit-

ro omogočili izvajanje in financiranje. Vzporedno s tem bo treba izvesti tudi ukrepe zadrževanje talentov doma in pridobivanje novih talentov, s spodbudami in z olajšavami ter lažjimi procedurami za tuje strokovnjake, tudi zunaj EU, torej ustvariti atraktivne pogoje za naše povratnike in druge visokousposobljene tujce ter možnosti zanimive zaposlitve v Sloveniji. Hkrati bo potrebna tudi aktivacija vseh drugih kadrovskega potencialov v Sloveniji, kar pomeni povečati udeležbo starejših, tudi upokojenih delavcev in ranljivih skupin na trgu dela, z novimi vsebinami in oblikami dela ter vseživljenjskega usposabljanja.

Trg dela in poklicno izobraževanje

Nadaljujemo pri najpomembnejšem viru gospodarstva, tj. človeškem viru oz. kapitalu, in veliki slovenski težavi, tj. pomankanju delovne sile kot naslednjemu področju, ki potrebuje bistvene spremembe za gospodarski razvoj. Namreč, zlasti spremembe na kadrovskega področju so ključnega pomena za gospodarstvo in širše, saj je demografska slika precej neugodna, migrantska politika pa neustrezna. To nam najbolje prikazuje tudi naslednja preglednica Kluba slovenskih podjetnikov iz podatkov OECD in Umarja.

Ker Slovenija po Umarjevih podatkih zdaj zaradi starosti vsako leto izgubi okoli 5.000 delovno aktivnih prebivalcev, so za samo ohranjanje gospodarske ravni potrebne velike spremembe na trgu dela in zlasti pri poklicnem izobraževanju ter seveda tudi visokošolskem izobraževanju, kot smo že omenili. To bi morala biti zelo bistvena gospodarska prioriteta v okviru novega razvojnega modela, ki bi jo lahko imenovali kar »Nacionalni program povečanja in prekvalifikacij«, tj. za večje število delovno aktivnih, nove veščine in znanje ter spodbude za vseživljenjsko učenje in fleksibilnejši sistem priseljevanja strokovnjakov. Pri zadnjem je treba poleg omenjenih spodbud za tujce vzpostaviti tudi konkreten program za vključitev uspešnih Slovencev v tujini v naše gospodarstvo. Seveda pa je potrebna tudi nova migrantska strategija.

Zdajšnje stanje pomanjkanja kvalificirane delovne sile zavira rast in tudi prehod na visoko dodano vrednost izdelkov in izvoza. Ti komponenti pa sta ključni postavki za gospodarski razvoj in učinkovito porabo sredstev EU, ki so že nekaj časa naš pglavitni vir financiranja rasti. Zato se zdaj vrtimo v krogu in verjetno je najboljši način za izhod dejansko hitra sprememba na kadrovskem področju oz. trgu dela. Ustrezna kvantitetna sprememba bi tudi lahko prinesla več konkurenčnosti na domači trg dela in s kvantiteto navadno pride tudi do rasti kvalitete. Tako pa se najbolj spodbujata inovativnost in produktivnost v proizvodnji in storitvah (tudi javni sektor), kar je osnovni način za doseganje gospodarske rasti in višje vrednosti ter s tem tudi posredno proračunskih prihodkov za ustrezno socialno državo.

- Poleg tega se na mednarodnem trgu dela dogajajo velike spremembe. Tu ne mislimo le na vedno večjo in tudi bolj kvalificirano delovno silo, ki prihaja na evropski trg iz držav v razvoju oz. razvijajočih se držav Afrike in Azije (npr. Indije), ampak na velike spremembe v smislu uvajanja avtomatizacije, robotizacije in seveda umetne inteligence. To bo po nekaterih ocenah v prihodnjih letih bistveno spremenilo svetovni trg dela. Ocene ameriške študije SHRM⁵ kažejo, da je kar 57 % zdajšnjih oblik dela lahko podvrženih avtomatizaciji in digitalizaciji z umetno inteligenco. Podobno ugotavlja McKinsey v svojem poročilu o veščinah in UI⁶. Zato prihaja do redefiniranja dela kot takega

---

5. Society for Human Resource Management, Automation and Work Force Study, 2025.
6. McKinsey, Research on Skills and AI 2025. <https://www.mckinsey.com>

oziroma dela kot osnovne oblike in načina človeškega delovanja in gospodarskega faktorja. To se nanaša zlasti na tri vprašanja:

- najprej produktivnost in produktivne vrzeli, ki nastajajo pri primerjavi razmerja človek – stroj/UI, ki dela 24 ur brez odmorov, itn.;
- nato na primerjavo zmoglosti, ki jih imajo ljudje s svojimi zdajšnjimi veščinami in znanjem ter delovanje agentov umetne inteligence, ki imajo že podobne sposobnosti, vendar se pri umetni inteligenci oziroma agentih pojavljajo bistveno hitrejši in tudi zanesljivejši načini delovanja, zlasti pa podatkovne sposobnosti in veščine, ki jih posamezniki nimajo;
- najpomembnejše, vloga upravljanja in vodenja teh novih kombiniranih situacij pri delu in organizaciji tega, torej tako imenovanega multimedžmenta oz. hibridnega upravljanja, ter s tem tudi nove vloge menedžmenta v tem kontekstu (aspirativnosti in inspirativnosti ter motivacija) oziroma vprašanja ustvarjalnosti.

Pri zadnjem vprašanju, to je vprašanju kreativnosti in inovativnosti zaposlenih oziroma pridobivanju in ustreznem vodenju talentov na trgu dela, pa gre za bistvo. Ravno ti dejansko omogočajo ideje, inovacije in resnično dodano vrednost ter kakovost, česar umetna inteligenca, robotizacija in avtomatizacije ne zmorejo. V tej smeri se bosta spremenila trg dela in celotno izobraževanje s potrebnim drugačnim kritičnim, sistemskim in celovitim razmišljanjem namesto pomnjenja in učenja faktografije. Tu sta pomembna dva horizonta. Kratkoročni, do 2 let, ki je pretežno tehnični, in dolgoročni, do pet let, ko deluje tudi človeški faktor. V teh obdobjih se bo trg dela na evropskem in seveda našem območju bistveno spremenil, s tem pa tudi potrebno izobraževanje. Skladno s tem bo treba te spremembe ustrezno časovno uvajati in kontrolirano izpeljati, tudi v našem okolju, če želimo imeti gospodarske in druge uspehe.

Za gospodarstvo je na področju trga dela in poklicnega/visokega izobraževanja izjemno pomembna časovna komponenta. Zato bi bilo treba postaviti zelo konkretne vsebinske in časovne cilje omenjenega Nacionalnega programa povečanja in prekvalifikacij (npr. 1–3 let za programe prekvalifikacij; 2–4 let za merljiv dvig zaposlenosti v ciljnih sektorjih itn.) ter jih spremljati in korigirati glede na stanje na trgu. To bo verjetno odločilno za našo gospodarsko rast in seveda tudi standard v prihodnjih letih.

Tveganja pri izvedbi teh sprememb so glede na zdajšnjo politično polarizacijo in odpornost posameznih interesnih skupin, tudi domače delovne sile, velika. Dodatno oviro predstavljajo proračunske omejitve zaradi izjemno ekspanzivne proračunske politike v času rasti, ko se ni upoštevalo nobenih fiskalnih stabilizatorjev. Zato bi bil potreben nov socialni dialog (usklajevanje plačnega sistema v javnem in tudi zasebnem sektorju) oz. nov družbeni dogovor. Šele nato bi lahko sledili posamezni konkretni pilotni programi z vsebinskimi in s časovnimi kazalniki oz. faze izvedbe tega nacionalnega načrta povečanja in prekvalifikacij kot sestavnega dela novega razvojnega modela, skupaj z drugimi spremembami in ukrepi. To presega obseg tega prispevka, zato lahko nekaj konkretnih predlogov za spremembe na tem področju podamo le v nadaljevanju, tj. skupaj z drugimi predlogi sprememb in transformacij.

Prednosti in slabosti ter mogoči ukrepi za spremembe

Izboljšana produktivnost kot poglobitni izziv slovenskega gospodarstva in zlasti javnega sektorja ter spremenjen trg dela in drugačen sistem izobraževanja pa sami ne bodo mogli v celoti izboljšati našega gospodarskega stanja, še manj pa usmerjati trajnostnega razvoja. To so sicer nekatere najpomembnejše komponente novega trajnostnega razvojnega, vendar bodo potrebne bistveno širše in celovitejše spremembe in delovanje na vrsti drugih področij. Skladno s tem podajmo nekatere ugotovitve oz. usmeritve in mogoče predloge za potrebne spremembe, ki bi lahko vodile k transformaciji in posledično k novemu gospodarskemu stanju pa tudi drugačni, prepoznavnejši identiteti Slovenije.

Transformacija, ki je več kot le sprememba, vsebuje zlasti, kot smo že pojasnili, kulturno spremembo oz. transformacijo. Prav ta kulturna sprememba na vrsti področij je nujnost. Samo tako lahko zmanjšamo negotovost in povečamo zavedanje ter zlasti bistveno povišamo motivacijo in ambicioznost Slovencev, saj je to nujno za obstanek v današnjem nestanovitnem in turbulentnem svetu.

Transformacija kulture zdaj odloča o tem, ali bomo v današnjem svetu geopolitičnih sprememb moči in razmerij ter zlasti ob močnem geoekonomsko-konkurenčnem pritisku in okoljsko spremenjenih ter zelo omejenih možnostih lahko še dosegali zdajšnji standard in kakovost življenja ter tudi nove, širše in večje trajnostne cilje ali pa bomo hitro in mukotrpno nazadovali.

Poglobljena analiza gospodarstva namreč jasno pokaže, kje so danes specifične slabosti Slovenije, ki jih je treba odkrito priznati in odpraviti, ter kje so naše prednosti, ki jih je treba izkoristiti. Poglejmo najprej slabosti, ki so, če jih pogledamo zelo površno in le bistvene, naslednje:

- Past naše »srednje velikosti« in omejitve sprememb

To se nanaša na lastništvo v gospodarstvu in na neprezračeno lastništvo ali celo ugrabitev države oz. moč nekaterih notranjih krogov ali domačih elit. To ne povzroča le neučinkovitosti, ampak je tu prisotna tudi odporna strukturna na spremembe. Tu je konkurenca pogosto politična, ne tržna, kar povzroča tudi korupcijo ter interesno in denarno uslužnost. Veliko je torej ovir že za samo izboljšanje stanja. Te so še večje proti resnim spremembam pa tudi bistveno večji ambicioznosti. Vsak, ki želi nekaj res spremeniti, je onemogočen ali pa se zaradi preživetja podredi, seveda z redkimi izjemami, vendar tu rešitve ni v novi privatizaciji, kot smo jo že dvakrat napačno izvedli, in tudi ne v še neizvedeni lustraciji in zaplembah, ampak v novi strategiji in takem razvojnem modelu, ki na novih osnovah prinaša transformacijsko kulturo ustvarjanja večjega in inovativnejšega podjetniškega, zlasti javnega kapitala, z novimi modeli in integracijami. To bi dejansko omogočilo večje spremembe, sodelovanje in strateška partnerstva doma in tudi s tujci ter ustvarjanje inovativnih tematskih rešitev pa tudi finančnih skladov za nove specializacije gospodarstva in širše. Z novo kulturo se ustvarijo nove podjetniške in javne strukture na posameznih prihodnjih produktih in storitvah, pri čemer domači in tuji talenti lahko izživijo svoje ambicije. To lahko dejansko dolgoročno ustvari samorože oz. velika uspešna mednarodna podjetja, ki jih potrebujemo za ustvarjane višje vrednosti izvoza.

- Specifike podjetniške kulture in premajhne ambicioznosti zaradi premalo podjetniškega in drugega tveganja

Poslovna kultura pomankanja tvegane motivacije in mitigacije za doseganje vrhunskih rezultatov, v nasprotju z našo športno kulturo, je velika pomanjkljivost. Slovenci smo zelo previdni, ne samo do tujih lastnikov in novosti, ampak imamo kulturo previsokega odpora do tveganj, zlasti pa do poslovnih neuspehov, verjetno zaradi majhnosti in medsebojnega dobrega poznavanja. To seveda duši podjetniško dinamiko, saj pomeni, da ne prevzemamo večjih tveganj, zato nismo dovolj ambiciozni za velike mednarodne dosežke. Tu ne gre več samo za spremembo podjetništva, ampak zlasti za transformacijo naše širše kulture, ki bi cenila ali celo praznovala

tveganja in učinek učenja iz napak, ne le iz uspehov. To je pri nas zdaj težko sprejemljivo, vendar v današnjem nestanovitno nestanovitnem svetu potrebuješ veliko večjo ambicioznosti kot v stanovitnem svetu, če želiš uspeti.

- Dualnost v slovenski produktivnosti

Imamo zelo majhno število globalno konkurenčnih podjetij ter veliko mikro- in srednjih podjetij z nizko produktivnostjo, ki preživijo pretežno zaradi domačega trga, ne pa zaradi izvozne ali inovacijske moči. Tako imamo preveč samo produkcijskih podjetij, ki delajo za druge, in premalo razvojnih podjetij, ki ustvarjajo novo vrednost za naš razvoj. Zato je zdaj možnost uvrstitve naših podjetij med 500 najuspešnejših EU-podjetij zelo majhna⁷. Razlika med šampioni in šibkimi zaostajalci je zdaj prevelika, hkrati pa so zdajšnje politike in financiranje prepogosto usmerjeni v pomoč šibkim in ne pospešitev močnim (skritim) šampionom. To je treba spremeniti (tudi z mogočo konsolidacijo spodbujevalnega sistema, da ne prihaja do »zmedenega podjetnika«) in spodbuditi tiste, ki so lahko voditelji tudi na svetovnih trgih in tako tudi mednarodno dobro prepoznavni. To je prioriteta novega razvojnega modela v mednarodnem poslovanju podjetij in na področju drugačnega prihodnjega izvoza.

- Beg možganov (»Brain drein«)

Slovensko gospodarstvo s posebnimi vzorci in vse večjimi birokratskimi ovirami izgublja ne le študente, ampak tudi ambiciozne doktorante in še slabše, tudi tisti ambiciozni srednji ali celo vrhunski menedžerski kader, ki se je pri nas izšolal v visokousposobljene strokovnjake. Ti v teh vzorcih in v našem zdajšnjem položaju svojega mogočega delovanja ne vidijo. Zato za svoje ambicije iščejo boljša okolja za karierno rast in večje priznanje za njihove dosežke oziroma znanje. Tako je Slovenija postala sicer udobna za življenje, vendar nezanimiva, zlasti za ambicioznejše, to je kadre z globalnimi pogledi in izkušnjami. To je trenutno rana slovenskega gospodarstva, ki se na žalost še vedno povečuje in bo brez sprememb onemogočila naš nadaljnji razvoj.

- Hipertrofija regulative z nizko učinkovitostjo javne uprave

Tu ne gre več le za preveč birokracije ali preobsežno birokracijo z majhnim »output« učinkom, kot se to splošno govori, ampak gre za namenske kom-

7. Ajpes – Informacije o poslovanju poslovnih subjektov 2025 in Raziskava Univerze St. Gallen za EK, 500 SME in EU 2025. <https://www.unisg.ch>

pleksnosti in zlasti velike nepredvidljivost pri odločanju te birokracije. To povzroča (namesto poenostavitve) podjetnikom in drugim državljanom ogromne težave in zastoje. Število predpisov v Sloveniji se stalno povečuje in že presega število 23.000.⁸ Ambiciozen in pošten podjetnik se ne more zanesti na pravila in zato navadno raje ne naredi nič ali čaka. To odganja tudi podjetnike iz tujine.

Slovenija ima tudi svoje specifične prednosti, ki jih strateško in zlasti sistemsko lahko izkoristimo. Na teh moramo začeti oblikovati strategijo in graditi naš nov razvojni model. Te so zelo površno in koncentrirano kot najpomembnejše naslednje:

- Monetizacija geostrateškega položaja in logističnega znanja

To imamo. Nismo le na križišču na poteh sever – jug in vzhod – zahod, ampak imamo iz svoje zgodovine in položaja globoko znanje v logistiki in menedžmentu dobavnih verig ter različnih vrst kompleksne logistike (Luka Koper, železnice, ceste in avto prevoznništvo itd.) v tem delu JV Evrope. To bi moralo postati pomembno jedro nove slovenske strategije, torej Slovenija kot nov evropski center za reševanje kompleksnih logističnih izzivov v tem delu sveta. Tu ne govorimo le o transportu, ampak tudi o zeleni in krožni logistiki, digitalizaciji, kot so digitalni dvojčki in robotizaciji, zlasti pa logistiki varnosti oskrbovalnih verig in nekaterih drugih zadevah, ki se tičejo zlasti krožnega gospodarstva. Logistika je za krožno gospodarjenje zelo pomembna z vidika znižanja ogljičnosti in učinkovitosti zapiranja krožnih zank. Zato je to konkretna niša za specializacijo, s katero se zdaj slovensko gospodarstvo ne ukvarja dovolj, saj se posveča pretežno hitremu transportu in prevozništvu, ki pa ne ustvarjata visoke dodane vrednosti in višje produktivnosti ter novih produktov in trgov. Če temu dodamo znanje digitalne tehnike in biotehnologije ter varnosti in odpornosti, ki ga že posedujemo na drugih področjih, je to lahko izjemna priložnost za naš razvoj. To je sicer zahtevna strateška naloga, vendar izjemno pomembna in lahko zelo donosna ter dolgoročno odločilna za suverenost.

- Bistveno večja specializacija v naših klasičnih industrijah

Te so še močne, vendar imajo tudi kritične pozicije. To so formacija (Lek in Krka ter druga podjetja) ter dobaviteljska avtomobilska industrija (vsaj 25 podjetij), predelava jekla in aluminija (Skupina SIJ in Talum) ter

---

8. Slovenski podjetniški klub. <https://www.sbc.si>

elektrotehnika (vsaj 15 podjetij). Tu je kritična pozicija ali problem v tem, da so to »ostanki preteklega uspeha«, ne pa gonilne sile nove rasti, hkrati pa je tu konkurenca vedno večja in konsolidacija verjetno neizogibna. Tudi tu so mogoče nove niše in specializacije, saj imamo dobro razvito industrijsko podlago, kar je redko v Evropi. Nove strategije v teh primerih bi morale biti, kako te specifične industrijske klastre, kot so železo in orodjarstvo ter zdravila, digitalno in zeleno ter krožno preobraziti, da lahko postavljajo nove globalne standarde (zeleni in krožni stil za železo in aluminij ali pa digitalizirano in robotizirano orodjarstvo ter individualizirana zdravila za starostnike ter druga zdravila bio-/genske tehnologije).

- Večja uporaba močne lokalne identitete in znanja

Predvsem o trajnostnem razvoju v industriji in kmetijstvu, lesarstvu in domači obrti ter še na nekaterih drugih področjih. To je namreč zelo dobra osnova za posebno področno specializacijo, v visokokakovostne niše in blagovne znamke, ki jih lahko Slovenija proizvede. Tu ne gre več za množično proizvodnjo, ampak za premijsko pozicioniranje v posameznih omenjenih nišah, kot je to npr. naredila Švica za svoje izdelke in znamke. S tem bi lahko proizvedli povsem nove blagovne znamke oz. izdelke ter tako tudi močno povečali svojo identiteto.

- Kakovost življenja v Sloveniji kot privlačnost za digitalne nomade in druge talente ter ustvarjalce in intelektualce

To ne pomeni le oglaševati o naravnih in drugih lepotah Slovenije, ampak veliko več. To je lahko velika konkurenčna prednost za privabljanje »ustvarjalnega razreda« ljudi, ki vedno bolj dela globalno, in lahko prihajajo z različnih delov sveta. Ti potrebujejo, poleg lepot, celoten paket, tj. dobro infrastrukturo kot tako, preprosto administracijo, dostopna in živahna urbana središča ter seveda podjetniško infrastrukturo, ki omogoča, da lahko te osebe delajo v tistih panogah, v katerih jih delo zanima. To ni strategija turizma, ki že zdaj preveč obremenjuje Slovenijo, ampak je to nova strategija pritegnitve visokomobilnih globalnih talentov in njihovega delovanja na novem področju v slovenski industriji ali drugih storitvenih področjih, zlasti v zdravstvu, biotehnologiji in v informatiki. Delno je to lahko tudi demografska strategija in globinska strategija nove identitete v novem razvojnem modelu, po kateri bomo prepoznani v prihodnje.

Konkretni strateški ukrepi ter predlogi mogočih rešitev in tveganja

Za predlagano transformacijo in drugačno celovito gospodarsko podobo Slovenije v prihodnje je treba torej ubrati drugačno smer in strategijo, »ne več veliko istega kot do zdaj«, ampak »nove poudarke, smeri in cilje ter drugačne kombinacije«, kar dejansko pomeni novi fokus:

- Na »scale-up« in ne na »start-up« sceno. Namesto da lovimo tisoče novih podjetij (»start-up«), začnimo sistematično pomagati pri najbolj rastočih podjetjih na področjih, ki smo jih opisali, in pomagati pri vstopu teh podjetij na globalne trge, iskanju strateških partnerjev in financiranju rasti, torej tega dela, »scale-up« podjetij. Taka podjetja po zadnjih raziskavah svetovalne družbe McKinsey⁹ največ prispevajo k skupni rasti produktivnosti oz. povečujejo sektorsko produktivnosti. To je po njihovi oceni lahko tudi priporočena industrijska politika novega stoletja, ki jo že uspešno izvajajo nekatere majhne države. Slovenija mora na tem področju narediti bistveno spremembo industrijske in finančne politike.
- Slovenija kot testno in pilotno orodje ali laboratorij. Zaradi svoje majhnosti in dobre povezanosti ter znanja, ki smo ga opisali, lahko postanemo idealno **testno okolje za posebne nove tehnologije**, od avtonomnih vozil in dronov v alpskem okolju, digitalnega zdravja, proizvodnje posebne hrane do lokalnih izdelkov obrti. To seveda lahko hitro pritegne tudi tuje investicije in znanje ter kader oz. talente.
- Aktivno upravljanje s kadri prek nacionalnega sklada talentov – platforma, ki aktivno povezuje slovenske strokovnjake doma in po vsem svetu. S tem se v Sloveniji nudi mentorstvo za določene projekte in druge ugodnosti ter celo delne kariere (šest mesecev dela v tujini, šest mesecev doma), skratka, spremeniti »brain drain« v »brain circulation«.
- Strategije »nišnega izvora«, namesto da proizvajamo »enako kot drugi« in tekmujejo ali se želimo postavljati ob bok z njimi, se z novo strategijo postavimo na novo identiteto, tj. kot redki in vrhunski dobavitelji določenih bistvenih komponent, ter zlasti rešitev za krožno ekonomijo. Krožnost je za Slovenijo nujnost. Za tako majhno gospodarstvo, ki je surovinsko in materialno nevarno odvisno od

9. Project Syndicate; McKinsey & Company 2025. <https://www.mckinsey.com>

drugih, je krožnost način, kako lahko to zmanjšamo, in nas sili v pomembne inovacije. Kot primer vzemimo Slovenijo kot »Zero Materials and Waste Hub«. Tak projekt »nišnega izvora« lahko povezuje našo in tujo industrijo, zlasti pa logistiko, in nam omogoča digitalizacijo (npr. zagotovilo centralnega hranjenja teh komponent in podatkov) ter druge mogoče inovacije. Na tako spremenjen, krožni način omogočamo novo gospodarsko vsebino, ki je drugi še nimajo, in jim to tudi ponudimo kot izvozni izdelek.

- Reforma slovenskega izvoza, ki je dozdajšnji glavni faktor rasti gospodarstva. V novih pogojih mednarodne trgovine, ki je geopolitična, protekcionistična in polna geoekonomskih ovir, se z dozdajšnjim načinom izvoza in s precej starimi produkti, tudi prek dobaviteljskih verig, ne bo dalo več pospeševati rasti našega gospodarstva. Najprej je treba preiti na spremembo podatkov oz. obračunavanja našega izvoza (z bruto na neto), da bi pokazali dejansko stanje, in uvesti boljše merjenje dodane vrednosti izvoza. Nadalje je treba spremeniti zdajšnje oblike in načine pospeševanja izvoza ter jih koncentrirati. Dozdajšnji instrumenti države in SID banke ne bodo več zadostni za nove izvozne pospeške, ki jih pri drugačnem prodoru na stare, zlasti pa na nove trge nujno potrebujemo. Seveda je ravno zato treba izvesti prej navedene spremembe na drugih področjih gospodarjenja in potem te vključiti oz. – bolje rečeno – monetizirati tudi na področju izvoza.

To nam lahko omogoča, da te nove izdelke in storitve, zlasti pa izdelke nove identitete, izvažamo v druge države na način, ki ga drugi še ne poznajo, zato lahko tako dvignemo povpraševanje po njih. Slovenska podjetja te namenske kreacije novega povpraševanja še ne izvajajo, zato je to nujna in prioritarna sprememba dela novega razvojnega modela, ki je vezana na izvozno področje. Pri tem pa ne gre zanemariti novih kooperacij in povezav, ki jih omogočajo novi sporazumi z EU (npr. z Indijo ali pa Mercosur za Južno Ameriko) in nekaterimi azijskimi državami. Na teh trgih je treba zdaj iskati nove priložnosti in tvegati.

- Izvedbe navedenega bi zahtevale tudi radikalne poenostavitve za vse nosilce in izvajalce ter odločevalce, vendar namesto različnih reform, ki bi trajale, predlagamo, da se takoj uvede nov, tako imenovani režim hitrih odločitev in dovoljenj – »Fast track« – za konkretne strateške projekte in investicije, ki ustrezajo prej navedenim merilom

(npr. visoka dodana vrednost, zelene ali krožne tehnologije, novi trgi in sporazumi ter kooperacije, »scale-up« podjetja in testno okolje ter posamezni pilotni projekti).

Mogoča tveganja ter poti izvajanja in vodenja

Najprej moramo pokazati, da znamo opisano vsaj delno izvesti v praksi, potem pa lahko to posplošimo in šele nato tudi izvozimo. To pa je težko, zato ker je zdajšnja specifika Slovenije v napetosti med veliko kakovostjo nekaterih segmentov ter sistemsko okorelostjo in rigidnostjo drugih, ki preprečujejo njihov preboj, kot smo to že opisali, pri neambicioznosti in tveganjih. Zato potrebujemo kot uvod v nov razvojni model nekaj praktičnih drznih pilotnih projektov, ki bodo pokazali, da sta drugačen način in model mogoča, ter tako spremenili našo zdajšnjo percepcijo. Tu mislimo notranjo in zunanjo percepcijo o Sloveniji kot kraju priložnosti za ambiciozne gospodarske projekte, torej, da bodo podjetniki tu to novo ambicioznost dejansko pokazali in da bodo domačini in tujci videli, da zdaj lahko svojo ambicioznost v resnici pri nas tudi uresničijo. Za izvedbo navedenega je zato potrebno paralelno delovanje po principih profilakse. Potrebna transformacija kultur ne uspe samo s strategijo ali perfektnim načrtom, ampak z odločenostjo in s pogumom izvajalcev in deležnikov to narediti ter s stalnim tempom ustrezne hitrosti in zlasti z držo, ki omogoča, da se spoprijemamo s težavami, ki pri izvajanju vedno nastanejo. Zato na tem področju predlagamo naslednjih šest operativnih poti in oblik vodenja:

- Oblikovati hiter prehod za vse strateške investicije oz. projekte, tj. nove zagonske projekte rasti. Za vsak projekt nad 5 mio. EUR, ki ustreza trem merilom (ustvarja visoko dodano vrednost ali produktivnost ter delovna mesta ali pa vključuje tehnološki prenos in nove razvojne možnosti, npr. na področju krožne ekonomije ali »scale-up« podjetja), določiti posameznika ali glede na potrebe več posameznikov (upravljaec projekta) v samem vrhu pristojnih ministerstev in gospodarskih združenjih (GZS, SBC, OZS), ki na podlagi pooblastil dejansko lahko omogočijo hitro izvedbo teh prioriteten projektov. To pomeni, da bo zagotovljen odziv v 90 dneh na vse potrebne zahteve projekta in dovoljenja, zlasti pa pomoč pri odstranjevanju ovir in deregulaciji.
- Dualni sistem veščin za delovno silo – nacionalna platforma za usposabljanja na področjih krožnega gospodarstva, trajnosti, vodenja,

logistike, biogenetike, digitalizacije in robotizacije. Tu vsako podjetje lahko zaposli 1–2 kandidata in dobi povrnjenih 80 % stroškov. Kandidat, ki dela na področju npr. krožne ekonomije ali robotike, dobi priznane certifikate o delu in sodelovanju s podjetji, v katerih je bil usposobljen (npr. robotika pri Kolektorju ali podatkovna analitika in krožnost pri Gorenju). Tako usposabljanje lahko dvigne produktivnost obstoječih in novih podjetij. To postane povsem novo izobraževanje in hkrati na določeni ravni nadaljuje tudi reformo izobraževanja in doktorantov, kot smo jo že navedli.

- Testna država za krožne in zelene tehnologije – aktivno ponuditi velikim podjetjem iz Evrope (ali celo sami Evropski komisiji) pa tudi širše, da v Sloveniji testirajo nekatere pionirske rešitve, na primer na področjih, kot so: obnovljivi viri, krožna ekonomija v majhnih mestih ali digitalno zdravje za podeželje in posameznike. Tako se da ustvariti unikatno znamko, da se v Sloveniji »preizkuša nova prihodnost«, kar pritegne nove investicije na tem področju, in se tako izkoristi našo majhnost kot prednost, saj se v majhnem sistemu zelo hitro vidijo vsi učinki in spremembe.
- Sklad za transformacijo – ustanovi se poseben sklad z začetnim kapitalom 250 mio. EUR, pri čemer proračun vloži 50 %, za preostali del pa se uporabi evropska sredstva in zasebni kapital (50 %). Sklad ima nalogo pomagati srednjim in velikim družinskim podjetjem ter skritim šampionom ter »scale-up« podjetjem pri preobrazbi, ki smo jo opisali. Tako se jim omogoči dolgoročne uspehe na mednarodnem trgu ter tudi pomaga najti strateške in tehnološke partnerje pa tudi financira se odkup lastništva, zlasti tisti, ki se želijo upokojiti, pa nimajo naslednika. Del tega je že delala in bi lahko ponovno izvajala SID banka, ki bi seveda za ta podjetja in posamezne strokovnjake morala oblikovati posebna dolgoročna posojila in druge nove instrumente finančnega inženiringa.
- Program globalni Slovenci 2.0 – sistematično mapirana platforma za vse uspešne Slovence v tujini, ne le akademike, ampak tudi menedžerje v podjetjih, investitorje in izumitelje (okoli 250). Te se mora pritegniti in potegniti v slovensko gospodarstvo vsaj enkrat letno. Vsak naj se zaveže vsaj en teden (ali več) mentorstva in posvetovanja za slovenska podjetja, zlasti nova »scale-up« podjetja. Cilj ni povrnitev teh oseb v našo domovino, ampak ustvarjene globalne mreže,

ki odpirajo vrata na nove trge, saj se z zdajšnjimi mednarodnimi trgovinskimi nesporazumi stara vrata zapirajo. To je dolgoročna, kritično pomembna kulturna naložba, ki tudi spreminja prej opisano problematiko in dinamiko »brein drein« v »brain gain«, hkrati pa prispeva k naši novi identiteti. Bitka za talente je ključna in zahteva najmanj nekaj novih, kreativnejših diplomatskih in drugih sposobnosti, ki jih trenutno vsekakor še nismo dovolj izkoristili, da bi nam globalni slovenski talenti konkretno pomagali pri izvajanju prej opisanih nalog. Cilj bi bil, da se v dveh letih približno 100 globalnih slovenski talentov na novo vključi v predlagane panoge in nove niše našega tako spremenjenega gospodarskega delovanja.

- Za uspešno vodenje je enako pomembno in potrebno povedati tudi, česa in kako v prihodnje ne delamo oziroma zakaj bomo nekatere stvari dosledno omejili oz. jih ne bomo več delali oz. dopuščali. Gre predvsem za korupcijo pa tudi subvencioniranje slabih podjetij in podpiranje tistih, ki nimajo perspektive, tudi nekaterih podjetij v večinski ali delni lasti države. Ta so večinoma preveč politična in zbirokratizirana ter ne dajejo nobenega pravega rezultata, ne ekonomskega ne javno-družbenega, zlasti pa ne trajnostnega. Zato je te nujno povezati v prej omenjene mreže novih konceptov podjetij ali poslovnih modelov, torej nove strategije in nove slovenske identitete, in jih temu primerno upravljati ter voditi. Nadalje je treba ustaviti vse podpore nekaterih starih industrij (ogljikne/premog kot fosilne/naftne in druge), ki so dejansko za odmet, saj ogrožajo naše zdravje in tudi obstoj, medicinsko, ekološko in tudi ideološko. Zadnje velja tudi za nekatere nove vrste industrije. S tem mislimo predvsem na neustrezna družbena omrežja ter informacijsko nesnago pa tudi neustrezno uporabo podatkov UI, ki jo je treba omejiti in nadzorovati v okvirih EU-pravil, ne pa tega subvencionirati na različne skrite načine.

Podati ustrezno zaporedje teh operativnih poti in ciljev ter ustrezno izvajanje oz. vodenje bo najboljši signal zaupanja zunanjemu in notranjemu svetu, da se Slovenija res spreminja. Potem je mogoče pristopiti k težjim nalogam in dolgoročnejšim transformacijam. To je oblikovanje novih strukturnih procesov in strukturnih reform v vojski, energetiki, kmetijstvu, zdravstvu, šolstvu in v drugi kritični infrastrukturi suverenosti, ki je za gospodarstvo in naš nadaljnji razvoj ključna.

Konkretni predlogi za področja in regije ter načini izvedbe

Slovenija ne more posnemati drugih razvojnih modelov in strategij majhnih držav, saj je nekritično posnemanje teh modelov lahko pogubno, zlasti na področju gospodarstva. Mi nismo Avstrija z dolgoletno imperikalno tradicijo, Švica z globalno finančno močjo in dolgo, 450-letno tradicijo demokracije in tolerance niti ne Danska s kmetijsko in z logistično močjo ter Grenlandija ali Luksemburg, ki ima poleg finančne še vesoljsko in institucionalno prednost Evropske unije. Torej, ni pomembno posnemati njihovih rezultatov ali njihovega delovanja, ampak razumeti njihovo strategijo in model prilagajanja, ki jim je omogočila položaj, kot ga imajo danes.

Slovenija torej potrebuje nov lasten razvojni model gospodarjenja, ki izkorišča naše edinstvene prednosti in možnosti ter seveda tudi upošteva omejitve ob čim boljšem sledenju ciljev trajnostnega razvoja. To ni model »dohitite ali prehitite tekmice«, ampak razvojni model modernega napredka in asimetrične konkurence ter krožnosti in trajnosti. Zdaj nismo najboljša različica sebe, vendar bi to v prihodnje morali postati. To pomeni, da bi moral nov slovenski razvojni model – poleg že navedenega ter znanih ciljev trajnostnega razvoja in krožnega gospodarjenja – temeljiti v gospodarskem delu, predvsem na kombinaciji mogočih naslednjih šestih načel, ki so po naši oceni bistvena:

- Ne biti najboljši na svetu, ampak **biti najbolj nujen v določeni niši** ali verigi. Namesto da tekmujemo npr. s proizvajalci čipov, ki jih nikoli ne bomo mogli doseči, razvijamo specializirano programsko opremo za upravljanje njihovih čipov (Slovenia Inside) ali uporabo teh na primer v industrijski robotiki ali orodjarstvu (Slovenia Integrated). Namesto da gradimo električne avtomobile, česar ne zmoremo, razvijamo najboljše komponente za njihovo krožno delovanje (SW, X-dede, na primer za baterije ali kaj podobnega) ter drugo, kar bo nujno v električnem avtomobilu. Enako velja za področje biogenetike in zdravil ter logistike in zdravstva.
- **Izkoristiti našo majhno skupnost in fleksibilnost** ter iznajdljivost za hitrost, saj so velike države počasne. Mi lahko v tem našem majhnem prostoru zelo hitro naredimo prednosti in dosežemo hitrost, ki je danes odločilna prednost v konkurenčnosti. O sami konkurenci na tem področju pa moramo razmisliti, ker lahko to prednost izkoristijo tudi tretji, zato se moramo znati tudi zaščititi.

- **Povezati naše sicer majhne moči in znanje v nepremagljivo kombinacijo**, saj imamo znanje in določeno tehnologijo, kar lahko pretvorimo v sinergično delovanje. Poleg tega imamo tudi testne možnosti, na primer »Alpski testni poligon« za drone ali kmetijstvo, in biotehnologijo skozi funkcionalno hrano z visoko dodano vrednostjo. Mo-goča niša, ki se tiče zdravstvenih problemov oz. storitev, je zlasti za starejšo (60+) populacijo, ki znaša pri nas že skoraj 1/3 prebivalstva. To bi Slovenija lahko drugače – poslovno in inovativno – obravnavala ter tako hkrati pomagala tej generaciji in dobre izkušnje ter storitve s tega področja tudi prodajala svetu.
- **Postati »pameten vmesni člen«**, kar pomeni biti pameten integrator. Slovenci smo dobri v povezovanju obstoječih tehnologij v nove rešitve. To ni kopiranje, to je inženirska integracija. Naš model je »Vzemi dve obstoječi tehnologiji iz drugih podjetij oz. držav, recimo v tistih, ki so zelo uspešni, in jih združi in prilagodi za specifično industrijo«. To je že prineslo uspeh na področju farmacije, zdaj pa lahko tudi za druge panoge, na primer orodjarstvo ali kmetijstvo in biotehnologija. To je bistveno hitrejša pot kot nekaj razvijati od začetka, ter bistveno ceneje in hitreje pokaže učinke.
- **Koncentracije ne razpršitev**. Namesto da poskusimo biti dobri v 10 ali 15 smereh in področjih/panogah, izberemo samo od tri do pet področij, ki bodo za nas bistvena, in tam usmerimo naše znanje in intelekt – doktorje – ter tudi naš zasebni denar oz. pasivne prihranke, ki so zdaj v bankah ali v tujih podjetjih in panogah. Nato pa tem področjem damo dodatno javno/državno financiranje in olajšave, torej smer **treh ali petih ciljev** je tisto, kar je bistveno za naš nov strateški preboj in nadaljnji razvoj ter zlasti napredek. To smer in cilje **morajo poznati vsi prebivalci Slovenije**.
- **Potrebna je specializacija v nišah namesto posnemanje** drugih, torej najti področja, na katerih ima Slovenija v gospodarstvu že prednosti, kot so v farmacevtski industriji, orodjarstvu in komponentah avtomobilske industrije, jekla in aluminija ter druge panoge. Poleg tega pa je nujno najti povsem nova področja specializacije, kot smo že nakazali zgoraj za posamezne primere. Tam se je treba specializirati in doseči bistveno višjo vrednost s krožnostjo gospodarjenja, z digitalizacijo in robotizacijo, zlasti pa novo internacionalizacijo in pa ustreznim novim regionalnim razvojem znotraj naše sicer majhne

države. Vsaka regija naj razvije svoje prednosti, ne pa iskanje istega modela za vse. Temu ustrezno se prilagodi tudi prioritete in financiranje ter razvoj posamezne regije.

Zato kot jagodni izbor predlagamo trikotno strategijo na v nadaljevanju predstavljenih področjih.

Trajnostna pretvorba naše osnovne industrije v napredno krožno industrijo, saj še imamo močno industrijo, ki smo jo opisali, hkrati pa smo tu pod pritiskom zelenega prehoda, ki je nujen. Za to, da se tu nekaj hitro spremeni in da postanemo krožno gospodarstvo, nov slovenski razvojni model kot prvi razvojni cilj določi, da postanemo evropski center za krožno pretvorbo posameznih panog. Torej ne proizvajamo več jekla na star način, ampak na nov, zelen in krožen način s posebnimi vsebinami. Tako razvijemo licence oz. tehnologije za zeleno jeklarsko tehnologijo, na primer z uporabo zelenega vodika in podobno tudi za aluminij, nadalje novi biotehnoški pristopi za izdelavo generičnih zdravil brez odpadkov – »Farma 3.0«. Ker imamo te panoge že razvite pa tudi določeno znanje in infrastrukturo, gre samo za drugačen tehnološki preboj, ki ga potem lahko prodamo drugim državam, ki tega nimajo. Tako mi postanemo razvijalci in dobavitelji tehnologij in licenc, ki so nujno potrebne, in smo tako lahko delno nenadomestljivi, ne pa le proizvajalci in zamenljivi. Središče tega področja je v osrednji in severni Sloveniji.

Področje individualnih biogenskih zdravil (primer Urbagen) ter zdravstva za starejše, ker se sami staramo vseh hitreje in imamo veliko potrebo, da spremenimo zdravstvo, ter dokazane možnosti oblikovati individualna zdravila. Kot na drugih področjih bi tudi tu uporabiti sebe kot »Living lab« za staranje populacije. Tako razvijemo testiranja in rešitve, kot so: daljinsko spremljanje bolnikov, robotski pomagalci za domačo oskrbo, personalizirana prehrana za starejše in še kaj, kar omogoča starejšim lažje preživetje. To je mogoča smer, ker imamo še vedno sorazmerno dobro razvito to področje in zdaj iščemo potrebne nove rešitve z zdravstveno reformo. Ko jih oblikujemo, lahko potem te rešitve in izkušnje z reformo prodamo v druge države, ki bodo imele podobne probleme. Središče tega področja je v JV Sloveniji.

Varni in pametni transportni koridorji, ker smo tranzitna država na prehodu med severom in jugom ter vzhodom in zahodom, z izkušnjami v logistiki in tudi v pomorskem prometu, saj imamo enega pomembnih

pristanišč Evrope. Zato ne konkuriramo z Rotterdamom ali Benetkami po količini, ampak se specializiramo za varnost in odpornost teh koridorjev in poti, ki skrbijo veliko uporabnikov. Tu razvijamo tiste stvari, ki jih lahko, ne samo na podlagi našega strateškega položaja in prometa, ampak kar je potrebno za našo in splošno odpornost. Zato na primer razvijemo tudi digitalne dvojčke za tiste stvari, ki so potrebne v kritični infrastrukturi, kot so: pristanišča, letališča, promet in drugi sistemi za zgodnje opozarjanje, ko gre za mednarodne oskrbovalne verige, ki so zelo občutljive, torej varni prihodi za občutljive dobrine, kot so: farmacevtski izdelki, hrana in elektrokomponente ter avtomobili itn. Tu že imamo izkušnje, in ker imamo celotno verigo na majhnem območju, pristanišče, vlak, ceste, je to lahko idealno testno okolje za marsikoga. Tako lahko postanemo specialist in zagotovilo za logistično varnost v srednji Evropi ter nemoteno delovanje različnih oskrbovalnih verig. Tu je danes dejansko naša velika prednost v tem negotovem svetu nemirov in vojn. Te storitve iščejo domača in tuja podjetja, kar predstavlja veliko prihodnjega povpraševanja. To je nov izvozni potencial v spremenjeni obliki. Središče tega področja je v jugozahodni regiji.

Tem trem področjem je mogoče dodati še eno ali dve drugi področji, npr. uporabo močne lokalne identitete znanja o trajnostnem razvoju. Tako bi oblikovati pentagonalno strategijo in nov razvojni model za pet slovenskih regij.

Za hitrejšo izvedbo trikotne strategije se za vsako področje ustanovi poseben strateški svet, ki ga sestavljajo: od tri do pet vodilnih podjetnikov, od dva do trije znanstveniki in predstavnik regulatorja ter prej omenjeni upravljavci konkretnega pilotnega projekta iz državne uprave. Naloga teh treh strateških svetov je v treh mesecih predlagati potrebne konkretne rešitve ter vse potrebne priprave in odprave zakonskih in drugih ovir. To pomeni tudi javno in zasebno finančno fokusiranje finančnih in davčnih stimulacij v naslednjih 10 letih na ta tri področja. Hkrati je treba poskušati usmeriti domače in tuje investitorje, ki vlagajo, da tu delujejo in tudi investirajo. Nadalje je treba doseči delno preusmeritev kadrov, tudi s štipendijami za diplomante in doktorje na teh področjih. Namreč, takojšnja preusmeritev ponudbe je predpogoj za uspeh in delovanje trga dela in teh projektov.

Vse to lahko izvedejo slovenska podjetja in ustanove z ustrežno strategijo, racionalizacijo, debirokratizacijo in z optimizacijo, zlasti pa z invenci-

jami in inovacijami, večjo individualno produktivnostjo ter s »scale-up« razvojem, v smeri samorogov in mednarodno uveljavljenih podjetij, ki so integratorji in postanejo nepogrešljivi specialisti. Pri tem pa morajo aktivno sodelovati tudi posamezniki, zlasti kot potrošniki in potratniki. Prebivalci Slovenije morajo postati spodbujevalci teh rešitev, tudi z večjim prevzemanjem tveganj in investiranjem, predvsem v trajnostne razvojne projekte oz. trajnostni napredek in s tem v kakovost življenja.

Sklepne ugotovitve

Slovenski razvojni model na področju gospodarstva in širše ne more biti tak, da želimo biti kot Avstrija, Češka ali celo kot Švica. Slovenski razvojni model mora postati nujno potreben ali celo neizogiben, in to z novo identiteto. To je specialist na treh ali največ petih nivojih specifičnih in kritičnih problemov, s katerimi se bo Evropa spoprijemala v naslednjih 10–20 letih. Naša prednost ni v velikosti, ni v kapitalu in ni v tem, da smo bogati – naše prednosti so lahko v iznajdljivosti, hitrosti, fokusu in v sposobnosti integracije tistega, kar je problematično, ter zlasti v sinergičnem delovanju kot naši konkurenčni prednosti. To pomeni, da namenoma in strateško opustimo 95 % mogočih poti, vendar postanemo potrebni in nepremagljivi na tistih 5 %, ki jih sami ali skupaj z drugimi določimo. Zato to ni model za dohitevanje, ampak model izbire svojega prostora, bojišča, na katerem lahko zmagamo v prihodnje. To omogoča tudi globalno partnerstvo, ne pa podrejanje in uveljavitev naše suverenosti in odpornosti, ki sta nujni za obstanek. Namesto da le proizvajamo za nemška, francoska, italijanska in druga podjetja, sklenemo partnerstva na omenjenih področjih z npr. dansko, s finsko, singapursko ali korejsko družbo ali javno ustanovo za skupen razvoj na predlaganih področjih. Tako na eni strani izmenjamo tehnologijo, na drugi strani pa dobimo dostop do novih trgov, ki so nujno potrebni za to, da najdemo nove gospodarske koristi. To lahko naredimo tudi z indijskimi ali argentinskimi podjetji in seveda tudi evropskimi. Tako bomo lahko bistveno spremenili svoj zdajšnji neugoden in tudi slab položaj, torej ne najboljše različice sebe, pa tudi pretekle zadeve. Te nas vedno bolj bremenijo, ker smo jih delali precej neučinkovito, saj smo jih subvencionirali in sanirali s svojimi osebnimi prihranki. Ti bodo v prihodnje še bistveno bolj ogroženi, kot so bili v preteklosti, saj se večino ma ne zavedamo, da nam lahko ob nadaljevanju takega delovanja, zlasti pa v mogočem novem finančnem zlomu, hitro izpuhtijo ali nam jih močnejši hitro namensko odtujijo ter porabijo za njihove interese in namene.

Za to, da se to ne bi zgodilo in da bomo jutri lahko boljša različica sebe, je bistvo novega gospodarskega razvojnega modela v prehodu od samo posnemanja in lova na priložnosti k strateški koncentraciji na 5 % prikazanih priložnosti ter pomembni integraciji in sinergičnosti našega delovanja v smeri trajnostnega napredka. To pa pomeni oblikovati novo identiteto v vlogi pametnega integratorja v globalnih verigah vrednosti ter nepogrešljivega partnerja v inovacijah ali tehnologiji za potrebno reševanje prihodnjih izzivov. Zlasti za celovito obravnavo tako človeškega dela in krožnega gospodarjenja ter tudi upravljanja družbe na višji ravni zavesti, kar je bistveni temelj mogočega uspešnega delovanja ter trajnostnega napredka v novih realnostih. Te realnosti zaradi opisanih sprememb in drugih pomembnih dejstev moči in tehnologij danes niso več za vse enake.

Resnico navadno pišejo zmagovalci. Če želimo biti zmagovalci, moramo v zdajšnji novi raznoliki realnosti začeti pisati svojo resnico. To je mogoče z opisano novo strategijo in razvojnim modelom ter z njegovim uspešnim uresničevanjem do leta 2035. Dosledno in seveda integrirano, prek politično-ideoloških razhajanj vsaj treh vlad, ki bi temu sledile. Samo tako bo mogoče stati in obstati v tem novem preoblikovanem nestanovitno nestanovitnem svetu. To sta naša trenutna odgovornost in poslanstvo pa tudi moralna obveznost, slovenskih gospodarstvenikov in intelektualcev ter tudi vseh slehernikov. To dolgujemo preteklim in tudi prihodnjim generacijam, če želimo postati dobri predniki.

Viri

Izbrane knjige s področja teorij razvoja in razvojnega financiranja ter trajnostnega razvoja.

Evropska komisija in njihove internetne strani. <https://www.ec.europa.eu>

Umar in njegove internetne strani, zlasti poročila o produktivnosti in kakovost življenja v Sloveniji. <https://www.umar.gov.si>

OECD in njihove internetne strani. <https://www.oecd.org>

Perplexity in ChatGPT

KONKURENČNOST IN TRAJNOST NISTA V NASPROTJU – STA VZAJEMNO POGOJENI

Zasl. prof. dr. Rado Bohinc

1. Uvod

Evropska unija je v zadnjem desetletju vzpostavila obsežen in sistemsko povezan regulativni okvir trajnostnega gospodarstva, ki združuje elemente korporacijskega prava, računovodskega in revizijskega prava, kapitalskotržne regulacije, podnebne politike, varstva človekovih pravic in trajnostnega financiranja¹. Ta okvir ni nastal naključno. Je posledica postopnega premika v razumevanju vloge podjetja v evropskem gospodarskem modelu: podjetje ni več razumljeno zgolj kot zasebni nosilec ustvarjanja dobička, temveč kot institucionalni akter, katerega delovanje je pravno in ekonomsko vpeto v širše družbene, okoljske in podnebne cilje².

Ta razvoj ima jasno ustavnopravno podlago v primarnem pravu Evropske unije. Člen 3(3) Pogodbe o Evropski uniji določa, da si Unija prizadeva za trajnostni razvoj Evrope, ki temelji na uravnoteženi gospodarski rasti, stabilnosti cen, visoko konkurenčnem socialnem tržnem gospodarstvu, polni zaposlenosti, socialnem napredku ter visoki ravni varstva in izboljševanja kakovosti okolja³. Člen 11 Pogodbe o delovanju Evropske unije zahteva, da se okoljske zahteve vključijo v opredelitev in izvajanje politik in dejavnosti Unije, zlasti zaradi spodbujanja trajnostnega razvoja. Poleg tega členi 191 do 193 PDEU zagotavljajo samostojno okoljsko in podnebno pravno podlago, Listina Evropske unije o temeljnih pravicah pa v členih 21 in 37 utrjuje prepoved diskriminacije in zahtevo po visoki ravni varstva okolja⁴.

-
1. Danny Busch, Guido Ferrarini in Seraina Grünewald (ur), *Sustainable Finance in Europe* (Palgrave Macmillan 2021) 1–24.
  2. Andreas Georg Scherer in Guido Palazzo, *The New Political Role of Business in a Globalized World* (2011)
  3. Pogodba o Evropski uniji (prečiščena različica), UL C 202, 7. 6. 2016, str. 13–45, zlasti člen 3(3).
  4. PDEU, členi 191–193; Listina Evropske unije o temeljnih pravicah, UL C 202, 7. 6. 2016, str. 389–405, zlasti člena 21 in 37.

V tem normativnem okviru je EU sprejela več ključnih aktov: Direktivo (EU) 2022/2464 o poročanju podjetij glede trajnosti (CSRD), Direktivo (EU) 2024/1760 o skrbnem pregledu podjetij glede trajnosti (CSDDD), Uredbo (EU) 2020/852 o taksonomiji ter Uredbo (EU) 2023/956 o mehanizmu za ogljično prilagoditev na mejah (CBAM)⁵. Ti instrumenti skupaj tvorijo to, kar je mogoče označiti kot evropsko trajnostno regulativno arhitekturo. Njena funkcija ni le v nalaganju dodatnih obveznosti podjetjem, temveč v preoblikovanju informacijskega, odgovornostnega in investicijskega okolja evropskega gospodarstva⁶.

Kljub temu se je v zadnjih letih okrepila politična teza, da je prav ta trajnostna regulacija postala pretežno breme za evropska podjetja in da zmanjšuje njihovo konkurenčnost v primerjavi z ZDA, Kitajsko in drugimi velikimi gospodarstvi. Ta teza je dobila poseben zagon po objavi Draghijevega poročila o prihodnosti evropske konkurenčnosti leta 2024, po Budimpeštanski deklaraciji o novem evropskem dogovoru za konkurenčnost novembra 2024 ter po Komisijnem dokumentu Competitive Compass januarja 2025⁷. Na tej politični podlagi je Komisija 26. februarja 2025 predstavila prvi sveženj poenostavitve, t. i. Omnibus I⁸.

Temeljna teza tega prispevka je, da je alternativa med trajnostnostjo in konkurenčnostjo lažna. Ne zato, ker stroški skladnosti ne obstajajo, temveč zato, ker so resnični strukturni problemi evropske konkurenčnosti drugje: v inovacijski vrzeli, energetske odvisnosti in cenah energije, investicijskem primanjkljaju, fragmentaciji notranjega trga, kapitalski podrazvitosti in počasnem pretvarjanju znanstvenih dožnanj v uspešne poslovne modele⁹. Znižanje standardov trajnostnega poročanja, skrbnega pregleda ali odgovornosti direktorjev teh problemov ne rešuje. Lahko zmanjša določen del administrativnih obremenitev, ne more pa nadomestiti razvojne, industrijske, energetske in inovacijske politike¹⁰.

5. Direktiva (EU) 2022/2464 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 14. decembra 2022, UL L 322, 16. 12. 2022, str. 15–80; Direktiva (EU) 2024/1760 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. junija 2024, UL L 2024/1760, 5. 7. 2024; Uredba (EU) 2020/852 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18. junija 2020, UL L 198, 22. 6. 2020, str. 13–43; Uredba (EU) 2023/956 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 10. maja 2023, UL L 130, 16. 5. 2023, str. 52–104.
6. Busch, Ferrarini in Grünwald (n 13) 1–24.
7. Draghi (n 2); Budapest Declaration (n 2); COM(2025) 30 final (n 2).
8. COM(2025) 81 final (n 3).
9. Draghi (n 2).
10. Michael E Porter in Claas van der Linde, *Toward a New Conception of the En-*

Namen prispevka je trojen. Prvič, konceptualno želi pokazati, zakaj je dilema med trajnostnostjo in konkurenčnostjo napačno zastavljena. Drugič, dogmatično želi analizirati osrednje elemente evropskega trajnostnega pravnega okvira in pokazati, kako nanje vpliva Omnibus I. Tretjič, normativno želi opredeliti naloge Republike Slovenije po spremembi evropskega okvira in pokazati, da se nacionalni odgovor ne sme izčrpati v minimalistični formalni transpoziciji¹¹.

2. Teoretični okvir: regulacija, podjetje, trajnostnost in konkurenčnost

Razprava o razmerju med regulacijo in konkurenčnostjo ima dolgo zgodovino v ekonomski in pravni teoriji. Klasična, zlasti ekonomsko liberalna intuicija pogosto predpostavlja, da strožja regulacija nujno povečuje stroške podjetij in zato zmanjšuje njihovo konkurenčnost¹². V tej optiki je vsaka dodatna poročevalska, organizacijska ali nadzorna obveznost načeloma breme, ki ga trg sam po sebi ne bi proizvedel in ki zmanjšuje fleksibilnost podjetij. Takšna predstava je bila dolga desetletja prisotna tudi v delu korporacijskopravne teorije, zlasti tam, kjer je bila družba razumljena predvsem kot vozlišče pogodb (nexus of contract) in kot instrument maksimiranja delničarske vrednosti¹³.

Vendar je sodobna literatura to linearno enačbo bistveno relativizirala. Že Porter in van der Linde sta v devetdesetih letih razvila znano tezo, da lahko ustrezno oblikovana okoljska regulacija spodbuja inovacije, izboljšuje produktivnost in dolgoročno krepi konkurenčnost podjetij¹⁴. Njuna poanta ni bila, da je vsaka regulacija dobra ali da stroškov nima, temveč da je lahko regulacija – če je zasnovana dovolj inteligentno – spodbuda za tehnološko in organizacijsko prenavo, ne zgolj ovira. Ta argument je ostal vpliven tudi v poznejših razpravah o prehodu na nizkoogljično gospodarstvo in o zeleni industrijski politiki¹⁵.

---

vironment-Competitiveness Relationship (1995) 9 *Journal of Economic Perspectives* 97–118.

11. Silvia Ciacchi, *The Newly-Adopted Corporate Sustainability Due Diligence Directive (2024)* 25 *ERA Forum* 29–48.
12. Frank H Easterbrook in Daniel R Fischel, *The Economic Structure of Corporate Law* (Harvard University Press 1991) 1–39.
13. Milton Friedman, *The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits*, *New York Times Magazine* (13 September 1970).
14. Porter in van der Linde (n 23) 97–118.
15. Nicholas Stern, *Why Are We Waiting?* (MIT Press 2015) 1–33.

Podobno tudi literatura o korporativni družbeni odgovornosti in politični vlogi podjetja opozarja, da podjetja delujejo v institucionalnem okolju, kjer legitimnost, transparentnost, varovanje pravic in obvladovanje zunanjih učinkov niso zunanja moralna vprašanja, temveč vse bolj tudi elementi gospodarske uspešnosti¹⁶. Scherer in Palazzo sta prepričljivo pokazala, da globalizacija ustvarja razmere, v katerih podjetja ne nastopajo več le kot tržni akterji, temveč kot soudeleženci pri proizvodnji in uveljavljanju norm v transnacionalnem prostoru¹⁷. Iz tega izhaja, da tudi korporacijsko pravo ne more več ostati popolnoma slepo za vprašanja človekovih pravic, okolja in družbene legitimnosti. Podobne poudarke o institucionalni vlogi podjetja ter o povezavi med korporacijskim upravljanjem in družbeno odgovornostjo je mogoče zaslediti tudi v literaturi o družbeno odgovornem upravljanju podjetij.¹⁸

Na področju korporacijskega prava je bil eden najpomembnejših premikov razvoj literature o trajnostnem podjetju in trajnostnem korporativnem upravljanju. Sjøfjell, Johnston, Mähönen, Villiers, Enriques, Bruner in drugi so opozorili, da tradicionalna osredotočenost na kratkoročno delničarsko vrednost pogosto ustvarja sistemske spodbude za eksternalizacijo stroškov in za podcenjevanje dolgoročnih tveganj¹⁹. Če so podnebna tveganja, tveganja dobavnih verig, regulativna tveganja, reputacijska tveganja in tveganja človekovih pravic, realna ekonomska tveganja podjetja, potem njihovo vključevanje v korporacijsko odločanje ni ideološki dodatek, ampak znak kakovostnejšega upravljanja²⁰. Tudi literatura o družbeni odgovornosti podjetij in družbeno odgovornem upravljanju poudarja, da sodobno korporacijsko upravljanje vključuje širši nabor deležniških interesov ter dolgoročno odgovornost podjetja do družbe in okolja.²¹

Pomemben teoretični vir je tudi razvoj mednarodnega prava podjetij in človekovih pravic. Ruggiejev okvir »protect, respect, remedy« ni pomenil

-
16. R Edward Freeman, *Strategic Management: A Stakeholder Approach* (Cambridge University Press 2010) 25–49.
  17. Scherer in Palazzo (n 14) 899–931.
  18. Rado Bohinc, *Družbena odgovornost podjetij* (GV Založba, Ljubljana 2016).
  19. Beate Sjøfjell in Christopher M Bruner (ur), *The Cambridge Handbook of Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability* (Cambridge University Press 2019); Andrew Johnston in Beate Sjøfjell, *Corporate Governance for Sustainability* (2020) 10 *Journal of Human Rights and the Environment* 1.
  20. Sjøfjell (n 4) 45–68.
  21. Rado Bohinc, *Socially responsible Governance FDV Založba, Ljubljana, Založba ZRS Koper, 2024.*

zgolj politične izjave, temveč pomemben konceptualni premik: podjetje je postavljeno v položaj nosilca dolžnosti spoštovanja človekovih pravic, država pa v položaj garanta učinkovitega varstva in pravnih sredstev²². Evropska zakonodaja o due diligence je neposredno črpala iz te konceptualne matrice, pri čemer jo je iz mehkih mednarodnih standardov prevedla v zavezujoči pravni okvir²³.

Iz teh teoretičnih izhodišč sledi pomemben metodološki sklep za ta članek. Ko presojava trajnostno regulacijo, je ne smemo obravnavati zgolj kot množice formalnih obveznosti. Obravnavati jo moramo kot del širše institucionalne infrastrukture gospodarstva. Tako kot računovodski standardi, revizijska pravila ali pravila o razkritjih na kapitalskih trgih tudi trajnostni standardi ne delujejo le kot strošek, temveč kot način strukturiranja informacij, odgovornosti, pričakovanj in zaupanja²⁴. Če to drži, potem vprašanje ni, ali trajnostna regulacija obstaja, temveč ali je zasnovana dovolj jasno, sorazmerno in učinkovito, da podpira dolgoročno konkurenčnost namesto njene kratkoročne iluzije²⁵.

3. Evropski pravni okvir trajnostnega gospodarstva

Evropski pravni okvir trajnostnega gospodarstva ni skupek naključnih ali ločenih sektorskih intervencij. Gre za postopoma zgrajeno regulativno arhitekturo, v kateri se povezujejo pravila o razkritjih, materialne dolžnosti podjetij, klasifikacijski standardi za trajnostne naložbe in instrumenti podnebne konkurenčne nevtralnosti²⁶. Ključna novost te arhitekture je, da trajnostnosti ne obravnava več kot zunanje korekcije gospodarskega prava, temveč kot njegovo notranjo usmerjevalno kategorijo. V tem pogledu je evropsko trajnostno pravo mogoče razumeti kot poskus preoblikovanja samega pojma konkurenčnega notranjega trga²⁷.

Ta arhitektura opravlja tri temeljne pravne funkcije. Prva je funkcija transparentnosti: tržni akterji morajo imeti standardizirane, primerljive in preverljive informacije o vplivih, tveganjih in prehodnih strategijah

22. John Gerard Ruggie, *Just Business* (W W Norton 2013) 77–128.

23. Jennifer A Zerk, *Multinationals and Corporate Social Responsibility* (Cambridge University Press 2006) 12–38.

24. Villiers (n 4) 1–30.

25. Sjøfjell in Bruner (n 31).

26. Cafaggi (n 6) 11–37.

27. Busch, Ferrarini in Grünewald (n 13) 1–24.

podjetij²⁸. Druga je funkcija odgovornosti: podjetja morajo v določenem obsegu ne le razkrivati, temveč tudi obvladovati svoje negativne vplive in tveganja²⁹. Tretja pa je funkcija usmerjanja gospodarskega razvoja: pravo z razkritji, klasifikacijami, cenovnimi signali in investicijskimi merili vpliva na alokacijo kapitala, tehnologije in poslovnih modelov³⁰.

3.1. Direktiva o poročanju podjetij glede trajnosti (CSRD)

Direktiva (EU) 2022/2464 o poročanju podjetij glede trajnosti predstavlja temeljni instrument evropske politike trajnostne transparentnosti³¹. Sprejeta je bila kot odziv na pomanjkljivosti prejšnjega sistema nefinančnega poročanja po Direktivi 2014/95/EU. Evropski zakonodajalec je izhajal iz ugotovitve, da so bile razkritja po starem režimu pogosto nepopolna, metodološko neenotna, težko primerljiva in zato premalo uporabna za vlagatelje, upnike, nadzorne organe in druge deležnike³².

CSRD pomeni kvalitativni preskok. Prvič, bistveno razširja krog zavezanecv in uvaja fazno vključevanje velikih podjetij, borzno uvrščenih MSP in določenih podjetij iz tretjih držav³³. Drugič, vzpostavlja obvezno uporabo evropskih standardov trajnostnega poročanja (ESRS), ki jih Komisija sprejme z delegiranimi akti³⁴. Tretjič, uveljavlja načelo dvojne pomembnosti: podjetje mora poročati tako o tem, kako trajnostna vprašanja vplivajo nanj, kot tudi o tem, kako njegovo poslovanje vpliva na okolje, ljudi in družbo³⁵. Četrto, trajnostna razkritja povezuje z režimom neodvisnega zagotovila, s čimer se njihov pravni status približa bolj klasičnim, računovodsko utemeljenim oblikam razkritij³⁶.

Načelo dvojne pomembnosti je eden konceptualno najpomembnejših elementov evropskega trajnostnega prava. Zavračanje izključno finančne materialnosti pomeni, da pravo EU podjetja ne razume zgolj kot prejemnika tveganj iz okolja, temveč tudi kot njihovega proizvajalca. To je

28. Direktiva (EU) 2022/2464 (n 18).

29. Direktiva (EU) 2024/1760 (n 18).

30. Uredba (EU) 2020/852 (n 18); Uredba (EU) 2023/956 (n 18).

31. Direktiva (EU) 2022/2464 (n 18).

32. Evropska komisija, obrazložitev k COM(2021) 189 final, predhodnemu predlogu CSRD.

33. Direktiva (EU) 2022/2464 (n 18).

34. Delegirana uredba Komisije (EU) 2023/2772 z dne 31. julija 2023, UL L 2023/2772, 22. 12. 2023.

35. Direktiva (EU) 2022/2464 (n 18).

36. Direktiva 2006/43/ES, kakor spremenjena z Direktivo (EU) 2022/2464.

normativno pomemben premik: podjetje postane pravni naslovník obveznosti, da v razkritjih zajame tudi svoje outward impacts, ne le lastno ranljivost³⁷. Prav zaradi tega je CSRD veliko več kot informacijska direktiva. Je informacijska ustava trajnostnega trga.

Ta funkcija je pomembna tudi z vidika konkurenčnosti. Standardizirane in preverljive informacije zmanjšujejo informacijsko asimetrijo, olajšujejo dostop do kapitala, znižujejo stroške zasebnega due diligence za vlagatelje, banke in kupce ter omogočajo bolj racionalno cenitev prehodnih tveganj³⁸. Če se kakovost in doseg teh razkritij zmanjšata, to ne pomeni nujno manj stroškov za celoten sistem, ampak lahko pomeni prenos stroškov iz obveznega standardiziranega poročanja v manj transparentne in bolj fragmentirane oblike zasebnega zbiranja informacij³⁹.

3.2. Direktiva o skrbnem pregledu podjetij glede trajnosti (CSDDD)

Direktiva (EU) 2024/1760 o skrbnem pregledu podjetij glede trajnosti predstavlja drugi ključni steber evropske trajnostne arhitekture⁴⁰. Če je CSRD predvsem instrument transparentnosti, je CSDDD instrument materialne korporativne dolžnosti. Podjetjem nalaga, da identificirajo, preprečujejo, blažijo in odpravljajo negativne vplive svojih dejavnosti na človekove pravice in okolje, v razumnem obsegu tudi v verigah dejavnosti.

Koncept due diligence ima mednarodni izvor v Vodilnih načelih OZN o podjetjih in človekovih pravicah, OECD-smernicah za večnacionalna podjetja in poznejšem razvoju mehkih standardov odgovornega poslovanja⁴¹. Evropska posebnost je v tem, da ta koncept prevaja v zavezujoče pravo. S tem due diligence preneha biti zgolj element prostovoljne družbene odgovornosti in postane pravna dolžnost⁴².

Pomembno je poudariti, da CSDDD že v izvorni obliki ni absolutističen instrument. Direktiva je zgrajena na načelu sorazmernosti: uporablja tveganjsko usmerjen pristop, govori o primernih ukrepih, upošteva resnost in verjetnost vplivov ter uvaja fazno uporabo⁴³. Ravno zaradi tega je treba

37. Sjøfjell (n 4) 91–117.

38. Busch, Ferrarini in Grünewald (n 13) 79–102.

39. Villiers (n 4) 54–82.

40. Direktiva (EU) 2024/1760 (n 18).

41. Ruggie (n 33) 77–128; OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct (2023).

42. Ciacchi (n 24) 29–48.

43. Direktiva (EU) 2024/1760 (n 18).

poznejše poenostavitve presojati kritično. Če je instrument že sam po sebi rezultat več kompromisov, nadaljnje zoževanje obveznosti ne more biti predstavljeno kot zgolj odprava ekscesov, ampak kot zmanjšanje preventivne moči sistema⁴⁴.

3.3. Taksonomija EU

Uredba (EU) 2020/852 o taksonomiji EU je eden ključnih instrumentov evropskega trajnostnega financiranja⁴⁵. Njena funkcija ni neposredno v nalaganju ravnanja podjetjem, temveč v vzpostavitvi pravnega jezika, s katerim lahko trg in javna oblast ločujeta med dejavnostmi, ki okoljsko prispevajo k prehodu, in tistimi, ki tega ne počnejo⁴⁶.

Taksonomija določa šest okoljskih ciljev: blažitev podnebnih sprememb, prilagajanje podnebnim spremembam, trajnostno rabo vode in morskih virov, prehod v krožno gospodarstvo, preprečevanje in nadzor onesnaževanja ter varstvo in obnova biotske raznovrstnosti in ekosistemov⁴⁷. Da je dejavnost taksonomsko skladna, mora bistveno prispevati k enemu cilju, ne sme bistveno škodovati drugim in mora spoštovati minimalne socialne varovalke.

Taksonomija s tem deluje kot most med trajnostno politiko in finančnim trgov. Njena vloga pri konkurenčnosti je pomembna: če želi EU spodbujati obsežne naložbe v razogljčenje, energetske učinkovitost, infrastrukturo in krožne tehnologije, potrebuje tudi skupna merila za razlikovanje med prehodnimi in navidezno zelenimi dejavnostmi⁴⁸.

3.4. CBAM

Uredba (EU) 2023/956 o vzpostavitvi mehanizma za ogljično prilagoditev na mejah (CBAM) je poseben, a sistemsko pomemben del trajnostne arhitekture⁴⁹. Njen namen je preprečevanje selitve emisij in vzpostavljanje bolj enakih konkurenčnih pogojev med proizvajalci v EU in proizvajalci v tretjih državah. CBAM zato ni zgolj carinski ali trgovinski instrument, ampak pravno utelešenje ideje, da podnebna ambicija in

---

44. Ciacchi (n 24) 29–48.

45. Uredba (EU) 2020/852 (n 18).

46. Busch, Ferrarini in Grünewald (n 13) 103–126.

47. Uredba (EU) 2020/852 (n 18), čl. 9.

48. Evropska komisija, Questions and Answers on the Sustainable Finance package, 13. 6. 2023.

49. Uredba (EU) 2023/956 (n 18).

konkurenčnost nista nujno nasprotna cilja, temveč ju je mogoče regulativno usklajevati⁵⁰.

3.5. Sistemska povezanost instrumentov

Največja metodološka napaka pri razlagi evropskega trajnostnega prava je obravnavanje teh instrumentov kot ločenih⁵¹. V resnici med njimi obstaja močna funkcionalna povezava. CSRD proizvaja standardizirane informacije; CSDDD ustvarja procese in dolžnosti, iz katerih te informacije deloma izhajajo; Taksonomija daje skupni jezik za njihovo investicijsko uporabo; CBAM pa zunanjo konkurenčno logiko povezuje z notranjo podnebno disciplino⁵².

Prav zaradi te povezanosti deregulacija enega stebra nikoli ni nevtralna. Če se zoži obvezno poročanje, se zoži informacijska podlaga za investicijske odločitve in nadzor. Če se zmanjša doseg due diligence, se zmanjša tudi kvaliteta podatkov o dejanskih tveganjih v verigah dejavnosti. Če se oslabi normativna moč taksonomije, se poveča nevarnost greenwashinga. Če se hkrati poudarja konkurenčna funkcija CBAM, a zmanjšuje notranja trajnostna disciplina, nastane normativna nekonsistentnost⁵³.

4. Omnibus I: od poenostavitve izvajanja k vsebinski oslabitvi trajnostne arhitekture

Komisija je Omnibus I 26. februarja 2025 predstavila kot del širše agende poenostavitve evropskega prava in zmanjšanja administrativnih bremen za podjetja⁵⁴. Politična predstavitev paketa je poudarjala predvsem razbremenitev, zaščito malih in srednjih podjetij pred prenašanjem zahtev po verigah vrednosti in izboljšanje konkurenčnosti evropskega gospodarstva⁵⁵. Ta retorika sama po sebi ni problematična; problematično pa je, da se pod oznako poenostavitve v številnih točkah skriva poseg v sam domet in ambicijo regulacije⁵⁶.

50. Joanne Scott in Lavanya Rajamani, *EU Climate Change Unilateralism* (2012) 23 *European Journal of International Law* 469–494.

51. Cafaggi (n 6) 11–37.

52. Busch, Ferrarini in Grünewald (n 13) 1–24.

53. Scott in Rajamani (n 64) 469–494.

54. COM(2025) 81 final (n 3).

55. Evropska komisija, *Commission simplifies rules on sustainability and EU investments, delivering over €6 billion in administrative relief*, IP/25/614, 26. 2. 2025.

56. Direktiva (EU) 2026/470 (n 3).

Pravno je zato nujno razlikovati med dvema vrstama poenostavitve. Prva je poenostavitev izvajanja: odprava podvajanj, boljša digitalizacija, standardizirane predloge, jasnejša metodologija, boljša interoperabilnost med pravnimi režimi in večja predvidljivost za zavezance. Druga pa je poenostavitev z zmanjšanjem normativne ambicije: ožjenje področja uporabe, opustitev dela vsebinskih zahtev, zmanjšanje stopnje zagotovila ali omejitev procesnih dolžnosti. Omnibus I vsebuje elemente obeh, vendar v ključnih delih sega v drugo kategorijo.

4.1. Omnibus I in CSRD

Najizrazitejši poseg zadeva CSRD. Komisija je v predlogu COM(2025) 81 final predlagala zvišanje pragov za obvezno poročanje, izključitev borzno uvrščenih malih in srednjih podjetij iz obveznega režima, okrepljeno omejitev t. i. value chain cap ter revizijo obstoječih ESRS z namenom zmanjšanja podatkovnih točk⁵⁷. V zakonodajnem postopku je bila ta logika potrjena in utrjena: po končni Direktivi (EU) 2026/470 je obvezno poročanje omejeno na velika podjetja z več kot 1000 zaposlenimi in z dodatnim pragom več kot 450 milijonov EUR neto prometa⁵⁸.

Pravna posledica ni le manj zavezancev. Spremeni se značaj celotnega sistema. Če standardizirano poročanje ni več široka informacijska infrastruktura trga, ampak režim za relativno omejen krog največjih družb, se zmanjšuje primerljivost informacij, večja se prostor za ad hoc zasebno zbiranje podatkov in zmanjšuje se transformativna moč poročevalskega prava⁵⁹. Posebej problematična je izključitev malih in srednjih podjetij, uvrščenih na borzo, saj imajo prav zaradi dostopa do kapitalskih trgov poseben javni pomen⁶⁰.

4.2. Omnibus I in CSDDD

Pri CSDDD je glavni poseg v zmanjšanje intenzivnosti materialnih dolžnosti ravnanja. Komisija je predlagala omejitve glede posrednih poslovnih partnerjev, manj pogosto spremljanje, ožjo vlogo deležnikov in zamik

---

57. COM(2025) 81 final (n 3).

58. Direktiva (EU) 2026/470 (n 3); Svet EU, Council and Parliament strike a deal to simplify sustainability reporting and due diligence requirements and boost EU competitiveness, 9. 12. 2025.

59. Villiers (n 4) 83–109.

60. Direktiva 2004/109/ES o preglednosti, kakor spremenjena; tudi COM(2025) 81 final (n 3).

uporabe⁶¹. Čeprav so bile te spremembe utemeljene s sklicevanjem na zmanjšanje bremen in pravne negotovosti, imajo jasen materialni učinek: zmanjšujejo preventivno moč due diligence sistema⁶².

To je še posebej pomembno pri posrednih partnerjih. V globalnih verigah dejavnosti se najresnejši negativni vplivi pogosto pojavljajo globlje v verigi, ne pri prvem neposrednem dobavitelju⁶³. Če se dolžnost ukrepanja preveč zoži na neposredne ali že konkretizirane primere, se due diligence premika od proaktivnega k reaktivnemu modelu. Tako podjetje sicer nosi manj neposrednih stroškov skladnosti, a tudi sistem kot celota razpolaga z manj orodji za zgodnje zaznavanje in preprečevanje škod⁶⁴.

4.3. Omnibus I, Taksonomija in širši sistem

Komisija je Omnibus I politično od začetka predstavljala širše: kot paket, ki vključuje spremembe glede CSRD, CSDDD, CBAM, InvestEU in spremlja-joče poenostavitve pri taksonomiji⁶⁵. Tudi kjer formalne spremembe niso bile enake, je bil politični signal jasen: trajnostni okvir EU naj bi postal bolj "pragmatičen", bolj "uporaben" in manj "bremenilen"⁶⁶.

To pa ima sistemski učinek. Če se zmanjšuje doseg obveznega poročanja, se posredno zmanjšuje tudi širina okolja, v katerem se proizvajajo standardizirani taksonomski podatki. Če se zaradi konkurenčnosti poudarja potreba po manj notranji trajnostni obveznosti, se hkrati oslabi sporočilo, da je prav podnebna disciplina del evropske konkurenčne strategije. Tako nastane napetost med zunanjo konkurenčno disciplino, ki jo predstavlja CBAM, in notranjo deregulacijo dela trajnostne arhitekture⁶⁷.

4.4. Sklepna ocena Omnibusa I

Osrednji pravni sklep glede Omnibusa I je zato, da paket ne ostaja znotraj meja tehnične racionalizacije. V pomembnem delu predstavlja delno normativno znižanje ambicije evropskega trajnostnega prava⁶⁸. Pri CSRD

---

61. COM(2025) 81 final (n 3).

62. Ciacchi (n 24) 29–48.

63. Ruggie (n 33) 119–128.

64. Zerk (n 34) 117–145.

65. Evropska komisija, Questions and answers on simplification omnibus I and II, 26. 2. 2025.

66. IP/25/614 (n 69).

67. Scott in Rajamani (n 64) 469–494.

68. Direktiva (EU) 2026/470 (n 3).

zmanjšuje širino informacijske infrastrukture, pri CSDDD zmanjšuje preventivno moč skrbnega pregleda, pri taksonomiji in širšem političnem okviru pa zmanjšuje težo skupnega pravnega jezika trajnostnosti.

To še ne pomeni, da je vsaka poenostavitev napačna. Pomeni pa, da razprave o konkurenčnosti ni mogoče zaključiti že z ugotovitvijo, da so določeni neposredni stroški skladnosti manjši. Treba je vprašati, ali spremembe hkrati oslabijo tiste funkcije prava, zaradi katerih je bil sistem sploh vzpostavljen⁶⁹.

5. Trajnostnost in konkurenčnost: zakaj je dilema lažna

Trditev, da je med trajnostnostjo in konkurenčnostjo treba izbirati, je postala ena najbolj vplivnih političnih formul zadnjih let, vendar je njena analitična kakovost bistveno slabša od njene politične učinkovitosti⁷⁰. Predpostavlja namreč, da sta cilja po naravi nasprotna: več trajnostne regulacije naj bi pomenilo manj konkurenčnosti, več konkurenčnosti pa manj trajnostne ambicije. Toda že uradni strateški dokumenti EU tega ne potrjujejo. Komisija v Competitive Compass konkurenčnost izrecno gradi na treh »nujnostih«, ki jih je identificiral Draghi: zapiranju inovacijske vrzeli, skupnem načrtu za dekarbonizacijo in konkurenčnost ter zmanjšanju odvisnosti in povečanju varnosti⁷¹.

5.1 Resnični problemi evropske konkurenčnosti

Da bi lahko resno presojali tezo o lažni dilemi, je treba najprej identificirati dejanske probleme evropske konkurenčnosti. Draghi v poročilu ne poudarja prvenstveno trajnostne zakonodaje kot glavnega vzroka evropskega zaostajanja, temveč izpostavlja inovacijsko vrzel v primerjavi z ZDA in Kitajsko, visoke energetske stroške, investicijski primanjkljaj, tehnološko počasnost, fragmentacijo trga in strateške odvisnosti⁷². Nobeden od teh problemov ni v jedru posledica tega, da mora veliko podjetje pripraviti trajnostno poročilo po ESRS ali izvajati tveganjsko usmerjeni due diligence.

To ne pomeni, da stroški skladnosti niso pomembni. Pomeni pa, da jih je treba postaviti v pravi analitični okvir. Kadar se ustvarja vtis, da je zmanjšanje teh stroškov glavni odgovor na evropski konkurenčni pro-

69. Sjøfjell (n 4) 118–142.

70. Porter in van der Linde (n 23) 97–118.

71. COM (2025) 30 final (n 2).

72. Draghi (n 2).

blem, se spregleda razlika med mikro razbremenitvijo in makro razvojno strategijo⁷³.

5.2. Zakaj manj trajnostnega poročanja ne pomeni več konkurenčnosti

Trajnostno poročanje ni zgolj administrativna obveznost, ampak del informacijske infrastrukture gospodarstva. Zanesljive, primerljive in standardizirane informacije zmanjšujejo informacijsko asimetrijo, olajšujejo dostop do kapitala in zmanjšujejo stroške zasebnega zbiranja podatkov⁷⁴. Komisija sama poudarja, da bo za dosego ciljev Green Deal in REPowerEU potrebnih več kot 620 milijard EUR dodatnih naložb letno⁷⁵. V takem okolju je kakovost informacij o trajnostnosti ključna.

Če se obseg obveznega poročanja zmanjša, lahko podjetje prihrani del neposrednih stroškov. Toda hkrati lahko banke, vlagatelji, naročniki in javni organi dobijo manj primerljive podatke, kar poveča stroške zasebnega due diligence, poveča pomen zasebnih vprašalnikov in zmanjša pravno predvidljivost trga⁷⁶. To je bistvo argumenta, da je dilema lažna: manj poročanja ne pomeni avtomatično bolj konkurenčnega gospodarstva; lahko pomeni manj kakovostno informacijsko okolje⁷⁷.

5.3. Zakaj manj due diligence ne pomeni bolj konkurenčnega podjetja

Enako velja za skrbni pregled. Trditev, da je manj due diligence samo po sebi konkurenčna prednost, predpostavlja, da je due diligence le pravna ovira, ne pa tudi mehanizem upravljanja tveganj⁷⁸. Toda sodobno podjetje deluje v okolju, kjer so tveganja človekovih pravic, okoljska, dobaviteljska, geopolitična in reputacijska tveganja vse bolj prepletena. Dobavitelj, ki uporablja prisilno delo, povzroča visoke emisije, deluje v politično nestabilnem okolju ali sistematično krši temeljne delovne standarde, ni le moralni problem; je poslovno tveganje⁷⁹.

73. Porter in van der Linde (n 23) 97–118.

74. Villiers (n 4) 54–82.

75. Evropska komisija, Questions and Answers on the Sustainable Finance package, 13. 6. 2023.

76. Busch, Ferrarini in Grünewald (n 13) 79–102.

77. Sjøfjell (n 4) 143–166.

78. Zerk (n 34) 117–145.

79. Ruggie (n 33) 119–128.

Zmanjšanje zakonske dolžnosti skrbnega pregleda tega tveganja ne odpravi. Velika podjetja bodo zaradi pogodbenih odnosov, financiranja, javnih naročil in zavarovalniških ter bonitetnih zahtev še vedno zbirala podatke in izvajala nadzor, le da bo to v večji meri potekalo po zasebno-pravnih, neenotnih in manj transparentnih kanalih⁸⁰. To ni nujno olajšanje za manjša podjetja; lahko pomeni celo večjo nepreglednost in več ad hoc pritiskov brez jasnih javnopravnih varoval.

5.4. Trajnostna odgovornost direktorjev in kakovost korporativnega upravljanja

Posebej zgrešeno pa je razumevanje, da je trajnostna odgovornost direktorjev nekakšen ideološki tujek v korporacijskem pravu, katerega zmanjšanje naj bi podjetjem olajšalo konkurenčni boj⁸¹. Podnebna tveganja, dobaviteljska tveganja, greenwashing, regulativni prehod in tveganja človekovih pravic, neposredno vplivajo na vrednost podjetja, dostop do kapitala, zavarovanje, ugled in pravni položaj⁸². Če poslovodstvo teh tveganj sistematično ne vključuje v odločanje, to ni izraz konkurenčne racionalnosti, ampak pomanjkljivega upravljanja.

Prav zato sodobna literatura trajnostnega korporativnega prava vztraja, da vključevanje trajnostnih tveganj v standard skrbnosti direktorjev ni politični okrasek, ampak razvoj korporacijskega prava v smeri boljšega obvladovanja dolgoročnih tveganj⁸³. Zmanjšanje te odgovornosti zato ne ustvarja večje konkurenčnosti; ustvarja predvsem večji prostor za kratkoročno odločanje.

5.5. Pravi sklep: problem ni trajnostna ambicija, ampak kakovost regulativne izvedbe

Iz uradnih dokumentov EU, iz Draghijeve diagnoze in iz sistemske logike evropske trajnostne zakonodaje ne sledi, da je zmanjšanje trajnostnih standardov pogoj evropske konkurenčnosti⁸⁴. Sledi nekaj precej bolj niansiranega: EU mora res zmanjšati nepotrebno kompleksnost, prekrivanja in administrativne stroške. Mora izboljšati izvajanje, digitalizirati

80. Cafaggi (n 6) 201–229.

81. Sjøfjell in Bruner (n 31).

82. Johnston in Sjøfjell (n 31).

83. Beate Sjøfjell in Luca Enriques, Corporate Governance for Sustainability (2015) 15 European Company and Financial Law Review 1.

84. Draghi (n 2); COM(2025) 30 final (n 2).

proces, pojasniti metodologijo in preprečiti nesorazmerno prenašanje bremen na mala in srednja podjetja⁸⁵. Toda iz tega ne sledi, da mora zmanjšati samo ambicijo transparentnosti, due diligence ali trajnostnega upravljanja⁸⁶.

Dilema med trajnostnostjo in konkurenčnostjo je torej lažna zato, ker napačno identificira konflikt. Resnični konflikt ni med trajnostnostjo in konkurenčnostjo, temveč med dobro zasnovano in slabo izvedeno regulacijo⁸⁷.

6. Naloge Republike Slovenije po sprejetju Omnibusa I

Če evropska deregulacija ne odpravlja trajnostne arhitekture, ampak jo zožuje, se na nacionalni ravni postavi bistveno vprašanje: kako naj Republika Slovenija v spremenjenem okviru ohrani pravno koherenco, učinkovito izvrševanje in razvojno uporabnost trajnostnega prava⁸⁸. Za majhno, odprto in močno izvoznousmerjeno gospodarstvo je to vprašanje še posebej pomembno. Prav v takih gospodarstvih je lahko normativna nedoslednost dražja od same regulacije, saj hitro vodi v prenos dejanskih standardov na zasebne pogodbe, dobaviteljske kodekse in nepregledne vprašalnike večjih tujih naročnikov⁸⁹.

6.1. Preprečiti normativni vakuum

Prva naloga Slovenije je, da sprememb ne razume kot signal za splošni umik iz trajnostnega pravnega razvoja⁹⁰. Po zožitvi evropskih obveznosti bo velik del slovenskega gospodarstva izpadel iz neposrednega režima obveznega poročanja ali due diligence. Toda to ne pomeni, da trajnostna vprašanja za ta podjetja izginejo. Ostajajo v pogodbenih odnosih z velikimi naročniki, pri bankah, pri javnih razpisih, v bonitetnih ocenah, pri zavarovanju in pri tržnem nadzoru nad zelenimi trditvami⁹¹. Če država na to ne odgovori dovolj jasno, lahko nastane pravni vakuum, ki ga nato zapolnijo zasebni, nepregledni standardi⁹².

85. COM(2025) 47 final, A simpler and faster Europe.

86. Sjøfjell (n 4) 167–190.

87. Porter in van der Linde (n 23) 97–118.

88. ZGD-1; ZRev-2; ZTFI-1; ZVO-2 (n 5).

89. Cafaggi (n 6) 201–229.

90. Direktiva (EU) 2026/470 (n 3).

91. Freeman (n 29) 25–49.

92. Cafaggi (n 6) 201–229.

6.2. Prilagoditev korporacijskega in poročevalskega okvira

Druga naloga zadeva prilagoditev korporacijskega prava. ZGD-1 ostaja osrednji sistemski zakon za gospodarske družbe in naravno mesto za tiste spremembe, ki zadevajo poročanje, položaj organov vodenja in nadzora ter povezavo med korporacijskim in revizijskim delom trajnostnih razkritij⁹³. Vendar ZGD-1 ni idealno mesto za popolno ureditev due diligence, nadzora, preiskovalnih pooblastil in sankcioniranja. Zato je za Slovenijo bolj smiselna kombinirana rešitev: novela ZGD-1 za poročevalski in korporacijski del ter poseben zakon ali vsaj poseben sistematični okvir za due diligence, nadzor in sankcije⁹⁴.

6.3. Revizijsko pravo in trg kapitala

Posebno pozornost zahteva razmerje med trajnostnim poročanjem in revizijsko infrastrukturo. Če trajnostna poročila ostanejo brez verodostojnega preverjanja, se njihov pravni in tržni pomen zmanjša⁹⁵. Podobno velja za ZTFI-1 in širši trg kapitala. Trajnostna razkritja za del podjetij niso pomembna le zaradi korporacijske transparentnosti, ampak tudi zato, ker neposredno vplivajo na položaj izdajateljev, vlagateljske odločitve in delovanje trga⁹⁶. Če Slovenija trajnostna razkritja obravnava kot obrobni dodatek, se poveča nevarnost nižje kakovosti informacij in manjšega zaupanja v trg kapitala⁹⁷.

6.4. Institucionalna ureditev nadzora in preprečevanje greenwashinga

Ena ključnih nalog Slovenije bo jasna institucionalna ureditev nadzora. AJPES je naraven kandidat za tehnično sprejemanje in objavo poročil, vendar ni nujno tudi vsebinski nadzornik. Agencija za trg vrednostnih papirjev ima kapitalskotržno perspektivo, Tržni inšpektorat perspektivo zavajajočih poslovnih praks, okoljski organi pa specifično znanje o okoljskih trditvah⁹⁸. Če pristojnosti niso jasno razdeljene, se lahko zgodi bodisi prelaganje odgovornosti bodisi nepregledno prekrivanje nadzora. Oboje je slabo tako za pravno varnost kot za konkurenčnost⁹⁹.

93. ZGD-1 (n 5).

94. Direktiva (EU) 2024/1760 (n 18).

95. ZRev-2 (n 5).

96. ZTFI-1 (n 5).

97. Villiers (n 4) 110–139.

98. ZTFI-1 (n 5); ZVO-2 (n 5).

99. Zakon o inšpekcijskem nadzoru (ZIN), Uradni list RS, št. 43/07 – uradno

Prav zaradi deregulacijskega trenda bo nevarnost greenwashinga večja. Čim manj je standardiziranih, preverjenih in obveznih razkritij, tem več trajnostnega jezika se seli v manj nadzorovane oblike tržne komunikacije¹⁰⁰. Slovenija mora zato jasno urediti, kdo nadzoruje formalno pravilnost razkritij, kdo njihovo vsebinsko resničnost in kdo je pristojen za sankcioniranje zavajajočih taksonomskih ali zelenih trditev¹⁰¹.

6.5. Civilna odgovornost in pravna sredstva

Pomembno je tudi vprašanje civilne odgovornosti in procesne učinkovitosti. CSDDD ne harmonizira v celoti vseh procesnih pravil in pravnih sredstev, zato ostaja pomemben prostor za nacionalno ureditev znotraj načel enakovrednosti in učinkovitosti¹⁰². Ker Omnibus I zmanjšuje materialni doseg nekaterih dolžnosti, je toliko pomembneje, da Slovenija jasno razmisli, kakšne bodo pravne posledice kršitev tistih dolžnosti, ki ostajajo¹⁰³.

Minimalistična rešitev bi pomenila, da se formalno povzame ožji evropski okvir, ne da bi se hkrati izboljšala procesna uveljavljivost zahtevkov ali določila jasnejša povezava z obstoječim obligacijskim pravom¹⁰⁴. Posledica bi bila formalna, a v praksi šibka odgovornost. To bi zmanjšalo ne le varstvo prizadetih oseb, ampak tudi normativno verodostojnost sistema¹⁰⁵.

6.6. Strateška uporaba Taksonomije EU in CBAM

Morda najpomembnejša naloga pa ni transpozicijska, temveč razvojna. Slovenija lahko Taksonomijo EU in CBAM uporablja kot strateški orodji nacionalne gospodarske politike, ne le kot evropski obveznosti¹⁰⁶. Taksonomija se lahko uporablja pri javnih spodbudah, razvojnih razpisih, energetskih strategijah, zelenih obveznicah in državnih pomočeh. CBAM pa ni le carinska novost, temveč instrument, ki vpliva na položaj domače

---

prečiščeno besedilo, s spremembami; Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP), Uradni list RS, št. 24/06 – uradno prečiščeno besedilo, s spremembami.

100. Uredba (EU) 2020/852 (n 18).

101. Zakon o varstvu potrošnikov (ZVPot-1), Uradni list RS, št. 130/22.

102. Direktiva (EU) 2024/1760 (n 18).

103. Direktiva (EU) 2026/470 (n 3).

104. Obligacijski zakonik (OZ), Uradni list RS, št. 97/07 – uradno prečiščeno besedilo, s spremembami.

105. Nina Plavšak in Miha Juhart (ur), Obligacijski zakonik s komentarjem (GV Založba 2003–2004).

106. Uredba (EU) 2020/852 (n 18); Uredba (EU) 2023/956 (n 18).

industrije, stroške uvoza in konkurenčne pogoje v emisijsko intenzivnih sektorjih¹⁰⁷.

Če država te instrumente obravnava le kot compliance-obveznosti, bo iz njih dobila predvsem stroške. Če pa jih uporablja kot del razvojne, industrijske in investicijske politike, lahko iz njih iztisne tudi konkurenčne koristi¹⁰⁸.

6.7. Sklepna ocena za Slovenijo

Za Slovenijo zato Omnibus I ne bi smel pomeniti vprašanja, kako čim bolj zmanjšati domačo regulativno ambicijo, ampak kako v spremenjenem evropskem okviru ohraniti pravno konsistentnost, predvidljivost in razvojno uporabnost trajnostnega prava¹⁰⁹. Najprimernejši pristop je kombiniran: novela ZGD-1 za poročevalski in korporacijski del; uporaba in po potrebi dopolnitev ZRev-2 in kapitalskotržnega okvira; poseben ali zelo jasno strukturiran pravni okvir za due diligence, nadzor in sankcije; ter aktivna vključitev Taksonomije EU in CBAM v nacionalno razvojno politiko.

Minimalistična transpozicija bi bila kratkoročno lažja, vendar bi dolgoročno prinesla več pravne negotovosti, več prostora za greenwashing, manjšo institucionalno sposobnost države in večjo odvisnost od zasebnih, nepreglednih standardov¹¹⁰.

7. Sklep

Prispevek poizkuša argumentirati troje. Prvič, dilema med trajnostnostjo in konkurenčnostjo je lažna¹¹¹. To ni zgolj vrednostna ocena, temveč sklep, ki sledi iz uradnih strateških dokumentov EU in iz same logike evropskega trajnostnega prava. Draghi, Budimpeštanska deklaracija in Competitive Compass konkurenčnost gradijo na inovacijah, dekarbonizaciji, produktivnosti, varnosti in zmanjšanju odvisnosti, ne pa na opustitvi trajnostnih ciljev¹¹².

Drugič, Omnibus I ne pomeni zgolj tehnične racionalizacije, temveč tudi delno vsebinsko oslabitev evropske trajnostne arhitekture¹¹³. Pri CSRD

107 Scott in Rajamani (n 64) 469–494.

108 Porter in van der Linde (n 23) 97–118.

109 ZGD-1; ZRev-2; ZTFI-1; ZVO-2 (n 5).

110 Cafaggi (n 6) 201–229.

111 Porter in van der Linde (n 23) 97–118.

112 Draghi (n 2); COM(2025) 30 final (n 2).

113 Direktiva (EU) 2026/470 (n 3).

zmanjšuje širino informacijske infrastrukture, pri CSDDD zmanjšuje preventivno moč due diligence, pri taksonomiji in širšem političnem okviru pa zmanjšuje težo skupnega pravnega jezika trajnostnosti. To je pravno pomembno, ker se z zmanjšanjem obsega in intenzivnosti obveznosti ne zmanjšujejo le neposredni stroški, temveč tudi kakovost informacij, odgovornosti in predvidljivosti, zaradi katerih je bila ta arhitektura sploh vzpostavljena¹¹⁴.

Tretjič, korak nazaj pri trajnostnem poročanju, skrbnem pregledu in trajnostni odgovornosti direktorjev ne prispeva bistveno k dvigu konkurenčnosti¹¹⁵. Ne odpravlja inovacijske vrzeli, ne znižuje cen energije, ne rešuje kapitalske fragmentacije in ne zmanjšuje tehnološkega zaostanka¹¹⁶. Prispeva predvsem k nižji ravni transparentnosti, manjši primerljivosti podatkov, slabši preventivi in večji nevarnosti greenwashinga¹¹⁷.

Prava pot zato ni razgradnja trajnostnega prava, ampak njegovo boljše izvajanje¹¹⁸. To pomeni standardizacijo, digitalizacijo, odpravo podvajanj, boljše metodološko jasnost, učinkovitejši nadzor in boljše podporo podjetjem pri izpolnjevanju obveznosti. Kjer so obveznosti prekomerno zapletene, jih je treba poenostaviti. Kjer so metodološko nejasne, jih je treba pojasniti. Kjer ustvarjajo nesorazmerna bremena za MSP, je treba oblikovati ciljno usmerjene varovalke. Toda iz tega ne sledi, da je treba zmanjšati samo ambicijo trajnostne transparentnosti, skrbnega pregleda ali odgovornega korporativnega upravljanja¹¹⁹.

Za Republiko Slovenijo iz tega sledi jasna naloga. Spremenjeni evropski okvir ne sme biti izgovor za pravni pasivizem, temveč priložnost za bolj premišljeno in razvojno usmerjeno nacionalno ureditev¹²⁰. Le če bo Slovenija trajnostno pravo razumela ne le kot breme, ampak kot del pravne infrastrukture konkurenčnega in odpornega gospodarstva, bo lahko ohranila pravno kakovost in dolgoročno razvojno konsistentnost svojega modela¹²¹.

---

114 Sjäffjell (n 4) 191–214.

115 Johnston in Sjäffjell (n 31).

116 Draghi (n 2).

117 Villiers (n 4) 140–166.

118 COM(2025) 47 final (n 104).

119 Sjäffjell (n 4) 215–239.

120 ZGD-1; ZRev-2; ZTFI-1; ZVO-2 (n 5).

121. Porter in van der Linde (n 23) 97–118.

Bibliografija

Pravni viri EU

- Pogodba o Evropski uniji (prečiščena različica), UL C 202, 7. 6. 2016.
- Pogodba o delovanju Evropske unije (prečiščena različica), UL C 202, 7. 6. 2016.
- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah, UL C 202, 7. 6. 2016.
- Direktiva (EU) 2022/2464 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 14. decembra 2022, UL L 322, 16. 12. 2022.
- Delegirana uredba Komisije (EU) 2023/2772 z dne 31. julija 2023, UL L 2023/2772, 22. 12. 2023.
- Direktiva (EU) 2024/1760 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. junija 2024, UL L 2024/1760, 5. 7. 2024.
- Uredba (EU) 2020/852 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18. junija 2020, UL L 198, 22. 6. 2020.
- Uredba (EU) 2023/956 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 10. maja 2023, UL L 130, 16. 5. 2023.
- Direktiva (EU) 2026/470 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 24. februarja 2026, UL L 2026/470, 26. 2. 2026.
- Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1), Uradni list RS, št. 65/09 – uradno prečiščeno besedilo, s spremembami.
- Zakon o revidiranju (ZRev-2), Uradni list RS, št. 65/08, s spremembami.
- Zakon o trgu finančnih instrumentov (ZTFI-1), Uradni list RS, št. 77/18, s spremembami.
- Zakon o varstvu okolja (ZVO-2), Uradni list RS, št. 44/22, s spremembami.
- Zakon o inšpekcijskem nadzoru (ZIN), Uradni list RS, št. 43/07 – uradno prečiščeno besedilo, s spremembami.
- Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP), Uradni list RS, št. 24/06 – uradno prečiščeno besedilo, s spremembami.
- Obligacijski zakonik (OZ), Uradni list RS, št. 97/07 – uradno prečiščeno besedilo, s spremembami.
- Zakon o varstvu potrošnikov (ZVPot-1), Uradni list RS, št. 130/22.

Literatura

- Bohinc R., Družbena odgovornost podjetij (GV Založba, Ljubljana 2016).
- Bohinc R., Socially Responsible Governance FDV Založba, Ljubljana, ZRS Koper, 2024.
- Busch, Danny, Guido Ferrarini in Seraina Grünewald (ur), Sustainable Finance in Europe (Palgrave Macmillan 2021).
- Cafaggi, Fabrizio, Transnational Private Regulation (Edward Elgar 2011).
- Ciacchi, Silvia, "The Newly-Adopted Corporate Sustainability Due Diligence Directive" (2024) 25 ERA Forum 29–48.

- Easterbrook, Frank H in Daniel R Fischel, *The Economic Structure of Corporate Law* (Harvard University Press 1991).
- Freeman, R Edward, *Strategic Management: A Stakeholder Approach* (Cambridge University Press 2010).
- Porter, Michael E in Claas van der Linde, "Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship" (1995) 9 *Journal of Economic Perspectives* 97–118.
- Rasche, Andreas, Dirk Ulrich Gilbert in Jeremy Moon, *Corporate Social Responsibility: Strategy, Communication, Governance* (Cambridge University Press 2017).
- Ruggie, John Gerard, *Just Business* (W W Norton 2013).
- Scherer, Andreas Georg in Guido Palazzo, "The New Political Role of Business in a Globalized World" (2011) 48 *Journal of Management Studies* 899–931.
- Sjåfjell, Beate, *Corporate Sustainability and Responsibility* (Cambridge University Press 2020).
- Sjåfjell, Beate in Christopher M Bruner (ur), *The Cambridge Handbook of Corporate Law, Corporate Governance and Sustainability* (Cambridge University Press 2019).
- Villiers, Charlotte, *Corporate Reporting and Company Law* (Cambridge University Press 2006).
- Zerk, Jennifer A, *Multinationals and Corporate Social Responsibility* (Cambridge University Press 2006).

NAČELA KORPORATIVNEGA UPRAVLJANJA

Prof. dr. Mejra Festić

Uvod

Pomen kakovostnega korporativnega upravljanja je v ospredje stopil po finančno-gospodarski krizi, ki se je začela leta 2007 in ki je razkrila številne strukturne pomanjkljivosti v notranjih mehanizmih upravljanja podjetij. Raziskave so pokazale, da je bil del razsežnosti krize posledica neučinkovitega upravljanja, nezadostnega nadzora in neustreznih spodbud. Adams in Mehran (2008) opozarjata, da je k nastanku hipotekarne krize bistveno prispevalo nepravilno upravljanje tveganj, Kirkpatrick (2009) pa poudarja kratkoročno naravnost sistemov nagrajevanja, ki je menedžerje spodbujala k pretiranemu prevzemanju tveganj brez upoštevanja njihovih dolgoročnih učinkov.

V finančnih ustanovah so bile informacije o izpostavljenosti tveganjem pogosto neustrezno poročane upravam ali nadzornim svetom, kratkoročno krizno odzivanje pa je prevladovalo nad dolgoročnim strateškim upravljanjem. Sistem nagrajevanja, usmerjen v kratkoročne rezultate, ni predvidel mehanizmov sankcioniranja napačnih odločitev, kar je dodatno spodbudilo neodgovorno ravnanje.

Ker banke pomembno vplivajo na stabilnost celotnega gospodarstva, so njihove pomanjkljivosti v upravljanju izrazito systemskega pomena. Caprio in Levine (2002) ugotavljata, da je korporativno upravljanje bank ključno za njihovo lastno stabilnost in razvoj širšega gospodarstva, kar potrjuje tudi poznejša analiza Levine (2004). Izkušnje zadnje krize so pokazale, da številna orodja upravljanja niso bila kos nenadnim pritiskom, konflikti interesov pa so dodatno omejevali učinkovitost nadzora.

Razlike med bankami in drugimi podjetji se kažejo zlasti v številu in raznolikosti deležnikov ter v strožjih regulatornih pričakovanjih. Poleg delničarjev imajo pomembno vlogo depozitarji, država, investitorji in drugi upniki, kar zahteva kompleksnejše upravljavske mehanizme. Čeprav imajo člani organov upravljanja enake pravne odgovornosti kot v drugih družbah, so pričakovanja glede njihove strokovnosti, neodvisnosti in odgovornosti bistveno višja.

Zlasti področje nagrajevanja v bankah odstopa od korporativne prakse. Medtem ko opcijske sheme nagrajevanja v gospodarskih družbah navadno veljajo za sprejemljive, so v bankah problematične, saj morajo varovati tudi interese vlagateljev in davkoplačevalcev. Zato je vzpostavitev ustreznih notranjih mehanizmov upravljanja v bankah ključna za zmanjšanje tveganj in stabilnost celotnega finančnega sistema.

V zadnji finančni krizi so imele banke dvojno vlogo: kot povzročiteljice sistemskih tveganj in kot akterji, ki so morali kljub notranjim pomanjkljivostim prispevati k okrevanju gospodarstva. Zato postaja učinkovito korporativno upravljanje bank osrednji element gospodarske stabilnosti, hkrati pa vpliva tudi na standarde upravljanja v drugih podjetjih.

Korporativno upravljanje

Korporativno upravljanje je širše interdisciplinarno področje, ki vključuje pravne, ekonomske, etične, politične in organizacijske dimenzije. Različni družbenoekonomski konteksti, lastniške strukture in institucionalne ureditve vplivajo na oblikovanje različnih sistemov upravljanja, pri čemer so v tranzicijskih državah srednje Evrope izrazita značilnost koncentrirane lastniške strukture, oslABLJENA zaščita manjšinskih delničarjev in prevelik vpliv menedžmenta.

Bohinc in Bratina (2005) ugotavljata, da se koncept korporativnega upravljanja teoretično utemeljuje že v delu Berleja in Meansa (1932), ki sta opozorila na razhajanje med lastništvom in nadzorom nad velikimi korporacijami. S tem je v ospredje stopil problem zastopanosti interesov, tj. razmerje med lastnikom (principalom) in menedžerjem (agentom). Problematika *principal – agent* se pojavi, ko menedžerji zasledujejo lastne interese in ne interesov lastnikov, kar je mogoče omejiti le z vzpostavitvijo učinkovitih nadzornih in spodbujevalnih mehanizmov.

Poleg interesov delničarjev morajo gospodarski subjekti zadovoljevati tudi interese drugih deležnikov: upnikov, zaposlenih, potrošnikov, države in okolja. V odsotnosti močnega trga korporativnega nadzora – npr. v Nemčiji ali na Japonskem – vlogo zunanjih nadzornikov prevzamejo banke, ki sodelujejo kot posojilodajalke in kot lastnice (Allen & Carletti, 2010). V kriznih časih je ta vloga še posebej izrazita.

Korporativno upravljanje v času kriz

Globalna finančna kriza je razkrila nezadostno sposobnost ustanov za zaznavanje sistemskih tveganj, kot je poudaril British Academy Forum (2009). Reed (2002) ugotavlja, da so se reforme v številnih državah v razvoju izvajale predvsem kot odziv na širše strukturne spremembe v mednarodni ekonomiji. Slabo upravljanje je bilo eden ključnih dejavnikov krize, pri čemer bi učinkovitejši nadzor v finančnem sektorju bistveno ublažil njen obseg (Mayes & Wood, 2013).

Finančni nadzorni organi so se osredinjali na stabilnost posameznih ustanov, ne pa na sistemska tveganja, pri čemer je bila izjema britanska FSA. Sheppard (2013) izpostavi tri temeljne napake: neučinkovit pravni okvir, razdrobljen regulatorni sistem in pasivnost delničarjev. Med ključnimi elementi finančnega fiaska so:

- pretirana motivacija k dobičkonosnosti;
- neustrezne spodbude;
- menedžerski neuspehi;
- regulatorne pomanjkljivosti.

Ard in Berg (2010) opozarjata, da so se največje napake upravljanja zgodile v najrazvitejših in najbolj sofisticiranih okoljih. Sun idr. (2011) menijo, da je odpoved sistema rezultat neuspeha vseh štirih ključnih upravljavskih področij: regulativnega, tržnega, deležniškega in notranjega nadzora.

Nekateri sistemi upravljanja so se izkazali za odpornejše. Nemški dvotirni model, ki daje manj poudarka finančnim trgom, je bil med krizo manj prizadet (Pérez, 2011). Avtor zagovarja prehod od delničarsko usmerjenega k deležniškemu modelu upravljanja, ki bi zagotavljal večjo odgovornost in širši družbeni pogled na upravljanje.

Pravni okvir korporativnega upravljanja

Nacionalna zakonodaja predstavlja temelj korporativnega prava, ki pa ga na evropski ravni dopolnjujejo številne direktive EU. Te zavezujejo države članice k prilagoditvi predpisov, predvsem na področjih: razkritij podatkov, varstva tretjih oseb, ustanavljanja in delovanja delniških družb, statusnih preoblikovanj, računovodskih standardov in objav v povezavi s podružnicami (Bohinc & Bratina, 2005). Notranja razmerja znotraj družb dodatno urejajo statuti, akti o ustanovitvi in notranji pravilniki.

Med pravnimi viri imajo pomembno vlogo t. i. avtonomni viri (kodeksi dobrega upravljanja), ki niso pravno zavezujoči, vendar njihovo neupoštevanje povzroča posledice na trgu kapitala in pri odnosu investitorjev. Prednosti kodeksov sta njihova prilagodljivost in hitrejše odzivanje na spremembe v poslovnem okolju. Najvplivnejši mednarodni vir ostajajo smernice OECD, ki pogosto služijo kot temelj pri pripravi nacionalnih priporočil.

Milhaupt in Pistor (2008) predlagata analitični okvir, ki omogoča umešitev pravnih sistemov glede na dve merili: 1) stopnja centralizacije; 2) prevladujoča funkcija prava (koordinacijska : zaščitna). Centralizirani sistemi so navadno koordinacijski, decentralizirani pa zaščitni. Avtorja ugotavljata, da ima vsak sistem lastne prednosti in slabosti, ki lahko v določenih okoliščinah celo prispevajo k institucionalni krizi.

Regulacija mora slediti dinamiki trga – strogi predpisi lahko zmanjšujejo učinkovitost in povečujejo stroške, vendar pa ustrezno zmanjšanje sistemskih tveganj lahko odtehta negativne učinke regulacije (Barrell, Hurst & Kirby, 2010).

Načela korporativnega upravljanja G-20/OECD

OECD je leta 1999 sprejel prva načela korporativnega upravljanja, ki so bila leta 2004 in nato še leta 2015 temeljito posodobljena. Sodelovanje z državami G-20 je načelom zagotovilo globalno veljavnost in široko uporabnost v različnih pravnih in institucionalnih okoljih.

Načela so zasnovana kot neobvezna priporočila, ki državam omogočajo vzpostavitev robustnih, a prilagodljivih okvirov upravljanja. Namenjena so:

- izboljšanju zakonodajnih in institucionalnih struktur;
- krepitvi učinkovitosti upravljanja;
- spodbujanju trajne rasti in finančne stabilnosti.

Načela so razdeljena v šest ključnih poglavij (OECD, 2015):

1. Temeljni regulativni okvir
2. Pravice delničarjev in enaka obravnava
3. Vloga institucionalnih investitorjev in trgov
4. Vloga deležnikov
5. Transparentnost in razkritja
6. Odgovornosti upravnih organov

Načela poudarjajo pomen preglednosti, učinkovitega nadzora, kakovostnih razkritij in uravnoteženega sistema spodbud. Njihova evolutivna narava omogoča posodobitve skladno z razvojem trga, digitalizacijo, globalizacijo lastništva ter s spremembami v naložbenih tokovih.

Smernice OECD za upravljanje državnih podjetij

Smernice OECD za upravljanje podjetij v državni lasti so komplementarne načelom G-20/OECD in se osredinjajo na izboljšanje upravljanja državnih družb ter profesionalizacijo delovanja države kot lastnika. Temeljno izhodišče je zagotoviti ločitev med lastniško funkcijo države in drugimi državnimi vlogami, zlasti regulatorno.

Smernice obsegajo šest vsebinskih sklopov:

1. Učinkovit pravni in regulativni okvir – zagotavljanje enakih pogojev za državna in zasebna podjetja, jasno definiranje javnih storitev in nadzor nad kapitalskimi mehanizmi.
2. Država kot lastnica – oblikovanje konsistentne lastniške politike, profesionalizacija nadzornih funkcij, neposeganje v vsakodnevno operativno vodenje.
3. Enakopravnost delničarjev – zagotavljanje enakega dostopa do informacij, varstvo manjšinskih delničarjev.
4. Odnosi z deležniki – visoki etični standardi, transparentno poročanje, zaščita pravic deležnikov.
5. Transparentnost – letno konsolidirano poročanje o vseh državnih družbah, notranje in zunanje revizije, skladnost z mednarodnimi standardi.
6. Naloge upravnih organov – jasna odgovornost, neodvisnost, ločitev funkcij predsednika in izvršnega direktorja, vzpostavitev specializiranih odborov ter redna samoocena dela uprave.

Evropske smernice korporativnega upravljanja za nekotirajoča podjetja

Evropska konfederacija združenj direktorjev (ECODA) je leta 2010 objavila priporočila za upravljanje nekotirajočih podjetij. Namen dokumenta je izboljšati učinkovitost upravnih organov in zagotoviti transparentno delovanje podjetij, ki niso uvrščena na borzo.

Smernice vključujejo štirinajst načel, med najpomembnejšimi pa so:

- oblikovanje ustreznega statutarnega in upravljskega okvira;
- učinkovito in kompetentno delovanje uprave ali nadzornega sveta;
- ustrezno nagrajevanje članov organov;
- vzpostavitev notranjih kontrolnih mehanizmov;
- uravnotežena komunikacija med organi upravljanja in delničarji;
- redno vrednotenje dela upravnih organov;
- poseben poudarek družinskim podjetjem in kompleksnejšim strukturam.

Smernice se prilagajajo velikosti in kompleksnosti podjetja, kar omogoča njihovo širšo uporabnost v evropskem poslovnem prostoru.

Kodeksi korporativnega upravljanja

Kodeksi so avtonomen vir prava, ki sicer niso pravno zavezujoči, a delujejo po načelu »Spoštuj ali pojasni« in pomembno vplivajo na ravnanje podjetij zaradi pričakovanih investitorjev. V državah EU obstaja široka raznolikost ureditev: v nekaterih prevladuje enotirni sistem, v drugih dvotirni, ponekod pa je mogoča hibridna ureditev (European Commission, 2013).

Kodekse običajno pripravljajo borze, strokovna združenja, državni organi ali mednarodne organizacije (npr. OECD). Redno se posodablja – zlasti po krizah – ter odražajo trgovalne prakse, pravne sisteme in kulturne posebnosti posamezne države. Njihova konvergenca prispeva k večji primerljivosti korporacijskega upravljanja v EU (Djokić, 2011).

Inovacije in pobude Evropske komisije na področju korporativnega upravljanja

Glavna cilja Evropske komisije sta:

- povečanje preglednosti poslovanja;
- krepitev aktivnega upravljanja NA strani delničarjev.

V letu 2014 je Komisija sprejela obsežen paket ukrepov, namenjenih izboljšanju upravljanja približno 10.000 kotirajočih podjetij v EU. Ti ukrepi temeljijo na spoznanjih po finančni krizi in prednostnih nalogah dolgoročnega financiranja evropskega gospodarstva (European Commission, 2014a).

Paket vključuje tri ključne elemente:**1. Predlog sprememb Direktive o pravicah delničarjev**

Cilj predloga je odpraviti identificirane pomanjkljivosti v korporativnem upravljanju kotirajočih družb. Ključne novosti so:

- Krepitev vloge delničarjev

Delničarjem bi se omogočilo učinkovitejše uresničevanje njihovih pravic, vključno z možnostjo, da od vodstva zahtevajo večjo odgovornost in dolgoročno usmerjenost poslovanja.

- Večja preglednost institucionalnih vlagateljev in upravljavcev premoženja

Ti bi morali jasno razkriti svoje naložbene strategije, politiko angažiranja in načine, s katerimi prispevajo k trajnostnemu razvoju družb.

- Olajšana identifikacija delničarjev

Zlasti v čezmejnem kontekstu bi se poenostavil dostop do informacij o delničarjih, kar bi olajšalo izvrševanje glasovalnih pravic ter komunikacijo med družbo in delničarji.

- Večja transparentnost svetovalcev za glasovanje (»proxy advisors«)

Pripraviti bi morali jasna razkritja metodologij, virov informacij in obvladovanja konfliktov interesov.

- Razkritje politike prejemkov in glasovanje delničarjev o njej

Podjetja bi morala razkriti:

- dolgoročno usklajeno politiko nagrajevanja;
- razmerje med povprečno plačo zaposlenih in prejemki vodstva;
- mehanizme vezave prejemkov na rezultate;
- največjo mogočo višino nagrad.

Gre za pomembno spremembo, saj trenutne strukture nagrajevanja v EU pogosto niso bile dovolj povezane z dolgoročnimi cilji, kar je spodbujalo kratkoročne vedenjske vzorce vodstev.

2. Priporočilo o kakovosti poročanja o upravljanju (načelo »Spoštuj ali pojasni«)

Evropska komisija poudarja nujnost izboljšanja kakovosti izjav o upravljanju, ki jih podjetja objavljajo vsako leto. Namen priporočila je:

- spodbuditi jasna pojasnila podjetij ob odstopanjih od kodeksov;
- izboljšati uporabnost informacij za investitorje;

- zagotoviti večjo primerljivost poročil o upravljanju v EU.

Visokokakovostno poročanje krepi zaupanje vlagateljev, omogoča boljše upravljske odločitve in spodbuja enakomernejše delovanje kapitalskih trgov.

3. Predlog direktive o enosebnih zasebnih družbah (Societas Unius Personae – SUP)

Namen SUP je poenostaviti ustanavljanje odvisnih družb v drugih državah članicah in zmanjšati upravne stroške, ki trenutno bremenijo čezmejno poslovanje. Glavne inovacije so:

- Standardizirana evropska pravna oblika

SUP bi bil priznana pravnoorganizacijska oblika v vseh državah EU, z enotnim imenom in akronimom.

- Popolnoma elektronska registracija

Podjetje bi bilo mogoče ustanoviti prek spleta, brez fizične prisotnosti ustanovitelja.

- Minimalni kapital 1 EUR

Ta ukrep bistveno znižuje stroške ustanovitve in spodbuja podjetništvo.

- Obvezna izjava o solventnosti

Pred izplačilom dobička bi moralo vodstvo podpisati izkaz solventnosti, s čimer bi se okrepila zaščita upnikov.

- Pravila o odgovornostih edinega družbenika

En družbenik bi lahko sprejemal odločitve brez sklica skupščine, kar povečuje učinkovitost upravljanja.

Komisija ocenjuje, da bo nova ureditev pospešila čezmejno poslovanje, poenostavila pravno ureditev za manjša podjetja in zmanjšala stroške birokracije (European Commission, 2014b).

Pričakovane koristi paketa reform

Evropska komisija napoveduje večstranske pozitivne učinke:

Za podjetja:

- višja transparentnost;
- boljše odločanje investitorjev;
- spodbude za dolgoročno usmerjeno upravljanje.

Za investitorje in delničarje:

- več kakovostnih informacij;
- večja zaščita interesov;
- večja možnost uveljavljanja glasovalnih pravic.

Za male vlagatelje:

- preprostejše razumevanje naložbenih tveganj;
- večja zanesljivost sistemov upravljanja v podjetjih.

Michel Barnier (European Commission, 2014c) poudarja, da je ključni cilj reform zagotoviti aktivnejše in odgovorno sodelovanje delničarjev, predvsem pri nadzoru nad prejemki vodstev ter nad dolgoročno usmerjenostjo poslovanja.

Celoviti premislek o sodobnem korporativnem upravljanju

Zadnja finančna kriza je razkrila temeljno dejstvo: korporativno upravljanje ni samo tehnični sistem notranjih pravil, ampak ključna institucionalna infrastruktura tržnega gospodarstva. Njegova odpoved lahko sproži verižno reakcijo v zasebnem in javnem sektorju, zlasti kadar gre za finančne ustanove, ki ustvarjajo sistemska tveganja.

V ospredje stopajo trije strateški izzivi:

Učinkovitost notranjih mehanizmov nadzora

Izkušnje kriznih let potrjujejo, da formalna skladnost z zakonodajo ni zadostna. Bistvena je sposobnost uprav in nadzornih organov, da prepoznajo dolgoročna tveganja, razumejo kompleksne finančne instrumente ter vzpostavijo kulturo odgovornosti.

Kakovost regulativnega okvira in nadzorne arhitekture

Pomanjkljiva koordinacija med regulatorji je bila eden najresnejših strukturnih problemov predkriznega obdobja. Učinkovit nadzor mora vključevati mikroprudenčne in makroprudenčne elemente ter razmišljati onkraj stabilnosti posameznih ustanov.

Aktivna vloga delničarjev in investitorjev

Empirične analize potrjujejo, da pasivnost delničarjev omogoča utrjevanje menedžerske dominacije, kar vodi v kratkoročno usmerjenost in neoptimalno ravnanje. Reforme EU – zlasti spremembe Direktive o pravicah delničarjev – zato krepijo angažiranost institucionalnih vlagateljev, transparentnost glasovanja in varovanje manjšinskih delničarjev.

Sinteza evropskih in mednarodnih pristopov

Mednarodni okviri – posebej načela G-20/OECD – nudijo temelje za robusten, a prilagodljiv model upravljanja, ki omogoča kombiniranje nacionalnih posebnosti z globalnimi standardi. Temeljna načela, pomembna v vseh pravnih okoljih, so:

- spoštovanje pravic delničarjev in deležnikov;
- transparentnost odločanja in razkritij;
- profesionalizacija upravnih organov;
- skrb za dolgoročno vzdržnost poslovanja.

Smernice OECD za državna podjetja poudarjajo razlikovanje med lastniško in regulatorno funkcijo države s ciljem zmanjšati politične vplive ter povečati strokovno avtonomijo.

Kodeksi korporativnega upravljanja – čeprav nezavezujoči – delujejo kot mehki regulatorni mehanizem, ki spodbuja profesionalne standarde in povečuje primerljivost upravljanja v EU.

Načela so v letih 2021–2023 prestala celovito revizijo, katere namen je bil njihova posodobitev v luči najnovejših razvojnih trendov na področju korporativnega upravljanja in kapitalskih trgov. Revidirana načela je Svet OECD na ministrski ravni sprejel junija 2023 (načela so vključena v Poročilo OECD o načelih korporativnega upravljanja [OECD/LEGAL/0413]), voditelji držav skupine G-20 pa so jih potrdili septembra 2023.¹

Dobro zasnovane politike korporativnega upravljanja lahko pomembno prispevajo k uresničevanju širših gospodarskih ciljev in prinašajo tri ključne koristi. Prvič, podjetjem omogočajo izboljššan dostop do financiranja, zlasti prek kapitalskih trgov. Drugič, dobro zasnovane politike korporativnega upravljanja zagotavljajo okvir za učinkovito zaščito vlagateljev, med katere sodijo tudi gospodinjstva, ki varčujejo prek naložb. Formalizirana struktura postopkov, ki spodbuja preglednost in odgovornost članov upravnih organov ter izvršnega vodstva do delničarjev, krepi zaupanje v trge in tako posredno podpira dostop družb do financiranja. Tretjič, dobro zasnovane politike korporativnega upravljanja podpirajo trajnost in odpornost podjetij ter lahko s tem prispevajo tudi k trajnosti in odpornosti širšega gospo-

1. Več v https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/g20-oecd-principles-of-corporate-governance-2023_60836fcb/ed750b30-en.pdf

darstva. Vlagatelji v vse večji meri razširjajo svoj fokus z izključno finančne uspešnosti podjetij na finančna tveganja in priložnosti, ki izhajajo iz širših gospodarskih, okoljskih in družbenih izzivov, ter na sposobnost podjetij, da se na ta tveganja odzivajo in jih učinkovito upravljajo.

Okvir korporativnega upravljanja mora spodbujati pregledne in pravične trge ter učinkovito alokacijo virov. Pri tem mora biti skladen z načelom pravne države ter podpirati učinkovito nadzorovanje in izvrševanje pravil.

Okvir korporativnega upravljanja mora spodbujati pregledne in pravične trge ter učinkovito razporejanje virov. Biti mora skladen z načelom pravne države ter podpirati učinkovito nadzorovanje in izvrševanje pravil.

Okvir korporativnega upravljanja mora oblikovati ustrezne spodbude vzdolž celotne naložbene verige in zagotoviti delovanje borznih trgov na način, ki prispeva h kakovostnemu korporativnemu upravljanju.

Okvir korporativnega upravljanja mora zagotoviti pravočasno in natančno razkritje vseh bistvenih informacij v povezavi s korporacijo, vključno s finančnim položajem, z uspešnostjo, s trajnostnim razvojem, z lastniško strukturo in upravljanjem družbe.

Okvir korporativnega upravljanja mora zagotoviti strateško usmerjanje družbe, učinkovito spremljanje posloводства na strani upravnega organa ter odgovornost upravnega organa do družbe in delničarjev.

Okvir korporativnega upravljanja mora vzpostaviti ustrezne spodbude, ki podjetjem in njihovim vlagateljem omogočajo sprejemanje odločitev ter upravljanje tveganj na način, ki prispeva k trajnosti in odpornosti korporacije.

Pravne in regulativne zahteve, ki vplivajo na prakse korporativnega upravljanja, morajo biti skladne z načelom pravne države, pregledne in izvršljive. Kodeksi korporativnega upravljanja lahko predstavljajo dopolnilni mehanizem za podporo razvoju in nadgradnji najboljših praks podjetij, pod pogojem, da je njihov pravni status jasno opredeljen.

Digitalne tehnologije lahko izboljšajo nadzor in izvajanje zahtev korporativnega upravljanja, vendar morajo nadzorni in regulativni organi ustrezno obravnavati s tem povezana tveganja.

Krepitev čezmejnega sodelovanja, vključno prek bilateralnih in multilateralnih mehanizmov za izmenjavo informacij, je ključnega pomena.

Jasni regulativni okviri morajo zagotoviti učinkovito nadzorstvo nad javno kotirajočimi podjetji znotraj gospodarskih skupin.

Celostno upravljanje državnega premoženja

Dodana vrednost, gospodarski razvoj in rast, kupna moč in blaginja države ter regij izhaja iz proizvodnega sektorja. Blagovne znamke se ustvarjajo skozi desetletja. Proizvodni sektor in podjetja ustvarjajo dodano vrednost, zaposlujejo ljudi in s tem krepijo državo blaginje. Zaposleni in podjetja tudi oblikujejo prihranke oz. depozite bank, plačujejo davke in s tem polnijo proračun.

Kakšna je dobra praksa upravljavcev državnega premoženja v tujini? Kaj narediti v namen prestrukturiranja realnega sektorja gospodarstva ter ohranjanja tistih podjetij, ki imajo razvojni potencial in trenutne težave?

Primer Švedske glede ukrepov reševanja krize v letih 1992–1993 kaže izjemno dober primer širokega socialnega in političnega konsenza ter upravljanja gospodarskih družb. Ustanovljeni sta bili dve družbi (Securum in Retriva) za upravljanje nedonosnih posojil finančnih ustanov.

Vse terjatve do gospodarskih družb v težavah so bile prenesene na upravljavca državnega premoženja in družbe so bile »ozdravljene« skozi lastniško, finančno in poslovno prestrukturiranje. To je vloga slabih bank in upravljavcev državnega premoženja, gospodarske družbe sanirati oz. njihov poslovni model in jih finančno prestrukturirati.

Družbi za upravljanje premoženja Borgfronan in Addum (ki sta bili podjetji družb Securum in Retriva, pri čemer sta bili Securum in Retriva v državni lasti), sta postali večinski lastnici slabih gospodarskih družb realnega sektorja. Borgfronan in Addum (v državni in zasebni lasti) sta pridobila večino delnic problematičnih gospodarskih družb, pri čemer so imele gospodarske družbe v težavah predvsem finančne ter v manjši meri ekonomske in razvojne težave. Ukrepi kriznega menedžmenta teh »slabih« gospodarskih družb so bili večplastni (reduciranje stroškov, razvoj, reorganizacija, združitve z namenom zniževanja fiksnih stroškov, razvoj novih proizvodnih linij oziroma nadgradnja obstoječih, zniževanje produkcijskih stroškov, marketing, reorganizacija finančne strukture, investicijska politika itn.). Gospodarske družbe s perspektivo razvoja so bile prevzete prek družb za upravljanje premoženja Borgfronan in Addum.

Prenos lastništva gospodarskih družb od slabih lastnikov oziroma slabega menedžmenta na kreditodajalce oziroma upnike prek družb za krizno upravljanje premoženja gospodarskih družb Borgfronan in Addum je nudil možnost (re)odkupa, kar je dodatno motiviralo krizni menedžment. Pri tem ne smemo pozabiti, da takšna možnost (re)odkupa gospodarske družbe zmanjšuje problem agenta in delitve interesov ob rasti odgovornosti.

Glavne aktivnosti sanacije realnega sektorja so bile: prenos lastništva družb s kreditno vračilno nesposobnostjo na upnike in kupce (posredno prek družb za upravljanje premoženja – v državni ali zasebni lasti – Borgfronan in Addum); prenos lastništva gospodarskih družb na družbo za upravljanje premoženja z možnostjo reodkupa; učinkovito in temeljito delovanje kriznega menedžmenta gospodarskih družb realnega sektorja in strokovnjakov gospodarske dejavnosti; posledično izboljšanje kreditno-vračilne sposobnosti gospodarskih družb realnega sektorja ter posledično ohranjanje zaposlenosti, rast dodane vrednosti in gospodarski razvoj.

Upravljavca državnega premoženja, torej gospodarske družbe v težavah, hkrati poslovno, lastniško in finančno prestrukturira.

Zato je tudi pri nas treba gospodarsko družbo finančno, poslovno in lastniško prestrukturirati, družbi dati s tem razvojni potencial oziroma izkoristiti obstoječega »spečega«. Vse aktivnosti bi morale potekati z namenom doseganja večje zaposlenosti, zdravega gospodarstva ter države blaginje in decentraliziranega regionalnega razvoja.

Kako naprej?

Zdrava in inovativna podjetja, ki nosijo znatno dodano vrednost družbi in kreirajo delovna mesta, prispevajo k rasti konkurenčnosti in prepoznavnosti gospodarstva, se ustvarjajo v več generacijah. Lastniška struktura gospodarskih subjektov je eden izmed dejavnikov strateške usmerjenosti in interesov v gospodarskih družbah. Dolgoročno gledanje – ob sprejemanju kratko- in srednjeročnih negativnih eksternalij – je za zdravo gospodarsko okolje normalno, zdravo in konkurenčno.

Pri tem ne smemo pozabiti, da so ključni dejavniki gospodarskega razvoja in rasti tehnološki napredek, inovacije in posledična rast dodane vrednosti v gospodarskih dejavnostih, človeškega faktorja oziroma znanja ob ustrezni podpori storitvenih dejavnosti in ustrezni strukturi financiranja. Podjetniškomiselni preskok »razprodaje« še ni izšel iz tranzicijskega

okvira, pa bi zdaj že moral ponotranjiti dolgoročni vpogled države blaginje, odgovornega lastništva ter kompleksnosti upravljanja – poslovnega, finančnega in lastniškega upravljanja hkrati.

Ekosistemski pristopi digitalne trajnostne analitike in njihova strateška vloga v podpori Banke Slovenije pri okoljskih in finančnih transformacijah

EcoSynergy System (ECOSS) predstavlja napredno digitalno analitično platformo, zasnovano za celovito podporo trajnostnim, okoljskim in finančnim procesom v podjetjih in širšem gospodarskem prostoru. Jedro platforme tvorita indeks družbene koristnosti za fizične subjekte (IDK-FS) in indeks družbene koristnosti pravnega subjekta (IDK-PS), ki z uporabo umetne inteligence (AI), anonimiziranih podatkov in GDPR-skladnih metod omogočata poglobljeno razumevanje človeškega kapitala, organizacijske odpornosti ter ESG-pripravljenosti podjetij.

IDK-FS analizira kompetenčno strukturo, delovno stabilnost, psihosocialne obremenitve in delovno učinkovitost zaposlenih. Namenjen je izboljšanju kakovosti delovnega okolja, strateškemu upravljanju kadrov in zmanjšanju organizacijskih tveganj v podjetjih. IDK-PS vrednoti podjetje kot celovit sistem – od ESG-skladnosti, CSR/ESRS-zahtev, digitalne transformacije in finančne stabilnosti do vključevanja v krožne surovinske tokove. S tem model podpira podjetja pri prehodu v trajnostne poslovne modele, regulatorjem pa nudi pomembne analitične signale o tveganjih in priložnostih.

Prehod v krožno gospodarstvo zahteva ustrezne okoljsko-upravne in nadzorne mehanizme – okoljsko policijo ECOPOL, ki zagotavljajo, da materialni in surovinski tokovi ne uhajajo v neformalno gospodarstvo, ne povzročajo okoljske degradacije ter da se vračajo v predelovalno in proizvodno industrijo.

Ključni cilji teh mehanizmov so:

- zmanjšanje okoljskega odtisa;
- varovanje vode, zraka in tal;
- podpora izvajanju evropskih okvirov (CEAP, CSRD, CRM Act);
- krepitev geoeonomskih strateških zalog in domačih virov;
- zagotovitev transparentnosti tokov surovin.

V tem kontekstu ECOSS omogoča razvoj digitalnih sledilnih sistemov, ki podpirajo nadzor skladnosti in preprečujejo neučinkovitosti v surovinskih verigah, kar predstavlja ključno komponento evropskih strateških okvirov, kot so: Circular Economy Action Plan (CEAP), CSRD, ESRS ter Critical Raw Materials Act (CRM Act). Digitalna sledljivost zmanjšuje tveganja sive ekonomije, izboljšuje učinkovitost predelovalnih verig in krepi geoekonomsko varnost države.

Na strateški ravni ima ECOSS potencialno pomembno vlogo pri podpori Banke Slovenije, zlasti v segmentih:

- spremljanja trajnostnih in okoljskih tveganj;
- integracije ESG-indikatorjev v procese finančne stabilnosti;
- podpore raziskavam, povezanih z razvojem digitalnih monetarnih okolij (CBDC);
- razumevanja ekonomskih učinkov krožnega gospodarstva na kreditna in makroekonomska tveganja.

Zaključek

Analiza pokaže, da je kakovostno korporativno upravljanje temeljni element stabilnega in konkurenčnega gospodarstva. Pomanjkljivosti, razkrite v obdobju globalne finančne krize, so sprožile obsežne zakonodajne, institucionalne in upravljaljske reforme, ki danes oblikujejo evropski in svetovni standard.

Ključna spoznanja

- Korporativno upravljanje je strateška komponenta finančne stabilnosti.
- Banke imajo zaradi systemske vloge strožje zahteve glede nadzora, transparentnosti in nagrajevanja.
- EU se usmerja v model, ki prepleta varstvo delničarjev, odgovornost vodstev in dolgoročno usmerjeno regulacijo.
- Načela G-20/OECD ostajajo referenčni globalni standard.
- Kodeksi in mehko pravo omogočajo hitro prilagajanje, zakonodaja pa zagotavlja osnovno varnost in predvidljivost.

Sodobni razvoj korporativnega upravljanja kaže na premik od ozko razumljenega delničarskega modela k *uravnoveženemu deležniškemu pristopu*,

ki krepí transparentnost, etično odgovornost in trajnostno naravnost poslovanja.

Učinkovit sistem upravljanja je tako ključni element zrelosti gospodarstva, temelj zaupanja vlagateljev in pogoj dolgotrajne konkurenčne prednosti.

Z ekosistemskim pristopom ECOSS povezuje digitalno analitiko, trajnostne standarde, finančno stabilnost in krožne tokove surovin, kar omogoča Sloveniji, da okrepi svojo vlogo v evropski digitalni in trajnostni preobrazbi ter nudi regulatornim ustanovam – vključno z Banko Slovenije – sodobna orodja za sprejemanje podatkovno podprtih odločitev.

Viri

- Adams, R., in Mehran, H. (2008). *Corporate Performance, Board Structure*. Federal Reserve Bank of New York.
- Allen, F., in Carletti, E. (2010). The Roles of Banks in Financial Systems. V Berger, A., Molyneux, P., in Wilson, J. (ur.), *The Oxford Handbook of Banking*. Oxford University Press.
- Ard, L., in Berg, A. (2010). *Bank Governance, Lessons from the Financial Crisis*. The World Bank.
- Barrell, R., Hurst, I., in Kirby, S. (2010). *The Current Financial Crisis and the Economic Impact of Future Regulatory Reform*.
- Bohinc, R., & Bratina, B. (2005). *Upravljanje korporacij*. FDV.
- British Academy Forum (2009). *The Global Financial Crisis – Why Didn't Anybody Notice?*
- Caprio, G., & Levine, R. (2002). Corporate Governance of Banks. V Litan, R., Pomerleano, M., in Sundararajan, V. (ur.), *Financial Sector Governance*. Brookings Institution Press.
- Djokić, D. (2011). *Korporacijsko upravljanje in nadzor delniških družb*. Uradni list RS.
- European Commission (2014a). *Commission roadmap to meet the long-term financing needs of the European economy*.
- European Commission (2014b). *Citizens' summary: Amending the Shareholders Rights Directive*.
- European Commission (2014c). *European Commission proposes greater shareholder engagement*.
- European Confederation of Directors' Associations (2010). *Corporate Governance Guidance and Principles for Unlisted Companies in Europe*.
- Kirkpatrick, G. (2009). *The Corporate Governance Lessons from the Financial Crisis*. OECD.
- Mayes, D., in Wood, G. (2013). *Reforming the Governance of the Financial Sector*. Routledge.

- Mihajlovič S., in Kandorfer A. (2025). *Digitalna resničnost – nova paradigma družbe: Konec odločanja posameznika o svoji prihodnosti in konec odločanja skupnosti o svoji bodoči ureditvi*. Zbornik: Psihologija in filozofija ter sodelovanje humanističnih ved: Uvodni poskusi integracije »preteklo – sedanje – prihodnje« kot »identity card« in ena od temeljnih značilnosti inter-/transdisciplinarne misije revije *Anthropos*, december 2025, Ljubljana.
- Mihajlovič, S., Kandorfer A. (2025). *Vpliv digitalizacije in umetna inteligenca za zaposlene, delovna mesta v Republiki Sloveniji: 2025–2030*. Elaborat in prezentacija, EcoSynergy System, d. o. o., maj 2025, Ljubljana.
- Mihajlovič, S., in Kandorfer, A. (2025). *Elaborat za pripravo in organiziranost struktur in kadrov za izvedbo okoljske policije z vključenimi sistemi umetne inteligence v okoljski policiji [ECOPOL] – povezanimi s pravnimi/sodnimi/državnimi/EU-regulatorji umetne inteligence na področju Republike Slovenije*. Elaborat, EcoSynergy System, d. o. o., julij 2025, Ljubljana.
- Milhaupt, C., IN Pistor, K. (2008). *Law & Capitalism*. University of Chicago Press.
- OECD (2015, 2023). *G20/OECD Principles of Corporate Governance*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/g20-oecd-principles-of-corporate-governance-2023_60836fcb/ed750b30-en.pdf
- Pérez, R. (2011). Finance, Governance and Management. V Sun, W., Stewart, J., in Pollard, D. (ur.), *Corporate Governance and the Global Financial Crisis*. Cambridge University Press.
- Reed, D. (2002). Corporate Governance Reforms in Developing Countries. *Journal of Business Ethics*, 37(3).
- Sheppard, B. (2013). Fundamental Problems with the Governance of the Financial Sector. V Mayes, D., in Wood, G. (ur.), *Reforming the Governance of the Financial Sector*. Routledge.
- Sun, W., Stewart, J., in Pollard, D. (2011). *Corporate Governance and the Global Financial Crisis*.
- FESTIČ, Mejra, PAŠIČ, Polona, BRATINA, Borut. The importance of corporate governance of banks concerning the ownership in the international environment. *Naše gospodarstvo : revija za aktualna gospodarska vprašanja*. [Tiskana izd.]. 2020, letn. 66, št. 4, str. 11-27, ilustr. ISSN 0547-3101. Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, Digitalna knjižnica Univerze v Mariboru - DKUM, DOI: 10.2478./ngoe-2020-0020. [COBISS.SI-ID 48181251]
- FESTIČ, Mejra. Korporativno upravljanje bank in odgovornost. Bančni vestnik : revija za denarništvo in bančništvo. [Tiskana izd.]. mar. 2018, letn. 67, št. 3, str. 28-38. ISSN 0005-4631. [COBISS.SI-ID 12995612]
- FESTIČ, Mejra. Corporate governance and the banking crisis : the case of Slovenia. V: BOHINC, Rado (ur.), TIČAR, Bojan (ur.), HRAST, Anita (ur.). 2nd Scientific Conference Corporate Social Responsibility, as the Responsibility of Directors in Euromediterranean Region, in Current and Future Green and Digital Transformation : Koper, Slovenia, 26 September 2024 : abstracts of conference proceedings. On-line ed. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Annales ZRS, 2024. Str. 25-27. ISBN

IV. INSTITUCIONALNI OKVIR

Rado Bohinc

MIR, PRAVIČNOST, DEMOKRACIJA, VLADAVINA PRAVA

Emil Milan Pintar

SLOVENIJA NUJNO POTREBUJE NOV VOLILNI SISTEM

Rudi Rizman, Mitja Žagar, Mejra Festić, Srna Mandič

**SLOVENIJA SE NA MEDNARODNEM PODROČJU POVEZUJE
IN SKLEPA KOALICIJE Z DRŽAVAMI, KI PODPIRAJO ALI
NE OVIRAJO NJENIH LEGITIMNIH PRIZADEVANJ**

Dušan Plut, Vesna V Godina, Mitja Žagar

**GRADIMO GLOBALNO PARTNERSTVO ZA PREŽIVETJE,
ZA VZDRŽNI TRAJNOSTNI RAZVOJ PLANETA IN SLOVENIJE**

MIR, PRAVIČNOST, DEMOKRACIJA, VLADAVINA PRAVA (cilji, vrednote, ustavna podlaga in predlogi ukrepov)

Zasl. prof. dr. Rado Bohinc

Uvod

Slovenija je 10. julija 2020 že drugič predstavila nacionalna prizadevanja za uresničevanje 17 ciljev trajnostnega razvoja (SDG)¹ Agende 2030². Poročilo (Prostovoljni nacionalni pregled) za Slovenijo poudarja, da je pomembno sinergijsko delovanje med strategijo razvoja države (Strategija razvoja Slovenije 2030) in cilji Agende 2030, kar pomeni, da je SDG 16 vključen v širši strateški okvir države.

Slovenija potrjuje zavezanost vsem 17 ciljem Agende 2030, med njimi SDG 16, in poroča o tem, da nadaljuje izvajanje politik, ki prispevajo k učinkovitim institucijam, vladavini prava in k participaciji javnosti³. V dokumentu je poudarjen pomen vključevanja širokega kroga deležnikov (civilne družbe, lokalnih skupnosti) pri pripravi in izvajanju nacionalnih pregledov in politik za trajnostni razvoj.

Poročilo poudarja, da so se v Sloveniji izboljšali nekateri kazalniki in trendi, čeprav SDG 16 kot celota ostaja izziv, zlasti tam, kjer gre za participacijo, preglednost in za vključenost.⁴ Poročilo navaja, da je Slovenija glede uresničevanja ciljev Agende 2030 med uspešnejšimi državami, kar pomeni tudi sorazmerno ugodno izhodišče za SDG 16. Poudarjeno je, da so bili uvedeni ali nadaljevali ukrepi, ki krepijo institucionalno

1. 10. Agenda 2030 (SDG) izhaja iz ciljev in načel Ustanovne listine OZN, med drugim iz popolnega spoštovanja mednarodnega prava. Temelji na Splošni deklaraciji človekovih pravic, mednarodnih pogodbah o človekovih pravicah, Deklaraciji tisočletja in na sklepnem dokumentu Svetovnega vrha iz leta 2005. Upošteva tudi druge akte, na primer Deklaracijo o pravici do razvoja.
2. Drugo poročanje Slovenije (2020). Prostovoljni nacionalni pregled 2020. <https://slovenia2030.si/drugo-porocanje-slovenije-v-teku/>
3. Ibidem.
4. O doseganju ciljev trajnostnega razvoja Agende 2030 na regijskih posvetih. https://www.gov.si/novice/2020-02-05-o-doseganju-ciljev-trajnostnega-razvoja-agende-2030-na-regijskih-posvididemetih/?utm_source=chatgpt.com

učinkovitost in transparentnost, na primer digitalizacija, izboljšave uprave in večja vključenost javnosti v razvojne procese. Prav tako je omenjeno, da so regijski posveti in delavnice v Sloveniji pripomogli k boljšemu razumevanju in vključevanju deležnikov v proces poročanja in uresničevanja ciljev, kar je relevantno za SDG 16.7 (participativno odločanje).⁵

Poročilo opozarja, da obstajajo omejitve, na primer pri enakem dostopu do pravice za vse, odzivnosti ustanov, vključenosti ranljivih skupin in pri preglednosti odločanja. Razvijanje mehanizmov za redno spremljanje in poročanje napredka po SDG 16 ostaja izziv; poročilo poudarja potrebo po boljših podatkih, izboljšanju kazalnikov in po boljšem vključevanju manjših deležnikov. V dokumentu je poudarjeno, da so sestavni deli SDG 16 (na primer: boj proti korupciji, trgovina z ljudmi, dostop do pravnega varstva) kompleksni in zahtevajo dolgoročne strateške pristope. Tudi narava SDG 16, pri čemer gre za ustanove, participacijo in pravičnost, pomeni, da napredek ni vedno hitro merljiv s kvantitativnimi podatki in da so potrebni tudi kvalitativni pristopi.

Poimenovanje ciljev, vrednotna in ustavna izhodišča

Cilj 16 SDG je spodbujati miroljubne in odprte družbe za trajnostni razvoj, vsem omogočiti dostop do pravnega varstva ter oblikovati učinkovite, odgovorne in odprte ustanove na vseh ravneh. Vrednostno izhodišče SDG 16 je mir, pravičnost, vladavina prava in učinkovite ustanove. Temeljna vrednota tega cilja je mir ter iz tega odločenost spodbujati miroljubno, pravično in vključujočo družbo, v kateri ne bo ne strahu ne nasilja.

SDG moramo presoјati in uresničevati z vidika koncepta družbeno odgovornega trajnostnega razvoja. ZAZTRS v 3. čl. določa, da je družbeno odgovoren trajnostni razvoj, ki zagotavlja vključevanje socialnih, etičnih in humanitarnih ter okoljskih in podnebnih razsežnosti pri uresničevanju razvojnih ciljev družbe in temelji na vrednotah humanizma, človekovih pravic ter družbene blaginje.⁶ S tega vidika vrednotimo posamezne cilje. V nadaljevanju predstavljamo ustavna izhodišča, teoretične poglede in vrednote 10 podciljev SDG 16.

5. Ibidem.

6. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO9238#:~:text=Zakon%20o%20Akademiji,%C5%A1t.%2047/25>

Temeljni viri pri obravnavanju uresničevanja SDG 16 so poleg teorije in zakonodaje tudi Strategija razvoja Slovenije 2030 (Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 2017), Agenda 2030 za trajnostni razvoj (Organizacija združenih narodov, 2015) in Nacionalno poročilo o uresničevanju Agende 2030 v Sloveniji (MZZ, 2020).

Povsod občutno zmanjšati pogostnost vseh oblik nasilja in s tem povezanih primerov smrti

Ustava RS to področje ureja v 33. členu: varstvo osebne svobode in varnosti, 34. členu: pravica do osebnega dostojanstva in varnosti, 56. členu: varstvo otrok in mladine ter v 63. členu: prepoved spodbujanja sovraštva in nasilja. Listina EU o človekovih pravicah to ureja v 1. členu: človekovo dostojanstvo, 3. členu: pravica do nedotakljivosti osebe in v 24. členu: pravice otroka.

V teoriji vprašanja, kot so: mir, človekove pravice in družbena pravičnost, izpostavlja med ostalimi Brglez, M. (2005), *Mirovne študije in mednarodna skupnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, ki obravnava pojmovanje miru, človekove varnosti in mirovnih politik, kar neposredno podpira cilje SDG 16.

V konceptu *družbene odgovornosti* so mir in varnost del »odgovorne družbe«, v kateri ustanove delujejo preventivno, vključujoče in v dialogu z ljudmi: miroljubna družba je rezultat institucionalne integritete, ne samo represije. Varnost ni le fizična, ampak tudi družbena in institucionalna varnost – dosežemo jo s preventivnimi ukrepi, z vključevanjem skupnosti in odgovornimi ustanovami. Država mora po njegovem modelu vzpostaviti kulturno in etično okolje, ki aktivno preprečuje nasilje in varuje ranljive (Bohinc, 2024).

Izkoreniniti zlorabo in izkoriščanje otrok, trgovino z njimi, vse vrste nasilja nad otroki in njihovo mučenje

Ustava RS to področje ureja v 33. členu: varstvo osebne svobode, 34. členu: pravica do osebnega dostojanstva in varnosti, 56. členu: varstvo otrok in mladine ter v 63. členu: prepoved spodbujanja k nasilju in sovraštvu. Listina EU o temeljnih pravicah ureja to snov v 1. členu, ki določa, da je človekovo dostojanstvo nedotakljivo, 3. členu: pravica do nedotakljivosti osebe in v 24. členu: pravice otroka – otrok ima pravico do zaščite in skrbi, ki je potrebna za njegovo dobrobit. Evropska konvencija o človekovih

pravicah pa v 2. členu: pravica do življenja, 3. členu: prepoved mučenja in nečloveškega ravnanja ter v 8. členu: pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja.

Mir mora biti razumljen kot institucionalna kategorija; varnost posameznika ni samo fizična, ampak tudi socialna in pravna varnost, ki jo zagotavljajo etične, odgovorne in odzivne javne ustanove. Družbeno odgovorno upravljanje pomeni spoštovanje dostojanstva človeka kot temeljne vrednote demokracije in pravne države (Bohinc, 2019, str. 47).

Socialno izključenost in pravičnost kot pogoje za vključujočo družbo analizira npr. Leskošek (2013) v delu *Neenakost in socialna pravičnost*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. Zaviršek (2014) povezuje socialno delo, človekove pravice in vključujočo družbo v delu *Skrb kot praksa človekovih pravic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Spodbujati spoštovanje načel pravne države na državn in mednarodni ravni ter poskrbeti za enakopraven dostop do pravnega varstva

Podcilj 16.3 – Vladavina prava Ustava RS ureja v 2. členu: načelo pravne države, 22. členu: enako varstvo pravic, 23. členu: pravica do sodnega varstva, 25. členu: pravica do pravnega sredstva in v 35. členu: varstvo zasebnosti in osebnostnih pravic. V Listini EU je ta snov urejena v 47. členu: pravica do učinkovitega pravnega sredstva in nepristranskega sodišča in 21. členu: prepoved diskriminacije, EKČP pa v 6. členu: pravica do poštenega sojenja, 13. členu: pravica do učinkovitega pravnega sredstva in v 14. členu: prepoved diskriminacije.

Vladavina prava je merilo odgovornega upravljanja, ki zahteva dostopnost, nepristranskost in integriteto sodnih in upravnih ustanov. Vladavino prava lahko razlagamo kot »etično komponento odgovornega upravljanja« – ustanove so legitimne, le če omogočajo pravičnost za vse. Po Bohinčevem mnenju je enak dostop do pravice pogoj za vključujočo demokracijo. Dodaja, da je pravna identiteta (registracija rojstva, digitalna identiteta, pravni status) predpogoj za uveljavljanje vseh drugih pravic, zato mora država zagotoviti vključujoče in nediskriminatorne postopke (Bohinc, 2019, str. 88).

Pravna država, človekove pravice in ustavna demokracija so teme, ki jih teorija široko obravnava Teršek (2018) opravi celovit teoretski pregled

o vlogi prava in etike pri zaščiti človekovih pravic in pravne države, kar analizira v delu *Pravo in pravičnost: Človekove pravice, ustavna demokracija in etika* (Ljubljana: Založba Sophia). V delu *Ustavna demokracija in človekove pravice* (Koper: Univerzitetna založba Annales) pa Teršek (2020) obravnava pomen ustavnosti, sodne neodvisnosti in dostopa do pravne varstva. Knez (2016) v delu *Pravna država v Sloveniji in Evropski uniji* (Ljubljana: GV Založba) analizira delovanje pravne države v slovenskem in evropskem prostoru ter pomen vladavine prava za trajnostni razvoj. Kaučič (2019) v delu *Ustavno pravo* (Ljubljana: Fakulteta za upravo) analizira načela ustavnosti, delitev oblasti in odgovornost ustanov.

Do leta 2030 občutno omejiti nezakonite finančne tokove in trgovino z orožjem, povečati zaseg in vračilo ukradenega premoženja ter se boriti proti vsem oblikam organiziranega kriminala

Ustava RS ureja to snov v določbah 2. člena: pravna država, 3. člena: načelo demokratičnosti in delitve oblasti ter 120. člena: zakonitost in odgovornost javne uprave.

Transparentnost v poslovnem delovanju in delovanju državne uprave je po mnenju teorije moralni imperativ. Upravljanje brez nadzora vodi v neodgovornost in destabilizacijo. Boj proti nezakonitim finančnim tokovom je zato sestavni del družbene odgovornosti ustanov.

Občutno omejiti vse oblike korupcije in podkupovanja

Ustava RS ureja ta vprašanja v naslednjih določbah: v 2. členu: pravna država, 3. členu: načelo demokratičnosti in delitve oblasti ter v 120. členu: zakonitost in odgovornost javne uprave, Listina EU v 41. členu: pravica do dobrega upravljanja, 42. členu: pravica do dostopa do dokumentov in v 50. členu: načelo ne bis in idem. V EKČP to urejata 6. člen: pošten postopek in 10. člen: svoboda izražanja (kot okvir za razkrivanje korupcije in žvižgače).

Korupcija ni samo pravna napaka, ampak moralni in družbeni propad institucij. Družbeno odgovorno upravljanje zahteva integriteto kot sistemski standard javnega delovanja; teorija predlaga institucionalizirano etiko odgovornosti, ki mora postati del notranjih mehanizmov javne uprave in podjetij. Korupcijo lahko opredelimo kot najhujšo obliko institucionalne neodgovornosti. Družbena odgovornost vključuje tudi moralno

avtonomijo vodij in javnih uslužbencev, saj brez integritete ni zaupanja in s tem tudi ne legitimnosti oblast (Bohinc 2019, str. 112–115).

Korupcija, integriteta in odgovornost oblasti so področja, ki jih obravnava Kos (2010) v delu *Korupcija in integriteta v javnem sektorju* (Ljubljana: Transparency International Slovenia). Analizira oblike korupcije in sistemske ukrepe za krepitev integritete institucij. Habič (2017) v delu *Transparentnost kot temelj integritete javnega sektorja* (Ljubljana: Transparency International Slovenia) obravnava odprtost in preglednost kot ključ do odgovornega upravljanja. Sicer pa je uradni vir s podatki o integriteti, odgovornosti in učinkovitosti institucij *Letno poročilo o korupciji in integriteti* (Ljubljana: KPK, Komisija za preprečevanje korupcije).

Razviti učinkovite, odgovorne in pregledne institucije

Ustava RS in podcilj

Poskrbeti za odzivno in odprto odločanje vseh ljudi prek njihovih predstavnikov na vseh ravneh

Ustava to področje, ki se medsebojno prepleta, ureja v določbah, kot so 3. člen: ljudska suverenost in demokratično odločanje, 44. člen: pravica do sodelovanja pri upravljanju javnih zadev in 120. člen: odgovornost javne uprave. Listina EU to snov ureja v 11. členu: svoboda izražanja in obveščanja, 41. členu: pravica do dobrega upravljanja in v 42. členu: pravica do dostopa do dokumentov. V EKČP to urejata 10. člen: svoboda izražanja in 11. člen: svoboda zbiranja in združevanja.

Učinkovitost institucij ni vprašanje hitrosti odločitev, ampak njihove pravičnosti, participativnosti in etične kakovosti. Vključujoče institucije so temelj zaupanja v državo, zato mora biti odločanje participativno, transparentno in odzivno. To ustreza SDG-podcilju 16.7 in ustavnemu načelu demokratične participacije. Ena temeljnih tez je, da mora biti institucija odgovorna v treh smereh: do države, državljanov in do moralnih načel. Učinkovitost brez transparentnosti ni trajnostna, saj izgubi družbeni pomen (Bohinc 2019, str. 136–140).

Demokracija, dobro upravljanje in vključevanje državljanov obravnava več teoretičnih del. Tako npr. Haček in Kukovič (2014) v delu *Demokracija v Sloveniji: razvoj, značilnosti in izzivi* (Ljubljana: Fakulteta za družbene) vede analizirata kakovosti demokracije, politične participacije in zaupanja v institucije. Haček (2012) v delu *Javna uprava v Sloveniji*

(Ljubljana: Fakulteta za družbene vede) poudarja pomen učinkovitih in odgovornih institucij kot pogoja za dobro upravljanje, Krašovec (2015) v delu *Politična participacija v Sloveniji* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede) obravnava vključevanje državljanov v politične procese in participativno demokracijo (SDG 16.7). Deželan (2015) pa v delu *Državlјanska vzgoja in participacija mladih* (Ljubljana, ZRSŠ) raziskuje pomen državljanske vzgoje in aktivnega vključevanja mladih v družbo.

Razširiti in okrepati sodelovanje držav v razvoju v institucijah svetovnega upravljanja

Mednarodno sodelovanje in globalno upravljanje določa Ustava RS v naslednjih določbah: 8. člen: spoštovanje mednarodnega prava, 3. a-člen: prenos izvrševanja dela suverenosti na mednarodne organizacije (npr. EU) in 153. člen (2): skladnost zakonov z mednarodnimi pogodbami. Listina EU ureja to v 21. členu: načela zunanjega delovanja EU – demokracija, človekove pravice, pravna država, v EKČP pa ni neposredno členov o globalnem upravljanju, vendar 1. člen EKČP določa, da *vsaka pogodbenica zagotavlja pravice vsem na svojem ozemlju*.

Globalno odgovornost vidimo kot sestavni del družbene odgovornosti institucij. Trajnostno upravljanje nacionalne meje – vsaka država ima dolžnost prispevati k mednarodni pravičnosti in miru. Družbena odgovornost presega državne meje – gre za globalno solidarnost in sodelovanje v okviru trajnostnega upravljanja; opozarja, da Slovenija kot članica EU in OZN nosi mednarodno odgovornost za krepitev miroljubnih institucij in človekovih pravic.

Mednarodno pravo, mir in globalno upravljanje razčlenjuje npr. Türk (2008) v delu *Pravo človekovih pravic* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede), ko obravnava mednarodnopravne temelje človekovih pravic in miroljubnega sodelovanja. Petrič (2013) pa v knjigi *Mednarodno pravo in politika* predstavlja razvoj, delovanje in perspektive (Ljubljana: GV Založba); obravnava vlogo mednarodnega prava pri zagotavljanju miru in pravičnosti v svetu.

Do leta 2030 vsem urediti osebni pravni status, tudi v vpisom rojstev v matični register

Teorija pravno identiteto vidi kot temelj človekovega dostojanstva in aktivnega državljanstva. Brez nje ni mogoče uveljavljati pravic, zato jo obravnava kot predpogoj odgovornega upravljanja.

Pravna identiteta za vse so ukrepi, ki zajemajo sistematično registracijo rojstev, porok in smrti, uvedbo digitalnih identitet ter programe za dosego ranljivih ali odmaknjenih skupin. Pravna identiteta omogoča dostop do socialnih, zdravstvenih in do izobraževalnih storitev.

Zagotoviti dostop javnosti do informacij in varovati temeljne svoboščine skladno z notranjo zakonodajo in mednarodnimi sporazumi

Transparentnost je kisik demokracije – brez javnega dostopa do informacij se izgubi zaupanje v institucije in s tem legitimnost njihovega delovanja (Bohinc, 2019, str. 180–183). To neposredno podpira SDG 16.10, ki zahteva dostop do informacij in zaščito temeljnih svoboščin, kar sovpada z 39. členom Ustave RS in 10. členom EKČP.

Ustava RS to snov ureja v 38. členu (varstvo osebnih podatkov), 39. členu (svoboda izražanja in obveščanja) in 40. členu (pravica do popravka in odgovora). Listina EU pa v 8. členu (varstvo osebnih podatkov), 11. členu (svoboda izražanja in obveščanja) in 42. členu (pravica dostopa do dokumentov), EKČP pa 8. členu (pravica do zasebnosti) in 10. členu (svoboda izražanja).

Svoboda informacij je duša odgovornega upravljanja. Brez transparentnosti javnost ne more izvajati demokratičnega nadzora. Odprtost institucij je torej pogoj za etično, odgovorno in za trajnostno vodenje. Svobodo medijev, dostop do informacij in civilno družbo obravnava npr. Milosavljević (2018). V delu *Medijska politika v Sloveniji: med svobodo in odgovornostjo* (Ljubljana: FDV) obravnava pomen svobode medijev ter dostopa do informacij javnega značaja. Pirc Musar (2016) v delu *Transparentnost in pravica do informacij javnega značaja* (Ljubljana: GV Založba) pojasnjuje pravni okvir za dostop do informacij in pomen odprte uprave. Relevantna so tudi *Poročila o stanju civilne družbe v Sloveniji* (Ljubljana: Open Society Foundation; Zavod za odprto družbo, npr. 2019), ki predstavljajo pregled sodelovanja civilne družbe pri oblikovanju javnih politik.

Ukrepi za uresničevanje podciljev SDG 16

1. Zmanjšanje vseh oblik nasilja

Uresničevanje podcilja SDG 16.1 terja znatno zmanjšanje vse oblik nasilja in s tem povezane smrti. To področje obsega ukrepe za zmanjševanje nasilja, spodbujanje varnosti in preprečevanje konfliktov. Ukrepi za dosego

tega podcilja vključujejo celovite preventivne programe v šolah in lokalnih skupnostih, ki učijo nenasilne načine reševanja konfliktov. Pomembna je krepitev policijskih in varnostnih strategij za zmanjšanje kriminala in nasilja, hkrati pa tudi zagotovitev podpore za žrtve. Dodatno se spodbujajo kampanje za družbeno in kulturno toleranco ter preprečevanje sovražnega govora.

Predlogi ukrepov

- Uvajanje preventivnih programov v šolah in lokalnih skupnostih, vzpostavitev izobraževalnih programov o nenasilni komunikaciji, mediaciji in o reševanju konfliktov, redna usposabljanja za učitelje, starše in mladostnike, povezava s programi duševnega zdravja in socialne vključenosti⁷.
- Krepitev policijskih in varnostnih strategij, to je povečanje prisotnosti policije v lokalnih skupnostih (t. i. community policing), uvedba sistemov zgodnjega opozarjanja za preprečevanje nasilnih dejanj in boljše medinstitucionalno sodelovanje (policija, socialne službe, zdravstvo)⁸.
- Psihosocialna pomoč in zaščita žrtev nasilja, npr. vzpostavitev kriznih centrov in varnih hiš za žrtve nasilja, brezplačno pravno in psihološko svetovanje ter dolgoročni programi reintegracije žrtev v skupnost in na trg dela⁹.
- Družbene kampanje za strpnost in preprečevanje sovražnega govora, npr. nacionalne medijske kampanje proti nasilju, diskriminaciji

-
7. Slovenija že izvaja več programov, ki spodbujajo nenasilno reševanje konfliktov in krepitev socialnih veščin med mladimi. Primeri in institucije: Program To sem jaz (Nacionalni inštitut za javno zdravje – NIJZ) krepi socialno in čustveno učenje. Program Varne točke (Zveza prijateljev mladine Slovenije) nudi otrokom prostor za pomoč v stiski. Program Medvrstniške mediacije (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje) uči učence nenasilnega reševanja konfliktov.
  8. Policija in lokalne skupnosti že sodelujejo v konceptu Skupnostnega policijskega dela, ki temelji na zaupanju in sodelovanju prebivalcev. Primeri in institucije: Policija RS (Generalna policijska uprava), Lokalni varnostni sosveti (občine, policija, socialne službe), Programi »varne poti v šolo« in lokalne varnostne patrulje.
  9. Zagotavljanje varnih prostorov, svetovanja in dolgoročne pomoči žrtvam nasilja v družini in partnerskih odnosih, primeri in institucije: Varne hiše in materinski domovi (Društvo SOS-telefon, Karitas, Rdeči križ, centri za socialno delo), Nacionalni program preprečevanja nasilja v družini 2023–2028 (Ministrstvo za solidarno prihodnost), SOS-telefon 080 11 55 – 24-urna pomoč žrtvam nasilja.

in sovražnemu govoru, spodbujanje vključujoče kulture (toleranca, spoštovanje različnosti), sodelovanje vplivnežev, športnikov in kulturnih osebnosti za širjenje pozitivnih vrednot.¹⁰

Kazalniki napredka (izbor) glede varnosti so npr.: stopnja umorov na 100.000 prebivalcev, delež prebivalcev, ki poročajo, da so bili žrtve nasilja. Kazalniki uspeha so število nasilnih incidentov in smrtnih primerov na 100.000 število ljudi, vključenih v preventivne programe in zmanjšanje prijavljenih kaznivih dejanj, povezanih z nasiljem. Kazalniki uspeha so tudi znesek preprečenih nezakonitih finančnih tokov, število zaseženega nezakonitega orožja in število mednarodnih sodelovanj in sporazumov.

2. Zmanjšanje nasilja, zaščita otrok in ranljivih skupin

Podcilj 16.2 SDG terja, da se konča zlorabo, izkoriščanje, trgovino z ljudmi in nasilje nad otroki. Poudarja se etični okvir delovanja institucij kot temelj človekovega dostojanstva. Preprečevanje izkoriščanja je del odgovornega vodenja, ki varuje najranljivejše.

Predlogi ukrepov

- Uresničevanje Nacionalnega programa preprečevanja nasilja v družini in nad otroki (2023–2028), ki je vladni strateški dokument, ki določa ukrepe za zgodnje prepoznavanje, preprečevanje in obravnavo nasilja nad otroki. Obsega redno usposabljanje strokovnih delavcev (učitelji, zdravniki, socialni delavci, policisti), vzpostavitev medinstitucionalnih timov za obravnavo primerov nasilja in izboljšanje zakonodaje za zaščito otrok (npr. prepoved telesnega kaznovanja).

-
10. Obstajajo številne že izpeljane oziroma delujoče kampanje v Sloveniji, ki ustrezajo predlogom za »družbene kampanje za strpnost in preprečevanje sovražnega govor«. Tukaj je nekaj konkretnih primerov:

Ugrizni se v sovražni jezik! – kampanja, ki jo je vodila Služba Vlade Republike Slovenije za digitalno preobrazbo (povezava z mladimi, športniki) in je bila javno predstavljena decembra 2022.

Portal GOV.SI+2Urad RS za mladino - mlad.si+2

Štej do 11 proti sovražnemu govoru – akcija v sodelovanju s Prvo ligo Telemach, namenjena ozaveščanju otrok o sovražnem govoru na spletu in v športnem okolju.

Portal GOV.SI

Ne sovražnemu govoru – mladinska kampanja, ki jo je koordiniral Urad Republike Slovenije za mladino kot del evropskega gibanja No Hate Speech Movement.

- Krepitev kriznih centrov za otroke in mladostnike, ki nudijo takojšen umik, varnost, psihosocialno pomoč in svetovanje otrokom, ki so žrtve nasilja, zanemarjanja ali drugih oblik zlorabe¹¹.
- Programi ozaveščanja in izobraževanja otrok o varnosti ter preprečevanju zlorab, ki učijo otroke prepoznavati nevarne situacije, poiškati pomoč in se zaščititi pred morebitnimi zlorabami¹².

3. Spoštovanje načel pravne države na državni in mednarodni ravni, enakopraven dostop do pravnega varstva

To področje obsega: krepitev pravne države, reformo pravosodja, dostopnost brezplačne pravne pomoči, neodvisnost sodišč ter izobraževanje o človekovih pravicah, vključitev vsebin o miru, pravicah in državljanski odgovornosti v izobraževalne programe. To področje obsega dostop do pravnega varstva za vse, ne glede na status, spol, raso ali premoženje (16.3 SDG).

Uresničevanje tega podcilja terja spodbude vladavini prava in enak dostop do pravice. Za krepitev vladavine prava je ključno oblikovanje sodnega sistema, ki zagotavlja, da so postopki hitri in pravični. Zagotavljanje brezplačne pravne pomoči ranljivim skupinam omogoča enak dostop do pravice. Poleg tega je potrebno usposabljanje sodnikov, odvetnikov in javnih uslužbencev o človekovih pravicah ter krepitev transparentnosti sodnih postopkov.

Predlogi ukrepov

- Reforma in digitalizacija sodnega sistema; posodobitev sodnih postopkov, povečanje transparentnosti in skrajšanje trajanja postopkov, uvajanje e-sodstva in elektronske vložitve dokumentov, standardizacija sodnih odločb in postopkov za večjo učinkovitost.
- Usposabljanje in izobraževanje o človekovih pravicah; programi za sodnike, odvetnike, javne uslužbence in šolarje o človekovih pravicah, državljanski odgovornosti in o vladavini prava, redna strokovna usposabljanja sodnikov in odvetnikov, vključitev vsebin o človekovih pravicah v šolske učne načrte, javne delavnice in kampanje za širšo javnost.

11- Krizni centri delujejo v večjih mestih po Sloveniji (npr. Krizni center za otroke Ljubljana, Maribor, Celje, Nova Gorica).

12. Programi, ki že potekajo: Policist Leon svetuje (Policija RS) – uči otroke o osebnosti varnosti in zaupanju odraslim, Program Varni internet (Safe.si, Arnes) – preprečevanje spletnih zlorab otrok, Kampanja Reci nasilju NE! (Društvo SOS-telefon, Zveza prijateljev mladine Slovenije).

- Zagotavljanje brezplačne pravne pomoči ranljivim skupinam, da imajo vsi državljani enak dostop do sodnega sistema. Razširitev pravnega svetovanja v lokalnih skupnostih. Elektronski portal za lažjo prijavo in dostop do pravne pomoči.

Kazalniki uspeha so: povprečen čas sodnih postopkov, število prošenj za brezplačno pravno pomoč ter delež obravnavanih primerov in stopnja zadovoljstva uporabnikov sodnega sistema.

4. Nezakoniti finančni tokovi in trgovina z orožjem

Občutno omejiti nezakonite finančne tokove in trgovino z orožjem, povečati zaseg in vračilo ukradenega premoženja ter se boriti proti vsem oblikam organiziranega kriminala. Ukrepi za zmanjšanje nezakonitih finančnih tokov in prometa z orožjem so predvsem krepitev nadzora nad nezakonito trgovino z orožjem in s prepovedanimi snovmi, sodelovanje s sosednjimi državami in z mednarodnimi organizacijami (Europol, Interpol) ter pregled zakonodaje za učinkovitejše sledenje finančnim tokovom in preprečevanje korupcije.

Predlogi ukrepov

- Pregled in izboljšanje zakonodaje za sledenje finančnim tokovom in preprečevanje korupcije; posodobitev zakonodaje za učinkovito sledenje nezakonitim finančnim tokovom in preprečevanje pranja denarja ter korupcije, krepitev sistemov za nadzor transakcij in sumljivih finančnih tokov, pravni okvir za vračilo ukradenega premoženja ter redni pregledi in revizije podjetij in finančnih institucij.
- Krepitev nadzora nad nezakonito trgovino z orožjem in s prepovedanimi snovmi; poostren nadzor nad prometom orožja, eksplozivov in prepovedanih drog z namenom preprečevanja kriminala. Redni in izredni pregledi pošiljk na mejnih prehodih, sistem sledenja registriranega orožja in izvajanje preiskav organiziranih kriminalnih skupin.
- Mednarodno sodelovanje in izmenjava informacij; povečanje sodelovanja s sosednjimi državami in z mednarodnimi organizacijami (Europol, Interpol) za preprečevanje čezmejnega kriminala in trgovine z ljudmi (skupne preiskovalne skupine z EU-partnerji, izmenjava obveščevalnih podatkov o organiziranem kriminalu in uporaba evropskih baz podatkov za sledenje ukradenega premoženja).

Kazalniki uspeha: Število zaseženega orožja in prepovedanih snovi, število uspešno zaključenih preiskav, zmanjšanje kaznivih dejanj, povezanih z orožjem, število mednarodnih sodelovanj, število skupnih preiskav in uspešnih zasegov. Kazalniki uspeha so tudi: znesek preprečenih nezakonitih finančnih tokov, število vračanj ukradenega premoženja, zmanjšanje primerov finančne korupcije.

5. Omejevanje vseh oblik korupcije in podkupovanja (podcilj 16.4)

Boj proti korupciji in kriminalu (zmanjšati korupcijo in podkupovanje – 16.5 SDG) terja krepitev integritete javnega sektorja in zmanjševanje nezakonitih praks. To področje obsega razvoj učinkovitih, odgovornih, preglednih in vključujočih institucij na vseh ravneh. Za zmanjšanje korupcije je treba sprejeti stroge zakone in sankcije, okrepiti neodvisne protikorupcijske agencije ter povečati transparentnost javnih naročil. Programi izobraževanja javnih uslužbencev o etiki in integriteti so prav tako ključni. Krepitev odgovornosti, protikorupcijskih mehanizmov in zaščite svobode izražanja je ključna; učinkoviti mehanizmi nadzora, zaščita novinarjev in neodvisnih medijev ter zagotavljanje odgovornosti javnih institucij, npr. redno poročanje institucij o rezultatih in učinkovitosti, mehanizmi za anonimne prijave nepravilnosti in korupcije, programi zaščite novinarjev in promocija svobode izražanja.

Predlogi ukrepov

- Krepitev neodvisnih protikorupcijskih organov in neodvisnih agencij za preprečevanje korupcije in nadzor nad javnim sektorjem, redni pregledi in preiskave sumljivih postopkov v javnem sektorju, uvedba anonimnih prijav korupcije, poročila o delovanju in priporočilih za izboljšave, ki so javno dostopna.
- Povečanje transparentnosti javnih naročil, zagotavljanje javne dostopnosti informacij o vseh javnih naročilih za zmanjšanje možnosti podkupovanja in nepravilnosti, npr. obvezna objava vseh javnih naročil in izborov izvajalcev na portalu javnih naročil, redni nadzor in revizije postopkov ter izobraževanja za javne uslužbence o etiki in integriteti pri javnih naročilih.
- Programi izobraževanja javnih uslužbencev o etiki in integriteti, krepitev etičnega vedenja in odgovornosti v javnem sektorju, s poudarkom na preprečevanju podkupovanja in korupcije, npr. obvezna izobraževanja in seminarji za javne uslužbence, razvoj spletnih

modulov za samostojno usposabljanje o integriteti in protikorupcijskih praksah ter vključitev tematik o etiki in transparentnosti v vse ravni izobraževalnih programov javnih institucij.

Kazalniki uspeha so: delež javnih naročil z objavljenimi podatki, število odkritih nepravilnosti, zadovoljstvo uporabnikov sistema ter stopnja udeležbe v programih, izboljšanje zaupanja javnosti v institucije, indeks korupcije in percepcija integritete. Kazalnik uspeha je med drugim tudi uvrstitev države na indekse zaznave oz. pojava korupcije. Kazalniki uspeha so tudi: indeks percepcije korupcije (CPI), število preiskanih in sankcioniranih primerov korupcije in delež javnih naročil z objavljenimi podatki.

6. Učinkovite, vključujoče in odgovorne institucije

To področje obsega ukrepe za učinkovite, odgovorne ter za pregledne in vključujoče institucije na vseh ravneh (16.6 SDG) ter vključujoče, participativno odločanje (16.7 SDG). Ključna je ustanovitev pokrajin in krepitev lokalne samouprave z upoštevanjem subsidiarnosti (odločitve sprejemati čim bližje prebivalcem). Cilj je učinkovita, pregledna in odgovorna uprava, v kateri so pristojnosti razdeljene med državno, regionalno in lokalno raven glede na učinkovitost in bližino prebivalcem. Učinkovite institucije zagotavljajo transparentnost z digitalizacijo procesov in uporabo standardov integritete. Redno poročanje institucij o rezultatih in učinkovitosti omogoča nadzor javnosti in spremljanje doseganja ciljev. Ukrepi za odgovorne, pregledne in vključujoče institucije in udeležbo državljanov ter transparentnost in odgovornost so: digitalizacija javnih storitev, protikorupcijski mehanizmi, odprti podatki ter krepitev civilne družbe in medijev, zaščita novinarjev, svoboda izražanja, vključevanje državljanov v nadzor nad oblastjo; zagotavljanje, da imajo ranljive skupine (ženske, otroci, invalidi, manjšine) enak dostop do pravnega varstva in odločanja. Ukrepi vključujejo uvedbo participativnega proračuna, digitalnih platform za posvetovanja z državljani in aktivno vključevanje ranljivih skupin v pripravo politik. Pomembno je, da so odločitve reprezentativne in odzivne na potrebe prebivalcev.

Predlogi ukrepov

- Ustanovitev pokrajin z jasnimi pristojnostmi in odgovornostmi ter prenos odločitev in javnih storitev na raven, na kateri so najučinkovitejše in najdostopnejše prebivalcem. Uvedba participativnih mehanizmov in digitalnih platform za neposredno vključevanje

državljanov v odločanje. Redno poročanje in transparentnost regionalnih in lokalnih institucij.

- Digitalizacija javnih storitev in odprti podatki; uvajanje e-uprave in digitalnih platform za transparentnejše, hitrejša in učinkovitejša delovanje institucij ter javni dostop do informacije, npr.: e-Uprava, elektronske storitve za državljane in podjetja, objave podatkov o javnih financah, proračunih in rezultatih delovanja institucij na portalih odprtih podatkov, redno spremljanje učinkovitosti javnih storitev.
- Uvedba participativnega proračuna in vključevanje državljanov; aktivno vključevanje prebivalcev, vključno z ranljivimi skupinami, v pripravo politik in odločanje o javnih financah, npr. participativni proračuni v večjih mestih (npr. Ljubljana, Maribor), digitalne platforme za posvetovanja in predloge prebivalcev (npr. e-svetovalnice, portali za ideje), delavnice in srečanja za vključevanje manjšin, invalidov, mladih in žensk.

Kazalniki uspeha glede delovanja institucij so: indeks zaupanja javnosti v institucije, delež digitaliziranih procesov (%) in število poročil o učinkovitosti institucij. Število prijavljenih in obravnavanih nepravilnosti, percepcija preglednosti institucij, uvrstitev Slovenije na globalnih indeksih transparentnosti in integritete. Kazalniki uspeha glede državljske participacije pa so: število udeležencev v participativnih procesih, delež odločitev, sprejetih z vključevanjem državljanov, in število ranljivih skupin, aktivno vključenih v odločanje. Kazalniki uspeha so tudi: delež digitaliziranih storitev, število objavljenih odprtih podatkov, zadovoljstvo uporabnikov javnih storitev in število izvedenih participativnih procesov, delež prebivalcev, ki sodelujejo, implementacija predlogov v dejanske politike. Kazalniki uspeha so tudi: stopnja zadovoljstva prebivalcev z delovanjem lokalne in regionalne samouprave ter transparentnost in odzivnost institucij (merjeno prek poročil, javnih forumov in anket).

7. Poskrbeti za odzivno in odprto odločanje vseh ljudi prek njihovih predstavnikov na vseh ravneh

Predlogi ukrepov

- Prenova volilnega sistema za večjo reprezentativnost in odločilen vpliv volivcev na sestavo organov in digitalizacija volitev. Krepitev demokratične participacije državljanov prek reforme volilnega sistema in referendumске ureditve z uveljavitvijo načel, ki zagotavljajo

dejanski vpliv volivca na odločitve. Namen prenove je, da so predstavniki in institucije resnično odgovorni državljanom. Reforma referendumске zakonodaje, ki bo omogočala učinkovito neposredno odločanje državljanov in vpeljava mehanizmov, ki zagotavljajo, da odločbe predstavnikov odražajo voljo volivcev (npr. neposredno glasovanje o ključnih vprašanjih).

- Digitalne platforme za posvetovanja z državljanji, npr. uvedba spletnih portalov in aplikacij, ki državljanom omogočajo podajanje mnenj, predlogov ter spremljanje odločitev lokalnih in državnih organov, npr. portali za sodelovanje pri pripravi zakonodaje in lokalnih aktov, e-ankete in javne posvetovalnice o pomembnih odločitvah.
- Participativni proračuni na lokalni ravni; aktivno vključevanje prebivalcev v odločanje o porabi lokalnih proračunov in projektih, ki vplivajo na skupnost, npr. glasovanja in delavnice za predloge projektov, vključevanje mladih, žensk, manjšin in invalidov v procese odločanja.
- Redna javna poročila in transparentnost odločitev; zagotavljanje, da so odločitve predstavnikov in institucij javno dostopne in jasno obrazložene, npr. objavljanje zapisnikov sej in odločitev na spletnih straneh, javni dostop do rezultatov glasovanj in izvedenih politik, organizacija javnih razprav in forumov za odzivnost politik.

Kazalniki uspeha: Število participativnih projektov, udeležba prebivalcev, delež izvedenih predlogov v proračunu, stopnja javne dostopnosti informacij, število izvedenih javnih forumov, zadovoljstvo državljanov z odzivnostjo predstavnikov. Kazalniki uspeha so tudi: stopnja reprezentativnosti volilnega sistema (delež glasov, ki se pretvori v sedeže) in število uspešno izvedenih referendumov ter uporaba odločilnega vpliva volivcev pa tudi stopnja zadovoljstva državljanov z odzivnostjo predstavnikov.

8. Razširiti in okrepiti sodelovanje držav v razvoju v institucijah svetovnega upravljanja

Podcilj sodelovanje držav v globalnem upravljanju terja krepitev sodelovanja; vključuje aktivno članstvo v mednarodnih organizacijah, skupne projekte za preprečevanje konfliktov in kriminala ter izmenjavo dobrih praks.

Predlogi ukrepov

- Aktivno članstvo v mednarodnih organizacijah in forumih; krepitev sodelovanja Slovenije v mednarodnih organizacijah za preprečevanje konfliktov, boj proti kriminalu in spodbujanje trajnostnega ra-

zvoja, npr.: aktivno sodelovanje v OZN, Europolu, Interpolu, OECD in EU-organih, pomoč pri oblikovanju mednarodnih standardov za človekove pravice in trajnostni razvoj, redno sodelovanje pri mednarodnih konferencah in delovnih skupinah.

- Skupni mednarodni projekti za preprečevanje kriminala in nasilja; razvijanje projektov z drugimi državami za boj proti terorizmu, trgovini z ljudmi, organiziranemu kriminalu in korupciji, npr.: skupne preiskovalne enote in operacije z EU in s sosednjimi državami, programi usposabljanja za pravosodne in policijske službe v državah v razvoju, izmenjava izkušenj in dobrih praks pri zakonodaji in implementaciji protikorupcijskih ukrepov.
- Podpora razvoju globalnih standardov in trajnostnih politik; spodbujanje in implementacija mednarodnih nediskriminacijskih zakonov in politik, ki prispevajo k trajnostnemu razvoju, še posebej aktivno vključevanje Slovenije v pripravo mednarodnih smernic za trajnostni razvoj, pomoč državam v razvoju pri oblikovanju politik za človekove pravice, trajnost in enakopravnost ter izmenjava dobrih praks in svetovanje pri implementaciji standardov.

Kazalniki uspeha: Število sporazumov in sodelovanj, ocena mednarodnega vpliva v poročilih OZN, uspešna implementacija mednarodnih standardov v sodelujočih državah ter število aktivnih članstev in sodelovanj, poročila OZN o učinkovitosti sodelovanja, število izvedenih mednarodnih projektov, uspešno zaključenih operacij, število držav, ki sodelujejo. Podpora razvoju globalnih standardov za človekove pravice in trajnostni razvoj je prav tako pomembna. Kazalniki uspeha so: število mednarodnih projektov in sporazumov ter ocena mednarodnega sodelovanja v poročilih OZN. Tudi z mednarodnim sodelovanjem okrepi zmogljivosti ustreznih državnih ustanov za preprečevanje nasilja ter boj proti terorizmu in kriminalu na vseh ravneh, zlasti v državah v razvoju. Spodbujati in izvajati nediskriminacijske zakone in politike za trajnostni razvoj.

9. Do leta 2030 vsem urediti osebni pravni status, tudi z vpisom rojstev v matični register

Cilj 16.9 SDG Slovenija v veliki meri že uresničuje. Vsi novorojenčki, poročni pari in umrli prebivalci so vpisani v matične registre; sistem je digitaliziran, zato so podatki centralizirani in stalno posodobljeni. Vsak državljan lahko pridobi digitalno identiteto (npr. SI-PASS, eDavki, eUprava), ki omogoča dostop do javnih storitev, zdravstvenih in socialnih

sistemov. Obstajajo programi za priseljence, begunce, otroke in druge ranljive skupine, ki zagotavljajo, da so vsi prebivalci registrirani in imajo dostop do socialnih pravic.

Delež registriranih novorojenčkov je dejansko 100-odstoten. Delež prebivalcev z digitalno identiteto je zelo visok (nad 90 %). Število neurejenih pravnih identitet je minimalno in postopoma zmanjšano na praktično nič. Cilj 16.9 je v Sloveniji dejansko že skoraj v celoti uresničen, preostali ukrepi so predvsem vzdrževalne narave – spremljanje, posodobitve sistema, vključevanje redkih ranljivih posameznikov.

Predlogi ukrepov

- Sistematična registracija rojstev, porok in smrti; zagotoviti, da so vsi novorojenčki, poročeni pari in umrli prebivalci vpisani v matične registre, tudi v odročnih območjih ali pri ranljivih skupinah, tudi npr. mobilne matične enote za dostop do oddaljenih območij, sodelovanje z zdravstvenimi ustanovami pri avtomatskem vpisu novorojenčkov.
- Uvedba in širitev digitalnih identitet; vsak državljan dobi varno digitalno identiteto, ki omogoča dostop do storitev (zdravstvo, izobraževanje, sociala) in digitalnih pravnih dokumentov, kar vključuje razvoj in distribucijo digitalnih identitet za vse starostne skupine, integracijo digitalnih identitet v javne in zdravstvene storitve ter izobraževalne kampanje o uporabi digitalnih identitet.
- Programi za doseg ranljivih in odmaknjenih skupin; zagotoviti, da imajo vse ranljive skupine (migranti, Romi, invalidi, otroci v težavah) urejeno pravno identiteto in dostop do socialnih pravic, kar vključuje: mobilne registracijske akcije in svetovanja v skupnostih, posebne programe za dokumentiranje osebnega statusa pri priseljencih in beguncih ter sodelovanje z zdravstvenimi in s socialnimi centri za identifikacijo neurejenih primerov.

Kazalniki uspeha: Delež prebivalcev z digitalno identiteto (%), rast uporabe digitalnih storitev, število neurejenih pravnih identitet, zmanjšano letno, delež ranljivih skupin z urejeno identiteto, dostop do socialnih in zdravstvenih storitev, delež registriranih novorojenčkov (%), zmanjšanje neurejenih vpisov letno.

10. Zagotoviti dostop javnosti do informacij in varovati temeljne svoboščine skladno z notranjo zakonodajo in mednarodnimi sporazumi

Predlogi ukrepov

- Izboljšanje zakonodaje o dostopu do informacij in uresničevanje nove medijske zakonodaje; zagotoviti je treba, da so vsi državljani upravičeni do pravice do informacij javnega značaja skladno z zakonodajo in mednarodnimi standardi. Zato so potrebni: posodobitev Zakona o dostopu do informacij javnega značaja in uresničitve novega zakona o medijih, nadalje standardizacija postopkov za vložitev zahtevkov za dostop do informacije ter redno spremljanje in poročanje o odzivnosti institucij.
- Digitalni portali za preglednost javnih financ in odločitev institucij; izboljšanje spletnih platform, ki državljanom omogočajo pregled nad porabo javnih sredstev, sprejetimi odločitvami in učinkovitostjo institucij, interaktivne platforme za sledenje odločitev in rezultatov institucij, povezava portalov z digitalnimi identitetami državljanov za lažjo dostopnost.
- Zaščita novinarjev in krepitev civilne družbe; zagotoviti varno delovanje medijev, zaščito novinarjev in podporo nevladnim organizacijam, ki spremljajo delo oblasti, programi zaščite novinarjev pred pritiskom in grožnjami, financiranje in podporne sheme za neodvisne medije in NVO, ozaveševalne kampanje za državljane o pravici do svobode izražanja.

Kazalniki uspeha: Število prijav za dostop do informacij, povprečni čas odgovora institucij, število rešenih pritožb, delež javnih informacij, dostopnih prek digitalnih platform, število uporabnikov portala, odzivnost institucij, indeks svobode medijev (Freedom House ali podoben), število prijavljenih groženj in kršitev, delež uspešno zaščitene primerov. Kazalniki uspeha so tudi: število prijav za dostop do informacij, povprečni čas odgovora institucij na zahteve in še posebej indeks svobode medijev (Freedom House ali podoben).

Viri

Agenda 2030 za trajnostni razvoj (OZN, 2015).

Bohinc, R. (2013). *Družbena odgovornost: koncept, standardi in implementacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bohinc, R. (2016). *Družbena odgovornost*. Ljubljana: Založba FDV.

Bohinc, R. (2020). *Corporate Governance and Social Responsibility*. Ljubljana: FDV.

Bohinc, R. (2021). Premagovanje dohodkovne neenakosti kot družbena odgovornost države. *Teorija in praksa*, 58(2), 247–268.

- Bohinc, R. (2024). *Socially Responsible Governance*. Ljubljana: Založba FDV.
- Brglez, M. (2005). *Mirovne študije in mednarodna skupnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Deželan, T. (2015). *Državljska vzgoja in participacija mladih*. Ljubljana: ZRSŠ.
- Evropska konvencija o človekovih pravicah (1950, Svet Evrope).
- Habič, S. (2017). *Transparentnost kot temelj integritete javnega sektorja*. Ljubljana: Transparency International Slovenia.
- Haček, M. (2012). *Javna uprava v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Haček, M., in Kukovič, S. (2014). *Demokracija v Sloveniji: razvoj, značilnosti in izzivi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kaučič, I. (2019). *Ustavno pravo*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.
- Knez, R. (2016). *Pravna država v Sloveniji in Evropski uniji*. Ljubljana: GV Založba.
- Komisija za preprečevanje korupcije. (2020). *Letno poročilo o korupciji in integriteti*. Ljubljana: KPK.
- Kos, D. (2010). *Korupcija in integriteta v javnem sektorju*. Ljubljana: Transparency International Slovenia.
- Krašovec, A. (2015). *Politična participacija v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Leskošek, V. (2013). *Neenakost in socialna pravičnost*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (2000/C 364/01).
- Milosavljevič, M. (2018). *Medijska politika v Sloveniji: med svobodo in odgovornostjo*. Ljubljana: FDV.
- Nacionalno poročilo o uresničevanju Agende 2030 v Sloveniji* (MZZ, 2020).
- Petrič, E. (2013). *Mednarodno pravo in politika: razvoj, delovanje in perspektive*. Ljubljana: GV Založba.
- Pirc Musar, N. (2016). *Transparentnost in pravica do informacij javnega značaja*. Ljubljana: GV Založba.
- Strategija razvoja Slovenije 2030* (Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, 2017).
- Teršek, A. (2018). *Pravo in pravičnost: Človekove pravice, ustavna demokracija in etika*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Teršek, A. (2020). *Ustavna demokracija in človekove pravice*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Türk, D. (2008). *Pravo človekovih pravic*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ude, L. (2011). *Civilno procesno pravo*. Ljubljana: Uradni list RS.
- Ustava Republike Slovenije* (1991, z dopolnitvami).
- Zaviršek, D. (2014). *Skrb kot praksa človekovih pravic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zavod za odprto družbo (2019). *Poročilo o stanju civilne družbe v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Foundation.

SLOVENIJA NUJNO POTREBUJE NOV VOLILNI SISTEM

Emil Milan Pintar

1. Volilni sistem kot sporazum med ljudstvom in politiko

Volilna zakonodaja je v vsaki sodobni družbi eden najpomembnejših družbenih podsistemov, skozi katerega se pretakajo številna vprašanja politične stabilnosti, gospodarske oz. razvojne učinkovitosti ter demokratičnosti družbene ureditve. Cilj dobrega volilnega sistema je po mnenju strokovnjakov njegova sposobnost, da omogoči oz. zagotovi pozitivno kadrovske selekcije politične nomenklature družbe skozi redne in demokratične volitve. Po mnenju večine strank, zlasti če so te odtujene od državljanov oz. volivcev in ne uživajo njihovega zaupanja, je volilni sistem samo trnjeva pot do oblasti.

Pomembnost volilnega sistema ne nazadnje dokazuje dejstvo, da je v večini sodobnih družb ta sistem pred različnimi vladnimi (oblastnimi) željami in intervencijami političnih strank »zaščiten« z zakonodajo, ki zahteva »ustavno večino« za njegovo spreminjanje. Te večine navadno ne premore nobena vladna koalicija sama zase, kar pomeni, da mora glede volilnega sistema iskati soglasje z opozicijskimi strankami.

Za volilni sistem so torej odgovorne vse parlamentarne stranke, ne samo stranke vladne koalicije. Dejansko predstavlja preskusni kamen demokratičnosti celotne družbe. Težko si je namreč predstavljati, da bi se demokratične politične stranke zadovoljile z nedemokratičnim volilnim sistemom oz. nasprotno, da bi se bile politične stranke, ki so navznoter organizirane in vodene nedemokratično, sposobne dogovoriti in spoštovati demokratičen volilni sistem.

Ustavno zahtevo, da se volilni sistem (ne pa tudi vsa volilna zakonodaja) lahko spreminja samo skozi konsenz oz. soglasje ustavne večine zakonodajnega telesa (parlamenta), moramo sprejeti kot pozitivno, ne glede na to, da pogosto povzroča velike težave in spore med strankami pa tudi njihovimi parcialnimi interesi, ko je npr. treba volilni sistem posodobiti. Zagotavlja namreč določeno politično stabilnost, saj preprečuje pogoste menjave te zakonodaje skladno z interesi večjih strank ali vladnih koalicij.

Slabost take ureditve pa je, da daje preveliko pogajalsko moč posameznim strankam, včasih tudi majhnim, ki v pogajanjih in dogovarjanju postanejo jeziček na tehtnici. Ta pogajanja stranke pogosto zvedejo v zmotno prepričanje, da je volilni sistem tudi po svoji vsebini (samo) stvar njihovega dogovora. Dejansko to ne drži. Čeprav je bila v zgodovini, tudi v sodobnih družbah, politična moč pogosto nasilno prilaščena, je bila vendar skozi celoten civilizacijski tok prisotna tudi demokratična težnja, da se začasna oblast podeli nekomu na podlagi posebnega sistema izbora, ki je imel pogosto, poleg političnega, tudi kulturno-ceremonialni značaj. V tem smislu zgodovina rada navaja »volilni sistem« ustoličenja slovanskega kneza na Gosposvetskem polju. Ameriški zgodovinarji pa omenjajo tudi protokol volitev poglavarja indijanskega plemena Irokezov. Oba primera naj bi po mnenju nekaterih strokovnjakov vplivala na vsebino ameriške ustave, ki je prvi tovrsten dokument, v katerem je jasno poudarjeno, da oblast izhaja iz ljudstva, ne od boga.

Ko torej sprejmemo ta aksiom, da politična oblast izhaja iz ljudstva in da je izraz njegove neodtujljive suverenosti, kar je jasno zapisano tudi v slovenski ustavi (»v Sloveniji ima oblast ljudstvo«), je jasno, da je v sodobnih družbah volilni sistem uzakonjena procedura, po kateri ljudstvo samo za določen čas prenese samo del svojih pristojnosti (suverenosti) na skupino ljudi, izbranih po uzakonjeni proceduri – volilnem sistemu. Volilni sistem je oz. bi moral biti torej neke vrste sporazum, dogovor med ljudstvom in politiko, kakšen naj bo protokol izvolitev predstavnikov ljudstva v oblastne funkcije in kako naj se ta izvede.

To dejstvo danes sprejemajo in spoštujejo tudi zadnji ostanki stanov, ki so do pred kratkim verjeli, da jim pripadajo posebne pravice oz. oblast neposredno od boga. Tu ne gre samo za del krščanskih cerkva (zgodovina jih je v preteklosti imenovala »papisti). Celo sodobne evropske monarhije, ki sicer ohranjajo videz, da oblast njihovega kralja izhaja neposredno od boga, v političnem življenju sprejemajo volilni sistem kot obliko izbora ljudskih poslancev in vlade. Evropske monarhije so danes dejansko večstrankarske parlamentarne demokracije. Tudi britanski kralj Karl III., ki mu je krono posadil na glavo vodja anglikanske cerkve, ne more vladati mimo parlamenta in ne more biti njegov član. Tako dejansko ne more vplivati neposredno na izvršno oblast, ki je v rokah od parlamenta postavljene vlade.

2. Demokratičnost volilnih sistemov

Na začetku želim opozoriti, da uporabljam termin »volilna zakonodaja« kot širši pojem, saj vsebuje nekatere zakone in podzakonske akte, ki v obseg termina »volilni sistem« ne sodijo (npr. določitev in ozemeljska opredelitev volilnih enot (VE), in volilnih okrajev (VO) ali pa določitev predvolilnih postopkov, volilnega molka, obnašanja medijev itn.) in običajno za sprejemanje in spreminjanje tudi ne potrebujejo ustavne večine.

Hkrati pa je jasno, da je volilnih sistemov več vrst in da večina držav uporablja različne volilne sisteme za različne volitve (Slovenija dejansko uporablja kar pet različnih volilnih sistemov, vendar o tem več pozneje). Ko v tem zapisu govorim o volilnem sistemu, se to nanaša skoraj izključno na sistem volitev poslancev v parlament (pri nas DZ), ki ga določa Zakon o volitvah poslancev v DZ (ZVPDZ), ali pa na to posebej opozorim.

Zaradi teh in nekaterih drugih razlogov sem se odločil, da za razpravo o demokratičnosti volitev ločim proces postopkovne opredelitve volitev in njihove izvedbe kot pomembnega političnega akta od vsebinske analize demokratičnosti volilnega sistema samega. Analize namreč kažejo, da imamo v posamezni družbi lahko korektno (torej demokratično) opredeljene postopke volitev in te tudi ustrezno izpeljane, volilni sistem sam pa ima z vidika demokratičnosti številne pomanjkljivosti. V takih primerih lahko (skrajno) nedemokratičen volilni sistem definira končni rezultat volitev (struktura izvoljenega korpusa poslancev) kot neustrezen (npr. z vidika kompetentnosti, npr.). Vsi podatki kažejo, da se prav to dogaja v Sloveniji že tri desetletja.

Poglejmo to nenavadno situacijo nekoliko podrobneje.

Da bi bile neke volitve demokratične, morajo zadoščati vsaj naslednjim merilom:

- Volilna pravica mora biti splošna in enaka.
- Volitve morajo potekati redno v razumnem roku 3–5 let, izjemoma 7 let.
- Volišča morajo biti dostopna vsem volivcem.
- Zagotovljeni morata biti svobodna odločitev volivca in tajnost glasanja.
- Potek volitev mora biti dostopen nadzoru neodvisne in strokovne mednarodne institucije.

Nasprotno pa demokratičnost volilnega sistema najprej ocenjujemo po tem, kako je bil sprejet oz. uveljavljen. Ker smo ga označili kot neke vrste sporazum med državljani in politiko, ki jo zastopajo politične stranke, mora biti volilni sistem potrjen na referendumu ali sprejet v parlamentu z ustavno večino, v vsakem primeru pa v soglasju z izkazano voljo ljudstva. Vsebinsko gledano, mora vsebovati (vsaj) naslednje parametre demokratičnosti:

- Volilna pravica mora biti zagotovljena kot enaka za vse volivce, torej en volivec – en glas (ali en volivec – več glasov, toda enako za vse volivce).
- Volivci (državljani) morajo imeti zagotovljeno možnost vlaganja kandidatov pod enakimi pogoji kot politične stranke in z enako možnostjo izvolitve.
- Politične stranke in skupine državljanov (državljske liste), ki želijo nastopiti na volitvah, morajo svoje kandidatne liste določiti (sprejeti) na javnih konvencijah, ne na tajnih sestankih strank.
- Volivci morajo imeti možnost na volitvah izbirati med kandidati iste stranke (obvezen preferenčni glas), ne samo med kandidatnimi listami različnih strank.
- Volilni sistem mora omogočiti nesporen zapis odločitve volivca.
- Izračun rezultatov volitev mora transparentno slediti volji volivcev.
- Nazadnje, kot zahteva naša Ustava, mora sistem zagotavljati, da imajo na volitvah ključen vpliv volivci.

Če podrobneje pogledamo, kako slovenska volilna zakonodaja sledi za doščanju tem načelom demokratičnosti, lahko hitro ugotovimo, da je spoštovana večina demokratičnih načel, ki določajo izvedbo volitev, nasprotno pa je kršena oz. neupoštevana večina načel, ki določajo demokratičnost volilnega sistema. To seveda pomeni, da so:

- volitve poslancev v DZ v Sloveniji nedvomno izvedene na demokratičen način; Pomanjkljivosti so minorne, posamične in navadno ne vplivajo bistveno na rezultate volitev; to potrjujejo vse oblike mednarodnega nadzora;
- na drugi strani pa je naš volilni sistem nedvomno brutalno nedemokratičen.

Ta trditev seveda zahteva podrobnejšo utemeljitev. Med glavne napake našega sistema volitev poslancev v DZ moramo šteti najmanj naslednje:

Prvič, vpliv volivcev na izide volitev z vidika konkretne izvolitve poslancev je minoren. Volivci oz. državljani so:

- povsem izključeni iz sistema določanja kandidatov; kandidatne liste sprejmejo politične stranke na tajnih sestankih vodstev, javnosti jih le predstavijo;
- sistem volitev oz. kandidiranja po VO (88 VO, 88 izvoljenih poslancev) pomeni, da politična stranka v vsakem VO ponudi volivcem samo enega kandidata, kar ne omogoča dejanskega izbora med kandidati oz. uvedbe preferenčnega glasu.

Drugič, formalnopravna dikcija zakonskih določil o kandidiranju sicer dopušča možnost, da na volitvah sicer nastopijo kandidati državljanov, vendar v praksi ta možnost skoraj ni izvedljiva. Najprej je otežena z zahtevno, da vlagatelj »liste državljanov« zbere vsaj tisoč podpisov v vsaki VE, nato pa mora število volivcev, ki glasujejo za te liste, preseči 4-odstotni volilni prag. Že prva zahteva pomeni obliko umazanega strankarskega šikaniranja civilne družbe oz. državljanov, ki dela sramoto vodstvom naših političnih strank, druga pa služi zaščiti političnega udobja, s katerim stranke uničujejo poskuse omejitve svoje oblasti oz. sistema strankokracije, ki vlada na Slovenskem.

Tretjič, volilni sistem je naravnan tako, da imajo veliko prednost kandidati iz prestolnice in urbanih središč. Številni podatki kažejo, da na vsakih volitvah ostane brez zastopnika v DZ približno tretjina državnega ozemlja oz. volivcev. Nekatere regije nimajo predstavnikov v DZ že desetletja, kar nedvomno dodatno krepi »metropolitansko bolezen«, ki uničuje slovenski razvoj.

Ena izmed bolečih posledic takega sistema, ki ne upošteva domicilnega principa pri določanju kandidatnih list, je tudi ta, da volivci nimajo občutka, da volijo »svojega« kandidata (in ga dejansko tudi ne), zato se po volitvah ne vzpostavlja povratna zveza med volivci in izvoljenimi poslanci, kar še bolj utrjuje prepričanje, da poslanci dejansko pripadajo stranki, ne ljudstvu, da so torej zavezani interesom stranke in ne interesom volivcev – državljanov.

Tu se krog sklene: naše politične stranke so si v dobrih 30 letih, odkar je ta sistem nastal, skozi več kot 10 korekcij tako prilagodile volilni sistem, da danes zakonito izbirajo in določajo kandidate po svojih merilih in interesih. Civilna družba oz. državljani so iz postopka določanja kandidatov

povsem izločeni, v fazi volitev pa je njihova vloga reducirana na potrjevanje edinega kandidata, ki ga vsaka stranka določi na ravni VO. Ustavno določilo, da morajo na volitvah imeti odločujoči vpliv volivci, je že desetletja sramotno ignorirano.

Rezultat je znan: strokovnjaki že desetletja opozarjajo, da naše volitve predstavljajo obliko negativne selekcije kadrov, da je DZ iz sklica v sklic oz. iz mandata v mandat manj kompetenten, da je v njem vse manj strokovnjakov, da se celotna politična sfera stara hitreje kot družba v celoti, da je kadrovsko in moralno vse bolj osiromašena, povečujeta pa se korupcija in povezanost politične sfere s kriminalnimi združbami. Vse to so stranske posledice nedemokratičnega volilnega sistema.

Na podlagi teh ugotovitev moramo skleniti, da naš zdajšnji volilni sistem samo utrjuje moč političnih strank, kar še krepi strankokracijo kot dejansko obliko organizacije slovenske družbe.

3. Prevladujoči modeli volilnih sistemov

Povsem jasno je, da idealnega volilnega sistema ni. To je samo eden izmed razlogov, da so se posamezne družbe v iskanju sebi ustreznega modela odločile za številne specifičnosti in posameznosti, ki skoraj vsak model definirajo kot unikaten.

Kljub temu so si volilni sistemi v sodobnih družbah v določenih bistvenih točkah vendarle podobni do te mere, da jih lahko razvrstimo v enega izmed štirih osnovnih modelov. To so:

VEČINSKI VOLILNI SISTEMI, ki so najstarejši volilni sistemi, ki se danes pojavljajo v dveh različicah:

- A kot relativni, v katerem za izvolitev zadošča že relativna večina glasov (lahko tudi modificirana opredelitev, npr. da zadošča večina z določeno prednostjo prvega kandidata pred drugim kandidatom);
- B, ki je njegova modernejša različica, dvokrožni volilni sistem, ki pogosto korigira enostranske izide prvega kroga (gl. rezultate zadnjih volitev v Franciji, kjer je v prvem krogu zmagala desnica, v drugem, odločilnem, pa levica); tudi ta pozna svoje modifikacije, ki pa niso pogoste; primer: v drugi krog gredo trije najboljši iz prvega kroga; ta varianta navadno zahteva še tretji krog, kar pa pri volitvah poslancev ni praktično in se skoraj nikjer ne izvaja; skrajna oblika iskanja absolutne večine predstavlja model, ko v vsakem glasovalnem

krogu odpade samo najslabši kandidat ali predlog; ta sistem seveda ni uporaben za splošne volitve, uporablja pa se lahko v ožjem krogu ali glasovanju o neki določeni rešitvi (primer: to metodo je uporabil poslovni krog gorenjskih direktorjev, ki je iskal primerno ime za slovensko valuto; od prvotnih sedmih predlogov je v vsakem krogu glasovanja odpadel predlog z najmanj glasovi, dokler ni ostalo kot edini predlog ime »tolar«, ki sem ga pozneje kot vodja parlamentarne skupine za poimenovanje nove valute tudi uveljavil; ta sistem ima močen pozitiven naboj: če zgubiš v določenem krogu tako, da odpade tvoj predlog, lahko v naslednjem zmagaš z glasovanjem za predlog, ki gre naprej; tega pozitivnega elementa ne bi smeli zanemariti; osebno mislim, da je ta sistem močno podcenjen, saj deloma predstavlja znano rešitev »win – win«.

Večinskim sistemom so navadno bolj naklonjene desno usmerjene stranke:

PROPORCIONALNI (SORAZMERNI) VOLILNI SISTEMI. So naprednejši in navadno pokrivajo več interesnih skupin, so pa zahtevnejši; zahtevajo več sodelovanja in medsebojne, tudi medstrankarske tolerance, kar nekatere stranke težko zmorejo. Lahko so odprtega tipa, lahko pa so navzdol omejeni z določenim pragom (volilni prag: med zmagovalne stranke pridejo le stranke, ki presežejo ta prag – pri nas konkretno 4 % glasov, po prerazporeditvi oz. prenosu glasov, ki tega praga ne dosežejo. Pri tem so mogoče različne variante, kaj storiti z glasovi volivcev, ki so volili stranko, ki ne doseže volilnega praga. Prva možnost je, da jih preprosto brišemo (zavržemo), druga, da jih po določenem sistemu izračuna končnih rezultatov (npr. d'Hontov sistem) »vrnemo« v igro in porazdelimo med stranke, ki so presegle zahtevani prag.

Sorazmernim sistemom so navadno bolj naklonjene levo usmerjene stranke.

PREFERENČNI VOLILNI SISTEMI. Uporablja se v posebnih primerih, ko zavestno omejimo določene postopke oz. nekaterim možnostim (kandidatom oz. regijam ali dejavnostim ali področjem) določimo preferenčni položaj. Uporabljamo jih torej predvsem kot korekturo drugim sistemom, in to navadno kot navodila oz. omejitve v fazi oblikovanja kandidatnih list (primer: ženska kvota na volilnih listah, spolno uravnoteženje zapisa kandidatov na kandidatnih listah itn.). Posebno obliko trga sistema pri nas uporabljamo za volitve članov Državnega sveta.

KOMBINIRANI (ali MEŠANI) VOLILNI SISTEMI. To so novejšje rešitve, ko strokovnjaki poskušajo slabosti enega sistema reševati s principi drugega sistema. Npr., odtujenost med poslanci in volivci, ki se pogosto pojavlja kot sistemski problem v proporcionalnih sistemih, lahko rešujemo s tem, da del poslancev volimo neposredno. Če ta del razširimo na celotno državo, z njim rešujemo tudi problem slabe pokritosti dela države, na kar smo že opozorili. Po drugi strani pa z delno uvedbo proporcionalnega sistema v večinski sistem korigiramo nevarnost nesorazmernega zastopstva v parlamentu ali njegovo lokalizacijo, torej prevlado nekaterih lokalnih interesov nad splošnimi. Že iz zapsanega izhaja, da danes družbe navadno iščejo rešitve svojih težav z volilnimi sistemi v smeri kombiniranega volilnega sistema. Taki sistemi v zrelih družbah in ob uveljavljeni politični toleranci ustrezajo desno in levo usmerjenim političnim strankam. Če so oblikovani pravilno, vsebujejo dobre rešitve iz večinskega in sorazmernega sistema, zahtevajo pa določeno mero tolerance in sposobnosti sobivanja, ki je večina naših političnih strank v primitivnem pehanju za absolutno oblast ne zmore.

4. Kratka skica (slabosti) našega zdajšnjega volilnega sistema

Naš zdajšnji volilni sistem je v osnovi nastal leta 1992, ko ga je pripravila in sprejela takratna tridomna Ljudska skupščina delegatov. Resnejše kritike je doživel v viharnem letu 1969; takrat je Razvojni svet, ki ga je vodil dr. Miran Mihelčič, opozoril, da je bil volilni sistem, sprejet za volitve leta 1992, oblikovan za enkratno uporabo – prve večstrankarske volitve. Strokovna analiza je pokazala, da volilni zakon daje preveliko težo političnim strankam in izloča državljane. Tej oceni se je uprl Demos, zato je bil izpeljan referendum, ki pa je ponujal tri možnosti: uvedbo večinskega volilnega sistema, ki so ga zagovarjale stranke desnice, korekcije v smeri proporcionalnega volilnega sistema, kar so zagovarjale levo usmerjene stranke, ali uvedbo mešanega sistema. Največ glasov je dobil predlog uvedbe večinskega sistema, vendar ne absolutne večine. Več glasov sta dobila drugi in tretji predlog. Ker ni bil izpeljan drugi krog glasovanja, dejanske odločitve ni bilo. Rezultate referenduma je bilo mogoče različno tolmačiti in sistem je ostal v bistvu nespremenjen.

V naslednjih treh desetletjih pa je sistem nato doživel nekaj več kot deset popravkov – večinoma v obliki nadaljnega prilaganja interesom političnih

strank in njihovi vlogi ekskluzivnih nosilcev vseh volilnih postopkov. Mogoče najbolj karizmatična sprememba je bila odprava »možnosti odpoklica poslanca«, ki je dokončno odpravila možnost civilnega nadzora delovanja poslancev ter poslance in DZ na določen način postavila nad politično zakonodajo.

Naš zdajšnji volilni sistem spada med proporcionalne volilne sisteme. V tej obliki ne upošteva domicilnega principa pri razvrščanju kandidatov ter ne omogoča zadostne in enakomerne pokritosti celotnega državnega ozemlja. Ker vztraja pri kandidiranju na ravni volilnih okrajev, stranke ne določajo volilnih list na ravni okrajev, ker to ni mogoče, ampak določajo za vsak VO po enega kandidata. Posledica je, da volivci, če hočejo »voliti svojo stranko«, tega kandidata lahko samo potrdijo: to torej ni izbira, niso volitve, ampak samo potrjevanje kandidatov, ki jih je določila stranka. V tem smislu tudi ne obstoji potreba ali možnost preferenčnega glasu. Ena najvidnejših posledic takega sistema je naraščajoče nezadovoljstvo in nezaupanje volivcev (državljanov) v politične stranke in njihova abstinenca na volitvah pa tudi »močna potreba državljanov«, da namesto obstoječih strank iščejo možnost novih, ki bi jim bilo mogoče zaupati.

Prav to nezaupanje v obstoječe politične stranke je v Sloveniji pripeljalo do enkratnega pojava: na zadnjih štirih volitvah so se pojavile nove stranke, ustanovljene v zadnjem letu (ali celo v zadnjih mesecih) pred volitvami (poimenoval sem jih »instant stranke«), zmagale na volitvah, potem pa so v silovitih napadih klasičnih strank dejansko razpadle.

Število poslanskih mandatov posameznika v zdajšnjem sistemu ni omejeno, pasivna volilna pravica ni zadostno opredeljena (ali regulirana), tudi že sprejeta določila se v praksi pogosto ne upoštevajo. Tako navadno ni ustrezno kaznovano, če kandidat ali pozneje poslanec ne poda predpisanih podatkov o svojem materialnem stanju, če ne spoštuje določil o nezdržljivosti svojih dejavnosti itn.

Ker stranke ne spoštujejo ustavnega načela, da ima v Sloveniji oblast ljudstvo, seveda ne dopustijo nadaljnje izvedbe tega načela, da ima ljudstvo, ki z volitvami začasno prenaša del svojih pristojnosti (suverenitete) na člane zakonodajnega organa (DZ), eo ipso tudi pravico odpoklica poslanca ali v določenih primerih tudi celotnega DZ. Možnost odpoklica poslanca je bila v originalni dikciji volilnega zakona v letu 1992 še prisotna, pozneje izbrisana, kar je prineslo poslancem in političnim strankam

pravo olajšanje, državljanom pa odvzelo zadnje ostanke civilnega nadzora njihovega delovanja. (Možnost odpoklica bi sicer potrebovali v številnih primerih. Tak primer potrebe po možnosti odpoklica celotnega DZ npr. nastopa zdaj: Ustava Republike Slovenije že od leta 2006 določa, da mora DZ z zakonom ustanoviti pokrajine v njihovi polni operativnosti (pristojnosti, upravni organi, sredstva). Politične stranke oz. DZ v vseh sklicih od leta 2006 naprej to določilo preprosto ignorira, kar bi bil verjetno zadosten razlog, da se DZ, ki se te naloge na loti že v prvem letu svojega mandata, preprosto odpokliče, odgovorne pa ustrezno sankcionira.)

V vsem tem času volitev po starem zakonu so seveda obstajala opozorila, da sistem postaja vse bolj nedemokratičen, in zahteve, da ga prenovimo v celoti, kar so politične stranke, leve in desne, dosledno in odločno zavračale in blokirale. Povsem jasno je, da se prostovoljno ne želijo posloviti iz cone volilnega udobja in oblastnega ugodja, ki jo zanje predstavlja naš zdajšnji volilni sistem, ki je v celoti prilagojen njim in pod njihovim nadzorom.

Zahtevo po temeljiti prenovi volilnega sistema je najbolj utemeljila civilnodružbena skupina Sinteza, ki je leta 2021, po posvetovanju z vodstvi večine strank, izdelala celovit predlog kombiniranega volilnega sistema. Ta predlog je temeljil na principu dveh glasov vsakega volivca (kot nemški volilni sistem):

- S prvim glasom bi volivec v svojem okraju (enem izmed 44 volilnih okrajev) glasoval za enega izmed kandidatov, ki bi ga pod enakimi pogoji (npr. s podpisom 150 državljanov) določile ali politične stranke ali državljanske liste (registrirane skupine), pri čemer bi morale za kandidata in podpisnike upoštevati domicilni princip.
- Z drugim glasom bi glasoval za kandidata na eni izmed strankarskih kandidatnih list, vloženih na ravni volilnih enot (VE). Zdajšnja zakonodaja določa 8 VE, vsaka pa je razdeljena na 11 VO. Ta delitev je groba in nasilna, saj niti VE niso enako velike niti nimajo VO niti približno enako volivcev; razmerje med največjim in najmanjšim VO znaša kar 1 : 3.

V predlogu kombiniranega volilnega sistema, ki so ga pripravili strokovnjaki pri Sintezi, je zato ponujena drugačna rešitev. Oblikovan je predlog, da se poveže volilni sistem in pokrajine, da pokrajine dejansko predstavljajo volilne enote (VE), njihovo različno velikost pa kompenziramo tako, da imajo VE (pokrajine) različno število poslanskih mandatov. V povprečju gledano, bi tako kandidatna lista štela pet ali šest kandidatov

(povprečno eno mandatno mesto na 47.000 volivcev, kar bi skupaj zneslo 44 kandidatov ali (drugo) polovico poslanskega telesa. Te poslance bi volili po proporcionalnem načelu, z uvedbo obveznega preferenčnega glasu.

Seveda so v tem predlogu Sinteze prisotna (ponujena) tudi številna tehnična dopolnila: med kandidati najmanj 4 % zastopan minoritetni spol, izmeničen zapis kandidatov po spolu, preciznejše opredeljena pasivna volilna pravica, dosledno upoštevanje domicilnega načela, obvezna javna predstavitev poslancev z vsemi podatki, strožji nadzor objektivnosti podatkov in eventualnih zlorab itn.

Tega predloga politične stranke niso podprle. Vlada je zato ponudila v razpravo in sprejetje minimalno korekcijo zdajšnjega sistema: ukinitvev VO in volitve na ravni zdajšnjih 8 VE, kjer pa bi kandidatne liste štele po 11 kandidatov, vpeljan pa bi bil prednostni glas (sicer relativen in neobvezen). Toda zdajšnje parlamentarne stranke so tudi ta predlog minimalne korekcije obstoječega sistema zavrnil. Na pobudo Sinteze je bil nato leta 2024 izpeljan referendum o tem, kak volilni sistem želijo državljani. Z veliko večino nad 73 % je zmagal kombinirani volilni sistem. Vlada je na tej podlagi ponovno vložila svoj predlog minimalnih sprememb zdajšnjega sistema, a je bil spet zavrnjen.

Letošnje volitve bodo torej potekale po starem sistemu, ki je eden bolj zastarelih in nedemokratskih volilnih sistemov v Evropi.

5. Uvedba elektronskega glasovanja

Včasih se ne morem znebiti vtisa, da so razprave o možnosti – nujnosti uvedbe elektronskega glasovanja tisto področje razprav o volilnih sistemih, pri katerih smo priče največjemu številu nekvalificiranih izjav ob hkratni veliki stopnji zagretosti ali celo nestrpnosti do drugačnih mnenj. Največji skupni imenovalac teh izjav je prepričanje, da bi elektronsko glasovanje morali uvesti že zdavnaj, da to ni nekakšna visoka znanost, da bi s tem rešili večino težav z volilnim sistemom, da bi veliko prihranili itn. Resnica je, na žalost, ravno nasprotna. Poglejmo si problem pogloblje.

Ko govorimo o elektronskem glasovanju, imamo v mislih običajno dve različni stvari:

- Na eni strani je to predvsem uporaba glasovalnih avtomatov, ki jih postavimo na volišča, volivci pa vanje vstavijo nekakšen identifikacijski dokument in označijo volilno odločitev (izbira kandidata);

lahko tudi že z izbiro različnega lista. Avtomat sam nato opravi preverbo identitete in vodi samodejno štetje izraženih različnih volilnih odločitev.

Že iz tega opisa vidimo, da to pravzaprav ni elektronsko glasovanje v pravem oz. polnem pomenu besede. Te avtomate države uporabljajo predvsem za to, da pospešijo postopek glasovanja in tako skrajšajo čakalne vrste. Podatki kažejo, da jih uporabljajo, poleg ZDA, predvsem velike države Južne Amerike (Brazilija, Argentina), poleg tega pa Kanada, Indija idr. In še te države ta sistem uporabljajo kot dodaten glasovalni sistem, nikjer kot osnovni ali celo kot edino obliko glasovanja.

- Prava oblika elektronskega glasovanja (i-voting) je pravzaprav internetno glasovanje. Izpeljava tega sistema temelji na tem, da vsak volivec na svoj internetni naslov dobi glasovnico z navodili in jo lahko prenese na zaslon in neposredno izpolni. Vse drugo opravi računalnik v volilnem centru ali – če hočete – volilni avtomat.

Danes ta drugi sistem (internetno glasovanje) za volitev poslancev parlamenta kot dodaten sistem uporablja edino še Estonija. Po njihovih podatkih ga uporablja omejeno število volivcev, predvsem volivci iz prvih dveh starostnih skupin (18–30, 31–40 let). Nekatere izmed preostalih držav (Francija, Švica, Nizozemska, npr.) uporabljajo en ali drug sistem ali kombinacijo obeh sistemov samo za nekatere omejene, manjše volitve ali glasovanja.

Sta se pa Nizozemska in Nemčija konec prejšnjega stoletja odločili, da uporabita oz. uvedeta kombinacijo obeh sistemov (volilne avtomate in internetno glasovanje) za volitve poslancev.

Nizozemska je ta sistem uporabila za volitve leta 2005 (uporaba avtomatov in sistema NEDAP). Toda na izvedbo teh volitev je bilo toliko pripomb strokovnjakov, da se je vlada odločila ter omogočila javno predstavitev sistema in strokovnih pomislekov. Kritiki so dokazali, da je mogoče avtomate neopazno preprogramirati ali blokirati, skratka, da jih ni mogoče učinkovito zaščititi pred hekerji. Vlada je nato idejo o uvedbi elektronskega oz. internetnega glasovanja opustila in se do danes k njej ni vrnila.

Podobno se je zgodilo v Nemčiji, ki je uvedla svoj sistem elektronskih volitev v bundestag leta 2007. Kritiki so dokazali toliko pomanjkljivosti in napak, da je zadevo prevzelo celo nemško zvezno ustavno sodišče, ki je nato leta 2009 odpravilo uporabo volilnih strojev za volitve poslancev.

O drugih resnejših poskusih uvedbe elektronskega glasovanja nimam relevantnih podatkov. Sklenemo torej lahko, da trenutno nihče ne razpolaga s tehnologijo, ki bi omogočila elektronsko glasovanje na ustrezni tehnološki ali družbeni ravni, vendar je to samo tehnološki vidik problema. Enako pomemben je politični. Ta v prvi fazi odpira vprašanje zaupanja volivcev. Večina volivcev verjame, da v klasičnem sistemu glasovanja ostaja njegova volilna odločitev tajna in anonimna. (Koliko to še velja, je drugo vprašanje.) Zaveda pa se, da pri vsaki uporabi elektronskega aparata za volitve (računalnik, telefon itn.) ostaja trajna elektronska sled, o čemer ni dvoma. Trditev, da bi uvedba internetnega sistema volitev (bistveno) povečala udeležbo volivcev na volitvah, se lomi že na tej točki. Mogoče samo v najnižjih dveh starostnih skupinah.

Druga težava je raven splošnega znanja, potrebnega za uspešno sodelovanje v volitvah na ta način. Nekateri pri tem poudarjajo, da je rešitev v dodatnem, usmerjenem računalniškem usposabljanju volivcev starostnih skupin 51–65 in 65+. Drugi vidijo rešitev v uvedbi »asistentske pomoči« za tiste, ki računalniškega sistema ne obvladajo, kar pa spet odpira vprašanje zaupanja in težave nadzora korektnosti take asistencije. Spet tretji vidijo rešitev v čakanju, da se ti veliki skupini volivcev, ki so v svetu računalništva prej turisti kot domorodci, bistveno zmanjšata po naravni poti. Račun ni prepričljiv: po mnenju nekaterih strokovnjakov bo v družbi vedno ostajal razmeroma velik korpus volivcev, ki zaradi tega ali drugega razloga ne bi želeli ali (z)mogli uporabiti elektronskega sistema glasovanja.

Tako nastaja vprašanje smiselnosti uvedbe drage rešitve elektronskega glasovanja za skromno manjšino volivcev, kajti elektronski sistem volitev je lahko samo dodatna možnost, dodatna oblika glasovanja, ne pa celoten sistem. To pomeni, da je utemeljevanje z zmanjšanjem stroškov volitev z uvedbo elektronskega glasovanja (kot dodatne možnosti) povsem zgrešeno, saj vsa infrastruktura zdajšnjega sistema volitev ostaja, dodati pa je treba ne ravno zanemarljiv obseg stroškov internetnega glasovanja.

Utemeljitev, da bi bila uvedba elektronskega sistema volitev močno pozitivna, ker bi pritegnila predvsem mlade volivce, vodi v težek razmislek, kako bi to vplivalo na volilne izide in obstoječe politično ravnotežje družbe. Ali bi se politično težišče premaknilo v desno? Ali bi okrepilo položaj tistih, ki zahtevajo predvsem izboljšanje standarda in reševanje ekonomskih vprašanj (službe, stanovanja, posojila itn.) na račun zanemarjanja socialnih in sistemskih vprašanj? Ali bi bili prva žrtev tega premika spet predvsem upokojenci,

kot v času druge Janševe vlade (ZUJF)? Ne vem. Mislim pa, da na ta vprašanja ni mogoče kvalificirano odgovoriti brez poglobljenih socioloških študij.

Zadovoljivega elektronskega sistema volitev torej še ne bo tako kmalu: čas zanj, kot kažejo pomisleki, še ni nastopil.

6. Nekaj sklepnih misli

Zgodovinski pogled na volilne sisteme kaže, da se hkrati z družbenim dozorevanjem spreminjajo tudi volilni sistemi. Dr. Ciril Ribičič je v eni izmed svojih razprav na to temo lucidno opozoril: ugotovimo lahko, da so družbe v 19. stoletju oblikovale predvsem večinske volilne sisteme, v 20. stoletju, zlasti po drugi svetovni vojni, pa proporcionalne. Na prelomu tisočletja najnaprednejše družbe (Nova Zelandija, Irska, Islandija in številne druge) uvajajo kombinirane volilne sisteme, v katerih poskušajo povezati dobre rešitve večinskih sistemov (tesno povezavo poslancev z volivci) s pridobitvami proporcionalnih sistemov (sorazmerna zastopnost vseh družbenih slojev in njihovih legitimnih interesov).

V Sintezi smo prepričani, da je Slovenija dozorela, da se izvije iz systemske strankokracije, ki duši naš razvoj, kajti »politične stranke«, kot ugotavlja dr. Franc Grad, »se praviloma borijo za tak volilni sistem, ki ustreza njihovim interesom« (povzeto po knjižici referatov na posvetu dveh inštitutov z naslovom Ali je kombinirani volilni sistem primeren za jutrišnjo Slovenijo? Ljubljana, 2025). To pomeni, da moramo volilni sistem, ki danes služi predvsem političnim strankam in njihovem boju za oblast v družbi, nasloniti na interese družbe za kakovostnejše vodenje in upravljanje družbe.

Kombinirani volilni sistem na prvi pogled ni privlačna izbira za desnico, ki želi večinski sistem, ji je pa gotovo bolj všeč kot zdajšnji proporcionalni sistem. Tudi strankam levega političnega loka kombinirani sistem ni najbolj všeč, ni njihova prva izbira. Toda tudi njim je bolj všeč kot večinski sistem, s katerim grozi desnica. Ali, kot pravi dr. Ribičič, je najboljša druga izbira za obe strani (povzeto po isti knjižici referatov).

Kaj torej čakamo?

Čakamo, da se bodo volivci zbudili in ugotovili, da politične stranke, ki onemogočajo uvedbo kombiniranega volilnega sistema, niso najboljša politična izbira. Še več, niso niti druga najboljša izbira.

Začeti moramo voliti tiste, ki so pripravljene uvesti kombinirani volilni sistem.

SLOVENIJA SE NA MEDNARODNEM PODROČJU POVEZUJE IN SKLEPA KOALICIJE Z DRŽAVAMI, KI PODPIRAJO ALI NE OVIRAJO NJENIH LEGITIMNIH PRIZADEVANJ

Zasl. prof. dr. Rudi Rizman
prof. dr. Mitja Žagar
prof. dr. Mejra Festić
dr. Srna Mandič

Slovenija (skupaj s preostalim svetom) se je znašla v močno spremenjenih geopolitičnih okoliščinah, tudi ekoloških in podnebnih, ki zahtevajo nove rešitve in tudi pogosto nepredvidljiva soočenja na več ključnih področjih družbenega (kolektivnega) in individualnih življenj njenih državljanov. Kot manjša država bo morala premisliti in redefinirati nove izzive, če hoče razviti svojo odpornost navzven in navznoter na področjih miroljubne in vključujoče družbe, tj. trajnostnega razvoja, delujoče pravne države, vibrantne deliberativne demokracije, ki zahteva kompetentno in odgovorno upravljanje države, ter se na mednarodnem področju povezuje in sklepa koalicije z državami, ki podpirajo ali ne ovirajo takih njenih legitimnih prizadevanj.

Mednarodni red, kot ga poznamo iz prejšnjega stoletja, se umika novemu globalnemu redu, ki temelji na igri ničelne vsote, kar pomeni, da ga v nasprotju z vladavino pravil zamenjujeta groba (pri)sila in moč. Pred njim smo po koncu 2. svetovne vojne živeli v svetu, ki so ga zaznamovali rojstvo Organizacije združenih narodov (OZN), mednarodno pravo in mednarodna ekonomska ureditev pod imenom Bretton Woods, za njimi pa je s padcem berlinskega zidu leta 1989 nastopilo novo geopolitično obdobje, ki je po hladni vojni prineslo zmago Zahoda. V tem času je vladalo prepričanje, da bodo procesi ekonomske in politične globalizacije skupaj z varnostnimi zagotovili najmočnejše vojaške in ekonomske sile, se pravi ZDA, pripeljalo do ‚večnega mira‘ (I. Kant) in ‚konca zgodovine‘ (Francis Fukuyama), z njima pa tudi dve ključni ‚dividendi‘: preseženo geopolitično rivalstvo in neovirani napredek sveta. Taka pričakovanja so se pokazala za nerealna in preveč optimistična.

Danes se je svet po pojemajoči moči Zahoda, h kateri v veliki meri, čeprav ne edina, prispeva Trumpova nacionalistična in geopolitično nepredvidljiva (transakcijska) politika, ponovno znašel v negotovih varnostnih in ekonomskih razmerah. Prejšnji geopolitični narativ o vladavini ‚univerzalnih vrednot‘ (demokracije in človekovih pravic) in ‚mednarodnega reda‘ sta postopoma zamenjala jezik moči in politike, ki sledi izključno interesom velikih držav. Blizu tri četrtine prebivalcev sveta živi danes v avtoritarnih državah, medtem ko tudi v preostalih do zdaj konsolidiranih državah narašča moč skrajnih (desnih) politik, spremljamo postopno opuščanje demokracije ali njenega zaupanja vanjo. Hkrati smo priča tudi okrepljenemu delovanju sicer multipolarnega sveta, v katerem si v tem času istočasno jemljejo ‚pripadajoči‘ delež interesnih sfer veliki geopolitični igralci, vendar se ob njih oglašajo tudi v tem smislu oškodovane srednje velike in manjše države, ko legitimno zahtevajo, da se sliši njihov glas. Eden izmed pozitivnih znakov v tem pogledu predstavljajo države tako imenovanega globalnega juga.

V opisani globalni sliki sveta skrbita posebej problema erozije demokracije in krepitev avtoritarnih voditeljev, ki se v vlogi suverenistov lažno predstavljajo kot ‚rešitelji‘ njihovih družb in držav ter se pri tem sklicujejo na retrotopične ideje iz preteklosti. Avtoritarizem v resnici ponuja svetu trpljenje, destrukcijo ter brisanje mej med mirom in vojno. Kopičenje tega zla ne more ostati brez odgovora in – kot vedno do zdaj v zgodovini – posledično generira upor proti avtoritarnemu notranjemu in zunanjemu zlu, ki zaznamujeta zdajšnje globalne razmere.

Vse omenjeno predstavlja nove zgodovinske in tudi eksistencialno relevantne izzive, na katere bosta morali slovenska politika in družba proaktivno odgovoriti v naslednjih letih, in sicer srednjeročno in dolgoročno, če nočeta politično in ekonomsko izgubljati pred zunanjimi in notranjimi pritiski avtoritarne politike in nacionalističnih teženj velikih svetovnih igralcev. Pri tem je najpomembnejše, da Slovenija doma utrjuje in razvija demokratične institucije, z njimi pa kot aktivna članica Evropske unije, če bo ta vztrajala na svoji poti in v svetu podpira politiko, ki je zavezana načelom in delovanju demokracije v nastajajočem večpolarnem svetu, v katerem bi morale države spoštovati načela enakosti in konsenzualno (samo)odločanje, ne pa vsiljeno moč velikih držav.

Trajnostni razvoj predstavlja alternativo obstoječemu kapitalističnemu konceptu razvoja, ki zavrača koncept stalne in neomejene rasti, ki na

omejenem planetu ni mogoč, ter nebrzdano potrošništvo. Kot tak temelji na varovanju in razvijanju skupnega dobrega, družbenem in ekonomskem razvoju ter razvojnih ciljih, ki krepijo družbeno vključevanje, prostovoljno in enakopravno integracijo vseh posameznikov in skupnosti, solidarnost, sodelovanje in kohezijo ter krepijo odpornost pluralnih in raznolikih družb, da se spoprijemajo s pojavljajočimi se izzivi, problemi in krizami. Gre za kritično odgovoren, celovit in uravnotežen, vključujoč in pravičen, dolgoročno vzdržen in zelen trajnostni razvoj, ki upošteva objektivne danosti in omejenosti razpoložljivih virov ter vse podnebne, okoljske, naravne in družbene omejitve ter je spoštljiv in prijazen do podnebja, okolja, narave, družb in do ljudi.

V začetnih fazah zahteva resnični trajnostni razvoj odrast (angl. degrowth), ki pomeni zmanjševanje masovne industrijske produkcije, transformacijo industrijskega kmetijstva v okolju prijaznejšega pridelovanja hrane, racionalnejšo rabo energije in njeno proizvodnjo na do okolja in podnebja prijaznejše načine ter omejevanje globalnega potrošništva z namenom, da bi zmanjšali in omejili okoljske in podnebne izpuste ter družbene, naravne, okoljske in družbene stroške in škode zdajšnjega koncepta kapitalistične ekonomije. Odrast je mogoče zasnovati in uresničiti tako, da ta kratkoročno ne bo ogrozila kakovosti življenja, dolgoročno pa bo vzdržni trajnostni razvoj omogočil večini ljudi boljše in pravičnejše družbeno vključevanje in integracijo, kakovostnejše življenje in uresničitev njihovih vitalnih interesov.

Tak pravičnejši vključujoči vzdržni in trajnostni razvoj je mogoč, če vsak posameznik, skupnost in vsaka oblika organiziranja pravično in v celoti plačajo vsak podnebni, okoljski in družbeni vir, ki ga (upo)rabijo in izkoriščajo, ter neposredno objektivno odgovarjajo za povzročene družbene, naravne in okoljske škode in težave, povzročene drugim, v celoti povrnejo nastalo škodo (s pravičnimi odškodninami) in plačajo visoke (družbeno pravične) kazni za svoje podnebno, okoljsko, naravno in družbeno škodljivo ravnanje.

Pri spopadanju s kompleksnimi problemi, kot je trajnostni razvoj, se reprezentativna demokracija in tradicionalne, hierarhično strukturirane javne politike kažejo kot nezadostne. Transformativno delovanje v smeri trajnostnega razvoja, ob pripoznani vlogi samoorganizacije, zahteva nove strukture vodenja, v katerih se lahko povezujejo in dogovarjajo množice deležnikov, in to na različnih področjih in ravneh javnih sektorskih

politik. Tudi proklamirani Habitat III zavezuje vlade h gradnji struktur za uporabljanje in izvajanje inkluzivnih, uresničljivih in participatornih urbanih in ruralnih politik.

Deliberativna demokracija postaja vse bolj obče priznana dopolnilo demokratičnega odločanja, saj s svojimi tehnikami in postopki presojanja spornih javnih vprašanj prispeva k iskanju rešitev, ki so lahko legitimnejše in učinkovitejše. Deliberacija ponuja forum razprave, v katerem pridejo ljudje skupaj z namenom, da enakopravno in ob vzajemnem spoštovanju razpravljajo o političnih in družbenih problemih, s katerimi se spoprijemajo, ter na osnovi razpravljanja in znanih informacij sprejmejo politične odločitve, ki v nadaljevanju vplivajo na njihova življenja'. Vrednote deliberacije s poudarkom na odprti, razumni argumentaciji glede skupnih vprašanj so pomembna protiutež nestrpni, politično polarizirani in na dezinformacije oprti javni komunikaciji. Med uveljavljenjšimi oblikami deliberativnega foruma sta državljanska skupščina in državljanska porota. Pomen aktivne participacije javnosti in deliberacije navaja tudi sprejeta Strategija trajnostnega razvoja javne uprave do leta 2030.

Podcilji

- Strateška kalibracija mogočih alternativ, ki so na voljo manjšim državam v novih geopolitičnih razmerah; te se ne omejujejo na slepo poslušnost ali nereflektirano nasprotovanje do zunanjih hegemonov, ampak vključujejo mešani nabor uravnoteženega povezovanja, odpora in prilagajanja, s katerimi opolnomočajo svojo avtonomijo.
- Manjšim državam ustreza uporaba mehke moči, s katero lahko optimalno razvijejo različne parametre na področjih politične, ekonomske in varnostne odpornosti.
- Vključiti oblike deliberativne demokracije v strukture vodenja trajnostnega razvoja.

Akcijski podcilji

- Kontinuirano spremljanje spreminjajočih se geopolitičnih tveganj, njihovih spreminjajočih se pojavov v bližnjem (sosedskem) in oddaljenem mednarodnem okolju, ki mora na kratki in daljši rok identificirati različne strateške opcije, ki jih imajo na voljo manjše države.
- Za demonstracijski učinek izvesti deliberativni forum (npr. državljanska skupščina, državljanska porota itn.) na eksplozivnem javnem vprašanju, ki polarizira javnost.

Konkretni cilji

- Stalno in konkretno preverjanje učinkovitosti ter relevantnosti izbranih notranjih proaktivnih politik Slovenije v mednarodnem okolju (soseščini, Evropski uniji, Natu, OZN in drugih multinacionalnih forumih), ki državi zagotavljajo vidnost in vpliv v širšem geopolitičnem prostoru.
- Katere ekspertize in prispevki državnih ustanov in civilne družbe lahko doma in tudi prek njenih državnih mej uživajo moralno legitimnost in tudi prepoznavno, se pravi od mednarodnih akterjev cenjeno in upoštevano vlogo.
- Vzpostaviti družbene in ekonomske pogoje, ki bodo na podlagi načel pravičnosti, enakopravnosti, solidarnosti in (družbene, politične, odškodninske in kazenske) odgovornosti vseh posameznikov, skupnosti, oblik organiziranja, javnih in državnih institucij in nosilcev funkcij in pooblastil vzpostavili pravni in institucionalni okvir ter učinkovit sistem urejanja in upravljanja družbeno relevantnih različnosti, ki dolgoročno omogoča družbeno kohezijo, stabilnost in mir, nujne za uresničevanje vzdržnega trajnostnega razvoja, ter vključuje:
  - procese trajnega strpnega odprtega vključujočega javnega dialoga, ki omogočajo (individualno in kolektivno) vključevanje vseh zainteresiranih akterjev, strpno, vključujočo in ustvarjalno obravnavo vseh relevantnih tematik, ki zadevajo preteklost, sedanjost in prihodnost, ter oblikovanje soglasja o skupnih interesih, ki so podlaga za dolgoročno sodelovanje in vzdržen trajnostni razvoj;
  - sisteme in mehanizme zgodnjega zaznavanja (zaostrovanja) kriz in konfliktov, ki omogočajo aktivacijo procesov, mehanizmov, institucij, relevantnih (družbenih) akterjev in procedur za mirno in demokratično preprečevanje, upravljanje in/ali razreševanje kriz in konfliktov.

Viri

- Acemoglu, D., in Robinson, J. A. (2001). A Theory of Political Transitions. *American Economic Review*, 91(4).
- Acemoglu, D., in Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail – The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishers.
- Dryzek, J. S. (2018). *Discursive Democracy. Politics, Policy, and Political Science*. Cambridge University Press.

- Gustafsson, B., in Warner, M. (2008). Participatory learning and deliberative discussion within education for sustainable development. *Values and democracy in education for sustainable development: Contributions from Swedish research*, 75–92.
- Hammond, M. (2021). Sustainability as a cultural transformation: The role of deliberative democracy. *The Political Prospects of a Sustainability Transformation*. Routledge, 173–192.
- Kersting, N. (2021). Participatory democracy and sustainability. Deliberative democratic innovation and its acceptance by citizens and German local councilors. *Sustainability*, 13(13), 7214.
- Levitsky, S., in Ziblatt, D. (2018). *How Democracies Die*. New York: Crown.
- Niemeyer, S. (2020). Deliberation and ecological democracy: from citizen to global system. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 22(1), 16–29.
- Niemeyer, S., Veri, F., Dryzek, J. S., in Bächtiger, A. (2024). How deliberation happens: enabling deliberative reason. *American Political Science Review*, 118(1), 345–362.
- Rizman, R. (2014). *Čas (brez) alternative – sociološke in politološke refleksije*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede in Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Rizman, R. (2020). *Družba in politika v času retrotopije: teme iz politične sociologije*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Žagar, M. (2022). *Slovenija, kako naprej? Predlog ustavne, institucionalne in politične reforme: (znanstvena monografija)*. (Ethnicity, 18.) Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana; Drava, Celovec.
- Zielonka, J. (2025). *Sovereignism: Europe's Most Dangerous Political Plague*. Social Europe.

GRADIMO GLOBALNO PARTNERSTVO ZA PREŽIVETJE, VZDRŽNI TRAJNOSTNI RAZVOJ PLANETA IN SLOVENIJE

Zasl. prof. dr. Dušan Plut
prof. dr. Vesna V. Godina
prof. dr. Mitja Žagar

Izvajanje ključnih ciljev Agende 21 za trajnostni razvoj – okvirna bilanca po desetih letih

Agenda OZN za trajnostni razvoj do leta 2030 je leta 2015 opredelila akcijski načrt s 17 splošnimi cilji (in 169 konkretnimi cilji) za ljudi, planet Zemljo in blaginjo vseh, ki je bil kot rezultat kompromisa in pomanjkanja entuziazma razvitih in najmočnejših držav šibek, pravno nezavezujoč in finančno podhranjen. Vseeno je predvideval, da ga bodo izvajale vse države in vsi deležniki. Odprava svetovne revščine, človeka vredno življenje v blagostanju za vse ljudi, ohranjanje in ozdravitev planetarnega ekosistema ter podnebna varnost so bili poudarjeni kot ključni cilji napredka človeštva v obdobju 2015–2030. Trajnostni (empirični) kazalniki za spremljanje udejanjanja temeljnih ciljev Agende 21 po več kot desetih letih jasno kažejo, da ob nadaljevanju dozdajšnjih trendov svetovna skupnost ne bo dosegla večine temeljnih trajnostnih ciljev. Zato sta upravičena zaskrbljenost in strah, da se bodo kljub posameznim, a pogosto omejenim pozitivnim rezultatom in uspehom okoljski in drugi problemi ter krize zaostrovali. Prav tako nismo uspeli preprečiti ali vsaj bistveno upočasniti izumiranja (živih) vrst, saj gredo na številnih področjih trajnostnega razvoja procesi in trendi celo v nasprotno smer.

Tudi po ugotovitvah Posvetovalnega sveta evropskih akademij znanosti (EASAC, 2025) se človeštvo ni prilagodilo univerzalnim planetarnim omejitvam. Človeške dejavnosti so prekomerne ter ne upoštevajo omejitev okolja in (žive) narave, ki opredeljujejo varen prostor življenja na Zemlji. Države, ekonomske in politične elite v svojih strategijah, politikah in ravnanjih ne upoštevajo družbenih virov, zmogljivosti in omejitev ter ne uresničujejo načel vključevanja, enakopravnosti in pravičnosti. Koncentracija bogastva in družbena neenakost sta dosegli alarmantno stopnjo, poraba naravnih virov in pritiski na okolje pa so 1,75-krat večji od

nosilne sposobnosti planetarnega ekosistema (Wilkinson in Pickett, 2022). Okolju, podnebnju in zanamcem nenaklonjeni model količinske rasti proizvodnje in porabe ostaja globalno in tudi v gospodarsko razvitih, bogatih in snovnoenergetsko najbolj razsipnih državah ključno merilo uspešnosti razvoja in temeljni ekonomsko-politični cilj.

Planetarne zemljepisne, ekonomske in socialne razlike se nevarno poglabljajo. V zadnjem desetletju si najbogatejši en odstotek Zemljanov prisvajajo več kot petdeset odstotkov na novo ustvarjenega bogastva, 10 najbogatejših Zemljanov pa ima več zasebnega premoženja kot tri milijarde najrevnejših. Povprečni ogljični odtis svetovnega milijarderja je milijonkrat višji od odtisa povprečnega Zemljana. Ob nadaljevanju zdajšnjih trendov bo že v tem desetletju bogastvo najbogatejšega Zemljana doseglo 1.000 milijard dolarjev, absolutna svetovna revščina pa naj bi bila odpravljena v naslednjih 229 letih (Exploring on Extreme Wealth ..., 2025). Vojaški izdatki na svetu so najvišji v celotni zgodovini in letno presegajo 2.500 milijard dolarjev, bogate in razvite države pa so premalo in vse manj solidarne do držav v razvoju, ki jih okoljska in podnebna kriza najbolj ogrožata, in niso sposobne za lajšanje in odpravljanje podnebnih sprememb letno zbrati 100 milijard dolarjev. Svetovna solidarnost in globalno partnerstvo, za katero se upravičeno zavzema Agenda 21, v veliki meri ostajata črke na papirju.

Globinska prenova Agende OZN za trajnostni razvoj na osnovi konceptov vzdržnosti ter močne trajnosti, odrasti, kulture miru in socialne racionalnosti

Agenda OZN je upravičeno in dobro opredelila splošne in konkretne cilje trajnostnega razvoja (npr. odprava vseh oblik revščine in lakote, zagotoviti prehransko in okoljsko-podnebno varnost, poskrbeti za kakovostno izobraževanje in zdravstvo, zmanjšati neenakost, zagotoviti trajnostne načine proizvodnje in porabe itn.). A Agenda 21 bi morala jasneje in nedvoumneje izpostaviti temeljne vzroke za večplastno globalno krizo, ki je posledica uveljavljanja neoliberalnega, netrajnostnega kapitalizma, interesov kapitalske in politične elite, zaostrovanja socialnih, razrednih in meddržavnih nasprotij, uveljavljanja avtokratskih in populističnih vlad v številnih državah, kršenja temeljnih človekovih pravic in grobega kršenja ozemeljske celovitosti in suverenosti. Agenda OZN za trajnostni razvoj ne opredeljuje konkretnih načinov, mehanizmov in finančno-pravnih

obveznosti za posamezne države, ki bi omogočili, da bi bili splošni in konkretni cilji vzdržnega trajnostnega razvoja doseženi na vseh ravneh in globalno.

Svetovno solidarnost, prizadevanja za univerzalni mir in varovanje okolja, etiko svetovnega državljanstva, medkulturno razumevanje in skupno odgovornost postavlja Agenda 21 kot vrednotne temelje prepotrebne globalnega partnerstva. Razvojna pomoč bogatih držav, ki naj bi znašala 0,7 % BDP, a ta cilj dosega v praksi le peščica držav, pa ne zagotavlja prepotrebne mednarodnega javnega financiranja. Kriznost globalnih okoljskih razmer, nadpovprečna okoljsko-podnebna ranljivost držav v razvoju, globalno uničevanje narave in biotske raznovrstnosti, uničevanje in krčenje življenjskega prostora večine živih organizmov pa tudi hkratna mizernost življenjskih razmer velikega dela ljudi zahtevajo konkretno udejanjanje in povečevanje svetovne solidarnosti. Nemudoma je zato treba začeti akcijo za oblikovanje in delovanje svetovnega razvojno-okoljskega in podnebnega sklada za pomoč državam v razvoju, v katerega bi bogatejše države (zgodovinske povzročiteljice večine okoljsko-podnebnih izpustov in problemov) letno redno prispevale najmanj okoli 2 % lastnega BDP. Globalno in na prebivalca največje zgodovinske povzročiteljice (upoštevaje njihove kumulativne zgodovinske izpuste in ne le izpustov zadnjem obdobju) pa bi morale po načelih enakopravnosti, sorazmernosti in pravičnosti prispevati bistveno več, vsaj 4–5 %, kot ga načrtujejo nameniti za oboroževanje.

Bogate države z razsipno in naraščajočo porabo snovi in energije ter s pritiski na okolje večkratno presegajo obnovitvene in nevtralizacijske zmogljivosti planetarnega ekosistema. Zaradi globalnega kapitalističnega ekonomskega sistema so prisiljene model trajne in neomejene rasti prevzemati tudi države v razvoju. Obenem najbogatejši prebivalci planeta z luksuzno porabo in okoljsko destruktivnim načinom življenja nepovratno uničujejo biološke temelje življenja. Razvite in bogate države zaradi prekomernih izpustov toplogrednih plinov na prebivalca dejansko ogrožajo podnebno varnost drugih držav. Številni zagovorniki koncepta odrasti zaskrbljeno opozarjajo, da morajo bogate države radikalno, a premišljeno zmanjšati lastno porabo naravnih virov in s tem sprostiti okoljski prostor za vzdržen porast virov v državah v razvoju (Hickel, 2025) Ključen naj bi bil odmik od zaslepljenosti z neomejeno gospodarsko rastjo, ki na končnem planetu vodi človeštvo v okoljsko katastrofo in

nenehno pogloblja že tako ogromno družbeno neenakost. Brez uveljavljanja koncepta odrasti in omejitvenih posegov v njihove premoženjske, dohodkovne in potrošniške podstati se bodo še bolj zaostriale že tako globalno krizne okoljsko-podnebne razmere. Uspešno upravljanje in razreševanje podnebnih, okoljskih, naravnih in družbenih kriz, ki se zaradi nezadostnega in neučinkovitega ukrepanja mednarodne skupnosti zaostrujejo, je seveda mogoče le ob uveljavljanju globalne solidarnosti in enakopravnega sodelovanja.

Agenda 21 za trajnostni razvoj dejansko postavlja v ospredje samo na trajni rasti zasnovan ekonomski koncept trajnostnega razvoja, ki destruktivno razjeda naš planet. Tako Agenda 21 tvegano zapostavlja izjemno pomembno socialno polje trajnostnega razvoja, tega pa lahko v sedanosti in prihodnosti zagotovijo le družbe, ki bodo sledile tudi načelu socialne racionalnosti. Velika večina človeških družb je namreč skozi vso zgodovino delovala po logiki socialne racionalnosti (Godina, 2024). Opustiti je treba obsedenost z ekonomskim razvojem ter uveljaviti logiko socialne racionalnosti in socialne rasti, ki ima danes edina možnost družbam zagotoviti vzdržen trajnostni razvoj. V družbenih projektih in konkretnih odločitvah je treba namesto družbeno škodljivi maksimalizaciji profitov slediti logiki maksimalizacije socialnih koristi. Logiki ekonomske in socialne racionalnosti si namreč pogosto nasprotujeta, kar velja tudi za logiko okoljske in ekonomske racionalnosti. Seveda pa so v vsakem primeru nujno potrebne sonaravne tehnološke inovacije, zlasti na področju energetike in prometa.

Cilj socialno racionalnih družb je preživetje in vzdržno blagostanje vseh, ne pa tektonsko bogatenje peščice. V socialno racionalnih družbah trg obstaja, vendar ne služi le ustvarjanju dobička, ampak preživetju in vzdržnemu razvoju. Ključni so: proizvodnja, ponudba in prodaja izdelkov (in storitev), ki so potrebni za preživetje (Godina, 2024). Tretja ključna značilnost socialno racionalnih družb je pravična in solidarnostna redistribucija, ki zagotavlja preživetje in dostojno življenje tistim, ki jim ne uspe zagotoviti si lastnega preživetja. Pomembno polje uvajanja redistribucije dobrin je redistribucija ostankov hrane, vključno s prepovedjo metanja uporabne in kakovostne hrane v odpadke. Agenda 21 se dosledno izogiba konceptu socialne racionalnosti, ki neizprosno postavlja antropološko in zgodovinsko ogledalo sodobnim kapitalističnim družbam tektonske socialne neenakosti in okoljske destruktivnosti. Koncept socialne

racionalnosti odpira vprašanje njegove (ne)združljivosti s temeljnimi podstatmi in mehanizmi kapitalistične družbene ureditve.

Objektivni potek zgodovine kot neskončnega »razvoja« seveda sam po sebi ne zagotavlja srečnega razpleta planetarne okoljske in podnebne krize. Razprave o podnebnih in okoljskih problemih morajo postaviti v ospredje nujnost globinskih družbenih sprememb, ki edine omogočajo sistemsko rešitev okoljskih in podnebnih sprememb na lokalni in globalni ravni. Samo tehnološke spremembe in razvoj niso dovolj. Neoliberalni kapitalizem akumuliranih okoljsko-podnebnih, ekonomskih in družbenih problemov sistemsko in celostno ni sposoben rešiti. Za reševanje navedenih problemov potrebujemo ne le nove ekonomske in tehnološke logike, ampak predvsem in v prvi vrsti nove socialne logike, ki kot nujni del vključujejo tudi odgovorni odnos do družbene neenakosti in socialnih razlik. Pri vsaki rešitvi ali družbeni spremembi je treba obvezno odgovoriti ne le na vprašanje, ali in koliko je ta ekonomsko racionalna, ampak tudi in predvsem, ali in koliko je ta socialno racionalna (Godina, 2024) in preživitveno realna. Tudi globalni politični in socialni odločevalci morajo v zdajšnjem obdobju večplastnih kriz namesto zaslužka kot temeljno merilo odločanja (sprejemanja ali zavračanja) uporabiti preživetje oziroma obseg preživetvene škode določene prakse.

Univerzalni mir terja začetek zahtevnega procesa demilitarizacije, temeljito prenovu delovanja OZN in varnostnih mehanizmov za posredovanje ob vojaških spopadih, vključno s spremembo sestave in načina delovanja Varnostnega sveta ter odpravo pravice veta stalnih članic. Alternativna globalizacija, globalno partnerstvo za zmerno, dostojno blaginjo vseh in za močen trajnostni razvoj ter okrepljen medkulturni dialog morajo vključevati učinkovite in obvezujoče načine in mehanizme sistemske pomoči državam v razvoju, prilagojene njihovim značilnostim in potrebam. Ti mehanizmi in ukrepi ne morejo biti uspešni brez zadostnega in trajnega financiranja, ki ga morajo zlasti zaradi okoljskega dolga zagotoviti razvite in bogatejše države. Svetovna trgovinska organizacija, MMF, ECB in drugi mednarodni centri finančne, ekonomske in politične moči morajo pri svojih odločitvah obvezno upoštevati načela in merila globalnega vzdržnega trajnostnega razvoja, solidarnosti, kulture miru in nenasilja, socialne racionalnosti in koncepta odrasti.

Preživetje in blagostanje ljudi ter ekosistemov Slovenije na osnovi konceptov vzdržnosti, močne trajnosti, odrasti, kulture miru in socialne racionalnosti

Po približevanju 17 ciljem trajnostnega razvoja se Slovenija uvršča med uspešnejše evropske države, saj zaseda osmo mesto (Europe Sustainable Development, 2025). Največji zaostanek za cilji trajnostnega razvoja pa je prisoten pri zagotavljanju trajnostnih načinov proizvodnje in porabe, sprejetju nujnih ukrepov za boj proti podnebnim spremembam ter ohranjanju in obnovi morskih ekosistemov. Slovenija se uvršča v manjšo, zelo privilegirano skupino držav, saj razpolaga z vsemi ključnimi gradniki za udejanjanje globinske, močne različice trajnostnega razvoja in koncepta odrasti (Plut, 2023). Slovenija pa bi morala omiliti in v številnih primerih opustiti kapitalistično logiko ekonomske racionalnosti, ki terja stalno in neomejeno ekonomsko rast ter povečevanje dobička za vsako ceno. Uveljaviti bi morala logiko socialne racionalnosti, zasnovane na maksimizaciji (ali vsaj optimizaciji) in pravični, solidarnostni redistribuciji socialnih koristi, izboljševanju socialne eksistence ljudi, njihovega dostojnega preživetja in varnosti (Godina, 2024), ki mora upoštevati tudi dobrobiti ter ohranjanje okolja in (žive) narave. Logiko socialne racionalnosti in participativne demokracije je treba takoj uvesti v aktualne razprave o (ne)gradnji drugega bloka jedrske elektrarne Krško. V povezavi z lokalnimi skupnostmi (npr. občin) je treba uvesti banke dobrin, v katere bi ljudje lahko oddajali uporabne dobrine, ki jih sami ne uporabljajo več. Banke dobrin pa bi poskrbele, da bi te dobrine dobili tisti, ki jih potrebujejo. Tako kot večina držav v svetu tudi Slovenija nima ustreznih mehanizmov, ki jih nujno potrebuje zaradi vse bolj številnih in večplastnih izzivov kriznega upravljanja, akcijsko pa je doseganje (naj)širšega soglasja ključno za celovit, pravičen, enakopraven, solidaren, uravnotežen, do okolja in ljudi prijazen, torej »odrastni« zeleni razvoj (Žagar, 2022).

Trajnostne vrednote in načela (sonaravnost, vzdržnost, materialna zmernost, solidarnost, pravičnost) morajo postati obvezujoča merila pri kreiranju in izvajanju politik na vseh področjih, pri vseh družbenih projektih in v vsakdanjem življenju. Ekološki odtis Slovenije (in vseh drugih materialno bogatejših držav) za več kot trikrat presega nosilnost okolja (okoli 5 gha/prebivalca), zato je količinsko zmanjševanje porabe naravnih virov, snovi in energije (odrast) tudi preživetvena nujnost. Želeni dvig kakovosti življenja, okrepljena socialna država in skladnejši trajnostni regionalni

napredek vseh slovenskih pokrajin ne smejo potekati na račun zmanjševanja skupnega naravnega in družbenega dobra ter s prenašanjem trdovivih okoljsko-podnebnih bremen (npr. izpusti toplogrednih plinov, nevarne kemikalije, plastika, radioaktivnimi odpadki) na zanamce.

V Sloveniji je treba doseči širše soglasje za koncept vzdržnega in odrastnega razvoja, kar bi omogočilo zagotavljanje in ohranjanje družbenega miru, sožitja in potrebne družbene kohezije (Žagar 2022). Doseganje blagostanja ljudi in hkratnega ohranjanja okolja, narave, ekosistemov Slovenije mora sloneti na prednostnemu upoštevanju antropoloških, zgodovinskih, socialnih, geografskih in drugih specifičnosti Slovenije in njenih pokrajin. Poudariti velja, da je trajnostna socialna in kulturna tirnica za prebivalke in prebivalce Slovenije zgodovinsko usidrana, preverjena in skladna z njeno sodobno inačico, logiko odrasti (Godina, 2024). Ena izmed ključnih socialnih in kulturnih tirnic slovenskega naroda, slovenska nativna tirnica, so različne oblike neposredne in sodelovalne demokracije, teritorialne in družbenoekonomske samouprave, ki imata na ozemlju Slovenije več kot 1.400 let trajajočo zgodovino. Za uspešen slovenski potek družbenih sprememb bi morali v Sloveniji uvajati take spremembe družbenih institucij, ki bodo v slovenski družbi resnično lahko delovale (Godina, 2014). Za vzdržno, trajnostno in za ekohumanistično Slovenijo je v izjemno pomoč in spodbudo dolga in vsebinsko razkošna, na vzajemni pomoči zasnovana dediščina starovaških skupnosti, krščanskosocialističnega združništva, jugoslovanskega socialističnega samoupravljanja, prostovoljstva in politike skladnejšega regionalnega razvoja.

Zasnovati in dograjevati je treba učinkovite finančne, razvojne, trgovinske, tehnološke, okoljsko-podnebne, socialne, pravne, mirovniške in druge radikalnejše in globinske mehanizme ter sredstva za udejanjanje alternativnega družbenega projekta v Sloveniji, ki bo skladen z logiko vzdržnega in močnega trajnostnega razvoja, odrasti, kulturo miru in socialne racionalnosti. Slovenija naj glede na planetarno nadpovprečne trajnostne naravne, ekonomske, socialne in druge potenciale postane globalni zgled za dograjevanje sonaravne, materialno zadostne, solidarne, vključujoče, ekosocialne, nenasilne, pravične in medgeneracijsko odgovorne družbe – po čim krajšem prehodnem obdobju izhoda iz obstoječega kapitalizma.

Na globalni ravni naj Slovenija postane zagovornica in zgled dosledne politike močne trajnosti in miru, nenasilja ter preživetveno nujnega začetka mednarodnopravno obvezujoče, postopne demilitarizacije sveta (Plut,

2023). V svetu okrepljenih večplastnih varnostnih groženj naj kritično preveri svojo varnostno doktrino, ki v ospredje postavlja krepitev vojaške varnosti in članstva v paktu Nato. V osrčje svojih mednarodnih prizadevanj naj postavi pobudo za temeljito prenovo delovanja ter reformo OZN in njenega varnostnega sveta. Sproži naj akcijo za oblikovanje svetovnega razvojno-okoljskega in podnebne sklada za pomoč državam v razvoju. V okviru EU naj postane nosilka njene nujne globinske ekosocialne prenove (vključno s preverbo možnosti za uveljavitev univerzalnih temeljnih storitev/univerzalnega temeljnega dohodka) in njenega prehoda v družbo materialne odrasti.

Viri

- Agenda OZN za trajnostni razvoj do leta 2030, 2024. V Svetlik, I., Toš, N. (ur.), *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije* (str. 353–397). Ljubljana: Akademija znanosti za trajnostni razvoj Slovenije (AZTRS), Fakulteta za družbene vede.
- EASAC (2025). *Increasing Urgency for Transformative Change, Commentary*. March 2025, European Academies Science Advisory Council.
- Europe Sustainable Development Report (2025). *SDG Priorities for the New EU Leadership, Sustainable Development Solutions Network*. Dublin University Press.
- Exploring an Extreme Wealth Line (2025). *New Economics Foundation, Patriotic Millionaires International*.
- Godina, V. V. (2014). *Zablode postsocializma*. Ljubljana: Beletrina.
- Godina, V. V. (2024). Antropološki razmisleki o trajnostnem razvoju. Svetlik, I., in Toš, N. (ur.), *Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije* (str. 51–73). Ljubljana: Akademija znanosti za trajnostni razvoj Slovenije (AZTRS), Fakulteta za družbene vede.
- Hickel, J. (2025). *Manj je več. Od neomejene rasti k ravnovesju: kako lahko rešimo svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Plut, D. (2023). *Ekosistemska družbena ureditev: Slovenija in Evropa*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Wilkinson, R., Pickett, K. (2022). *From Inequality to Sustainability*. Dipe-Drive Paper 01.
- Žagar, M. (2022). *Slovenija, kako naprej? Predlog ustavne, institucionalne in politične reforme*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

